

TANSSIVA KAUPUNKI

SOCIETAS SCIENTIARUM FENNICA

Finska Vetenskaps-Societeten, grundad 1838, är Finlands äldsta vetenskapsakademi, som publicerar forskning, utdelar stipendier och pris, tar initiativ och håller möten med föredrag. Societeten inledde 1996 ett publiceringssamarbete med syskonakademin Suomalainen Tiedeakatemia.

Vuonna 1838 perustettu Suomen Tiedeseura on Suomen vanhin tiedeakatemia, joka julkaisee tutkimuksia, myöntää tutkimusavustuksia ja palkintoja, tekee aloitteita ja järjestää kokouksia. Seura aloitti 1996 julkaisuyhteistyön sisarjärjestönsä Suomalaisen Tiedeakatemian kanssa.

The Finnish Society of Sciences and Letters, founded in 1838, is the oldest scholarly academy of Finland. It publishes research, awards research grants and prizes, takes initiatives and organizes meetings. In 1996 the Society established cooperation with its sister organization the Finnish Academy of Sciences and Letters.

Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk

Serien, som grundades år 1857, publicerar undersökningar om Finlands natur, befolkning och samhällsförhållanden. Utkommer med oregelbundna intervaller. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk utges inom ramen för publiceringssamarbetet med Suomalainen Tiedeakatemia.

Vuonna 1857 perustettu sarja julkaisee Suomen luontoa, väestöä ja yhteiskuntaoloja käsitteleviä tutkielmia. Ilmestyy epäsäännöllisin välein. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk julkaistaan osana Suomen Tiedeseuran ja Suomalaisen Tiedeakatemian välistä julkaisuyhteistyötä.

The series, founded in 1857, publishes monographs dealing with the nature, population and social conditions of Finland. Appears at irregular intervals. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk is part of the publishing cooperation between the Finnish Society of Sciences and Letters and the Finnish Academy of Sciences and Letters.

Redaktör – Toimittaja – Editor
Stig-Olof Londen
Institutionen för matematik och systemanalys
Aalto universitetet
PB 11000, FI-00076 Aalto
stig-olof.londen@aalto.fi

Försäljning – Myynti – Dealer
Tiedekirja/Vetenskapsbokhandeln
Snellmaninkatu/Snellmansgatan 13
FI-00170 Helsinki/Helsingfors
tiedekirja@tsv.fi, www.tsv.fi

Graafinen suunnittelu: Minna Etsalo

KANSIKUVA
Alexander Lauréus,
Tanssiseura (1814).
Foto: Jean-Baptiste Béranger.
Inv nr SUBS173, J.A. Bergs
samling/Stockholms universitet

Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 217

Topi Artukka

TANSSIVA KAUPUNKI

Turun seurapiiri sosiaalisena
näyttämönä 1810-luvulla

Helsinki 2021

Artukka, Topi 2021. Tanssiva kaupunki. Turun seurapiiri sosiaalisena näyttämönä 1810-luvulla.

Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 217, 344 pp.

ISBN 978-951-653-459-9 (print)

ISBN 978-951-653-460-5 (open access)

ISSN 0067-8481 (print)

ISSN 2736-9366 (open access)

© Suomen Tiedeseura – Societas Scientiarum Fennica, Topi Artukka

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Suomen historia

Tohtoriohjelma Juno

Työn ohjaajat

Kirsi Vainio-Korhonen

Turun yliopisto

Johanna Ilmakunnas

Åbo Akademi

Charlotta Wolff

Turun yliopisto

Tarkastajat

Henrika Tandefelt

Helsingin yliopisto

Johanna Wassholm

Åbo Akademi

Vastaväittäjä

Johanna Wassholm

Åbo Akademi

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Suomen historia

ARTUKKA, TOPI: Tanssiva kaupunki. Turun seurapiiri sosiaalisena näyttämönä 1810-luvulla

Väitöskirja, 344 s.

Tohtoriohjelma Juno

Toukokuu 2021

Tiivistelmä

Väitöskirja käsittelee Turun seurapiiriä ja sen ympärille muodostunutta uudenlaista seurallisuuden kulttuuria 1810-luvulla. Turun seurapiiri ylläpiti aktiivista seuraelämää, jonka avulla se loi, huolsi ja kehitti sosiaalisia suhteitaan, hierarkioita ja valta-asetelmia sekä uudenlaisia seurallisuuden tapoja. Seurapiirin käsitteen ja tutkimuskohteen avulla tutkimuksessa analysoidaan julkisen seuraelämän kehittymistä Suomessa ja sosiaalisten suhteiden merkitystä 1800-luvun alun säätyläisille. Lisäksi valaistaan seuraelämän toimijoita, tiloja ja ilmenemismuotoja.

Tutkimus kohdistuu 1810-lukuun. Tällöin Turkuun kokoontui kaupungin hallinnollisesta asemasta ja historiasta johtuen poikkeuksellinen otos suomalaista eliittiä, joka muodosti uuden seurapiirin ytimen yhdessä kaupungissa vanhastaan asuneiden professoreiden, lainoppineiden ja kauppiaiden kanssa. Tutkimuksessa syvennyttään lyhyeen ajanjaksoon, vuosikymmeneen, mikä mahdollistaa yksityiskohtaisemman toiminnan ja seurallisuuden kulttuurin tarkastelun. Tiukan rajauksen mahdollistaman analyysin ja kontekstoinnin tuloksena luodaan kuva myös laajemmasta, 1810-luvun molemmiin puoliin ylittäneestä eliitin seurallisuuden kulttuurista.

Näkökulma tutkimukseen on lähde-empiristinen. Tutkimuksessa on hyödynnetty laajasti arkistolähteitä, joista keskeisin on Turun hovioikeuden virkamiehen Johan Winterin turkulaista arkea ja seuraelämää havainnoiva päiväkirja. Sen lisäksi on analysoitu eliitin kirjallista jäämistöä, muistikirjoja, sanomalehtiä, julkisten toimijoiden asiakirjoja sekä virallisia, viranomaisten tuottamia aineistoja. Aineistojen hyödyntämisessä on noudatettu lähdeinkluusion ajatusta, jonka mukaisesti mikä tahansa muistijälki ja paperilappu saattaa olla hyödyksi tutkijalle osana isompaa kontekstia. Menetelmällisesti tutkimus kytkeytyy kansainväliseen seurallisuuden historian ja eliitin kulttuurihistorian tutkimusperinteeseen, jossa seuraelämä nähdään eliittien elämään keskeisesti kuuluvana ilmiönä.

Tutkimus osoittaa, että seuraelämällä ja seurapiirillä oli merkittävä rooli 1810-luvun eliitin yhteisöllisyyden ja itsetietoisuuden rakentamisessa. Turun seurapiiri oli luonteeltaan eksklusiivinen, mutta samalla se madalsi eliitin sisäisiä raja-aitoja ja säätyrajoja. Eliitin laajentuminen, seurallisuuden kulttuuri ja seurapiirin tilat edistivät kaikki uudenlaisen, porvarillisen seurallisuuden kulttuurin synnyttämistä Suomeen. Sama kulttuuri toi yhteen suomalaiset ja Suomessa valtaa pitäneet venäläiset ja mahdollisti eliitille tavan tutustua, seurustella ja luoda suhteita. Seurapiiri oli siten myös poliittinen näyttämö.

Väitöskirja antaa uusia näkökulmia 1800-luvun alun Suomen historiaan. Se osoittaa, miten seurapiirin ja seurallisuuden käsitteitä voi hyödyntää historiantutkimuksessa. Tarkastelemalla sosiaalisia suhteita, seuraelämää ja niiden merkityspintoja eliitin arjessa voidaan avata uusia näkökulmia varsin tutkittuihin aiheisiin ja syventää ymmärrystä 1800-luvun alun suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen poliittisesta toimijoista.

Asiasanat: kulttuurihistoria, kaupunki, Turku, 1800-luku, sosiaaliset suhteet, seurallisuus, seurapiiri, eliitti, julkisuus.

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of History, Culture and Arts Studies

Finnish History

ARTUKKA, TOPI: The dancing town. The high society of Turku as a social scene in the 1810's

Doctoral Dissertation, 344 pages

Doctoral Programme Juno

May 2021

Abstract

This dissertation examines the high society in Turku and the new kind of sociability that formed around it. The high society had an active social life through which it established, maintained and advanced social relations, hierarchies, power structures and new forms of sociability. In this study, the development of public sociability in Finland and the meaning of social relations in elite culture of the early 19th century is analysed using the concept of high society. Furthermore, the study illuminates the actors, spaces and structures of that society.

This study focuses on the 1810's. Turku had an exceptional administrative status as the capital of the Grand Duchy of Finland and due to the history of the city, it was also the capital of Finland's new elite. This new elite formed the core of high society alongside the old elite of professors, lawyers and merchants. The relatively short time period examined here, one decade, enables a more detailed observation of the activities and sociability of the elite. At the same time, careful definitions make detailed analysis and contextualization possible and make a wider phenomenon clearly visible: the sociability of the elite that exceeded the boundaries of the decade.

The approach used in this research is based on the ideas of source empiricism. Thus, the study has utilised several historical source materials, of which the most important one is Johan Winter's diary. Winter was an official in the Court of Appeal and described his life as a part of high society in Turku in detail. In addition, this dissertation analyses written material and memory books from the elite as well as newspapers and official documents. This study follows the idea of source inclusion, which means that any kind of memory trace or piece of paper can be useful in the right research context. Methodologically, this study is influenced by the international research traditions used in researching sociability and cultural history of the elite, which perceive the social life and its dimensions as an integral part of the lives of the elite.

This study reveals that sociability and polite society had a significant role in the way in which the elite built their community and asserted themselves in the 1810's. The character of the high society in Turku was exclusive, but at the same time it lowered the internal boundaries and hierarchies within the elite itself. Expanding high society, social life and spaces promoted the birth of a novel, bourgeoisie sociability in Finland. This same cosmopolitan sociability brought together the local elite of Finns and the ruling Russian elite, enabling different ways to get acquainted, socialise and establish social relations. Thus, the polite society was also a political scene.

This dissertation shows that the concepts of high society and sociability can be utilised in historical research that focuses on the ruling powers and the elite. Examining the social relations, sociability and their relevance in the daily life of the elite can give new perspectives and ideas to some previously researched themes and help deepen the knowledge of the political and social establishments in Finland.

Key words: cultural history, urban history, Turku, 19th century, social relations, sociability, high society, elite, public sphere.

SISÄLLYS

Kiitokset	12
JOHDATUS SEURAEELÄMÄÄN	17
Tutkimusongelma	20
Seurapiirin Turku ja työn rajaukset.....	22
Käsitteet ja aikaisempi tutkimus.....	29
<i>Eliitti</i>	29
<i>Säätyläiset</i>	33
<i>Seurapiiri</i>	36
<i>Seurallisuus</i>	42
Lähteet ja metodit.....	45
<i>Johan Winterin päiväkirja</i>	48
<i>Kirjeet, muistelmat ja muu yksityisaineisto</i>	53
<i>Muu arkisto- ja sanomalehtiaineisto</i>	55
Turku 1800-luvun alussa.....	57

I SEURAPIIRIN TOIMIJAT JA RAKENTEET	67
Monikerroksinen seurapiiri	68
<i>Uusien hallintoelinten virkamiehet .....</i>	<i>69</i>
<i>Hovioikeus ja Turun akatemia .....</i>	<i>73</i>
<i>Seurapiiri ja porvaristo .....</i>	<i>76</i>
<i>Kosmopoliittinen seurapiiri .....</i>	<i>78</i>
<i>Turun seurapiirin rakenne .....</i>	<i>80</i>
Yhteisöllisyyden piirit	83
<i>Sukuyhteisö ja ystävyyden konventiot .....</i>	<i>83</i>
<i>Virkayhteisöjen hierarkkiset piirit .....</i>	<i>90</i>
<i>Seurat seurapiirissä .....</i>	<i>94</i>
<i>Sääntöjen luomat rajat .....</i>	<i>95</i>
Naisten ja miesten roolit ja mahdollisuudet seurapiirissä	101
<i>Naiset seuraelämän mahdollistajina .....</i>	<i>102</i>
<i>Joustavat sukupuoliroolit .....</i>	<i>107</i>
<i>Seremonioita ja yhteisöjä .....</i>	<i>113</i>
Sovussa venäläisten kanssa	118
<i>Sodanaikaiset seurapiirit .....</i>	<i>120</i>
<i>Venäläiset aloitteellisia seurapiireissä .....</i>	<i>124</i>
<i>Huomionosoituksia ja verkostoitumista .....</i>	<i>130</i>
<i>Säröjä yhteisössä .....</i>	<i>133</i>
Yhteenveto: erontekoa ja yhtenäisyyttä	139
 II SEURAPIIRIN TILAT	 143
Turun seurahuone	144
<i>Turun seurahuone perustetaan .....</i>	<i>146</i>
<i>Seurapiirien omistama Seurahuone .....</i>	<i>148</i>
<i>Tanssiaisten ympärille suunniteltu rakennus .....</i>	<i>152</i>
<i>Seurahuoneen kävijämäärät .....</i>	<i>157</i>
<i>Kokemuksia tilasta .....</i>	<i>160</i>

Turun teatterit.....	162
<i>Teatterielämä hakee muotoaan</i>	162
<i>Bonuvierin uusi teatteri</i>	166
<i>Teatterin yleisökapasiteetti</i>	170
<i>Permanto ja aitiot sosiaalisina tiloina</i>	173
<i>Hintavaa huvia</i>	175
Ravintolat ja kahvilat	178
<i>Seurahuoneen moderni ravintolatila</i>	180
<i>Uudenlainen ravintolakokemus</i>	184
<i>Monien ravintoloiden Turku</i>	186
<i>Kahvihuoneet ja sveitsiläiskonditoriat</i>	192
Säätyläiskodit	197
<i>Monimuotoinen asuminen</i>	198
<i>Af Schulténien säätyläiskoti</i>	203
<i>Seuraelämän tilat</i>	206
<i>Kotien ehostaminen seurapiirejä varten</i>	209
Yhteenveto: Seurallisuuden näyttämöt.....	216

III SEURALLISUUDEN KULTTUURI..... 219

Vierailuja vierailujen perään	220
<i>Vierailuja Turun seurapiirissä</i>	222
<i>Kohteliaisuusvisiitit</i>	225
<i>Vierailuja lähialueiden kartanoihin</i>	229
<i>Sukupuolittuneita vierailukäytäntöjä</i>	231
<i>Avoimet ja suljetut ovet</i>	235
Ateriointikulttuuri ja seurallisuus	241
<i>Turkulaisia ateriointitapoja</i>	241
<i>Liiallisuudet herättävät pahennusta</i>	245
<i>Alkoholi ja seurallisuus</i>	248
<i>Maljannostajaisia</i>	252
<i>Isännöinti ja emännöinti työllistävät seurapiirejä</i>	257

Tanssiva kaupunki.....	262
<i>Askelkuviot opeteltavana.....</i>	263
<i>Assembléet .....</i>	266
<i>Turun seurapiirin tiivis tanssiaiskalenteri .....</i>	269
<i>Monipuolinen ohjelmisto .....</i>	271
<i>Tanssi parinvalinnan apuna .....</i>	274
<i>Poliittisia ulottuvuuksia.....</i>	277
Esitysten maailma	279
<i>Konserttitarjonta Soitannollisen Seuran jälkeen.....</i>	280
<i>Vaihtelevaa kiinnostusta .....</i>	283
<i>Kulttuuri yhdistää suomalaisia ja venäläisiä .....</i>	286
<i>Teatteriesityksiä.....</i>	291
<i>Katsomokokemuksia .....</i>	293
Yhteenveto: Seurallisuuden sesongit	297

TURUN SEURAPIIRI SOSIAALISENA JA KOSMOPOLIITTISENA NÄYTTÄMÖNÄ.....	301
---	------------

Lähteet ja kirjallisuus	310
Kuvallähteet	331

Henkilöhakemisto	335
-------------------------------	------------

KIITOKSET

Väitöskirjaurakan voi nähdäkseni aloittaa kahdella tavalla: laajentamalla pro gradunsa aihetta väitöstutkimukseksi tai kehittelemällä täysin uuden aiheen, näkökulman ja lähteet. Tällaisen valinnan edessä olin keväällä 2014. Valitsin itsepäisesti, mutta innokkaasti jälkimmäisen vaihtoehdon tietämättä ihan tarkkaan, mihin olin astumassa. Onnekseni tutkimus tarrasi mukaansa ja vei minua seitsemän vuoden ajan ympäri suomalaisia arkistoja, kirjastoja, työhuoneita, seminaarisaleja, eurooppalaisia yliopistoja ja villoja, seurusteluravintoloita, kahvi- ja kokoushuoneita ja muita työskentelyn mahdollistaneita paikkoja. Samalla se tutustutti minut seikkaperäisesti seuraelämän, kaupunkitutkimuksen ja eliitin kulttuurihistorian kiehtoviin kulmiin, ja antoi enemmän kuin osasin edes aavistaa.

Aiheen valinnasta ja tämän työn käynnistämistä saan kiittää professori Kirsi Vainio-Korhosta, joka aikoinaan ohjasi nuoren tutkijanalun tutustumaan tämän työn teemoihin, kuten seurapiireihin, yhteisöllisyyteen ja sosiaalisiin suhteisiin, ja 1800-luvun alun Turun historiaan. Olen ollut onnekas saadessani tehdä tutkimusta juuri Vainio-Korhosen ohjauksessa. Hänen laaja-alainen osaamisensa 1700- ja 1800-luvun Suomen historiasta sekä kannustava, luottava ja inspiroiva suhtautuminensa uraansa aloitteleviin tutkijoihin on edesauttanut tutkimukseni valmistumista suuresti. Työtäni on alusta asti ohjannut myös professori Johanna Ilmakunnas, jonka apuun ja viisauteen olen voinut tukeutua niin tutkimukseni hyvinä kuin huonoinakin hetkinä. Kiitän Ilmakunnasta erityisesti työni ilmaisun selkeyttämisestä ja oman tutkimuksellisen äänen löytämisestä sekä hauskoista hetkistä lukuisissa yhteisissä konferensseissa. Tutkimukseni kolmantena ohjaajana on toiminut professori Charlotta Wolff, jonka vaativan, mutta kannustavan luotsauksen myötä työstäni

tuli entistä koherentti ja viimeistellympi kokonaisuus. Kiitän Wolffia etenkin neuvoista työn kansainvälisten näkökulmien kehittämisessä ja tutkimuksen käsitteiden täsmentämisessä. Haluan lausua lämpimän kiitoksen myös väitöskirjani molemmille esitarkastajille, dosentti Johanna Wassholmille ja dosentti Henrika Tandefeltille, joiden täsmälliset, tarkkanäköiset ja osuvat huomiot auttoivat huomattavasti tutkimukseni viimeistelyssä.

Ohjaajien ohella työtäni ovat kehittäneet myös muut kokeneemmat ja viisaammat tieteenharjoittajat. Tutkimukseni varhaisvaiheessa kullanarvoista tukea antoivat professori Kirsi Salonen ja dosentti Riitta Laitinen (jota kiitokseni eivät valitettavasti enää tavoita). Apulaisprofessori Anu Lahtista haluan kiittää kannustuksesta, kommentteista työn alkuvaiheessa sekä erään joulukuun pelastamisesta. Dosentti Jukka Sarjalan ja dosentti Heli Rantalan kanssa olen saanut käydä kiinnostavia ja inspiroivia keskusteluita 1800-luvun alun Turku koskien ja dosentti Ulla Ijästä kiitän monista seuraelämän historiaan liittyvistä tärkeistä huomioista ja lukuvinkeistä. Kiitän myös Suomen historian dosentteja Mika Kallioista, Jarkko Keskistä ja Tiina Männistö-Funkia, joiden eri yhteyksissä antamia neuvoja ja palautetta olen aina arvostanut.

Tutkija tarvitsee onnistuakseen ympärilleen usein yhteisön, joka inspiroi, kannustaa, tukee ja palauttaa tarvittaessa maanpinnalle. Minulle tällainen yhteisö on ollut Turun yliopiston Suomen historian oppiaine, jonka ansiosta olen jaksanut tehdä tutkimusta silloinkin, kun olisin ensisijaisesti halunnut tunkea tutkimukseni paperisilppuriin. Erityisen suureen kiitollisuudenvelkaan jään apulaisprofessori Panu Savolaiselle, jonka loppumatonta Turun historian tietovarastoa olen saanut vuosien saatossa usein ja pyyteettä hyödyntää. Kiitos myös kaikista niistä tieteellisen riemun ja intohimon hetkistä sekä krouveissa avatuista viinipulloista. Haluan kiittää myös Mari Välimäkeä, jonka kannustus, ystävyys ja syvä historiantutkimuksellinen osaaminen ovat kannatelleet tätä työtä ja sen tekijää monesti vuosien saatossa. Maria Kalliota haluan kiittää tuesta, suorasanaisista kommentteista, naurusta ja keväisen tutkimusviikon mahdollistamisesta Helsingissä. Lämmin kiitos myös muille *doktorandeille ja docuille* eli Suvi Rytyle, Taina Saarenpäälle, Maria Syväniemelle, Lauri Viinikkalalle, Noora Viljamaalle, Liisa Vuonokari-Bomströmille (jota kiitän myös avusta venäjän kielen kanssa) ja Laura Yli-Seppälälle, joiden kanssa on ollut onni pohtia niin historiantutkimuksen kuin elämäni suuria kysymyksiä. Työlleni ovat olleet avuksi myös Charlotta Forss, Elsa Hietala, Veikko Laakso, Kirsi Laine, Matti Mieskonen, Suvia Seppälä, Pia Vuorinen, Ella Viitaniemi ja muut Suomen historian oppiaineen piirissä eri aikoina mukana olleet tutkijat.

Haluan lausua kiitokset myös kaikille niille, joiden kanssa sain työskennellä yhdessä ensin Sirkkalan kasarmilla ja sitten Arcanumilla. Hauskoja, usein kuplivia hetkiä ja keskusteluja sain jakaa huonetovereideni Niko Heikkilän, Malla Lehtosen ja Silja Laineen sekä kaikkien novruzilaisten kanssa. Kiitän suuresti myös Otto Latvaa ja Liisa Lalua, joiden kanssa olen saanut viettää lukemattomia gruusialaisia hetkiä ylioppilaskunnan historiaa kirjoittaessa, luonnollisesti yhdessä hankkeemme homekoiran kanssa. Haluan kiittää lisäksi Saara Hilpistä, jonka palavan innostunut suhtautuminen 1800-luvun historiaan on inspiroinut tätä työtä, ja Meri Heinosta, joka ystävällisesti muistutti oleellisista hallinnollisista muodollisuuksista

työn esitarkistusvaiheessa. Jag tackar också Laura Hollsten, Gudrun Andersson och Robin Engblom från projektet Vägen över havet för trevliga gemensamma pratstunder.

Lämmin kiitos Suomen Tiedeseuralle ja julkaisun toimittajalle, professori Stig-Olof Londenille väitöskirjani kustantamisesta ja siten yhden unelman mahdollistamisesta. Annukka Aholaa kiitän tutkimukseni kieliasun huolellisesta tarkastamisesta, Anna Lainetta avusta englanninkielisen tiivistelmän kanssa ja Minna Etsaloo julkaisun hienosta ulkoasusta. Kielellisestä avusta kiitän Petra Hakalaa ja Taru Tuomistoa, jotka auttoivat ruotsin ja ranskan koukeroiden selvittämisessä, sekä Mikael Korhosta, jonka eräs ruotsin kielen käännös osoittautui menestykseksi. Erityinen kiitos kuuluu Veli Pekka Toropaiselle, joka pyyteettömästi ja kärsivällisesti opasti vierisellä tuolilla istunutta aloittelevaa tutkijaa lukemaan ja tulkitsemaan 1800-luvun alun käsinkirjoitettuja lähteitä.

Tämä työ ei olisi ilmestynyt ilman suomalaisia, tieteellistä tutkimusta tukevia säätiöitä. Työtäni ovat rahoittaneet sen eri vaiheissa TOP-säätiö, Suomen Kulttuurirahasto, Turun kaupunkitutkimusohjelma, Svenska Litteratursällskapet i Finland ja Koneen säätiö. Tutkimukseni sain viimeistellä Charlotta Wolffin ja Johanna Ilmakunnaksen johtamassa Tien meren yli / Vägen över havet -hankkeessa, jota rahoittivat Turun kaupunkitutkimusohjelma ja Svenska kulturfonden. Suuret kiitokseni kaikille työtäni rahoittaneille säätiöille. Väitöskirjani pitkät työtunnit on pääosin tehty Suomessa, mutta muutaman kerran tie on vienyt myös ulkomaille. Tukea tähän tarjosi erityisesti Turun yliopistosäätiö, jonka rahoittamana sain kirjoittaa väitöskirjaani Tartossa sijaitsevassa Villa Tammekannissa syksyllä 2018.

Rahoituksen lisäksi tutkimuksen tekemistä helpottaa asiantunteva arkistohenkilökunta, jonka apu ja tietämys ovat tutkijalle aina kullannarvoisia. Olen tutkimukseni puitteissa turvautunut niin Kansallisarkiston Helsingin ja Turun toimipisteiden, Turun kaupunginarkiston, Kansalliskirjaston, SLS:n arkiston kuin Turun museokeskuksen osaavan henkilökunnan apuun. Erityisen kiitoksen lausun Åbo Akademin kirjastolle ja arkistonhoitaja Catherine af Hällströmille, jonka ansiosta sain tutkimukseni käyttöön sellaisiakin aineistoja, joiden olemassaoloa en olisi itse osannut edes tiedustella. Kirjan kuvituksen mahdollistamisesta kiitän etenkin Turun museokeskusta, Museovirastoa, Espoon kaupunginmuseota, Tukholman yliopistoa ja Nationalmuseumia.

Tieteelliset läpimurrot eivät synny ilman ystäviä, sanotaan. Semminkin tahdon kiittää Miikka Laihista ja Sami Torssosta, joiden ystävydestä, rajattomasta osaamisesta, määrätietoisista Deleuze- ja Marx-tulkintoista sekä kaljaseurasta olen saanut nauttia läpi kahden vuosikymmenen ja kolmen koulutusasteen. Kiitos vertaistuesta myös Reima Välimäelle, joka on auliisti jakanut keskiaikaista viisauttaan 1800-luvun seurapiirien tutkijalla. Kiitos myös Aksu, Aikku, Anna, Joni, Laura, Saara, Heidi, Juhana, Ukki, Eeli, Elina, Henna, Saara, Jussi, Tiina, Aino, Juha I., Jukka, Niina, Harpo, Essi, Juha L., Lotta, Rauli, Aura, Pekka, Henri, Laura, Kapu, Lauri, Liisa, Oona ja Ville siitä, että olette tarjonneet elämäni onnenhetkiä, pantterijuomaa, inspiroivia keskusteluita, ymmärrystä tieteellistä maailmasta, Kuori-lounaita, brunsseja ja blinejä, matka- ja visailuseuraa, aurinkoisia päiviä kesärannalla, oivalluksia, hekotusta, kikatusta, tanssia ja discoiltoja. Erityinen halaus myös suloisille kummilapsilleni Alvinille, Aunelle ja Rauhalle, joille kaikki tämä on vielä edessä.

Työni ei olisi mahdollistunut myöskään ilman perhettäni. Kiitos etenkin äidilleni Leenalle ja edesmenneelle isälleni Timolle kannustuksesta oman polun löytämisessä. Ilman tukeanne opintoni olisivat olleet kovin toisenlaiset. Omistan kirjani vanhemmilleni. Lämmin kiitos myös kotkalaisille, joiden vieraanvarainen koti on saanut minut hetkittäin unohtamaan väitöskirjani murheet.

Suurimmat kiitokseni osoitan puolisololleni Anjalle, joka on edesauttanut tämän työn valmistumisessa niin monin eri tavoin, etten ole pysynyt laskuissa. Kiitos ennen kaikkea viisaista neuvoistasi, kärsivällisyydestäsi, rohkaisuistasi, tuestasi ja rakkaudestasi. Niitä kaikkia olen totisesti tarvinnut!

Seurusteluravintola Proffan kellarissa Kainon päivänä 18.2.2021

Topi Artukka

JOHDATUS SEURAEELÄMÄÄN

Kylmänä ja lumisateisena perjantaina 22. tammikuuta 1813 virkamatkalle Turkuun saapui tunnettu eurooppalainen kosmopoliitti, kreivi ja varsinaissuomalainen kartanonomistaja Gustaf Mauritz Armfelt. Armfelt, entinen Kustaa III:n hovin korkea virkamies, oli valittu vuotta aikaisemmin Suomen suuriruhtinaskunnan virkaatekeväksi kenraalikuvernööriksi viran todellisen haltijan kreivi Fabian Steinheilin jouduttua lähtemään keisari Aleksanteri I:n käskystä sotaan Napoleononia vastaan. Armfelt palasi Ruotsista Suomeen keväällä 1811, ja hänestä tuli nopeasti keisarin suosikki Pietarissa, jossa hän asui suuren osan viimeisistä elinvuosistaan. Kokeneena ja taitavana poliitikkona Armfelt nousi uudistetun Suomen asiain komitean johtoon loppuvuodesta 1811. Samalla hänestä tuli merkittävin suomalainen poliittinen vaikuttaja Pietarissa. Turussa Armfeltin saapumista osattiin jo odottaa, sillä vierailun aikana oli tarkoitus hoitaa suuriruhtinaskunnan asioita. Armfelt oli opiskellut Turun akatemiassa ja käynyt kaupungissa sen jälkeenkin, mutta hänenlaisiaan, ylintä aristokratiaa edustavia tunnettuja kansainvälisiä diplomaatteja, vieraili harvemmin Turussa.¹

Gustaf Mauritz Armfeltin vierailu tarjosi Turun urbaanille muotitietoiselle ja huvittelunhaluiselle eliitille tilaisuuden osoittaa kunnioitustaan kenraalikuvernöörille ja toivottaa hänet tervetulleeksi Turkuun. Samalla kaupungin seurapiirin jäsenet saivat mahdollisuuden

---

¹ Johan Winterin päiväkirja 22.–23.1.1813, J. P. Winterin arkisto, Kansallisarkisto (KA). Käytän tästä eteenpäin Johan Winterin päiväkirjaa koskeissa lähdeviitteissä lyhyttä merkintää, jossa on pelkästään ”Winterin päiväkirja” ja kyseinen päivämäärä. Ks. myös Tommila 2008, 118–121; Ramel 2001, 302–310, 319–321, 339–344; Tegner 1894, 372.

kilpailu Armfeltin suosioista ja muovata näin keskinäistä sosiaalista hierarkiaansa ja omaa statustaan. Turun seurapiirin toimintaa tarkasti havainnoinut Turun hovioikeuden nuori virkamies Johan Petter Winter kirjoitti päiväkirjaansa, kuinka Armfeltille järjestettiin erilaisia sosiaalisia tapahtumia vierailun jokaiselle päivälle. Lauantaina 23. tammikuuta 1813 kreivi vastaanotti turkulaisten onnitteluita sekä illasti hovioikeuden presidentti Adolf Tandefeltin kanssa. Seuraavana päivänä Armfelt söi päivällistä Turun piispa Jacob Tengströmin kanssa ja maanantaina vuorossa oli valtioneuvos Carl Erik Mannerheimin tapaaminen. Tiistaina 26. tammikuuta Armfelt oli päivällisellä Turun akatemian rehtori Gabriel von Haartmanin luona, ja illalla kaupungin porvaristo järjesti Armfeltin kunniaksi tanssiaiset, joihin osallistui neljäkymmentä porvariston edustajaa. Ahkeraa seurustelua riitti aina helmikuun kolmanteen päivään asti, jolloin kreivi Armfelt lähti Turusta ensin kotikartanoonsa Halikon Joensuuhun ja sieltä kohti keisarikunnan pääkaupunkia Pietaria.²

Pitojen järjestäminen ja värikäs seurustelukulttuuri eivät Turussa rajoittuneet pelkästään ylhäisten tai tunnettujen henkilöiden, kuten G. M. Armfeltin, vierailuihin, vaan juhlapöytiä katettiin kaupungissa muutenkin tiheään. Turun akatemian ylioppilas, myöhemmin tunnettu toimittaja, runoilija ja kulttuurivaikuttaja, Adolf Ivar Arwidsson kirjoitti tuttavalleen lehtori Erik Anders Crohnsille helmikuussa 1814, kuinka ”Näinä viikkoina täällä on ollut aivan kirostusti yksityistansseja. Viime viikolla [tanssiaisia] oli päivittäin.”³ Samanlaisia huomioita kaupungissa järjestetyistä huvitteluista teki myös akatemian ylioppilas Nils Henrik Pinello. Hän kertoi kirjeessään ystävälleen Gustaf Aminoffille, kuinka Turkuun oli saapunut alkuvuodesta 1818 joukko seurapiirin ylhäisiä jäseniä, kuten Armfeltit ja Klinckowströmit. Pinello kirjoitti, kuinka suurenmoista oli, kun Turussa oli ollut parin viikon ajan joka päivä tanssiaiset, ja jopa sunnuntaina aamupäivällä oli tanssittu kenraalikuvernöörin luona. Kaikista innokkaimpia olivat olleet Mannerheimit, jotka olivat järjestäneet tanssiaiset ja illalliset kolmesti.⁴ Edellä kuvatut lyhyet maininnat kirjeissä ja päiväkirjoissa antavat pienen mutta paljastavan vilauksen siitä värikkästä todellisuudesta, jossa seurapiiri eli arkeaan 1810-luvun Turussa.

Turussa laajasta eliitistä muodostuneen seurapiirin elämää rytmittivät tanssiaiset, illalliset, kyläilyt, kävelyt, konsertit, teatteriesitykset ja rekiajelut. Vierailu- ja seurustelukulttuuri oli aktiivista, eikä rajoittunut pelkästään valikoituihin juhlapäiviin, vaan säätyläisille oli tavallista seurustella tuttavien ja ystävien kanssa myös arkena. Tyypillisesti korkeat virkamiehet, akatemian professorit ja kauppiaat järjestivät jokainen vähintään kerran vuodessa isot kutsut, minkä lisäksi kalenterit täyttyivät pienemmistä tapaamisista, illanistujaisista ja illoista ravintoloissa. Seurapiirit kokoontuivat toistensa kodeissa, mutta yhtä lailla Turun julkisemmat tilat, kuten ravintolat, vetivät puoleensa seurusteluun tottunutta eliittiä.

² Winterin päiväkirja 22.1.–3.2.1813; Johan Molanderin päiväkirja 25.1.1813, *Genealogica* n:o 2–3 1918.

³ ”I dessa väckor har här varit privata danser aldeles förbannadt. I sista väckan hvar dag”. A. I. Arwidssonin kirje 15.2.1814 E. A. Crohnsille, SLSA 59.1–2, Svenska Litteratursällskapet arkiv (SLSA).

⁴ Nils Henrik Pinellon kirje 5.2.1818 Gustaf Aminoffille, vol. 36, saapuneet kirjeet 1812–1838, C5, Riilahti I, Riilahden arkisto, KA.

Kaupungin loisteliaimmat kattokruunut ja kaakeliuunit löytyivät 1812 valmistuneesta Turun seurahuoneesta, jonka säännölliset tanssiaiset ja naamiaiset olivat kaupungin seuraelämän ydintä.⁵

Eliitin seurustelukulttuuri seurapiireineen oli eurooppalainen ilmiö, joka levitessään ylitti valtioiden ja kansakuntien rajat viimeistään 1700-luvulta lähtien. Kansainvälisen seuraelämän koodisto ja elämäntavat yhdessä yhteisesti puhutun ranskan kielen kanssa yhdistivät seurapiirejä ympäri Eurooppaa ja mahdollistivat mutkattoman siirtymisen ja kommunikoinnin eri maiden seurapiirien välillä sekä aatteiden, ideologioiden ja identiteettien kohtaamisen.⁶ Seuraelämä rakentui erityisesti tanssin ympärille. Tanssiaiset olivat laajasti kytköksissä myös politiikkaan. Suomen suuriruhtinaskunnan ensimmäiset suuret tanssiaiset tanssittiin Porvoon vuoden 1809 maapäivien yhteydessä, ja Manner-Euroopassa tanssiaisia järjestettiin niin Tilsitin sopimuksenteon yhteydessä 1807 kuin Wienin kongressin yhteydessä 1814–1815.⁷ Seuraelämällä ja politiikalla oli selkeä yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen ja verkostoitumiseen pohjannut kytkös, eikä tanssiminen isojen yhteiskunnallisten tilaisuuksien yhteydessä siksi ollut koskaan sattumalta toteutunutta tai pelkkää huvittelua. Seuraelämä tarjosi aikakauden eliitille tilan, jossa vaihtaa seurustelun ohella ajatuksia, uutisia ja juoruja sekä edistää poliittisia, taloudellisia ja sosiaalisia pyrkimyksiä.⁸

Seuraelämän tavat ja muodot näkyivät niin Euroopan hienoimmista kuninkaalisisissa hoveissa kuin kaukana mantereen huvittelukeskuksista sijainneissa eliitin maa-seutukartanoissa. Uudenlainen sosiaalinen kulttuuri, jota historioitsija Peter Borsay on nimittänyt urbaaniksi renessanssiksi, oli kuitenkin ennen kaikkea kaupunkilainen ilmiö.⁹ Seuraelämä ja sen mukanaan tuomat vaikutukset arkkitehtuuriin, kulutuskulttuuriin ja ihmisten sosiaaliseen kanssakäymiseen kehittyivät nimenomaan kaupungeissa. Suotuisan taloudellisen kehityksen myötä yhä useammalle ihmiselle kertyi ylimääräistä varallisuutta, mikä tarkoitti mahdollisuuksia kuluttaa uudella tavalla. Kulutus näkyi paitsi kotien sisustukseen, vaatetukseen ja huvitteluun käytettyjen varojen kasvuna, myös asuntojen sosiaalisten tilojen kehittymisenä ja erillisten julkisten seuraelämän tilojen rakennuttamisena. Oli tärkeää näyttäytyä ja tulla nähdyksi. Tällä tavoin eliitti toteutti itselleen asettamiaan käyttäytymis- ja kohteliaisuusnormeja ja osoitti hyvää makua, jonka avulla oli mahdollista vahvistaa omaa sosiaalista statustaan yhteisössä.¹⁰ Näitä toteuttaakseen eliitit kokoontuivat seurahuoneisiin, teattereihin, huvittelupuistoihin, ravintoloihin, kahviloihin ja konserttisaleihin, joita rakennettiin ympäri Eurooppaa vastaamaan eliittien kasvaviin tarpeisiin ja toimimaan julkisina kohtaamispaikkoina. Niiden rinnalla säätyläiskodit, salongit, klubit

⁵ Artukka 2019; Artukka 2018a; Artukka 2018b; Heinricius 1914. Ks. myös Mäkeläinen 1972.

⁶ Artukka 2018a; Wolff 2018; Lilti 2015 (2005); Lindström 2016; Korhonen 2013b; Glover 2011.

⁷ Tanssiaisista ks. Tandefelt 2009, 133–135; Klinge 2009, 226–228, 410–414. Ks. myös Artukka 2018a ja Ulvros 2004.

⁸ Helsing 2013a; Greig 2013; Wolff 2005; Chalus 2005.

⁹ Borsay 1990; Borsay 1989. Ks. myös Cowan 2019, 10–20. Hovien seuraelämästä ks. esim. Helsing 2013a; Keenan 2010; Elias 1983 (1969). Kartanoiden seuraelämästä ks. esim. Åström 1994; Vainio-Korhonen 2009.

¹⁰ Ijä 2015; Greig 2013; Ilmakunnas 2011; Vickery 2009; Andersson 2009.

ja yhteisöllisyyttä korostaneet seurat kukoistivat seurapiirien puolijulkisina seurustelun keitaina ja sosiaalisina mehiläispesinä.¹¹ Sama hurina ja vilske täyttivät myös seurapiirin sekä heidän käyttämänsä julkiset ja puolijulkiset seuraelämän tilat 1810-luvun Turussa.

Tutkimusongelma

Seurapiiri on ollut ajankohtainen tutkimusalue kansainvälisessä 1700-luvun ja 1800-luvun alkupuolen eli niin kutsutun pitkän 1700-luvun eliittejä koskevassa tutkimuksessa viimeistään 1990-luvulta lähtien. Tutkijoita ovat kiinnostaneet erityisesti Englannissa ja Ranskassa seurallisuuteen ja julkiseen tilaan liittyvät kysymykset sekä niiden kytkökset ihmisten sosiaalisten suhteiden rakentumiseen. Ilmiöitä on tutkittu etenkin kaupunkihistorian näkökulmasta, jonka perinteisen väestö- ja elinkeinohistoriallisen ja kaupunkisuunnittelun painotusten rinnalle on tuotu voimakas fokus eliitin kulttuurihistoriaan.¹² Tällaista suuntausta ovat edustaneet esimerkiksi Antoine Lilti Ranskan salonkeja ja eliitin julkisuuskuvaa koskevalla tutkimuksella sekä Hannah Greig, joka on tutkinut Lontoon poliittisen *beau mondeksi* kutsutun eliitin valtaa ja sosiaalisia suhteita nimenomaan urbaanissa viitekehyksessä.¹³ Ruotsissa taas uudenlaista urbaania poliittista seurallisuutta ja julkista seuraelämää ovat tutkineet etenkin My Helsing Tukholman kontekstissa ja Dag Lindström Linköpingin ja Norrköpingin kaupunkien osalta.¹⁴

Kansainvälisessä historian tutkimuksessa keskeisten suosiota saaneiden urbaanin seurallisuuden ja julkisen seuraelämän näkökulmien kautta voi tutkia myös Suomen alueella asuneen ja toimineen eliitin kulttuurihistoriaa sekä eliittiin kuuluneiden henkilöiden poliittista ja sosiaalista julkisuutta. Tutkimuksessani keskityn tähän näkökulmaan. Suomessa säätyläisten toimintaa koskevaa tutkimusta on aiemmin ohjannut ennen kaikkea kiinnostus hallinnollisen työn myötä syntyneitä poliittista elämää ja yhteiskunnallista vaikuttamista sekä valtiokehitystä kohtaan, jolloin seuraelämän näkökulma on jäänyt sivummalle.¹⁵ Tutkimuksessani nostan keskiöön juuri seurapiirin ja säätyläisten seuraelämän urbaanissa miljöössä, jotka kiinnitän paikallisen esimerkin avulla osaksi laajempaa eurooppalaista kontekstia. Näkökulma on uusi suomalaista eliittiä käsittelevässä historian tutkimuksessa. Haastan myös aiempien tutkimusten näkökulmia, joissa on korostunut aatelin, porvaristo

¹¹ Ilmiöstä ks. esim. Artukka 2019; Wolff 2018; Lindström 2016; Lilti 2015; Greig 2013; Helsing 2013a; Glover 2011; Coke & Borg 2011; Davidson 2007; Cowan 2005; Horn Melton 2001; Clark 2000; Brewer 1997; Fink 1996.

¹² Ylivuori 2018; Lindström 2016; Glover 2011; Klein 2002; Brewer 1997; Borsay 1990; Borsay 1989. Ks. myös Valérie Capdevillen ja Alain Kerhervén johdanto teoksessa *British Sociability in the Long Eighteenth Century. Challenging the Anglo-French Connection* (2019).

¹³ Lilti 2017 (2014) ja 2015 (2005); Greig 2012 ja 2013.

¹⁴ Helsing 2017 ja 2013a; Lindström 2016; Lindström 2013.

¹⁵ Ks. esim. Snellman 2014; Katajisto 2008; Jussila 2004; Tiihonen & Ylikangas 1992; Wirilander 1974; Korhonen 1963. Vrt. Åström 1993; Klinge 2009 jossa seuraelämän yhteiskunnallisia kytköksiä on tarkasteltu osana laajempaa poliittista toimintaa.

ja oppineiden elämäpiirien erillisuus. Näissä tutkimuksissa ei ole myös myöskään tarkasteltu kaupunkiyhteisön saati seurapiirien toimintaa kokonaisuutena.¹⁶

Väitöskirjani tavoitteena on tarkastella mainittuun kansainväliseen tutkimustraditioon kytkeytyen säätyläisten muodostaman seurapiirin julkista kulttuuria, seuraelämää ja sosiaalisia suhteita Suomessa. Tutkin sitä, miten seurapiiri Turussa rakentui, keistä se koostui ja miten se järjestäytyi 1810-luvulla. Työni pääkysymys on: mikä oli Turun seurapiiri 1810-luvulla? Tätä tutkimuskohdetta avaan lisäkysymysten avulla. Ymmärtääkseni seurapiirin rakennetta ja luonnetta kysyn, keitä seurapiiriin kuului, millaisissa tiloissa seurapiiri toimi ja minkälaisista seuraelämän eri tavoista ja konventioista seurapiirin arki koostui. Tarkastelemalla seurapiiriä toimijoiden, tilojen ja toiminnan näkökulmasta on mahdollista myös pohtia sitä, miksi seurapiirillä ja seuraelämällä oli niin keskeinen merkitys säätyläisten elämässä.

Tutkin aiheitani kolmesta näkökulmasta, jotka ovat (I) toimijat, (II) tila ja (III) seurallisuuden kulttuuri eli seuraelämän tavat, käytänteet ja ilmiöt. Näiden kolmen välillä on tiivis yhteys ja symbioosi. Seurapiirit tarvitsivat seurallisuuden kulttuuria ollakseen olemassa ja vastavuoroisesti seurallisuutta ei olisi ollut ilman toimijoita. Molemmat tarvitsivat sopivia tiloja toimiakseen ja tullakseen näkyviksi. Ilman seurapiirejä ja seurallisuuden kulttuuria taas tietyt tilat ja paikat olisivat jääneet kokonaan rakentamatta. Tämän yhteyden ja jaon pohjalle rakentuvat myös työni kolme temaattista käsittelylukua. Työn edetessä nämä kolme teemaa kytkeytyvät voimakkaasti toisiinsa, ja työn kolme käsittelylukua ovat huokoisia, jolloin valitsemani näkökulmat ovat läsnä tavalla tai toisella kaikissa kolmessa pääluvussa. Tämä johtuu seurapiirin, seurallisuuden kulttuurin ja seuraelämän tilojen tiiviistä suhteesta, jota on vaikeaa ymmärtää tarkastelemalla pelkästään yhtä suhteen ulottuvuuksista.

Ensimmäisessä käsittelyluvussa *Seurapiirin toimijat ja rakenteet* tutkin Turun seurapiiriä ja siihen kuuluneita ihmisiä. Etsin valokeilaan Turussa asuneet suomalaiset säätyläiset ja venäläiset upseerit, joiden ympärille seurapiiri muodostui. Seurapiiriin kuului niin upseereita, virkamiehiä, tuomareita, professoreita, tehtaanomistajia kuin kauppiaitakin puolisoineen ja lapsineen, joten on perusteltua tutkia, miten säätyjärjestelmän rajapinnat ilmenivät Turun seuraelämässä ja minkälaisista pienemmistä sisäisistä yhteisöistä seurapiiri Turussa muodostui. Samalla pohdin sukupuolen merkitystä seuraelämässä. Ihmisten ohella tarkastelen ensimmäisessä pääluvussa erilaisten yhteisöjen, klubien ja muiden seurojen suhdetta seurapiiriin sekä seurapiiriin pääsemisen ja siellä pysymisen mekanismeja. Kysyn, minkälaiset ihmiset kuuluivat seurapiiriin ja minkälaisia keinoja käyttämällä tai mitä reittejä pitkin he päätyivät osaksi sitä. Mikä oli venäläisten upseerien rooli Turun seurapiirissä ja

¹⁶ Ks. esim. Snellman 2014; Keskinen 2012; Ilmakunnas 2011; Parland-von Essen 2008; Katajisto 2008. Ks. myös esim. Samuelson 2008; Simonsen 2001, Ulvros 1996. Tässäkin tutkimuksessa sivuun jäävät mm. käsityöläiskisällit, merimiehet, tehdastyöläiset, piijat, rengit ja erilaiset itsensä työllistäjät, joten koko kaupunkia työni ei kata. Kaikki kaupunkilaiset olivat sidoksissa toisiinsa arjessa ja juhlassa, joten laajan kaupunkiyhteisön toiminnan rakenteiden ja logiikan ymmärtäminen helpottuu, mikäli koko väestö kulkee tutkimuksessa mukana. Pidän kuitenkin omaa valintaani keskittyä säätyläisistä muodostuneeseen seurapiiriin perusteltuna, sillä seurapiiri oli varsin koherentti joukko, johon kohdistuu tutkimuksessa aukkoja. Seurapiireihin kuulumattomilla henkilöillä ei ollut asiaa seurapiirien tiloihin tai tapahtumiin kuin palkollisina, apulaisina sekä työn ja palvelusten tekijöinä. Siten he eivät koskaan asettuneet samaan asemaan kuin seurapiirien jäsenet.

miten heidän suhteensa turkulaisiin rakentui? Minkälaisia mahdollisuuksia naisilla oli toimia seurapiirissä ja seuraelämässä ja miten ne erosivat miesten mahdollisuuksista?

Toisen käsittelyluvun *Seurapiirin tilat* olen rakentanut seurapiirin käyttämien tilojen ja tilallisuuden ympärille. Analysoin, millaisia tiloja seurapiiri hyödynsi ja rakensi itselleen sekä tilojen merkitystä kaupungin seurapiirille ja sen kehitykselle. Miten tilat auttoivat seurapiireihin kuuluneita jäseniä kohtaamaan toisensa ja miten tilojen avulla rakennettiin yhteisöllisyyttä? Tutkimani ajanjakson, 1810-luvun, aikana Turkuun perustettiin ensimmäinen pelkästään seuraelämälle omistettu ja sen vaatimukset täyttävä rakennus Turun seurahuone, ja ensimmäinen pelkästään teatteritoimintaa varten suunniteltu teatterirakennus eli niin kutsuttu Bonuvierin teatteri. Molemmista tuli tärkeitä seuraelämän näyttämöitä kaupungin seurapiirille, kuten myös säätyläiskodeista sekä ravintoloista ja konditoriakahviloista. Tutkin, miten tilat muokkasivat seurapiiriä ja laajemmin seuraelämää, jonka ympärille kaupungin säätyläisten arki asettui.

Kolmannessa käsittelyluvussa *Seurallisuuden kulttuuri* tarkastelen seurapiiriä sen harjoittaman seuraelämän, tapakulttuurin ja päivittäisen arjen näkökulmasta. Seuraelämän muotojen käsittely kulkee käsi kädessä tiloja käsittelevän luvun kanssa, sillä toimintoilla ja tiloilla oli voimakas yhteys. Tilat kehittivät ja muokkasivat seuraelämää, mutta samalla seuraelämän vaatimukset sanelivat ehtoja myös tiloille. Turussa seuraelämä perustui edellisiltä vuosisadoilta peräisin oleville traditioille, mutta samanaikaisesti syntyi myös uusia, aiempaa seuraelämää täydentäviä muotoja, jotka olivat tyyppillisiä 1810-luvun yhteisölle. Mitä seuraelämälle tyyppillisiä ajanvieton muotoja ja tapoja Turun seurapiiri suosi 1810-luvulla? Miten seurapiirin jäsenet tapasivat toisiaan ja minkälaista seurallisuuden kulttuuria seurapiiri suosi omassa toiminnassaan? Mihin he pyrkivät vaalimalla seurallisuutta ja osallistumalla monipuoliseen seuraelämään?

Seurapiirin Turku ja työn rajaukset

Historiantutkimus on viimeisten vuosikymmenten aikana keskittynyt tilaan ja tilallisuuteen kytkeytyviin näkökulmiin ja hyödyntänyt erityisesti maantieteessä ja kaupunkitutkimuksessa käytettyjä teorioita. Tätä 1990-luvulla alkanutta suuntausta on kutsuttu tilalliseksi käännteeksi, mutta keskeisiä huomioita tilan tutkimisen mahdollisuuksista on tehty myös tätä aikaisemmin.¹⁷ Seuraelämän historian tutkimukselle tärkeä työ oli 1962 ilmestynyt saksalaisen Jürgen Habermasin teos *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (suom. *Julkisuuden rakennemuutos*), jossa Habermas muotoili teorian julkisesta sfääristä osana Euroopan yhteiskunnallista kehitystä monarkiasta kohti kansalaisyhteiskuntaa. Tutkimuksessaan Habermas toi esille kaupunkien merkitystä uudenlaisen julkisen tilan synnyssä. Kaupunkien muodostui uudenlaisia sosiaalisia paikkoja, kuten kahvihuoneita, teattereita ja saloneja,

¹⁷ Tilallisesta käännteestä ks. tarkemmin Savolainen 2017, 19–20; Kümin & Osborne 2013; Warf & Arias 2009.

jotka keräsivät käyttäjäkunnakseen urbaania seurapiiriä. Näiden paikkojen vaikutus oli keskeinen juuri uudenlaisen porvarillisen julkisuuspiirin synnyssä.¹⁸

Habermasin tutkimusta on hyödynnetty laajasti historian tutkimuksessa.¹⁹ Se on saanut osakseen myös paljon kritiikkiä, joka on tilallisuuden näkökulmasta koskenut Habermasin tekemää jakoa julkisen ja yksityisen piirin välille sekä yksityisten toimijoiden roolia julkisuuspiirin synnyssä. Myöhempi tutkimus on kuitenkin osoittanut valtioilla olleen keskeisen roolin julkisen tilan synnyssä. Historiantutkijat ovat kritisoineet myös *Julkisuuden rakennemuutoksen* yksisilmäisen maskuliinista näkökulmaa julkisuuteen.²⁰ Habermasia omassa väitöskirjassaan *Teksteistä rakennettu kaupunki* (2017) hyödyntänyt Panu Savolainen on muistuttanut, ettei tila ollut Habermasin *Julkisuuden rakennemuutoksen* keskeinen näkökulma.²¹ Habermasin tutkimus keskittyi 1700-luvun osalta informaationvälityksen ja julkisen mielipiteen syntyyn miesten tuottamassa julkisessa piirissä. Kritiikistä huolimatta Habermasin ajatukset julkisuuden piiristä toimivat kuitenkin hyvänä lähtökohtana kaupungin ja sen sisällä tapahtuneiden muutosten tutkimukselle. Etenkin kun sitä täydennetään naisten roolia ja tilan sosiaalisuutta koskevilla näkökulmilla.²²

Tutkimuksessani tarkastelen julkisuutta ensisijaisesti seurapiirin toiminnan näyttämönä, en vastineena monarkian keskustelu- ja mielipidevallalle.²³ Julkisuuden piiri hahmottuu tässä työssä seurapiiriksi, joka oli sekä toimija että toimintaympäristö. Käsitän piirin myös abstraktina ja moniulotteisena tilana, joka sisältää konkreettisten tilojen ohella ihmiset ja kokoontumisen tavat. Siten julkisuuden piirillä voidaan nähdä olevan tilallinen ulottuvuus. Valaisen seurapiirin sosiaalista toimintaa erikseen valittujen tilojen näkökulmasta tiedostaen, että kyseessä eivät ole ainoat paikat kaupungissa, jonne seurapiirin sosiaalinen ja julkinen sfääri ulottui. Julkisuus ei siten ole tässä työssä yksityisen vastakohta, kuten Habermasilla, vaan näen sen pikemminkin monitahoisena erilaisten julkisuuksien, tilojen ja sosiaalisten kohtaamisten konstruktiona, jossa julkinen ja yksityinen ovat dikotomian sijaan saman skaalan eri asteita.²⁴

Seurapiirien näkökulmasta kaupungissa oli keskeisiä tiloja, joissa seuraelämä ilmeni. Seurallisuuden tilat eivät olleet mitä tahansa tiloja vaan tarkoitustaan varten luotuja ja rakennettuja. Ne olivat siten sosiaalisesti tuotettuja, kuten sosiologi Henri Lefebvre on todennut. Hänen mukaansa jokainen yhteisö luo omat tilansa, joihin se tuottaa merkityksiä

¹⁸ Habermas 2004 (1962), 38–119. Ks. myös esim. Savolainen 2017, 17–18; Cowan 2013, 41–43; Cowan 2012, 256–264. Samoja huomioita kaupungin roolista on tehnyt myös Peter Borsay, joka on luonnehtinut kehitystä urbaaniksi renessanssiksi. Borsay 1989.

¹⁹ Ks. esim. Savolainen 2017; Greig 2012; Sennefelt 2011; Steinrud 2008; Cowan 2005; Horn Melton 2001; Vickery 1998; Klein 1993; Scobey 1992.

²⁰ Runefelt 2015, 287; Landes 2013, 123–125; Sennefelt 2011, 20–26. Habermasiin tutkimukseen kohdistuneesta kritiikistä ks. myös esim. Savolainen 2017, 15–21; Cowan 2013, 43–47; Mullaney & Vanhaelen 2013, 2–5; Cowan 2012, 259–262. Habermasin vastineesta kritiikkiin ks. Habermas 2004 (1962), 357–397. Kritiikin vastakritiikistä ks. Mah 2000.

²¹ Savolainen 2017, 18, 52–59.

²² Vrt. Borsay & Hein Furnée 2016, 14–15; Greig 2012, 53–54; Cowan 2012, 260.

²³ Ks. Gordon 1994.

²⁴ Vrt. Savolainen 2017, 17–21; Mullaney & Vanhaelen 2013, 5–7; Sennefelt 2011, 26–29.

sosiaalisen elämän kautta. Mikään konkreettinen tila, oli kyse sitten laajasti ymmärrettyinä kaupungista tai yksittäisistä seuralämän tiloista, ei ole pysyvä tai staattinen, vaan jatkuvassa muutoksessa. Siten tilaa tuotetaan uudestaan ja uudestaan ihmisten toimesta.²⁵ Lefebvren ajatusta mukaillen Turun kaupunkitilassa sijainneet seurapiirin paikat olivat rakentuneet sosiaalisten suhteiden tarpeesta. Monimutkaiset ihmisten väliset sosiaaliset suhteet olivat myös alati käymistilassa, ja siksi ne haastoivat ja uusintivat tiloille asetettuja vaatimuksia, oletuksia, tarpeita ja toiveita. Toisin sanoen kaupunki näyttämönä ja sosiaalisten tilojen kudelmana oli dynaaminen ja taukoamatta liikkeessä.

Turku tarjoaa hedelmällisen tutkimuskohteen seurapiirien ja sosiaalisten suhteiden näkökulmasta, sillä se oli suurten, läpi koko 1810-luvun jatkuneiden yhteiskunnallisten, poliittisten ja kulttuuristen muutosten kohteena. Kaupunki suorastaan kupli, eikä vähiten sinne muodostuneen uuden seurapiirin vaikutuksesta. Näinä pääkaupunkiaseman vuosina Turussa kokoontui suuriruhtinaskunnan hallinto virkamiehineen, maan johtavat oppineet, iso joukko varakkaita kauppiaita sekä venäläinen korkea-arvoinen sotilasväki. Syynä tähän olivat kaupungin historiallinen kehitys ja Suomen uusi hallinnollinen asema Venäjän imperiumiin kuuluvana suuriruhtinaskuntana. Suomen sodan (1808–1809) päätyttyä alkoi varsinainen hallinnon uudelleenjärjestäminen, sillä siteet Ruotsin viranomaisiin oli katkaistu ja tarve toimivalle hallinnolle erilaisine virastoineen oli suurta.²⁶

Suomen suuriruhtinaskunnan hallinnosta vastasi kenraalikuvernööri yhdessä 1809 perustetun hallituskonseljin eli senaatin²⁷ kanssa, jota kenraalikuvernööri virallisesti johti. Senaatti jakaantui kahteen osastoon, oikeus- ja talousosastoon, jotka koostuivat puoliksi aatellisista, puoliksi aatelittomista virkamiehistä. Talousosaston alaisuudessa toimi useita toimituskuntia. Lisäksi Suomeen perustettiin vuosina 1809–1812 prokuraattorin virka sekä postilaitos, tullilaitos, maanmittauskonttori sekä majakka- ja luotsilaitos, rakentamisesta vastaava intendentinkonttori, *collegium medicum* (myöh. lääkintöhallitus), jolloin myös *Vaihetus-, Laina- ja Depositioni-Contori* (myöh. Suomen pankki) sai alkunsa. Suomen koskenperkausjohtokunta ja Suomen palovakuutuskonttori puolestaan perustettiin 1816. Lisäksi toimintansa aloitti moni vähäisempi virasto, kuten senaatin yhteydessä toiminut revisiokonttori eli valtiontilien tarkastusvirasto, jossa sielläkin työskenteli useita virkamiehiä.²⁸

Uusien virastojen lisäksi Turussa oli ennestään valtion virkamiehiä ja oppineita säätyläisiä. 1600-luvun yhteiskunnallisten rakenteiden kehityskauden myötä Turkuun oli perustettu hovioikeus vuonna 1623 ja yliopisto 1640. Hovioikeudessa työskenteli 1810-luvulla parikymmentä virkamiestä ja Turun akatemiassa keisarin lisäresursoinnin jälkeen kaksikymmentä professoria.²⁹ Myös Suomen kirkollinen keskus oli Turussa, jossa

²⁵ Lefebvre 1991 (1974), 31–34. Ks. myös Laitinen 2004, 4–8.

²⁶ Tandefelt 2009, 114; Tommila 2008, 139–140; Nikula 1972, 3. Suomen suuriruhtinaskunta oli ollut olemassa jo ennen vuotta 1809, jolloin Venäjän keisari Aleksanteri I otti sen käyttöön omissa tituluurissa.

²⁷ Vuodesta 1816 asti nimellä senaatti. Käytän tästä eteenpäin selvytyden vuoksi senaatti-nimitystä myös silloin, kun ajallisesti on kyse hallituskonseljin ajasta.

²⁸ Tommila 2008, 143–162; Tyynelä 1992, 62–69; Nikula 1972, 3–6; Rinne 1965, 149–153.

²⁹ Westerlund 1923a ja 1923b, passim; Joutsivuo 2010, 170.

Carl Ludvig Engelin maalaus Turusta
ja Turun tuomiokirkosta vuodelta 1814.

1810-luvulla toimi ensin piispana ja sitten 1817 arkkipiispaksi korotettuna vaikutusvaltainen Jacob Johan Tengström.³⁰ Turun yli kymmenestä tuhannesta asukkaasta useat henkilöt toimivat korkealla kaupungin virkakoneistossa tai harjoittivat kauppaa, joka takasi heille riittävästi varallisuutta eliitin seuraelämään osallistumiseksi. Suomalaisten lisäksi Turussa vaikuttivat myös kaupunkiin uuden hallinnon myötä muuttaneet venäläiset, joita oli parhaimmillaan 1810-luvun alussa tuhansia. Suurin osa venäläisistä kuului keisarikunnan armeijaan, joka oli vakituisten esikuntien lisäksi sijoittanut Turkuun ja sen ympäristöön useita sotilasyksiköitä.³¹

Turku oli Suomen alueen merkittävin kaupunki jo ennen Venäjän aikaa. Kaupungin ja sen asukkaiden vaikutusvalta lisääntyi, kun keisari Aleksanteri I:n tekemän päätöksen myötä Turusta tuli virallisesti suuriruhtinaskunnan pääkaupunki. Myönnetty asema ei kestänyt kuitenkaan kauan, sillä Turku menetti pääkaupunkistatuksensa keisarin päätöksellä Helsingille vuonna 1812. Uusi linjaus ei muuttanut arkea Turussa, sillä muutos näkyi lähinnä Helsingin laajentuneina rakennustöinä. Tilanne muuttui uudelleen 1817, kun keisari teki päätöksen siitä, että keskeisten virastojen tuli muuttaa Helsinkiin kahden vuoden kuluessa. Todellisuudessa muutto konkretisoitui vasta vuodesta 1819 alkaen, jolloin hallinto ja keskeiset virkamiehet alkoivat siirtyä Helsinkiin. Muutos tapahtui asteittain, sillä aluksi vain osa hallinnosta siirtyi. Helsinki oli vuoden 1808 palon ja uudelleenrakentamispäätösten jälkeen edelleen suuri rakennustyömaa ja vain osa päätetyistä rakennuksista oli saatu käyttökuntoon. Hallinnon pystyttäminen uuteen pääkaupunkiin vei aikaa.³²

Ajallisesti tutkimukseni rajautuu vuosiin 1809–1819, jolloin Turku oli ensin virallisesti ja sitten käytännössä suuriruhtinaskunnan pääkaupunki. Tällöin kaupungissa vallitsivat seurapiiritoiminnan näkökulmasta ainutlaatuiset olosuhteet, jollaisia ei ollut ennen ollut ja jollaisia ei myöhemmin, vuoden 1819 jälkeen enää kehittyneet.³³ Seurapiiri ei syntynyt Turkuun 1810-luvulla, eikä se myöskään lakannut olemasta syksyllä 1819, kun senaatti aloitti toimintansa uudessa pääkaupungissa Helsingissä. Vuosien 1809–1819 välinen ajanjakso oli kuitenkin poikkeuksellinen. Vanhaan pääkaupunkiin jäänyt seurapiiri ei ollut kuitenkaan enää ennallaan vuoden 1819 jälkeen, vaikka yliopisto, hovioikeus ja arkkipiispanistuin Turkuun jäivätkin.

Pääkaupunkiajan vuodet 1809–1819 on tutkijan tekemä rajaus, jota ei ollut sellaiseenaan olemassa 1810-luvun ihmisille. Heille maailma ei ollut selkeästi luokiteltu ja rajattu, vaan alati muutoksessa oleva kokonaisuus, jossa tulevaisuus oli aina tavalla tai toisella yllätyksellinen. Turkulaisilla ei ollut sotakeväänä 1808 tietoa siitä, että kaupungista tuli

³⁰ Tommila 2008, 65–66, 172. Tengströmistä laajemmin ks. Björkstrand 2012.

³¹ Kaupungissa asuneista venäläistä ks. tarkemmin Palmqvist 1969 ja Nyberg 1966.

³² Engman 2009, 162–170; Savolainen 1994, 141–142; Rauhala 1915, 136–138. Ks. myös Klinge 2012.

³³ Suomen mittakaavassa Turun seurapiiri oli ainutlaatuinen, mutta ei kuitenkaan ainoa seurapiiri, vaan myös esimerkiksi Helsingissä ja Viipurissa oli omat piirinsä. Peter Borsay ja Denise Davidson ovat osoittaneet omissa tutkimuksissaan, ettei aktiivinen seuraelämä ollut suinkaan isojen kaupunkien yksinoikeus Euroopassa. Ks. Davidson 2007 ja Borsay 1989. Suomen kaupunkien seuraelämästä ks. esim. Ijäs 2015 ja 2018; Mäkeläinen 1972.

Gavril Sergejevin maalaus 1810-luvun Turusta. Sergejev oli venäläinen sotilastopografi, joka maalasi 64 akvarellia Suomen matkallaan vuonna 1811. Hänen tyyliinsä kuului maisemien elävöittäminen, mistä syystä Turun kaupunkikuva sai maalauksissa hieman ylikorostuneita muotoja.

vuotta myöhemmin virallisesti suuriruhtinaskunnan pääkaupunki. Kovin moni tuskin osasi arvata, että pääkaupunkistatuksen myöntämisen jälkeen tätä aikaa kesti virallisesti vain kolme vuotta. Vuodesta 1812 kesti viisi vuotta, ennen kuin keisari teki päätöksen pääkaupungin siirron aikataulusta. Tästäkin päätöksestä kului lähes kaksi vuotta ennen kuin muuton päävaihe saatiin toteutettua.³⁴ Jälkikäteen tarkasteltuna pääkaupungin siirtyminen eteni selkeästi ja johdonmukaisesti, joskin hitaasti, mutta 1810-luvun turkulaisilla ei ollut vastaavaa tietoa käytettävissään. Siten myöskään ymmärrys kokonaiskuvasta ei vaikuttanut heidän tekemiinsä valintoihin ja päätöksiin tai elämäntapoihin, vaan elämä oli sidoksissa kulloiseenkin tarkasteluhetkeen.

Ranskalainen historioitsija Fernand Braudel on verrannut kaupunkeja sähkömuuntajiin, jotka lisäävät jännitettä, säätelevät vaihdon rytmiä ja jatkuvasti uudelleenlataavat ihmiselämää.³⁵ Kaupunki ei ole staattinen paikka, vaan hetkessä elävä ja muuttuva, jatkuvassa liikkeessä oleva paikka, jonka rajat ovat dynaamiset. Turulla oli 1810-luvulla selkeät

³⁴ Turun vilkas seuralämä oli myös yksi pääkaupungin siirtämisen motiiveista, sillä seuralämän katsottiin paitsi nostaneen hintoja Turussa myös vaikuttaneen negatiivisesti tieteentekemiseen. Tällä ei tarkoitettu yksin virkamiesten turmelevaa vaikutusta yliopiston tieteenharjoittajiin, vaan myös heidän itsensä aktiivisuutta seuralämässä. Siten kaupunginvaihdon uskottiin parantavan ongelman. Savolainen 1994, 137–138; Danielsson-Kalmari 1922, 340. Pääkaupungin vaiheista ja muutosta ks. myös Klinge 2012; Westerlund 2001; von Frenckell 1943.

³⁵ Braudel 1981, 479.

hallinnolliset rajat, mutta ne eivät olleet siinä mielessä absoluuttiset, että ne olisivat pysäyttäneet ihmisten, ajatusten, tiedon, kauppatavaroiden ja kulttuuri-ilmiöiden liikkeen kaupungin ja sen ympäristön välillä. Historioitsija Marko Nenonen on huomauttanut, että historiantutkija saattaa astua harhaan rajatessaan tutkimuskohteensa maantieteellisesti hallinnollis-poliittisesti määräytyneiden rajojen kautta, esimerkiksi valtakunnan tai pitäjän rajojen mukaan. Erityisesti tällaisten alueiden keskinäinen vertailu voi tuottaa vääranlaisia heijastumia, kun alueiden mahdollisia sisäisiä eroavaisuuksia ja liitoksia toisiinsa ei huomioida. Nenosen mukaan olisi hyvä havaita, että tarkastelun alaisia alueita voi muodostaa myös esimerkiksi taloudellisten ja kulttuuristen yhteneväisyyksien pohjalta.³⁶

Nenosen ajatuksen voi laajentaa koskemaan seurapiirejä sosiaalisten verkostojen maantieteen kautta, kuten hän ilmiötä nimittää. Edellä esiin tuodusta ajatusrakennelmasta voi johtaa esimerkiksi sen huomion, että kaupunki hallinnollisena rajana voi olla liian kapea. Ihmisten välinen liike ja vuorovaikutus eivät pysähdy kaupunkien rajoille, kuten Braudel on huomauttanut, vaan rajat ovat kuin sihdit, joka jatkuvasti suodattavat ihmisiä ja niiden mukana ajatuksia, ilmiöitä, raaka-aineita, tavaroita ja tapoja.³⁷ Myös Turun rajat toimivat sihteinä. Kaupungin seurapiiriin kuului henkilöitä, jotka eivät asuneet tosiasiallisesti Turussa, vaan sitä ympäröivissä pitäjissä, joihin heidät tilastollisesti ja hallinnollisesti kirjattiin. Turun seurapiiri ja kaupungin seuraelämä olivat kuitenkin heidän viiteryhmänsä, mikäli he seurapiirissä ylipäänsä liikkuiivat. Kaupungin hallinnollisesti rajat eivät siten estäneet tai juuri edes haitanneet huvielämää.

Näin ollen Turku näyttäytyy tutkimuksessani kahdenlaisessa merkityksessä. Toisaalta se oli asukkaidensa kaupunki, jonka rajat muodostivat seurapiirille koherentin näyttämön, jolla toimia. Turun seurapiiri oli ensisijaisesti turkulaisten seurapiiri, mutta samalla laajemmin Suomen seurapiiri, sillä vallan keskittymänä se houkutti luokseen toimijoita kaikkialta Suomesta. Siten Turku oli enemmän kuin rajojensa summa. Se oli jatkuvasti liikkeessä oleva kaupunki, jonka kaduilla, tanssisaleissa, ravintoloissa ja kodeissa liikkui muualta tulleita säätyläisiä. Lähiseudun kartanoiden ja suurtilojen omistajat, suuriruhtinaskunnan maakunnissa ja isoimmissa kaupungeissa toimineet virkamiehet, vaihtuva venäläinen upseeristo ja maan rajojen ulkopuolelta tulleet erilaisin motiivein liikkuneet matkustajat rikastuttivat kaikki omalla panoksellaan Turun seurapiiriä ja kaupungin seuraelämää. Turku tarjoaa väitöskirjalleni maantieteelliset rajat, mutta samalla sen rajat ja vaikutuspiiri ovat myös tutkimukseni kohde.

Isot poliittiset ja yhteiskunnalliset muutokset tuovat monesti mukanaan suuria muutoksia myös ihmisten välisiin sosiaalisiin suhteisiin, hierarkioihin ja valtarakennelmiin. Muutoksen dynamiikka vaikuttaa harvoin vain rakenteisiin. Klassinen esimerkki tästä on Ranskan suuri vallankumous, joka muutti dramaattisesti ranskalaista sääty-yhteiskuntaa. Voimakas yhteiskunnallinen murros ei kuitenkaan purkanut sosiaalisia rakenteita, vaikka

³⁶ Nenonen 2018, 67–68.

³⁷ Braudel 1981, 479–482. Braudel on korostanut, että kaupunki ei ole kaupunki ilman jatkuvaa vaihto- ja hyötysuhdetta ympäröivän maaseudun, kylien ja niiden asukkaiden kanssa.

niiden suhteellinen merkitys muuttui. Giljotiinissa katkenneiden elämänlankojen ohella vallankumous leikkasi hierarkioita ja sosiaalista symboliikkaa, mikä synnytti tarpeen sosiaalisten arvojärjestysten ja merkitysten uudelleenmäärittelylle. Seuraelämä ja seurallisuus tulivat avuksi, kun vallankumouksen jälkeisen Ranskan uusi eliitti haki asemiaan yhteiskunnallisen ja kulttuurisen elämän hierarkkisilla portailta. Kukaan ei yksin päättänyt tai luonut uutta asetelmaa, vaan se syntyi ihmisten keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja tilanteissa, joissa ihmiset olivat koolla. Naisilla oli tässä näyttäytymisen ja nähdäksi tuleminen työssä suuri rooli, ja samalla kun yhteiskunnassa puhuttiin vallasta ja säädyistä, myös sukupuoleen liittyviä kysymyksiä määriteltiin uudestaan.³⁸

Suomessa ja Turussa kevään 1808 jälkeen tapahtuneet muutokset eivät tietenkään vertaudu dramaattisuudessaan ja volyymissaan Ranskan vallankumouksen tapahtumiin, mutta Ranskan esimerkki käy kuitenkin analogiasta. Etenkin kun asiaa tarkastellaan koko väestöä suppeammasta yksittäisen seurapiirin näkökulmasta. Turussa uusi aikakausi ei syntynyt päitä pudottamalla tai ihmisiä karkottamalla, vaan pöyhimällä olemassa ollutta sosiaalista rakennetta. Tämä tapahtui luomalla uusia virastoja ja vakansseja, jotka mahdollistivat urapolkuja myös sellaisille henkilöille, joille esimerkiksi eteneminen valtion virkakoneistossa oli aikaisemmin ollut perin vaikeaa. Aikakausi tarjosi paikkoja lahjakkailla aatelin ulkopuolelta tulleille ja sosiaalisesti taitaville henkilöille sekä opportunisteille, jotka etsiytyivät mahdollisuuksien äärelle. Tällainen mahdollisuuksien ovi oli auki ennalta määrittelemättömän hetken, kunnes uudet valta-asetelmat ja positiot tulivat täytetyiksi ja sosiaalinen hierarkia asettui taas hetkellisesti uomiinsa. Aikaisempaa laajempi toimintakenttä mahdollisti tulevaisuudessaakin erilaiset muutokset ja uudistukset, mutta näin laajamittaista yhteiskunnallisen ja kulttuurisen hierarkian ja vallan uudelleenjakoa on harvoin Suomen oloissa nähty. Tämä heijastui myös Turun seurapiiriin, jonka suomia sosiaalisia, poliittisia ja kulttuurisia mahdollisuuksia monet hyödynsivät saavuttaakseen paremmat asemat yhteiskunnassa ja sen uudelleenjaossa.

Käsitteet ja aikaisempi tutkimus

Eliitti

Kansainvälisessä seurapiirejä käsittelevässä tutkimuksessa seurapiireihin kuuluneita henkilöitä on hahmotettu ja määriteltä erityisesti eliitin käsitteen kautta. Aristokratia, aateli, oppineet ja säätyläiset ympäri 1700-luvun ja 1800-luvun alun Eurooppaa muodostivat kosmopoliittisen eliitin, jota nivoi yhteen samanlainen kirjallinen ja osin kielellinen kulttuuri, seurallisuuden normit, kulttuuriset konventiot ja ideologinen ymmärrys. Eliittien itsetietoisuutta ohjasi yhteinen sosiaalinen kulttuuri, joka oli samalla väline yhtenäisyyden

³⁸ Davidson 2007, 2–13. Ks. myös Lilti 2015, 227–233; Garrioch 1996, 207–212.

vaalimiseen ja erontekemiseen suhteessa muihin yhteiskunnan jäseniin. Tutkijoille eliitti on tarkoittanut analyttistä käsitettä, joka on sovellettavissa moneen kontekstiin, paikkaan ja aikaan. Siten eliittien rajat ovat tutkijoiden itsensä määriteltävissä. Eliiteillä oli ryhmänä paljon samankaltaisuuksia, mutta eri maiden ja alueiden eliiteillä oli myös omat erityispiirteensä, joihin vaikuttivat yhteiskunnalliset olot ja kehitys.³⁹

Eliitin tutkimuksella on pitkät perinteet länsimaisessa historian tutkimuksessa ja sosiologiassa, ja se on ollut tutkimuksen kohteena jo 1800-luvun lopulta näkökulmaltaan ensin elitistisenä ja 1950-luvulta lähtien tarkastelultaan kriittisenä.⁴⁰ Eliitin tutkiminen ja käsitteen käyttäminen yleistyivät historian tutkimuksessa 1990-luvulla ja 2000-luvun alussa, minkä jälkeen on julkaistu lukuisia teoksia, jossa eliitin käsitettä on sekä määritelty uudelleen että käytetty hyödyksi yhteiskunnan hyväosaisia käsittelevissä tutkimuksissa. Uudet eliittejä käsittelevät tutkimukset, kuten Hannah Greigin *Beau Monde. Fashionable Society in Georgian London* (2013) ja Gudrun Anderssonin *Stadens dignitärer. Den lokala elitens status- & maktmanifestation i Arboga 1650–1770* (2009), ovat laajentaneet ymmärrystä eliitin rakenteesta, elämäntavoista kuten kuluttamisesta ja seuraelämästä sekä eliitin vaikutuksesta yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kehitykseen nimenomaan kaupunkiyhteisöissä.⁴¹

Suomessa eliitin käsitettä on hyödynnetty eurooppalaista ja etenkin ruotsalaista tutkimusta vähemmän juuri pitkän 1700-luvun tutkimuksen parissa. Laajamittaisemmin kiinnostus eliitin historiaa ja eliitin käsitettä kohtaan voimistui 2000-luvulla, jolloin etenkin Helsingin yliopiston historian alan oppiaineista valmistui useita eliittejä käsitelleitä tutkimuksia ja väitöskirjoja.⁴² Erityisesti Charlotta Wolffin ruotsalaisen ja ranskalaisen eliitin suhdetta ja verkostoja käsitellyt *Vänskap och makt. Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike* (2004), Johanna Ilmakunnaksen Tukholman ylhäisaatelin kulutustottumuksiin ja elämäntapaan keskittynyt *Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa* (2009) sekä Alex Snellmanin aatelin yhteiskunnallista roolia ja eliittiasemaa 1800-luvulla pohtinut väitöskirja *Suomen aateli yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939* (2014) ulottivat eliitin tutkimuksen uusille urille ja ovat vaikuttaneet myös tämän työn näkökulmiin. Wolffin ja Ilmakunnaksen tutkimuksissa korostuvat eliitin aateliskulttuurin ylijärjestyminen, mikä näkyi eliitin kosmopoliittisena seurallisuutena, eurooppalaisina kulutustottumuksina sekä laajoina poliittisina ja sosiaalisina yhteyksinä. Snellman taas tarkasteli työssään aatelin eliittiasemaa erilaisten pääomien ja valtaresurssien

³⁹ Ruberg 2006, 250; Nurmiainen 2005, 217–219. Kosmopoliittisuudesta ks. myös Wolff 2005, 15–18.

⁴⁰ Mosca 1896; Pareto 1901; Mills 1956. Ks. myös Woods 1998.

⁴¹ Greig 2013; Andersson 2009. Ks. myös Wolff 2018; Ilmakunnas 2017; Lilti 2015; Greig 2012; Glover 2011; Stobart 2011; Hall-Witt 2007; Andersson & al. 2003; Kale 2002; Vickery 1998; Maza 1997.

⁴² Tärkeitä avauksia eliittien historiaan olivat esimerkiksi professori Markku Kuisman johtamat projektit *Elites and Social Change: Family Strategies and Networks of Power 1500–2000* (1998–2002) ja *Business Elite: Roots and Roles in Modern Society. The Finnish case in the European context 1750–2000* (2008–2012).

näkökulmasta.⁴³ Edellä mainituissa tutkimuksissa oli kaikissa kohteena aateli, mutta eliitti sopii käsitteenä yhtä hyvin myös muun kuin aatelista koostuneen yhteiskunnallisen valtar ryhmän havainnollistamiseen, kuten Charlotta Wolff on osoittanut suomalaisen 1800-luvun jälkipuoliskon ja 1900-luvun alun talouseliitin kohdalla teoksessaan *Edelläkävijät*.⁴⁴

Aatelin sijaan tässä työssä on kyse laajasti erilaisista yhteiskunnallisista vallankäytäjistä koostuneesta seurapiiristä. Sen luonnetta ja asemaa eliittinä voidaan tarkastella ruotsalaisten historioitsijoiden Joakim Malmströmin ja Patrick Wintonin eliittiä koskevien pohdintojen avulla. Ensinnäkin eliitti on heidän mukaansa aina eksklusiivinen ryhmä ja ylempää suhteessa johonkin toiseen sosiaaliseen ryhmään. Eliitti on tietoinen itsestään ja omasta erityisyydestään. Siksi eliitin tulee elää odotusten mukaisesti ja ilmaista omaa erityistä asemaansa suhteessa muihin. Eliitillä on suhteessa muihin enemmän valtaresursseja ja kyky käyttää niitä. Se pyrkii myös monistamaan ja legitimoimaan tätä valtaa, jotta sen asema eliittinä säilyisi. Malmström ja Winton myös painottavat, että eliitti ei voi koskaan olla kaikki, eikä eliitti voi olla liian laaja ja heterogeeninen ryhmä, jotta sen tavoittelema eliittiasema toteutuisi.⁴⁵ Eliitin määrittelyä voidaan täydentää näkemyksellä, että eliitillä tulisi olla pääsy käsiksi resursseihin, toimivat verkostot ja diskursiivinen rakenne.⁴⁶

Seurapiiriin kuuluneita ihmisiä voi pyrkiä rajaamaan juuri eliitin käsitteen kautta. Auktoriteettiasemassa tässä keskustelussa ovat olleet Ilkka Ruostetsaaren tutkimukset eliitistä, joista uusin *Vallan sisäpiirissä* ilmestyi 2014. Tutkimukset koskevat nykypäivän Suomea ja poliittista eliittiä, mutta niissä on sellaista teoreettista pohdintaa, jota voi hyödyntää myös vanhemman historian tutkimuksessa. Klassisen eliittiteorian mukaan yksinkertainen määrittely eliitille on nähdä se vähemmistön valtapositiona suhteessa enemmistöön. Ruostetsaaren mukaan ryhmä ei räytä eliitin tunnusmerkkejä, mikäli se ei toimi yhtenäisenä ryhmänä. Valtaposition hyödyntäminen vaatii sitä, että eliitti toimii yhtenäisenä, itsetietoisena ryhmänä ja pyrkii saavuttamaan yhteisiä tarkoituksia. Samalla eliitti haluaa puolustaa niitä nimittäjiä, kuten koulutusta ja rahoitusta, jotka ovat taanneet sille sen johtavan aseman. Hallitseva asema saavutetaan yleensä jollain muilla keinoin kuin yhteisön kollektiivisella hyväksynnällä tai demokratiaa hyödyntämällä. Ylipäänsä eliittiin on vaikeaa päästä muilla kuin eliitin omilla ehdoilla.⁴⁷

Eliitin määrittelyssä oman ongelmansa luo eliitin rajaaminen, eli keiden vaikutusvalta on tarpeeksi merkittävää, jotta heidän voi laskea kuuluvan eliittiin. Klassisten eliittiteorioiden mukaan eliitti itsessään voi sisältää kaksi tasoa tai kerrosta. Näiden jako on yleensä hierarkkinen siten, että toinen ryhmä on ydinryhmä, eliittiä eliitin sisällä. Toinen ryhmä

⁴³ Wolff 2004; Ilmakunnas 2009; Snellman 2014. Suomea koskevasta eliitin tutkimuksesta ks. myös esim. Ijäs 2015; Katajisto 2008. Wolffin väitöskirja julkaistiin samannimisenä teoksena 2005 ja Ilmakunnaksen väitöskirja vuonna 2011 nimellä *Kartanot, kapiot, rykementit. Erään aatelissuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*. Käytän tässä työssä hyödyksi sekä Wolffin että Ilmakunnaksen väitöskirjojen julkaistuja versioita. Ilmakunnas hyödyntää eliitin sijaan ylhäisaatelin käsitettä, mutta yhtä lailla kyse oli eliittiasemassa olevasta ryhmästä.

⁴⁴ Wolff 2020, 9–22. Ks. myös Wolff 2016, 49–50.

⁴⁵ Malmström & Winton 2003, 11–12.

⁴⁶ Stobart 2011; Woods 1998.

⁴⁷ Ruostetsaari 2014, 38–40; Ruostetsaari 1992, 12–15. Ruostetsaaresta ks. myös Snellman 2014.

voi olla ytimen kaltainen, mutta laajempi, tai kyse voi olla henkilöistä, jotka jakavat ydinryhmän vaikutusvallan, mutta eivät osallistu päätöksentekoon samalla tavalla kuin ydinryhmä.⁴⁸ Myös Turun 1810-luvun seurapiiristä löytyy tämän kaltaista kerroksellisuutta tai piireihin jakautumista, kun seurapiiri koostui korkea-arvoisista suuriruhtinaskunnan johtohenkilöistä ja aatelisuvuista sekä aatelltomista porvarisperheistä ja urallaan etenemään pyrkineistä nuorista ja koulutetuista virkamiehistä. Tähän sisäisen hierarkian rakennelmaan syvennyttään myöhemmin tämän työn edetessä.

Suomalaisessa historian tutkimuksessa eliitin käsitettä on soveltanut Helsingin 1700-lukua tutkinut Jessica Parland-von Essen. Hän hyödyntää teoksessaan *Affärer, allianser, anseende: Konsten att tillhöra eliten i Helsingfors ca 1740–1820* (suom. *Ammatti, avioliitto ja arvostus. Helsingkiläinen eliitti 1740–1820*) eliitin käsitettä määrittelemällä helsinkiläiseen eliittiin kuuluneen aatelin ja papiston lisäksi kaupungissa vaikuttaneet upseerit sekä varsinaiset tutkimuskohteensa eli Helsingin varakkaat kauppiat ja oppineet säätyläiset.⁴⁹ Parland-von Essenin tutkimuksessa eliitti on ennen kaikkea kaupunkilainen ja koostuu Helsingissä asuneista säätyläisistä, joiden eliittiasema muodostui tapakulttuurin, varallisuuden ja ulkoisten seikkojen kautta suhteessa rahvaaseen, käsityöläiskisällisiin, työläisiin, sotilaisiin ja palkollisiin. Samalla tavalla kapeasti ja väljästi eliitin määrittelee myös 1800-luvun alun kansallista identiteettiä tutkinut Kati Katajisto, jolle eliitti merkitsee lähinnä valtakeskittymää ja synonyymia hänen tutkimuskohteelleen eli Willebrandin aateliipiirille.⁵⁰ Molemmille tutkijoille eliitti on löyhästi määritelty ryhmä toimijoita, joista tutkittava yhteisö muodostuu

Eliitin käsitettä tulisi tutkimuksessa tarkastella ennen kaikkea pragmaattisena ja analyttisenä työkaluna. Eliitillä ei ollut juridista pohjaa, eikä sen olemassaolo perustunut privilegioihin toisin kuin säädyillä. Säätyjä ja niistä johdettua säätyläisyyttä notkeampana käsitteenä eliitti antaa tutkijalle mahdollisuuden muovata sitä tutkimusaiheeseensa sopivaksi. Tässä työssä eliitin käsite auttaa ensisijaisesti hahmottamaan seurapiirin suhdetta niihin ihmisiin, jotka eivät siihen kuuluneet eli valtaosaan väestöstä. Eliitti nähdään suhteessa toiseen ihmisryhmään, tämän työn kontekstissa etenkin kaupunkilaisrahvaaseen. Hierarkian ohella tällaisen eliitin määritelmän avulla on mahdollista keskittyä eliitin omaan kulttuurihistoriaan ja sen erityispiirteiden ja lainalaisuuksien tarkasteluun, kuten historioitsija Jouko Nurmiainen on tähdenänyt.⁵¹

Eliitin käsite on tälle työlle avuksi myös tehtäessä näkyväksi seurapiirin sisäistä hierarkiaa ja sen eri tasoja. Turun seurapiiri oli 1810-luvulla niin laaja ja heterogeeninen, että sen jäsenten yhteiskunnallinen asema ja sosiaalinen status saattoivat olla kaukana toisistaan. Seurapiirin sisällä on mahdollista hahmottaa sisäinen eliitti, kaupungin oma ylhäisö, jonka

⁴⁸ Ruostetsaari 1992, 15–17.

⁴⁹ Parland-von Essen 2010, 16, 21–24. Viitataan tässä työssä Parland-von Essen teoksen suomenkieliseen käännökseen.

⁵⁰ Katajisto 2008, 13–18.

⁵¹ Nurmiainen 2005, 218–219.

toimia ja esimerkkiä kaikki seurasivat. Siten hyödynnän tutkimuksessani eliitin käsitettä myös Turun seurapiirin sisäisen, usein näkymättömissä olleen rakenteen analysointiin. Käytän eliitin käsitettä ennen kaikkea korostamaan ja tekemään näkyväksi seurapiirin hierarkkisuuutta, mutta myös kuvastamaan sen asemaa laajemmassa kaupunkiyhteisössä.

Turun seurapiirin tapauksessa eliitti-termin käyttäminen ei ole ongelmatonta, sillä seurapiiri oli laaja ja monialainen koostuen useista piireistä, ryhmistä ja seuroista. On totta, että mikäli eliitin käsitteen määrittelee Parland-von Essenin esimerkin tavoin löyhästi, voidaan eliittiä soveltaa luonnehtimaan seurapiiriä suhteessa muihin kaupunkilaisiin. Selvää on, että Turun seurapiiriin kuuluneet säätyläiset olivat kaupungin ja Suomen eliittiä suhteessa heidän palkkaamiinsa piikoihin ja renkeihin, kaupungin krouvareihin, sepänkisälleihin, merimiehiin, pyykkäreihin ja lumpunkerääjiin. Näiden kahden ryhmän välillä oli selkeä taloudellinen, sosiaalinen ja kulttuurinen raja-aita, joka näkyi kaupungin päivittäisessä arjessa. Näkemykseni mukaan on kuitenkin hieman harhaanjohtavaa ja ennen kaikkea yksipuolistavaa tarkastella seurapiiriä pelkästään eliitin käsitteen avulla ja nähdä näin koko seurapiiri yhtenäisenä eliittinä. Kiinnostavaa ei ole yksinomaan ero rahvaaseen, sillä sitä eroa voi havainnollistaa puhumalla säätyläisistä, joita kaikki seurapiireissä liikkuneet ihmiset tavalla tai toisella olivat. Sen sijaan eliitin käsitteen ulottaminen seurapiirin sisälle voi paljastaa sen dynamiikasta, rutiineista ja ihmisten keskinäisistä asetelmista jotain, joka muuten jäisi pimentoon.

Säätyläiset

Seurapiirin jäsenten sosiaalisen viiteryhmän määrittelyssä oleellinen rooli on säätyläisen, *ståndsperson*, käsitteellä. Säätyläisillä on tarkoitettu hyväosaiseen yhteiskuntakerrokseen kuuluneita henkilöitä. Säätyläiset olivat useimmin aatelia tai oppineita, toisinaan myös porvaristoa, mutta säätyläisten määrittelyä ei voi tehdä suoraan poliittisten säätyjen rajojen avulla. Säätyläiset olivat ryhmänä moniulotteinen ja toisinaan hankalastikin määriteltävissä oleva ryhmä, sillä valtiopäiväsäätyjen ulkopuolella rajat olivat häilyvät. *Ståndsperson* oli myös aikalaisille tuttu käsite, joka näkyi 1600- ja 1700-luvun viranomaiskielessä sekä säätyläisten itseymmärryksessä. Säätyläinen oli henkilö, joka määritteli itsensä sellaiseksi. Kyse oli ennen kaikkea sosiaalisesta asemasta ja eron teosta rahvaaseen.⁵²

Säätyläisistä on käytetty suomalaisessa historian tutkimuksessa usein kokoavaa ryhmänimitystä *säätyläistö*. Moni käsitettä käyttänyt on pääasiassa nojannut Kaarlo Wirilanderin perusteelliseen työhön *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870*, joka on ollut ilmentymisestään vuonna 1974 lähtien säätyläistöä ja sosiaalisia eliittejä koskevan tutkimuksen

⁵² Wirilander 1974, 34–62; Carlsson 1949, 7–11. Sten Carlssonin mukaan 1700-luvun puolivälissä aatelin saattettiin katsoa kuuluvan säätyläisryhmän ulkopuolelle ja siten säätyläiseksi määriteltiin aatelia alempana olleet, mutta kuitenkin korkeampaan yhteiskunnalliseen ryhmään kuuluneet henkilöt.

peruskivi Suomessa.⁵³ Säätyläistön, tai *herrasväen* kuten Wirilander ryhmää myös nimittää, käsitteen historiallinen pohja on sekä poliittisessa nelisäätyjärjestelmässä että kristillisessä kolmisäätyopissa. Säätyjärjestelmä voimistui 1700-luvulla, mutta samalla kasvoi myös niiden asukkaiden suhteellinen osuus, jotka eivät kuuluneet mihinkään neljään valtiopäivillä edustettuina olleeseen säätyyn eli aateliin, papistoon, porvaristoon ja talonpoikiin.⁵⁴

Käsitys säätyläistöstä rakentui edellä kuvatun säätyjärjestelmän mukaan. Wirilanderin mukaan kyse oli sosiaalisesta asemasta ja ilmaisusta, joka kytkeytyi ”vain niihin väestöaineksiin, jotka kuuluivat yhteiskunnan johtavaan pintakerrokseen, herrasväkeen”.⁵⁵ Ihmiset näkivät ja jakoivat itsensä ja toisensa kuuluvaksi säätyihin, ryhmäkuntiin. Identiteetti ei rakentunut aina pelkän sosiaalisen tai poliittisen säädyn mukaan, vaan myös pienemmät yhteisöt olivat merkityksellisiä. Aikalaiset saattoivat puhua esimerkiksi kauppiassäädystä, oppisäädystä, upseerisäädystä tai kirjurisäädystä, jolloin ymmärrys yhteisöstä saattoi muodostua virkanimikkeen tai kollektiivin ympärille. Kokonaisuudessaan säätyläistö käsitti laajan yhteiskunnallisen ryhmän, jonka tarkempi hahmottaminen vaatii sen saumojen ja rajojen tunnistamista. Säätyläistöä oli kaikissa säädyissä, myös talonpojissa, kun asiaa tarkastellaan poliittisen säädyn näkökulmasta. Yhtälailla kaikissa säädyissä oli myös säätyläistöön kuulumatonta väkeä, joka oli menettänyt taloudellisen ja sosiaalisen asemansa.⁵⁶ Säätyläiset erosivat toisistaan myös paikallisesti siten, että säätyläisstatus saattoi olla helpompi saavuttaa kauempana isoista asutuskeskuksista, joissa säätyläisiä asui enemmän.

Wirilander jättää säätyläistön käsitteen määrittelyn lopulta aika avoimeksi, mikä kertoo tehtävän hankaluudesta. Säätyläistöä on vaikea määritellä aukottomasti, vaikka sen rajat saattavat joissain tapauksissa olla ilmiselviä. Toisin sanoen ryhmää on vaikeaa tai mahdotonta tutkimuksellisesti määritellä yhteisen sateenvarjon alle, ilman että kohtelee kaltoin menneisyyden ihmisiä, joille maailman monitahoisuus oli ennemminkin sääntö kuin poikkeus.⁵⁷ Wirilander ei myöskään ota huomioon säätyjen sisäisiä eliittejä, vaan ryhmittelee kaikki yhden ja saman käsitteen alle. Säätyläistö on tutkimuksellinen käsite, jonka käyttö muussa kuin laajassa ja epämääräisessä tarkoituksessa on problemaattista. Säätyläistö ei ollut aikakauden juridinen termi eikä aikalaiskäsite säätyläisille itselleen, toisin kuin *ståndsperson*, säätyläinen.

Kaarlo Wirilanderin tulkinta säätyläistöstä on ongelmallinen myös sen kapean naisnäkökulman osalta. Wirilander tarkastelee säätyläistön käsitettä miehen ammatin ja sosiaalisen aseman mukaan, eikä naisilla ole tässä osuutta. Miehen säätyasema ja ammatti määrittivät kyllä perheen asemaa yhteisössä, mutta samalla se tekee historiallisesta tarkastelusta yksipuolista. Naisen asema yhteisössä oli yhtä lailla tärkeä ja toisinaan jopa ratkaiseva, ja he kuuluivat samalla tavalla säätyläisiin kuin miehetkin. Sama, pelkästään säätyläismiehiin

⁵³ Wirilanderin säätyläistutkimuksen hyödyntämisestä ks. esim. Gluschkoff 2008; Häggman 1994.

⁵⁴ Wirilander 1974, 15–30. Ks. myös Carlsson 1949, 4–11.

⁵⁵ Wirilander 1974, 35.

⁵⁶ Wirilander 1974, 34–35, 62–66, 78–92, 96–103.

⁵⁷ Samaa on aatelin osalta pohtinut Snellman 2014, 20.

kohdistunut rajaus, on ollut yleistä monessa tutkimuksessa Wirilanderin työn jälkeenkin.⁵⁸

Naisten yhteiskunnallista roolia tarkasteltaessa tulee huomioida heidän siviilisäätynsä. Naimaton säätyläisnainen oli viime kädessä isänsä holhouksessa kuten muutkin naimattomat naiset. Avioliiton myötä nainen siirtyi puolisonsa edusmiehisyyden alle. Nainen kuului samaan säätyyn isänsä kanssa ja mahdollisen avioliiton myötä nainen seurasi aviomiehensä säätyä ja asemaa. Sääty-yhteiskunnan rakenteet olivat patriarkaaliset ja määrittivät naisen paikan yhteiskunnassa.⁵⁹ Tähän normatiiviseen ja kapeaan näkökulmaan ei tule kuitenkaan liiaksi juuttua. Säätyläisnaiset osallistuivat monipuolisesti seurapiirien toimintaan ja siten yhteiskunnan kehittämiseen. Yhteiskunnallisen aktiivisuutensa puolesta nainen ei ollut sukupuolensa vanki, vaikka yhteiskunnassa vaikuttaneiden instituutioiden virat tai yliopistolliset opiskelumahdollisuudet olivatkin heidän ulottumattomissaan.

Tässä tutkimuksessa on osaltaan kyse sukupuolten toimijuuteen liittyvistä kysymyksistä eli naisten ja miesten mahdollisuuksista ja mahdollisuuksien rajoista 1800-luvun alun Turussa. Sukupuoli on sosiaalinen konstruktio, jonka moninaisuus oli todellisuutta myös 1700-luvun ja 1800-luvun alun kontekstissa.⁶⁰ Olen kuitenkin rajannut käsittelyni koskemaan vain miehiä ja naisia, sillä lähteissäni sukupuolten moninaisuus ei käy ilmi millään tavalla. Lähteiden valossa Turun seurapiiri näyttyy vain miesten ja naisten välisenä näytämönä, vaikka todellisuus todennäköisesti oli tätä binääristä näkökulmaa moninaisempi. Työssäni pyrin tekemään erityisesti naisten toiminnan näkyväksi sikäli, kun se käytössä olleen lähdeaineiston pohjalta on mahdollista. Vaimot, äidit, tyttäret, naimattomat naiset ja lesket olivat säätyläisiä, jotka tulee tehdä näkyväksi, jotta säätyläisten kulttuurihistoria avautuisi riittäväällä tarkkuudella. Naisista puhuttaessa tulee huomioida, kuten miestenkin kohdalla, että nainen kategoriana ei ole homogeeninen, vaan pitää sisällään yllä esitettyjen erilaisten roolien lisäksi myös yhteiskunnallisia eroavaisuuksia ja identiteettejä.

Keskittymällä liiaksi miesten rooliin hallitsijoina, vallankäyttäjinä ja normatiivisen maailman rajojen asettajina tulemme samalla myös vahvistaneeksi sitä rakennetta, jonka kautta menneisyyden yhteiskuntaa on usein kuvattu. Turussa mies istui raatimiehenä, kenraalikuvernöörinä, akatemian professorina ja hovioikeuden tuomarina, mutta seurapiirin tutkimuksen näkökulmasta tämä ei ole lopulta kovin oleellista. Siksi en tässä tutkimuksessa keskity hallintohistoriaan tai yhteiskunnan rakenteiden historiaan, vaikka niitä sivuankin, vaan seurapiirin ja sen ympärille muodostuneiden sosiaalisten suhteiden ja ihmisten välisten kanssakäymisten historiaan. Tässäkin on hyvä korostaa, että tutkin eliittejä, seurapiireihin kuuluneita säätyläisiä, joiden maailma ja mahdollisuudet olivat tyystin toisenlaiset kuin

⁵⁸ Ks. esim. Katajisto 2008; Savolainen 1994. Vrt. ruotsalainen tutkimus, jossa naisia on käsitelty useassa tutkimuksessa osana seurapiiriä ja eliitin kulttuurihistoriaa. Ks. esim. Hellsing 2013; Steinrud 2008; Bjurman 1998; Ulvros 1996.

⁵⁹ Ruotsin valtakunnan vuoden 1734 laki ja erityisesti lain naimakaari ja perintökaari. Laki julkaistu kokonaisuudessaan Agricola-verkkoportalissa. <https://agricolaverkko.fi/vintti/julkaisut/julkaisusarjat/kkktk/lait/1734/index.html>. Luettu 2.6.2020.

⁶⁰ Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, 134; Bondestam 2010, 13–25; Steinrud 2008, 28–32. Ks. myös Lahtinen 2007, 24. Sukupuolten moninaisuudesta ja sukupuolijärjestelmästä ks. laajemmin esim. Hirdman 2004 (2001); Butler 2006 (1990); Liljeström 1996.

heitä palvelleiden piikojen, oluenlaskijoiden, pyykkäreiden ja leipureiden kohdalla. Siten yhteiskuntaryhmien erot koskevat myös naisia, jo yksin siitä lähtökohdasta, että toisten tarvitsi tehdä töitä elättääkseen itsensä ja toisten ei.

Hyödynnän tässä työssä säätyläisen käsitettä määrittellessäni yleisellä tasolla seurapiireihin kuuluneiden henkilöiden sosiaalista asemaa yhteiskunnassa. Seurapiirin näkökulmasta säätyläisen käsite on huomattavasti sopivampi kuin epämääräisempi säätyläistö, sillä kaikki seurapiireissä toimineet henkilöt voitiin laskea kuuluvan tavalla tai toisella säätyläisiin. Kaikki säätyläiset eivät kuitenkaan olleet seurapiirin jäseniä, sillä seurapiiri on säätyläistöä ja kaupungin säätyläispiirejä rajatumpi ryhmä, mikä käy myöhemmin tämän tutkimuksen edetessä ilmi. Seurapiiri on myös aina sidoksissa johonkin tiettyyn paikkaan, sillä seurapiiri vaatii toimiakseen kiinteän, liikkumattoman ydinryhmän, tilat, joissa toimia sekä tietynlaisen tilauksen sosiaaliselle ja kulttuuriselle toiminnalle. Säätyläistö taas on toimijaryhmää laajemmin määrittelevä yleiskäsite. 1800-luvun alun Suomessa oli monta paikkakuntaa, jossa asui ja toimi säätyläisiä, mutta joista puuttui seurapiiriin rakentumiseen tarvittavat puitteet. Siten säätyläisyys ja säätyläisverkosto eivät vielä olleet vielä tae seurapiiristä.

Seurapiiri

Työni tärkein analyttinen käsite on seurapiiri, joka kytkee tutkimukseni tiiviisti kansainväliseen viitekehykseen. Eurooppalaisessa ja etenkin englantilaisessa viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana tehdyssä historian tutkimuksessa seurapiirit ja seuraelämä ovat saaneet osakseen lukuisien tutkijoiden huomion. Samalla niitä on kuvattu usealla erilaisella käsitteellä.⁶¹ Seurapiiriä toimijaryhmänä ja tilana on lähestytty englanninkielisessä tutkimuksessa erityisesti käsitteen *polite society* avulla. Historioitsija Katharine Gloverin mukaan *polite society* oli se paikka ja miljö, jossa brittiläinen aristokratia ja muu eliitti kokoontuivat ja seurustelivat. *Polite*-sana liittyy *politeness*-käsitteeseen, jolla tarkoitetaan laajemmin seuraelämässä ja *polite societyssa* vaikuttanutta kohteliaisuuden ja hienostuneisuuden kulttuuria ja ennen kaikkea sofistikoitunutta ideaalia, johon eliitti käyttöksellään ja olemuksellaan pyrki. Glover on korostanut seurapiirin ja seuraelämän tilojen välistä yhteyttä. Hänen mukaansa seurahuoneet, teatterit ja konserttitalit olivat seurapiirin ydintä ja siten seurapiirin toiminnan kannalta keskeisiä paikkoja.⁶² Näin todetessaan Glover korostaa *polite societya*, seurapiiriä, paitsi toimijaryhmänä, myös paikkana tai sfäärinä, joka mahdollisti huvielämän ja seurustelun.

Lontoossa 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa vaikuttanutta eliittiä tutkinut Hannah Greig taas on käyttänyt kaupungin seurapiiristä *polite societyn* sijaan aikalaistermiä *beau monde*. Greigin mukaan käsitteellä tarkoitettiin urbaanin, muodikkaan ja kosmopoliittisen eliitin muodostamaa sosiaalista ilmiötä eli seurapiiriä. *Beau monden* jäsenet jakoivat

⁶¹ Liliti 2015; Greig 2013; Glover 2011; Klein 2002; Borsay 1990.

⁶² Glover 2011, 3–7. *Polite societysta* ks. myös esim. Ylivuori 2018; Sweet 2002; Langford 2002; Klein 2002.

yhteisen kielen, tapakulttuurin, syntyperän ja verkostot sekä kiinnostuksen määrätynlaista kuluttamista ja julkista seurustelua kohtaan. He olivat Greigin mukaan eliittiä eliitin sisällä. Greig hyödyntää beau monden rinnalla vaihtoehtoisina termeinä myös käsitteitä *fashionable elite* ja *metropolitan elite*.⁶³ Uuden ajan lopun pariisilaisia eliittejä tutkinut Antoine Lilti taas on hyödyntänyt beau monden sijaan *monden* aikalaiskäsitettä kuvaamaan niitä piirejä, joissa julkinen seurallisuus ja sen merkitykset rakentuivat. Määritellössään *mondea* Lilti on käyttänyt seurapiiriä vastaavan *la bonne société*n käsitettä, joka hänen mukaansa sopii kuvaamaan aikakauden aristokraattista eliittiä aikaisempaa tarkemmin ja osuvammin.⁶⁴

Gloverin, Greigin ja Liltin esimerkit vahvistavat ajatusta siitä, että seurapiiri tulee kontekstualisoida ja käsitteellistää aina tapauskohtaisesti. Käytetyillä käsitteillä on tutkimuksellista yhteismitallisuutta, mutta niitä ei voi suoraan lainata tutkimuksesta toiseen. Sama koskee Turun seurapiiriä. Tarkastelen tässä työssä kaupungissa ja sen lähiympäristössä asuvista ja vierailevista säätyläisistä koostuvaa toimijajoukkoa, josta käytän nimitystä *seurapiiri*. Ryhmä ei ollut sattumanvarainen joukko säätyläisiä, vaan se koostui huvitteluun ja seurusteluun aktiivisesti osallistuneista yksilöistä. Samanlainen määritelmä on Kotimaisten kielten keskuksella, joka on ylläpitämässään Kielitoimiston sanakirjassa määritellyt seurapiirin tarkoittamaan ryhmää ihmisiä, jotka seurustelevat keskenään ja näyttäytyvät luonteeltaan julkisissa huvittelutilaisuuksissa.⁶⁵ Hyödynnän tutkimuksessani seurapiirin käsitettä valitun tutkimusympäristön määrittelyssä, sen toimijuuden tarkastelussa sekä välineellisenä keinona, jolla tutkin seuraelämän merkitystä. Siten seurapiiri on sekä tutkimuksen tulos että tutkimusta ohjaava käsite.

Suomen kielen seurapiirin käsitettä on mahdollista käyttää sekä yksikössä että monikossa, minkä olen valinnut lähtökohdakseni myös tässä työssä. Hyödynnän siis rinnakkain molempia tapoja ilmaista toimijajoukkoa, sillä nähdäkseni *seurapiiri* ja *seurapiirit* kuvaavat molemmat sekä täsmällisesti että epämääräisesti Turun säätyläisistä koostunutta ryhmää. Kielitoimiston sanakirjan mukaan seurapiiriä voi käyttää yksikössä ja monikossa, mutta monikkomuoto on esiintyvyydeltään yleisempi.⁶⁶

Yksikössä ilmaistuna seurapiirillä voidaan tarkoittaa tietyn maantieteellisesti rajatun alueen, kuten kaupungin, sisällä toimivaa yhteisöä, jota yhdistävät ja osallistavat samat seuraelämän aktiviteetit ja tilat, joissa kohdata. Seurapiirin käsitteen avulla on mahdollista rajata toimijajoukko paikallisesti, kuten Turun tapauksessa olen tehnyt. Turun seurapiiri oli nimenomaan Turun kaupungin alueella toiminut ryhmä, joka oli omaleimainen ja erottui Suomen suuriruhtinaskunnan muista seurapiireistä. Siten seurapiiri yksikkömuotoisena sopii hyvin maantieteellisesti, mutta myös ajallisesti rajatun piirin määrittelemiseen. Käytän yksikössä seurapiiriä yleiskäsitteenä kuvaamaan nimenomaan Turun seurapiiriä entiteettinä ja yhteisönä.

⁶³ Greig 2013, 3–7, 18–23.

⁶⁴ Lilti 2015, 5–8, 27–29, 41–44.

⁶⁵ Kielitoimiston sanakirja, hakusana *seurapiiri*. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/seurapiiri>. Haettu 16.5.2020.

⁶⁶ Kielitoimiston sanakirja, hakusana *seurapiiri*. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/seurapiiri>. Haettu 16.5.2020.

Seurapiirin käsite on siinä mielessä ongelmallinen, ettei tarkastelun kohteena oleva ryhmä muodostanut itsestään rekisteriä tai jäsenluetteloa. Se oli luonteeltaan avoin ja elävä ryhmä, jonka muoto oli enemmän abstrakti kuin tarkkaan rajattu kokonaisuus. Seurapiiri oli jotain, jonka olemassaolo tiedostettiin, mutta jota oli mahdotonta tarkkaan määritellä ja yksilöidä. Turun kokoisessa kaupungissa seurapiiri koostuikin useammasta eri piiristä, jotka olivat osin irrallisia toisistaan, osin limittäisiä ja jatkuvassa vuorovaikutuksessa keskenään. Piirejä muodostettiin sukusiteiden, kollegiaalisuuden, ystäväryhmien ja vastaavien ryhmittelyiden ympärille, jotka kaikki mahtuivat saman seurapiirin sisälle. Seurapiiri oli kokonaisuudessaan koolla vain harvoin, jos koskaan, joten kokoontumisten muodoiksi tulivat pienemmät piirit, joiden koostumus ja muoto vaihtelivat. Piiri syntyi usein seurapiiritapahtuman järjestäneen henkilön aloitteesta ja rajauksesta, mutta piirejä muodostivat myös työpaikat, ammattiyhteisöt, klubit ja kerhot ja muut ryhmäkoheesioita ympärille syntyneet seurueet. Käytän monikollista seurapiiriä niissä yhteyksissä, joissa on tarpeellista viitata ja korostaa seurapiirin luonnetta monen eri piirin ja viiteryhmän muodostamana kokonaisuutena. Näissä tilanteissa seurapiirit on selkeämpi ilmaisumuoto.

Seurapiirin luonne on julkinen, sillä toiminnan keskeisenä lähtökohtana on ihmisten välinen kanssakäyminen ja sosiaalisten suhteiden syntyminen ja ylläpitäminen. Näin seurapiiri ei voi olla perusolemukseltaan yksityinen, sillä silloin kyse olisi suljetusta ystäväpiiristä tai ammattiryhmästä. Seurapiiri vaatii olemassaolonsa perustaksi lähtökohdan, jossa se on avoin uusille ihmisille ja tuttavuuksille ja seurallisuuden toteutumiseksi. Siten sen luonne on aina julkinen, tai vähintäänkin puolijulkinen. Avoimuus ei poista sitä, etteikö seurapiiriin pääsyä voitaisi kontrolloida jotenkin, mutta täysin suljettu se ei voi olla. Seurapiiriä voi hahmottaa myös tilana, jossa ihmiset toimivat, ja jolla on omat säännöt, arvot, tapakulttuuri ja normit. Tila oli jotain, johon säätyläisen oli mahdollista astua sisään ja myös poistua sieltä halutessaan. Siten seurapiiri toimi kuin näyttämö, jonka seurapiirin jäsenet olivat itse lavastaneet, kirjoittaneet näytelmän käsikirjoituksen, ja jonka yleisön he itse pääasiassa muodostivat. Seurapiirillä oli tilana myös varsin arkisia ulottuvuuksia, kuten tulen tässä työssä myöhemmin osoittamaan.

Suomalaisessa historiantutkimuksessa 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuolen säätyläisten seuralämää ja seurapiiriä on tutkittu varsin vähän, ja tutkimus on pääasiallisesti tehty ennen 2000-lukua. Seurapiirin käsitettä, tai ruotsiksi *societet*, ei ole käytetty juurikaan lukuun ottamatta muutamia poikkeuksia. Tutkijat ovat olleet kiinnostuneita enemmän seuralämästä eli toiminnasta ja toiminnan muodoista sekä tiloista kuin toimijaryhmästä käsitteellisenä toimijana. Myöskään seurallisuuden käsitettä ei juurikaan ole käytetty suomalaisessa historiantutkimuksessa. Seurapiireihin kuuluneita poliittisia toimijoita koskenut tutkimus puolestaan on ollut instituutioiden historian sävyttämää.⁶⁷ Aiemmat suomalaiset seurapiirien tutkijat Gustav Heinrichius, Ester-Margaret von Frenckell sekä Eva-Christina Mäkeläinen eivät määrittele omissa seuralämää koskevissa

⁶⁷ Poliittisia toimijoita koskevasta historiantutkimuksesta ks. Savolainen 1994, 8–12.

tutkimuksissaan tutkimustensa kohdetta, vaan ottavat seurapiirin ikään kuin annettuna ryhmänä, luonnollisena toimijayhteisönä. Alkuperäislähteisiin perustuvassa, yksittäisiin henkilöihin ja ilmiöihin keskittyvässä teoksessaan *Från samhällslifvet i Åbo 1809–1827* (1914) Heinrichius luettelee joukon nimiä, jotka hän määrittelee Turun ylhäisimmiksi tai hienoimmiksi perheiksi (ruot. *de förnämsta familjerna i Åbo*). Nimien pohjalta hän ei kuitenkaan rakenna käsitteellistä toimijaryhmää, vaan tyytyy kuvailemaan seuraelämän eri ulottuvuuksia. Heinrichius mainitsee teoksessaan myös käsitteet *de högsta kretsarna* ja *societeten*, mutta käsitteellistämisen sijaan ne toimivat lähinnä kohdetta kuvailevina aika-laistermeinä ja ”hienimpien perheiden” synonyymeinä.⁶⁸ Heinrichius oli joka tapauksessa ensimmäinen, joka kiinnitti tutkimuksellista huomiota Turun 1800-luvun alun säätyläisten seuraelämään ja kulttuurihistoriaan.

Pioneerityönä voidaan pitää myös Ester-Margaret von Freckellin laajaa väitöstutkimusta *Offentliga nöjen och privata i Helsingfors 1812–1827* (1943) ja sen jatko-osaa *Offentliga nöjen och privata i Helsingfors 1827–1832* (1947), jotka käsittelevät helsinkiläistä seuraelämää 1800-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä. Von Frenckell purkaa ansiokkaasti Helsingin seuraelämää, mutta keskiössä on nimenomaan seuraelämä ja siinä toimineet henkilöt, ei seurapiiri käsitteellistettynä toimijana tai areenana. Von Frenckell kyllä käyttää tutkimuksessaan käsitettä *societeten*, mutta ei määrittele tai tarkenna sitä. Myöskään Eva-Christina Mäkeläinen ei 1700-luvun jälkipuoliskoa koskevassa tutkimuksessaan *Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoseuduilla* (1972) käytä seurapiirin käsitettä, vaan hän puhuu lähinnä säätyläisistä toimijoista ilman laajempaa sosiokulttuurista nimittäjää. Mäkeläinen oli kuitenkin seuraava, joka tarttui turkulaisen seuraelämän historiaan vastaavassa laajuudessa kuin mitä Heinrichius oli lähes 60 vuotta aikaisemmin tehnyt.⁶⁹

Eliitin seuraelämä on läsnä myös historioitsija Raimo Savolaisen teoksessa *Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattoreiden menestyksen perustana 1809–1892* (1994). Teoksessaan Savolainen käsittelee seuraelämää ja seurapiiriä yhtenä senaattoreiden elämään kuuluneena tekijänä, mutta hänkin ottaa seurapiirin annettuna käsitteenä eikä problematisoi sitä tarkemmin. Savolaisen tutkimuksen keskiössä on Helsinki, eikä hän juuri käsittele Turun 1810-lukua. Savolaisen tutkimus oli kuitenkin ensimmäisiä, joissa seuraelämän merkitys osana suomalaisen kaupungin poliittista ja hallinnollista virkaelämää tunnustettiin ja tunnustettiin.⁷⁰ Vuotta Savolaisen tutkimusta aikaisemmin ilmestyi etnologi Anna-Maria Åströmin väitöstutkimus *’Sockenboarne’. Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850* (1993), jossa Åström käsittelee monipuolisesti ja seikkaperäisesti Savon kartanoseudun seuraelämää. Åström tarkastelee alueen herrasväen muodostamaa maalaisseurapiiriä kartanoyhteisön, *herrgårdssamfund*, käsitteen avulla. Hänen mukaansa

⁶⁸ Heinrichius 1914, 106, 128.

⁶⁹ Historiantutkijat ovat hyödyntäneet laajasti Heinrichiuksen ja Mäkeläisen tutkimuksia, joista on Suomessa muodostunut turkulaisen seuraelämän historian perusteoksia.

⁷⁰ Savolainen 1994, 135–170.

jokainen pitää muodosti oman pienen ”seurapiirinsä”, joita ylläpidettiin samanlaisin sosiaalisin ja kulttuurisin keinoin kuin kaupungeissakin.⁷¹

Uutta kaupunkien seurapiiritutkimusta edustaa viipurilaista Hackman-sukua ja 1800-luvun alun viipurilaista seuralämää tutkineen Ulla Ijäksen tutkimukset. Hän on rajannut kaupungin seurapiiriin kuuluneeksi kauppiaita, virkamiehiä ja upseereita, joten Viipurin seurapiirillä on hyvin samanlainen pohja kuin mitä saman aikakauden Turussa. Ijäs tukeutuu seurapiirin määritelmässään edellä mainittuun ja englantilaisessa tutkimuksessa yleiseen *polite societyn* käsitteeseen eli ”kohteliaaseen seurapiiriin”, kuten hän on sen suomentanut. Kohteliaan seurapiirin muodostivat niin aateliset kuin porvarit, joita yhdistivät samanlainen kulttuuritausta ja käyttäytymismallit.⁷² Ijäksen tutkimukset tarjoavat työlleni kiinnostavan vertailukohdan, sillä ne kohdistuvat saman aikakauden eliittiin ja osin samoihin henkilöihin kuin tämän tutkimuksen seurapiirit.

Seurapiirin sijaan *sfäärin* käsitettä on käyttänyt My Helsing Ruotsin 1700-luvun aristokratiaa koskevassa väitöskirjassaan, jossa hän tutki herttuatar Hedvig Elisabeth Charlotten poliittisia ja sosiaalisia piirejä. Näitä vallankäytön erilaisia piirejä Helsing nimittää sfääreiksi ja tuo esille niiden sosiaalisen luonteen. Osa herttuattaren sfääreistä rakentui ystävyysuhteiden varaan, osa sukulaissuhteiden varaan ja yksi sfääri oli kuninkaallinen hovi Tukholmassa. Eräs sfääreistä oli seurapiiri, *la société*, joka tarkoitti hovin piirissä vietettyä julkisempaa seuralämää. *Société* ei rajoittunut hoviin, vaan se ulottui myös Tukholmaan ja sen lähialueille. Hovin seuralämä oli siten yhteydessä myös muihin yhteiskunnallisiin ryhmiin kuin aristokratiaan. Yhdessä muiden sfäärien kanssa seurapiiri muodosti kokonaisuuden, joka kattoi herttuatar Hedvig Elisabeth Charlotten koko elämänpiirin ja sosiaalisten suhteiden kirjon.⁷³ Tukholman hovi erosi sosiaalisena ja hierarkkisena ympäristönä sekä myös tilallisesti Turun säätyläispiireistä, mutta yksittäisen turkulaisen seurapiiriin kuuluneen henkilön elämänpiiri saattoi jakaantua samalla tavalla sfääreihin kuten herttuattarellakin. Osa näistä sfääreistä tai piireistä muodosti seurapiirin. Helsingin tutkimus myös muistuttaa, että kokemus seurapiiristä ja seuralämästä ei ollut universaalisti sama, vaan jokaisen henkilön seurapiiri tai seurapiirit olivat uniikkeja siinä mielessä, että harvalla yksilöllä piiri oli täysin samanlainen samoine ihmisineen ja rutiineineen.

Seurapiirin rakenne oli 1810-luvun Turussa samalla tapaa moniulotteinen kuin Helsingin tutkimassa Tukholman hovissakin. Turun seurapiirin sisäisiä rajoja voi havainnoida ja hahmottaa oheisen kuvion avulla, joka toimii samalla hypoteesina tälle työlle.

Seurapiirin kolme kehää -kuviossa seurapiiri jakaantuu kolmeen sisäkkäiseen keheeseen, jonka ytimen (1) muodostaa pieni seurapiirin sisäinen eliitti. Tämän tutkimuksen näkökulmasta sisäisen eliitin jäsenet edustivat tarkemmin määrittelemätöntä ryhmää kaupungin ja suuriruhtinaskunnan eliittiä. Kehän sisälle kuuluvat ne henkilöt ja perheet, jotka olivat hierarkiassa korkeimmalla, usein aatelisia sekä tunnettuja ja arvostettuja muiden säätyläisten

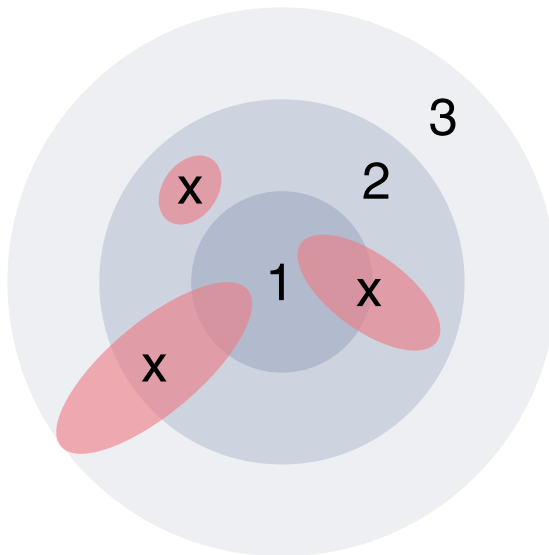
⁷¹ Åström 1993, 13, 177–235. Vrt. Heikkinen 1991.

⁷² Ijäs 2015, 203–214. Ks. myös Ijäs 2020a; Ijäs 2018b; Ijäs 2018a.

⁷³ Helsing 2013a, 54–93.

Seurapiirin kolme kehää

- 1) Sisäinen eliitti ja ydinryhmä
- 2) Kaupungin muut säätyläiset
- 3) Ulkokehä.
- X) Piiri seurapiirin sisällä.

keskuudessa. He olivat myös niitä henkilöitä, jotka ensimmäisenä kutsuttiin paikalle, kun kaupungin seurapiiri koottiin yhteen. Keskimmäinen kehä (2) koostuu pääasiassa kaupungin aktiivisista säätyläisistä eli alemmasta aatelista, virkamiehistä, akatemian professoreista, upseereista, hovioikeuden tuomareista sekä varakkaimmista kauppiaista ja tehtailijoista. Tämä ryhmä on kaikkein suurin. Kolmanteen eli uloimpaan kehään (3) kuuluvat kaikki ne, joilla oli mahdollisuus osallistua seurapiireihin, mutta jotka eivät tehneet sitä säännöllisesti. Tämä joukko piti sisällään kaupungin vähemmän aktiivisia säätyläisiä, sen välittömässä läheisyydessä sijainneiden kartanoiden herrasväkeä sekä kaupunkiin muualta, sekä Suomesta että ulkomailta, saapuneita matkustajia. Joukossa saattoi olla myös esimerkiksi ylioppilaita, varakkaita käsityöläismestareita, alempaa kauppiaskuntaa tai satunnaisesti kaupungissa vierailleita taiteilijoita.

Seurapiirin sisältämien kehien rajat eivät olleet staattisia, vaan niiden välillä oli liikettä. Sosiaalisen aseman muuttuessa henkilö perheineen saattoi kohota tai pudota kehien välillä. Putoamisen taustalla saattoi olla myös vapaaehtoinen vetäytyminen seuraelämästä ja siten asettuminen ulkokehälle. Näin kehät olivat diffuuseja ja jäsentymättömiä. Samanlaisia havaintoja on tehnyt myös Helsing, jonka tutkimat Tukholman hovin sfäärit olivat limittejä ja rajapinnoiltaan eläviä, eivätkä tiukkarajaisia kokonaisuuksia. Siksi niiden välillä oli toisinaan vaikeaa tehdä eroa.⁷⁴ Asemaan kehässä vaikuttivat sosiaalinen ja poliittinen valta sekä asema ja status yhteisössä enemmän kuin taloudellinen vauraus. Seurapiirien tarkka

⁷⁴ Helsing 2013a, 92.

määrittely onkin hankalaa, ellei mahdotonta, sillä kyse on aina enemmän tai vähemmän tapauskohtaisesti määrittyvästä yhteisöstä. Seurapiiri tai seurapiirit on siis ajasta ja paikasta riippuvainen käsite, elävä ja dynaaminen, ei ulkoapäin rakentunut tai monoliittinen.

Seurapiirin jakaminen kolmelle sisäkkäiselle kehälle on osin hypoteettinen ja teoreettinen konstruktio, jolla pyrin jälkikäteen hahmottamaan toisinaan varsin muodottoman seurapiirin rajoja. Se on tutkijan luoma ajatusmalli siitä, millaisena seurapiirin rakenne näyttäytyy jälkikäteen. Mallin tarkoitus on ohjata tutkijaa työssään, mutta samalla alleviivata sitä, että seurapiiri ei välttämättä ollut yksi eheä yksikkö, vaan se rakentui, etenkin isoissa kaupungeissa, useista tasoista ja ristikkäisistä piireistä. Piirien välillä oli liikettä, mikä perustuu ajatukseen siitä, ettei sosiaalinen asema ollut kiinteä, vaan muuttuva ja koko ajan elävä suhteessa ympäristöönsä. Monet seurapiirin jäsenistä kun etenivät urallaan kohti korkeampia virkoja, ritari- ja aatelisarvoja sekä vaurautta. Tutkimuksessani ei ole keskeistä niinkään paikallistaa erilaisia kehiiä tai piirejä varsinaisen seurapiirin sisältä, vaan tunnistaa yhteisön kerroksellisuus ja siten ymmärtää paremmin seurapiirien monimuotoisuutta, liikkuvuutta ja ylipäänsä rakennetta. Hannah Greigin mukaan seurapiirin jäsenten liiallinen määrittely ja kirjaaminen antavat väärän käsityksen ilmiöstä. Hän päinvastoin korostaa, että seurapiiri luotiin uudestaan jokaisena vuonna, kun seurustelusezonki alkoi. Näin jokainen sesonki tarjosi mahdollisuuden nostaa omaa statustaan tai pudota pois seurapiirien eksklusiivisesta ryhmästä.⁷⁵

Esittämäni kolmeen kehään jakautunut seurapiiri on sekä tälle työlle asetettu hypoteesi että tämän työn tutkimustulos. Jotta kuvio toimisi tutkimustani selittäväenä hahmotelmana ja lukijaa ohjaavana kompassina on tärkeää, että kuvio puretaan jo johdannossa. Ratkaisu auttaa ymmärtämään sitä, ettei seurapiiri ollut tasa-arvoinen tai homogeeninen konstruktio, vaikka se loikin kaupungin sisälle erillisen ja muuhun väestöön nähden varsin yhtenäisen toimijajoukon ja toimintaympäristön. Seurapiiri käsitteenä kokoaa yhteen toimijaryhmän ja tekee näkyväksi ryhmän sosiaalisen ja kulttuurisen toiminnan. Samalla se antaa rakenteen toiminnalle, seurallisuudelle, joka muuten jäisi helposti irralliseksi. Seurapiiri on myös sääty-yhteiskunnan muutoksen tutkimisen apuväline, kun se paljastaa yhdessä seurallisuuden käsitteen avulla säätyryhmien yhteisiä ja erillisiä yhdessäolon ja yhteistyön muotoja.

Seurallisuus

Seurapiirit eivät olisi olleet seurapiirejä ilman sosiaalisen kanssakäymisen ideaalia ja toteutusta. Seurapiirin käsitteellinen ymmärrys on vaikeaa, jos ei oteta huomioon seurallisuuden (eng. *sociability*, ransk. *sociabilité*, saks. *Geselligkeit*) käsitettä.⁷⁶ Seurallisuuden käsitteellä tarkoitetaan seuraelämässä tapahtunutta kanssakäymisen ideaalia, tasa-arvoisen olemisen ja seurustelun tapaa, joka näyttäytyy paitsi seurustelun mahdollistajana myös sen rakentajana. Erityisesti 1700-luvulta lähtien eurooppalaisen seurallisuuden näyttämöitä olivat konsertit,

⁷⁵ Greig 2013, 19–20.

⁷⁶ Käytän tässä työssä *sociabilityn* käsitteestä suomennosta seurallisuus.

tanssisalit, teatterit, klubit, salongit, erilaiset tapahtumat sekä yksityiskodeissa järjestetyt juhlat. Ne tarjosivat vastapainon säännöille, ahtaalle hovietiketille ja muodollisille seurustelutavoille, jotka olivat ohjanneet eliitin seuraelämää aikaisempina vuosisatoina. Samalla uudenlaisen seurallisuuden myötä seuraelämästä tuli suhteessa aikaisempaan avoimempaa ja tavoitettavampaa ympäri Eurooppaa, ja sen pariin kytkeytyi yhä useampia eliittien kuuluneita ihmisiä.⁷⁷ Seurallisuus vaikutti tapa- ja seurustelukulttuuriin ohella myös arkkitehtuuriin ja tilakäsitykseen, kuluttamiseen sekä sukupuolirooleihin.⁷⁸

Seurallisuuden käsitteen englanninkielisen vastineen *sociability* historia juontaa juurensa 1500-luvulle.⁷⁹ Oxford English Dictionaryn mukaan *sociability* on substantiivi, joka on liittäminen adjektiiville *sociable*, mikä taas tarkoittaa ystävällismielistä halukkuutta keskustella ja seurustella toisten ihmisten kanssa. Toisin sanoen kyse on sosiaalisuudesta. Näin seurallisuus kuvaa asiaa, jossa on kyse ystävällismielisestä sosiaalisesta kanssakäymisestä.⁸⁰ Ranskankielinen *sociabilité* taas on hieman *sociabilityä* myöhäisempi termi, jonka käyttö yleisty 1700-luvun alun kirjallisuudessa ja filosofiassa.⁸¹ Seurallisuuden käsite kääntyi myös ruotsin kielelle. Ruotsin akatemian sanakirjan mukaan *sociabilitet* tarkoittaa seurallisuuden hallintaa, sosiaalista käyttäytymistä, ja se tunnetaan 1800-luvun lopulta. Jo 1700-luvulla käytössä ollut *sociabel* viittaa adjektiivina henkilöön, joka vaivattomasti seurustelee ja on mielellään kanssakäymisessä muiden ihmisten kanssa, on seurallinen ja sosiaalinen.⁸² Saksassa taas *Geselligkeit*-käsitettä käytti 1800-luvun alussa ensimmäisenä filosofi Friedrich Schleiermacher, jolle seurallisuus merkitsi yhteiskunnan ulkopuolista ideaalia tilaa. Schleiermacherille *Geselligkeit* oli yltiösosiaalinen tila, jossa ihmisen, niin naisen kuin miehen, oli mahdollista kehittää itseään ja henkisyytään.⁸³

Seurallisuuden käsitteen ilmentymistä 1700-luvulla tutkinut historioitsija Daniel Gordon on korostanut, että seurallisuudella on eri merkitys 1700-luvun kirjallisuudessa ja historiantutkijoiden myöhemmässä käytössä. Gordon näkee seurallisuuden työkaluna, jonka avulla voi tutkia absoluuttisen monarkian ajan instituutioiden, kuten salonkien, dynamiikkaa. Tutkijoille termi taas on merkinnyt eräänlaista henkeä, joka vaikutti vapaaehtoisuhteisöissä sekä absoluuttisen monarkian aikana tapahtuneessa yhteiskunnallisten asemien, hierarkioiden ja instituutioiden lähentymisessä ja tasa-arvoistumisessa. Gordonin mukaan näitä kahta merkitystä ei tule sotkea keskenään. Seurallisuudella oli kyllä 1700-luvun aikalaikäytössä merkitys rituaalista ryhmähierarkiaa purkavana vaihdon tapana, mutta Gordonin mukaan siitä puuttui radikaali tai demokraattinen kytkös, mikä taas on sisältynyt usein tutkijoiden käyttämään seurallisuuden käsitteeseen.⁸⁴

⁷⁷ Wolff 2016, 50–51; Clark 2000, 27–28, 60–61; Gordon 1994, 29, 33. Hovikulttuurista ks. esim. Elias 1983.

⁷⁸ Vickery 2009, 292–293.

⁷⁹ Cowan 2012, 264.

⁸⁰ Oxford English Dictionary, hakusana *sociability*. Haettu 4.6.2020. Ks. myös Capdeville & Kerhervé 2019.

⁸¹ Gordon 1994, 7, 29–30, 64–66.

⁸² Svenska Akademiens ordbok (SAOB), hakusana *sociabilitet*. Haettu 2.6.2020.

⁸³ Rasch 2006, 319–320.

⁸⁴ Gordon 1994, 29. Seurallisuuden käsitteen käytöstä historiantutkimuksessa ks. esim. Beaurepaire 2014.

Daniel Gordon määrittelee tutkimuksessaan seurallisuuden käsitteelle viisi ideaalia merkitystä, joita tasa-arvoisella, erilaisten sosiaalisten ryhmien yhdistymisellä voi olla absoluuttisessa monarkiassa. Näistä ihanteista Turun seurapiirin kannalta merkityksellisin on ajatus seurallisuudesta vastavuoroisuuden mielihyvänä. Seurallisuus on puhtaimmillaan eläväistä vuorovaikutusta, jolla tavoitellaan välitöntä nautintoa. Siten seurallisuus on ihannetasolla eräänlainen peli tai leikki, joka sulkee viattomuudessaan pois politiikan ja sen merkitykset, eli pyrkimyksen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen. Seurallisuus paljasti ihmisen aseman ja statuksen. Se oli keino jäljitellä ja kohottaa omaa paikkaansa yhteisössä, mutta samalla se tarjosi myös keinoja piiloutua muilta. Kaupungeissa seurallisuus tarjosi mahdollisuuden naamioitua ja tavallaan hävittää oma persoonansa kasvavaan massaan. Jäykkiä hierarkioita paettiin myös esimerkiksi klubeihin, joissa seurallisuus kukoisti. Samalla ne tarjosivat pysyvyyttä, sillä seurallisuuden normit tarjosivat mahdollisuuden vakaisiin ja kestäviin seurustelusuhteisiin. Klubi mahdollisti näin tilan, joka ei haastanut jäseniään paljastamaan taustaansa eikä korostanut hierarkiaa, vaan lähtökohtaisesti tilassa oleilleet henkilöt olivat samanarvoisia.⁸⁵

Sosiaalisen kategoriattomuuden ideaalista puhui jo 1910-luvun alussa saksalainen sosiologi Georg Simmel, jolle seurallisuus tarkoitti seurustelun muotoa, joka oli omalakinen, vapaa kaikesta yhteiskunnallisesta sisällöstä, ja siten olemassa vain itseään eli seurustelua varten. Simmelille seurallisuudessa keskeistä on muoto, ei sisältö. Sen ilmenemismuotoja ovat esimerkiksi flirtti, leikit, keikarointi ja keskustelu. Simmelin mukaan seurallisuus on olemassa siinä hetkessä, jossa se ilmenee ja on siten riippuvainen henkilöistä ja heidän ominaisuuksistaan. Tällaisia seurallisuuden tuloksellisuuden ratkaisevia ominaisuuksia voivat olla esimerkiksi sivistys, viehättävyys ja sydämellisyys. Simmel kuitenkin huomauttaa, että vaikka kyse on yksilöiden ominaisuuksista, tulee seurallisuuden päämäärän olla yhteistoiminnallinen, ja pyöristää näin yksilön terävimmät kulmat. Yksilön tulee esiintyä tahdikkaana ja hyveellisenä, ja eleiden, sanojen ja läsnäolon tulee olla harkittua vailla liiallista persoonallisuuden ilmentymistä tai sen puutetta.⁸⁶ Simmelille yksilön yhteiskunnallisella asemalla, oppineisuudella, henkilökohtaisilla ominaisuuksilla tai taloudellisella hyvinvoinnilla ei ole merkitystä seurallisuudessa, vaan ne korkeintaan sävyttävät sitä. Yksilön ominaisuudet tosiasiasa häiritsevät vuorovaikutusta, joka on seurallisuuden ydin.⁸⁷

Gordonin ja Simmelin seurallisuuden määritelmät sopivat hyvin kuvaamaan seurapiirien välisten kanssakäymisten keinoja ja tyyliä Turussa 1810-luvulla, sillä määritelmät selittävät osaltaan seuraelämän olemassaoloa. On kuitenkin tärkeää huomioida, että tyyli ja tarkoitus voivat poiketa toisistaan. Vaikka kanssakäyminen oli keveää ja seurasi hyvien tapojen etikettiä, olivat politiikka ja valta vahvasti läsnä. Seurallisuus oli ihmisten arjessa nimenomaan sisältöä ja tarkoituksenmukaisuutta luonut keino tai apuväline, ei ideaali abstraktio. Seurallisuus oli kuin kupoli, jonka sisällä seuraelämä tapahtui, ja joka oli myös sisältö itsessään.

---

⁸⁵ Gordon 1994, 33–38.

⁸⁶ Simmel 1999 (1917), 116–118; Cowan 2012, 251; Gordon 1994, 33–34.

⁸⁷ Simmel 1999, 118–119.

Seurallisuus ei tosiasiaa ollut kuitenkaan pelkästään itsensä vuoksi olemassa, vaan se oli tärkeä sosiaalisen koodiston määrittelijä ja sosiaalisen koheesion ylläpitäjä. Seurustelun kautta ihmiset välittivät tietoa ja informaatiota sekä määrittelivät ympäröivää sosiaalista rakennetta ja omaa seurapiiriään ja siten sosiaalinen hierarkia tuli jatkuvasti määritellyksi.⁸⁸ Seurallisuuden käsitettä on täsmentänyt myös ruotsalainen historioitsija Leif Runefelt. Hän on kääntänyt seurallisuuden sanaksi *umgängesförmåga*, jonka voisi vapaasti kääntää seurustelemisen kyvyksi tai taidoksi. Näitä seuraelämässä tarvittavia ominaisuuksia olivat puhe, ilmeet, eleet, ryhti ja liike, joiden ympärille sivistynyt seurustelukyky rakentui. Keskeistä oli ajatus universaaliuudesta, sillä seurustelutaitojen tuli päteä missä tahansa urbaanissa sosiaalisessa piirissä.⁸⁹

Ranskalaiset historioitsijat Valérie Capdeville ja Alain Kerhervé taas ovat tiivistäneet seurallisuuden olemusta korostamalla sen roolia sekä arvona että sosiaalisena käytäntönä. Heidän mukaansa seurallisuus ei suinkaan ole universaalista, vaan sillä on aina paikallisia ulottuvuuksia ja erityispiirteitä.⁹⁰ Juuri tästä syystä on tärkeää tutkia Turun seurapiiriä ja sen sosiaalista elämää 1810-luvulla. Turussa 1700-luvun lopulta lähtien vaikuttanut uudenlainen seurallisuus loi kaupunkiin omaleimaisen sosiaalisen kulttuurin, joka 1810-luvulla otti uusia suuntia ja kehityskulkuja. Se sai vaikutteita kosmopoliittisen eurooppalaisen eliitin tavoista ja uusista ilmiöistä ja loi niiden päälle omannäköisensä seurallisuuden kulttuurin.

Hyödynnän tässä työssä seurallisuuden käsitettä noudattaen juuri Capdevillen ja Kerhervén ajatusta paikallisten seuraelämän ulottuvuuksien ja erityispiirteiden valaisemisessa. Nostaessaan esiin seuraelämän ilmiötä seurallisuus antaa myös niille yhteisen nimittäjän ja rakenteen, jonka avulla seurapiirin toimintaa on helpompaa havainnoida. Seurallisuus on siten tapoja, käytänteitä, ihanteita, kykyä, sosiaalisia normeja ja kulttuuria, mutta myös näitä kokoava, yhdistävä ja selittävä käsite. Tutkimuksessani seurallisuus on myös käsite, joka yhdistää turkulaisen seurapiirin laajempiin eurooppalaisiin yhteyksiin ja seurapiireihin. Se antaa mahdollisuuden tarkastella seurapiiriä kosmopoliittisena ilmiönä, jossa seuraelämän tavat ja ihanteet nivoutuivat eliitin yhteiseksi yllirajaiseksi eurooppalaiseksi kulttuuriksi.

Lähteet ja metodit

Tässä työssä tutkimani urbaani seurallisuus ja seurapiiri ovat kokonaisuutena laajempi ilmiö kuin tutkimusajankohtani 1810-luku antaa ymmärtää. Monet seuraelämän käytännöt olivat voimissaan Suomessa jo ennen 1800-lukua ja niiden suosio jatkui 1810-luvun jälkeen. Tällaisia vuosikymmenten ajan jatkuneita kulttuurisia ilmiöitä olivat esimerkiksi

⁸⁸ Cowan 2012, 251–264.

⁸⁹ Runefelt 2015, 166.

⁹⁰ Capdeville & Kerhervé 2019, 3. Antoine Lilti on muistuttanut, että seurallisuuden tutkimuksellisessa käytössä tulee muistaa erottaa sen käyttö välineenä vapaaehtoisuuden pohjalle syntyneiden sosiaalisten suhteiden analysoinnissa ja aikakauden moraalifilosofisena käsitteenä. Lilti 2015, 6.

assemblée-tanssiaiset, jotka olivat tasaisin väliajoin järjestettäviä tanssiaisia, joissa tanssin ohella seurusteltiin, pelattiin seurapelejä ja nautittiin virvokkeita, sekä kahvitelut ja teateresitysten seuraaminen. Olen kuitenkin tietoisesti valinnut huomattavasti ilmiöiden ajallista ja maantieteellistä laajuutta niukemman rajauksen. Tiukasti rajattu tarkastelujakso ja -alue antavat mahdollisuuden lähestyä ilmiötä tarkemmin kuin mitä pidemmän aikavälin tutkimuksessa olisi mahdollista. Työssäni Turun ja seuralämän pitkä, horisontaalinen historia on kuin vertikaalisesti toteutetun kirurgisen operaation kohteena. Raotan kaupungin seuralämää 1810-luvun kohdalta terävällä veitsellä, jotta pääsen käsiksi hienosyisiin rakenteisiin, yksityiskohtiin ja niihin säikeisiin ja kiinnikkeisiin, joista seurapiiri muodostui. Vastaavanlaisen rakenneavaukseksi kutsumani toimenpiteen voisi luonnollisesti tehdä jostain muustakin valitusta ajankohdasta, mutta juuri 1810-luvun Turku on poikkeavuudessaan kutkuttavan kiinnostava kohde.

Rakenneavauksella en halua peitellä sitä tosiasiaa, että turkulaisen ja suomalaisen seuralämän tavat ja muodot ovat laajempia kuin mitä tämän tutkimuksen rajaukset osoittavat. Seuralämän peruspiirteet ovat samat ja rajatun aikakauden seuralämän tarkastelun pohjalta on mahdollista hahmottaa ilmiötä myös laaja-alaisemmin. Ilmiöt kuitenkin muuttuvat ajassa, eikä 1790-luvun tanssiaisissa ole kyse täysin samasta asiasta kuin 1810-luvun tanssiaisissa. Ero ei ole semanttinen, vaan siihen vaikuttavat osallistujat, tilat, tansittavat tanssit, ajan yleinen ilmapiiri ja muut ajassa mahdollisesti muuttuvat tekijät. Yksittäisten tanssiaisten tai tanssien analyysin sijaan tapahtuman tai ilmiön rakenteisiin ja syihin keskittyminen avaa mahdollisuuksia ymmärtää tanssiaisiin liittyviä merkityksiä ja seuralämän motiiveja. Tarkoitus ei ole hahmottaa muutosta, vaan selittää ilmiötä ja sen hienosyistä dynamiikkaa kyseisen ajanhetkenä.

Tiukasti rajattu tutkimusajankohta ja -paikka luovat haasteen lähteiden valinnalle ja metodologialle. Kun tarkasteltava ajankohta on lyhyt, on tutkimukselle eduksi, jos lähdeaineisto on monipuolinen ja runsas. Olen valinnut tämän työn päälähteeksi hovioikeuden virkamiehen ja myöhemmän senaattorin Johan Petter Winterin (1788–1872) mittavan päiväkirja-aineiston. Winter piti päiväkirjaa vuosien 1812–1872 välisenä aikana, mutta tässä tutkimuksessa hyödynnän vuosia 1812–1819. Winterin päiväkirja muodostaa tutkimukseni aineistollisen rungon, jota täydennän muilla lähdeaineistoilla, kuten kirjeillä, muistilapuilla ja -kirjoilla, palovakuutuksilla, väestötietoaineistoilla, sanomalehti-ilmoituksilla ja Seurahuoneyhtiön asiakirjoilla. Menetelmällinen perustani on eräänlainen lähdeinkluusio, jossa kaikki tutkimusmateriaaliksi käypä alkuperäisaineisto on lähtökohtaisesti sopivaa hyödynnettäväksi. Siten aineiston käyttö riippuu ensisijaisesti tutkimuskohteesta, esittämistäni kysymyksistä sekä tutkimuksen kontekstista. Tätä varten on käytävä läpi iso määrä aineistoa ja pohdittava jokaisen lähteen kohdalla sen sopivuutta tutkimuksen hyödynnettäväksi.

Seuralämää ja yhteisöjen toimintaa koskevissa tutkimuksissa on Suomessa harvemmin hyödynnetty laaja-alaisesti etenkin yksityisarkistojen kaikkia mahdollisuuksia, ja lähinnä biografisessa tutkimusperinteessä on käytetty laajemmin myös muita aineistoja kuin kirjeitä,

päiväkirjoja ja muistelmia.⁹¹ Hyödyntämässäni inklusion ajatuksessa jokainen yksittäinen lähde, asiakirja ja dokumentti on lähtökohtaisesti tasa-arvoinen, eikä mitään lähdetyyppiä väheksytä kategorisesti; kirjoituspöydän laatikossa säilytetty asiakirja on yhtä arvokas kuin viereisen paperiroskakorin sisältö. Lähtökohtana on, että mikä tahansa asiakirja, aineisto, dokumentti, kirjallinen esitys ja säilytetty muistilappunen voi tuottaa tarvittavan tiedon tai antaa uuden näkökulman. Sama ajatus koskee niin päiväkirjoja tai yrityksen pöytäkirjoja kuin yksittäisen perheen ruokamuistiinpanoja, seurapiiriin kuuluneiden henkilöiden käyntikortteja ja teatteriesitteitäkin. Pariisin salonkien tavoin Turun seurapiiri ei jättänyt toiminnastaan juurikaan kuvailevia ensikäden lähteitä, vaan kuva ”näkymättömästä” ilmiöstä on pitänyt rakentaa hajanaisista ja usein toisen käden lähteistä käsin.⁹²

Paljon aineistoja on myös pitänyt hylätä niiden tiedollisen sopimattomuuden takia tai spekulatiivisen käytön välttämiseksi. Mitään lähteitä ei ole jätetty pois sen takia, etteivät ne olisi tukeneet tutkimukseni hypoteeseja, vaan lähinnä siitä syystä, etteivät ne ole käsitelleet Turun seurapiiriä laisinkaan tai siksi, että ne ovat antaneet liian epäluotettavia tietoja. Eliitin seuraelämä oli ilmiönä rikas ja asianomaisten arjen läpitunkeva, mutta samalla lähteistä vaikeasti tavoitettavissa oleva kokonaisuus. Siksi sen tavoittelemiseksi on tehtävä selkoa laajasta kirjosta erilaisia säilyneitä lähteitä.

Tiukan rajauksen myötä jotain jää aina tutkimuksen ulkopuolelle. Tässä työssä tärkeä ulosrajautuva näkökulma on eliitin keskinäiset sekä sosiaaliset rajat ylittävät avioliitot, joiden välityksellä luotiin ja ylläpidettiin suhteita sekä kivuttiin ylöspäin sosiaalisilla tikapuilla. Tärkeystään huolimatta katson, että avioliitonäkökulman laaja-alainen käsittely jäisi kymmenen vuoden aikaperspektiivillä vaillinaiseksi ja vaatisi laajemman ja siten oman tutkimuksensa.⁹³ Työssäni sivuan avioliittoja seurallisuuden motiiveina, mutta laajempi käsittely ei mahdu tutkimukseni raameihin. Käsittelyni ulkopuolelle jäävät myös Turun ulkopuolella tai kaupungin ulkoilmassa olleet seurallisuuden tilat, kuten Kupittaaan terveyslähde, 1819 perustettu Surutoinin ulkohuvipuisto sekä kaupungin kaduilla harjoitetut sosiaaliset kävelyt eli promenadit. Ne kaikki olivat osa eliitin seuraelämää.⁹⁴ Kuitenkaan Turun osalta asiakirjat eivät juurikaan mainitse Surutoinia tai Kupittaaan terveyslähdettä, josta tuli suosittu paikka vasta 1820-luvun uudistusten jälkeen. Kaikesta ei ole siten jäänyt jälkiä historiantutkijalle tarkasteltavaksi.

⁹¹ Ks. esim. Eiranen 2019 ja Ilmakunnas 2011.

⁹² Vrt. Lilti 2015 ja Darnton 2000, jotka ovat tutkineet 1700-luvun salonkeja ja eliitin tiedonvälitystä toisen käden lähteiden kautta. Antoine Lilti on hyödyntänyt Pariisin poliisin aineistoja salonkeja koskevassa tutkimuksessaan ja Robert Darnton on käyttänyt poliisin arkistoja tutkiessaan 1700-luvun tiedonvaihtoon liittyviä kysymyksiä.

⁹³ Avioliittojen merkityksestä ks. esim. Vainio-Korhonen & Lahtinen 2015, passim; Glover 2011, passim; Ilmakunnas 2011, 53–66; Vickery 1998, passim.

⁹⁴ Kypylöistä ks. esim. Borsay 2016 ja Mansén 2001; huvipuistoista ks. esim. Greig 2013, Conlin 2008 ja Conlin 2006; kävelykulttuurista ks. esim. Chalus 2019, Heikkinen 1991 ja Scobey 1992.

Johan Winterin päiväkirja

Päiväkirjat ovat kuuluneet historioitsijoiden lähdevalikoimaan vuosikymmenten ajan, mutta vasta 2000-luvulla niiden käyttö on Suomessa yleistynyt eliitin ja seuraelämän tutkimuksessa.⁹⁵ Ensimmäinen suomalainen kokonaisesitys päiväkirjan historiasta julkaistiin vuonna 2020 ja siinä käsitellään 1700-luvun lopun ja 1800-luvun eliitin päiväkirjoja useamman artikkelin verran.⁹⁶ Etenkin aatelisten päiväkirjat ovat olleet suosittua lähdemateriaalia, sillä niitä on säilynyt useampia 1800-luvun taitteesta. Päiväkirjoja ovat viime vuosina tutkineet esimerkiksi Ulla Ijäs, joka on perehtynyt aatelisten Adele von Hauswolffin 1800-luvun alun viipurilaispäiväkirjaan sekä kielitieteilijä Kerstin Thelander ja historioitsija Henrika Tandefelt, jotka ovat tutkineet aatelisten Jacobina Munsterhjelman päiväkirjan kieltä ja Munsterhjelmia kirjoittajana.⁹⁷ Samaa Munsterhjelman päiväkirjaa ovat hyödyntäneet aikaisemmin historioitsijat Kirsi Vainio-Korhonen ja Johanna Ilmakunnas, jotka ovat tutkineet myös muiden aikakauden aatelisten päiväkirjoja.⁹⁸ Trendi on näkynyt myös ruotsalaisessa päiväkirja-aineistoja hyödyntäneessä tutkimuksessa.⁹⁹ 1800-luvun alun säätyläisen päiväkirjan tematiikkaan on perehtynyt myös historioitsija Johanna Wassholm Eric Gustaf Ehrströmiä koskevassa tutkimuksessaan.¹⁰⁰

Säännönmukaisesti ylläpidetyt ja kronologisesti etenevät yksittäisten henkilöiden kirjoittamat päiväkirjat ovat oivallinen lähdeaineisto historian tutkijalle. Kirjoitusten henkilökohtaisuus ja tallennetut yksityiskohtaiset ajatukset tarjoavat paitsi mainion ikkunan kirjoittajan omaan maailmaan myös kiinnostavia näkökulmia kirjoitusajankohdan mentaliteetteihin, tapahtumiin ja prosesseihin. Päiväkirjat kertovat sekä arjen askareista ja päivittäisistä toimista että juhlallisuuksista ja elämän erityishetkestä. Erityisen palkitsevaa tutkijalle on, kun päiväkirja paljastaa kirjoittajansa henkilökohtaista laajempia yhteiskunnallisia tendenssejä, tapoja, arvoja ja ilmiöitä. Samalla päiväkirja voi mahdollistaa tietyn yhteisön, ihmisryhmän tai instituution historian tutkimisen. Päiväkirjan kirjoittaja ei välttämättä itse tietoisesti analysoi kirjoitusympäristöään, vaan hänen tekemänsä merkinnät toimivat eräänlaisina johtolankoina tai heijasteina, jotka merkintä merkinnältä avaavat tutkijalle kirjoitusajankohdan ilmiöitä. Näin henkilökohtainen ja intiimi muuttuu tutkijan käsissä kartaksi menneeseen.¹⁰¹

⁹⁵ Päiväkirjan historiasta ja päiväkirjoja koskevasta tutkimuksesta ks. esim. Leskelä-Kärki & Sjö 2020; Summerfield 2019; Lejeune 2009; Sjöblad 2009; Vatka 2005; Foisil 2001 (1986); Sjöblad 1997; Makkonen 1993; Martens 1985; Fothergill 1974.

⁹⁶ Maarit Leskelä-Kärjen, Karoliina Sjö ja Liisa Lalun toimittamasta *Päiväkirjojen jäljillä* -teoksesta ks. Ilmakunnaksen & Vainio-Korhosen, Artukan, Ijäksen ja Rantalalan artikkelit sekä Leskelä-Kärjen ja Sjöen Johdanto-artikkeli.

⁹⁷ Tandefelt & Thelander 2019; Ijäs 2018b. Ks. myös Ijäs 2020a.

⁹⁸ Ilmakunnas 2011; Vainio-Korhonen 2009. Ks. myös Ilmakunnas 2016 ja Vainio-Korhonen 2012.

⁹⁹ Ks. esim. Hellsing 2013a; Eriksson 2004; Sjöblad 1997.

¹⁰⁰ Wassholm 2014.

¹⁰¹ Päiväkirjan eri ulottuvuuksista ks. tarkemmin Sjö & Leskelä-Kärki 2020.

Johan Winter piti päiväkirjaa 60 vuoden ajan. Jälkikäteen sidotut niteet sijaitsevat Kansallisarkistossa.

Tämän tutkimuksen tärkeimpänä yksittäisenä lähdeaineistona toimii Johan Winterin päiväkirja, jonka kirjoittamisen Winter aloitti 1812 toimiessaan Turun hovioikeuden notaarina. Kirjoittaminen oli Winterille tärkeää, sillä hän ylläpiti 24-vuotiaana aloittamaansa päiväkirjaa aina kuolemaansa asti.¹⁰² Winter toimi hovioikeuden palveluksessa vuodesta 1805 vuoteen 1841, jolloin hän erosi hovioikeudenneuvoksen virasta. Vuosina 1831–1841 hän toimi myös senaatin oikeusosaston jäsenenä, minä aikana hänelle myönnettiin valtioneuvoksen arvonimi. Virkaeronsa jälkeen Johan Winter vetäytyi Ispoisten kartanoonsa, jonka hän oli perinyt isältään vuonna 1819.¹⁰³ Tässä työssä tarkastelen Winterin päiväkirjaa vuosilta 1812–1819. Näiden kahdeksan vuoden aikana Winter tuotti noin 1 550 sivua päiväkirjamerkintöjä, jotka myöhemmin nidottiin kolmeksi niteeksi.

Tärkeä osa Winterin elämää ja päiväkirjaa olivat turkulaisten seuraelämä, erilaiset tapahtumat, juhlat ja vierailukulttuuri yleensä. Winter kirjoitti isoista julkisista juhlista kuten tanssiaisista ja konserteista, erilaisista suuremmista ja pienemmistä illanistujaisista ja tapaamisista sekä juhlista, joita järjestettiin Turussa, mutta joihin hän itse ei syystä tai toisesta osallistunut. Juhlien osalta mainitaan yleensä osallistujat, toisinaan myös joitakin illan tapahtumia ja henkilöitä on kuvailtu tarkemmin. Monesti juhlat ja tapaamiset kuvataan kuitenkin varsin lyhyesti. Ylipäänsä aktiivinen seurustelukulttuuri oli vahvasti läsnä

¹⁰² Winterin päiväkirjasta laajemmin ks. Artukka 2020.

¹⁰³ Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Johan Petter Winter*. Verkkojulkaisu 2005 <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=11669>. Luettu 3.1.2017; Teerijoki 2007.

päiväkirjassa ja arjessa. Winter kirjoitti innokkaasti turkulaisten elämästä, vaikka monesti merkinnät eivät sisällä kuin korkeintaan lyhyitä mainintoja vierailusta jonkin ystävän luona tai jonkin tutun saapumisesta kaupunkiin. Erilaiset huhut, juorut ja paikallisuutiset saavat myös tilaa päiväkirjassa, samoin kuin yksittäisten kaupunkilaisten elämään, uraan, perhesuhteisiin ja erityisesti terveydentilaan liittyvät merkinnät.

Winter piti ensimmäisinä päiväkirjavuosinaan yllä säännöllistä kirjoitusrytmää.¹⁰⁴ Pääasiassa hän kirjoitti päivittäin, mutta toisinaan päiväkirjassa esiintyy katkoksia. Esimerkiksi helmikuulta 1817 ei löydy yhtään tekstiä. Syy saattaa olla varsin inhimillinen ja vaikeasti selvitettävissä, mutta yhtä lailla kyse voi olla erehdyksestä. Päiväkirjat ovat nimittäin jälkikäteen sidottuja ja ainakin osin puhtaaksi kirjoitettuja, mutta osa sivuista on joko pienempiä tai suurempia (taiteltuja) kuin se sivukoko, jossa päiväkirjat on sidottu. Silloin tällöin muistiinpanoja on laadittu lyijykynällä, vaikka yleensä merkinnät ovat mustekynällä tehtyjä.¹⁰⁵ Päiväkirjat on kirjoitettu Winterin äidinkielellä ruotsiksi. Muistiinpanotekniikasta, aikakauden kirjoitustyylistä ja päiväkirjatekstin luonteesta johtuen kirjoitustyyli on polveilevaa, virkkeet saattavat sisältää lukuisia lauseita ja välimerkkejä ei juurikaan käytetä.¹⁰⁶

Päiväkirjan kirjoittamista määrittää yleensä tietty rytmi, joka on joko kirjoittajan tietoisesti valitsema tai vailla tietoista intentiota syntynyt. Päiväkirjojen luonteenomaisia elementtejä ovat juuri toisto, kumulatiivisuus ja arkipäiväisyys. Päiväkirja kertoo kirjoittajansa elämänsä ja on siten tekijänsä näköinen, huolimatta siitä, että kirjoittajaa ohjaavat lajityypilliset konventiot, tiedosti hän ne tai ei.¹⁰⁷ Päiväkirjalle ominaista on lisäksi selkeä ajallinen jatkumo ja siihen tehdyt merkinnät ovat usein päivättyjä. Näin kirjoitetut muistiinpanot, huomiot, analyysit ja tunteiden ilmaisut ovat aina palautettavissa johonkin tiettyyn ajankohtaan kirjoittajan elämässä.¹⁰⁸ Mitään yhtä vakiintunutta käytäntöä päiväkirjan pitämiselle ei kuitenkaan ole, vaan ne muodostavat monitahoisen ja rikkaan genren, jonka sisään mahtuu erilaisia tapoja kirjoittaa päiväkirjaa.¹⁰⁹

Päiväkirjoja tutkineen Philippe Lejeunen mukaan tutkijan on osattava lukea päiväkirjan rivien välistä, jotta ne aukeavat paremmin. Päiväkirjat vaativat myös kontekstointia, kirjoittajan elämän ja elämänpiirin ymmärtämistä.¹¹⁰ Tässä työssä hyödynnän Winterin päiväkirjoja ensisijaisesti lähteenä, en tutkimuskohteena sinänsä. Johan Winterin henkilökohtaista elämää tärkeämpää on kontekstoida ja ymmärtää hänen aikakautensa Turku ja turkulaisia. Vallalla olleet tavat, mentaliteetit, käytännöt sekä erilaiset tapahtumat, tilat, miljööt ja historialliset tapahtumat luovat kontekstin Winterin päiväkirjalle. Tutkimuksellisesti

¹⁰⁴ Winterin kirjoitusrytmi alkoi hidastua vasta 1830-luvulla.

¹⁰⁵ Puhtaaksikirjoituksesta ks. esim. Winterin päiväkirja: 1.9.1812; 1–2.2 1818 ja 28.2.1819.

¹⁰⁶ Winterin päiväkirjan kirjoitustyylistä ja materiaalisuudesta ks. laajemmin Artukka 2020.

¹⁰⁷ Sjö & Leskelä-Kärki 2020, 30; Vatka 2005, 16; Sjöblad 1997, 57. On myös olemassa päiväkirjoja, joissa keskitytään lähtökohtaisesti toisen ihmisen elämän kirjoittamiseen. Tällaisia ovat tuottaneet esimerkiksi lääkärit. Foisil 2001, 280–284.

¹⁰⁸ Sjö & Leskelä-Kärki 2020, 12–13; Lejeune 2009, 61, 79–80.

¹⁰⁹ Ilmakunnas & Vainio-Korhonen 2020, 72–74; Foisil 2001, 275–276.

¹¹⁰ Lejeune 2009, 31.

vielä keskeisempää on kuitenkin se, että Winterin päiväkirja tarjoaa kaukoputken pääkaupunkiajan Turkuun ja mahdollistaa siten seurapiirien ja niiden toiminnan ymmärtämisen. Winterin päiväkirja onkin kuin prisma, jonka läpi tarkastelen seurapiirin toimintaa.

Päiväkirjaa on luettava kahdella tavalla tilanteissa, joissa yhden henkilön kirjallisen tuotoksen kautta pyritään kuvaamaan laajempaa yhteisöä ja sen toimintaa. Toisaalta päiväkirjaa on luettava tarkasti ja poimittava rivien väleistä huomioita, jotka liittyvät laajemman yhteisön toimintaan. Hankalaksi tämän tekee se, että monessa tapauksessa tällaiset huomiot on tarkoituksella piilotettu tai niiden konteksti on rakennettu koskettamaan kirjoittajan omaa elämää. Toisin sanoen päiväkirjan kirjoittaja ei tarkoituksella käsittele ja kuvaa sitä yhteisöä, josta tutkija on kiinnostunut, vaan motiivi kirjoittamiselle on toinen. Toisaalta päiväkirjaa ei voi lukea liian tarkasti, sillä se on lähtökohdiltaan järjestämätön ja poukkoileva dokumentti, jonka luonne on epärationaalinen. Tutkija ei voi tarttua jokaiseen erilliseen kohtaan, merkintään ja huomioon, vaan tärkeää on nähdä kokonaisuus. On nähtävä johdonmukaiset tapahtumat, jatkumot ja laajemmat rakennelmat, jotka paljastuvat päiväkirjasta systemaattisella luennalla, mikäli ovat paljastuakseen.

Mikään yksittäinen lähde ei ole tutkijan näkökulmasta täydellinen eikä sitä ole Winterin päiväkirjakaan. Winter kuvaa monia aikakauden ilmiöitä omista lähtökohdistaan ja kertoo tapahtumista, henkilöistä ja kaupungin rytmistä, mutta ei kuitenkaan mene kuvailussaan erityisen syvälle. Merkinnät ja havainnot ovat monesti pintapuolisia, eivätkä sisällä tarkempaa analyysia kaupungista ja kaupunkilaisista. Hän ei myöskään kuvaa rakenteita ja toimintatapoja kovinkaan usein tai eksplisiittisesti. Winter esimerkiksi mainitsee lähes joka päivä syövänsä lounasta, mutta vain harvoin hän kirjaa ylös tarkempia tietoja aterioinnista. Hän siis kertoo elämästään, mutta ei varsinaisesti kuvaile sitä, luonnehdi näkemäänsä.

Johan Winterin päiväkirja valikoitui tämän työn tärkeimmäksi lähteeksi hyvin varhaisessa vaiheessa tutkimusta. Ensinnäkin se on helmi niiden harvojen 1800-luvun alun päiväkirjojen joukossa, joiden tiedetään selviytyneen Turun palosta ja sitä seuranneista kahdesta vuosisadasta. Tuhoavilta liekeiltä päiväkirja todennäköisesti säästy sen takia, että Winterin koti, Ispoisten kartano, sijaitsi kaupungin ulkopuolella. Winterin päiväkirjan merkitys ymmärrettiin jo varhain, sillä se lahjoitettiin silloisen valtionarkiston kokoelmiin jo 1800-luvun lopulla.¹¹¹ Keisarivallan alkuvuosina Turussa kirjoitetuista päiväkirjoista on säilynyt lähinnä muutama Turun akatemian ylioppilaan kirjoittama päiväkirja, ja esimerkiksi naisten pitämiä Turkuä käsitteleviä omaelämäkerrallisia tekstejä ei tiedetä säilyneen lainkaan.

Säilyneen arkistomateriaalin kapeuden ohella toinen keskeinen syy hyödyntää Winter päiväkirjaa Turun 1810-luvun seurapiirejä koskevassa tutkimuksessa on sen tutkijaa ihastuttava monipuolisuus, yksityiskohtaisuus, laajuus ja toisinaan se pietteetti, jolla Winter tallensi asioita muistiin. Erityisesti kaupungin seurapiirejä koskevat huomiot ja merkinnät ovat varsin otollisia. Winter viihtyi itse hyvin seurapiireissä, illanistujaisissa, tanssiaisissa

¹¹¹ *Hufvudstadsbladet* 5.11.1899.

ja ylipäänsä ihmisten seurassa, minkä takia hänellä oli aitiopaikka havainnoida seurapiirin todellisuutta. Johan Winterin osallistumista seuraelämään edesauttoi hänen isänsä kamarineuvos Arndt Johan Winterin (1744–1819) asema eliitin jäsenenä Turussa. Isä Arndt Winter toimi yli kolmekymmentä vuotta Turun ja Porin läänin lääninkamreerina, minkä lisäksi hän oli Suomen talousseuran perustajajäseniä ja seuran pitkäaikainen rahastonhoitaja sekä porvarissäädyn edustajana valtiopäivillä 1809.¹¹² Johan Winterin päiväkirjamerkinnot eivät kerro hänen isänsä olleen aktiivinen seurapiireissä, mutta selvää on, että hänen suhteensa ja sosiaalinen statuksensa tarjosi pojalle silotellun tien seurapiireihin

Johan Winterin päiväkirjaa on hyödynnetty historiantutkimuksen lähteenä sen laajuudesta ja yksityiskohtaisuudesta huolimatta varsin niukasti. Varhaisin Winterin päiväkirjaa lähteenä käyttänyt tutkija oli G. Heinricius, joka hyödynsi sitä sekä teoksessaan *Skildringar från Åbo Akademi* (1911) että *Från samhällslifvet i Åbo 1808–1827* (1914). Heinriciuksen jälkeen Winterin alkuperäisten päiväkirjojen pohjalta ovat kirjoittaneet historioitsijat Otto Andersson teoksessaan *Johan Josef Pippingsköld och musiklivet i Åbo 1808–1827* (1921) ja Nils Erik Villstrand teoksessaan *Furstar och Folk i Åbo 1812* (2012). Winterin nimeen ja päiväkirjaan törmää lähteenä myös Anderssonin ja Villstrandin tutkimusten välisenä aikana, mutta usein kirjoituksista käy ilmi, että tutkijat ovat hyödyntäneet nimenomaan Heinriciuksen tutkimusta ja siinä olleita lainauksia Winterin päiväkirjasta.¹¹³

Tässä työssä hyödynnän Johan Winterin päiväkirjan rinnalla satunnaisesti myös Turun akatemiassa opiskelleiden Anders Sjögrenin, Johan Molanderin ja Carl Axel Gottlundin päiväkirjoja. He kaikki opiskelivat 1810-luvulla akatemiassa ja erityisesti Gottlund osallistui aktiivisesti myös kaupungin seuraelämään. Molanderin päiväkirja käsittää vain vuoden 1813, mutta Sjögreniltä ja Gottlundilta säilyneet päiväkirjat ovat tätä laajempia ja moniulotteisempia. Gottlundin osalta päiväkirjoista on julkaistu vuodet 1810–1816 toimitettuna painoksena. Ajan tavoille tyypillisesti myös ylioppilaiden päiväkirjat keskittyvät tapahtumien, arkisten asioiden ja oman elämän taltiointiin. Laajempaa yhteiskunnallista tai kulttuurista reflektointia niistä ei juuri löydy. Harvoin Gottlund, Sjögren tai Molander myöskään kuvailivat yksityiskohtaisemmin tiloja, joissa kävivät, tai kokemuksiaan ravintolaruokailusta tai tanssiaisista. Päiväkirjat kuitenkin toimivat tutkimuksen apuna tukemassa Johan Winterin tekemiä havaintoja ja tarjoavat maininnoillaan myös sellaisia johtolankoja, joita on vaikea saada muista lähteistä.¹¹⁴

¹¹² Teerijoki 2007.

¹¹³ Ks. esim. Ringbom 1979; Rinne 1972; Rinne 1965; von Frenckell 1943.

¹¹⁴ Vrt. Hellsing 2013a, 14.

Kirjeet, muistelmat ja muu yksityisaineisto

Kuvaa Turun seurapiireistä ja niiden toiminnasta ei voi kuitenkaan rakentaa yksin Johan Winterin monitahoisen päiväkirjan varaan. Kirkastuakseen kuva tarvitsee myös muita lähteitä, jotka koostuvat sekä henkilökohtaisista että viranomaisten tuottamista lähdeaineistoista. Turun kohdalla tehtävä ei ole helppo, sillä kaupungin tuhoisa palo vuonna 1827 vei mukanaan suuren määrän yksityisaineistoa sekä julkisten tahojen tuottamaa materiaalia.¹¹⁵ Suurin julkinen aineisto, joka tuhoutui Turun vuoden 1827 palossa, oli Turun hovioikeuden arkisto. Koko hovioikeuden talo Suurtorin reunalla paloi, ja ainoastaan päivittäisessä käytössä olleita asiakirjoja onnistuttiin pelastamaan.¹¹⁶ Muun aineiston mukana tuhkana tuuleen katosivat lähes kaikki aatelin perukirjat, joista säilyi vain pieni osa. Tässä tutkimuksessa on hyödynnetty säilyneitä perukirjoja seurapiiriin kuuluneiden henkilöiden materiaalsen todellisuuden ja tilojen käytön hahmottamiseksi. Seurapiirin tutkimuksen osalta suurin menetys ei ollut hovioikeuden palo, vaan tuhoutuneet yksityisaineistot, erityisesti kirjeet ja päiväkirjat. Paloa käsitelleessä tutkimuksessa ei ole esitetty edes suuntaa-antavia arvioita siitä, paljonko ja minkälaisia asiakirjoja palossa tuhoutui, mutta selvää on, että tuhoutunut aineistoa on runsaasti. Eliitti asui kaupungin keskustassa, jossa palo runteli erityisesti Pohjoiskorttelin, Kirkkokorttelin ja Luostarikorttelin alueita.

Turun palo ei tietenkään ole ainut syy aineistojen vähyteen, vaan vuosien saatossa kirjeitä ja päiväkirjoja on kadonnut myös muista syistä. Kaikki eivät esimerkiksi välttämättä halunneet säilyttää kirjeenvaihtoaan tai muuta yksityistä materiaalia.¹¹⁷ Kaikki aineistot eivät tietenkään myöskään tuhoutuneet Turun palossa, vaan osa saatiin pelastettua. Osa säilyneestä aineistosta, kuten Turun maistraatin tai raastuvanoikeuden pöytäkirjat, eivät ole tälle tutkimukselle relevanttia lähdeaineistoa, vaikka ne varmasti laajentaisivatkin ymmärrystämme keisarivallan ajan ensimmäisen pääkaupungin dynamiikasta. Keskusvallan tuottama arkistomateriaali oli siirretty jo vuodesta 1819 alkaen Helsinkiin, joten niiden säilymistä palo ei uhannut.

Eliitille tärkeä kommunikaation ja tiedonvaihdon väline oli 1800-luvun alussa kirjeenvaihto, johon naisia ja miehiä koulutettiin lapsesta lähtien. Kirjeitä kirjoittivat erityisesti aateliset ja oppineet, mutta tapa oli yleistynyt myös porvariston ja virkamieskunnan parissa. Kirjeiden avulla pidettiin yhteyttä perheeseen ja tuttavaverkostoon, kerrottiin uutisia ja juoruja, ylläpidettiin kauppasuhteita, viestittiin yhteiskunnallisista päätöksistä ja tehtiin politiikkaa. Kirjoittaminen oli paitsi tärkeä, myös aikaa vievä tehtävä, sillä kirjeenvaihdon ylläpitoon saattoi kulua useita tunteja viikosta.¹¹⁸ Kirjeiden kirjoittamista ohjasivat erilaiset

¹¹⁵ Palosta ks. tarkemmin Dahlström 1930.

¹¹⁶ Hovioikeuden arkistosta ja palosta ks. tarkemmin Oja 1956.

¹¹⁷ Vrt. Ijäs 2015, 29.

¹¹⁸ Lahtinen et al. 2011, 15–18; Vickery 1998, 10–11. Ks. myös esim. Kallioinen & Keskinen 2018; Ijäs 2015; Vainio-Korhonen 2011.

normit ja ohjeet, eikä kirjeenvaihto näin ollen ollut yhtään vähemmän alisteinen sosiaalisille säännöille ja kontrollille kuin mikään muukaan seurallisuuden muoto.¹¹⁹

Hyödynnän tässä työssä aikakauden kirjeitä niiltä osin, joilta ne helpottavat ymmärtämään seuraelämää. Olen etsinyt aikakauden kirjeenvaihdosta mainintoja Turun seuraelämästä, sen tiloista ja tapahtumista, jotta ilmiön laajuus ja moniulotteisuus hahmottuisi. Lähinnä tähän ovat vastanneet Turussa opiskelleiden ylioppilaiden sekä heidän tuttavapiirinsä kirjeet. Turkulaista seuraelämää ovat valottaneet esimerkiksi everstiluutnantti Samuel Möllerin arkistoon ja Pernon kartanon kokoelmaan tallennetut kirjeet. En ole lukenut kirjeitä kirjeenvaihdollisina kokonaisuuksina, enkä ole pyrkinyt lukemaan niistä niitä kirjoittaneiden henkilöiden omaa suhdetta Turun seurapiiriin, vaan kirjeet ovat toimineet tutkijan informanteina seuraelämän tiedonmurusten keräämisessä.¹²⁰ Kirjeiden tutkimuksellisessa hyödyntämisessä on omat ongelmansa, sillä kaiken kaikkiaan 1810-luvun Turun seurapiiriin tutkimukseen sopivia kirjeitä on säilynyt arkistoissa verrattain vähän. Joko arkistossa säilyneet kirjeet eivät osu ajallisesti yhteen tutkimukseni kanssa tai ne on lähetetty Turun ulkopuolelta ja kirjeissä käsitellyt aiheet eivät istu nimenomaisesti Turun seuraelämän tutkimiseen.¹²¹

Kirjeiden ohella seuraelämän tutkimuksessa on mahdollista hyödyntää osallisten itsensä kirjoittamia muistelmia. Päiväkirjojen yleistymisen kanssa tasatahtiin yleistyivät myös omaelämäkerralliset kirjoittamisen muodot, joihin muistelmat kuuluvat. Ne olivat luonteeltaan diskursiivisia ja elämää taaksepäin katsovia sekä vahvasti valikoivia, mikä näkyy myös muistelmien aiheiden monimuotoisuudessa. Turkulainen apteekkari Erik Julin kirjoitti muistelmissaan huomioita Turun historiasta ja kaupungin huvielämästä, kun maaherra Carl Erik Mannerheim taas keskittyi omassa teoksessaan poliittis-hallinnollisten tapahtumien käsittelyyn oman arkensa valottamisen sijaan.¹²² Senaattori Albrecht Fredrik Richard de la Chapellen muistelmat *Underrättelser för mina barn* on sisällöltään henkilökohtaisempi kuin mitä Mannerheimin ja Julinin vastaavat.¹²³ Tässä työssä muistelmia hyödynnetään samalla tapaa kuin kirjeitä eli täydentämään kokonaiskuva 1810-luvun Turun seurapiiristä.

Ihmisten 1800-luvun alussa tuottama kirjallinen aineisto ei ole pelkästään jäsenneltyä ja tietyissä formaateissa esitettyä tekstiä, vaan kirjallisessa muodossa tuotettiin kaikenlaisia muistiinpanoja, yksittäisiä asiakirjoja ja irrallisia lappusia. Tällaiset epäkonventionaaliset aineistot, kuten ruoka- ja vieraslistat, käyntikortit, muistivihot ja kuitit eivät kovin usein ole päätyneet 1700-luvun ja 1800-luvun historian tutkijoiden lähteiksi, mutta tässä työssä niitä hyödynnetty analyysin apuna. Yksittäisinä dokumentteina niiden historiallinen

¹¹⁹ Glover 2011, 74; Lahtinen et al. 2011, 15–18.

¹²⁰ Vrt. esim. Saarenpää 2019, 41–42 ja Lahtinen et al 2011, 19–20.

¹²¹ Ks. esim. Fredrik Wilhelm Pippingin kirjekokoelma Kansalliskirjaston käsikirjoituskokoelmassa ja Carl Erik Mannerheimille lähetetyt kirjeet, Mannerheim-suvun arkisto, Kansallisarkisto.

¹²² Erik Julin muistelmat *Anteckningar om Åbo Stad* julkaistiin 1918 ja niiden toimittajana oli historioitsija Svante Dahlström. Carl Mannerheimin muistelmat julkaistiin vuonna 1922 Svenska Litteratursällskapetin *Förhandlingar och uppsatser* sarjassa ja ne toimitti historioitsija Bruno Lesch. Ks. myös Kalleinen 2015.

¹²³ A. F. R. de la Chapellen muistelmat, A. F. R. de la Chapellen aineisto, de la Chapelle-suvun arkisto, KA. Aineisto löytyy myös Kansallisarkiston Digitaaliarkistosta.

informaatioarvo ei ole kovin suuri, mutta niiden arvo korostuu, kun ne otetaan huomioon yhdessä muiden aikalaisaineistojen kanssa. Tässä työssä olen hyödyntänyt erityisesti af Schulténien suvun laajaa ja runsasta arkistoaineistoa, joka sisältää hyllymetreittäin johtolankoja Turun 1800-luvun alkupuolen historiasta.¹²⁴

Muu arkisto- ja sanomalehtiaineisto

Turun seurapiirin tutkimuksen kannalta hyödyllinen lähdeaineisto on Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, johon on koottu kaupungin seurapiirille tärkeän Seurahuoneen asiakirjoja.¹²⁵ Seurahuone valmistui marraskuussa 1812 aktiivisten turkulaisrahoittajien tuella ja heti perustamisestaan lähtien rakennus ja sitä varten perustettu osakeyhtiö palvelivat Turun seurapiirejä. Yhtiön toimintaa valottava arkisto sisältää yhtiön pöytäkirjoja 1810- ja 1820-luvulta, mutta yhtiön tilikirja on säilynyt ainoastaan vuodelta 1818, joten vain osa yhtiön toimintaa dokumentoineista asiakirjoista on arkistossa. Säilynyt kokoelma on siis fragmentaarinen ja puutteellinen, mutta säilyneiden asiakirjojen pohjalta on silti mahdollista paitsi rakentaa kuva Seurahuoneesta toimintayksikkönä myös ymmärtää sen kautta laajemmin kaupungin seurapiirin toimintaa.¹²⁶

Seurahuoneen arkisto jakaantuu 1810-lukua käsittelevältä osalta kahteen eri asiakirjatyyppiin: vuoden 1818 tilikirja-aineistoon sekä yhtiön pöytäkirjoihin. Tilikirja sisältää tietoja Seurahuoneen *assemblée*-iltojen ja naamiaisten osallistujamääristä, toteutuneista budjeteista, tuloista ja menoista sekä kuluneen vuoden muista tilavuokraajista. Näiden lisäksi tilikirjassa ovat säilyneet niin kutsutut subskriptiolistat, joihin kirjattiin Seurahuoneelle illanviettoihin kausikortin ostaneet henkilöt tai perheet sekä lista tanssiaisiin yksittäislipun ostaneista henkilöistä.¹²⁷ Seurahuoneyhtiön arkistossa säilyneen vuoden 1818 tilikirjan ohella Kansallisarkiston Turun toimipisteessä on arkistoituna Seurahuoneyhtiön vuoden 1817 tilikirja, jota olen myös hyödyntänyt tutkimuksessani. Rakenteeltaan tilikirjat eivät eroa toisistaan.¹²⁸

Toinen tämän tutkimuksen kannalta keskeinen asiakirjasarja Seurahuoneyhtiön arkistossa on yhtiön vuosien 1811–1825 pöytäkirjat. Pöytäkirjanide sisältää Seurahuoneen rakennusvaiheesta vuosilta 1810–1812 useita osakeantilistoja, joihin on kirjattu yhtiön

¹²⁴ Samlingen Schultén af, Handskriftsamling (HS), Åbo Akademis Bibliotek (ÅAB).

¹²⁵ Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, Turun kaupunginarkisto (TKA).

¹²⁶ Fragmentaarisuuden syyt eivät ole nykytutkijalle selvinneet. On mahdollista, että puuttuvat aineistot todella tuhoutuivat palossa tai sitten ne ovat kadonneet myöhemmin. Jälkimmäistä seikkaa tukee se, että Seurahuoneen arkistossa ei ole palon jälkeisiltä vuosilta säilynyt kuin osakeyhtiön sääntöehdotus vuodelta 1860 sekä tilintarkastusta koskevia asiakirjoja 1880-luvulta.

¹²⁷ Lähinnä kaupunkiin saapuneita matkustajia sekä Turun alueen kasarmeissa palvelleita upseereja.

¹²⁸ Tiliasiakirja 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

mutta virallisen aseman myötä lehden tehtävä oli hieman toisenlainen kuin edeltäjänsä. Virallisena lehtenä *Åbo Allmänna Tidningin* oli vastattava myös koko suuriruhtinaskuntaa koskeneista ilmoitus- ja tiedotusasioista.¹³¹ Lehti ilmestyi koko 1810-luvun kolmesti viikossa sisältäen yleensä neljä uutissivua sekä vuosikymmenen loppupuolella lisäksi kahden sivun ilmoitusliitteen. Lehteä toimittivat pääasiassa akatemian professorit Johan Wallenius ja Daniel Myréen, joten sillä oli voimakas yliopistollinen kytkös, kuten edeltäjilläänkin.¹³²

Åbo Allmänna Tidning sisälsi pääasiassa hallinnon virallisia tiedotteita, ulkomaanuutisia, erilaisia Suomen tilaa koskevia kirjoituksia sekä ilmoituksia ja tiedonantoja niin huutokau-poista, kuolleista henkilöistä kuin kadonneista tavaroistakin. Lehdessä ilmoittivat myös kaupalliset toimijat palveluistaan tai myynnissä olleista tavaroista, mutta mistään kuvallisesta markkinoinnista ei vielä ollut kyse. Seuraelämän kannalta oleellisia olivat vierailevien teatteri- ja konserttiesitysten sekä esimerkiksi Seurahuoneen tanssiaisista ja naamiaisista kertovat ilmoitukset. *Åbo Allmänna Tidning* oli virallisen asemansa myötä vahvemmin tiedotus- ja uutislehti kuin mitä edeltävä *Åbo Tidning* oli ollut, joten 1810-luvulla lehden sivuilla ei ollut samanlaisia teema-artikkeleita kuin mitä edellisillä vuosikymmenillä. Olen lukenut sanomalehtiaineistoa valikoivasti Kansalliskirjaston ylläpitämän digitaalisten aineistojen sanomalehtien hakukoneen ja valikoitujen hakusanojen avulla.

Seurahuoneen arkiston ja sanomalehtiaineiston lisäksi olen hyödyntänyt tutkimukses-sani erilaisia viranomaistahojen tuottamia asiakirjoja ja tilastoaineistoja. Turun väkimäärää ja seurapiirin koostumusta olen analysoinut seurakuntien keräämien väestöllisen aineistojen ja kaupunkien henkikirjojen pohjalta. Rakennusten tilallista todellisuutta, huonejakoja ja tilojen merkitystä seuraelämälle olen analysoinut yksittäisten henkilöiden ja yritysten ottamien palovakuutuksien pohjalta.¹³³ Tässä tarkoituksessa olen hyödyntänyt 1816 perus-tettuun Suomen palovakuutuskonttoriin tehtyjä anomuksia, jotka on julkaistu digitaalisina versioina Kansallisarkiston ylläpitämässä Digitaaliarkistossa. Wintereiden perheen Turun kaupunkiasunnosta 1796 tehty palovakuutus taas löytyy A. J. Winterin arkistosta, joka sijaitsee Kansallisarkiston Turun toimipisteessä.

Turku 1800-luvun alussa

Suomen sodan sytyttyä 21. helmikuuta 1808 venäläiset joukot etenivät nopeasti Suomen alueella ja saapuivat Turkuun maaliskuun lopulla 1808 armeijan ylipäällikkö kreivi Fredrik Wilhelm von Buxhoevden johdolla.¹³⁴ He perustivat saman tien kaupunkiin joukkojensa päämajan ja siviilihallinnon asemapaikan, sillä kaupunki takasi sopivat olosuhteet ja yhteydet

¹³¹ Aikaisemmin valtion viralliset tiedotteet ja uutiset välitettiin *Stockholms Post-Tidningarin* sivuilla. Tommila 1988, 80.

¹³² Tommila 1988, 81–99.

¹³³ Palovakuutusten hyödyntämisestä historian tutkimuksen lähteinä ks. tarkemmin Savolainen 2014b

¹³⁴ Klinge 2009, 101–105; Nikula 1971, 780–781; Osmonsalo 1947, 150; Gadolin 1934, 49–50. Suomen sodan tapahtumista laajemmin ks. Osmonsalo 1947.

päämajan tarpeita varten. Samalla venäläiset ottivat haltuunsa myös kaupungin turvallisuudesta huolehtimisen, josta vastineeksi turkulaisten tuli kantaa varsin suurta majoitusrasitusta sotilaiden ja erityisesti upseerien ylläpidosta. Rasiuksesta huolimatta Venäjän armeijan läsnäolo myös avasi monille tilaisuuksia hyötyä poikkeusoloista taloudellisesti ja poliittisesti. Kaupungin asioiden hoidossa maistraatilla säilyi keskeinen rooli, samoin kuin maaherroilla ja lääninhallinnoilla oli valloitetujen alueiden suhteen.¹³⁵

Venäläisten strategia Suomen alueen suhteen oli lähtökohtaisesti toinen kuin aikaisemmilla miehityskerroilla 1700-luvulla. Nyt Aleksanteri I:llä ja hänen lähimmillä avustajillaan oli alusta lähtien ollut ajatus, että valloitetut alueet liitetään keisarikuntaan. Todennäköisesti tästä syystä myös suuremmilta väkivaltaisuuksilta ja mielivallalta pyrittiin välttymään, eikä esimerkiksi Pohjanmaata aiottu ryöstää ja tuhota, kuten 1710-luvulla.¹³⁶ Matti Klengen mukaan venäläiset päinvastoin antoivat erivapauksien ja rauhan takaamisesta julistuksia, joilla pyrittiin ehkäisemään levottomuutta ja vastarintaa Suomessa. Myös Suomessa pidettävistä maapäivistä puhuttiin hyvin pian jo operaation alkuvaiheissa. Virallisen julkilausutun linjan mukaan miehitys olisi tullut olemaan väliaikainen, vaikka lopulta konkreettiset toimet Suomessa pyrkivät toisenlaiseen lopputulokseen.¹³⁷ Rauhanomaiseen yhteisloon pyrkimisen taustalla vaikuttivat myös Aleksanterin ja hänen avustajiensa vapaamieliset ajatukset, jotka nähtiin idealistisina, humaaneina ja uudistusmielisinä. Suomi tarjosi kokeilukentän uudensuomalaisille hallitsemistavoille.¹³⁸

Suomesta tuli Porvoon maapäivillä keväällä 1809 erityishallinnollinen osa Venäjää. Suomella oli 1810-luvulla oma Ruotsista periytyneet lainsäädäntönsä, oikeus käyttää keräämänsä verotulot, suuriruhtinaskunnan etua Pietarin hovissa ajanut Suomen asiain komitea valtiosuhteineen, paikallistason päätöksistä vastannut hallituskonselji eli senaatti sekä oma tulli- ja postilaitos. Suomen asema Venäjän erityisalueena ei kuitenkaan tarkoittanut, että Suomi olisi ollut valtio ja että suhde Venäjän kanssa olisi siten ollut valtioliitto. Sen sijaan Suomen asema oli kuin provinssilla tai *oblastilla*, alueella, jolla oli laaja itsemääräämisoikeus. Suuret linjat ja päätökset tehtiin edelleen Pietarissa, jonne suuriruhtinaskunnan asiat oli alistettu. Venäjän keisari oli Suomen suuriruhtinas ja todellinen valta oli vuodesta 1808 lähtien keisarilla sekä hänen läheisillä avustajillaan.¹³⁹

Historioitsija Osmo Jussila on korostanut, ettei Suomen asema privilegioita nauttivana provinssina ollut mitenkään ainutlaatuinen 1800-luvun alun Venäjän keisarikunnassa. Valtakunnassa sijaitsi lukuisia, painoarvoltaan vaihtelevia itsehallinnollisia alueita, joista Puolan kuningaskunta oli keskeisin yhdessä aikaisemmin keisarikuntaan liitettyjen tataarialueiden kanssa. Suomi kuului muiden suuriruhtinaskuntien kanssa toiseen rankiluokkaan, joskin

¹³⁵ Nikula 1971, 780–783. Paikallishallinnon järjestämisestä ks. tarkemmin Bonsdorff 1929, 108–194.

¹³⁶ Tämä ei tietenkään tarkoita, etteikö alue olisi kärsinyt Suomen sodassa(kin). Klinge 2009, 117; Vihavainen 2004, 27–29.

¹³⁷ Klinge 2009, 101–106, 185–187. Ks. myös Tiihonen 2015, 27–28, 31–33; Savolainen 1994, 33–44.

¹³⁸ Tiihonen 2015, 29.

¹³⁹ Jussila 2004, 13–43. Ks. myös esim. Engman 2009; Tommila 2008; Klinge 1997.

sillä oli enemmän privilegioita kuin esimerkiksi Baltian suuriruhtinaskunnilla.¹⁴⁰ Vastaava käytäntö, jossa vallatun alueen lait, asetukset, käytännöt, uskonto ja kieli säilytettiin, oli käytössä laajemminkin Euroopassa 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa. Järjestely oli tapana sinetöidä niin kutsutussa tunnustusaktissa, jossa valloitetujen alueiden kansalaiset antoivat uskollisuudenvalan uudelle hallitsijalle. Uskollisuuden vastineena oli hallitsijan lupaus säilyttää olemassa olleet lait, privilegiot ja uskonto. Juuri tällainen akti järjestettiin Porvoossa 1809.¹⁴¹

Turussa oli vankkaa hallinnollista osaamista jo ennen kuin venäläiset ryhtyivät perustamaan yhdessä suomalaisten kanssa sinne uusia virastoja ja hallintorakenteita. Turku oli ollut keskiajalta lähtien Suomen alueen suurin kaupunki, johon oli muodostunut alueen kaupallinen, uskonnollinen ja sivistyksellinen keskus. Tämä asetelma kehittyi ja vahvistui varhaismodernin ajan kuluessa, ja 1800-luvun alussa Turku oli yhä Suomen huomattavin kaupunki 10 000 asukkaallaan. Ruotsin valtakunnan kaupungeista ainoana Turussa toimivat hovioikeus, piispanistuin, yliopisto ja lääninhallitus, mikä kertoo kaupungin tärkeydestä Itämeren alueella. Muissa Ruotsin kaupungeissa oli toki hovioikeuksia, yliopistoja, piispanistuimia ja lääninhallituksia, mutta Turku oli kaupungeista 1800-luvun alussa ainoa, jossa toimi samanaikaisesti kaikki neljä mainittua instituutioita.¹⁴² Esimerkiksi Uppsalassa toimi yliopiston ohella arkkipiispanistuin, mutta ei hovioikeutta. Tukholmasta taas puuttui yliopisto.

Hovioikeuden, Turun akatemian ja kirkon lisäksi Turussa valtaa käyttivät kaupungin pormestarit ja raati, joka koostui kaupungin porvariston vaaleilla valitsemista luottamusmiehistä. Raati jakaantui oikeusosastoon eli raastuvanoikeuteen, jota johti oikeuspormestari, ja maistraattiin, jota johti kunnallispuormestari. Maistraatin tehtävänä oli Turun hallinnollisten asioiden johtaminen. Lisäksi kaupungin hallinnossa työskenteli lukuisa joukko muita virkamiehiä. Maistraatin luottamustoimiin valittiin yleensä kaupungin omia virkamiehiä, kauppiaskunnan jäseniä ja käsityöläismestareita, sillä varakkaat kauppiaat ja tehtailijat eivät olleet kiinnostuneita aikaa vievistä hallinnollisista toimista. Maistraattiin kuului niin ikään 24-henkinen edustajisto, johon kuului myös kaupungin varakkaimpia porvareita. Tämä kaupunginvanhimmiksi, *stadens äldste*, kutsuttu neuvosto kutsuttiin koolle, kun kaupungissa päätettiin kaikkein tärkeimmistä kunnallisista asioista Näiden luottamus- ja virkamiesten ohella myös Turun ja Porin läänin maaherra oli keskeisesti tekemisissä kaupungin maistraatin kanssa osallistumalla kokouksiin ja päätöksentekoon.¹⁴³

Turun kaupungin ja laajemmin Varsinais-Suomen maakunnan taloudellinen kehitys oli suotuisaa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Kaupungin ulkomaankauppaa käyvä

¹⁴⁰ Jussila 2004, 27–43.

¹⁴¹ Tandefelt 2009, 111–121; Klinge 2009, 224–225; Jussila 2004, 30. ks. myös Katajisto 2008, 11–12. Tunnustusaktista on käytetty usein ruotsinkielistä *hyllning*-nimitystä.

¹⁴² Savolainen 2018, 61–62; Villstrand 2012, 39–42.

¹⁴³ Nikula 1972, 165–178, 188–190; Nikula 1970, 144–171. Vrt. Wuorinen 1959, 185–186. Wuorisen mukaan kauppaporvarit kuitenkin käyttivät Turussa ylintä valtaa suhteessa muihin porvarisryhmiin suuremman taloudellisen vaikutusvaltansa avulla.

Saksalaissyntyisen maisemamaalari Carl von Kugelgenin litografia Turusta vuodelta 1823.

laivasto oli ennen vuotta 1808 yksi Ruotsin suurimmista ja sitä kautta niin aineelliset kuin henkisetkin yhteydet Itämeren alueelle ja aina Tanskan salmien taakse olivat voimakkaat. Turku oli Ruotsin kolmanneksi suurin tuontisatama, mitä edesauttoi hyvät kaupankäyntiyhteydet sisämaan. Menestyksekkäät vuodet kasasivat varallisuutta kaupunkiin ja auttoivat tekemään myös uusia investointia. Kaupankäynnin sekä tupakka-, sokeri- ja tekstiilitehtaiden ohella Turussa oli merkittävä käsityöläisosaamisen keskittymä, johon kuului pari sataa käsityöläismestaria verstaaneen ja kisälleineen.¹⁴⁴ Aktiivisen kaupankäynnin myötä Turun eliitti sai haltuunsa samoja ylellisyys- ja kulttuurituotteita kuin eliitit muualla Euroopassa.

Edellä käsiteltyjen instituutioiden edustajat perheineen sekä upseerit ja lähiseutujen aateli muodostivat sen yhteisön, jonka ympärille Turun seuraelämä rytmittyi 1800-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä ennen venäläisten saapumista. Turun säätyläisten aktiivisuudesta johtuen Turkuun syntyi 1700-luvun lopulta lähtien useita sellaisia seuraelämän muotoja ja rakenteita, jotka huipentuivat 1810-luvun Turussa. Turkulaiset omaksuivat

¹⁴⁴ Vainio-Korhonen 1994, 27–35; Wuorinen 1966, 462–489. Turun ulkomaankaupasta lisää ks. Wuorinen 1959.

ahkerasti muualla Euroopassa syntyneitä ja sieltä levinneitä ilmiöitä, kuten assembléetanssiaiset, kahvihuoneet ja julkiset konsertit. Kulttuuristen ilmiöiden nopean leviämisen takasivat kiinteät ja luontevat yhteydet Ruotsiin ja hoviin, joka omaksui seuraelämän uutuudet ensisijaisesti Ranskasta. Turussa erityisen ahkerasti seuraelämän puitteita järjestelivät Turun akatemian professorit sekä kaupungin varakkaimmat kauppiat, joilla oli sekä kulttuurista että taloudellista pääomaa kehittää seuraelämää.¹⁴⁵

Turku oli ollut kahdesta venäläisten miehityskaudesta huolimatta asukasluvultaan Suomen alueen suurin kaupunki 1700-luvulla, ja oli sitä edelleen 1810-luvulla. Vuonna 1815 seurakuntien tekemän väestölaskennan mukaan Turussa oli 12 500 asukasta. Määrään laskettiin Turun kolmen seurakunnan jäsenet, mutta ei kaupunkiin sijoittuneita venäläisiä sotilaita tai ulkomailta tulleita henkilöitä, elleivät he olleet kirjoilla turkulaisessa seurakunnassa.¹⁴⁶ Kaupungin väestö oli siis kasvanut tasaisesti koko tilastoinnin ajan, ja nyt uuden vuosisadan puolella se oli ylittänyt 10 000 asukkaan rajan. Vuoden 1805 laskennassa Turussa asui kaiken kaikkiaan 11 300 asukasta. Sodasta johtuen kaupungin väkiluku putosi hetkellisesti, mutta voimakkaan muuttoliikkeen ansiosta väkiluku kääntyi nopeasti nousuun. Vuosien 1810 ja 1815 välillä Turkuun muutti lähes 3 000 uutta tilastoitua asukasta.¹⁴⁷

Väestölaskentaan kirjattiin tarkasti sukupuolijakauman ohella myös asukkaiden ikä-, siviilisäätö- sekä ammattijakauma. Listauksen mukaan kaupungissa asui lukuisia valtion virkamiehiä, kauppiaita, professoreita, tullivirkailijoita, puutarhureita, sotilaita, laivureita, ylioppilaita, ravintoloitsijoita, räätäleitä, suutareita, tehtaan työläisiä, kisällejä ja apulaisia, kelloseppiä, seuraneitejä, taloudenhoitajia, apteekkareita sekä yksi arkkitehti. Ylivoimaisesti eniten Turussa oli kuitenkin piikoja. Heidän määränsä oli yli yhdeksän prosenttia kaupungin asukasmäärästä. Naisten ammatteja väestölaskennassa ei mainita eritellysti kotitalouteen liittyviä palveluammatteja lukuun ottamatta, sillä muut kaupungissa työskennelleet naiset on koottu yhteen ammattia harjoittaviksi naimattomiksi naisiksi tai leskiksi.¹⁴⁸ Naiset saivat lain mukaan työllistää itsensä, mutta eivät palkata työntekijöitä ja siten laajentaa tointaan. Koulutuksen ja ammattikuntasäätelyn piirissä olleet käsityöammatit sekä privilegioitu kauppa olivat miesten tointa, johon naiset pääsivät käsiksi lähinnä avioliiton tai muun erivapauden kautta. Mitenkään poikkeuksellista tällainen sukupuolijärjestelmän ylittäminen ei kuitenkaan ollut.¹⁴⁹

Suomen suuriruhtinaskunnan kaupungeista Turku oli suurin. Myös Ruotsin kaupunkeihin verrattuna se oli 1800-luvun alussa merkittävä. Ruotsalaisten kaupunkien joukossa Turku oli kolmanneksi tai neljänneksi suurin heti Tukholman, Göteborgin ja Karlskronan jälkeen.¹⁵⁰ Tukholma, joka oli vuosisatojen ajan ollut tärkeä yhteyskaupunki Turulle, oli

¹⁴⁵ Mäkeläinen 1972, passim.

¹⁴⁶ Turun väkilukutaulut 1805 ja 1815, K01A:2–3, Tilastollisen päätoimiston tilastoarkisto, KA. Ks. myös Sjöblom 1955, 85–87.

¹⁴⁷ Nikula 1970, 270.

¹⁴⁸ Turun väkilukutaulut 1815, K01A:3, Tilastollisen päätoimiston tilastoarkisto, KA.

¹⁴⁹ Vainio-Korhonen 1998, 38–54.

¹⁵⁰ Savolainen 2018, 62–63; Vainio-Korhonen 1994, 35–37.

ylivoimaisesti Ruotsin suurin kaupunki ja ainut metropoli, jossa asui 1800-luvun taitteessa yli 75 000 ihmistä. Tukholma oli myös Itämeren alueen isoimpia kaupunkeja. Tallinna sen sijaan oli Turun kokoluokkaa, sillä 1816 siellä asui 13 000 asukasta.¹⁵¹ Itämeren alueen muista isoista kaupungeista Riiassa asui 30 000 ja Kööpenhaminassa noin 100 000 ihmistä vuonna 1800. Suurin kaikista Itämeren alueen kaupungeista oli Pietari, jonka kaupunki-alueella asui noin 220 000 ihmistä.¹⁵²

Turun kaupunkia ei kuitenkaan kannata verrata eurooppalaisiin suurkaupunkeihin, sillä se ei luonnollisestikaan kilpaillut metropolikategoriassa. Ylipäänsä useiden kymmenien tuhansien asukkaiden suurkaupunkeja oli esiteollisessa Euroopassa lopulta vähän. Turku ei ollut kuitenkaan pikkukaupunki eurooppalaisessa mittakaavassa. Pikkukaupungeissa, joihin enemmistö maanosan kaupungeista edelleen 1800-luvun alussa lukeutui, asui hie-man laskentatavasta ja tarkastelualueesta riippuen 500–5 000 asukasta per kaupunki. Yli 5 000 asukkaan, saati Turun kokoisia, yli kymmenen tuhannen asukkaan kaupunkeja, ei monilla alueilla ollut montakaan.¹⁵³ Eurooppalaisessa vertailussa Turku voi siis pitää väestömäärällisesti keskisuurena kaupunkina.

Asukasmäärien vertailun ohella on kiintoisaa tarkastella Turun sisäistä sosiaalista ja-kaumaa, mihin 1800-luvun alun väkilukutaulukot antavat mahdollisuuden. Vuonna 1815 sääty-yhteiskunnan ylintä segmenttiä aatelisia (*Riddarskap och Adel*) oli kirjattu kaupungin väestötauluihin 184 henkilöä, joista puolet oli naisia. Oppineista (*Läro-Ståndet*) oli 284 ja muita säätyläisiä (*Andre Stånds-Personer*) 705. Porvariston (*Borgare*) määrä oli huomattava verrattuna aateliin ja oppineeseen säätyyn, sillä heitä kaupungissa asui 2 776. Ylivoimaisesti eniten oli henkilöitä, joiden säätyä ei ollut määritetty (*Alle öfrige Stadens Invånare*), yhteensä 8 601. Turun muihin asukkaisiin ei kuitenkaan ollut vaikuttanut kaupungin kasvu, sillä heidän määränsä oli pysynyt samana kuin mitä vuonna 1805. Asukasluvun kasvu tapahtui siis yksinomaan aatelissa, oppineissa ja porvaristossa. Aatelin määrä oli kymmenessä vuodessa yli kaksinkertaistunut ja muiden säätyläisten osuus oli kaksi kolmasosaa suurempi. Porvaristonkin osuus oli lähes puolet suurempi vuoden 1815 laskennassa verrattaessa kymmenen vuoden takaiseen lukuun.¹⁵⁴ Säätyläisten kasvanut määrä tarkoitti myös laajempaa seurapiiriä ja siten vilkkaampaa seuraelämää, kun seurallisuuden kulttuurin omaksuneita henkilöitä oli aikaisempaa enemmän.

Naisia Turussa oli enemmän kuin miehiä. Vuoden 1815 väkilukutaulukon mukaan kaupungissa asui 12 550 asukasta, joista 6 766 oli naisia ja tyttöjä ja 5 784 miehiä ja poikia. Vuoden 1820 laskentaan mennessä ero miesten ja naisten välillä oli aavistuksen kasvanut naisten hyväksi: vuonna 1815 ero oli 982 ja vuonna 1820 jo 1 824 henkilöä.¹⁵⁵ Ero selittyi erityisesti kaupunkiin piikomaan muuttaneiden naisten suurella määrällä. Vuonna 1815

¹⁵¹ Pullat 1976, 340.

¹⁵² Savolainen 2018, 62–63; Mitchell 1975, 76–78.

¹⁵³ Sweet 1999, 1–13; Clark 1995, 9–15; Lilja 1995, 53–59; Eliassen 1995, 22–27; Bácskai 1995, 82–86. Vrt. Braudel 1981, 482–483.

¹⁵⁴ Turun väkilukutaulut 1805 ja 1815, K01A:2–3, Tilastollisen päätoimiston tilastoarkisto, KA.

¹⁵⁵ Turun väkilukutaulut 1815 ja 1820, K01A:3–4, Tilastollisen päätoimiston tilastoarkisto, KA.

Taulukko 1. Suomen asukasluvultaan suurimmat kaupungit.¹⁵⁶

	Turku	Helsinki	Oulu	Pori	Viipuri	Vaasa	Loviisa	Porvoo
1815	12 500	4 300	3 500	2 800	2 700	2 700	2 400	2 200

Taulukko 2. Kaupungin asukasryhmien sosiaalinen jakautuminen virallisten väkilukutaulujen mukaan vuosina 1805, 1815 ja 1820. Luokittelu tulee suoraan lähdeaineistosta.¹⁵⁷

Asukasryhmät	1805	1815	1820
Ritaristo ja aateli (<i>Riddarskapet och Adeln</i>)	84	184	158
Oppisääty (<i>Lärostandet</i>)	228	284	303
Muut säätyläiset (<i>Andre Ståndspersoner</i>)	424	705	588
Porvarit (<i>Borgare</i>)	1974	2776	3134
Kaupungin muuta asukkaat (<i>Alle öfrige Stadens invånare</i>)	8590	8601	8489
	11300	12550	12672

Turussa asui 703 leskinaista, kun leskimiesten määrä jäi 180 henkeen. Naimattomia yli 15-vuotiaita kaupungissa oli viitisen tuhatta ja naimisissa olleita oli tuhatkunta vähemmän.¹⁵⁸ 1810-luvun Turku oli siten sekä naisten että naimattomien kaupunki. Tilastoissa eivät näy venäläiset sotilaat, jotka luonnollisesti lisäsivät naimattomien osuutta kaupungissa, mutta mahdollisesti myös keikauttivat miesten määrän isommaksi kuin naisten tai vähintäänkin tasoittivat tilanteen.

Turussa oli heti kaupungin valloituksen jälkeen lukuisia venäläisiä sotilaita eikä heidän määränsä pienentynyt seuraavina vuosina. Venäläisten määrää 1810-luvun Suomessa ja Turussa on yritetty kartoittaa aikaisemmissa tutkimuksissa, mutta kovin tarkkoja lukuja ei ole onnistuttu löytämään. Arviot liikkuvat muutamien tuhansien tietämillä. Yksityiskohtaisesti joukkojen lukumääriä on tutkittu kahdessa pro gradu -työssä. Folke Nybergin arvioiden mukaan venäläiset vastasivat vuosien 1809–1827 välisenä aikana 15–25 prosenttia Turun

¹⁵⁶ Nieminen 1999, 53; Kallenautio 1985, 12–13, 21. Suomessa oli asukkaita vuonna 1815 yhteensä noin 1 044 000.

¹⁵⁷ Kaupungin asukasryhmien sosiaalinen jakautuminen virallisten väkilukutaulujen mukaan vuosina 1805, 1815 ja 1820. Luokittelu tulee suoraan lähdeaineistosta. Turun väkilukutaulut 1805, 1815 ja 1820, K01A:2–4, Tilastollisen päätoimiston tilastoarkisto, KA.

¹⁵⁸ Turun väkilukutaulut 1815 ja 1820, K01A:3–4, Tilastollisen päätoimiston tilastoarkisto, KA.

kokonaisasukasmäärästä.¹⁵⁹ Lukumäärällisesti tämä tarkoittaa useampaa tuhatta sotilasta, sillä Turun tilastoitu asukasmäärä oli vuonna 1810 noin 10 200 ja vuonna 1820 noin 12 700 henkilöä. Näihin lukuihin ei ole laskettu venäläistä sotaväkeä tai muita ortodoksisvenäläisiä, sillä luvut perustuvat Turun evankelisluterilaisten seurakuntien laskelmiin.¹⁶⁰ Erkki Palmqvistin mukaan Suomeen oli sijoitettu 1810-luvun aikana useita venäläisiä sotilasyksiköitä, mutta määrä vaihteli 1810-luvulla moneen otteeseen. Palmqvistin laskujen mukaan keväällä ja kesällä 1812 Turkuun olisi ollut Napoleonin vastaisesta sodasta johtuen sijoitettuna 7 200 sotilasta eli yhden divisioonan verran miehiä. Talvella 1816–1817 Turussa majoittuivat maassa sijainneiden joukkojen pääesikunta sekä 21. divisioonan esikunnat, mikä toi erityisesti korkea-arvoisia upseereita kaupunkiin.¹⁶¹

Nybergin arvioimien prosenttiosuukien mukaisesti voidaan laskea, että Turun väkiluku nousi siis vähintään 12 000 asukkaaseen vuonna 1810 ja 14 600 asukkaaseen vuonna 1820, kun luvuissa otetaan huomioon venäläisten sotilaiden, hallintohenkilökunnan, kauppiaiden ja muun väestön osuus. Määrät voivat olla suurempiakin. Eksaktien numeroiden metsästyksen sijaan on tärkeämpää analysoida joukkojen merkitystä Turulle. Jo varovaisesti laskettunakin venäläisten läsnäolo nosti huomattavasti kaupungin asukasmäärää, mitä ei ole juurikaan huomioitu aikaisemmassa tutkimuksessa.¹⁶² Venäläiset olivat kuitenkin tiiviisti osa Turkuja ja sen ympäristöä, ja etenkin upseerit hyödynsivät kaupungissa tuotettuja palveluita ja näyttäytyivät kaupungin seurapiirin kanssa teatterikatsomoissa, Seurahuoneen tanssilattialla ja yksityisjuhlissa sekä ravintoloissa, kahviloissa ja kaduilla.

Sotilaiden majoituksesta huolehtiminen oli jätetty kaupunkien ja maaseudun asukkaiden harteille. Ruotsin ajalta periytynyttä majoituskäytäntöä jatkettiin venäläisten otettua haltuunsa Suomen kaupungit, ja sitä täsmennettiin 1810-luvun kuluessa erilaisin säädöksin. Käytännössä majoitusvastuun kantoivat kaupungin porvaristo sekä muut talonmistajat, jotka eivät kuuluneet aateliin, papistoon tai yliopiston virkakuntaan. Jälkimmäiset kolme yhteiskuntaryhmää oli vapautettu majoitusvelvollisuudesta erillisvapauksin yhden asuinrakennuksen osalta.¹⁶³ Turkulaisten asunnonomistajien majoitusrasite oli suurimmillaan 1810-luvulla, jolloin sotilaita oli määrällisesti eniten.¹⁶⁴

Majoituskäytäntö perustui järjestelmään, jossa majoitettavat oli luokiteltu kategorioihin, joiden mukaan tarvittava majoituskapasiteetti määriteltiin. Ylimmällä asteikolla olivat kenraalit, joille majoittajan oli varattava neljä huonetta. Everstit ja majurit saivat käytettäväkseen kaksi huonetta ja muut upseerit yhden. Vaadittavien huoneiden määrä

¹⁵⁹ Nyberg 1966, 22. Mitään tarkkaa laskelmaa hän ei kuitenkaan esittämissä prosenttiosuuden tueksi anna.

¹⁶⁰ Nikula 1972, 125–127.

¹⁶¹ Palmqvist 1969, 16–27. Vrt. *Winterin päiväkirjamerkintä*, jonka mukaan Turussa olisi ollut 1814 kaksi venäläistä sotilasdivisioonaa. *Winterin päiväkirja* 20.7.1814.

¹⁶² Ks. esim. Westerlund 2001; Nikula 1972.

¹⁶³ Nikula 1972, 15–19; Palmqvist 1969, 8–15; Nyberg 1966, 52–53. Todellisuudessa majoitusvelvollisuus koski Turussa n. tuhatta kiinteistöjä omistanutta kaupunkilaista. Vuonna 1816 majoitusrasitetta kantoi 1080 asukasta. Nyberg 1966, 54–57.

¹⁶⁴ Nikula 1972, 24–27. Varsinaisia sotilaskasarmeja ei kaupungissa vielä tuolloin ollut laivaston tiloja lukuun ottamatta.

lisääntyi yhdellä, mikäli upseerin vaimo muutti miehensä mukana. Rivisotilailla majoitustaso oli vaatimattomampi, sillä jokaista kymmentä sotilasta varten oli varattava kokonainen huone, mutta alle kuusi sotilasta saatettiin majoittaa myös talon väen kanssa samoihin tiloihin.¹⁶⁵ Majoitettavien jakaminen oli yksin kaupungin porvariston määräysvallan alla, eikä joukkojen komentajilla ollut siihen sananvaltaa, ainakaan virallista.¹⁶⁶

Venäläisen sotaväen paikoitellen hyvin suureksi noussut määrä näkyi Turun kaduilla konkreettisesti kasvattaen kaupunkia monella tapaa. Turun kasvu oli ennen kaikkea tiivistymistä, sillä Turun fyysiset rajat eivät laajentuneet, vaikka kaupungin väkiluku lisääntyi tasaiseen tahtiin. Näin kaupungin reunamien – Hämeentullin, Uudenmaantullin, Aninkaistentullin ja linnan välisen alueen – sisäpuolelle pakkaantui yhä enemmän väkeä. Keski-Eurooppaan verrattuna turkulaiset, niin eliitti kuin muutkin väestönosat, asuivat vielä suhteellisen väljästi, mutta suunta oli kohti ahtaampia tiloja. Asumisen ja elämisen tiivistyminen korostui 1810-luvun aikana, kun kaupunkiin oli majoitettava myös venäläistä sotaväkeä, jota saattoi olla parhaimmillaan tuhansia. Kaupunki saattoi fyysisesti kasvaa vain jo olemassa olevia tontteja lohkomalla ja muodostamalla näin uusia tontteja sekä tiivistämällä asumista ja uusimalla rakennuskantaa. Yhä useammalla tontilla ja rakennuksessa otettiin käyttöön toinen asuinkerros, jolla pyrittiin helpottamaan lisääntyvää tilanahtautta.¹⁶⁷ Kaikkea uutta tilaa ei kuitenkaan hyödynnetty pelkästään asumiseen, vaan kasvaneelle seurapiirille riitti Turussa tilaa myös seuraelämän tarpeisiin.

¹⁶⁵ Nikula 1971, 782; Palmqvist 1969, 9.

¹⁶⁶ Nikula 1972, 15.

¹⁶⁷ Savolainen 2017, 216–217; Savolainen 2014, 28, 70–72, 126–128; Nikula 1972, 16–20.

I

SEURAPIIRIN TOIMIJAT JA RAKENTEET

Turun seurapiiri oli moniulotteinen yhteisö, joka koostui erilaisista säätyläisten ympärille muodostuneista ryhmistä ja pienemmistä piireistä. Seurapiiri oli virkamiesten, kauppiaiden, tehtailijoiden, aatelisten, tuomareiden, professoreiden, upseereiden ja poliittisten toimijoiden sekä heidän perheidensä yhteisö. Monet heistä kuuluivat aateliin, mutta Turun seurapiirissä liikkui myös useita sivistyneistön ja porvariston jäseniä. Seurapiirin voi käsitellä myös monikossa seurapiireinä, jotka eivät olleet erillisiä, toisistaan irrallisia joukkoja, vaan pikemminkin limittäisiä, sillä seurapiirien jäsenet kuuluivat useisiin ryhmiin. Piirit saattoivat olla keskenään myös hierarkkisessa, arvojärjestykseen perustuvassa suhteessa, jossa piirien ja niiden jäsenten välillä oli kilpailuasetelma. Piirit olivat kuitenkin keskenään linkittyneitä ja muodostivat siten yhden ison yhteisön, Turun seurapiirin.

Tässä luvussa käsittelen Turun seurapiirin toimijoita ja rakenteita. Avaan sitä, minkälaisista viiteryhmistä seurapiiri koostui ja keitä henkilöitä seurapiirin arkisessa todellisuudessa liikkui. Tarkoitus ei ole luoda kattavaa nimelistaa toimijoista, vaan rakentaa kuva siitä moniulotteisuudesta, jonka seurapiiriksi käsitetty eliittien mikrokosmos piti sisällään. Samalla tavoitetaan kuvaa seurapiirien sisäisestä hierarkiasta. Seurapiirien rakenteen ymmärtämiseksi on välttämätöntä pohtia toimijoiden ohella myös niitä mekanismeja, joiden avulla henkilöt pääsivät seurapiireihin ja ylläpitivät asemaansa siellä. Luku avaa niitä rajoja ja mahdollisuuksia, joita säätyläiset kohtasivat Turun seurapiirissä. Tarkastelun alla ovat erityisesti sukupuolta koskevat mahdollisuudet ja rajat.

Turun seurapiiri oli myös huvittelun ja sosiaalisen kanssakäymisen paikka kymmenille venäläisille upseereille ja sotilasvirkamiehille sekä heidän mahdollisille puolisoilleen. Tutkin myös venäläisten roolia seurapiireissä ja heidän tapojaan ja mahdollisuuksiaan

osallistua Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupungin seuraelämään. Venäläiset olivat monikansallinen joukko, jonka läsnäolo Turussa riippui kulloiseenkin joukko-osastoon kohdistetuista palveluskäskyistä. Vain harva venäläinen vietti Turussa koko 1810-lukua. Myös moni upseeri jää tuntemattomaksi ja nimettömäksi. Näistä seikoista huolimatta tarkastelen venäläisiä upseereita ja virkamiehiä yhtenä ryhmänä, sillä heidän roolillaan seurapiireissä oli myös poliittisia ulottuvuuksia ja siksi yksilökeskeinen näkökulma tekisi osallistumisen tarkastelusta liian yksiulotteista.

Monikerroksinen seurapiiri

Turku oli otollinen paikka aktiivisen ja moniulotteisen seurapiirin syntymiselle. Siitä oli vuosisatojen saatossa muodostunut Ruotsin valtakunnan itäisen puoliskon tärkein kaupunki, jonne oli kertynyt runsaasti niin sosiaalista, kulttuurista, poliittista kuin taloudellistakin pääomaa. Tämä kaikki heijastui seuraelämään, joka sykki innokkaana ja monipuolisena 1700-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta lähtien. Turun seurapiirin ytimen olivat muodostaneet akatemian professorit, hovioikeuden jäsenet, läänin virkamiehet sekä vauraimmat porvarit, jotka olivat yhdessä perustaneet kaupunkiin seuraelämän vilkastukseksi erilaisia seuroja. Tähän seurapiiriin liittyivät lukuisat kaupunkiin perheineen muuttaneet säätyläiset, jotka täyttivät suuriruhtinaskunnan uudet virkapaikat, sekä armeijajyksiköiden mukana saapuneet venäläiset upseerit. Seurapiirin kasvaessa kaupungin seuraelämän pulssi kiihtyi.

Säätyläisten määrä lisääntyi Turussa voimakkaasti 1810-luvun aikana. Kyse oli ennen kaikkea intensiivisestä sisäänmuutosta, joka kohdistui Turkuun vuosien 1811–1815 välillä. Väestönlukutaulujen mukaan tuolloin kaupunkiin muutti yli 6 700 uutta asukasta, kun poismuuttaneita oli noin 3 800. Näin nettovoitto oli lähes 3 000 asukasta. Vuosina 1816–1820 nettovoitto oli enää alle 500 uutta asukasta, kun moni muuttokuorma oli suunnattu kohti uutta pääkaupunkia Helsinkiä viimeistään 1819.¹ Turkuun ja Turusta pois muuttaneiden joukossa oli ihmisiä kaikista säädyistä, mutta seurapiirin näkökulmasta kiinnostavimpia olivat kaupunkiin virranneet uudet ja tulevat virkamiehet. Historioitsija Raimo Savolaisen esittämien lukujen mukaan jo yksin senaattiin oli vuoteen 1811 mennessä perustettu 69 uutta virkaa ja yhteensä maahan perustettiin siviilivirkoja 1810-luvulla yli 300.² Myös oikeushallinto kasvoi, sillä virkahenkilökunnan määrä nousi 1810-luvun aikana 90:stä 121:en.³ Siten virkakuntaan kuuluvina he olivat kaikki myös potentiaalisesti seurapiiriin jäseniä, samoin kuin heidän mahdolliset perheenjäsenensä.

Monet uudet virkamiehet olivat entisiä Ruotsin armeijan upseereita, joiden asema oli kärsinyt uudessa tilanteessa. Sotilashallinnon tarjoamien virkojen määrä laski vuoden

¹ Turun väkilukutaulut 1805, 1815 ja 1820, K01A:2–4, Tilastollisen päätoimiston tilastoarkisto, KA.

² Savolainen 1996, 70–71; Savolainen 1994, 45.

³ Wirilander 1974, 438–439.

1809 jälkeen dramaattisesti yli tuhannella, joten uuden virkakoneiston käyttöön oli tarjolla toimeettomia upseereita.⁴ Muutos kosketti erityisesti aateliala, jonka absoluuttinen määrä putosi 1810-luvulla sotilashallinnossa, mutta samanaikaisesti kasvoi oikeushallinnon sekä erityisesti siviilihallinnon puolella. Siviilihallinnosta kuitenkin noin 80 prosenttia oli muiden säätyjen kuin aatelin hallussa vuonna 1820. Siitä huolimatta symbolinen ja usein myös todellinen valta säilyi aatelilla 1810-luvulla. Tätä korosti useiden korkeita virkoja hallinneiden henkilöiden aateloiminen.⁵

Eräs tällainen armeijauran siviiliin vaihtanut aatelinen oli eversti Nathanael Gerhard af Schultén, joka kuului Turun seurapiiriin 1810-luvulla. Eversti af Schultén oli taustaltaan tähtitieteilijä ja fyysikko, joka oli ensin siirtynyt akatemiasta armeijan palvelukseen ja toiminut 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa Ruotsin laivaston upseerina ja sota-akatemian professorina. Hänen tehtäviinsä kuului erityisesti rannikoiden ja vesistöjen kartoittaminen. Takaisin syntymäkaupunkiinsa Turkuun ja pois Ruotsin armeijan riveistä af Schultén palasi perheeseen 1813, minkä jälkeen eversti toimi suuriruhtinaskunnan senaattorina ja vuodesta 1816 lähtien koskenperkausjohtokunnan jäsenenä ja majakka- ja luotsilaitoksen tarkastajana. Eläkkeelle Nathanael af Schultén jäi 1822.⁶ Af Schulténit ovat hyvä esimerkki muuttuneesta Turun seurapiiristä 1810-luvulla. He palasivat Ruotsista ja toivat sieltä mukanaan erityisesti Tukholman seudun seurapiirien tapoja ja käytäntöjä. Af Schulténien kaltaiset eliitin jäsenet tulivat johtaviksi henkilöiksi Turun seurapiireihin kaupungin vanhan eliitin rinnalle, mistä syystä Af Schulténien perhe tarjoaa oivallisen näkökulman 1810-luvun Turun seurapiirien ja seurallisuuden tarkasteluun.

Uusien hallintoelinten virkamiehet

Suomessa toimi Venäjän imperiumiin alaisen suuriruhtinaskunnan ensimmäisellä vuosikymmenellä kaksi valtakeskittymää, joista toinen sijaitsi Pietarissa ja toinen Turussa. Pietarissa valtaa käytti vuonna 1811 perustettu kolme-nelijäseninen Suomen asiain komitea ja sen puheenjohtaja sekä asiat esitellyt valtiosihteri. Komitean puheenjohtajalla, erityisesti vuosina 1811–1814 toimineella kreivi Gustaf Mauritz Armfeltilla, oli suuri valta Suomea koskevien asioiden esittelystä ja suunnittelussa. Pietarin suomalaisten virkamiesten kanssa vallasta kilpaili Turku, jossa valtiollinen valta oli keskittynyt kenraalikuvernöörille ja hänen kanslialleen sekä senaatile ja senaatin virkamiehille. Lyhyttä Armfeltin hoitamaa sijaiskautta 1812–1813 lukuun ottamatta koko 1810-luvun kenraalikuvernöörinä toimi

⁴ Tandefelt 2013, 15; Savolainen 1996, 71; Savolainen 1994, 44.

⁵ Snellman 2020, 331–334; Ijäs 2020b, 364–366 ja Vuorinen 2020, 412–414; Snellman 2014, 77–95; Wirilander 1974, 445. Wirilander on tehnyt laajoja taulukoiteja säätyläistön kehityksestä suhteessa virka-asemiin ja niiden muutoksiin 1700- ja 1800-luvulla, mutta valitettavasti hän ei esitä tarkempaa säätyrakennetta muuten kuin aateliston osalta. Aatelin historiaa tutkinut Alex Snellman on esittänyt, että Wirilanderin taulukot eivät aatelin osalta pidä täysin paikkaansa. Snellman 2014, 67, 91–95.

⁶ Urpilainen 2000. Ruotsin kuningas aateloi Nathanael Gerhard Schulteenin vuonna 1809 nimellä af Schultén.

balttiansaksalaista aatelissukua edustanut ja ennen Turku Viipurissa toiminut Venäjän armeijan kenraali, kreivi Fabian Steinheil. Kenraalikuvernööri johti Turussa kansliansa ohella myös senaattia, vaikkei aina osallistunut sen päivittäiseen toimintaan.⁷ Turun seurapiiriin Pietari vaikutti paikkana, josta suomalaiset toivat mukanaan uusia muodikkaita tapoja, esineitä, kulttuurituotteita ja muita eliitin elämään kuuluneita asioita. Toisaalta monet eliitin jäsenet myös vierailivat Pietarissa tasaisin väliajoin, mikä vaikutti seurapiirin koostumukseen Turussa. Seuraelämän näkökulmasta ne eivät kuitenkaan olleet toistensa kilpailijat, toisin kuin Turku ja Helsinki.

Kenraalikuvernöörin kanslia oli 1800-luvun alkupuoliskolla lähtökohtaisesti suomalainen virasto, jossa työskenteli suomalaisia virkamiehiä siitä huolimatta, että se työskenteli suoraan venäläisten nimittämän kenraalikuvernöörin alaisuudessa. Kanslian työnkuva keskittyi siviiliasioihin, joten sotilaallista merkitystä sillä ei ollut. Sen johtavat virkamiehet olivat maan uutta eliittiä ja näkyviä toimijoita Turussa. Kanslian virkakunnan johtaja asettui venäläisessä vuoden 1826 rankijärjestyksessä samalle (6.) tasolle kuin hovioikeudenneuvokset, ja osastopäälliköt hovioikeuden asessorin ja senaatin protokollasihteerin (8.) tasolle. Muut virkamiehet olivat samoissa rankiluokissa (10.–13.) kuin senaatin kanslistit, postinhoitajat ja kruununvoudit. Vuosien 1812–1820 välisenä aikana kansliassa työskenteli yhteensä kymmenkunta virkamiestä, joista puolet oli aatelisia. Steinheil rekrytoi väkeä kansliaansa pääosin Vanhan Suomen alueelta, jolta saapuvilla oli kaksi etua puolellaan. Heidän venäjänkielentaitonsa oli lähtökohtaisesti parempi ja alue sosiaalisine verkostoineen oli tuttu entuudestaan Steinheilille, joka oli asunut Viipurissa ja omisti kaupungin läheltä tilan.⁸ Kanslian korkeimmat virkamiehet olivat aktiivisia seuraelämässä, mutta erityisesti kenraalikuvernööri Steinheil oli Turun seuraelämän näkyvimpiä johtotähtiä ja arvostettu vieras, jota kaupungin eliitti mieluusti kestitsi.⁹

Turkuun perustetuista uusista hallintoelimistä senaatti oli seurapiirin näkökulmasta kaikkein keskeisin. Senaattiin kuului 14 jäsentä sekä oikeudellisista linjauksista vastannut prokuraattori. Senaatin piti koostua puoliksi aatelisista ja puoliksi aatelittomista jäsenistä ja siten tarkoitus oli edustaa laajasti Suomen säätyjä. Käytännössä vaatimus ei kuitenkaan toteutunut, vaan aatelilla säilyi enemmistö koko 1800-luvun.¹⁰ Ensimmäiseen senaattiin vuonna 1809 valittiin aatelisista laamanni Adolf Fredrik von Willebrand, hovioikeudenneuvos Carl Gyldenstolpe, hovioikeuden presidentti Adolf Tandefelt, vapaaherra Carl Erik Mannerheim, maaherra Knut von Troil, kamarijunkkari Carl Fredrik Rotkirch, kreivi Robert De Geer sekä lääninkamreeri Henrik Nordensvan. Aatelittomia olivat lääninkamreeri ja säveltäjä Erik Tulindberg, tuomari Henrik Ervast, hovioikeudenneuvos Henrik Wallerian, hovioikeudenneuvos Carl Carp, laamanni Fredrik Krogius sekä kauppias Petter Johan Bladh,

⁷ Tommila 2008, 118–123, 140–156; Jussila 2004, 92–131. Suomen asiain komiteasta tarkemmin ks. Korhonen 1963.

⁸ Sjöblom 1993, 223–241. Rankiluokista ks. Snellman 2014, 359.

⁹ Steinheilistä enemmän ks. luku *Sovussa venäläisten kanssa*.

¹⁰ Snellman 2014, 76.

Keisarillisen Suomen senaatin
juhlapuku vuodelta 1810.

Grand Manifeste des
du conseil de la Finlande

approuvé par Sa
Majesté impériale et
Excellente de la Cour
des césars et des pa
meas qui au lieu
d'être noir sera
Velours Vert.

à St. Peterbourg

le 16 May. 1810

Secrétaire d'état

Speransky

joka kuitenkin erosi nopeasti. Hänen tilalleen valittiin Carl Johan Idman. Prokuraattoriksi valittiin lainopin professori Matthias Calonius.¹¹

Valinnoista senaattiin vastasi kenraalikuvernöörin esittelystä keisari, mutta taustalla vaikutti Suomen säätyjen keskinäinen äänestystulos, jota venäläinen sotilashallinto muokkasi vain muutamin kohdin. Jäsenet saivat keisarilta valtakirjan senaattiin ensin kolmeksi ja sitten yhdeksi vuodeksi kerrallaan, minkä jälkeen valintoja tarkasteltiin uudelleen. Se tarkoitti joko jäsenyyden päättämistä tai mahdollisuutta jatkokauteen. Syksyllä 1812 senaatin kokoonpanosta olivat lähteneet Tulindberg, Rotkirch, Nordensvan, Ervast sekä Carp ja Wallerian, joista kaksi viimeksi mainittua menehtyivät ennen jäsenyyden päättymistä. Heidän tilalleen senaattiin valittiin muiden muassa everstiluutnantti Herbert Reuterskjöld ja lääketieteen professori Gabriel Erik von Haartman. Kaksi vuotta myöhemmin senaattiin valittiin eversti Nathanael Gerhard af Schultén sekä laamanni Jacob Hisinger. Jäsenten ohella ensimmäiseen senaattiin valittiin useampi esittelijäsihteeri, jotka aloittivat syksyn 1809 aikana työnsä. Esittelijäsihteerit olivat arvoasteikossa heti senaatin jäsenistä seuraavina.¹²

Senaatin jäsenet edustivat kirjavasti sääty-yhteiskunnan ylimmän kerroksen eri ryhmittymiä ja yhteisöjä, vaikkei ensimmäisen senaatin kokoonpanoa vastaavaan monimuotoisuuteen enää päästy myöhemmin. Senaatin jäsenistä monet olivat aktiivisia yhteiskunnallisia ja sosiaalisia toimijoita, jotka osallistuivat säännöllisesti Turun seurapiireihin. Osallistumisinnosta kertovat Turun seurahuoneen subskriptiolistat vuosilta 1817 ja 1818. Tuolloin kausikortin Seurahuoneen assembléihin lunastivat kaikki silloiset senaatin jäsenet. Suurin osa osti kausikortin sekä kevät- että syyskaudelle, kun taas joidenkin, kuten vanhan kreivi Robert De Geerin, osallistuminen oli vaihtelevaa. Senaatin jäseniä ja virkamiehiä osallistui kevätkaudelle yhteensä 44 ja syyskaudelle 50.¹³ Turun seurahuone oli merkittävin yksittäinen seuraelämän paikka, jonka arvoa korosti senaatin jäsenten läsnäolo. Samalla toimijoiden osallistuminen tanssiaisiiin myös palveli osallistujia itseään, sillä näkyminen kausikortin lunastaneiden listalla sekä juhlissa tuki heidän sosiaalista valtapositiotaan yhteiskunnassa.

Senaatin jäsenten seuraelämää ja seurapiiriä on aikaisemmin tutkinut Raimo Savolainen, joka on teoksessaan *Suosikkisenaattorit* (1994) osoittanut, kuinka senaatissa toimineet henkilöt muodostivat 1820-luvulta lähtien Helsingin seurapiirin ytimen. Savolainen antaa tutkimuksessaan kuvan, että senaattoreiden todellinen seuraelämä olisi mahdollistunut vasta heidän muutettuaan Helsinkiin.¹⁴ Tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä senaatin jäsenet olivat elimellinen osa seurapiiriä jo 1810-luvun Turussa. Samalla he olivat osaltaan kehittämässä ja mahdollistamassa uudenlaisia elementtejä paikalliseen seuraelämään. On totta, kuten Savolainen esittää, että Helsingin seuraelämä nousi uudenväliseen kukoistukseen senaatin siirryttyä virkailijoineen kaupunkiin, mutta kyse ei ollut sinänsä uusista tai

¹¹ Tyynilä 1992, 41–51.

¹² Tyynilä 1992, 41–69. Senaatin tarkoista kokoonpanoista 1810-luvulla ks. Selovuori & Parkkari 1995, 14–27.

¹³ Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhdistön arkisto, TKA.

¹⁴ Savolainen 1994, 137–141, 155–161.

Pietarista suoraan Helsinkiin tulleiden tapojen omaksumisesta.¹⁵ Sen sijaan senaatin jäsenet veivät muuttaessaan Helsinkiin 1819 mukanaan Turussa harjoittamansa seuraelämän tavat ja kaavat.

Seurallisuuden ja seurapiirin ylläpitäminen kuuluivat senaatin jäsenten sekä muiden keskeisten virkamiesten palvelukseen oletusarvoisesti. Senaatissa ja suuriruhtinaskunnan muissa virastoissa työskennelleille korkeimmille virkamiehille maksettiin palkan lisäksi niin kutsuttua pöytärahaa, jonka tarkoituksena oli kattaa seuraelämän ylläpitämisestä aiheutuvia kuluja. Tällainen edustusraha myönnettiin myös esimerkiksi hovioikeuden presidentille ja yliopiston rehtorille. Pöytärahalla oli tarkoitus seuraelämään osallistumisen ohella myös itse järjestää vähintään yhdet tanssiaisat vuosittain.¹⁶ Pöytärahoista huolimatta vilkas seuraelämä aiheutti sen, että monet senaattorit olivat alituisessa rahapulassa, sillä pelkät jäsenyydestä saadut palkkatulot eivät olisi riittäneet säädynmukaisen elämän vaatimusten täyttämiseen.¹⁷ Seuraelämä katsottiin tärkeäksi velvollisuudeksi ja tällaisen toiminnan tukeminen taloudellisesti oli suuriruhtinaskunnan etujen mukaista. Seurapiiri oli tärkeä poliittinen areena. Se mahdollisti vallankäytön ja poliittisen keskustelun, mikä sujuvoitti päätöksentekoa. Pöytärahojen olemassaolo myös alleviivaa, kuinka vaikeaa oli erottaa toisistaan poliittista elämää ja seurapiiriä oli 1810-luvulla, vaikka poliittiset päätökset tehtiinkin muualla virallisissa istunnoissa.

Hovioikeus ja Turun akatemia

Senaattia sosiaalisessa arvoasteikossa seurasi hovioikeus ja sen virkamiehet, joiden määrää uudet vallanpitäjät kasvattivat 1810-luvulla.¹⁸ Hovioikeuden tärkein henkilö ja arvoltaan tunnustetuin oli presidentti, jonka tehtävää hoiti koko 1810-luvun vapaaherra Adolf Tandefelt. Hänen vanavedessään seuraavina olivat varapresidentti sekä hovioikeudenneuvokset. Heidän ohellaan asessorit, laamannit, sihteerit ja muut alemmat virkamiehet liikkuiivat Turun seurapiirissä. Seurahuoneen kausikortteja lunastivat vuosina 1817–1818 alimmillaan 13 ja ylimmillään 19 hovioikeuden jäsentä.¹⁹ Heillä oli myös tapana viettää aikaa keskenään ja järjestää erilaisia tapaamisia ja illallisia. He kokoontuivat usein joko Seurahuoneen ravintolassa tai kaupungin sveitsiläiskonditorioissa, mikä loi yhteisöllisyyttä oman ryhmän kesken. Hovioikeuden jäsenet olivat kuitenkin ahkeria käymään myös koko seurapiirin tilaisuuksissa ja järjestämään niitä itse.²⁰ Erityisesti alempana virkamiehenä toiminut Daniel

¹⁵ Helsingin seuraelämästä 1810-luvulla ks. von Frenckell 1943.

¹⁶ Savolainen 1994, 157–158; Rauhala 1910, 106, 118.

¹⁷ Savolainen 1994, 149–152; Danielsson-Kalmari 1922, 432–433, 439–440.

¹⁸ *Finlands statscalender för året 1811*, 6–7; *Finlands statscalender för året 1818*, 9–11. Henkilöistä tarkemmin ks. Westerlund 1923, passim.

¹⁹ Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA; Westerlund 1923a; Westerlund 1923b.

²⁰ Winterin päiväkirja 9.2.1815, 10.4.1816, 19.6.1815, 26.3.1817, 13.10.1817, 15.10.1818 ja 5.12.1818.

Gavril Sergejevin maalauksessa ensimmäisenä vasemmalla näkyy Turun hovioikeuden talo. Rakennus oli todellisuudessa matalampi kuin mitä Sergejevin akvarellista käy ilmi.

Hirn isännöi kodissaan useasti kutsuja, joihin osallistui laajasti kaupungin seurapiiriä.²¹

Senaatin jäsenten, oikeusoppineiden ja virkamiesten ohella Turun seurapiirissä näkyviä toimijoita olivat myös monet Turun akatemian professorit. Akatemian virkakunta oli osallistunut uudenlaisen urbaanin seurallisuuden mahdollistamiseen ja ylläpitoon jo 1700-luvulta lähtien ja sama jatkui 1810-luvulla.²² Seurahuoneen perustamisessa olivat mukana monet akatemian professorit. Heistä lääketieteen professori Gabriel Bonsdorff oli hankkeen puuhamiehenä organisoimassa osakeantia, johon moni professori osallistui. Oman osansa rakennuksen valmistumisessa kantoivat muiden muassa kemian professori Johan Gadolin, käytännöllisen filosofian professori Anders Johan Lagus ja teologian professori Gustaf Gadolin sekä edellä mainittu Gabriel von Haartman. Heidän lisäksi monet akatemian oppineet, kuten prokuraattori Calonius, hankkivat itselleen nimellisillä 50 ja 100 ruplan summilla osakkeen tai kaksi.²³ Rahallisen panostuksen ohella professorit osallistuivat myös Seurahuoneen assembléihin. Parhaimmillaan kausikortteja lunasti 25 professoria tai muuta akatemian henkilökuntaan kuulunutta.²⁴

Akatemian professorit järjestivät aktiivisesti myös itse juhlia. Erityisen innokkaana seurapiirissä toimi Gabriel Bonsdorff, joka isännöi omassa kodissaan usein illallisia ja osallistui erityisen mielellään muiden järjestämiin rientoihin.²⁵ Lähes yhtä innokkaita

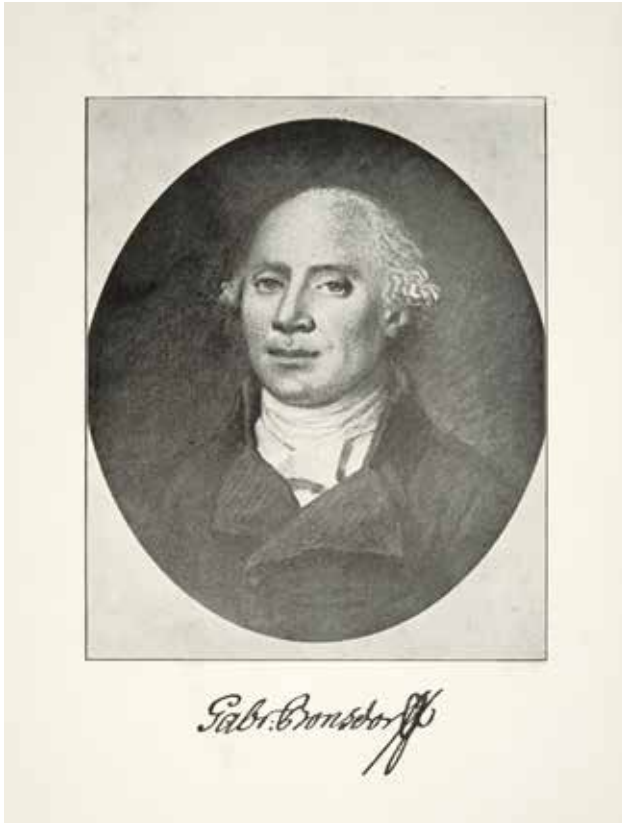
²¹ Winterin päiväkirja 28.11.1816 ja 2.12.1817.

²² Akatemian piiristä syntyivät niin Aurora-seura, Soitannollinen seura kuin Suomen Talousseurakin. Professoreiden merkityksestä uudenlaisen urbaanin seurallisuuden syntymiselle Turussa ks. Wolff 2015, 433–435; Korhonen 2015, 26–70; Stenius 1987, 108–116; Mäkeläinen 172, 173–186; Nikula 1971, 758–759.

²³ Osakeantilistat, Pöytäkirjat 1811–1825; Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

²⁴ Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

²⁵ Winterin päiväkirja 1.6.1812, 14.2.1815 ja 2.3.1817; Artukka 2018b, 403–408; Heinricius 1914, 51–53.

Turun seurapiirissä aktiivisesti toimineelle Gabriel Bonsdorffille myönnettiin arkkiatrin arvo 1817 ja kaksi vuotta myöhemmin hänet aateloitiin nimellä von Bonsdorff.

olivat hänen veljensä, kielten professori Johan Bonsdorff sekä historian professori Johan Henrik Avellan ja taloustieteen professori Daniel Myréen.²⁶ Professorina ennen piispaksi nimittämistään toiminut Jacob Tengström järjesti kerran tai pari vuodessa illalliset osalle kaupungin seurapiiristä.²⁷ Tengström osallistui piispallisen asemansa puolesta kaupungin seuraelämään, mutta muuten kirkon henkilöitä ei juuri tapaa seuraelämää koskevissa lähteissä. Tengströmin lisäksi ainoastaan tuomiorovasti Gustaf Gadolin kävi innokkaasti erilaisissa huvitteluissa, mutta hänenkin taustansa oli akatemiassa, jossa hän toimi teologian professorina.²⁸ Akatemian piiriin kuului myös Johan Christopher Frenckell, joka oli Turun akatemian kirjanpainaja. Frenckell kestitti usein seurapiiriä juhlilla tai osallistui perheineen muiden järjestämiin illanviettoihin.²⁹

²⁶ Winterin päiväkirja 3.12.1814, 20.4.1815, 26.4.1816, 14.6.1816, 3.10.1817, 17.11.1817, 20.12.1817 ja 15.2.1818.

²⁷ Winterin päiväkirja 18.5.1813, 29.4.1816, 13.10.1817 ja 6.2.1818.

²⁸ Winterin päiväkirja 19.1.1813, 1.3.1816 ja 24.1.1817; Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhdistön arkisto, TKA; Heinricius 1914, 48–54.

²⁹ Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhdistön arkisto, TKA; Winterin päiväkirja 29.1.1814, 11.2.1815 ja 20.4.1815; Heinricius 1914, 64.

Turun akatemian ja hovioikeuden virkahenkilöt muodostivat sen perustan, jonka pohjalle Turun uusi seurapiiri rakentui. He olivat jo ennen vuosien 1808–1809 geopoliittista muutosta edustaneet kaupungin seurapiirin ydinjoukkoa yhdessä maaherran ja varakkaimman porvariston kanssa ja olleet vastuussa monista Turkuun perustetuista seuraelämän rakenteista ja uudenlaisen julkisuuden piiriin lukeutuneista tapahtumista. Siten oli luontevaa, että professorit ja oikeuden virkakunta olivat aktiivisesti läsnä suuriruhtinaskunnan seuraelämän kehittämisessä niin yksilöinä kuin edustamiensa instituutioiden kautta.

Seurapiiri ja porvaristo

Upseerien, virkamiesten ja oppineiden ohella myös porvaristolla oli jo vanhastaan pitkä kokemus organisoitumisesta ja asioiden toteuttamisesta kaupungissa, jota he virallisesti hallinnoivat. Moni porvaristoon kuulunut perhe pyrki olemaan aktiivinen seuraelämässä sekä juhlien koollekutsujina että niihin osallistujina. Turun porvariston suurin yksittäinen seurallisuuden ponnistus oli vuosittain järjestetyt tanssiaiset, joilla tavoiteltiin mainetta nimenomaan Turun seurapiirin ja maan säätyläisten keskuudessa. Porvaristo järjesti tanssiaiset yhteisesti, jolloin maine jakaantui koko porvaristolle. Monet Turun varakkaimmista henkilöistä olivat porvareita, joten keskisäädyltä oli hyvinkin resursseja järjestää tapahtumia. Tanssiaiset olivat ennen kaikkea tilaisuuksia, joissa haluttiin esitellä muille porvariston asemaa ja varallisuutta sekä samalla nostaa säädyn statusta muiden silmissä. Monet tanssiaiset järjestettiin jonkun suuriruhtinaskunnan merkkihenkilön kunniaksi, mikä oli aikakauden kohteliaisuuskoodiston ohella selvästi poliittinen ele. Vuonna 1813 porvaristo järjesti kahdet tanssiaiset, joista toiset järjestettiin kenraalikuvernöörin tehtäviä hetkellisesti hoitaneen Gustaf Mauritz Armfeltin kunniaksi. Armfelt oli saapunut Turkuun pariksi viikoksi, minkä takia kaupungin seurapiirillä oli tilaisuus pitää juhlia kreivin kunniaksi, ja samalla pyrkiä hänen suosionsa.³⁰ Seuraavana vuonna porvaristo kutsui kaupungin seurapiirin Seurahuoneelle juhlistamaan kenraalikuvernööriksi palannutta Fabian Steinheilä ja Pietariin Suomen asiain komiteaan puheenjohtajaksi valittua Knut von Troilia ja jäseneksi valittua Adolf Fredrik von Willebrandia. Seurahuoneelle oli kokoontunut yli viisisataa osallistujaa, joten juhlat keräsivät laajasti väkeä seurapiiristä.³¹

Turun porvaristossa oli monia perheitä ja yksilöitä, jotka liikkuvat ahkerasti kaupungin seurapiireissä. Erityisesti varakkaimmat kauppiat järjestivät usein juhlia ja kulkivat kaikkein ylhäisimmissä piireissä. Turkulaiseliitin kanssa liikkuivat etenkin Maexmontanit,³² Gestrinit, Trappit ja Tjäderit. He myös kutsuivat ahkerasti säätyläisiä koteihinsa

³⁰ Winterin päiväkirja 26.1.1813 ja 14.5.1813. Ks. myös 5.1.1812 ja 26.1.1815. Tämän jälkeen Winterin päiväkirjassa maininnat porvariston järjestämistä tanssiaisista hiljenevät, mutta se ei vielä tarkoita välttämättä sitä, ettei tanssiaisia olisi järjestetty. Winter seurasi Turun seuraelämän kalenteria, mutta jokaista tapahtumaa hän ei päiväkirjassaan maininnut.

³¹ Winterin päiväkirja 5.11.1814 ja 17.11.1814.

³² Jacob Johan Maexmontan vanhempi ja hänen poikansa Jacob Johan Maexmontan nuorempi perheineen.

Johan Winterille osoitettu kutsu Turun porvariston tanssiaisiin vuodelta 1813.

tanssiaisiin ja päivällisille, minkä lisäksi he näyttävät olleen usein porvariston yhteisten juhlien takana.³³ Edellä mainitut perheet olivat miesten työn ja yhteiskunnallisen aseman myötä mukana seurapiirissä, mutta nämä seikat olivat vain yksi osa seuraelämää. Asema seurapiirissä rakentui myös muita reittejä, kuten aktiivisen osallistumisen kautta, mikä avasi naisille keinoja työskennellä perheen aseman ylläpitämiseksi. Näin kauppiasperheet, kuten muutkin säätyläisperheet, edustivat yhdessä perhe- ja sukuyksikköä.

Seurapiirin kauppiasjäsenet eivät olleet pelkästään varakkaita ja tunnettuja suurkauppiaita, vaan juhliessa liikkui jonkun verran muutakin porvaristoa. Porvariston osallistumislaajuutta voi hahmottaa Turun seurahuoneen subskriptioliistoista, joiden mukaan assembléihin kausikortin hankki vuonna 1818 sekä kevät- että syyskaudelle 63 turkulaista porvariston jäsentä, mikä teki heistä suurimman yksittäisen ryhmän assembléilla. Seurahuoneella ei tanssinut pelkästään kauppiaita, vaan myös muutamia käsityöläismestareita, jotka olivat vaurastumisen myötä päässeet mukaan säätyläispiireihin. Tällaisia olivat esimerkiksi nahkurimestari Christian Richter ja parkitsijamestari Samuel Gortschick. Pääosin seuraelämään

³³ Ks. esim. Winterin päiväkirja 22.1.1814, 5.2.1814, 3.3.1814, 22.11.1814, 14.2.1815, 28.7.1817 ja 17.4.1818 sekä af Schulténien kutsuvieraslistat, vol. 113, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB. Vrt. Heinricius 1914, 61–67.

osallistuneet porvarit olivat kuitenkin kauppiaita tai laivureita.³⁴ Myös kauppalaivurit ja kirjanpitäjät saattoivat järjestää tanssiaisia, jotka kuuluivat Turun seurapiirin huvittelukalenteriin.³⁵ Porvaristolle osallistuminen assembléeille tarjosi mahdollisuuden verkostoitua muiden kauppiaiden ja hierarkiassa ylempänä olevien henkilöiden kanssa sekä opetella ylempien säätyjen, erityisesti aatelin tapakulttuuria, pukeutumista, eleitä, tanssitaitoja ja keskustelua.

On selvää, ettei Turun seurapiirin moninainen kirjo avaudu kauttaaltaan käyttämistäni aikalaislähteistä, kuten Johan Winterin päiväkirjasta tai Turun seurahuoneen subskriptiolistoista. Ylipäänsä seurapiiri oli niin laaja-alainen yhteisö, että sen kokonaisuutta on vaikeaa hahmottaa yksiselitteisesti. Erityisesti porvariston kohdalla määrittely seurapiirin rajoista on hankalaa. Heidän järjestämistään juhlista on vain vähän mainintoja, sillä Winter ei juuri liikkunut porvarispiireissä, lukuun ottamatta edellä mainittuja Gestrinejä, Baereja ja Trappeja. Vain osa porvareista kuului Turun ylimpään seurapiiriin, mutta moni liikkui kuitenkin sen liepeillä. Turun seurapiiri oli niin iso, etteivät kaikki mahtuneet yhteen tilaan kuin korkeintaan Seurahuoneella. Toisaalta osallistumista eri juhliin rajoitti myös sosiaalinen ja yhteiskunnallinen asema yhteisössä. Kenraalikuvernöörin, maaherran tai hovioikeuden presidentin järjestämien tanssiaisten ovet eivät auenneet kuin tietyille hyväksytyille porvareille. Sen sijaan Seurahuoneen assembléeihin tai teatterinäytöksiin he saattoivat osallistua vailla pelkoa ulossuljetuiksi joutumisesta. Assembléeissakaan he eivät välttämättä seurustelleet ylempien säätyläisten kanssa, mutta jo samalla parketilla tanssiminen antoi sellaista sosiaalista pääomaa, jota oli muuten vaikeaa hankkia.

Kosmopoliittinen seurapiiri

Turussa venäläiset upseerit osallistuivat kaupungin seuraelämään yhdessä muun eliitin kanssa. On hankalaa sanoa tarkkaan paljonko upseereita lopulta Turussa 1810-luvulla oli, mutta joitain arvioita voidaan esittää venäläisten upseereiden majoittamista varten tehtyjen asiakirjojen perusteella. Vuonna 1819 upseerien majoitukseen tarvittiin 230 huonetta, mutta seuraavalla vuosikymmenellä määrä laski hieman. Kenraalikuvernöörille toimitetun koosteen mukaan Turussa oli syksyllä 1822 majoitusvelvollisuuden toteuttamiseksi varattu 161 huonetta venäläisille upseereille.³⁶ Majoitusluvut eivät kerro upseereiden täsmällistä lukumäärää, sillä sotilasarvot oikeuttivat erilaisiin huonemääriin. Upseereiden kohdalla voi kuitenkin varovaisestikin todeta heitä olleen useita kymmeniä, kun varattujen huoneiden määrää tarkastellaan huonevaatimusten valossa. Osalle upseereista löytyi majoituspaikka

³⁴ Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhdistyksen arkisto, TKA. Ks. myös Wuorinen 1966, 457–458 ja Heinricius 1914, 61–69.

³⁵ Winterin päiväkirja 16.2.1814 ja 6.2.1818.

³⁶ Venäläisten sotilaiden majoitusluettelo 1822–1823, Turun ja Porin lääninä koskevat asiakirjat, Hb:18, Kenraalikuvernöörinkanslian arkisto, KA; Nikula 1972, 18–20.

Turun kaupungin tulliporttien sisäpuolelta, mutta moni joutui majoittumaan myös kaupungin ulkopuolelle Maariaan, Kaarinaan tai Raisioon. Joka tapauksessa Turun kaduilla, tapahtumissa ja tanssiaisissa liikkui kymmeniä venäläisiä upseereita, jotka osaltaan elävöittivät kaupungin seuraelämää ja osallistuivat seurapiireihin.

Turussa ja sen seurapiireissä vieraili 1810-luvulla myös muita kuin venäläisen hallinnon palveluksessa olleita. Parhaimmillaan Turkuun saapui vuosittain satoja Suomen ja keisarikunnan ulkopuolelta tulleita henkilöitä, kuten 1818, jolloin Turkuun kirjattiin yli 300 saapunutta matkustajaa. Matkustajia saapui ympäri vuoden, vaikka suurimmat määrät keskittyivät kesällä laivaliikenteen mukana tullessiin.³⁷ Ulkomaalaisilla oli velvollisuus ilmoittautua kaupungin maistraatille ja esittää tieto sekä vierailun kestosta että majoituspaikan sijainnista.³⁸ Määrät saattavat kuulostaa pieniltä, mutta ne ovat merkittäviä suhteessa Turun kokoon runsaan 10 000 asukkaan kaupunkina.

Suurin osa saapuneista ulkomaalaisista oli ruotsalaisia. Heistä osa vieraili kaupungissa sukulaisiaan tapaamassa, osa tuli tekemään kauppaa suomalaisten kanssa ja osa taas muutti kaupunkiin palkollisiksi. Tukholmasta saapui Turkuun myös jonkin verran Ruotsin kuninkaan kuriireja, mutta he eivät majoittuneet kaupunkiin, vaan jatkoivat suoraan matkaansa kohti Pietaria. Ruotsalaisten lisäksi Turkuun saapui ranskalaisia, italialaisia, preussilaisia, englantilaisia, tanskalaisia ja hollantilaisia. Myös ainakin yksi amerikkalainen vieraili Turussa 1810-luvulla. Kaupunkiin majoittuneiden henkilöiden ammatit vaihtelivat suuresti: joukkoon mahtui taiteilijoita, kauppiaita, tieteilijöitä ja oppineita, palvelusväkeä, sotilaita, merimiehiä, käsityöläisiä ja kirjanpitäjiä. Osa matkustajista oli liikkeellä myös ilman työhön liittyvää motiivia. Venäläisiä listoihin ei kirjattu, sillä heidän ei tarvinnut ilmoittaa suomalaisille viranomaisille menemisistään. Siten heidän määrästään on mahdotonta sanoa mitään tarkempaa.³⁹

Turkuun saapuneilla matkailijoilla oli merkitystä seuraelämän kannalta. Monet säätyläisiin rinnastettavat matkustajat yöpyivät Turun seurahuoneella, mikä mahdollisti heidän osallistumisensa Seurahuoneen viikoittaisiin tapahtumiin. Matkailijoilla oli lupa ostaa yksittäisiä lippuja Seurahuoneella järjestettyihin assembléihin, minkä lisäksi he saivat vierailla halutessaan rakennuksessa kokoontuneen herrainklubin tapaamisissa. Seurahuoneella oli lisäksi ravintola, jossa matkustajat saattoivat käydä syömässä ja seurustelemassa.⁴⁰ Säätyläismatkustajia yöpyi myös muualla kaupungissa, mutta Seurahuone oli tärkein yksittäinen ulkomaalaisten vieraiden majoittaja. Seurahuone oli kosmopoliittisen kanssakäymisen keskus 1810-luvun Turussa. Se tarjosi puitteet paitsi majoittautumiselle, myös sosiaalisille kohtaamisille, keskusteluille ja neuvotteluille.

Turkuun muualta saapuneet matkustajat ja vierailijat olivat niitä henkilöitä, jotka liikkuvana ryhmänä kuuluivat seurapiirin ulkokehälle. Monet saapuivat Turkuun Pietarista,

³⁷ Turun poliisikamarin luettelot saapuneista ulkomaalaisista 1818, He:2, Kansliatoimituskunnan arkisto, KA

³⁸ Turun poliisikamarin luettelot saapuneista ulkomaalaisista 1812–1819, He:2, Kansliatoimituskunnan arkisto, KA; Artukka 2018c, 7.

³⁹ Turun poliisikamarin luettelot saapuneista ulkomaalaisista 1812–1819, He:2, Kansliatoimituskunnan arkisto, KA.

⁴⁰ Artukka 2018c, 7.

jossa he asuivat ja olivat palveluksessa. Näitä vierailuja tekivät esimerkiksi valtiosihteeri Robert Reh binder ja maaherra Carl Walleen, jotka olivat molemmat Turun hovioikeuden kasvatteja ja vierailivat siksi tutuissa Turun piireissä. Turku oli myös monen matkustajan välietappi matkalla lähialueen kartanoihin tai esimerkiksi Tukholmaan.⁴¹ Tällaiset lyhyet piipahdukset olivat yhtä mahdollisia kuin pidemmät vierailut, sillä seurapiiri oli luonteeltaan avoin ja vastaanottavainen. Seurapiirin uloimmalla kehällä osallistumista tuki se, että monelle tulijoista seurapiiri oli tuttu jo aikaisemmilta kerroilta. Kosmopoliittinen seurallisuuden kulttuuri myös tuki sitä, että eliitin jäsenet saattoivat osallistua ja kuulua monen eri kaupungin seurapiireihin. Tämä vaati kuitenkin Reh binderin tai Walleenin kaltaista sosiaalista ja yhteiskunnallista asemaa, jota kaikilla ei ollut.

Matkustajien vuotuinen suuri määrä yhdessä Turussa toimineiden venäläisten upseerien ja muiden toimihenkilöiden kanssa alleviivaa Turun kansainvälistä ja kosmopoliittista ilmapiiriä. Turun seurapiiri sai jatkuvasti vaikutteita Suomen ulkopuolelta, mikä näkyi uusien tapojen, kulutustuotteiden ja ilmiöiden omaksumisena. Vaikutteet levisivät seurustelun, sanomalehtien, kirjeiden ja arjen kommunikaation kautta, mitä monikulttuurinen ilmapiiri lukuisine matkailijoineen lisäsi.⁴² Turkulaiset kävivät myös itse ahkerasti niin Tukholmassa kuin Pietarissakin. Pietarissa hoidettiin suuriruhtinaskuntaan tai töihin liittyviä asioita, kun taas Ruotsissa käytiin etenkin vaate- ja kirjaostoksilla sekä hoidattamassa terveyttä.⁴³ Siten ihmisten liikkumisella oli keskeinen merkitys aatteiden ja ideoiden sekä uusien muotien ja tapojen leviämässä. Uusiin ajatuksiin ja tapoihin tutustui parhaiten seurapiireissä, joille tuoreet ja uudenlaiset impulssit olivat luontevia ja välttämättömiä.

Turun seurapiirin rakenne

Turun seurapiirissä liikkui pienempi ryhmä, jota voi nimittää seurapiirin ytimeksi. Se koostui henkilöistä, joilla oli merkittävä yhteiskunnallinen asema ja jotka liikkuivat ahkerasti erilaisissa juhlissa, usein näiden tärkeimpinä vieraina. Kenraalikuvernööripariskunta Steinheil oli itsestään selvä osa ydintä, samoin Mannerheimit, Klinckowströmit, Bruncronat, Adolf Tandefelt, Willebrandit, Armfeltit, Haartmanit ja Gabriel ja Johan Bonsdorff perheineen, af Schulténit, Tengströmit sekä ainakin osa venäläisistä kenraaleista, kuten Nikolai Ivanovitš Demidov. Monet ytimen jäsenistä olivat aatelisia tai palvelivat merkittävässä asemassa suuriruhtinaskunnan hallinnossa. Myös korkeassa asemassa olleet kenraalikuvernöörin adjutantit Etter ja Wulfert sekä sihteeri Spalding olivat osa korkeinta eliittiä.⁴⁴ Samoissa

⁴¹ Winterin päiväkirja 9.–11.4.1816, 17.9.1817, 24.3.1818 ja 9.10.1818.

⁴² Kulttuuri-ilmiöiden leviämisestä ks. esim. Koivisto 2019; Magne 2018; Artukka 2018a; Korhonen 2013a; Borsay 1989.

⁴³ Winterin päiväkirja 17.1.1814, 27.2.1814, 24.3.1814, 2.6.1814, 18.7.1814, 20.7.1814, 10.9.1814 ja 31.10.1814.

⁴⁴ Winterin päiväkirja 17.1.1814, 16.2.1815, 25.3.1815, 30.11.1815 ja 24.3.1818; Kutsulistat, vol. 113, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

Carl Erik Mannerheim ja Vendla Sofia von Willebrand kuuluivat Suomen ylimpään eliittiin. Mannerheim korotettiin kreiviksi 1824.

juhlissa heidän kanssaan saattoi kuitenkin tanssia myös Maexmontanin tai Gestrinin kaltaisia rikkaita kauppiaita, joskin heidän läsnäolonsa yleisyys yksityisemmissä sisimmän eliitin juhlissa vaatisi vielä enemmän aineistoa vankemman analyysin tueksi.⁴⁵

Ytimen tunnisti myös Johan Winter, joka nimitti sitä ylhäisöksi, *förnäma*. Winter viittaa ryhmään muutamassa merkinnässään, joiden perusteella käy ilmi ryhmän korkea asema seurapiirissä. Hänelle ylhäiset olivat eliittiä, joiden aatelistarvo ja korkea yhteiskunnallinen asema henkivät myös näkyvää sosiaalista positiota seurapiirissä. Winterille ylhäisten vastakohta olivat ei-ylhäiset, *oförnäma*, joihin todennäköisesti kuuluivat muut seurapiirien vakionimet. Samassa yhteydessä hän myös mainitsee ylhäisen seurapiirin, *den höga societeten*, joka oli kokoontunut Richtereille.⁴⁶ Seurapiirin rakenteet ja sisäiset hierarkiat eivät siis ole pelkästään tutkijan luoma konstruktio, vaan myös aikalaiset tunnistivat ja tiedostivat, että seurapiiri koostui todellisuudessa useammasta piiristä ja limittäisestä ryhmästä.

Seurapiiri ei ollut kuitenkaan yhtä kuin ylhäinen eliitti. Seurapiirin laaja enemmistö koostui Turussa virkakunnasta sekä ylemmästä porvaristosta, joita on käsitelty edellä. Heurlinit, Trappit, Krookit, Frencellit, Lagerborgit, Hirnit, Bremerit, Avellanit, Martinit, Råberghit ja niin edelleen olivat kaikki perheitä, jotka liikkuivat seurapiirin keskimmaisella kehällä.⁴⁷ Nimet ovat esimerkkejä siitä runsaasta joukosta, joista seurapiirin varsinainen runko muodostui. Runko oli iso ja sen jäseniä on mahdotonta jälkikäteen yksiselitteisesti

⁴⁵ Winterin päiväkirja 28.2.1818 ja 3.3.1818.

⁴⁶ Winterin päiväkirja 5.2.1815, 20.1.1818, 3.3.1818, 30.3.1818 ja 10.1.1819.

⁴⁷ Winterin päiväkirja 9.2.1814, 2.12.1817, 2.1.1818 ja 15.2.1818.

listata. Seurapiirin juhlissa saattoi olla yli sata henkeä paikalla samaan aikaan, kuten asessori Carl Fredrik Richterillä, jonka tanssiaisiin oli 6. maaliskuuta 1817 ahtautunut 110 vierasta. Läsna olleiden henkilöiden nimistä tiedetään kuitenkin vain muutama, mutta olettaa voidaan, että vieraista suurin osa oli juuri kaupungin seurapiiriä ja sen keskimmäistä kehää.⁴⁸ Myös Johan Winter kuului tälle keskimmäiselle kehälle, vaikka hänellä oli suhteita myös seurapiirin ytimeen ja kaupungin ylhäisöön.⁴⁹

Jako näiden kahden ryhmän tai kehän välillä ei ole kuitenkaan yksiselitteinen ja selkeä. Esimerkiksi 3. maaliskuuta 1814 kenraalikuvernööri vaimoineen ja leskirouva Vendla Gustava von Willebrand olivat kunnavieraina laamanni Heurlinin tanssiaisissa, johon osallistui mainittujen nimien lisäksi kauppiaita ja virkamieskuntaa. Maaliskuussa 1816 Gabriel Bonsdorff taas järjesti illalliset, jolla olivat mukana Tengströmit, Prytz, kaikki Bonsdorffit, Frenckellit, Tillmanit, Aminoffit, Bodenit, Tilhlemanit, Haartmanit, von Haartmanit, Krogius, molemmat Gadolinin, Krookit, Martinit, Richterit ja Helleniukset. Ryhmässä oli siis iloisesti sekaisin korkeampaa aatelia, professorikuntaa ja suuriruhtinaskunnan virkamiehiä sekä ylempää porvaristoa.⁵⁰ Tämän kaltaisesta heterogeenisestä ”sekoittumisesta” antaa vihjettä käsitteellisellä tasolla Johan Winter, joka kuvasi eräissä juhlissa talvella 1814 seurapiirin olleen runsaslukuinen, mutta ei sekalainen, *icke-blandad*.⁵¹ Winterin maininnat tuovat näkyville sen, että eliitti tunnisti seurapiirin sisälle muodostuneita piirejä ja hierarkioita. Toisinaan ne vaikuttivat kaupungissa harjoitettuun seurallisuuteen, toisinaan taas piirit olivat limittyneet yhteisissä tilaisuuksissa. Todennäköisesti merkitystä oli ennen kaikkea henkilökohtaisilla suhteilla, joiden avulla piirejä syntyi ja ylläpidettiin.

Olen edellä kuvannut niitä tahoja ja kerroksia, joista Turun seurapiiri muodostui. Turun seurapiiriä ymmärtääkseen on tärkeää hahmottaa ne rajat ja kehykset, joiden sisällä seurapiiri muodostui, kehittyi ja liikkui. Seurapiiriä ei tule nähdä kuka kukin on -listauksena tai joukkona nimiä, vaan erilaisten intressipiirien ja yhteisöjen sulautumana. Joukkoon kuului säätyläisiä Turun sisästä, kaupungin lähiympäristöstä sekä satunnaisista vierailijoita, joita Turkuun saapui niin Tukholmasta, Pietarista kuin muualtakin Euroopasta. Tämä joukko monipuolistui entisestään, kun kaupunkiin saapui suuri määrä venäläisiä upseereita. Lähtökohta oli, että kaikki Turun seurapiiriin kuuluneet henkilöt olivat säätyläisiä, mutta kaikki säätyläiset eivät välttämättä kuuluneet seurapiiriin, jonka tarkkaa koostumusta on vaikeaa määrittää. On helpompaa osoittaa seurapiirin ydin ja keskeiset toimijaryhmät kuin sen reunat. Turun seurapiiri oli 1810-luvulla alati muutoksessa ja liikkeessä, kuten muissakin saman aikakauden keskisuurissa kaupungeissa.

⁴⁸ Winterin päiväkirja 6.3.1817.

⁴⁹ Winterin omista piireistä enemmän luvussa *Yhteisöllisyyden piirit*.

⁵⁰ Winterin päiväkirja 3.3.1814. Winter kuvasi Heurlineja ylpeiksi, mikä saattaa kieliä heidän haluaan nousta kaupungin sosiaalisessa hierarkiassa. Winterin päiväkirja 12.3.1816. Samana vuonna professori Hellenius aateloitiin nimellä von Hellens.

⁵¹ Winterin päiväkirja 14.2.1814.

Yhteisöllisyyden piirit

Seurapiireihin ei päädytty sattumalta. Taustalla oli jo lapsena aloitettu kasvatus, jonka yhtenä keskeisenä tähtäimenä oli seurallisuuden taitojen opettaminen. Aateli, jota muut säätyläiset imitoivat, opettivat lapsilleen kielitaitoa, tapakulttuuria ja käytöstapoja, tanssitaitoa sekä kirjallista sivistystä ja historiallista ymmärrystä, jotka tukivat eliitin keskustelukulttuurin omaksumista.⁵² Näitä seurallisuuden taitoja käytettiin hyödyksi ja huviksi seurapiireissä, ja niiden avulla luotiin sosiaalisia verkostoja, jotka saattoivat kestää loppuelämän. Kasvatus ja koulutus eivät kuitenkaan yksin riittäneet, vaan seurapiireihin haluava tarvitsi myös erilaisia astinlautoja, joiden kautta pääsy seuraelämään oli mahdollista. Tällaiset taustatekijät, kuten perhe, ystävät, kollegat sekä erilaiset seurat ja yhteisöt, eivät olleet pelkästään mahdollistajia, vaan niiden avulla myös ylläpidettiin ja huollettiin saavutettua asemaa. Kaiken pohjalla olivat oikeanlaiset lähtökohdat eli sukutausta, kasvatus ja perityt verkostot, jotka mahdollistivat poliittisen ja sosiaalisen vaikutusvallan yhteisössä. Seurapiiriin päästäkseen ja siellä pysyäkseen säätyläisten oli hyödynnettävä erilaisia seurapiirin sisällä vaikuttaneita kanavia ja piirejä.

Menestys vaikutusvaltaisissa piireissä tai ylipäänsä pääsy niihin ei ollut ensisijaisesti kiinni yksilön henkilökohtaisista ominaisuuksista. Tärkein vaikuttava tekijä yksilön aseman muodostumiseen oli perhe, joka oli usein ylisukupolvinen sosiaalinen, oikeudellinen ja taloudellinen konstruktio ja käsitti laajemman sukulaispiirin kuin pelkän ydinperheen. Sukuyhteisön luomia verkostoja ja sosiaalisia siteitä ylläpidettiin muun muassa aktiivisella kirjeenvaihdolla sekä vierailuilla ja juhlilla, joissa vahvistettiin siteitä myös kaupungin muihin perheisiin ja seurapiiriin.⁵³ Perheen yhteiskunnallinen asema, sivistyksellinen ymmärrys ja varallisuus vaikuttivat siihen, minkälaiset koulutukselliset ja kasvatukselliset lähtökohdat lapsi sai. Taustasta riippuen yksilö sai tarvittavia taitoja sille elämänuralle, johon perhe monesti avasi ensimmäiset ovet. Tyypillistä oli, että yksilön matkaa edistivät vanhempien lisäksi myös isovanhemmat, sedät ja tädit sekä serkut ja kummivanhemmat.⁵⁴ Siten seurapiiriin näkökulmasta sukulaissuhteen ympärille rakentunut perhe ja suku ovat relevantteja tutkimuksellisia käsitteitä, joiden avulla voidaan hahmottaa seurallisuuden ja sosiaalisten verkostojen kehittymistä sekä yksilön ensikosketuksia seuraelämään.

Sukuyhteisö ja ystävyden konventiot

Turun seurapiirin moniulotteista mikrokosmosta voi tutkia hovioikeuden virkamiehen Johan Winterin elämässä vaikuttaneiden piirien ja sidosryhmien avulla. Winter oli tyypillinen seurapiirin jäsen Turussa. Hovioikeuden virkamiehenä ja tunnetun perheen poikana

⁵² Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 205–215; Bjurman 1998, 85–89, 293–202. Ks. myös Aarniola 2015.

⁵³ Ilmakunnas 2016, 207–211, 232–235; Tadmor 2001, 18–43. Sukupiiriin toiminnasta 1800-luvun Suomessa ks. esim. Eiranen 2019 ja Kotioja 2018.

⁵⁴ Ilmakunnas 2016, 216–231, 236–237; Parland-von Essen 2010, 143–144.

Ispoisten kartano oli Winterin perheen pääpaikka. 1800-luvun alussa tehty akvarelli.

hänellä oli vaadittua sosiaalista ja yhteiskunnallista pääomaa ja taustaa, jota hän hyödynsi käymällä aktiivisesti juhlissa ja muissa tapahtumissa. Keskeisin Johan Winterin erilaisista viiteryhmistä oli Wintereiden perhe- ja sukuyhteisö, jonka avulla hän luovi seuraelämässä ja loi sekä vahvisti omia verkostojaan. Winterin isä kamarineuvos Arndt Johan Winter oli tunnettu henkilö Turussa, mikä avasi ovia pojalle. Arndt Winter työskenteli Turun ja Porin läänin lääninkamreerina yhteensä 38 vuotta vuosina 1773–1811, mutta varsinaiset verkostonsa hän rakensi erilaisten luottamustoimien kautta. Arndt Winter toimi Koskenperkausjohtokunnan, Patriotiska sällskapetin ja Suomen Talousseuran jäsenenä, joista viimeisintä hän oli perustamassa 1797. Arndt Winterin nauttimasta luottamuksesta kertoo se, että 1809 maapäiväedustuksen lisäksi hänelle tarjottiin sekä kamarikollegion (1798) että senaatin (1812) jäsenyyttä, vaikkakaan hän ei ottanut kumpaakaan tarjottua virkaa vastaan.⁵⁵ Arndt Winterin aktiivisuudesta Turun seuraelämässä ei ole tarkempaa tietoa, mutta muu yhteiskunnallinen aktiivisuus viittaa siihen, että hän oli hyvin verkostoitunut. Johan Winterin päiväkirjan kirjoittamisen vuosina isä Winter oli jo vetäytynyt Ispoisten kartanoon ja keskittyi tilustensa hoitoon.

⁵⁵ Teerijoki 2007.

Perhehistoriaa käsitellyt tutkimus on korostanut, että ydinperheen ympärille hahmotettu perhekäsitys yksinkertaistaa liiaksi ymmärrystä 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun säätyläisperheestä. Vaikka seurapiirin näkökulmasta keskeinen tekijä seurallisuuden taitojen omaksumiselle ja säätyläisten suhdeverkoston muokkautumiselle oli nimenomaan sukulaisverkostot, käsitys perheestä oli avoimempi. Tästä syystä monet tutkijat ovat päätyneet käyttämään *kotitalouden* käsitettä puhuessaan varhaismodernin ajan perheistä. Kotitalouteen on katsottu kuuluvan perheen lisäksi samassa talossa tai pihapiirissä asunut palvelusväki ja muut asukkaat. Palvelusväen kautta kotitalous sai toiminnallisen merkityksen.⁵⁶ Kotitalous palvelusväkineen oli seurallisuutta tukeva tekijä, joka mahdollisti seuralämän järjestämällä ruoka- ja vaatehuollon sekä rakennusten ja huonekalujen kunnossapidon siltä osin kuin näitä toimia ei ulkoistettu kasvavalle palvelusektorille.

Johan Winterille tunnetun ja arvostetun isän nimi tarjosi käyntikortin kaupungin seurapiireihin. Isän sukunimi ei kuitenkaan ollut ainoa valtti, jota Johan Winter saattoi hyödyntää luodessaan omaa sosiaalista piiriään. Winterille, kuten monille muillekin säätyläisille, tällaisen mahdollisuuden tarjosivat kummissuhteet. Omien kummiensa sijaan Johan Winter oli enemmän tekemisissä sisarensa Anna Lovisan, jota kutsuttiin Lovisaksi, sekä tämän pojan Augustin kummien kanssa. Näistä kummeista sekä hovioikeudenneuvos Emmanuel Tihleman puolisoineen että Anna Werner, jota Johan Winter kutsui nimellä *tant Allén*, olivat molemmat Johan ja Lovisa Winterille sukua äidin puolelta.⁵⁷ Heidän lisäksi Winter viihtyi seuralämässä August Pomoellin kummi Adolph Fredrik von Willebrandin kanssa. Lovisan kummi Ottiliana Baer oli myös useasti nähty vieras Ispoisissa.⁵⁸

Kummivalintaan ei suhtauduttu 1800-luvun alussa kevyesti, sillä kummeilla oli merkittävä rooli sekä lapsen kasvatuksessa että perheyhteisön vankistamisessa. Kummit olivat kastetun lapsen kristillisen kasvatuksen tukihenkilöitä, mutta he myös mahdollistivat perheelle uusien sosiaalisten kontaktien solmimisen tai vankistivat aikaisemmin luotuja siteitä. Kummisside ei välttämättä ollut yhtä kestävä kuin sukulaisuussuhde, mutta se oli joka tapauksessa merkityksellinen luottamuksellisena ja seremoniallisena linkkinä kahden ihmisen ja kahden perheen välillä.⁵⁹

⁵⁶ Lindström 2020, 229–231; Savolainen 2017, 225–238, Ilmakunnas 2016, 205–207; Savolainen 2014, 66–68; Keskinen 2012, 74–75 ja Vickery 2009, 6–8; Häggman 1994, 136–137; Laslett 1972, 23–28.

⁵⁷ Kaarinan seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelot 1748–1794, I Ca:3, Kaarinan seurakunnan arkisto, KA Turku; Turun ruotsalaisen seurakunnan syntyneiden ja kastettujen luettelo 1804–1827, I C2:3, Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto, KA Turku; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Arndt Johan August Pomell*. Verkkojulkaisu 2005 <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=13365>. Luettu 27.1.2020; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Emanuel Tihleman*. Verkkojulkaisu 2005 <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=9977>. Luettu 27.1.2020. Emmanuel Tihleman oli Johan Winterin isoisäpuoli ja siten sukulainen, vaikkei side ollutkaan biologinen. Winterin päiväkirja 17.3.1812.

⁵⁸ Winterin päiväkirja 30.1.1814, 24.3.1814, 26.3.1814, 19.5.1814, 16.2.1815, 1.10.1815, 19.6.1818, 3.7.1818 ja 19.11.1818.

⁵⁹ Keskinen 2012, 120–138. Vrt. Savolainen 1994, 70.

Kummiverkoston lisäksi Johan Winter liittyi laajempaan sukupiiriin myös sisarensa Lovisan kautta, joka oli naimisissa hovioikeudenneuvos Erik Johan Pomoellin kanssa vuosina 1804–1816.⁶⁰ Erik Pomoellin myötä Winterin piiriin kuului myös Erikin veli Gustaf Pomoell, jonka kanssa hän työskenteli Turun hovioikeudessa.⁶¹ Veljeksistä juuri Gustaf oli läheisempi ystävä Johanille, mikä käy hyvin ilmi hänen päiväkirjastaan. Sukuyhteisön ohella Winterin sosiaalinen piiri koostui koulutuksen kautta saaduista ystäväistä. Eräs tällainen oli Lars Gabriel von Haartman, johon Winter tutustui majuri Bengt de la Mylen pensionaatissa Rymättylän Maanpäässä. Samassa oppilaitoksessa hän tutustui myös Larsin veljeen Carl Daniel von Haartmaniin sekä Carl Fredrik Richteriin, joiden kanssa hän myöhemmin liikkui Turun seuraelämässä.⁶² Winter piti näitä koulutovereitaan nimenomaan lukutovereina, *läskamrat*, mitä yhteyttä hän korosti myöhemmin päiväkirjassaan.⁶³ Myöhemmin 1820-luvulla Winter oli tiiviissä kirjeenvaihdossa sekä Lars Gabriel von Haartmanin että Richterin kanssa, joten ystävyys säilyi ja jatkui vuosikymmenten ajan.⁶⁴

Sukuyhteisöjen merkitys seuraelämälle oli keskeinen. Sukulaiset, ystävät ja tuttavat kokoontuivat toistensa luona erilaisten tapaamisten, illallisten ja juhlapäivien merkeissä. Perittyjen ja nuoruudessa luotujen piirien varaan oli helppo rakentaa sosiaalisia suhteita, jotka kestivät tulevaisuudessakin. Tavallaan siihen myös veloitettiin, sillä kyse oli säätyläisten elämään tiiviisti kuuluneesta tapakulttuurista. Se oli keino tehdä uusia tuttavuuksia ja tavata oman ikäluokan muita edustajia.⁶⁵ Johan Winterille sukulaiset olivat sekä osa perhettä että ystäviä, joiden kanssa hän vietti aikaansa. Heidän kauttaan hän myös osallistui kaupungin seurapiiriin ja kehitti sosiaalisia verkostojaan.

Sukulaisuussuhteiden ohella ystävyydellä ja sen konventioilla oli suuri merkitys seurallisuudelle ja seurapiirin dynamiikalle. Seurapiiriverkostoille tärkeitä ystävyys-siteitä ylläpidettiin ja vahvistettiin tapaamisten ja kirjeenvaihdon ohella myös symbolisin teoin, kuten maljapuhein. Kiinnostava ystävyys-syventämisen väline oli niin kutsuttu veljenmalja, joita nuoret miehet joivat toistensa kanssa vahvistaakseen keskinäistä sidettä. Ystävyys-malja tai ryyppy oli merkki siitä, että toveruus voitiin viedä seuraavalle asteelle, jolla ystävykset keskenään muodostivat veljespiirin. Johan Winter kirjoitti päiväkirjaansa useamman kerran, kuinka hän oli solminut veljessuhteen uuden henkilön kanssa. 30. joulukuuta 1815 hän mainitsi juoneensa veljenmaljat, *brorskål*, uusien tovereidensa Gustaf Willebrandin ja Bäckin kanssa.⁶⁶ Winter solmi veljessiteitä nimenomaan oman

⁶⁰ Carl Walleenin kirje Johan Winterille 28.5.1816, vol. 60, Lofsdal Gärd arkiv, HS, ÅAB; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Erik Johan Pomell*. Verkkojulkaisu 2005 <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=10008>. Luettu 3.1.2020.

⁶¹ Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Gustaf Pomoell*. Verkkojulkaisu 2005. <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=11106>. Luettu 3.1.2020.

⁶² Kalleinen 2001, 15, 29–30; Reuter 1901, 148–149.

⁶³ Winterin päiväkirja 28.4.1815 ja 11.9.1815.

⁶⁴ Johan Winterin kirjeenvaihto, J. P. Winterin arkisto, KA.

⁶⁵ Ilmakunnas 2016, 230–231; Vainio-Korhonen 2012, a 64–76; Stobart 2005, 299–300; Tadmor 2001, 167–214.

⁶⁶ Winterin päiväkirja 24.3.1814, 30.12.1815, 6.3.1817 ja 21.1.1818.

Kuva Carl Fredrik Alceniuksen muistikirjasta, johon hän tallensi kaikki juomansa toveriryypyt. Henkilöt oli listattu muistikirjaan aakkosjärjestyksessä.

sukupolvensa säätyläismiesten kanssa, mikä kuvastaa tarvetta lujittaa suhteita ja laajentaa verkostoja samanhenkisten ja -ikäisten miesten kanssa. Näiden tovereiden, joita Winter ei tarkemmin esittele, kanssa hän vietti aikaa seurustellen, syöden ja juoden sekä pelaten seurapelejä.⁶⁷ Ystävyys oli keino yhdistää saman sukupolven edustajia ja sitä kautta lujittaa etenkin heidän yhteenkuuluvuuden tunnettaan.

Winteriä säännöllisemmin toveriryypyistä ja sinunkaupoista piti kirjaa ylioppilas ja myöhemmin pappina toiminut Carl Fredrik Alcenius. Hän piti juomaveljistään erillistä muistikirjaa nimellä *Förteckning på Carl Fredrik Alcenii Sup-Bröder*. Tähän käsinkirjoitettuun vihkoon Alcenius kokosi kaikki ne henkilöt, joiden kanssa hän oli ryyppännyt ja tehnyt sinunkaumat vuosien 1793 ja 1807 välillä.⁶⁸ Henkilöt oli aakkostettu luetteloon ryyppyn juomishetken mukaan järjestettyinä. Alcenius oli aloittanut tavan ollessaan Turun akatemian ylioppilas, ja ensimmäisten vuosien veljien nimien perään oli kirjattu heidän

⁶⁷ Winterin päiväkirja 28.5.1813, 5.1.1814 ja 26.4.1815. Vrt. Vilkuna 2015, 109–110; Wolff 2006, 113–126.

⁶⁸ Alceniuksen vihko on päiväty Turussa 13.2.1797, jolloin hän oli ollut kolme viikkoa kirjoilla Turun akatemiassa. Joidenkin kanssa hän oli tehnyt sinunkaumat kuitenkin ennen opiskelujensa alkua ja siksi ensimmäiset kirjaukset on kirjattu ennen vuotta 1797. *Förteckning på Carl Fredrik Alcenii Sup-Bröder*, 1972:14, Käsikirjoituskokoelmat, KK; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Karl Fredrik Alcenius*. Verkkojulkaisu 2005. <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=11072>. Luettu 5.1.2020.

osakuntansa yliopistolla. Nimiä oli kirjassa yhteensä 333 kappaletta ja vain kuolleiden kohdalla nimi oli viivattu yli.⁶⁹ Kirja oli tärkeä apuväline operoitaessa ihmissuhteiden laajassa verkostossa, sillä yli kolmensadan ihmisen kanssa juotuja maljoja ja näin luotuja suhteita oli vaikeaa pitää muistissa.

Nimiluettelon lisäksi seuraelämän hahmottamisen kannalta kiinnostavia ovat kirjaukset veljesryppyyjen tapahtumapaikoista, joita Alcenius monen kohdalla merkitsi muistiin. Johan Fredrik Warnbergin kanssa hän ystävystyi Raatihuoneen kellarissa, Adolf Reinhold Bouchtin kanssa Seipellin assembléetansseissa ja Eric Johan Snellmanin kanssa Paqvalinin kellarissa. Opiskeluaikojen Turussa kirjatuiista merkinnöistä valtaosa on tehty joko Alceniuksen kotiosakunnan Pohjalaisen osakunnan tapahtumissa tai turkulaisissa ravitsemusliikkeissä ja juhlissa. Alcenius oli tehnyt sinunkaupat jopa Reinhold Seipellin ja Jacob Fredrik Riedellin kanssa,⁷⁰ jotka molemmat toimivat Turussa traktööreinä eli kellarinpitäjinä, eivätkä siis olleet säätyläisiä. Juhlissa ja ravintoloissa tehdyt merkinnät kertovat seuraelämän merkityksestä verkostoitumisen ja sosiaalisten suhteiden syntymisessä. Osakuntatovereitaan Alcenius tapasi nimenomaan osakunnassa, mutta muihin oli tutustuttava ja ystävyyttävä eri ravitsemusliikkeissä ja juhlissa, jotka mahdollistivat yhteisöllisyyden ja sosiaalisten suhteiden vaalimisen.⁷¹ Alceniuksen, kuten Winterinkin kohdalla korostuu oman sukupolven tärkeys luottamussuhteita solmittaessa.

Vastaavanlainen kirjattu suhdeverkosto löytyy af Schulténin suvun arkistosta, mutta erona Alceniuksen listaan sitä ei ole nimetty juomavelilistaksi. Sen sijaan päiväämättömään listaan on kerätty kaikkien niiden henkilöiden nimet, joiden kanssa listan omistaja oli tehnyt sinunkaupat. Otsikon *Dubröder* alla on yhteensä 103 henkilöä, jotka kaikki vaikuttivat Turussa tai asuivat lähialueilla. Listan nimistä päätellen asiakirjan omistaja oli todennäköisesti Nathanael af Schultén nuorempi tai joku hänen veljistään, sillä henkilöt olivat kaikki nuoremman sukupolven edustajia. Listan omistaja on ylläpitänyt verkostoa useiden vuosikymmenien ajan, sillä joidenkin henkilöiden nimen perään on kirjattu pieni risti merkiksi kuolemasta. Tällainen merkki oli 1830 kuolleen Otto Loden ja 1838 kuolleen Gustaf Aminoffin nimien perässä.⁷² Kuten Alceniuksen kohdalla, vain kuolema rikkoi veljeyden ja ystävyyden sopimuksen. Samanlaisia pitkäikäisiä ystävyyssuhteita solmivat myös naiset ja yhtäläillä naisten keskinäisissä sosiaalisissa suhteissa ystävyys oli tukeva ja ylläpitävä

⁶⁹ *Förteckning på Carl Fredrik Alcenii Sup-Bröder*, 1972:14, Käsikirjoituskokoelmat, KK. Ylioppilailta oli myös tapana pitää ryhmysauvoja, joihin kirjoitettiin ystävien nimiä. Heinricius 1914, 82.

⁷⁰ Alcenius on kirjannut luetteloon nimen Fredrik Rydel, mutta tällaista henkilöä ei löydy Ylioppilasmatrikelin tiedoista. Sen sijaan Nils Hagmanin ja Lars Lembergin kohdalle Alcenius on kirjannut tapahtumapaikaksi *på Rydels Kuppis*, mistä olen päätellyt, että kyseinen Rydel oli tosiasiaa Kupittaa ravintolatoimintaa harjoittanut Johan Fredrik Riedell, jonka paikannimi oli nimenomaan *Riedells Kuppis*. Riedellistä ks. Soini 1963, 217–218.

⁷¹ *Förteckning på Carl Fredrik Alcenii Sup-Bröder*, 1972:14, Käsikirjoituskokoelmat, KK; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Karl Fredrik Alcenius*. Verkkojulkaisu 2005. <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=11072>. Luettu 5.1.2020. Osakunnista laajemmin ks. Strömberg 1987, 291–309. Turun 1700-luvun lopun ravintoloitsijoista laajemmin ks. Savolainen 2017, 150–169 ja Soini 1963, 198–232.

⁷² Sinunkauppalista, vol. 106, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB. Aminoffin elinvuosista ks. Carpelan 1954, 37–38 ja Otto Lodesta ks. Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Otto Johan Lode*. Verkkojulkaisu 2005. <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=12795>. Luettu 5.1.2020.

Helsingin ja mahdollisesti Turun seurapiirejä 1820-luvulta eteenpäin kuvittanut August Mannerheim käsitteli akreilleissaan myös ystävyyttä.

voima.⁷³ Sisarusmaljakirjoja ei ole tavattu arkistoista, mutta on hyvin mahdollista, että myös naisilla oli seremoniallisia sisaruuden vahvistaneita rituaaleja.

Alceniuksen juomaveljien luettelo sekä af Schulténin sinutteluluettelo kertovat luottamussuhteen merkityksestä 1800-luvun alun nuorille, elämässään eteenpäin pyrkinneille henkilöille. Veljeyssopimus ja sen myötä saatu lupa sinutella olivat tärkeitä etappeja, jotka oli syytä kirjata muistiin. Mittavat nimelistat kielivät myös tavoitteellisesta ihmisiin tutustumisesta. Veljeyden vahvistanut akti oli painoarvoltaan merkitsevämpi ja symbolisempi kuin myöhempi kirjaus muistikirjaan, mutta rekisterillä oli myös oma tarkoituksensa. Vihkoon kirjattu nimi todensi illan aikana tehdyn sitoumuksen ja teki siitä näkyvän kantajalleen. Kohteliaisuussäännöille ja normatiivisen tapakoodiston tuntemiselle perustuneessa seuralisuuden kulttuurissa olisi ollut epäkohteliasta, mikäli aikaisemmin tehdyt sinunkaupat olisivat päässeet unohtumaan. Alceniuksen ja af Schulténin luettelot sekä Winterin päiväkirjamaininnat olivat ennen kaikkea listoja ystäväistä ja sosiaalisista kontakteista, jotka loivat yhteenkuuluvuuden ja veljeyden tunnetta. Ne toimivat myös muistutuksina kantajilleen

⁷³ Vainio-Korhonen 2012, 57–63. Ks. myös esim. Steinrud 2007, 103–234 ja Österberg 2007.

tällaisen verkostoitumisen hyödyllisyydestä. Veljeydenmaljoja ja sinunkauppoja ei olisi tehty saati kirjattu ylös, mikäli niillä ei olisi ollut merkitystä seuraelämässä, oman kontaktiverkoston luomisessa sekä ystävyyden rakentamisessa. Ystävyyttä oli mahdollista hyödyntää seurapiireissä, joissa suhdeverkostot olivat yhtä tärkeitä kuin seurallisuus sisältöineen.

Ystävyys käsitteenä sisälsi monenlaisia ihmissuhteita varhaismodernissa Euroopassa. Motiivi ystävyysuhteen solmimiseen saattoi olla taloudellinen, romanttinen, henkinen tai poliittinen. Näiden ohella ystävyys saattoi syntyä myös sukulaisten kanssa, jolloin yksilöitä yhdistäneitä siteitä oli kaksi: sukulaissuhde ja ystävyysuhde. Ystävyys oli luonteeltaan kahden ihmisen välistä, mutta sen avulla oli mahdollista muodostaa myös laajempia sosiaalisia piirejä, joissa ystävyyttä vaalittiin ja syvennettiin.⁷⁴ Ystävyys oli sekä yksityistä, osapuolten keskinäistä että julkista, näkyvää, kuten ystävyyden historiaa tutkinut Eva Österberg on todennut.⁷⁵ Norjalainen historioitsija Ola Teige on muotoillut Österbergin ajatuksen hieman toisin sanoen ja määritellyt ystävyyden käsittämään joko henkilökohtaisen eli emotionaalisen tai sosiaalisen eli instrumentaalisen siteen. Teigen mukaan instrumentaalisisä käsityksessä ystävyys rakentuu sosiaalisesti samanarvoisten henkilöiden välille ja suhde on vastavuoroinen, eikä välttämättä rakennu voimakkaan tunteen pohjalle.⁷⁶ Lähtökohtaisesti ystävyys on kuitenkin tasavertaisuuteen ja epäformaaliin kanssakäymiseen perustuvaa.⁷⁷ Ystävyys saattoi olla myös kuninkaallisen hovin kaltaisen sosiaalista kanssakäymistä tarkasti säädelleen yhteisön ja hierarkian vastapaino, joka vapautti kohteensa kahlitsevilta keskinäisiltä valtasuhteilta ja säännöiltä, ainakin ideaalitasolla.⁷⁸ 1810-luvun Turussa tämä tarkoitti instituutioiden välisistä ja sisäisistä hierarkioista luopumista ystävyyden nimissä niinä hetkinä, jolloin virallista protokollaa ja kohteliaisuussääntöjä ei tarvinnut noudattaa.

Virkayhteisöjen hierarkkiset piirit

Suku- ja ystäväpiirin ohella keskeinen seurapiiriverkostojen muodostaja ja sosiaalisen pääoman ylläpitäjä oli viran ja palveluksen ympärille rakentunut yhteisö. Kehittyvä suuriruhtinaskunta tarjosi uusia mahdollisuuksia säätyläismiehille, jotka havittelivat uraa senaatissa, hovioikeudessa, Turun akatemiassa, liike-elämässä tai laajemmin suuriruhtinaskunnan ja Venäjän keisarikunnan palveluksessa. Kun ennen 1808–1809 sotaa Suomessa oli yksi keskusvirastoelin eli koskenperkausjohtokunta, perustettiin venäläisten tulon myötä senaatin ohella yhdeksän uutta virastoa, joihin kaikkiin tarvittiin pätevää virkakuntaa. Keskushallinnon virkamiehiä oli Suomen suuriruhtinaskunnassa 1811 yhteensä 132 ja vuoteen 1820 mennessä määrä oli kasvanut 181 virkaan. Valtaosa heistä työskenteli Turussa.

⁷⁴ Tadmor 2001, 167–170.

⁷⁵ Österberg 2007, 30–36.

⁷⁶ Teige 2013, 259–260.

⁷⁷ Österberg 2007, 30–36. Ks. myös Steinrud 2007, 106–107.

⁷⁸ Wolff 2004, 85–87. Ks. myös Wolff 2006.

Virkatyön ja työpaikkojen lisääntyminen tarkoitti myös virkamiesten sosiaalisen taustan kirjon monipuolistumista ja laajentumista.⁷⁹

Virkamiehen palveluspaikka, kuten hovioikeus, oli tärkeä yhteisö, johon kuuluminen tarjosi ansiotuloa laajemman sisällön ja kiinnekohdan säätyläismiehille ja heidän perheilleen. Virkayhteisö antoi yhteiskunnallisen statusarvon ja virkanimike taas kertoi paikan tässä hierarkiassa, ja molemmilla oli merkitystä henkilön sosiaalisen aseman muodostumisessa. Luonnollisesti omaan statukseen vaikuttivat myös muut tekijät, kuten sukutausta, mutta seurapiireissä ja kaupungissa nimenomaan viralla ja sen luomalla sosiaalisella arvolla oli merkitystä. Tämä käy ilmi, kun tarkastellaan työyhteisöjen rakentumista ja näiden keskinäisiä suhteita Turussa 1810-luvulla. Kaupungin seurapiireissä vaikutti viisi suurempaa virkayhteisöä, jotka kilpailivat statuksesta keskenään. Tällaisia olivat senaatti, hovioikeus, yliopisto, muu valtion virkamiehistö sekä kaupungin maistraatti ja kauppiasyhteisö eli kaupungin porvaristo. Kyse oli nimenomaan yhteisöistä, joihin Turun seurapiiri osin jakaantui ja jotka virallisesti edustivat kaupungin ja suuriruhtinaskunnan eri toimielimiä.⁸⁰ Nämä yhteisöt olivat koolla ja näkyvillä, kun Turussa oli isoja ja sosiaalisesti tärkeitä tapahtumia ja vierailuja. Elokuussa 1812 keisari Aleksanteri I vieraili Turussa ja vastaanotti 27. päivänä pidetyn paraatin jälkeen kaupungin tärkeimmät edustajat. Heitä ei jaoteltu säätyasemaa noudatellen, vaan nimenomaan virkayhteisöjen mukaisesti. Keisarille esiteltiin senaatti, hovioikeus, akatemia sekä lääninkanslian ja koulujen virkamiehet.⁸¹

Samalla tavalla turkulainen seurapiiri jaettiin viran mukaisiin ryhmiin myös Seurahuoneen subskriptiolistoissa, joihin kerättiin kausikortin assembléetanssiaisiin lunastaneiden nimet. Listat oli jaettu kategorioihin – senaatti, hovioikeus, akatemia, muut virkamiehet sekä maistraatti ja kauppiat – ja niitä kierrätettiin kyseisissä yhteisöissä nimienkeruuta varten.⁸² Näin säätyläiset edustivat seuraelämässä yhteisöjään. Listojen kierrättäminen työyhteisöissä toki helpotti osallistujien keräämistä ja assembléiden organisointia, mutta kategorioiden tarkastelu pelkästään logistisen prosessin näkökulmasta yksipuolistaa siihen liittyneitä merkityssuhteita. Kausikortin hankkineilla ei ollut muuta mahdollisuutta kuin kirjata nimensä siihen kohtaan, jossa oma yhteisö mainittiin. Akatemian väki ei voinut, ja tuskin halusikaan, kirjoittaa nimeään hovioikeuden kohdalle eikä kierrossa ollut mitään kategoriavapaata listaa, johon nimensä olisi voinut merkitä. Kategorioilla oli merkitystä seurapiireissä, joissa status ja yhteiskunnallinen asema vaikuttivat sosiaaliseen kanssakäymiseen. Yksilö ja instituutiot olivat vahvasti sidoksissa toisiinsa.

Yksilöt siis luokiteltiin instituutioiden ja virkarakenteen mukaisesti. Järjestelyssä ei ollut kyse pelkästään luokittelusta ja sen mukanaan tuomasta arvosta, vaan myös päinvas-
taisesta suhteesta. Yksilö, virkamies, edusti ulospäin sitä yhteisöä, johon hän kuului. Kyse

⁷⁹ Savolainen 1996, 14–17, 70–88, 465–466.

⁸⁰ Winterin päiväkirja 9.9.1814, 17.10.1814, 13.10.1815 ja 28.5.1818; Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA. Vrt. Wirilander 1974, 162–164.

⁸¹ Winterin päiväkirja 27.8.1812. Vuoden 1812 keisarin vierailusta ks. laajemmin Villstrand 2012.

⁸² Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

oli edustuksellisesta asemasta, joka velvoitti kantajaansa. Se näkyi yllä mainitun kaltaisissa edustustilaisuuksissa sekä kaupungissa pidetyissä juhlakulkueissa. Yksi 1810-luvun näkyvimmistä kulkueista Turussa oli Gustaf Mauritz Armfeltin ruumissaatto, joka kulki halki kaupungin syyskuussa 1814. Armfeltin ruumis tuotiin Pietarista Turkuun laivaston fregatin kyydissä, josta vainaja siirrettiin kunnianlaukausten saattelemana maaherran residenssin laituriin. Maaherran asunnon luota alkoi kulkue, johon kaikki Suomen ja Turun johtavat yhteisöt osallistuivat. Edessä kulki kasakoiden ja upseereiden johtama kunniakaarti, jota seurasi Armfeltin verhoiltu ja koristeltu ruumisvaunu. Vaunun perässä kulkivat kreivin pojat ja osa sukulaisista, joiden jälkeen arvonmukaiseen järjestykseen olivat asettautuneet maan tärkeimmät instituutiot: ensin senaatti, sitten hovioikeuden virkamiehet, paikkakunnan aateliset, kenraalikuvernöörin virkamiehet, läänin virkakunta, posti, tulli sekä muut suuriruhtinaskunnan virkamiehet. Sen jälkeen kulkueessa kävelivät Turun akatemian professorit, papisto sekä kaupungin maistraatti ja virkamiehet. Mukana oli myös korkea-arvoisia venäläisiä upseereita.⁸³

Samanlaisia kulkueita ja hierarkisoituja järjestyksiä esiintyi myös akatemian piirissä. Promootioiden aikaan juhlallisuuksiin osallistunut väki, johon kuului muitakin kaupunkilaisia kuin akatemian edustajia, järjestivät kulkueen Akatemiatalolta Tuomiokirkkoon.⁸⁴ Näin viran tarjonnut palveluspaikka muokkaantui yhteisöksi, jota säätyläismies edusti. Samalla hän sai nauttia arvostuksesta ja sosiaalisesta statuksesta, jota virkapaikan mahdollistanut instituutio ympärilleen huokui. Isojen juhlallisuuksien yhteydessä järjestetyt kulkueet olivat omiaan viestittämään kaupunkilaisille instituutioiden ja sen virkakunnan olemassaolosta. Näyttävä kulkue ja hierarkisoitu järjestys loivat seremoniallisuutta ja siten arvostusta, jolla oli tärkeä käyttöarvo seurapiirissä.

Virkayhteisöjen sisällä oli myös toisenlaista yhteisöllistä toimintaa kuin edustavan seremonialliset juhlat, mikä edesauttoi seurallisuuden kulttuurille tarpeellisten yhteisöllisyyden ja toverillisuuden synnyttämisessä. Johan Winter kuvailee päiväkirjassaan useaan otteeseen, kuinka hovioikeuden virkamieskunta loi ja vahvisti yhteenkuuluvuutta ja yhteisöllisyyttä. Hovioikeus oli Winterin yhteisö ja yksi kiinnekohta, jonka ympärille hänen oma seurapiirinsä rakentui. Hovioikeuden jäsenillä oli tapana vaihtelevien väliajoin kutsua kollegoitaan syömään ja juomaan alkoholia joko johonkin Turun paremmista ravintoloista tai jonkun virkamiehen kotiin. Syy kokoontumiselle saattoi olla syntymä- tai nimipäivän vietto, istuntokauden aloittaminen tai päättäminen tai vain työpäivän päättymisen.⁸⁵ Myös oikeustieteen tuoreet kandidaatit kutsuttiin osaksi hovioikeuden yhteisöä. Winter kertoo, kuinka auskultanteiksi hakeneet kandidaatit tarjosivat ruokaa ja juomaa hovioikeuden jäsenille mamselli Vigrenin ravintolassa. Seuraavana päivänä pidettiin kuulustelut auskultointiin pääsyä varten, joten kyse oli seremoniallisesta illallisesta.⁸⁶ Illallisen voi nähdä

⁸³ Winterin päiväkirja 6.–9.1814.

⁸⁴ Winterin päiväkirja 13.10.1815. Ks. myös Winterin päiväkirja 15.6.1818; *Åbo Allmänna Tidning* 11.11.1817.

⁸⁵ Winterin päiväkirja 17.6.1814, 20.8.1814, 13.11.1815, 18.11.1815, 10.4.1816, 13.10.1817 ja 5.2.1819.

⁸⁶ Winterin päiväkirja 14.12.1814.

myös eräänlaisena initiaatoriittinä, jossa nuoret kokelaat ottivat ensimmäisen askeleen kohti sitä yhteisöä, jonka jäseniksi he pyrkivät. Illallisen ja sitä seuranneen auskultoinnin kautta he viimeistelivät tutkintonsa ja lunastivat paikkansa oikeuden palvelijoina, mutta samalla heille aukesi ovi tulevalle virkauralle ja seurapiiriin. Kaikista ei tullut hovioikeuden jäseniä, vaan ura saattoi jatkua muissa virastoissa, kuten senaatissa, mutta se ei vähentänyt heidän arvoaan tuomareina.

Seurusteluyhteys oman viiteryhmän kanssa oli luonteva, mutta ei itsestäänselvyys. Hovioikeuden jäsenetkään eivät aina kokoontuneet koko ryhmän kesken, eikä kaikille aina jaettu kutsuja yhteisiin tapahtumiin. Johan Winter valitteli 13. marraskuuta 1815, kuinka hovioikeuden notaari Christian Avellan oli kutsunut Christianin päivän kunniaksi hovioikeuden kollegoitaan lounaalle, mutta jättänyt Winterin kutsumatta.⁸⁷ Taustalla oli saattanut olla jokin riita, joka ei päiväkirjan merkinnöistä aukea, mutta yhtä lailla kyse saattoi olla inklusion eli mukaan ottamisen ja eksklusion eli poissulkemisen keinoista, joilla rajattiin ihmisiä pienempiin piireihin. Turun seurapiiri sisälsi teoriassa laajan joukon 1800-luvun alun säätyläisiä, mutta käytännössä sen yleinen ilmenemismuoto oli tietyn valinnan pohjalta muodostettu rajatumpi piiri. Siten Turun seurapiiri koostui todellisudessa useista pienemmistä seurapiireistä, joista osa oli vakiintuneita yhteisöjä ja piirejä ja osa hetkellisiä, monesti spontaanisti syntyneitä ja rajatun ajan toimineita piirejä.

Yksilöiden ohella toisinaan myös laajemmat yhteisöt saattoivat kohdata seurapiirien rajat, ja juhla-kutsu saattoi jäädä saamatta laajemmalta potentiaaliselta osallistujajoukolta. Tämä teki poissaolosta sosiaalisesti isomman asian kuin mitä vain yhden tai kahden henkilön puuttuminen olisi tehnyt. kenraalikuvernööri Fabian Steinheil järjesti suuret juhlat Turussa venäläisten voitettua ranskalaiset Leipzigin taistelussa syksyllä 1813. Paikalle kutsuttiin yli 250 kaupunkilaista, mutta vain neljä henkilöä hovioikeudesta. Asia tuohdutti ilmeisen paljon Johan Winteriä, etenkin, kun senaatin jäseniä oli kutsuttu paikalle avokätisesti, mistä hän kirjoitti huomion päiväkirjaansa:

Tänään oli tarkoitus Turussa laulaa Te Deum Leipzigin voiton kunniaksi, valaista kaupunki ja kenraalikuvernöörin järjestää illalla tanssit Seurahuoneella 250 henkilölle alkaen klo 7:stä 4:ään. Konseljista kutsuttu jopa protokollasihteerit, mutta hovioikeudesta vain Pomoell, Tihleman, Richter ja Ba[e]ckborg – ei edes varapresidenttiä.⁸⁸

⁸⁷ Winterin päiväkirja 13.11.1815.

⁸⁸ ”I dag skulle i Åbo Te Deum sjungas öfer seger vid Leipzig, staden illumineras och General Guvernören om afton ge Bal i Societets huset för 250 personer ifr. kl. 7 till 4. Ifrån conseljen bud till och med prot secret. men fr. HofR. blott Pomoell, Tihleman, Richter och Backborg – ej en gång Vice Presid.” Winterin päiväkirja 21.11.1813.

Steinheilin kutsut rikkoivat Turun yhteisöjen välistä valtatasapainoa ja totuttuja käytäntöjä vastaan. Winterin närkästys kuvaa hyvin sitä sosiaalisen tasapainon puutetta yhteisöjen välillä, joka ei yleensä esiintynyt ainakaan julkisemmissa ja koko seurapiirin kattavissa tilaisuuksissa. Steinheilin juhlat olivat venäläisen viranomaishallinnon järjestämät voitonjuhlat, joihin oli kutsuttu laaja edustus eri yhteisöistä. Siksi oletusarvoista olisi ollut, että myös hovioikeus olisi edustanut juhlissa isolla ja näkyvällä joukolla.

Seurat seurapiirissä

Instituutioiden ja virkakuntien lisäksi seuroilla ja yhdistyksillä oli sijansa seurapiireissä, niihin pääsyssä ja niiden ylläpitämisessä. Erilaisten yhdistysten toimintaan osallistuminen loi ennen kaikkea yhteyksiä seurapiirin jäsenten välille. Turussa ja muualla Suomessa oli jo ennestään toiminut yhdistyksiä, joiden merkitys oli ollut keskeinen sekä kaupungin seuralämälle että laajemmin kaupunkikehitykselle. 1700-luvun jälkimmäinen puolisko oli aktiivista yhdistysten ja etenkin salaseurojen perustamisen aikaa. Osa yhdistyksistä oli jo ehtinyt päättää toimintansa 1810-luvulle tultaessa, kuten kaikki pienet salaseurat sekä Turun akatemian toimijoiden piirissä suositut Aurora-seura ja Turun Soitannollinen Seura, mutta osa seuroista jatkoi toimintaansa Venäjän keisarikunnassa. Olemassa olleiden yhdistysten ja seurojen rinnalle perustettiin myös uusia järjestöjä, joiden toiminnassa oli seurallisia ulottuvuuksia.⁸⁹

Eräs tällainen seurapiirien kannalta oleellinen seura oli 1797 perustettu Suomen Talousseura, *Kejserliga Finska hushållningssällskapet*, jonka nimi vaihtui kuninkaallisesta keisarilliseksi vuonna 1809. Talousseuran toimintakenttä oli koko Suomi, mutta yhdistyksen kotipaikka oli Turku, jossa monet seuran aktiiveista asuivat. Seuran tarkoituksena oli edistää taloudellista ajattelua tiedottamalla ja neuvomalla. Talousseuran toiminta oli julkista. Seuralla oli useita esikuvia etenkin Ruotsissa, mutta myös muualla Euroopassa, ja näin se oli osa laajempaa länsimaista ilmiötä.⁹⁰ Talousseuraa ei tule tarkastella kapea-alaisesti pelkästään sen toiminnan kautta, vaan uudenlaisena seurallisuuden ja politiikan areenana, kuten muitakin seuroja, yhdistyksiä ja klubeja. Talousseura tarjosi jäsenilleen sosiaalisen ja avoimen yhteisön, jossa keskustella vapaasti poliittisista ja yhteiskunnallisista kysymyksistä hallitsijan suoran kontrollin ulottumattomissa.⁹¹

Talousseuran matrikkeleiden mukaan seuraan kuului vuonna 1810 yhteensä 429 henkilöä. Seuran jäsenmäärä nousi koko 1810-luvun ja vuonna 1819 jäseniä oli yhteensä 491, joista 62 oli luokiteltu ulkomaalaisiksi. Näistä suurin osa oli ruotsalaisia. Venäläistaustaisia

⁸⁹ Stenius 1987, 97–128. 1700-luvun lopulla vallalla ollut vapaamuurari-innostus oli jo hiipunut 1809 mennessä eikä 1810-luvulla Turussa toiminut vapaamuurarilooseja tai muita salaseuroja. Ahtokari 2000, 75–98.

⁹⁰ Marjanen 2013, 153–162, 198–206; Stenius 1987, 121–137; Cygnaeus 1897, 192–207, 341–350. Eurooppalaisesta taustasta ks. laajemmin Marjanen 2013, 38–77.

⁹¹ Marjanen 2013, 8–9.

henkilöitä ei luettu ulkomaisiksi jäseniksi, vaikka heitä yhdistykseen kuuluikin.⁹² Talousseuran suomalaiset jäsenet olivat pääosin säätyläisiä, ja jäsenistä monet kuuluivat Turun seurapiiriin. Suurimmaksi osaksi he edustivat papistoa, porvaristoa ja aatelitonta sivistyneistöä, kuten läänien virkamiehiä, tuomareita, apteekkareita, lääkäreitä ja akatemian professoreita. Heidän lisäksi seuraan kuuluivat lähes kaikki hierarkiassa korkeimmalla vaikuttaneet eliitin jäsenet. Jäsenmaksua maksoivat niin maaherra Carl Erik Mannerheim, vapaaherra Otto Klinckowström, arkkipiispa Jacob Tengström, vapaaherra Knut von Troil, hovioikeuden presidentti Adolf Tandefelt kuin valtiosihteeri Robert Henrik Rehbinder.⁹³

Toimintansa tueksi seura vuokrasi itselleen kokoontumistilan. Seuran huoneisto oli 1820-luvulla viikoittaisten tapaamisten näyttämö ja toiminnan vakiintuneisuudesta päätellen on mahdollista, että huoneiston ovet olivat auki jäsenistön tapaamisia varten jo aikaisemmin. 1810-luvulla Talousseura vuokrasi itselleen Köyhäintalon yläkertaa, jossa oli useita kamareita, sali ja keittiö.⁹⁴ Talousseuran kanssa yhteisissä tiloissa toimi 1810-luvulla myös Turun Lukuseura, Läsesällskapet i Åbo, joka lainasi kirjallisuutta jäsenistölleen. Lainaustoiminnan ohella seuralla oli myös sosiaalinen puolensa, joka suomalaisia seuroja tutkineen Henrik Steniuksen mukaan muistutti paikoin herrainklubien toimintaa.⁹⁵

Talousseuran matrikkeleita analysoimalla vahvistuu kuva yhteisöstä, johon moni halusi kuulua. Seuran toimintaa pidettiin arvokkaana, mutta samalla se oli tärkeä verkostoitumispaikka monelle tärkeälle poliittiselle ja sosiaaliselle vaikuttajalle. Seurustelun ja verkostoitumisen näkökulmasta seura oli erityisen hyödyllinen niille jäsenille, jotka eivät asuneet Turussa eivätkä siten kuuluneet kaupungin seurapiiriin. Ei ole varmaa, kuinka paljon Turun ulkopuolelta tulleet henkilöt hyödynsivät Talousseuran jäsenyyttä luodessaan itselleen suotuisia kontakteja, mutta ainakin heillä oli siihen mahdollisuus. Ottaen huomioon seurallisuuden merkityksen 1800-luvun alun säätyläisille, oli seuran hyödyntäminen tässä tarkoituksessa kuitenkin todennäköistä. Talousseura oli yksi monista alustoista, jotka vaikuttivat Turun seurapiirin sisällä.

Sääntöjen luomat rajat

Turussa toimineiden seurojen ja piirien toiminta oli lähtökohtaisesti avointa, mutta todellisuudessa sisäänpääsy niihin rajoittivat joko normatiiviset tai sosiaaliset pelisäännöt. Havainnollistava esimerkki tällaisesta sosiaalisesta kontrollista on Turun seurahuone, jonka

⁹² *Kejsrerliga finska hushållningssällskap* -matrikelit 1810 ja 1819; Cygnaeus 1897, 170–171, 313–314.

⁹³ *Kejsrerliga finska hushållningssällskap* -matrikelit 1810 ja 1819.

⁹⁴ Stenius 1987, 136–138; Dahlström 1947, 168–172; Cygnaeus 1897, 184–185. Talousseura toimi pitkään vuokralla erilaisissa tiloissa, kunnes 1823 he saivat ostettua oman talon. Ks. tarkemmin Dahlström 1947. Köyhäinhuoneen yläkerrassa oli toiminut aikaisemmin säätyläisten suosima ravintola, jossa oli järjestetty myös assembléetanssiaisia. Ks. Artukka 2018b.

⁹⁵ Stenius 1987, 120; Mustelin 1949, 88–90. Lukuseuran kanssa yhteistyötä oli harjoitettu jo 1800-luvun ensimmäisinä vuosina. Cygnaeus 1897, 184–185.

yhteisöllisten assembléetanssiaisten sisäänpääsyä säädeltiin erillisillä säännöillä. Säännöt olivat tutut ainakin kaikille seuraelämässä liikkuneille kaupunkilaisille, sillä ne oli kirjattu subskriptiolistoihin eli eräänlaisiin kausikortteihin, joita kierrätettiin eri työyhteisöissä. Senaatti, akademia, hovioikeus, maistraatti ja porvaristo sekä suuriruhtinaskunnan virkamiehet saivat omat listansa, joihin oli mahdollista maksua vastaan kirjata oma osallistumisensa. Näin assembléeosallistumiseen liittyvät sosiaaliset rajoitukset eivät olleet tuntemattomia kellekään. Kuka tahansa ei ollut oikeutettu lunastamaan sisäänpääsyä tanssiaisiin, vaan Seurahuoneesta vastanneen yhtiön assembléeita varten luomat säännöt määrittivät sen, miten kaupungin säätyläiset pääsivät osallistumaan.⁹⁶ Toimintamuoto ei sinällään ollut uusi, sillä esimerkiksi Soitannollisen seuran toimintaan saattoi ostaa kertamaksuisen kausikortin, joka oikeutti osallistumaan seuran kaikkeen toimintaan. Myös muualla Euroopassa oli käytössä vastaavanlaisia lippujärjestelmiä.⁹⁷ Järjestelmän oli tarkoitus toisaalta tuoda vakituisia tuloja yritykselle, jottei sen toiminta pohjaisi pelkästään satunnaisesti kertyviin lipputuloihin ja toisaalta säädellä osallistujia sääntökirjauksin. Tällainen menettely erosi yhteiskunnalliseen statukseen perustuneesta osallistujien valikoinnista, jota esimerkiksi Englannissa harjoitettiin.⁹⁸

Oikeus ostaa kausikortteja assembléihin rakentui kahden nimittäjän varaan: henkilön tuli olla mies ja asua Turussa. Naiset eivät voineet kirjoittaa nimeään subskriptiolistoihin, vaikka he saattoivat omistaa assembléita järjestäneen yhtiön osakkeita. Sama koski kaupungin ulkopuolella asuneita henkilöitä. Sääntö ei tarkoittanut sitä, etteivät naiset tai ulkopaikkakuntalaiset olisi voineet osallistua tanssiaisiin lainkaan, vaan nainen oli oikeutettu sisäänpääsyyn, mikäli joku häneen läheisessä suhteessa oleva mies oli hankkinut subskription. Mies saattoi olla naisen puoliso, isä, poika, lähisukulainen tai holhooja, riitti kun oli todistettava side naisen ja miehen välillä. Suhdetta ei määritelty kovin tarkasti, sillä sääntöihin asia oli kirjattu seuraavasti: ”sekä niille naisille, jotka kuuluvat hänen perheeseensä”.⁹⁹ Toisessa pykälässä täsmennetään, että perheeseen kuuluu ”isä, veli tai joku muu läheinen [mies]”, mutta sen tarkemmin asiaa ei avata.¹⁰⁰ Aikakauden ihmisille määrittely saattoi olla päivänselvä, eikä tarkemmalle kuvailulle siten ollut tarvetta. Heille perhe tarkoitti samaa kuin laajempi sukuyhteisö.

Seurahuoneen sääntöihin tehty kirjaus kuvastaa sukuyhteisön merkitystä seuraelämän keskusyksikkönä. Perheen pää oli mies, jonka ympärille yksikkö rakentui. Perheen lapset olivat riippuvaisia isästään, mikäli eivät halunneet maksaa täyttä osallistumismaksua, eivätkä olleet ylioppilaita. Naisen osallistuminen riippui lähtökohtaisesti miehestä ja

⁹⁶ Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

⁹⁷ Korhonen 2015, 33. Euroopasta ks. Davey 2016, 5; Fink 1996, 158.

⁹⁸ Rendell 2002b, 142.

⁹⁹ ”som för de damer hvilka höra till hans Famille.” Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

¹⁰⁰ ”Far, Bror eller någon annan nära anhörig”, Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun seurahuoneyhtiön arkisto, TKA. Ks. myös Artukka 2018b, 418–419.

perheestä. Perhe oli toiminnallinen, mutta myös edustuksellinen yksikkö. Perheiden ja yksilöiden osallistuminen perheen kautta oli lähtökohta, jonka pohjalle koko assembléiden sisäänpääsyjärjestelmä rakentui. Siten perheen käsitteellä oli voimakas symbolinen valta ja käytännöllistä merkitystä seurapiirin rakenteiden vahvistamisessa.

Eliitille seurahuoneen kaltaiset paikat olivat myös liiketoimintaa. Seurapiirin ovet haluttiin pitää kontrolloidusti auki ja siksi naisten oli eräissä tapauksissa mahdollista osallistua tanssiaisiiin myös ilman perheeseen kuuluneen miehen läsnäoloa. Tämä oli kuitenkin mahdollista vain niiden naisten kohdalla, joiden sukulaisia ei asunut Turussa. Tällöin naisen oli todistettavasti kuuluttava ”till den vanliga Societeten” eli oltava asemaltaan vähintään säätyläinen ja osa kaupungin seurapiiriä. Myös kaupunkiin matkanneet naiset saivat osallistua assembléihin, mutta ainoastaan johtokunnan luvalla. Johtokunta kontrolloi myös miesmatkustajien osallistumista, mutta heille maksullisen lipun sai hankkia myös kaupungin seurapiireihin kuulunut henkilö. Erillisen lipun sai myös ostaa, mikäli palveli armeijassa. Lisäksi yhteiskäyttölippuja oli lanseerattu kaupungissa asuneiden perheiden pojille, jotka pääsivät sisään yhteisellä kausikortilla. Ylioppilaille oli varattu käytäntö, jossa samaa kausikorttia sai käyttää kaksi henkilöä.¹⁰¹

Turun seurahuoneen assembléetanssiaisten sisäänpääsykriteerit olivat lopulta varsin yksinkertaiset. Tärkein ehto oli kuuluminen kaupungin seurapiiriin, jolloin ovet aukesivat, vaikkei henkilön sukulaisia olisikaan asunut kaupungissa. Toinen tärkeä kriteeri oli kaupunkilaisuus eli asuinpaikka Turussa. Tämä oli samalla myös velvoite, sillä yksittäisen lipun sijaan kaupungissa asuvilla oli lupa hankkia vain kausikortteja. Kolmas merkitsevä ehto oli tarvittava sosiaalinen asema ja ylipäänsä kuuluminen yhteiskunnalliseen eliittiin. Tätä sovellettiin kaupungin ulkopuolelta saapuneisiin henkilöihin. Turun rajojen ulkopuolella asuneet ihmiset saivat hankkia halutessaan subskription myös koko kaudeksi, mutta tämä ei ollut pakollista, toisin kuin Turussa asuneilla. Subskriptiosta puhuttaessa on myös hyvä muistaa, ettei kausikortin hankkiminen vaatinut läsnäoloa itse tanssiaisissa. Riitti kun subskriptio oli hankittu, minkä jälkeen siihen sidoksissa olleet henkilöt, kuten perheen naiset saivat yhtiön puolesta osallistua vapaasti ilman esiliinaa.

Tanssiaisten sisäänpääsyä ja koodistoa rajoitettiin myös muualla kuin Turussa, sillä se heijasti ilmiönä sääty-yhteiskunnan hierarkkisuutta ja seuraelämään liittyntä eriarvoisuuden korostamista Euroopassa. Näin esimerkiksi Viipurissa seurapiirin 1815 perustamalla tanssiseuralla *Die Wiburgische Tanz Gesellschaftilla* oli erilliset säännöt, jotka ohjeistivat osallistujia pukeutumaan oikealla tavalla ja tanssimaan sovitussa järjestyksessä.¹⁰² Linköpingin seurahuoneella taas säädettiin sisäänpääsystä, ikärajoista sekä käyttäytymisestä assembléissa. Säännöissä kiellettiin kaikenlainen kiroilu ja metelöinti sekä muiden juhlijoiden loukkaaminen. Johtokunta rajasi myös, että huonon käytöksen ohella tuli

¹⁰¹ Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

¹⁰² Ijäs 2018b, 174–175. Säännöt tosin kumottiin jo 1821.

Kausikortti Seurahuoneen assembléeille. Kortin taakse oli kirjoitettu kausimaksun maksaneen henkilön nimi.

välttää puhumasta politiikkaa, sillä se saattaisi aiheuttaa rettelöintiä.¹⁰³ Hienotunteiseen ja kohteliaaseen käytökseen ohjeistettiin enemmän tai vähemmän eksplisiittisesti myös niin Pariisin salongeissa kuin Lontoon seurahuoneissakin.¹⁰⁴ Ylipäänsä assembléeiden rakenne saattoi olla hyvin tarkkaan säädelty.¹⁰⁵

Kiinnostava kysymys on, paljonko itse säännöt lopulta rajoittivat osallistumista assembléeihin ja kuinka paljon oli kyse muunlaisista rajoittavista tekijöistä. Voi hyvin olla, etteivät Seurahuoneyhtiön asettamat säännöt olleet 1810-luvun säätyläisille niinkään todellisia rajoituksia, vaan lähinnä käytäntöä raamittanut ohje. Seurahuoneen säännöt eivät myöskään sulkeneet assembléeista pois Turun seurapiireihin kuulumattomia kaupunkilaisia kuin poikkeustapauksessa. Lähteet eivät kerro palkollisten, käsityöläisten tai merimiesten osallistuneen tanssiaisiin, joten jonkinlaisia sisäänpääsyä säädelletä tekijöitä oli käytössä. Raha oli yksi merkittävä rajoitin, sillä kevätkaudella 1817 kausikortti maksoi 17 ruplaa ja 50 kopeekkaa. Tämä ei ollut suuri summa monellekaan säätyläiselle, mutta kuitenkin niin paljon, että se jo yksistään karsi monet halukkaat osallistujat ja olisi ollut ylitsepääsemätön summa palkolliselle. Toinen säätävä tekijä oli yleinen seurallisuuden koodisto, joka piti huolen, ettei hierarkkinen statusrakennelma murtunut liiaksi. Ei olisi ollut

¹⁰³ Lindström 2013, 152.

¹⁰⁴ Kale 2004, 2; Rendell 2002b, 141–143.

¹⁰⁵ Fink 1996, 155–161.

yleisesti hyväksyttävää, mikäli palkolliset olisivat tanssineet samassa salissa eliitin seurassa, saati heidän kanssaan, vaikka tällaisia esimerkkejä Euroopassa löytyikin.¹⁰⁶ Tässä mielessä asemat olivat selvät, sillä seurapiiriin kuulumattomille henkilöille oli omat huvittelupaikkansa kaupungissa. Tällaisia paikkoja olivat erityisesti kaupungin lukuisat krouvit, mutta jossain määrin myös Seipellin sali, jonka asema kaupungin parhaana paikkana muuttui Seurahuoneen rakentamisen myötä.¹⁰⁷

Toisaalta säännöt selvästi luotiin osallistujien kontrollointia varten, sillä niin haluttaessa ne olisi voitu jättää sisäänpääsyn kriteerien osalta avoimiksi. Säännöt heijastelevat aina sitä tahtoa, joka yhteisöllä on toimintansa edesauttamiseksi tai rajoittamiseksi. Samalla tavalla jäsenheitojaan kontrolloi Suomen Talousseura, jossa uudet jäsenet seulottiin tarkasti. Jäseneksi oli mahdollista päästä vain, mikäli joku vanhoista jäsenistä suositteli uutta ehdokasta. Esityksen jälkeen seura odotti kuukauden verran, minkä jälkeen ehdotuksesta äänestettiin suljetuin lipuin. Päästäkseen sisään Talousseuraan ehdokkaan tuli saada taakseen kaksi kolmasosaa kokouksen äänimäärästä.¹⁰⁸ Kaikissa yhdistyksissä ja organisaatioissa tällaista rajoitetta ei haluttu asettaa. Vuonna 1812 perustetussa Suomen Pipliaseurassa, *Finska Bibelsällskapet*, sisäänpääsy oli avoin kaikille. Tämä seura, jonka aktiivit olivat samoja tunnettuja turkulaisia kuin Talousseurassakin, käsitteli jäsenanomuksia toisin ja toivotti tervetulleiksi kaikki halukkaat.¹⁰⁹ Siten jäsenyys ei perustunut yksin sosiaaliseen vallankäyttöön, vaan myös seuran toimintaideaan. Avoimilla ovilla oli merkitystä, sillä tällaisissa järjestöissä oli helpompi luoda sosiaalisia kontakteja suuriruhtinaskunnan eliittiin. Toisin kuin sellaisissa seuroissa, joihin pääsy oli vaikeampaa.

Turun seurapiiri rakentui jäsenyyksien kohdalla sekä inklusion että eksklusion kautta. Ihmisiä otettiin yhtäältä erilaisten yhteisöjen, ja laajemmin seurapiiriin jäseneksi, ja toisaalta suljettiin niiden ulkopuolelle samojen käytäntöjen avulla. Selkeimpiä esimerkkejä olivat erilaiset säännöt ja asetukset, joita hyödynsivät niin Suomen Talousseura kuin Seurahuoneyhtiökkin. Inklusio ja eksklusio eivät kuitenkaan rajoittuneet näkyvillä olleisiin yhteisö- ja yhdistysrakenteisiin, vaan ne vaikuttivat myös suvuissa, ystäväpiireissä ja kollegiaalisissa yhteisöissä. Sukupiireissä oltiin tarkkoja siitä, ketkä piiriin hyväksyttiin avioliittojen tai kummisuhteiden kautta. Ihmisten väliset suhteet eivät olleet puhtaan sosiaalisia edes sukupiireissä, vaan niihinkin liittyi edun ja hyödyn tavoittelu. Seurapiirissä oli tärkeää olla mukana ja sidettä siihen vahvistettiin monin eri tavoin ja linkein.

Seurapiiriin sisällä inklusiota vahvistettiin henkilökohtaisten siteiden ja sopimusten, suositusten sekä seurallisuuden avulla. Mitä enemmän yksilöllä oli siteitä ja linkkejä toisiin yksilöihin sekä eri yhteisöihin, seuroihin, piireihin ja ryhmiin, sitä enemmän hänellä oli

¹⁰⁶ Ks. esim. Hellsing 2013a; Coke & Borg 2011; Keenan 2010; Conlin 2008.

¹⁰⁷ Savolainen 2017, 150–172; Ringbom 1988, 39–40.

¹⁰⁸ Suomen Talousseuran säännöt 1799, D II 1, *Finska Hushållningsällskapet* arkiv (1797–1917), HS, ÅAB; Cygnaeus 1897, 156–158, 315–316.

¹⁰⁹ Suomen Pipliaseuran säännöt 1812, vol. 62, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB; *Finska Bibelsällskapet* och dess committees Protocoller, Ca:1, Suomen Pipliaseuran arkisto, KA Turku. Seurasta laajemmin ks. Stenius 1987, 132–135 ja *Suomen Pipliaseura 1812–1912* (1912), 1–29.

mahdollisuuksia edetä niin urallaan kuin sosiaalisella arvoasteikollakin. Ekskluusion myötä taas epätoivottu henkilö saatettiin pitää seurapiirin tai halutun piirin ulkopuolella.¹¹⁰ Seurapiiriä saatettiin suojella homogeenisenä yhteisönä alemmilta yhteiskuntaryhmiltä. Lisäksi sen sisältämät pienemmät piirit pyrkivät ekskluusion kautta pitämään oman ryhmänsä ja toimintansa muista erillisinä ja erityisenä. Seurapiiri ja sen tarjoama sosiaalinen elämä ei voinut olla avointa kaikille, sillä se olisi menettänyt samalla merkityksensä. Seuraelämän tuli olla haluttua ja ainakin jossain määrin eksklusiivista, jotta se herätti kiinnostusta ja arvostusta.

Tässä luvussa on käsitelty seurapiireihin pääsyn mahdollistumista ja aktiivista ylläpitoa perheen, kummissuhteiden, ystäväpiirin ja virkayhteisöjen näkökulmasta. Aktiivisen seurapiirin rakentamisen kannalta ne olivat kaikki sellaisia tekijöitä, joihin yksilö voi vaikuttaa vain vähän tai ei ollenkaan. Ihminen ei voi valita perhettään ja siten elämän lähtökohdat olivat lapsen vaikutusvallan ulottumattomissa. Sama koski kummissuhteita, sillä vanhemmat valitsivat lapselleen kummit omien arvojensa, verkostojensa ja päämääriensä pohjalta. Yksilö kykeni kuitenkin vaikuttamaan siihen, minkälaisiksi kummissuhteet vuosien kuluessa muodostuivat. Kummissuhteita enemmän vaikutusvaltaa yksilö saattoi käyttää ystävyysuhteiden sitomiseen ja ylläpitämiseen. Ystävyys rakentuu kuitenkin ihmisten välisessä vuorovaikutussuhteessa, joten sekään ei ole täysin yksilön itsensä hallussa. Ystävyysuhteiden syntymiseen vaikuttivat myös muiden tekemät valinnat, kuten Johan Winterin tapauksessa, kun Winterin isä päätti lähettää hänet eversti Mylen pensionaattiin opiskelemaan. Siellä Johan rakensi ensimmäiset pitkäkestoiset ystävyysuhteensa. Eniten vaikutusvaltaa omiin verkostoihinsa yksilöllä oli virkayhteisöjen valinnassa, kun otetaan lähtöolettamaksi se, että uraa koskevat valinnat olivat henkilön itsensä tekemiä. Tällöinkään hän ei voinut vaikuttaa siihen, millaisia kollegoita yhteisöön kuului. Siten valinta kohdistuu enemmän virkayhteisön statukseen kuin kollegoihin.

Turun seurapiiri muodostui useamman erilaisen piirin yhteenliittymästä. Turku oli erilaisten yhteisöjen kaupunki, jossa toimi niin järjestäytyneitä seuroja ja yhdistyksiä kuin epävirallisempia, kollegiaalisten tai muiden sosiaalisten suhteiden ympärille muodostuneita piirejä. Piirit rakentuivat monitahoisen ja usein hienovaraisen sosiaalisen kanssakäymisen varaan ja niitä ylläpitivät sosiaalinen toiminta, seurallisuus ja verkostoituminen eli kahden- tai useamman väliset suhteet. Yksilöllä saattoi olla useita piirejä ja viiteryhmiä, joihin hän kuului, ja josta hänen oma seurapiirinsä koostui.¹¹¹ Tällaisia olivat perhe ja sukulaissuhteet eli sukuyhteisö, ystävyysuhteet, kollegiaaliset työsuhteet sekä seurat ja yhteisöt. Pääsyä eri piireihin säänneltiin inkluusion ja ekskluusion avulla, mikä rakentui osin tietoiselle toiminnalle, osin perinteille, tapakulttuurille ja ideologialle, jotka implisiittisesti vaikuttivat taustalla. Kosmopoliittisessa maailmassa myös eliitin lojaliteetit ulottuivat useisiin

¹¹⁰ Ekskluusiosta ks. esim. Ijäs 2018b; Greig, 234–235; Keskinen 2012, 146–147; Scobey 1992.

¹¹¹ Vrt. Wolff 2005, 313–328. Wolff on tuonut esille, kuinka kosmopoliittisessa maailmassa eliitin lojaliteetit ulottuivat usein moniin suuntiin. Yksilö määritteli identiteettiään omakuvan rakentamisen sijaan useiden erilaisten yhteisöjen kautta, eikä samaistumisen kohteet esimerkiksi vallan instituutioihin olleet staattisia.

suuntiin, kuten Charlotta Wolff on tuonut esille. Yksilö määrittä identiteettiään omakuvan rakentamisen sijaan useiden erilaisten yhteisöjen kautta, eikä samaistumisen kohteet olleet staattisia.

Naisten ja miesten roolit ja mahdollisuudet seurapiirissä

Seurapiireissä oli 1800-luvun alun Euroopassa mukana sekä miehiä että naisia, ja seuraelämä rakentui yhteisen osallistumisen ympärille. Julkisuus ja julkiset seurallisuuden tilaisuudet koskivat kaikkia, jotka siihen osallistuivat. Näin oli myös 1810-luvun Turussa, jossa seurapiiriin ja seuraelämään osallistui kaikenikäisiä säätyläisnaisia ja -miehiä. Seuraelämän perusta olivat erilaiset julkiset juhlat, tapaamiset, konsertit ja esitykset, jotka kokosivat yhteen kaupungin merkittävimmät henkilöt ja perheet. Tanssiaisia oli järjestetty Turussa jo 1700-luvulla jo vuosikymmenten ajan, mutta 1810-luvulla mahdollisuudet tanssiin kuitenkin oleellisesti lisääntyivät, kun tanssiaisten määrä kasvoi suurentuneen seurapiirin ja Seurahuoneen valmistumisen myötä.

Kaikkein keskeisin juhlan muoto olivat tanssiaiset, joita järjestettiin ahkerasti ympäri vuoden. Ne olivat näyttätymisen paikkoja, joissa oli mahdollista esitellä tanssitaitojaan ja uusimman muodin mukaisia pukuja sekä seurustella vanhojen ja uusien tuttavien kanssa. Ennen kaikkea tanssiaiset olivat nuorten aikuisten paikkoja, sillä ne järjestettiin monesti isoissa tanssisaleissa, joihin kokoontui runsaasti seurapiireihin kuuluneita nuoria. Tanssiminen tarjosi roolin sekä naisille että miehille, sillä 1800-luvun alussa tanssiaiset vaativat molempien läsnäoloa. Tanssiaiset tarjosivat mahdollisuuden tavata potentiaalisia avioliittoehdokkaita ja kumppaneita, kun juhlien aikana oli tilaisuus seurustella kiinnostavien henkilöiden kanssa. Tanssiaiset tekivät erityisesti naiset näkyviksi, kun heille avautui mahdollisuus sosiaalisen kanssakäymiseen laajasti oman seurapiirin kanssa. Samalla tanssiaiset antoivat valtaa naisille suhteessa miehiin, sillä he kykenivät vaikuttamaan siihen, ketkä hyväksyttiin tanssipartnereiksi ja ketkä saivat kieltävän vastauksen.¹¹² Näin tanssi ja tanssiaiset vahvistivat naisten toimijuutta ja antoivat heille sosiaalista valtaa suhteessa miehiin.

Uudessa seurapiirejä ja seurallisuutta koskevassa tutkimuksessa on korostettu sitä, miten seurapiirit olivat naisten ja miesten toimijuuden paikkoja, ja miten erityisesti naiset vaikuttivat näissä piireissä. Miehistä toimintakentän sijaan seuraelämä on haluttu nähdä urbaanina ympäristönä, jossa myös naisten organisointikyvyt ja aktiivinen toimijuus olivat mahdollisia. Kyse on ollut ennen kaikkea paradigman muutoksesta ja lähdeaineistojen uudenlaisesta hyödyntämisestä.¹¹³ Paradigman muutos näkyy englantilaisen historioitsija Elaine Chaluksen tutkimuksissa, jotka ovat haastaneet kuvaa politiikasta ja poliittiseen elämään

¹¹² Aalestad 2006, 295–296; Ulvros 2004, 178–180; Rendell 2002, 89–99; Sandler 1996, 248–253; Rundqvist 1989, 89–91. Ks. myös Ylivuori 2018, 116–128.

¹¹³ Chalus 2019; Ylivuori 2018; Lilti 2015; Hellsing 2013a; Glover 2011.

osallistumisesta yksin miehisinä areenoina.¹¹⁴ Näkökulman laajentaminen koko seurapiiriä koskevaksi ei poista sitä, että yhteiskunnallinen toiminta keskittyi miehille. Esimerkiksi Turun seurahuone oli miesten organisoinnin tulos. Lähteet antavat yksiselitteisen kuvan miehistä perustamassa yhtiötä, keräämässä rahoitusta, suunnittelemassa rakennusvaiheita ja johtamassa yhtiötä miehistä koostuvan johtokunnan avulla. Naisilla oli mahdollisuus sijoittaa yhtiöön, mutta muuten heidän roolinsa Seurahuoneen perustamisessa vaikuttaa lähteiden perusteella vähäiseltä.¹¹⁵ Seurahuonetta ei kuitenkaan perustettu yksin eliitin miesten toimintaa varten, vaan tila oli tarkoitettu koko seurapiirin, myös naisten, yhteiseksi huvittelu- ja kohtaamispaikaksi. Siksi on vaikeaa nähdä, etteikö Turun ensimmäisen julkisen ja vain seurallisuuden tarpeisiin luodun rakennuksen suunnittelu ja toteutus olisi kiinnostanut myös tilan kaikkia tulevia käyttäjiä.

Naiset seuraelämän mahdollistajina

Seurahuoneen sijaan on mahdollista tarkastella yksityisempiä, säätyläisten omissa kodeissaan ja hallitsemisissaan tiloissa järjestämiä juhlia ja naisten toimintaa niiden mahdollistamisessa. Näissä yhteyksissä naisten oli mahdollista järjestää itse omia juhlia ja kontrolloida niiden kutsuja, tarjoiluja, ohjelmaa ja yleistä seurallisuutta, sikäli kun se oli emännän vastuulla. Turussa tällainen seuraelämän ahkera organisoija oli Vendla Gustava von Wright, joka oli maaherra Ernst Gustaf von Willebrandin leski. Von Wright, joka esiintyy Winterin päiväkirjassa tittelistä juontuvalla kutsumanimellä ”kenraalitar” tai ”kenraalitar Willebrand”, järjesti usein tanssiaisja ja illallisia kaupungille ylimmälle eliitille, johon hän itsekin kuului. Winterin mukaan von Wright emännöi 15. huhtikuuta 1814 suuret illalliset ja juomingit ja 15. helmikuuta 1816 hän järjesti suuret tanssiais Turun seurapiirille. Von Wright ei ollut innokas pelkästään suurten tilaisuuksien järjestäjänä, vaan piti myös pienempiä kahvikutsuja ja muita kokoontumisia kodissaan.¹¹⁶ On mahdollista, että von Wright emännöi jonkinlaista naisten ja miesten kohtaamispaikkana toiminutta kirjallisen, kulttuurisen tai yhteiskunnallisen keskustelun ympärille rakentunutta salonkia, mutta Winterin päiväkirja ei valota kokoontumisista enempää. Joka tapauksessa von Wright oli keskeinen toimija Turun seuraelämässä ja kuvaava esimerkki aktiivisesta seurapiirin rakenteiden ylläpitäjästä. Von Wrightin status maaherran leskenä mahdollisti aktiivisuuden, mutta sosiaalisten tapaamisten järjestäminen vaati myös osaamista ja taitoa lukea seurapiiriä.

Vendla von Wright ei ollut ainoa säätyläisnainen, joka emännöi kokoontumisia Turun seurapiirille. Huhtikuussa 1814 Erika Wasz juhlisti miehensä, kreikan kielen professori Johan Bonsdorffin, syntymäpäiviä järjestämällä hänelle konsertin, illallisen ja tanssiais

¹¹⁴ Ks. esim. Chalus 2001 ja 2005.

¹¹⁵ Artukka 2018b, 406–409.

¹¹⁶ Winterin päiväkirja 9.2.1814, 15.4.1814, 2.2.1816, 15.2.1816 ja 20.1.1818. Wrightistä ja Willerrandeista ks. Haggrén 2001.

kotonaan.¹¹⁷ Emännöintivastuuta kantoi myös Augustinien kauppiassukuun kuulunut naimaton Lovisa Augustin, jonka luona pidettiin koko yön kestäneet illallisjuhlat ja tanssiaiset maaliskuussa 1813. Vuotta aikaisemmin hän oli järjestänyt juhlat Hans Bremerille, jolla ei ollut naimattomana miehenä kunnollisia mahdollisuuksia järjestää illallisia kotonaan. Lovisa Augustinin tapaan Hans Bremer oli varakkaan kauppiassuvun jäsen, joten juhlien järjestäminen Augustinin luona ei kerro varallisuuden puutteesta, vaan pikemminkin organisointitaitojen vähydestä.¹¹⁸ Naisten toimintakenttä ei ollut vain oma koti, vaan se ulottui tarvittaessa myös muiden yksityiselämään.

Johan Winterin päiväkirjasta käy ilmi, että Turussa pidettiin 1810-luvulla lukematon määrä tanssiaisia. Winter kirjoittaa järjestelyistä miehen tai pariskunnan sukunimen kautta ja siten juhlat henkilöityvät pariskuntien tapauksessa miehen sukunimeen.¹¹⁹ Osa naisten tekemästä valmistelu- ja organisointityöstä jää kuitenkin pimentoon, jos juhlien järjestämistä tarkastellaan vain lähteissä esiintyvien nimien perusteella. Naisilla oli tärkeä rooli juhlien emännöinnissä ja toteuttamisessa, kuten edellä mainitusta Hans Bremerin tapauksesta voi päätellä. Miehet vastasivat yleensä perheen tuloista eli heidän vastuullaan oli seuraelämän vaatimusten – talon, huonekalujen ja tarjoilujen – rahoittaminen, mikäli ne eivät olleet periytyneet avioliiton kautta. Naiset taas olivat emäntinä vastuussa seuraelämään liittyvistä käytännön järjestelyistä ja juhlien toteuttamisesta.¹²⁰

Naisten toiminta juhlien emäntinä ja mahdollistajina oli yleistä Euroopan eliitin keskuudessa. Ranskassa naiset ylläpitivät usein salonkeja ja toimivat niiden emäntinä tarjoten vierailleen toimivan ja älyllisesti kiinnostavan ympäristön kokoontua. Salongeilla tarkoitetaan historiankirjoituksessa kodeissa kokoontuneita puolijulkisia ja eksklusiivisia, kirjallisia ja yhteiskunnallisia sosiaalisia piirejä, joita yhdisti usein yhteinen sosiaalinen tausta, kiinnostus kirjallisiin, filosofisiin ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin sekä halu ylläpitää sosiaalisia suhteita ja verkostoja.¹²¹ Salonkien emännät olivat yleensä jo naimisissa, sillä avioliitto takasi vapaammat mahdollisuudet liikkua ja ottaa vastaan vieraita. Riippumattomuuden näkökulmasta parhaat lähtökohdat oli niillä, joiden aviomies oli kuollut, ja useita salonkeja emännöikin leski.¹²² Salonkeja astetta julkisemmissa assembléeissa Englannissa naiset toimivat vastaavalla tavalla emäntinä ja kontrolloivat juhlien etikettiä, sisäänpääsyä ja ohjelmaa ja olivat näin eräänlaisina seurallisuuden portinvartioijina.¹²³ Ruotsin hovissa, jonka arjen rakenteet tansseineen, vierailuineen, teatteriesityksineen ja illallisineen vastasivat

¹¹⁷ Winterin päiväkirja 1.4.1814.

¹¹⁸ Winterin päiväkirja 17.1.1812 ja 9.3.1813. Ks. myös 12.1.1816. Augustineista ks. Keskinen & Vainio-Korhonen 2018 ja Wuorinen 1959, 343–344.

¹¹⁹ Winterin päiväkirja 21.1.1815, 28.7.1817, 14.2.1818 ja 17.2.1818.

¹²⁰ Vrt. Vickery 1998, 8–9; Ulvros 1996, 52–54, 61–66.

¹²¹ Lilti 2015, 19–23, 33–38, 64–67, 70–78, 135; Kale 2004, 2–8; Klitgaard Povlsen 1998, 17–27. Ranskalaisia salonkeja ovat tutkineet monet muutkin historioitsijat, kuten Brian Cowan (2013), Charlotta Wolff (2005), Jacqueline Hellegouarc’h (2000), Dena Goodman (1994), Daniel Gordon (1994). Ks. myös Lilti 2015, 3–4. Salonki-sanan etymologiasta ja käsitteen tarkemmasta määrittelystä ks. Lilti 2015, 6–7; Klitgaard Povlsen 1998, 19–20.

¹²² Lilti 2015, 40–41. Ks. myös Klitgaard Povlsen 1998, 26–30.

¹²³ Davey 2016, 827–835; Rendell 2002b 141–142.

hyvin paljon Turun seuraelämää, naisilla oli samanlainen organisatorinen emännän rooli kuin Ranskan salongeissa ja Englannin assembléeissa. Emännät valikoivat vieraat ja toimivat yhdysiteenä heidän välillään.¹²⁴

Turun seurapiiri ei ollut ranskalainen salonki tai tukholmalainen hovi, mutta vastaavalla tavalla naiset olivat niitä henkilöitä, joiden organisointivastuulle jäivät monet puolijulkiset juhlat ja tapaamiset. Hyvä emännys oli arvo, jota yhteiskunnassa kunnioitettiin ja pidettiin tärkeänä, ja jota aviovaimolta myös edellytettiin.¹²⁵ Historioitsija Amanda Vickery on painottanut, että emännyyden myötä naiset saattoivat käyttää illallisilla sellaista valtaa, jota heille ei olisi muuten välttämättä suotu. He hallitsivat seurallisuudella, avoimella vieraanvaraisuudella ja kohteliaisuuden kulttuurilla ja hyödynsivät siten seurallisuuden mukanaan tuomaa valta-asemaa suhteessa muihin säätyläisnaisiin ja -miehiin.¹²⁶ Historioitsija Marie Steinrudin ruotsalaisaatelia koskevien tutkimusten mukaan 1800-luvulla oli tyyppillistä, että naimattomien miesten avioituneet sukulaiset ottivat paikan kotitalouden emäntinä. Näin he täyttivät niitä velvollisuuksia, joita miehen tulevalta puolisolta odotettiin.¹²⁷ Hyvä emännys vaikutti seurapiiriin ja säätyläisperheen maineeseen ja menestykseen.

Perheen tai kotitalouden arjen ja juhlan organisoinnista vastanneiden naisten työ jää arkisuudessaan helposti pimentoon, etenkin miesten tuottamissa lähdeaineistoissa, joita suuri osa säilyneistä lähteistä on. Emäntien moniulotteista ja vaativaa roolia voi yrittää hahmottaa tutkimalla af Schulténin suvun arkistokokonaisuutta ja erityisesti Jacobina Finckenbergille kuuluneiden volyymien sisältöä. Jacobina Finckenberg oli senaattori Nathanael Gerhard af Schulténin puoliso, joka vastasi perheen kotitaloudesta ensin Ruotsissa ja sitten vuodesta 1813 lähtien Turussa.¹²⁸ Palattuaan Suomeen perhe osallistui aktiivisesti Turun seurapiirin juhliin ja järjesti niitä myös itse.

Jacobina Finckenbergin suurin työ oli kodin toiminnan organisoinnissa ja kotitalouden palvelusväen johtamisessa. Af Schulténit asuivat Eteläkorttelissa 75, jonne on vuoden 1815 henkikirjassa merkitty vanhempien lisäksi kaksi tytärtä Theodora ja Magdalena ja poika Carl, neiti Maria Mellenius, rengit Johan ja Henric sekä piiat Regina, Anna, Brita, Lena, Caisa ja Greta. Vuotta myöhemmin kirjoilla olivat neiti Melleniuksen sijaan kamarineiti Christina John ja taloudenhoitaja Anna Bröms.¹²⁹ Palkollisia af Schulténeilla oli runsaasti, mikä näyttää pakottaneen heidät hankkimaan taloudenhoitajan vuoteen 1816 mennessä. Taloudenhoitaja organisoivat piikojen työt ja vastasi kotitalouden käytännön töistä, kun taas Jacobina Finckenbergille jäi vastuu koko kotitaloudesta; palkollisten johtamisesta,

¹²⁴ Hellsing 2013a, 68–69.

¹²⁵ Häggman 1994, 138–139; Steinrud 2008, 215.

¹²⁶ Vickery 1998, 8–9, 195–196.

¹²⁷ Steinrud 2008, 69.

¹²⁸ Företeckning för Samlingen Schultén af, HS, ÅAB; Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852: Nathanael Gerhard af Schultén*. Verkkojulkaisu 2005 <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=8378>. Luettu 11.2.2020.

¹²⁹ Turun henkikirjat 1815 ja 1816, T:7–8, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA. Perheellä oli lisäksi Nauvon Prosvikissa kartano, jonne oli kirjattu 17 palkollista. Nauvon henkikirja 1815, T:7, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA. Henkikirjat on luettu Kansallisarkiston ylläpitämässä Digitaaliarkistossa.

Signe Granfeltin muotokuva Jacobina Theodora Finckenbergistä. Muotokuva on todennäköisesti 1930-luvulla tehty kopio 1800-luvulta peräisin olevasta alkuperäismaalauksesta.

päivittäisten asioiden suunnittelusta ja järjestämisestä. Palkolliset olivat tärkeitä arjen ja juhlien sujuvuuden kannalta, sillä se mahdollisti isännän ja emännän aktiivisen osallistumisen seuraelämään.

Jo yksin työn organisointi kodissa vaati paljon aikaa, suunnittelua ja valvomista. Tätä työtä vaadittiin niin arjen kuin seuraelämän pyörittämiseen, ja osin tätä varten Jacobina Finckenberg loi erilaisia muistilistoja ja ohjeistuksia. Etukäteen tehty suunnittelu helpotti työn johtamista, kun asiat voitiin toistaa tutun kaavan mukaisesti. Kotitalouden koko oli 13–14 henkeä vuosina 1815–1816, joten pelkästään heidän päivittäinen ruokkimisensa vaati emännältä ja taloudenhoitajalta paljon, vaikkei emäntä ruoanlaittoon konkreettisesti osallistunutkaan. Ruoka oli keskeistä myös seuraelämän näkökulmasta. Af Schulténien arkistoon on tallennettu lukuisia seurapiirielämään kuuluneiden illallisten ruokalistoja. Menuita ja muistilistoja on säilynyt niin perheen itsensä kuin muiden perheiden järjestämiltä illallisilta. Finckenbergillä oli tapana kirjata seurapiiri-illallisten tarjoiluita muistiin Ruotsissa, joten on todennäköistä, että hän toimi niin myös Turussa, vaikkei listoja olekaan säilynyt Turun ajalta.¹³⁰ Muistilistat olivat hyödyksi, kun Finckenberg suunnitteli omien kutsujensa ruokalistaa, sillä ei ollut eduksi toistaa samaa, mitä edellisillä kutsuilla oli ollut tarjolla. Päinvastoin oli tärkeää tarjota jotain, mitä muiden illallispöydästä ei löytynyt.

¹³⁰ Ruokalistat ja aterioihin liittyvät muistiinpanot, vol. 20, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB. Turun ajalta menuita on säilynyt vain af Schulténien omista juhlista, muut ruokalistat ovat Tukholman ajalta.

Seurapiirissä oli oleellista toistaa seurallisuuden tuttuja kaavoja, mutta samalla piti olla omaperäinen ja erottautua muista. Tämä oli juuri emännän tehtävä.

Ruotsalaista ylhäisaateliin kuulunutta von Fersenien sukua tutkinut Johanna Ilmakunnas on korostanut, kuinka merkittävä rooli ruoalla ja ruokalajeilla oli isäntäparin nauttimalle sosiaaliselle arvostukselle. Illalliset kuuluivat kiinteänä osana seuraelämään ja niissä onnistuminen oli ensiarvoista.¹³¹ Af Schulténin aatelisperheessä ruoanlaitto kuului useammalla henkilölle. Talon emäntä suunnitteli illallisten menut ja antoi sen jälkeen ohjeet taloudenhoitajalle, joka toteutti tarjoilut yhdessä piikojen kanssa. Taloudenhoitajan vastuulla oli illallispöydän kattaminen, joten hän vastasi yhdessä emännän kanssa illallisten ilmeestä ja niiden onnistumisesta. Näin suunnittelussa päätävä vastuu oli talon emännällä, mutta toteutuksesta vastasi taloudenhoitaja.¹³² Samanlainen työjärjestys oli voimassa myös Johan Winterin ystävällä, aatelisella Albrecht Fredrik de la Chapellella, jonka palkattu taloudenhoitaja valmisti de la Chapellelle ja hänen ystävilleen lokakuussa 1814 maukkaan aterian isännän vastatessa vieraiden viihdytyksestä. De la Chapellella ei naimattomana ollut puolisoa, joka olisi vastannut juhlien organisoinnista.¹³³

Naisten emännyyteen liittyvä rooli ja merkitys seuraelämälle Turussa käy esille myös Johan Winterin päiväkirjasta. Hän kirjasi useampaan otteeseen sivuhuomiota siitä, miten perheiden naiset ovat olleet valmistelemassa tulevia juhlia ja miten seuraelämän näyttämöiden rakentaminen oli nimenomaan naisten vastuulla. Esimerkiksi Emmanuel Tihlemanin nimipäivien kunniaksi suunniteltu juhla lounas Tihlemanien kotona peruuntui hänen vaimonsa sairastuttua. Puolison merkitys juhlien organisoinnissa ja emännöinnissä oli niin keskeinen, ettei vaimo toipilaana voinut ottaa tätä vastuuta hoitaakseen. Tihlemanien kodin sijasta juhlaväki, joka koostui hovioikeuden jäsenistä, kokoontui lounaalle Antoni Soltanin konditoriaan.¹³⁴ Juhlien järjestely saattoi vaatia jopa niin paljon huomiota, että se häittäsi naisen osallistumasta edeltävien päivien seuraelämään.¹³⁵ Poikamiestalouksissa vastaavista käytännönjärjestelyistä vastasi taloudenhoitaja, jonka vastuulla olivat ruokahuoltoon, siisteyteen ja muihin järjestelyihin liittyvät kysymykset.¹³⁶ Niissä kotitalouksissa, joissa ei ollut emäntää tai naispuolista taloudenhoitajaa, seuraelämä keskittyi ravintoloihin ja muihin julkisiin anniskelutiloihin.¹³⁷

¹³¹ Ilmakunnas 2016, 163–167; Ilmakunnas 2011, 291–294. Af Schulténeilla ei ollut samanlaisia mahdollisuuksia panostaa palvelusväkeen kuin ylintä aristokratiaa edustaneilla von Ferseneillä, mutta molemmat kuitenkin harjoittivat omista lähtökohdistaan nähden samaa aatelin elämäntapaa.

¹³² Jacobina Finckenbergin asiakirjat, Vol. 20–21, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

¹³³ Winterin päiväkirja 26.10.1814. Vrt. Rundqvist 1989, 233–238.

¹³⁴ Winterin päiväkirja 26.3.1817 ja 5.2.1819.

¹³⁵ Winterin päiväkirja 30.12.1815 ja 26.3.1817.

¹³⁶ Winterin päiväkirja 26.10.1814, 8.11.1818 ja 5.2.1819. Vrt. Rundqvist 1989, 233–238.

¹³⁷ Ks.. Winterin päiväkirja esim 4.5.1813, 16.8.1816, 5.3.1817 ja 11.12.1818.

Naamiaiset olivat 1800-luvulla suosittu huvi eliitin keskuudessa. Jean François Bosion etsaus Pariisissa järjestetyistä juhlista vuodelta 1804.

Joustavat sukupuoliroolit

Naisten kohdalla heidän toimijuutensa ja osallistumisensa on usein kaikkein hedelmällisin tapa ymmärtää seurapiirin rakenteita ja dynamiikkaa moniulotteisena yhteisönä. Naisten itsensä tuottamia lähteitä on vähän, joten naisia on lähestyttävä miehiä useammin heidän toimintamahdollisuuksiensa kautta, jotta yksipuolisen miehinen katselukulma seurapiiriin rikkoontuisi. Silti näkökulma jää miehiseksi, mikäli naisten itsensä tuottamia lähteitä ei ole käytettävissä. Tutkimusta ohjaavat myös monenlaiset muut tekijät, joita ei aina osata ottaa huomioon. Seurapiireissä liikkuneet naiset eivät esimerkiksi olleet mitenkään homogeeninen ryhmä, vaan joukko ihmisiä, joiden taustat, sosiaaliset ja fyysiset kyvyt ja osaaminen sekä varallisuus ja mahdollisuudet toimia vaihtelivat. He kuuluivat samaan sosiaaliseen viiteryhmään, mutta muuten erot saattoivat olla hyvinkin näkyviä. Sama kuva ulottuu myös 1800-luvun alun yhteiskunnallisiin normeihin ja sukupuolirooleihin. Asetelma oli periaatteen tasolla selkeä, mutta se ei tarkoittanut, että periaate olisi vastannut käytäntöä ja arkea.

Säätyläisten maailmassa sukupuolten välinen binäärinen asetelma oli normatiivinen ja pääsääntöisesti vakaa. Naisilla ja miehillä oli omat vakiintuneet roolinsa, jossa miehen rooli oli olla patriarkaalisen yhteiskuntajärjestyksen mukaisesti perheen pää. Hierarkkisessa järjestelmässä nainen oli miehen alapuoella. Tämä jako koski myös seuraelämää ja sen konventioita sekä järjestämistä. Näihin rooleihin kasvatettiin ja kasvettiin lapsesta lähtien.¹³⁸

¹³⁸ Ilmakunnas 2016, 216–217; Steinrud 2008, 143; Vickery 1998, 8–9; Ulvros 1996, 52–54, 61–66. Ks. myös Vainio-Korhonen 2003, 184–199; Gordon 1994, 39.

Seuraelämän taitoja pystyi harjoittelemaan tanssiaisissa, illallisilla ja muissa seurapiirin tapahtumissa, jossa naiset ja miehet kohtasivat toisiaan. Heidän tuli osata toimia seurapiirissä myös vieraina. Keskustelun, tanssin, musisoinnin ja muiden seuraelämän taitojen hallintaa pidettiin arvossaan 1800-luvun alussa ja niiden perusteella arvotettiin etenkin naisia.¹³⁹

Turun seurapiiritanssiaisaiset perustuivat perinteisten konventioiden noudattamiseen ja vähittäiseen uusintamiseen, mutta lähdeaineistosta löytyy myös viitteitä mutkattomammasta suhtautumisesta asiaan. Mahdollisuuden leikittelyyn tarjosivat naamiaiset, *masquerad*, joita Turussa järjestettiin useamman kerran vuodessa. Seurapiirin hienoimmalla estradilla Turun seurahuoneella naamiaiset järjestettiin neljä kertaa vuodessa, minkä lisäksi kaupungissa osallistuttiin naamiohuveihin säätyläiskodeissa.¹⁴⁰ Seurahuoneen avajaiset 22. marraskuuta 1812 olivat naamiaiset, joihin osallistui yli viisisataa kaupunkilaista. Avajaisissa vieraiden joukossa tavattiin rakkauskirjeisiin verhoutunut keikari, turkkilainen sulttaani ja väärinpäin pukeutunut mies, jonka niskassa oli kasvot ja selässä täytetty vatsa. Sukupuoliroolien näkökulmasta kiinnostavaa oli juhliin osallistuneen ylioppilas Erik Crohnsin huomio siitä, että osa naisista oli pukeutunut miehiksi ja osa miehistä naisiksi. Hän kirjoitti kirjessään sisarelleen Elisabeth Crohnsille, miten: ”Monet miehet olivat pukeutuneet naisiksi ja päinvastoin. Myös minä olin pukeutunut yhdeksi edellä mainituista naisista, mutta mikä olin, saat yrittää arvailla niiden kuvauksen perusteella.”¹⁴¹ Crohns oli siis itse pukeutunut naisen vaatteisiin ja oli osa isompaa ristiinpukeutuneiden ryhmää. Turussa naamiaisissa oli myös asuja, joiden tarkoitus oli herättää sekä kiinnostusta vastakkaisessa sukupuoleessa että yleistä uteliaisuutta.¹⁴²

Pukeutuminen naamiaisiin hämärsi sääty- ja sukupuoli-identiteettejä, kun pukeutumisella oli vaikeaa erottautua muista saman seurapiirin jäsenistä. Lontoon Almackin seurahuonetta tutkinut Jane Rendell on tuonut esille, että 1700-luvulla erityisesti naamiaiset olivat sosiaalisen poikkeavuuden ja seksuaalisen vapauden mahdollistajia. Naamio, oli se tunnistettava tai ei, takasi tarvittavan anonymiteetin, joka yhdessä naamiaisten luoman sosiaalisen tilan kanssa antoivat luvan haastaa aikakauden normeja, kokeilla ja hassutella tavoilla, jotka muissa yhteyksissä olisivat olleet paheksuttuja. Sääntöjä sai näin väliaikaisesti ja luvallisesti rikkoa.¹⁴³ Naamiaiset tarjosivat tavallisia tanssiaisia vapaammat edellytykset parin etsintään ja tanssiin, sillä naamion takaa oli helpompi flirttailla niin rahvaan kuin eliitin kanssa.¹⁴⁴ Uudella ajalla sukupuolirooleja ja niihin liittyneitä normeja haastettiin

¹³⁹ Väinö-Korhonen 2012, 46–69; Steinrud 2008, 79–80. Ks. myös Engman 1990, 264–297.

¹⁴⁰ Tiliasiakirja 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhdistyksen arkisto, TKA; Winterin päiväkirja 23.–28.1.1817; Artukka 2018b, 419–421.

¹⁴¹ ”Många karlar voro klädda till Fruntimmer och tvärt om. Äfven jag var klädd till en af de ofvannämde kvinnorne, men vilken jag var, får Du af beskrifningen på dem, gissa dig fram.” E. A. Crohnsin kirje Elisabeth Collanille 24.11.1812, B:3, Samuel Möllerin arkisto, KA. Väkimäärästä ks. myös Winterin päiväkirja 23.11.1812.

¹⁴² Carl Nykoppin kirje Eric Crohnsille 7.11.1813, B:3, Samuel Möllerin arkisto, KA.

¹⁴³ Janes 2017, 109–121; Ulvros 2004, 179; Rendell 2002b, 138, 143–146. Englannissa naamiaiset tosin menivät Rendellin mukaan pois muodista 1800-luvun alussa, mutta Turussa muutos tapahtui vasta myöhemmin.

¹⁴⁴ Ulvros 2004, 179; Sandler 1996, 248.

laajemminkin. Esimerkiksi teattereissa järjestettiin 1700-luvulla esityksiä, joissa naiset pukeutuivat miehiksi ja toisinpäin. Kysymys ei ollut pelkästään viihteestä, vaan mieheksi naamioituminen tarjosi naisille mahdollisuuksia, joita ei olisi muuten avautunut.¹⁴⁵ Vuosisadan lopulla Ranskassa ja Englannissa esiintyi tunnettu seikkailija, Ranskan kuninkaan salainen agentti Chevalier d'Eon, joka järjestämässään miekkailuesityksissä kaksintaisteli pukeutuneena naisten vaatteisiin.¹⁴⁶ Ristiinpukeutumisella oli merkitystä seksuaalisesti. 1700-luvun Englannissa esiintyi naisiksi pukeutuneita miesprostituutioita ja miesten kanssa seksiä etsineitä naiseksi pukeutuneita miehiä. Naiseksi pukeutuminen oli julkista ja monesti myös laajemman yhteisön tiedossa, ja siten ainakin osittain hyväksyttyä.¹⁴⁷

Seurapiiri oli paikka, jossa vallitsevia sukupuolinormeja saattoi haastaa. Uuden ajan Ruotsissa ristiinpukeutumisen varjolla naiset ja miehet saattoivat toimia vastoin oletuksia. Syyt olivat käytännöllisempiä, eikä vastakkaisen sukupuolen vaatteisiin pukeutuminen välttämättä tarkoittanut lähtökohtaisesti seksuaalista tekoa. Erityisesti naiselle pukeutuminen mieheksi tarjosi suurempia vapauksia, kuin mihin yhteiskunnan oikeudelliset ja sosiaaliset normit olisivat muuten oikeuttaneet. Jonas Liliequist on kutsunut tätä sosiaalisesti teatteriksi, *social masquerade*.¹⁴⁸ Myös Turussa naamiaisissa esiintynyttä ristiinpukeutumista tulisi lähestyä ensisijaisesti sosiaalisena teatterina eikä seksuaalisena performanssina, vaikka pukeutuminen tuskin oli täysin vaille näitäkään elementtejä. Crohnsin kirjeestä voi päätellä, että ilmiö oli ainakin naamiaisten kontekstissa hyväksyttävä, kun pukeutujia oli useita. Esimerkki kuvastaa sitä, että seurapiirissä tällainen normien ja roolien haastaminen, tai vähintäänkin niillä leikkittely, oli sopivaa.

Julkinen seuralämä ulottui tanssiaisten lisäksi myös konsertteihin ja musiikkiesityksiin, joihin miehet ja naiset osallistuivat molemmat sekä musiikin harjoittajina että kuuntelijoina. Sukupuolirajat ylittävä kehitys alkoi jo 1790-luvulla, jolloin Turun musiikinharjoittajat ja musiikin ystävät perustivat Turun Soitannollisen Seuran. Perustajajäsenet olivat kaikki miehiä, mutta myös naiset osallistuivat pian toimintaan tasavertaisina jäseninä. Jäsenet kuuluivat pääosin Turun ja Suomen seurapiireihin, joten seuran toiminta oli tiiviisti sidoksissa kaupungin seuralämän kanssa, vaikka toiminta oli avointa kaikille sukupuolille. Erot naisten ja miesten osallistumismahdollisuuksissa nousevat esille luottamustehtävien kohdalla, sillä Soitannollisen Seuran puheenjohtajat ja muut luottamushenkilöt olivat kaikki miehiä. Sääntöjen mukaan vain rahastonhoitajan kohdalla mainitaan erityiseksi vaatimukseksi miessukupuoli, mutta aikakauden poliittisen kulttuurin mukaisesti vastuu- paikoille valittiin vain miehiä.¹⁴⁹

¹⁴⁵ Janes 2017, 112–114; Bauer 2011, 168–170; Peakman 2011, 9. Ks. myös Liliequist 2000.

¹⁴⁶ Timm & Sanborn 2016, 44–46. d'Eonista enemmän ks. Kates 1995.

¹⁴⁷ O'Driscoll 2013, 133–143; Trumbach 2003, 104–111. Ks. myös Trumbach 2003, 124–125n12.

¹⁴⁸ Liliequist 2000, 338–344.

¹⁴⁹ Andersson 1952, 56–58, 144, 223–224.

Miesmuusikoiden ohella moni
nainen nousi Euroopassa
kuuluisuuteen muusikkona.
Anne Vallayer-Costerin
öljyvärimaalaus *Viulistin*
muotokuva vuodelta 1773.

Naisten toimijuus ei rajoittunut pelkästään jäsenyyteen, vaan heillä oli myös mahdollisuus päästä soittajajäseniksi seuraan. Ensimmäiset naispuoliset muusikot liittyivät Soitannolliseen Seuraan 1796, ja ensimmäinen naisen esiintyminen seuran järjestämässä konsertissa oli tapahtunut vuotta aikaisemmin, jolloin naimaton Sofia von Willebrand lauloi orkesterin säestämänä. Naiset olivat aluksi pääasiassa solisteja, mutta pian he soittivat orkesterissa myös muun muassa fortepianoa, sitraa ja viulua. Osa naisista luopui muusikkojäsenyydestään mentyään naimisiin, mutta osa pysyi jäsenenä pidempään.¹⁵⁰ Musiikki kuului sekä tyttöjen että poikien kasvatukseen, sillä se oli taito, jolla oli arvoa seurallisuuden näkökulmasta.¹⁵¹ Muusikkojäseniä Soitannollisessa Seurassa oli ennen vuotta 1808 arviolta 70, joista ainakin seitsemän oli naisia. Yhteensä naispuolisia jäseniä seurassa oli 16.¹⁵² Jäsenyys oli tarkoitettu sekä muusikoille että henkilöille, jotka halusivat tukea seuran toimintaa ja nauttia musiikista kuulijana. Siten jäsenyys sitoutui voimakkaasti myös yleiseen seurallisuuteen ja seurapiiriin, eikä pelkästään musikaalisuuteen ja soittamiseen.

Turun Soitannollisen Seuran toiminta keskeytettiin 1809, mutta esiintymiset jatkuivat tämän jälkeenkin. Näyttää kuitenkin siltä, että naisten konsertit suuremmalle yleisölle jäivät vähemmälle, mikä oli tilanne laajemminkin Soitannollisen Seuran lopetettua. Julkisissa konserteissa esiintyivät lähinnä laulajat. Sanomalehdissä olleista ilmoituksista käy ilmi, että joulukuussa 1818 akatemian musiikkijohtaja Carl Salgén johtamassa *Herrojen amatöörien* konsertissa esiintyi yhtenä solistina *en Musik-älskarinna*, joka esitti aarian Mozartin oopperasta Tituksen lempeys, *La clemenza di Tito*.¹⁵³ Tuntemattomaksi jäävä esiintyjä oli todennäköisesti joku kaupungin säätyläisnaisista. Myös nimeltä mainittuja solisteja esiintyi. Joséphine Fodor-Mainvielle esiintyi useampaan otteeseen Seurahuoneella alkuvuodesta 1813 ja ja Charlotta Arppe useita kertoja vuosina 1815 ja 1816. Molemmat olivat kiertueella, jonka reitille Turku osui.¹⁵⁴ Naisten esiintyminen ei rajoittunut pelkästään laulukonsertteihin, vaan esiintymisissä saatettiin yhdistää myös teatteria ja musiikkia.¹⁵⁵

Julkisten konserttien osalta Turku oli paljolti kiertelevien artistien varassa, mutta yksityisluonteisemmissa juhlissa naisille avautui soittotilaisuuksia useammin. Kodeissa järjestetyissä juhlissa ja illallisilla soittivat yleensä perheeseen ja vierasjoukkoon kuuluneet naimattomat naiset. Konsertit eivät varsinaisesti olleet yksityisiä, vaan vähintään puolijulkisia esiintymisiä, vaikka ne järjestettiinkin kodeissa. Yleisössä oli sukulaisten ohella myös muita seurapiiriin kuuluneita henkilöitä, joten kuuntelijat olivat samoja kuin julkisissakin konserteissa.¹⁵⁶ Esityksissä oli siten aina kyse samalla edustamisesta ja näyttäytymisestä, kulttuurisesta pääomasta. Toisinaan se saattoi aiheuttaa esiintyjälle myös ramppikuumetta,

¹⁵⁰ Korhonen 2015, Andersson 1952, 144. Ks. myös Mäkeläinen 1972, 207.

¹⁵¹ Mäkeläinen 1972, 78–81.

¹⁵² Korhonen 2015, 33–35.

¹⁵³ *Åbo Allmänna Tidning* 3.12.1818. Ilmoituksesta ei käy ilmi, mikä aaria oopperasta esitettiin. *La clemenza di Titossa* oli kaksi ristiinpukeutumisroolia, joista toisen esitti alun perin kastraatti ja toisen nainen.

¹⁵⁴ *Åbo Allmänna Tidning* 13.2.1813, 2.3.1813, 31.10.1815 ja 19.3.1816.

¹⁵⁵ Winterin päiväkirja 15.11.1817.

¹⁵⁶ Winterin päiväkirja 26.10.1815, 4.3.1817 ja 17.4.1818.

August Mannerheimin akvarelli naisesta musisoimassa.

kuten kävi Gustava Råberghille, jota pyydettiin illanistujaisissa soittamaan klaveeria. Gustava ilmoitti ensin tulleen kipeäksi, mutta lopulta uskaltautui esiintymään yleisön edessä.¹⁵⁷ Naiset myös esiintyivät yhdessä miesten kanssa, mikä kertoo yhtäläisestä arvostuksesta.¹⁵⁸ Naisten oli siis hyväksyttävää konsertoida ja esittää musiikkia muulle eliitille. Se oli yksi keino tuottaa seurallisuutta ja siten tehdä itsensä näkyväksi. Soittaminen, laulaminen ja esiintyminen olivat myös keinoja osoittaa tasavertaisuutta miesten kanssa, jotka lähtökohtaisesti hallitsivat konsertoinnin maailmaa.¹⁵⁹ Soittotaitojen osoittaminen oli tähdätty ensisijaisesti kodeissa järjestettyihin juhliin, mutta lahjakkaimmat naiset esiintyivät julkisesti myös isommilla areenoilla, kuten tanssi- ja konserttisaleissa.

¹⁵⁷ Winterin päiväkirja 27.1.1818.

¹⁵⁸ Winterin päiväkirja 9.2.1815.

¹⁵⁹ Parland-von Essen 2005, 89.

Seremonioita ja yhteisöjä

Naiset olivat mukana myös kaikkein miehisimmissä vallan instituutioissa, mitä ei aina ole osattu tai haluttu huomata. Naisten osallistumista rajoitettiin monella tapaa, eikä yhteiskunta ollut tasa-arvoinen. Rajoitetusta miehisestä toimintaympäristöstä esimerkiksi käy hyvin yliopistolaitos, joka oli vuosisatojen ajan ollut miehille suunnatun opin ja tieteen työssija. Turun akatemiassa kaikki professorit, apulaiset, dosentit ja taitoaineiden opettajat olivat miehiä, samoin kaikki ylioppilaat. Instituutio oli miehinen, mutta se ei kuitenkaan tarkoittanut, etteivätkö naiset olisi olleet osa yliopistollista maailmaa. Reitti tähän maailmaan kävi ennen kaikkea seuralämän kautta.

Seremoniallisuus, joka oli läsnä erilaisissa juhlissa, oli Turun akatemialle muiden yliopistojen tavoin keskeinen osa toimintaa. Osa juhlista liittyi keskeisesti akateemiseen vuodenvaihtoon, kuten rehtorin vaihtumisjuhlat ja lukuvuoden avajaiset, kun taas osa tapahtumista oli ennakoimattomia tai pohjautuivat laajemmalle ylivuotiselle tapahtumakierrolle. Koko kaupungille näkyvin tapahtuma oli yliopiston maisteripromootio, joka järjestettiin kolmen tai neljän vuoden välein. Promootiossa filosofian kandidaatit promovoiittiin maistereiksi samanlaisen prosessin kautta, joka myöhemmin vakiintui osaksi tohtoriksi valmistumista ja promootiota.¹⁶⁰ Promootion kulku oli vakiintunut: ensin järjestettiin promootioakti seppeliseen ja valoiseen yliopiston tiloissa – 1810-luvulta lähtien Akatemiantalon juhlasalissa – aktia seurasi jumalanpalvelus Turun tuomiokirkossa, minkä jälkeen juhlittiin päivällisten ja tanssiaisten muodossa joko uudelleen Akatemiantalossa tai Seurahuoneella.¹⁶¹

Naisilla oli myös osansa seremoniassa. He olivat tervetulleita seuraamaan promootioaktia Akatemiantalolle. Johan Winter kertoo, kuinka vuoden 1815 maisteripromootioon osallistui vieraina lähes kaksisataa naista. Osa kutsutuista oli promovoitavien sukulaisia, mutta suuri enemmistö kuitenkin kaupunkilaisia, Turun seurapiiriin kuuluneita naisia.¹⁶² Heidät otettiin osaksi seremoniaa myös puhe-in, sillä promootioon kuului naisille osoitettu kiitospuhe tai runo.¹⁶³ Naiset osallistuivat myös iltapäivän jumalanpalvelukseen ja illan tanssiaisiin, joihin kokoontui niin akateeminen väki kuin kaupungin seurapiiri. Vuoden 1819 maisteripromootion tanssiaisissa oli yli viisisataa osallistujaa ja mukana oli niin vanhempia kuin nuorempia naisia kaupungin eri piireistä. Tapana oli, että heidän kanssaan ja heidän kunniakseen nostettiin maljoja.¹⁶⁴ Näin naiset olivat osa akateemista maailmaa, sen keskusteluita ja traditioita. Tieteellistä toimijuutta naisille ei kuitenkaan suotu, vaikka heillä rooli seremonioissa olikin. Naisten osallistuminen oli lähtökohtaisesti erilaista kuin miesten huolimatta roolin tärkeydestä ja näkyvyydestä.

¹⁶⁰ Kolbe 1991, 106–109; Klinge 1987, 463–485.

¹⁶¹ Winterin päiväkirja 12.–13.10.1815 ja 15.6.1818.

¹⁶² Winterin päiväkirja 13.10.1815.

¹⁶³ *Åbo Allmänna Tidning* 25.6.1818 ja 15.7.1819.

¹⁶⁴ Winterin päiväkirja 28.6.1819.

Seremoniallisuuden ja symboliikan oli tarkoitus tehdä oma valta-asema ja yhteiskunnallinen merkitys toisaalta näkyväksi ja toisaalta alleviivata sitä entisestään. Siten esimerkiksi promootioon liittyvillä seremonioilla oli keskeinen merkitys yhteiskunnan hierarkioiden luomisessa ja esittämisessä. Ne eivät olleet vain akatemian sisäiseen käyttöön tai olleet olemassa vain juhlien näyttävyyden vuoksi, vaan niillä viestittiin myös muulle yhteiskunnalle. Toisaalta on hyvä huomioida, että seremonioilla haluttiin luoda yhteenkuuluvuutta oman yhteisön jäsenten kesken ja näin erottaa se kaupungin muista yhteisöistä. Tätä tehtävää osin palvelemaan ja osin todistamaan sovitettiin kaupungin säätyläisnaiset, joiden rooli oli omalta osaltaan antaa promootiolle vahvempi sosiaalinen painoarvo. Heidän läsnäolonsa seremonian päättäneissä tanssiaisissa vahvisti akatemian merkitystä kaupunkiyhteisölle. Yliopisto oli läheisesti sidoksissa kaupunkiin ja tätä sidettä vahvistettiin promootion kaltaisten juhllisuuksien avulla.

Julkinen seuraelämä ei ollut kaikilta osin avointa kaikille, vaan Turussa oli mahdollista päätyä yksinomaan joko miehille tai naisille varattuihin tiloihin ja tapahtumiin. Seurapiirin sisässä toimi myös sukupuolittuneita yhteisöjä ja toimijaryhmiä, jotka muodostuivat valikoidun joukon ympärille. Tällaiset ryhmät tai piirit saattoivat olla keskenään kovinkin erilaisia, mutta niiden yhteinen nimittäjä oli rajattu ja kontrolloitu jäsenyys, joka perustui vapaaehtoisuuteen. Ryhmät olivat Turussa muodostuneet miessukupuolen ympärille, mutta eurooppalaisista esimerkeistä tiedetään, että myös naisilla oli omia yhteisöjä, jotka rakentuivat samanlaisella logiikalla kuin miesten järjestöt.¹⁶⁵ Turussa tällaisia ei kuitenkaan tiedetä olleen toiminnassa vielä 1810-luvulla. Naisilla oli oma kahviseuraa, joka jollain asteella oli virallinen, tai ainakin organisoitunut, mutta samanlaista organisatorista toimintamallia kuin miesten seuroilla sillä ei tiedetä olleen.

Johan Winter kuului useampaan tällaiseen seurallisuutta vaalineeseen yhteisöön 1810-luvun Turussa. Osa yhteisöistä oli toiminut jo 1700-luvulta lähtien ja osa syntyi 1810-luvun aikana. Eräs tällainen uusi yhteisö oli Seurahuoneella kokoontunut herrainklubi.¹⁶⁶ Se aloitti toimintansa epävirallisesti viimeistään marraskuussa 1813, jolloin Johan Winter kirjasi klubista päiväkirjaansa: ”Iltapäivällä kokoontuivat kello 6. [W]ahllundille tuttujen klubille: Ä. J. [W]asenius, Langensk[i]öld, Idman, Martin, Chapelle, Saklén, C. Mesterton, luutn. Vilhelms, S. Heurlin, Pomoell, Hel[l]enius. Jotka aikovat kokoontua 3 krt. viikossa juomaan teetä, pelaamaan, tupakoimaan ja lukemaan sanomalehtiä.”¹⁶⁷ Klubista tuli Winterille hetkeksi aikaa keskeinen ajanvietto- ja seurustelupaikka.

Turun herrainklubi organisoitui seuraavan vuoden tammikuussa, kun klubin jäsenet ja muut toiminnasta kiinnostuneet kokoontuivat Seurahuoneelle päättämään klubin säännöistä

¹⁶⁵ Turusta ks. laajemmin Stenius 1987. Euroopasta ks. Capdeville 2019; Lilti 2015; Simonsen 2001; Clark 2000.

¹⁶⁶ Turun herrainklubilla oli monta nimeä. Seurahuoneyhtiön asiakirjoissa klubi esiintyi mm. nimillä Klubb inrättning, Sällskaps klubb ja Karl-klubb. Ks. tarkemmin Artukka 2019, 88 ja erityisesti viite 39.

¹⁶⁷ ”e. m. samlades hos Vahllunds kl. 6 till en klubb af bekanta: A. J. Vasenius, Langensköld, Idman, Martin, Chapelle, Saklén, C. Mesterton, löitn. Vilhelms, S. Heurlin, Pomoell, Helenius. Som skulle sammanträda 3. gr. i veckan att dricka Te, spela, röka, läsa tidng.” Winterin päiväkirja 1.11.1813.

Pelaaminen oli suosittu ajanviete Euroopassa eliittien keskuudessa ja myös Turun herrainklubilla harjoitettiin erilaisia seurapelejä. Yllä ruotsalaisia eliittejä usein satiirin keinoin kuvittaneen Carl Johan Lunggrenin tulkinta pelipöydästä.

ja organisatorisesta rakenteesta.¹⁶⁸ Tämän jälkeen klubi toimi riippumattomana yhdistyksenä, kunnes 1819 sen hallinta siirrettiin kokonaisuudessaan Seurahuoneyhtiön haltuun. Yhtiöllä oli leveämmät taloudelliset hartiat, joiden päälle toiminta saatettiin laskea.¹⁶⁹ Sillä oli myös jo entuudestaan kokemusta seuraelämän mahdollistamisesta ja ylläpidosta sekä klubin toiminnasta, joten muutos oli luonteva. Klubin jäsenistössä oli todennäköisesti myös samoja seurapiirin henkilöitä, joita toimi Seurahuoneen johtokunnassa. Sosiaaliset kontaktit ja verkostot edesauttoivat tällaisia ratkaisuja, jotka olivat vaivattomia tehdä piirien ollessa suhteellisen pieniä.

Klubi oli seurapiirin suosiossa, sillä jäsenmäärä oli arvioiden mukaan lähemmäs sata henkeä. Jäsenluetteloita ei ole säilynyt, mutta Seurahuoneyhtiön pöytäkirjoihin kirjattujen taloustietojen perusteella voidaan tehdä arvioita jäsenmäärästä. Klubin hallinnan siirtyessä Seurahuoneyhtiölle olivat klubin toimijat arvioineet, että se tulisi pääsemään taloudellisesti omilleen, mikäli 10 taalerin jäsenmaksun maksaneita olisi vähintään 50. Klubin vuosien 1820 ja 1821 tilinpäätöksessä tuloja oli tullut reilusti yli tuhat taaleria, mistä vakituiset jäsenmaksut kattoivat suuren osan. Lisäksi matkailijoilla oli oikeus vierailla klubilla pientä

¹⁶⁸ *Åbo Allmänna Tidning* 21.1.1814.

¹⁶⁹ Johtokunnan pöytäkirja 19.2.1819 ja 5.3.1819 sekä yhtiökokouspöytäkirja 27.2.1819, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA; Artukka 2019, 88–89.

maksua vastaan.¹⁷⁰ Klubin jäsenyys oli siis maksullinen, eikä siihen kuulumattomilla ollut oikeutta vierailta klubi-illoissa. Jäseniksi kelpasivat todennäköisesti kaikki, jotka vuosittaisen maksun maksoivat, mutta 10 taaleria vuodessa oli kuitenkin sen verran suuri summa, että vakavaraisuuden ohella tuli olla myös aitoa kiinnostusta toimintaa kohtaan.

Seurustelun mahdollistaminen rajatussa tilassa ja rajatussa piirissä oli Turun herrainklubin olemassaolon perimmäisiä syitä. Jäsenet tunsivat toisensa tai tutustuivat toisiinsa klubin välityksellä, mihin klubitila erinomaisesti taipuikin. Rauhaisa, oma tila takasi sen, että klubin jäsenet saattoivat seurustella ja keskustella keskenään rauhassa, eikä häiriötekijöitä ollut samalla tavalla kuin muissa tapahtumissa. Klubin jäsenet olivat miehiä, joten tanssiminen ja flirttailu naisten kanssa jäivät muihin tapahtumiin. Toisaalta se mahdollisti homososiaalisen yhdessäolon, joka saattoi sisältää myös keskinäistä flirttailua. Keskustelun ohella tiloissa oli mahdollista pelata seurapelejä, korttia sekä biljardia, joten tekemistä riitti. Klubin olemassaololle oli myös tiedonvälityksellinen syy. Keskustelun ja juoruilun ohella tietoa oli mahdollista ammentaa myös lukuisista sanomalehdistä, joita klubi tilasi jäsenistönsä iloksi ja hyödyksi. Sanomalehdet myös mahdollistivat vetäytymisen omiin oloihin, mikäli jäsen sellaista kaipasi. Siten herrainklubi ei ollut pelkästään ulospäinsuuntautuneen sosiaalisen kanssakäymisen paikka.¹⁷¹

Vain miehille tarkoitettu järjestäytynyt yhteisö oli yleinen malli muualla Euroopassa. Yleiseen käytäntöön oli joitakin poikkeuksia, vaikka 1800-luvulla suunta oli kohti sukupuolierittyneitä tiloja ja toimintaympäristöjä. Ranskassa osa porvarillisista kerhoista ja eliitin klubeista ottivat jäsenikseen sekä miehiä että naisia. Toiminnan lähtökohta oli, että molemmat sukupuolet seurustelivat yhteisissä tiloissa ja osallistuivat yhdessä seurassa järjestettyihin keskusteluihin esimerkiksi kirjallisuudesta.¹⁷² Myös Britanniassa oli naisille ja miehille yhteisiä seuroja ja klubeja sekä joitain pelkästään naisille, mutta valtaosassa tapauksissa klubien jäsenyys ja pääsy klubille oli varattu vain miehille.¹⁷³

Herrakerhojen jäsenyyden kautta 1800-luvun alussa eläneet miehet saivat osakseen sosiaalista hyväksyntää, ystäviä ja tarpeellista mainetta yhteiskunnan, mutta myös seurapiirin kelvollisena osana. Klubit olivat hyödyllisiä ympäristöjä myös niille henkilöille, jotka olivat muuttaneet uuteen kaupunkiin ja siten vasta asettumassa uusiin sosiaalisiin piireihin. Jäsenyys antoi sosiaalista uskottavuutta, mikä oli tarpeellista valuuttaa yhteiskunnassa. Uskottavuuden ohella klubit olivat hyödyllisiä paikkoja luoda sosiaalisia suhteita ja verkostoja yhteisönsä jäseniin. Seurallisuutta ja suhteiden luomista edesauttoivat paitsi omissa käytössä olleet rajatut tilat, myös alkoholi, joka rentoutti tunnelmaa klubissa. Sosiaalisten hyötyjen ohella tärkeää oli viihtyvyys ja seurasta nauttiminen. Englantilaisia klubeja tutkinut Peter

¹⁷⁰ Johtokunnan pöytäkirja 5.3.1819 sekä yhtiökokouspöytäkirja 31.3.1821 ja 12.6.1822, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhdistyksen arkisto, TKA.

¹⁷¹ Winterin päiväkirja 1.11.1813; Johtokunnan pöytäkirja 5.3.1819, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhdistyksen arkisto, TKA. Klubin tiedonvälityksellisestä luonteesta ja tilatuista sanomalehdistä ks. tarkemmin Artukka 2019.

¹⁷² Lilti 2015, 223–224; Davidson 2007, 131–141.

¹⁷³ Clark 2000, 198–204.

Clark kuitenkin muistuttaa, että sosiaalinen koheesio ja samaistuminen yhteisöön jäivät yrityksistä huolimatta toisinaan vain tavoitteeksi, jota oli vaikeaa saavuttaa.¹⁷⁴

Turussa myös naisilla oli oma sukupuolittunut piirinsä, joskaan siitä ei ole jäänyt yhtä paljon lähteitä kuin herrainklubista. Tätä naisten epävirallista klubia kutsuttiin nimellä kahviseura, *kaffesällskap*, ja sen tarkoituksena oli saattaa yhteen kaupungin säätyläisnaisia keskustelemaan ja seurustelemaan keskenään ilman miehiä.¹⁷⁵ Ryhmän motiiveista, kokoonpanosta tai toiminnasta ei ole säilynyt muita tietoja kuin mitä Johan Winter antaa päiväkirjassaan, jossa hän viittaa seurueeseen pariin otteeseen. Winterin ensimmäisen huomion mukaan ”[t]ytöt olivat eilen syöneet lounasta Jacob Bonsdorffin luona ja sen jälkeen käyneet kahvilla Gestrinillä, jossa 43 naista oli ollut koolla, ja kahvin loppuminen saatiin torjuttua musiikilla Agatalta ja rouva Rosendahlilta sekä laulun rouva Gestriniltä”.¹⁷⁶ Kaksi kuukautta tämän jälkeen Winter kirjoittaa kuulleen, että rouva Fattenborgista tulee yksi piirinsä, *i sin krets*, kahviseuran puheenjohtajista. Winter täydentää, että rouva Richterillä, jolta hän ilmeisesti oli tiedon kuullut, ei ollut mitään nimitystä vastaan, mutta Richterin mukaan jollain henkilöillä kuitenkin oli.¹⁷⁷

Näyttää siltä, että kahviseura ei ollut kovin pitkäikäinen, sillä Winter ei enää tämän jälkeen mainitse sitä. Winter ei tietenkään kuulunut seuraan itse, joten on mahdollista, että seura oli hyvinkin pitkäikäinen ja aktiivisesti toiminut yhteisö. Joka tapauksessa Winterin vähäiset maininnatkin osoittavat, että Turun seurapiirin naisilla oli pyrkimystä omaehtoiseen, vain heille tarkoitettuun toimintaan. Kahvit kokosivat yhteen lukuisasti naisia myös silloin, kun kyse ei ollut kahviseuran illanvietosta. 19. helmikuuta 1818 Hirneille oli kokoontunut iso ryhmä naisia sekä muutama mies seurustelemaan ja kuuntelemaan musisointia. Myöhemmin paikalle saapui useampi mies ja tanssit saatiin käyntiin. Mahdollisesti Hirneillä kokoontui alkuillasta naisten kahviseurue, joka sitten laajeni illan mittaan naisten ja miesten yhteiseksi tilaisuudeksi.¹⁷⁸ Samanlaisesta tilaisuudesta oli kyse myös af Schulténien järjestämässä illanvietossa, jonne oli ensin kutsuttu muutamia turkulaisia säätyläisnaisia ja vasta hieman myöhemmin heidän puolisonsa.¹⁷⁹ Kahvittelukulttuuri ei ollut yksin naisten eksklusiivista seuranpitoa, vaan he joivat kahvia ja seurustelivat sen äärellä myös miesten kanssa.¹⁸⁰

¹⁷⁴ Clark 2000, 155–164; 194–232.

¹⁷⁵ Winterin päiväkirja 22.4.1818.

¹⁷⁶ ”Flickorne hade i går ätit mid. hos Jacob Bonsdorff och derefter intagit caffe hos Gestrins, der 43 fruntimmer varit samlade, samt efter caffets slut undanvrängdt med musik af Agata och fru Rosendahl samt sång af fru Gestrin.” Winterin päiväkirja 15.2.1818.

¹⁷⁷ Winterin päiväkirja 22.4.1818. Winterin kirjoittaa olleensa käymässä Haartmaneilla, jonne oli kokoontunut naisten kahviseurue, *kaffesällskap*, 13. helmikuuta 1815. Winterin kielenkäytössä kyse voi tosin olla vain hetkellisesti muodostuneesta seurueesta etabloituneen ryhmän sijaan. Winterin päiväkirja 13.2.1815.

¹⁷⁸ Winterin päiväkirja 19.2.1818.

¹⁷⁹ Af Schulténien kutsuvieraslistat, vol. 113, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

¹⁸⁰ Winterin päiväkirja 8.2.1818 ja 5.2.1818.

Carl Johan Ljunggrenin karikatyyrinen akvarelli *Kahvit* vuodelta 1818.

Turun seurapiiri koostui monista eri piireistä, yhteisöistä ja ryhmistä, jotka muodostivat seurapiirin sisälle moniulotteisen, osin limittäin asettuneen verkoston. Tähän verkostoon kuuluivat tärkeänä osana myös miesten ja naisten omat keskinäiset piirit ja yhteisöt, jotka lisäsivät yhteenkuuluvuutta oman sukupuolen edustajien kanssa, mutta samalla myös kasvattivat sukupuolten eriytymistä omiin sosiaalisiin lokeroihin. 1810-luvun Turussa tämä ei vielä ollut kovin voimakas ilmiö, mutta myöhemmin sukupuolittuneet sosiaaliset kanssakäymiset yleistyivät murenevassa suomalaisessa sääty-yhteiskunnassa, kuten Henrik Stenius on tuonut esille.¹⁸¹ Sukupuolittuneet organisaatiot edistivät sekä sosiaalista integraatiota että sosiaalista segregaatiota toimiessaan vastapainoina julkisille, isoille seurapiiritapahtumille.

Sovussa venäläisten kanssa

Turun seurapiirejä ei voi tarkastella kokonaisuutena ilman venäläisiä upseereita ja korkeita sotilasvirkamiehiä. Heitä oli Turussa suuri määrä koko 1810-luvun, mikä aikaansai sen, että kaupungin seuralämästä tuli venäläisten ja suomalaisten kohtaamispaikka. Venäläisten pyrkimyksiä rakentaa hyviä suhteita suomalaisten ja turkulaisten kanssa on tuotu esille tutkimuksessa erinäisissä yhteyksissä, mutta suhteiden kokonaisvaltaista analyysia tai koon-
tia ei ole aikaisemmin juuri tehty. Erityisen vähän on kiinnitetty huomiota seurallisuuden

¹⁸¹ Stenius 1987, 144–174.

Suomessa kenraalikuvernöörinä vuosina 1812–1824 toiminut kreivi Fabian Steinheil oli virkansa ja asemansa puolesta Suomen johtavaa eliittiä ja tuttu näky Turun seurapiirin lisäksi myös Viipurissa, jossa Steinheilit omistivat Saarelan kartanon.

merkitykseen suhteiden luomisessa.¹⁸² Näkemykseni mukaan venäläiset pyrkivät kuitenkin oman valtansa vakiinnuttamiseen ja legitimointiin sekä toimivien, rakentavien suhteiden luomiseen suomalaisen eliitin kanssa. Uusilta alamaisilta pyydetty uskollisuuden tunnustukset, suomalaisten oikeus säilyttää luterilainen uskonto sekä saavutetut edut ja lait tai hallintovastuun sysääminen merkittävässä määrin suomalaisten omalle kontrolle ei anna kokonaiskuvaa venäläisten aikeista ja tahdosta. Tätä kuvaa täydentääksemme on tähystettävä laajasti myös seuralämän, kulttuurin ja sosiaalisten suhteiden kentälle.

On syytä korostaa, etteivät Venäjän armeijassa palvelleet korkeat upseerit useinkaan olleet etnisiä venäläisiä. Venäjän keisarikunta oli monikansallinen valtio, jonka alaisuudessa eli useita väestö- ja kieliryhmiä. Näistä ryhmistä nousi useita henkilöitä keisarilliseen armeijaan ja osa heistä palveli myös Suomessa. Venäjän armeijassa palveli lisäksi suuri määrä muualta Euroopasta palkattuja upseereita ja sotilasiantuntijoita.¹⁸³ Esimerkiksi kenraalikuvernööri Fabian Steinheil oli syntynyt Viron Haapsalussa ja oli taustaltaan baltiansaksalainen. Hän toimi pitkään Viipurissa ja Vanhan Suomen alueella ennen Turkuun muuttoaan 1810.

¹⁸² Ks. esim. Knapas 2009; Vihavainen 2004; Jussila 2004; Westerlund 2001; Savolainen 1994; Nikula 1972.

¹⁸³ Luntinen 1997, 53–54.

Hänen puolisonsa Natalia von Engelhardt oli syntynyt Viipurissa ja hänen isoisänsä kautta perheen sukujuuret ulottuivat Hessen-Kasselin ruhtinaskuntaan.¹⁸⁴ Turussa ja Viaporissa vaikuttanut kreivi Ludwig Van Heyden taas oli taustaltaan hollantilainen aatelinen, joka asettui Venäjälle 1795 ja toimi sen jälkeen Venäjän laivaston palveluksessa kohoten lopulta amiraaliksi. Hänen puolisonsa Anna Aceleye oli syntynyt Kööpenhaminassa.¹⁸⁵ Skotlantilaisista esi-isistä taas polveutui Liivinmaalla syntynyt baltiansaksalainen kenraali Mihail Barclay de Tolly.¹⁸⁶

Käytän tässä työssä termiä ”venäläinen” määrittelemään Turussa ja laajemmin Suomessa asuneita henkilöitä, jotka työskentelivät Venäjän keisarikunnan keskushallinnon palveluksessa. He eivät olleet määritelmällisesti suomalaisia, siis Suomen alueella syntyneitä, mutta eivät myöskään ulkomaalaisia, siis keisarikunnan ulkopuolelta tulleita. Venäläisiä määrittä kaks yhteistä nimitystä: he olivat sekä Venäjän keisarin alamaisia että asuivat Venäjän valtakunnan rajojen sisällä. Venäläisyydellä ei tämän työn kontekstissa tarkoiteta myöskään kansallisuutta siinä mielessä, kuin se on myöhemmin ymmärretty. Tämän työn kontekstissa kysymys oli yhteisöstä, jonka jäsenillä oli yhteisiä nimityksiä niin tutkimuksellisesta kuin aikalaiskontekstinkin näkökulmasta. Turussa olleet venäläiset olivat taustaltaan, sikäli kun heidän taustojaan tunnetaan, kosmopoliittisempia kuin mitä käsite venäläisyys yksin antaa ymmärtää.¹⁸⁷

Sodanaikaiset seurapiirit

Turun seurapiiri ja kaupungin seuraelämä olivat välineitä, jota venäläiset hyödynsivät vakiinnuttaessaan valtaansa Suomen alueella. Seurapiirien julkisilla areenoilla oli esillä suurin osa suomalaisesta eliitistä, joten venäläisille oli perusteltua olla mukana samoissa tapahtumissa ja samoilla tanssilattioilla. Venäläiset hyödynsivät seuraelämää pehmentäessään valloitetun alueen eliitin oletettua muutosvastarintaa heti Turkuun marssimisensa jälkeen. Venäläisten joukkojen komentaja kreivi Friedrich Wilhelm von Buexhoevden järjesti suuret päivälliset maaliskuussa 1808 vain kaksi päivää sen jälkeen, kun joukot olivat ottaneet kaupungin hallintaansa. Juhlat järjestettiin nimellisesti keisari Aleksanteri I:n valtaistuimelle nousun muistoksi, mutta motiivina on varmasti ollut myös ystävällisyyden ja yhteistyöhalun osoitus kaupungin johtaville tahoille. Historioitsija Carl von Bonsdorffin mukaan moni kutsuttu jäi juhlista kuitenkin tekosyiden nojalla pois. Kaupungin säätyläisten keskuudessa oli siis aluksi ilmeistä varautuneisuutta venäläisiä kohtaan.¹⁸⁸

Venäjän armeijan upseerit eivät odottaneet seuraelämänsä käynnistämässä

¹⁸⁴ Hellsten 2007; Kalleinen 2007.

¹⁸⁵ Tyynilä 2004; Seitkari 1947, 80–86.

¹⁸⁶ Tommila 2008, 23–24.

¹⁸⁷ Ks. laajemmin Wassholm 2014; Engman 2009; Wassholm 2006; Jussila 2004.

¹⁸⁸ Bonsdorff 1918, 290–291. Ks. myös Platen 1995, 279.

rauhansopimusta ruotsalaisten kanssa, eivätkä Buexhoevdenin tanssiaiset jääneet ainoaksi yhteiseksi tapahtumaksi valtauksen jälkeen. Turun eloisasta seuraelämästä kertoo muistelmissaan Venäjän armeijan upseeri Denis Davydov, joka saapui kaupunkiin keväällä 1808 vain huomatakseen joutuneensa tanssiaisten pyörteisiin. Davydovin mukaan joukkojen komentaja, ruhtinas Pjotr Bagration oli ohjeistanut joukkojaan huvittelemaan, sillä kyseisellä 21. divisioonalla ei ollut sodankäyntiin liittyviä tehtäviä sillä hetkellä. Turun huvielämä ei kuitenkaan vastannut Davydovin vaatimuksia. Turkulaiset nuoret naiset olivat kyllä ”raikkaita ja hyvännäköisiä” mutta tanssivat hänen mukaansa epätahtiin, eivätkä juhlat muutenkaan olleet niin kuin Moskovassa: ”meluisia ja ylellisiä”. Kovin kauaa Davydov ei tosin joutunut tilannetta havainnoimaan, sillä muistelmiensa mukaan hän vietti Turussa vain muutaman vuorokauden.¹⁸⁹

Aktiivisesta seuraelämästä todistaa myös toinen aikalaislähde. Turussa vietti talven 1808–1809 venäläisten palveluksessa ollut esikuntaupseeri, saksalaistaustainen Friedrich von Schubert, joka 1860-luvulla kirjoittamissaan muistelmissa kuvailee kaupungin seuraelämän olleen varsin eloisaa. Turussa piti majaansa Venäjän armeijan pääesikunta ja siksi siellä vietti aikaansa myös useita kenraaleja, kuten Nikolai Ivanovitš Demidov ja hollantilaistaustainen Jan Pieter Van Suchtelen, ja muita korkea-arvoisia upseereita, joista näkyvimpiä oli Schubertin mukaan ranskalainen eversti Anselme de Gibory ja Gustaf von Knorring. Kaupungin sen hetkinen seuraelämä rakentui näiden korkea-arvoisten upseereiden ympärille, ja mikäli on uskomisen Schubertia, oli huvittelu viikoittaista ja ohjelma koostui tanssiaisten ohella myös konserteista ja illallisista.¹⁹⁰ Todennäköisesti venäläisille oli myös annettu erillisiä varoja, joilla järjestää tanssiaisia valloitetun alueen kaupungeissa ja siten saavuttaa suosiota paikallisen eliitin piirissä.¹⁹¹

Seuraelämä ei tietenkään koostunut pelkästään Venäjän armeijan upseereista. Mukana kulkivat myös joidenkin upseerien vaimot, jotka olivat vapaaehtoisesti seuranneet miehiään taistelulinjojen takana. Turku oli rauhallinen paikka koko Suomen sodan ajan, joten kaupunkiin uskalsi tuoda perheensä. Kenraalit vaimoineen tanssivat samoissa tilaisuuksissa, joihin oli kutsuttu turkulaisia säätyläisiä. Schubertin mukaan juhlissa viihtyivät niin kaupunkiin jääneet turkulaiset virkamiehet kuin professoritkin. Isojen juhlien ohella seurapiirit kokoontuivat pienempiin ja valikoidumpiin tilaisuuksiin. Kenraali Van Suchtelen esimerkiksi isännöi päivittäin pientä salonkia, johon kuului venäläisten upseerien lisäksi Turun akatemian professoreita. Van Suchtelenin luona luettiin, piirrettiin ja keskusteltiin.¹⁹² Van Suchtelen oli toiminut ennen sotilasuraansa Leidenin yliopiston matematiikan professorina ja tästä taustasta johtuen hänelle oli luontevaa hakeutua turkulaisten yliopistolaisten

¹⁸⁹ Denis Davydov, *Kulnevin muisto Suomessa*, Tihmeneva 2001, 34–35. Asiasta kirjoittaa myös Klinge 2009, 119–120 sekä Kiparsky 1945, 33–44. Schubertin mukaan monet turkulaiset olivat taitavia tanssimaan, toisin kuin Davydovin arvioissaan nosti esille. Friedrich von Schubertin muistelmat *Unter dem Doppeladler* 1962, 122–124.

¹⁹⁰ Friedrich von Schubertin muistelmat *Unter dem Doppeladler* 1962, 122–124.

¹⁹¹ Klinge 2009, 120.

¹⁹² Friedrich von Schubertin muistelmat *Unter dem Doppeladler* 1962, 122–124. Ks. myös Klinge 2009, 120.

seuraan keskustelemaan ja vaihtamaan ajatuksia. Van Suchtelenilla vaikuttaa olleen seurustelutaidot hallussaan, sillä hän aloitti vuonna 1810 diplomaattina Tukholmassa. Ruotsissa hän ylläpiti suosittua kirjallisuuteen keskittynyttä salonkia, joka tunnettiin nimellä *Journée des savants*.¹⁹³ Vallan ja venäläisten toimijoiden etabloitumisessa juuri professorien rooli näyttää olleen keskeinen. He tunsivat kosmopoliittisen seurallisuuden konventiot, mistä syystä seuraelämä tarjosi luontevan väylän tulevaisuutta tunnustelevalle ystävällismieliselle kanssakäymiselle.

Vilkkaasta seuraelämästä ja sitä myöten nopeasti syntyneistä yhteyksistä turkulaisten ja venäläisten välillä kertovat myös nuoren virkamiehen Erik Walleniuksen (myöh. aate-loituna Wallensköld) kalenterimerkinnot keväältä 1808.¹⁹⁴ Wallenius oli vastaanottamassa venäläisiä heidän saapuessaan Turkuun 22.3.1808, ja viikkoa myöhemmin hänet esiteltiin venäläisten komentajille kreivi Buxhoevdenille ja ruhtinas Bagrationille. Loppukeväälle Walleniuksen kalenteriin on merkitty useampi konsertti sekä tapaaminen venäläisten kanssa sekä tärkeimpänä kreivi Buxhoevdenin tanssiaiset 24.5.1808. Kesällä Wallenius kävi katsomassa teatteriesityksiä, joita kaupungissa esiintyneet vierailevat teatteriseurueet tarjosivat.¹⁹⁵ Wallenius toimi vuonna 1808 Turun ja Porin läänin varalääninsihteerinä, joten hän ei edustanut kaupungin korkeinta eliittiä, mutta kuului kuitenkin tiiviisti seurapiireihin ja oli siksi mukana huvituksissa. Venäläiset eivät siis seurustelleet pelkästään rajatun eliitin kanssa, vaan samoissa piireissä oli mukana myös laajemmin kaupungin säätyläisiä.

Walleniuksen kalenterimerkintöjen ja molempien venäläisten, sekä Davydovin että Schubertin, muistelmista välittyy kuva Turusta, jossa miehittäjät oli otettu hyvin vastaan. Miehittäjiä ei vierastettu niin suuresti, etteikö heidän kanssaan olisi voitu toimia yhteistyössä, vaikka molemminpuolisia varauksia varmasti oli. Molemmat kirjoitukset alleviivaavat sitä, että seuraelämä ja kosmopoliittinen seurapiiri eivät noudatelleet sotalinjoja tai viholisuuksia, vaan ne perustuivat yhteiselle koodistolle, seurallisuudelle, jonka perusteella oli helppo toimia paikassa kuin paikassa. Molempien osapuolten näkökulma näyttää olleen se, että käynnissä olevan sodan annettiin vaikuttaa mahdollisimman vähän elämään ja arkeen, johon myös seuraelämä kuului. Osin tämä oli tietysti pakon sanelemaa, mutta myös varmasti puhdasta opportunistia. Turussa ei myöskään oltu välittömässä vaarassa, sillä taistelut keskittyivät muualle Suomeen lukuun ottamatta ruotsalaisten Ala-Lemuun toteuttamaa maihinnousuyritystä toukokuussa 1808.

Yksittäisistä seurapiiritapahtumista venäläisen hallinnon ensivuosilta tunnetaan ennen kaikkea keisari Aleksanterin huhtikuussa 1809 Turkuun tekemä vierailu, joka on tallentunut useisiin lähteisiin. Vierailun kunniaksi turkulainen porvaristo juhlisti keisaria ja uusia valtaapitäviä järjestämällä Seipellin salissa tanssiaiset, jotka samalla huipensivat

¹⁹³ Kauppi & Klinge 2006. Van Suchtelen oli oppinut mies, jolla oli hallussaan laaja, erityisesti väitöskirjoihin keskittynyt tieteellinen kirjasto.

¹⁹⁴ Walleniuksen kalenterimerkinnot on koonnut muistiin keräilijä Adolf Lindman 1860-luvulla, jolloin hän piti hallussaan ko. kalentereita. Fennica 5 s. 295, Dd:10, Adolf Lindmanin arkisto, KA Turku.

¹⁹⁵ Fennica 5 s. 298–299, Dd:10, Adolf Lindmanin arkisto, KA Turku.

Mannerheimien kreivilliseen sukuun kuulunut August Mannerheimin tulkinta keisarillisesta tanssiaisloistosta vuodelta 1831.

vierailun. Samalla he nostivat itseään esille venäläisten silmissä. Paikalla oli itseoikeutetusti keisari, joka lähteiden mukaan myös osallistui huvitteluun tanssimalla turkulaisten nuorten naisten kanssa. Turkulaiset olivat pistäneet parastaan, vaikka puitteet eivät vetäneetkään vertoja Pietarille. Kaupunki oli juhla-valaistu, Seipellin salin lattiaan oli maalattu vesiväreillä värikkäitä kukkia ja osallistujat olivat pukeutuneet parhaisiinsa. Väkeä oli tungokseksi asti, mikä aiheutti myös jonkin verran hämmennystä.¹⁹⁶ Osallistujat tuntuivat kuitenkin viihtyvän juhlissa, mikäli on uskominen venäläisen ruhtinas Pavel Gagarinin todistusta asiasta.¹⁹⁷ Venäläisten näkökulmasta tällaisella vierailuilla oli merkitystä, kun haluttiin voittaa suomalaisten mielialat ja tuki puolelleen aikana, jolloin sodan syttymisestä oli kulunut vasta vuosi.¹⁹⁸ Tilaisuuden onnistuminen oli äärimmäisen tärkeää myös turkulaisille, sillä se tarjosi erityisen mahdollisuuden esitellä kaupunkia, sen instituutioita, erityispiirteitä ja ihmisiä keisarille ja hänen lähipiirilleen. Onnistunut ensivaikutelma oli mahdollista tehdä vain kerran ja siihen turkulaiset panostivat.

¹⁹⁶ *Åbo Tidning* 5.4.1809; Erik Julinin muistelmat *Anteckningar om Åbo Stad*, Dahlström 1918, 19–22; Tandefelt 2009, 123–125; Klinge 2009, 250–251. Ks. myös esim. Nervander 1906, 66–79.

¹⁹⁷ Gagarin 1810, 42–49.

¹⁹⁸ Klinge 2009, 250. Aleksanteri I kävi uudelleen Turussa 1812, mutta tällöin matkan tarkoitus oli sopimus Ruotsin kruununprinssin Karl Johanin kanssa. Myös 1812 turkulaiset ottivat keisarin innoissaan vastaan, mutta vuoden 1809 vierailun tarkoituspäätä käynti ei vastannut. Vuoden 1812 tapaamista on kattavasti käsitellyt Nils Erik Villstrand teoksessaan *Furstar och folk i Åbo 1812* (2012).

Suomalais-ruotsalainen seuran...
 1811.
 Suomalais-ruotsalainen
 Seuran...
 Fabian Steinheil
 Gabriel von Hartman
 Johan Fredrik

Professor	Wanderselakt	1.	30
Lausmaa	Zwetschius	3.	240
Reposol. Secret.	Hierwald	2.	90
Lagmann	af Brühlman	5.	150
Randman	Carl Fredrik	2.	90
Reposol. Secret.	Carl Fredrik	2.	90
Räspens Commis.	Carl Fredrik	4.	120
Reposol. Secret.	Nils Fredrik	5.	150
Reposol. Secret. Ydarn	Amelin	6.	180
Samfund. Secret.	af Brühlman	3.	90
Lagman	Hon. Kurlin	10.	300
Speziallagman	Poden	5.	150
Lagman	Carl Fredrik	10.	300
Polit. Borgmäst.	Ejvindberg	3.	90
Lagman	Fjälvinger	10.	300
Reposol. Secret.	Rikwallenius	3.	150
Lagman	Carl Fredrik	3.	150

Erä	Nimi	Arvo	Osasto
General Gouverneur	Steinheil	30. 900	v
Landsfogdingen Reich	Reich	40 1900	v
General Marins	Amelin	6 150	v
Landsfogding Hofm.	Wahl	20 600	v
Reposol. Secret.	Rotkirch	10. 300	v
C. P. Kinnar	Carl Fredrik	5. 150	v
Kammar Rätt	Tulinberg	8 240	v

Turun seuruuoneen yksi osakkeenomistajalistaista. Kenraalikuvernööri Steinheilin allekirjoitus arvokkaimmalla paikalla eli listan ensimmäisenä.

Venäläiset aloitteellisia seurapiireissä

Venäläisten ja turkulaisten seurallisuuden ympärille rakentunut yhteiselo ei jäänyt sodanaikaisten juhlien varaan, vaan kaupunkiin pyrittiin pystyttämään myös pysyvämpiä rakenteita. Ensimmäinen tunnettu, yhteinen ja näkyvä aloite oli Turun uuden, joskin vielä tuolloin keskeneräisen, Akatemiatalon valjastaminen seuraelämän käyttöön. Akatemian konsistori eli ylin hallintoelin vastaanotti marraskuussa 1811 anomuksen, jossa pyydettiin saada vuokrata Akatemiatalon jo valmistunut konserttisali, kaksi föрмаakia eli seurusteluhuonetta, tambuuri eli eteistila sekä keittiö. Anomuksen olivat kirjoittaneet amiraali, kreivi Ludwig Van Heyden ja senaatin talousosaston jäsen Carl Fredrik Rotkirch, mutta anomuksen mukaan he toimivat vastaperustetun tanssiseurapiirin (*danssocietet*) puolesta. Seura halusi vuokrata tilat assembléetanssiaisia varten, joita oli tarkoitus järjestää heti marraskuusta lähtien sunnuntai-iltaisin. Konsistori hyväksyi Van Heydenin ja Rotkirchin toimittaman hakemuksen ja ilmoitti assembléiden voivan alkaa jo 16. marraskuuta. Tilat annettiin seuran käyttöön ilmaiseksi.¹⁹⁹

Konsistorin pöytäkirjaan tallentuneen keskustelun mukaan tanssiseuran todellinen käynnistäjä oli keisarin nimittämä kenraalikuvernööri Fabian Steinheil. Asian toi konsistorin kokouksessa esille lääketieteen professori Gabriel von Haartman, joka kertoi Steinheilin halunneen perustaa tanssiseuran paitsi Turun asukkaiden huvitukseksi, myös yhdistääkseen

¹⁹⁹ Konsistorin pöytäkirjat 1.11. ja 5.11.1811, AKA:32, Turun Akatemian asiakirjoja, KK.

eri säädyt ja kansakunnat, *stånd och nationer*. Kyseinen tanssiseura oli toiminut jo aikaisemmin 1811 Seipellin salissa, mutta toive suuremmista ja avarammista tiloista johti pyyntöön Akatemiatalon hyödyntämisestä.²⁰⁰ Ei ole kuitenkaan varmaa, tanssittiinko Akatemiantalolla lopulta ollenkaan assembléeita, sillä lähteet vaikenevat asiasta. Sen sijaan Seipellillä tanssit jatkuivat alkuvuodesta 1812.²⁰¹

Steinheilin rooli tanssiseuran perustamisessa ei ole tullut vastaan muissa lähteissä, mutta Haartmanin väittämää ei ole myöskään syytä kyseenalaistaa. Steinheilin nimi nousee esille myös Turun Seurahuoneyhtiön perustamisessa ja Seurahuoneen rakennusprojektin yhteydessä. Tähän assembléetanssiaisia sekä ravintola- ja hotellitoimintaa varten perustettuun yhtiöön liittyy hyvin todennäköisesti myös edellä mainittu tanssiseura. Jokikadulle rakennettu Seurahuone avasi ovensa marraskuussa 1812, mutta hanketta varten oli perustettu yhtiö jo 1810. Yhtiö keräsi rakentamiseen tarvittavia varoja seurapiireille suunnatuilla osakeanneilla. Yhtiöön investoivat tällöin Turun poliittisen ja sosiaalisen eliitin lisäksi useampi kaupungissa asunut venäläinen, joista suurimman osuuden sijoitti kenraalikuvernööri Steinheil. Hän ei osallistunut yhtiön johtokunnan toimintaan, mutta venäläisistä tanssiseuraa aktiivisesti järjestämässä ollut Van Heyden oli mukana tässäkin. Hän toimi yhtenä yhtiön käynnistäjistä 1810–1812.²⁰²

Venäläisten osallistuminen ei ollut sattumaa, sillä ruotsinkielisen rahoituskirjeen ohella yhtiö julkaisi myös ranskankielisen kirjeen, jonka tähtäimessä olivat juuri Turussa oleskelleet venäläiset upseerit ja virkamiehet. Jokunen venäläinen kauppias ja upseeri tarttui Seurahuoneen investointitarjoukseen myös yhtiön myöhemmissä osakeanneissa, joskin heidän kokonaismäärä jäi alle kymmeneen henkeen.²⁰³ Venäläisten osallistuminen niin tanssiseuran perustamiseen kuin Seurahuoneen rahoittamiseen kuitenkin osoittaa, että seuralämään panostaminen katsottiin venäläisten keskuudessa tärkeäksi asiaksi. Tukemalla seuralämän rakenteita ja niiden etablointia venäläinen eliitti ja keisari osoittivat tukensa suuriruhtinaskunnalle ja sen seurapiireille, ja näin he vahvistivat valtaansa suomalaisen eliitin keskuudessa. Samalla Turkuun majoittuneet venäläiset pääsivät itse nauttimaan kohentuneista seuralämän puitteista, joten hyöty oli sekä poliittinen että sosiaalinen.²⁰⁴ Turun ohella venäläiset olivat myöhemmin perustamassa ja rahoittamassa Helsingin seurahuonetta 1820- ja 1830-lukujen taitteessa ja vaikuttivat muutenkin uuden pääkaupungin seuralämän kehittämiseen.²⁰⁵

Venäläisten kiinnostus Seurahuonetta kohtaan ei jäänyt pelkiksi investoinneiksi osakeisiin, vaan he osallistuivat myös ahkerasti sen tarjoamiin huvituksiin. Yhtiön säilyneistä

²⁰⁰ Konsistorin pöytäkirja 5.11.1811, AKA:32, Turun Akatemian asiakirjoja, KK. Ks. myös Ringbom 1988, 16–18; Andersson 1921, 7–8.

²⁰¹ Winterein päiväkirja 26.1.1812 ja 22.5.1812; *Åbo Allmänna Tidning* 6.2.1812.

²⁰² Osakeantilistat 1810–1812, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

²⁰³ Osakeantilistat, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA. Todellista määrää on vaikea tietää, sillä osakkeenomistajalistat ovat keskenään osin ristiriitaisia, eikä niissä ole mainittu omistajien kansallisuuksia. Ks. myös Artukka 2018b, 403–404.

²⁰⁴ Seurahuoneen rahoituskuvioista enemmän ks. luku *Turun seurahuone*.

²⁰⁵ Klinge 2009, 283; Westerlund 2001, 107.

tilikirjoista vuosilta 1817 ja 1818 käy ilmi, että useampi upseeri ja kauppias maksoivat Seurahuoneen kausikorttimaksun (subskriptiomaksun), joka oikeutti osallistumisen kevät- tai syyskauden kaikkiin assembléetanssiaisiin. Kenraalikuvernööri Steinheil kirjoitti nimensä senaatin listaan, mutta muut upseerit ja virkamiehet kirjautuivat keisarillisten virkamiesten listaan. Kauppiat taas merkitsivät itsensä porvariston ja maistraatin listaan. Venäläisten suhteellinen osuus kausikorttilaisista oli pieni, mutta edellä mainituilta kahdelta vuodelta on listoista kuitenkin tunnistettavissa useampia nimiä, joiden tausta viittaa Venäjään. He olivat pääasiassa sotilaita ja siksi heidät oli kirjattu osaston ”åtskilliga kejs[erliga] stater” eli keisarilliset virkamiehet alle.²⁰⁶ Seurahuoneen vuoden 1818 tilikirjassa on säilynyt syyskaudelta assembléekohtaiset listat henkilöistä, jotka ostivat yksittäisen pääsylipun kulloisenkin päivän tapahtumaan. Allekirjoituksista on vaikea saada selkoa kaikista osallistujista, mutta listat osoittavat kuitenkin, että useat venäläiset kävivät Seurahuoneella tanssimassa yhdessä suomalaisten kanssa. Suurin osa heistä oli alueelle majoittuneiden armeijajyksiköiden upseereita, lähinnä everstejä, kapteeneita tai luutnantteja, mutta myös Turussa vaikuttaneita kauppiaita oli toisinaan mukana.²⁰⁷

Yksittäiset Seurahuoneen subskriptiolistat ja henkilöaineistot ovat niitä harvoja säilyneitä lähdeaineistoja, joista metsästää venäläisten nimiä ja tapoja osallistua Turun seurapiiriin. Yksittäiset listat ovat seurapiirin dynamiikan kannalta paljastavia. Niiden avulla on mahdollista raottaa yhteistä seurapiiriä, joka muuten pysyisi piilossa, ainakin suomalaisten ja venäläisten yhteistyön ja yhteisen seuralämän osalta.

Seurahuoneen tanssiaisista kirjoitti useaan otteeseen päiväkirjaansa hovioikeuden virkamies Johan Winter, mutta jostain syystä venäläisiä ei näy juuri lainkaan hänen Seurahuoneen assembléita ja tanssiaisia koskevissa merkinnöissään. Ainostaan lokakuussa 1818 Winter kirjoittaa, kuinka paikalle oli saapunut paroni Paul van Suchtelenin nuori vaimo kreivitär Varvara Zubova, joka oli tanssinut ahkerasti punaisissa nilkkakengissään. Paroni itse saapui Turkuun vasta seuraavana päivänä.²⁰⁸ Winter ei kuvaile Zubovaa kovinkaan imartelevilla adjektiiveilla, mutta selkeästi nuori kreivitär punaisissa nilkkakengissään oli tehnyt Turussa vaikutuksen. Ei Winter nuorta Varvara Zubovaa tietenkään itse tunnistanut, vaan Seurahuoneella oli kiertänyt huhu, joka identifioi venäläisten seurueen. Tunnistamisen vaikeus saattaa myös olla yhtenä syynä siihen, että venäläiset loistivat poissaolollaan Winterin merkinnöissä. Hän ei välttämättä tunnistanut osallistuneita venäläisiä upseereita tai heidän läsnäolonsa oli niin arkista, ettei erillisiä huomioita tarvinnut kirjata, ellei jotain poikkeuksellista sattunut.

Venäläiset aateliset ja upseerit olivat tottuneet eurooppalaiseen seuralämään jo ennen komennustaan Suomeen. 1700-luvun alusta lähtien venäläistä ja erityisesti Pietarissa asunutta hoviväkeä oli ohjattu ja kehoitettu omaksumaan eurooppalaisen eliitin toimintatapoja

²⁰⁶ Seurahuoneen subskriptiolistat 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Seurahuoneen subskriptiolistat, tiliasiakirjat 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

²⁰⁷ Tiliasiakirjat 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

²⁰⁸ Winterin päiväkirja 12.10.1818; Carpelan 1942, 290.

ja kulttuurisia konventioita. Toisinaan kehoitus oli myös velvoite, mistä syystä venäläisen hoviväen oli pakko osallistua isoihin sosiaalisiin tapahtumiin, assembléeihin ja teatteriesityksiin. Suosittuja olivat myös erilaiset klubit, joissa oli mahdollista seurustella oman sosiaalisen viiteryhmänsä edustajien kanssa. Kaikki Turussa toimineet aatelisupseerit eivät luonnollisestikaan olleet kotoisin ylimmästä venäläisestä aristokratiasta, mutta samat seuralaisuuden tavat ja ilmiöt olivat voimissaan myös alemman aateliston arjessa.²⁰⁹ Toisaalta tilanteen voi nähdä myös vuorovaikutteisena, sillä Turku ja kaupungin seurapiiri varmasti vaikuttivat myös kaupungissa toimineisiin venäläisiin vallanpitäjiin ja upseereihin, heidän tapoihinsa ja arkeensa.

Venäläisten aktiivisuus seuralämässä jatkui läpi 1810-luvun. Erityisesti kenraalikuvernööri Steinheil oli näkyvä ja pidetty henkilö Turussa, jossa hän järjesti useita juhlia ja tanssiaisia vuosikymmenen kuluessa. Vakiintuneimmat näistä juhlista oli nimipäivätanssiaiset, joita vietettiin aina Fabianinpäivänä 1. helmikuuta. Tanssiaiset järjestettiin ensisijaisesti alueen korkeammalle upseeristolle ja kuvernöörin kanslian väelle, mutta hyvin todennäköisesti juhlisiin osallistui kanslian väen ohella myös muuta kaupungin eliittiä.²¹⁰ Toisinaan tanssiaisten sijaan kenraalikuvernöörin luona käytiin vain onnittelukäynnillä, mikä oli myös osa seurapiirien kunnianosoitusten tapavalikoimaa.²¹¹ Kenraalikuvernöörin asuinresidenssi ei kuitenkaan ollut ainoa paikka, jossa venäläiset ja suomalaiset kohtasivat tanssin ja huvittelun merkeissä, vaan kanssakäymistä oli myös muualla.²¹² Tanssiaisten ohella venäläiset olivat Turussa aktiivisia niin teatteri- kuin konserttielämässäkin. Steinheilin puoliso Natalia von Engelhardt kunnostautui paikallisen teatterielämän rikastuttamisessa.²¹³

Kenraalikuvernööri Steinheil kanslioineen ja suuriruhtinaskunnan virkamiehet veivät turkulaisen seurapiirin tapakulttuurin mukanaan Helsinkiin, kun pääkaupunki virastoinneen siirtyi sinne 1819. Kenraalikuvernöörin ja venäläisen vallan kunniaksi järjestettiin erilaisia tapahtumia loppuvuodesta 1819, minkä lisäksi Steinheil järjesti suuret tanssiaiset puolisolleen Natalia von Engelhardtille. 1810-luku Turussa ei siis jäänyt poikkeukselliseksi ajaksi suomalaisten ja venäläisten välisissä suhteissa, vaan yhteisöllinen huvielämä jatkui Helsingissä, jonne Steinheilit siirtyivät.²¹⁴ Turussa seurapiirin avulla luotu toimiva yhteistyön ja yhteisöllisyyden konsepti oli syytä viedä uuteen pääkaupunkiin, sillä se oli osoittautunut tehokkaaksi keinoksi lujittaa valta-asemaa suuriruhtinaskunnassa. Samalla seuralämä oli luonteva osa poliittista ja sosiaalista kanssakäymistä johtavien päättäjien ja virkamiesten keskuudessa.

²⁰⁹ Schönle, Zorin & Evstratov 2016, 17–20; Velizhev 2016, 220–223; Keenan 2013, 93–124; Sander 2007, 45–46; Raef 1971, 111. Ks. myös Keenan 2012.

²¹⁰ Winterin päiväkirja 1.2.1814; Carl Florus Tollin kirje Otto Wallenstjernalle 3.10.1816, I, Perno-Samlingen, HS, ÅAB. Steinheilista ks. esim. Kalleinen 2017, 76–80.

²¹¹ Winterin päiväkirja 1.2.1818.

²¹² Winterin päiväkirja 26.1.1812, 2.6.1812, 3.–5.3.1818 ja 12.1.1819.

²¹³ Näistä enemmän ks. luku *Esitysten maailma*.

²¹⁴ Klinge 2012, 119–120; von Frenckell 1943, 232–242.

Turun seuraelämän puitteiden kohentaminen ja seurapiireissä viihtyminen ei toki selity yksin tavoitteella vakiinnuttaa valtaa tai luoda suhteita valloitetun alueen eliittiin. Venäläisillä oli varmasti myös omat hedonistiset tavoitteensa saattaa seuraelämän puitteet tietylle tasolle, vaikkei tästä tahdosta suoria jälkiä lähteistä löydykään. Heidän elämäänsä ja arkeensa kuuluivat seurustelu, tanssiminen, pelaaminen, illalliset, teatteri ja musiikki samalla tavalla kuin Suomessa asuneiden säätyläisten ja aatelin arkeen. Pitkä sotilaspalveluaika vieraassa maassa ja yhteiskunnassa kävi varmasti raskaaksi, mikä korosti huvittelun tarvetta vastapainoksi.

Turussa asuneiden venäläisten verkostoituminen ei rajoittunut pelkästään juhliin, vaan he olivat mukana myös erilaisissa seuroissa ja yhteisöissä. Kenraalikuvernööri Fabian Steinheil oli näkyvästi mukana Suomen Talousseurassa, Turun Pipliaseurassa ja Turun Lukuseurassa.²¹⁵ Steinheil oli varmasti itse aktiivinen toimija, mutta hänen näkyvä läsnäolonsa perustui myös häneen rooliinsa kenraalikuvernöörinä, keisarivallan ylimpänä edustajana ja keisarin henkilökohtaisena takuumiehenä Suomessa, kuten Raimo Savolainen on suhdetta määritellyt.²¹⁶ Ruotsia taitanut Steinheil oli pidetty mies Turussa. 1800-luvun Turkua tutkineen Carl von Bonsdorffin mukaan Steinheil oli sympaattinen, oikeamielinen ja sopuisa henkilö, joka suhtautui Suomeen ja Turkuun lämpimästi. Turkulaiset kutsuivat häntä leikkisästi ukoksi (ruots. *gubbe*), mikä kertoo mutkattomista suhteista kenraalikuvernööriin.²¹⁷

Kenraalikuvernöörin kuten monen muunkin venäläisen toimia ja liikkumista myös seurattiin erityisellä kiinnostuksella. Etenkin Steinheil, joka oli poliittisesti ja sosiaalisesti korkea-arvoisin henkilö Suomessa, oli venäläisistä selkeästi näkyvimmin mukana turkulaisten yhteisöissä.²¹⁸ Seurahuoneyhtiön lisäksi jonkun verran venäläisiä liittyi jäsenenä mukaan Talousseuraan, mutta hekin näyttävät olevan mukana ennen kaikkea yhteiskunnallisen roolinsa kautta, ei yksityishenkilöinä, jos sellaista eroa 1800-luvun alun yhteiskunnassa voidaan edes tehdä. Listassa mainitut henkilöt olivat pääasiassa joko korkea-arvoisia upseereita tai tieteilijöitä, jotka toimivat Venäjän tiedeinstituuteissa.²¹⁹ Suomen Talousseuralle nimekkäät ja arvostetut henkilöt olivat tärkeitä, sillä he takasivat seuralle arvostusta ja tukea, vaikka he eivät juuri olisikaan osallistuneet toimintaan. Osallistumista tärkeämpää olivat ne mahdollisuudet, joita yhteistyö saattoi edesauttaa. Erityisen tärkeä oli luottamuksellinen kanava keisariin, jonka tuki ja hyväksyntä mahdollistivat Talousseuran toimintaperiaatteiden eteenpäinviemisen ja toiminnan kehittämisen.²²⁰

Venäläisten osallistuminen Turun seuraelämään, sen mahdollistamiseen sekä siihen

²¹⁵ *Kejsrerliga finska hushållningsällskap* -matrikkeli 1815, 28; *Finlands statscalender för året 1818*, 36–37; Osakkeenomistajalistat, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA. Ainakaan Pipliaseurassa puheenjohtajuus ei näyttänyt olleen yksin seremoniallinen, vaan Steinheil todella myös johti seuran kokouksia. Winterin päiväkirja 23.2.1815.

²¹⁶ Savolainen 1994, 45.

²¹⁷ Kalleinen 2007; Bonsdorff 1921, 63–65. Steinheilä pidettiin myös heikkona ja vaimonsa Natalia von Engelhardt'n kontrolloimana.

²¹⁸ Steinheil esiintyy selkeästi useimmin venäläisistä upseereista esimerkiksi Johan Winterin päiväkirjan sivuilla.

²¹⁹ *Kejsrerliga finska hushållningsällskap* -matrikkeli 1815.

²²⁰ Marjanen 2013, 205–206.

liittyneisiin yhteisöihin oli vaihtelevaa 1810-luvun aikana. Edellä läpikäytyjen esimerkkien valossa voi todeta, että venäläiset olivat mukana turkulaisessa yhdistys- ja seuraelämässä, mutta sen hallinnon ja käytännön organisoinnin he jättivät suomalaisille. Turun seurahuoneen perustamisessa heidän panoksensa oli ensin tanssiseuran ja sitä myöden Seurahuoneen kohdalla hankkeen edesauttaminen ja rahoittaminen. Talousseurassa taas tuki oli enemmän symbolista, vaikka venäläiset luonnollisesti kantoivat vastuunsa myös jäsenmaksun muodossa. Tähän on selityksenä varmasti se, että monet upseereista eivät osanneet ruotsia, joka oli käyttökieli useammassa yhdistyksissä. Lisäksi monet venäläiset tiesivät olevansa vain käymässä Turussa ja siksi heidän pääasialliset intressinsä olivat muualla kuin yhdistystoiminnassa. Tämä ei kuitenkaan estänyt upseereita tukemasta yhdistyksen tai instanssien toimintaa rahallisesti, sillä jo tällä tavoin osallistuminen kasvatti heidän sosiaalista ja kulttuurista pääomaansa.

Ruotsin kielen taidon puute ei kuitenkaan todennäköisesti haitannut kovinkaan paljon suomalaisten ja venäläisten välistä kanssakäymistä. Turkulainen seurapiiri puhui äidinkielenään ruotsia, mutta venäläisten kanssa he vaihtoivat ranskaa, joka oli eliitin tärkein rajat ylittävän kommunikaation kieli. Eliittiä koulutettiin hallitsemaan useita kieliä, joista juuri ranska oli merkittävin. Venäläinen eliitti puhui ranskaa, joka oli myös keisarikunnan hovikieli.²²¹ Ranskan asemaa kuvastaa tapa käyttää sitä kirjekielenä virallisemmissa yhteyksissä. Kenraalikuvernööri Steinheil hallitsi kyllä ruotsin kielen, mutta käytti kirjeissään ranskaa. Samoin toimi Paimiosta kotoisin ollut ja 1810-luvulla Pietarissa valtiosihteerinä palvellut Robert Henrik Reh binder, joka kävi monen ruotsinkielisen kollegansa kanssa kirjeenvaihtoa ranskaksi.²²² Ranskan kielen taito ei ollut aatelin yksinoikeus, vaan esimerkiksi virkamiesperheestä lähtenyt Johan Winter osasi ranskaa, mistä kertoo hänen laaja ranskalaiseen kirjallisuuteen keskittynyt kirjastonsa.²²³

Monet suomalaiset hallitsivat myös saksaa, jota puhuttiin erityisesti Viipurin alueella, mutta myös Turussa, jossa oppineilla oli perinteisesti suhteita Saksaan ja saksan kieleen.²²⁴ Ranskan ja saksan hallinta ei tarjonnut ratkaisua kaikkiin ongelmiin, vaan venäläisten vakaana aikomuksena oli myös lisätä suomalaisten venäjän osaamista. Venäjän kielestä oli hyötyä erityisesti virkauralla ja sitä ryhdyttiin opettamaan myös Keisarillisessa Turun yliopistossa. Turusta lähetettiin myös stipendiaatteja Venäjälle opiskelemaan, ja 1810-luvulla syntyivät ensimmäiset suomalaisille tarkoitetut venäjän kielen oppikirjat. Toiveista ja yrityksistä huolimatta ruotsi säilyi eliitin keskeisenä käyttö- ja virkakielenä, vaikka venäjän kielen osaaminen lisääntyikin.²²⁵

Seurapiireissä käytetyt kielet perustuvat oletukselle siitä, mitkä kielet olivat käyttökelpoisimmat ja yleisimmät 1810-luvun Turussa. Seurapiirikeskusteluita tai havaintoja

²²¹ Ilmakunnas & Vainio-Korhonen 2020, 72–76; Ijäs 2015, 30; Wassholm 2014, 75–80; Cross 2003, 178. Ks. myös Wolff 2005.

²²² Kalleinen 2017, 16; Kalleinen 2007; Bonsdorff 1921, 62–64.

²²³ Merisalo 2003, 129–130.

²²⁴ Sarjala 2020, 43–55, 87–94; Ijäs 2015, 20–31; Wassholm 2014, 75–76.

²²⁵ Kalleinen 2017, 70–73; Wassholm 2014, 76; Jussila 2004, 143–149.

käytetyistä kielistä ei ole juurikaan tallentunut asiakirjoihin myöhempien aikojen tulkittavaksi. Liikaa ei voi myöskään tehdä yleistyksiä esimerkiksi kirjeissä käytetystä kielestä, sillä kirjeenvaihdon käyminen vieraalla kielellä on yleinen tapa harjoittaa kielitaitoa.²²⁶ Kielitaitoa tulee tarkastella ensisijaisesti kommunikaation välineenä ja tullakseen ymmärretyksi oli monikansallisissa seurapiireissäkään käytettävä niitä kieliä, joita keskustelijat osasivat. Turvallista lienee todeta, että suomalainen eliitti käytti keskenään ruotsia, joka oli heidän äidinkieltensä. Ulkomaalaisten vieraiden, kuten venäläisten, saapuessa paikalle vaihdettiin kieli usein ranskaan tai saksaan, mutta myös muut kielet olivat mahdollisia. Tärkeintä oli tarve tulla ymmärretyksi ja taito tehdä se aikakauden kohteliaisuusäännöt huomioden.

Huomionosoituksia ja verkostoitumista

Uusien alamaisten luottamusta ei pyritty valloittamaan pelkästään tanssilattialla, vaan vallitsevaan strategiaan kuuluivat myös erilaiset huomionosoitukset, palkinnot ja kunniamerkit. Suosionosoitusten jakaminen alkoi välittömästi Porvoon 1809 maapäivien yhteydessä, mikä tarjosi luontevan paikan palkita suomalaisten uusi uskollisuus keisarille. Näin useille keskeisille virkahenkilöille, upseereille ja suuriruhtinaskunnan hallinnon perustamisessa tärkeitä osia näytelleille henkilöille myönnettiin aatelistarvo tai heidät kohotettiin kreivilliseen tai vapaaherralliseen säätyyn, kuten maamarsalkka De Geerin ja maaherra von Troilin kohdalla toimittiin.²²⁷ Porvoossa aatelistäytyn korotettiin kahdeksan henkilöä ja kaiken kaikkiaan vuoteen 1820 mennessä suuriruhtinaskunnan aateliin korotettiin 32 henkilöä, joista 20 oli ensimmäisiä aatelistarvoja ja 12 olemassa olevan arvon korotuksia vapaaherraksi tai kreiviksi.²²⁸

Venäläisten harjoittama palkitsemis- ja sitouttamispolitiikka ulottui myös muihin huomionosoituksiin kuin myönnettyihin aatelistarvoihin. Vuoden 1818 valtiokalenterin mukaan venäläisten myöntämän ritarin arvonimen eri luokissa sai 79 suomalaista sekä Fabian Steinheil, joka kantoi myönnettyistä ylintä Pyhän Aleksanteri Nevskin ritarikunnan kunniamerkkiä yhdessä Adolf Tandefeltin ja Knut von Troilin kanssa.²²⁹ Pyhän Vladimirin 2. luokan ja Pyhän Annan 1. luokan ritarikuntien kunniamerkkejä myönnettiin yhdeksälle henkilölle ja loput 68 olivat alempia ritarikuntien kunniamerkkejä. Kunniamerkkien saajat edustivat tietysti suuriruhtinaskunnan ylintä johtoa ja eliittiä maan säätyläisten sisällä, mutta systemaattista, ylhäältä alaspäin organisoitunutta palkitsemista ei kuitenkaan harjoitettu kuin korkeintaan Suomen asiain komitean ylempien toimijoiden

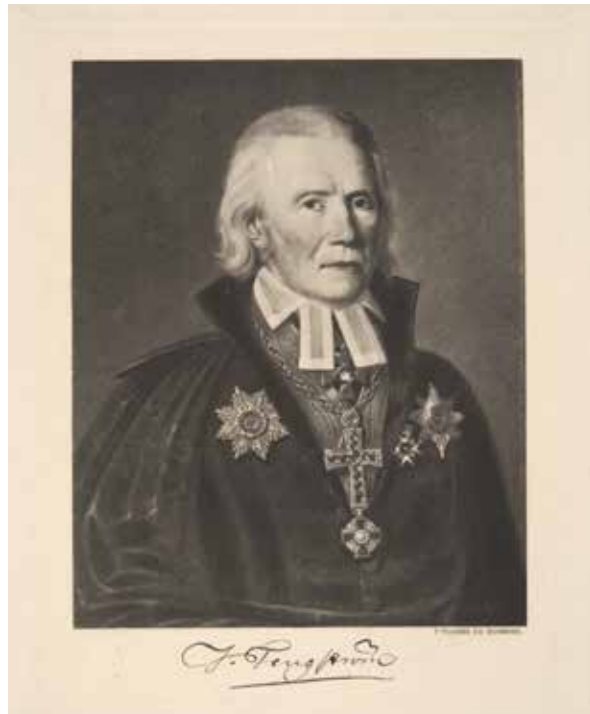
²²⁶ Kielitaidon harjoittamisesta kirjeitse ks. esim. Ilmakunnas & Vainio-Korhonen 2020, 72–76 ja Ilmakunnas 2016, 42–44.

²²⁷ Snellman 2014, 55–59; Klinge 2009, 263–274.

²²⁸ Snellman 2014, 345–347.

²²⁹ Pyhän Aleksanteri Nevskin kunniamerkin yläpuolella olivat vielä Pyhän Vladimirin 1. luokan ja Pyhän Andreksen ritarikunnan merkit, mutta näitä ei suomalaisille oltu myönnetty 1818. Savolainen 1994, 115.

Arkkipiispaksi edennyt Jacob Tengström oli yksi venäläisten korkeimmin arvostamista suomalaisista ja sai uskollisuudestaan useita kunnianosoituksia. Johan Erik Lindhin maalauksen pohjalta tehty painokuva Tengströmistä 1820-luvulta.

kohdalla.²³⁰ Ritarimerkit olivat pääosin palkintoja erityisansioista tai osoituksia keisarin luottamuksesta.²³¹

Ritarikuntien luokkien ohella jaettiin myös virka-arvoja, jotka perustuivat virka-asemia hierarkisoineeseen rankijärjestelmään (ven. *tšin*). Suomalaiset saivat kunniaa osakseen kauppaneuvosten, laamannien, salaneuvosten ja valtioneuvosten arvojen muodossa, millä oli mahdollisuus erottautua paitsi Turun seurapiirissä, myös tulla tunnetuksi Pietarin hovissa.²³² Virka-arvoilla oli merkitystä myös työtehtävissä, sillä ne vaikuttivat esimerkiksi senaatin istuma- ja puhejärjestykseen ja siten sekä konkreettiseen vallankäyttöön että sen symboliseen esittämiseen. Suomalaisten venäläisiltä saamia virka-arvoja tutkinut Raakel Inkeri on tuonut esille, että ritariarvot olivat lähinnä tukemassa *tšinejä*, joiden tosiasiallinen merkitys oli suurempi. Niitä myös jaettiin suomalaisille vähemmän kuin ritarimerkkejä. Todennäköisintä virka-arvo oli saavuttaa palvelemalla joko senaatissa tai Suomen asiain komiteassa.²³³

²³⁰ *Finlands statscalender för året 1818*, 85–91. Ritarikuntien kunniamerkeistä laajemmin ks. Savolainen 1994, 112–134.

²³¹ Inkeri 1993, 119.

²³² Klinge 2009, 264–265; Inkeri 1993, 104–117. Virka-arvoja hierarkisoitunut rankijärjestelmä oli käytössä useassa Euroopan maassa, myös Ruotsissa, jossa se poikkesi osin venäläisestä mallista. Virkanimike antoi oikeutuksen tiettyyn virka-arvoon, mutta järjestelmä ei perustunut automaatioon, vaan arvioon ja suosioon.

²³³ Inkeri 1993, 105–117, 124–125.

Arvonimien ja kunniamerkkien ohella suomalaiset saivat keisarilta myös muita lahjoja, kuten erilaisia koruja, nuuskarasioita, jalometallisia mitaleja, suoria rahapalkintoja sekä palkankorotuksia. Lahjat olivat tärkeitä saajalleen, sillä niiden avulla oli mahdollista hienovaraisesti mutta näkyvästi esitellä keisarilta saatua suopeutta ja huomiota. Samalla ne tekivät näkyväksi alamaissuhteen ja keisarin vallan. Näin suomalaista eliittiä voideltiin niin taloudellisilla hyödyillä kuin arvostuksen ja statuksen korottamisella. Venäläiset eivät yksin olleet suomalaisten palkitsemisen takana, vaan suomalaiset korkeat virkamiehet, erityisesti Suomen asioiden lähettiläät Pietarissa toimivat aktiivisesti palkitsemispolitiikan taustalla.²³⁴ Toisaalta kieltäytyminen uskollisuuden osoittamisesta ei ollut todellinen vaihtoehto, mikäli halusi jatkaa uraansa Suomessa. Näin kävi esimerkiksi tuomiorovasti, myöhemmin piispa, Magnus Jacob Alopaeuksen tapauksessa, jolle annettiin ymmärtää venäläisten taholta, että virkauran jatkumisen mahdollisti uskollisuuden osoittaminen keisarille.²³⁵

Arvonimien ja titteleiden myöntöä seurattiin Turussa tarkasti. Tiedot julkaistiin painettuna Suomen Valtiokalenterissa, minkä lisäksi päätökset ja juorut levisivät myös seurapiirin keskuudessa. Johan Winter seurasi ympäristössään tapahtuneita muutoksia ja kirjasi päiväkirjaansa aina toisinaan henkilöiden saamia ylennyksiä, ritarikunnan jäsenyyksiä ja arvonimiä. Winter sai luonnollisesti tietoonsa työympäristössään hovioikeudessa tapahtuneet huomionosoitukset, mutta monet kirjauksista käsittelevät myös muiden instituutioiden virkamiehiä tai seurapiirin jäseniä. Winterillä oli varmasti henkilökohtainen kiinnostus erilaisiin nimitysuutisiin, mutta samalla hänen merkinnöistään paistaa, että nimitykset ja suosionosoitukset olivat yleinen keskustelunaihe Turussa.²³⁶ Kiinnostava maininta on Winterin 20.1.1818 tekemä huomio Seurahuoneen tanssiaisista, jonne oli saapunut seurue ”venäläisten ylhäiseen arvoon nostamia”, joilla hän tarkoitti etenkin Armfelteja, Mannerheimeja, Klinckowströmejä, Petersenejä ja Taubeja.²³⁷ Kiintoisaa on juuri venäläisten aktiivisen toiminnan korostaminen mainittujen henkilöiden kohdalla, sillä ainakin Armfeltit, Mannerheimit ja Klinckowströmit olivat nauttineet hallitsijan suosioista jo Ruotsin kuninkaan hovissa.

Suosionosoituksilla oli tarkoitus sitouttaa eliittiä tiukemmin keisarivallan alle. Palkitseminen kohdistui ensisijaisesti ylimpään eliittiin, mutta se toimi samalla innoittajana, tai ainakin vihjeenä, muille säätyläisille: uskollisuus kannattaa ja siitä palkitaan. Palkinnot toivat aineetonta kunniaa, nostivat henkilöiden sosiaalista statusta ja loivat yhä paremmat edellytykset edetä uralla ja saada poliittisia ja taloudellisia hyötyjä. Parhaimmillaan erilaiset kunniamerkit mahdollistivat pääsyn keisarin sisäpiiriin tai seurustelu- ja keskusteluyhteyteen sisäpiirin kanssa. Suosionosoituksia myönnettiin valtionkalenterin mukaisesti palkintoina viranhoidosta, mutta niitä saattoi saada myös yllättäen, erityisesti keisarin

²³⁴ Klinge 2009, 264–265; Kalleinen 2004, 35–36; Westerlund 2001, 99; Savolainen 1994, 115.

²³⁵ Kalleinen 2004, 35–36.

²³⁶ Winterin päiväkirja 22.1.1812, 31.7.1812, 17.10.1814, 19.9.1814 ja 10.4.1817.

²³⁷ ”En grupp förnäma af rysk upkomma” Winterin päiväkirja 20.1.1818.

maakuntavierailujen aikana.²³⁸ Näin keisari pääsi esiintymään hallitsijan roolin ohella myös hyväntekijänä, kuten Matti Klinge on korostanut.²³⁹

Mitä merkitystä suosionosoituksilla ja palkitsemispolitiikalla sitten oli seurapiirin rakentumiselle ja toiminnalle? Ensinnäkin näkyvät suosionosoitukset, kuten kunniamerkit, arvot ja tittelit, loivat kaikki hierarkiaa seurapiirin sisälle. Niiden avulla oli mahdollista nousta yhteiskunnallisilla arvoasteikoilla, kuten edellä on tuotu esille, ja tästä syystä ne olivat käypiä eliitin rakennuspalikoita. Samalla merkit ja ansiot olivat kuin polttoainetta, joka piti seurapiirit käynnissä ja kiinnostavina. Seurapiireihin kuuluivat kiinteänä osana omanarvontunnon osoittaminen, ulkoinen koreilu, oman aseman parantaminen suhteessa muihin, juorut, poliittiset juonittelut ja muut keskustelua herättäneet aiheet. Näiden synnyttämisessä palkinnot, kunniamerkit ja arvonimet olivat omiaan. Seurapiirit olivat hovin ja erilaisten poliittisten kokousten ohella se paikka, johon näkyvät kunnianosoitukset oli suunniteltu esitettäväksi. Merkillä ei ollut kovin suurta painoarvoa, jos kukaan ei nähnyt sitä tai ollut kuullut suosionosoituksesta.

Säröjä yhteisössä

Yhteiselo suomalaisten ja venäläisten välillä ei ollut pelkästään ystävällismielistä. Johtavien piirien välillä ei näytä olleen suurta kitkaa, tai ainakaan sitä ei tuotu julki, vaikka maassa tehtiin isoja poliittisia muutoksia, joiden olisi helposti voinut olettaa synnyttävän riitoja. Sen sijaan arjen tasolla säröjä syntyi. Turussa ja sen välittömässä läheisyydessä majoittui paljon venäläisiä sotilaita ja heillä oli kitkaa etenkin ylioppilaiden kanssa. Yhteydenotot ja suoranaiset tappelut jatkuivat koko 1810-luvun jälkimmäisen puoliskon hiljalleen kiihtyen, ja molemmat osapuolet syyllistyivät aktiivisesti etsimään tilaisuuksia kahinoinneille.²⁴⁰ Ylioppilaiden järjestämiä kahakoita oli ilmaantunut Ranskan vallankumouksen hengessä Manner-Euroopassa jo 1790-luvulla ja ilmiötä esiintyi myös Uppsalassa. Turkuun kapinahenki ei kuitenkaan yltänyt; ei edes 1810-luvulla, jolloin erityisesti saksalaiset vallankumoukselliset aatteet ja kirjailijoiden ajatukset levisivät ympäri maanosan. Saksalaisten esikuvien hengessä Turun akatemian ylioppilaiden keskuudessa vallitsi 1810-luvun jälkimmäisellä puoliskolla kyllä yhteisöllinen *Burschenschaft*-henki, mutta samanlaisia järjestelmällisiä oppositiotoiminnan asteita Turussa ei tavattu.²⁴¹

Tapaukset pyrittiin sopimaan itse ja ratkaisua haettiin sovittelun, sillä tulehtuneet välit eivät palvelleet yliopiston, suuriruhtinaskunnan johdon eikä venäläisen vallan intressejä.

²³⁸ Savolainen 1994, 99–133.

²³⁹ Klinge 2009, 273.

²⁴⁰ Sarjala 2020, 180–208; Kalleinen 2017, 137–158; Castrén 1933, 106–113; Heinricius 1911, 58–91.

Ylioppilaat olivat vuosikymmenten saatossa ottaneet toistuvasti yhteen myös Turun kisällien kanssa, joten kahnaus venäläisen sotaväen kanssa ei tässä valossa näytä mitenkään erikoiselta toiminnalta. Ks. myös Klinge 1978, 67–75.

²⁴¹ Sarjala 2020, 141–143, 180–208; Kalleinen 2017, 145; Klinge 1978, passim.

Kaikkien etuna oli rauhanomainen tilanne eikä olosuhteiden haluttu eskaloituvan kaupungissa. Tilanne ei kuitenkaan lauennut, mikä saattoi johtua molempien osapuolien uskosta turvattuun selustaan. Venäläiset sotilaat uskoivat väkivaltakoneiston ja venäläisen vallan tuomaan suojaan ja ylioppilaat taas yliopiston tukeen. Ylioppilaat olivat kurinpidollisesti Turun akatemian konsistorin alaisia eikä heitä siten tuomittu väkivallanteoista muissa oikeusasteissa.²⁴² Sotilaiden ja ylioppilaiden välisiä kahakoita selvittämään saapuivat lopulta syksyllä 1819 sekä kenraalikuvernööri Steinheil että valtiosihteeri Robert Rehbinder. He toivat mukanaan Pietarista akatemian kanslerin, suuriruhtinas Nikolain kehotuksen ylläpitää järjestystä ja onnistuivat lopulta rauhoittamaan tulehtuneen tilanteen hetkeksi.²⁴³ Pahimmillaan tulehtunut tilanne oli 1820-luvun alussa, mutta mainehaittaa yliopistolle ja itselleen ylioppilaat onnistuivat aiheuttamaan jo 1810-luvulla.²⁴⁴ Seuraelämän näkökulmasta tulehtuneet välit saattoivat aiheuttaa kiusallisia tilanteita esimerkiksi Seurahuoneella, jossa ylioppilaat kävivät aktiivisesti ja olivat näin osa samaa seurapiiriä kuin venäläiset upseerit, vaikkei heidän ja venäläisten välillä välttämättä syvempää kanssakäymistä tilaisuuksissa ollutkaan.²⁴⁵

Välillä kaupunkiin majoittuneet sotilasyksiköt aiheuttivat päänsivaa muillekin asukkaille kuin konfliktia karttamattomille ylioppilaille. Winterin perheessä harmi konkretisoitui sotilaiden tekeminä vahinkoina ja varkauksina, joita Johan Winter sai tasaisin väliajoin käydä selvittämässä rykmenttien komentajien luona. Kesällä 1812 hän kirjoittaa eräästä Wintereiden mailla tapahtuneesta insidentistä näin: ”Kello 8 saapui tilanhoitaja Ispoisista mukanaan torppari Lindgren tekemään ilmoitusta eilen [epäselvä sana] torpalla tehdystä varkaudesta, erään Padelskin rykmentin venäläisen sotilaan toimesta. Mistä syystä sain juosta koko päivän ja lopulta kenttämajuri, eversti Maslo[v]in ja majuri Strätmanin kautta sain 20 rd. korvausta torpparille, 5. torpalle ja kujanjuoksua varkaalle.”²⁴⁶ Varkaudet olivat lähinnä takavarikkoja ja elintarvikkeiden ja materiaalien luvatonta käyttöönottoa sen sijaan, että ne olisivat kohdistuneet Wintereiden asuntoihin ja muuhun kiinteään omaisuuteen. Yhtä kaikki varkauksiin ei suhtauduttu kevyesti, vaan niistä tehtiin aina ilmoitus venäläisten päällystölle ja tarvittaessa asiaa ja korvauskannetta ajettiin tarmokkaasti.²⁴⁷ Tällaisten tapausten selvittämisessä mutkattomat suhteet ja seurapiireissä tehty sosiaalisen suhdetyö olivat eduksi. Mitä tutumpia eliitin jäsenet olivat toisilleen, sen helpompi asioiden selvittämiset ja järjestelyt olivat.

²⁴² Klinge 1978, 37–62; Castrén 1933, 106–117. Turussa esivalta oli 1817 yrittänyt heikentää konsistorin tuomiovaltaa ylioppilaita kohtaan erityisesti sellaisissa tapauksissa, joissa toisena osapuolena oli akatemian ulkopuolinen henkilö. Tämä aiheutti ylioppilaisissa voimakasta kuohuntaa ja vastustusta, mikä lopulta johti esityksen kumoutumiseen ja asiantilan normalisoitumiseen.

²⁴³ Winterin päiväkirja 6.–8.12.1819; Kalleinen 2017, 144; Castrén 1933, 113–117; Heinricius 1911, 80–83.

²⁴⁴ Sarjala 2020, 197–208.

²⁴⁵ Seurahuoneen subskriptiolistat 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Seurahuoneen subskriptiolistat, tiliasiakirjat 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

²⁴⁶ ”Klockan 8 kom fogden fr. Ispois med Torp. Lindgren, att söka rättelse för en i går i [epäselvä sana] torpet öfnad stöld, af en Rysk soldat af Padeliski reg:te. För hvilken sak jag sprang hela dagen och fick slut. genom plan major, överste Maslof och major Strälman, 20 rd. åt torpen, 5. för torpet och gallopp i morgon åt tjufren.” Winterin päiväkirja 9.7.1812.

²⁴⁷ ks. esim. Winterin päiväkirja 21.7.1813, 9.10.–12.11.1814, 2.–3.12.1819 ja 6.12.1819.

Venäläisten sotilaiden rinnalla häiriöitä ja paheksuntaa aiheuttivat myös upseerit, joskin näyttää siltä, että heidän osuutensa ongelmista oli vähäisempi. Tunnetuin pahennusta Turussa herättänyt venäläinen upseeri oli kenraali Nikolai Demidov, joka toimi Turun venäläisen joukko-osaston komentajana. Demidov oli asemansa lisäksi näkyvä henkilö myös Turun seuraelämässä, jossa hän musiikintaitoisena järjesti erilaisia konsertteja ja soitti yhdessä turkulaisten muusikoiden kanssa kaupungin seurapiirille.²⁴⁸ Hän oli tunnettu paitsi vilkkaasta suhteestaan vastakkaiseen sukupuoleen myös kovasta luonteesta ja karskista käytöksestään, joka johti toisinaan vakaviin ylilyönteihin. Demidov muun muassa piiskasi kuoliaaksi kuskinsa erään vähäisen asian takia.²⁴⁹

Demidovin ylilyönneistä tunnetuin oli tapaus vuodelta 1814, jolloin hän oli lukinnut 18-vuotiaan Fredrika Charlotta Mörckin kotiinsa pitkäksi aikaa päästämättä häntä lähtemään. Demidov oli viisi vuotta aikaisemmin tavannut 13-vuotiaan Mörckin Ahvenanmaalla ja houkuttellut Mörckin isän Johan Fredrikin luovuttamaan Fredrikan vastuulleen. Puheiden mukaan päämääränä oli avioliitto, mutta se ei koskaan toteutunut ja elämä Demidovin luona muuttui hiljalleen vankilaksi. Lopulta Mörck karkasi Demidovin luota kirkossa käynnin yhteydessä tuttavien auttamana ja mieheksi pukeutumalla. Mörck avustajineen kuitenkin löydettiin ja tuotiin takaisin Turkuun, jossa alkoi asian käsittely. Mörck palautettiin hetkeksi takaisin Demidoville, joka pahoinpiteli nuorta naista kostoksi pakoretkestä niin, että maaherra Knut von Troilin oli lopulta pelastettava tämä Demidovin hoteista.²⁵⁰

Tapaus on merkittävä kahdella tapaa. Ensinnäkin se kertoo säröstä suomalaisten ja venäläisten viranomaisten välillä. Osapuolina olivat suomalainen nuori nainen, jonka hyvinvointi kuului suomalaisille viranomaisille, ja korkeassa asemassa toiminut venäläinen kenraali, jota suomalaiset eivät voineet asettaa syytteeseen tai pidättää. Ongelmallinen tilanne kuitenkin ratkaistiin Fredrika Mörckin eduksi ja Nikolai Demidovia vastaan, vaikkei suomalaisilla ollutkaan tuomiovaltaa Demidoviin. Toinen kiinnostava seikka on, ettei Nikolai Demidovin maine näytä kaikesta tapahtuneesta huolimatta kärsineen kovin suuria kolauksia. Hän jatkoi Turussa komentajana vuoteen 1817 asti, jolloin hänet siirrettiin Pietariin.²⁵¹

Myöskään Turun seurapiiri ei hylännyt Demidovia, ja tuskin olisi voinut sitä tehdä, sillä Demidovin asema suuriruhtinaskunnassa oli niin korkea. Esimerkiksi lokakuussa 1817 hän istui hovioikeuden presidentti Tandefeltin luona, jonne olivat kokoontuneet myös ”[...] kunnianarvoiset Demidov, Kusmin, Reuterskiöld armeijasta, piispa ja rehtori, Myreen akatemiasta ja kirkosta, Krook ja Fabritius senaatista, Idestam pankista ja Ladau

²⁴⁸ Winterin päiväkirja 13.10.1815, 24.10.1815, 8.11.1815, 4.5.1816, 29.5.1818 ja 30.6.1818; von Frenckell 1943, 159; Heinricius 1914, 154–155.

²⁴⁹ Winterin päiväkirja 26.10.1817 ja 3.11.1817.

²⁵⁰ Heinricius 1914, 155–161.

²⁵¹ Heinricius 1914, 160–161.

postista, Gripenberg tullista ja Baeckborg prokuraattorista sekä Heurlin.”²⁵² Seurueessa oli useita Turun seurapiirin ja yleisen vallankäytön näkökulmasta keskeisiä henkilöitä, kuten piispa Tengström, presidentti Tandefelt ja postin johtaja Ladau. Demidov ei siten pelkästään seurustellut eliitin kanssa, vaan oli myös osa sitä.

Eriäviä yhteiskunnallisia näkemyksiä ilmeni myös suomalaisten kesken. Ristiriitoja herättivät niin suhtautuminen Ruotsiin ja Venäjään kuin kysymykset pääkaupungin paikasta tai henkilövalinnoista poliittisiin toimielimiin. Aina ei myöskään ollut kyse puhtaasti asiakysymyksistä, vaan toimijoiden keskinäisiä välejä hiersivät myös henkilökohtaiset riidat ja kaunat.²⁵³ Kun tällaisia hiertymiä esiintyi suomalaisten keskuudessa, niitä varmasti syntyi myös suomalaisten ja venäläisten välille. Yleisen edun nimissä oli kuitenkin järkevämpää tukahduttaa kiistat ja pitää ne piilossa kuin tuoda ne esille julkiseen käsittelyyn. Soveliaan käytöksen hallitsevat seurapiirit mahdollistivat tämän.

Suomalaisten ja venäläisten johtohenkilöiden välillä suhteet eivät olleet täysin kitkattomat. Aikaisemman tutkimuksen mukaan suomalaiset suhtautuivat venäläisiin epäilevästi ja venäläiset taas suomalaisiin ylenkatsoen. Ruotsissa toimineille suomalaisille Venäjä oli ollut ennen vihollinen, ja uudessa geopoliittisessa tilanteessa epäluulo projisoitui keisarivallan sijaan venäläisiin korkea-arvoisiin poliitikoihin. Monet venäläiset poliitikot taas närkästyivät erityisesti Vanhan Suomen menetyksestä. Suhtautuminen ei kuitenkaan rakentunut kansallisuuden tai identiteetin varaan, vaan se oli luonteeltaan poliittista. Suomalaiset esimerkiksi pelkäsivät venäläisten heikentävän niitä etuja, joita suuriruhtinaskuntaa ja sen asukkaita kohtaan oli myönnetty. Keisaria kohtaan suomalaisten epäilykset tai pelot eivät kuitenkaan ulottuneet.²⁵⁴ Suhteiden kehittymisessä venäläisiä kohtaan oli myös havaittavissa yhteismitattomuutta. Johanna Wassholm on tuonut esille, että säätyläisillä oli yleisesti ottaen paljon vähemmän kitkaa venäläisten kanssa kuin rahvaalla, jolla oli suurempia vaikeuksia hyväksyä uutta esivaltaa.²⁵⁵ Syynä oli yhtenäinen, kosmopoliittinen tapakulttuuri, joka sai niin suomalaisen kuin venäläisen eliitin puhumaan ja ymmärtämään samaa seurallisuuden ja kohteliaisuuden kieltä.

Tutkimukseni lähdeaineistossa tällainen suhtautuminen venäläisiin ei näy, mikä tukee ajatusta siitä, että pelko oli poliittinen ja nimenomaan johdon oma. Päinvastoin välit Turussa näyttävät olleen mutkattomat, joskaan välien lämmihenkisyyttä ei tule myöskään liioitella. Seurapiirielämään ja kohteliaisuuskulttuuriin kuului, että vertaisten kanssa oli tultava toimeen, vaikka poliittiset erimielisyydet olisivat olleet isoja. Erimielisyydet näkyvät vähäisinä myös tilastoissa. Kenraalikuvernööri Fabian Steinheilille tuli valituksia venäläisten sotilaiden tekemistä rikoksista, häiriöistä ja muista toimista vain joitain kymmeniä vuodessa, ja niidenkin suunta oli vähenemään päin 1810-luvulla samaa tahtia kuin armeijan joukkojen

²⁵² ”[...] der ej andra honoratiöres än Demidov, Kusmin, Reuterskiöld, af milisen: Biskopen, och Rector Myren ad acad. och af kyrko: Krook och Fabritius af senat; Idestam af bank, Ladau af post-, Gripenberg af Tull-staten och Baeckborg för procuratorn och Heurlin.” Winterin päiväkirja 3.10.1817.

²⁵³ Kalleinen 2017, 74–82; Katajisto 2008, 135–147, 180–182; Westerlund 2001, 75–86.

²⁵⁴ Katajisto 2008, 162–178.

²⁵⁵ Wassholm 2014, 28–29.

Johan Fredrik Aminoff, Johan Albrekt
Ehrenström ja Gustaf Mauritz Armfelt
tunnetussa René Théodore Berthonin
maalauksessa vuodelta 1804.

koko Suomessa pieneni. Turussa valituksia herättivät erityisesti majoitusvelvollisuuden täyttämisen, kun taas muualla maassa raportoitiin enemmän rikoksia ja häiriökäyttäytymistä.²⁵⁶ Kaikkia valituksia ei varmastikaan tilastoitu ja erityisesti upseereiden tekemisiä siloteltiin, mutta yhtä kaikki arjen tasolla ei näytä siltä, että 1810-luvun Turussa olisi ollut suuria tai kertautuneita erimielisyyksiä kaupungissa asuneiden suomalaisten ja venäläisten välillä.

Tutkimuskirjallisuudessa on toisteltu useaan otteeseen Turun mainetta paikkana, jossa vallitsi riitainen ja negatiivinen ilmapiiri 1810-luvulla.²⁵⁷ Kaupungin ja sen asukkaiden kurjan tunnelman toivat esille kirjeissään niin Gustaf Mauritz Armfelt kuin kenraali Johan Fredrik Aminoff. Turun mainetta puolusteli sen sijaan Carl Erik Mannerheim, jonka mukaan puheet huonosta ja vahingollisesta ilmapiiristä eivät vastanneet todellisuutta. Etenkin Armfeltin happamat kommentit Turusta ovat saaneet tutkimuksessa turhan korostuneen painoarvon.²⁵⁸ Armfeltin, mutta osin myös Aminoffin näkemyksiä voidaan pitää osin kuvitelmina. Molemmat kävivät harvoin Turussa, sillä he työskentelivät pääosin Pietarissa. Juorut ja uutiset toki kulkeutuivat Turun ulkopuolelle, mutta kaupungin päivittäisestä ilmapiiristä ja hengestä heillä ei voinut olla kovin tarkkaa käsitystä.²⁵⁹ Molemmat myös edustivat Suomen asiain komiteaa, jolla oli omat valtataistelunsa Turussa sijainneen senaatin kanssa.²⁶⁰ Kati Katajisto on kyseenalaistanut Turun huonoa mainetta ja korostanut Suomen johtomiesten toisinaan jopa väinoharhaiseksi edenneitä kuvitelmia vihollisista, intrigeistä ja juoruilusta. Kyse oli osin myös aikakauden poliittisesta kulttuurista, joka rakentui edellä kuvatun kaltaiselle dynamiikalle.²⁶¹

Kaiken kaikkiaan elo Turussa sujui tutkimieni lähteiden valossa varsin sopuisasti. Yksittäisiä hankauksia suomalaisten ja venäläisten kesken oli, mutta suuremmilta kahaikoilta ja valtapoliittisilta kiistoilta vältyttiin. Peilityni yhteiselo olisikin ollut tilastollisesti erikoista, sillä Turussa asui niin paljon venäläisiä sotilaita, että osa heistä varmasti syyllistyi rikkeisiin, tappeluihin ja varkauksiin. Sotilaiden rikokset haittasivat kaupungin ja sen lähiseudun omaisuudenhaltijoita, mutta se ei tehnyt säröjä seurapiirin sisälle. Suomalaiset luottivat venäläisten selvittävän asiat. Osa tästä uskosta syntyi seuraelämän kautta, johon molemmat osapuolet osallistuivat tasavertaisina. Rauhallisen yhteiselon takeena toimi Steinheil, jolla oli hyvät välit suomalaiseen eliittiin.

Hyvät välit oli luotu seurapiireissä, sillä harva turkulainen säätyläinen ja venäläinen upseeri tunsu toisiaan ennen 1808 alkanutta sota. Ennen kaikkea venäläiset näyttävät

²⁵⁶ Palmqvist 1969, 32–49.

²⁵⁷ Ks. esim. Katajisto 2008, 140–141; Westerlund 2001, 64–70; Kalleinen 2001, 64; Klinge 1987, 40. Vrt. Bonsdorff 1918, 48–50.

²⁵⁸ Villstrand 2012, 53–54; Katajisto 2008, 140–143; Bonsdorff 1918, 48–49. Laajempi analyysi Armfeltin suhtautumisesta Turkuun ks. Westerlund 2001, 67–84.

²⁵⁹ Aminoff, Johan Fredrik. *Suomalaiset kenraalit ja amiraalit Venäjän sotavoimissa 1809–1917* -verkkokjulkaisu. Studia Biographica 7. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2006–, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:skks-ken-000009>. Luettu 21.2.2020.

²⁶⁰ Tyynelä 1992, 59–61. Vrt. Korhonen 1963, 99–108; Bonsdorff 1921, 75–82.

²⁶¹ Katajisto 2008, 142–143, 148.

nähneen seuraelämän arvon, sillä he olivat heti keväältävesta 1808 lähtien mukana kaupungin tapahtumissa. Venäläisten rooli ei ollut passiivinen, vaan he järjestivät juhlia ja loivat mahdollisuuksia tutustumiselle ja uusien suhdeverkostojen luomiselle samalla tavalla kuin suomalaisetkin. Vastavuoroisesti suomalaiset kutsuivat venäläiset osaksi kaupungin seurapiiriä. Tämä oli molemmille eduksi, sillä vakaista ja ystävällismielisistä sosiaalisista suhteista oli hyötyä niin suomalaisille kuin venäläisillekin. Poliittisen yhtäläisyyden rakentamisen ohella seuraelämällä oli tärkeä sosiaalinen ja kulttuurinen rooli, kun venäläiset upseerit pyrkivät viihtymään asemapaikassaan.

Yhteenveto: erontekoa ja yhtenäisyyttä

Seurapiireihin pyrkimisen motiivit ja syyt ajan viettämiseen seuraelämässä olivat moninaiset. Monelle seurapiireissä tapahtunut huvittelu ja sosiaalinen seurustelu olivat tärkeimmät, mutta seurapiirit tarjosivat myös mahdollisuuden sosiaaliseen nousuun niille, jotka halusivat kiivetä yhteiskunnallisen hierarkian tikapuita. Seurapiirit olivat laajentuneet ympäri Eurooppaa ja näin oli myös Turussa. Tämä teki niistä lähtökohtaisesti heterogeenisempiä kuin aiemmin 1700-luvulla. Samaan aikaan kaikki eivät kuitenkaan pitäneet tasavertaistamisen ajatuksesta ja seurapiirien laajentumisesta. Esimerkiksi Tukholman seurapiirissä etenkin aateli koki ongelmaksi sosiaalisten statusrajojen liudentumisen. Pukeutumisella ja juhlimistavoilla oli yhä vaikeampaa tehdä seurapiirin sisällä eroa, joten tavoilla, etiketeillä, puheella, eleillä, ilmeillä, kuluttamisella ja olemuksella pyrittiin ylläpitämään toivottua sisäistä hierarkiaa. Nämä kohteliaan seurustelun ja seurallisuuden taidot olivat sellaisia, joihin eliitti kasvatti lapsiaan pienestä lähtien.²⁶² Pidän tätä myös osin syynä siihen, miksi Turun seurapiiristä erottautui sisäinen eliitti, johon ei kaikkia hyväksytty. Ajan myötä seurapiirin sisäiset eliittiryhmät kuitenkin sulautuivat porvarilliseen sivistyneistöön 1800-luvun kuluessa.²⁶³

Seurapiirin sisällä rakentui myös ryhmäkoheesiota. Omien viiteryhmien hyödyntämisessä oli lukuisia strategisia etuja, joilla oli mahdollista kohottaa omaa sosiaalista, taloudellista tai yhteiskunnallista asemaa. Turun seurapiiri tarjosi tilan, jossa seurapiiriin kuuluneet pystyivät edistämään poliittisia suunnitelmia, avioliittojen syntymistä, kauppasuhteiden vahvistamista ja uusien mahdollisuuksien etsintää. Sukulaissuhteet, ystäväpiirit, työyhteisöt, seurat ja klubit loivat sen arkisen perustan, jonka pohjalle kunkin säätyläisen oma seuraelämä rakentui. Henkilökohtaisia viiteryhmiä täydennettiin kaupungissa järjestettyjen isompien tapahtumien, kuten assembléiden ja teatteriesitysten, muodostamissa sosiaalisissa tilaisuuksissa, joissa oli mahdollista tavata uusia kontakteja ja luoda itseään ja perheyhteisön asiaa edistäviä suhteita.

Eliitin naiset oli sidottu tähän tehtävään yhtä lailla kuin miehetkin. Naisten rooli ja mahdollisuudet olivat kuitenkin osin erilaiset kuin mitä miehillä. Naisilla oli samalla

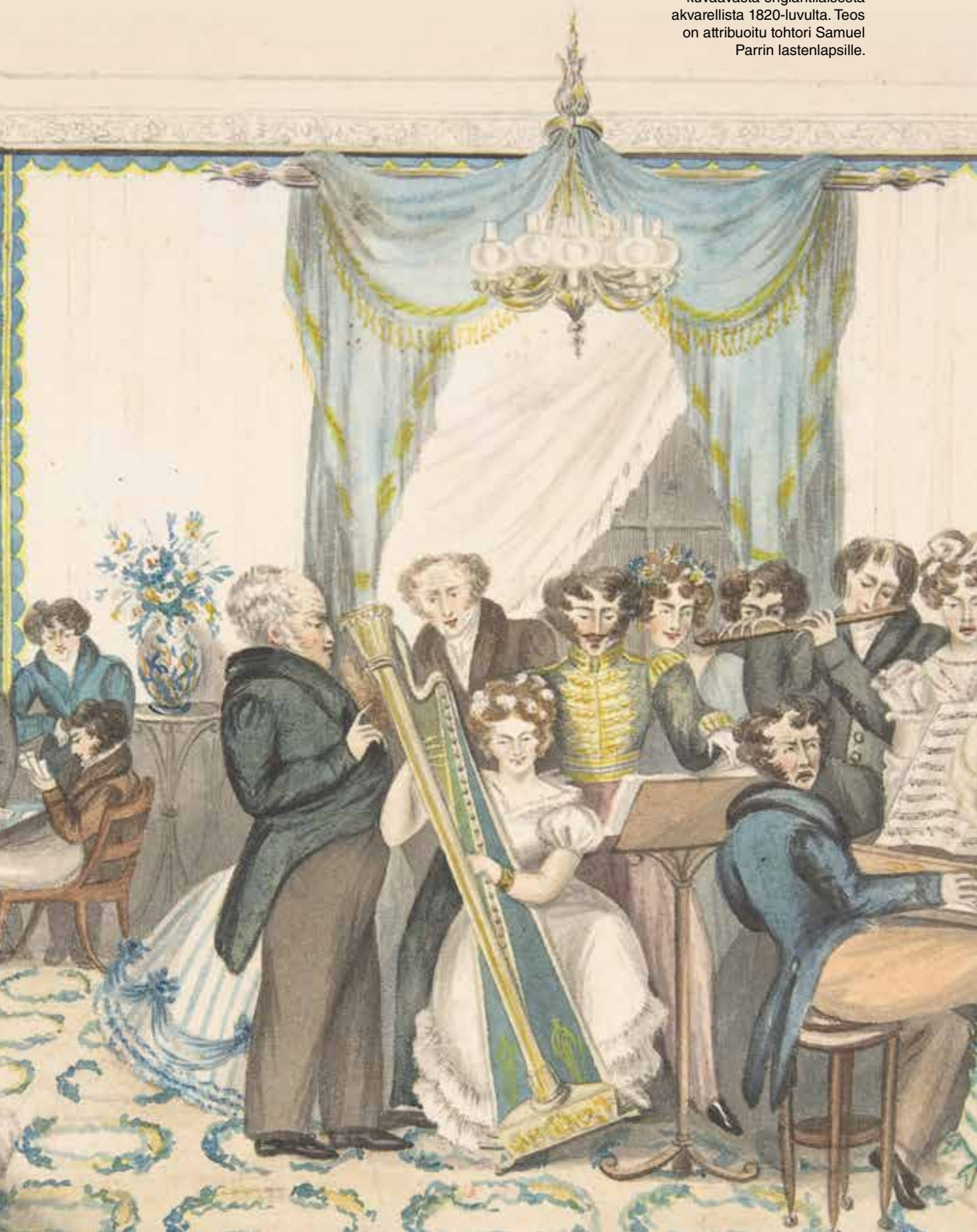
²⁶² Ijäs 2015, 16, 214–215; Runefelt 2015, 162–168. Aatelista vrt. Ijäs 2020b, 364–366.

²⁶³ Vrt. esim. Wolff 2020, 6–11; Greig 2013, 238–240; Davidson 2007, 181–186.

tavalla ystäväpiirejä, mutta virkaan liittyviä kollegiaalisia viiteryhmiä heillä ei ollut. Tämä saattoi jopa vahvistaa naisten ystävä- ja tuttavaverkostojen merkitystä, kun kollegiaalinen elementti puuttui heidän arjestaan. Ystävien ja tuttavien ohella naiset olivat kiinteä osa sukulaisverkostoja ja yhdessä miesten kanssa he toimivat kummeina ja siten vahvistivat sukujen välisiä yhteyksiä. Säätyläisnaisten merkitys seurapiirille korostui erityisesti heidän tehtävässään kokoontumisten ja seurustelun mahdollistajina, sillä he toimivat emäntinä ja organisaattoreina kodeissaan, mutta myös tanssipartnereina ja osallistumalla ylipäänsä seurusteluun.

Venäläiset upseerit ja virkamiehet osallistuivat näkyvästi Turun seurapiirin toimintaan. He seurustelivat erityisesti seurapiirin sisäisen eliitin kanssa, mutta olivat paikalla vaihtelevin kokoonpanoin assembléeissa ja konserteissa. Samalla heidän roolinsa oli kuitenkin erilainen kuin mitä suomalaisilla, jotka kävivät kilpailua keskenään vaikutusvallasta ja statuksesta. Venäläiset ja suomalaiset olivat osa samaa Venäjän keisarikuntaa, mutta Suomen suuriruhtinaskunnassa ollessaan venäläiset olivat kuitenkin vieraassa paikassa, poissa kotiympäristöistään. Venäläisten seurustelun motiivi oli siten erilainen, sillä he saattoivat keskittyä enemmän huvitteluun huvittelun vuoksi. He myös hyödynsivät Turun seurapiiriä poliittisiin tarkoituksiin.

Yksityiskohta eliitin
seuraelämää ja konserttia
kuvaavasta englantilaisesta
akvarellista 1820-luvulta. Teos
on attribuoitu tohtori Samuel
Parrin lastenlapsille.

II

SEURAPIIRIN TILAT

Euroopassa 1700-luvulta lähtien eliitin julkisella piirillä oli selkeä tilallinen ulottuvuus. Seurallisuuden siirtyessä ja levitessä hovin ja aristokraattisten piirien ulkopuolelle uusi, aatelista ja porvaristosta muodostunut eliitti kaipasi uudenlaisia seurallisuuden tiloja itselleen ja omille piireilleen. Kaupungeista tuli näin hallinnon ja kaupan ohella seurapiirien näyttämöitä, joihin rakennettiin tiloja seurallisuuden kulttuuria varten. Tämä urbaaniksi renessanssiksiin kutsuttu ilmiö loi kaupunkiin sosiaalisen ja kulttuurisen elämän ympärille uudenlaisen fyysisen miljöön, julkisen piirin, johon kuuluivat seurahuoneet, teatterit, klubit, konserttitalit, erilaiset kilpailutilat, huvittelupuistot ja kylpylaitokset.¹ Samalla tilat muuttivat seuraelämän luonnetta. Seurallisuudesta tuli entistä julkisempaa ja laajemmille porvarillisille piireille avointa, ja siten vastine aikaisemmalle eksklusiiviselle hovielämälle. Turussa tämä suuntaus näkyi laajentuneena seurapiirinä, joka koostui niin aatelin, sivistyneistön kuin porvaristonkin edustajista.

Tässä luvussa käsittelen neljää Turun seurapiirille ja sen seuraelämälle tärkeää tilaa: Seurahuonetta, teatteria, ravintola-kahvilaa ja kotia. Nämä kaikki tilat olivat Turun seurapiirille oleellisia seurallisuuden kulttuurin mahdollistaneita paikkoja, mutta erityisesti Seurahuoneesta muodostui keskeinen kohtaamispaikka seurapiirille. Nostan keskiöön julkisen seurallisuuden tilan merkityksen eliitille. Tutkin näiden paikkojen avulla tilallisten kysymysten merkitystä kaupungin seurapiirille ja seurapiirin tekemiä ratkaisuja niiden muokatessa kaupunkitilaa itselleen paremmin soveltuvaksi. Analysoimalla seurapiirin

---

¹ Borsay & Hein Furnée 2016, 12–15; Lindström 2016; Horn Melton 2001, 160–164; Brewer 1997, 3–107; Borsay 1989.

tekemiä tilaratkaisuja on mahdollista päästä kiinni siihen, minkälaisia tiloja seurapiiri rakensi, ja miten se osallisti jäseniään tilojen kautta. Tarkastelen erityisesti sitä, miten seurapiiri loi yhteisöllisyyttä erilaisten tilojen kautta. Pohdin myös sitä, miten nämä tilat muuttivat seurapiirin toimintaa ja miten ne osaltaan voimistivat julkisen ja puolijulkisen seurallisuuden vakiintumisen osaksi 1800-luvun porvarillistuvan eliitin arkea.

Turun seurahuone

Uudenlaisen urbaanin julkisen sfäärin näkyvimpiä paikkoja olivat erilaiset tanssisalit eli seurahuoneet, joista tuli eliitin tärkeimpiä kokoontumis- ja seurustelupaikkoja 1700-luvun ja 1800-luvun alun Euroopassa. Niiden näkyvin toimintamuoto olivat tanssin ympärille rakentuneet assembléet. Assembléita ja muita tanssiaisia varten rakennettiin ympäri Eurooppaa tanssisaleja ja seurahuoneita, jotka vetivät puoleensa aikakauden eliittejä. Niiden toiminta ja suosio perustuivat aiempaa avoimempaan ja julkisempaan osallistumiseen ja kulttuuriin. Etenkin porvaristolle tilat tarjosivat mahdollisuuksia osallistua samoihin juhliin ylempien eliitin kanssa. Samalla ne olivat kuitenkin eksklusiivisia paikkoja, joihin pääsyä säänneltiin erilaisin keinoin.²

Euroopan ensimmäiset seurahuoneet rakennettiin Britteinsaarilla lähes sata vuotta aiemmin kuin Turkuun. Kuningaskunnan eliitin orastavaa tanssi-intoa varten perustetuista seurahuoneista varhaisimmat valmistuivat 1710- ja 1720-luvulla. Assembléiden suosio kehittyi hiljalleen niin, että kaikissa isoissa ja keskisuurissa englantilaisissa kaupungeissa oli seurahuone tai assembléesali 1770-luvulle mennessä.³ Tunnetuin englantilaisista seurahuoneista lienee Lontoon Almack's Assembly Rooms, joka eli kulta-aikaansa 1800-luvun alussa.⁴ Englannin ohella vastaavanlaisia tanssisaleja tai seurahuoneita rakennettiin myös muualle Eurooppaan 1700-luvulla. Pelkästään Wienissä oli kymmenittäin tanssisaleja 1800-luvun alussa, jolloin koko kaupunki tuntui olevan tanssin pauloissa.⁵ Kysymys ei ollut yksin tanssialien rakentamisesta, vaan laajemmasta urbaanin kaupunkikulttuurin synnyttämisestä, eräänlaisesta urbaanista renessansista, kuten englantilainen historiantutkija Peter Borsay on ilmiötä kuvannut.⁶

Eurooppalaisen esimerkin mukaisesti myös Suomessa tanssialien rakennuttaminen oli kytköksissä assembléetanssiaisten vakiintumiseen suosittuna seurapiiritapahtumana.

² Hellsing 2017, 201–202; Lindström 2016, 140–141, 147–148; Korhonen 2014, 37–38; Brewer 1997, 547–548; Borsay 1989, 150–155.

³ Rendell 2002a, 88; Girouard 1990, 129–131, Borsay 1990, 161. Englantilaisten intoa rakentaa assemblé houseja 1700-luvulla voi verrata hyvin Suomessa tapahtuneeseen seurahuoneiden rakentamisbuumiin 1800-luvulla, jolloin suuriruhtinaskunnan lukuisiin kaupunkeihin syntyi uudenlaisen seurustelukulttuurin linnakkeita. 1800-luvun seurahuoneboomista enemmän ks. Ringbom 1988.

⁴ Rendell 2002a, 87–88. Assembléita tanssittiin Englannissa myös majataloihin ja hotelleihin tehdyissä tanssialeissa sekä julkisissa rakennuksissa, kuten raatihuoneilla. Borsay 1989, 156–157.

⁵ Korhonen 2013, 607. Pariisissa oli vuonna 1791 400 rekisteröityä tanssialia. Claire 2009, 200.

⁶ Borsay 1990, 159–181; Borsay 1989, 311–319. Ks. myös Lindström 2013, 144–145 ja Ellis 2001, 79–86.

Assembléiden paikat Turussa 1775–1812: 1) Köyhäintalo 2) Akatemiatalo 3) Brinkkala 4) Cawenin talo 5) Seipellin Sali 6) Rothstenin talo 7) Turun seurahuone.

Turussa ohjelmalliset tanssi-illat järjestettiin ensimmäisen kerran assembléen nimellä 1770-luvulla Tiirikkalankadulla Rothstenin talossa. Kolmikerroksista kivrakennusta ei ollut rakennettu tanssiaisia varten, vaan muuhun käyttöön. Toisessa kerroksessa tanssiaisia varten oli kaksi salia, kahdeksan kamaria ja keittiö, mikä riittikin seurapiireille joksikin aikaa.⁷ Yleisiä assembléita järjestettiin Turussa koko 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun ajan ja tiloina hyödynnettiin erilaisia rakennuksia, kuten ravintoloitsija Johan Cawenin taloa ja Brinkkalan taloa, mutta lopulta pääasialliseksi paikaksi näyttää valikoituneen ravintoloitsija Johan Reinhold Seipellin (1751–1819) omistama ja pyörittämä kellariravintola Tiirikkalankadulla. Seipell rakennutti talonsa aikakauden suurimman tanssisalin viimeistään vuonna 1790.⁸ Aina ei Seipellin salikaan miellyttänyt seurapiirejä, sillä esimerkiksi 1796 assembléet siirrettiin hetkeksi lääninmaamittari Otto Paqvalinin vuokraamaan kaupungin köyhäintaloon. Syynä oli todennäköisesti tyytymättömyys Seipellin tilojen lämmitykseen ja siisteyteen.⁹ Kesti kuitenkin 1810-luvulle asti, kunnes kaupungin seurapiireillä oli oma tanssiaisten ympärille suunniteltu rakennus.

⁷ Savolainen 2017, 188–191; Mäkeläinen 1972, 166–167.

⁸ Artukka 2018a, 116–118. Seipellistä ks. myös Savolainen 2017, 188–192.

⁹ Savolainen 2017, 191–194.

Turun seurahuone perustetaan

Turkuun saatiin seurapiirin henkiset ja fyysiset tarpeet täyttävä assembléetanssiaisten järjestämiseen soveltuva rakennus marraskuussa 1812, jolloin Turun seurahuone, *Societetshuset i Åbo*, valmistui. Charles Bassin suunnittelema uusklassistinen kaksikerroksinen kivitalo nousi Aurajoen rannalle Jokikadun varteen. Rakennuksen alemmassa kerroksessa oli tilat ravintolalle ja yläkerrassa suuri tanssisali sekä tarjoilu- ja oleskelutiloja. Kokonaisuudessaan rakennuksen pohjapinta-ala oli 590 neliometriä. Lisäksi Seurahuoneen kivitalon yhteyteen erillisiin puurakennuksiin rakennettiin 18 huoneen majoituslaitos, panimo, leipomo, jääkellari sekä muita huoltorakennuksia.¹⁰ Turun seurahuoneesta tuli heti valmistuttuaan kaupungin tärkein julkinen seurustelupaikka ja tanssipaiikka, joka oli paitsi Turun seurapiirien rakennuttama, myös pääasiallisesti heidän käytössään. Se sijaitsi keskeisellä ja näkyvällä paikalla Aurajoen rannassa ja oli siten omiaan herättämään kaupunkiin saapuneiden huomiota.¹¹

Keskeinen motiivi Turun seurahuoneen perustamiselle oli tarve luoda uudistuvan suuriruhtinaskunnan tarpeiden mukaiset tilat seurapiirien kohtaamiselle ja seurallisuuden toteuttamiselle. Rakennuksen tuli mahdollistaa suuren joukon tanssiaiset salissa ja tarjota tiloja, joihin vetäytyä tanssin lomassa seurustelemaan, virkistäytymään ja lepäämään. Seurahuoneessa oli tarkoitus jatkaa aikaisemmin järjestettyjä sunnuntaisia assembléita, joiden osallistujamäärät olivat kasvaneet. Niiden järjestämiseen haettiin lisätilan ja mukavuuden ohella pysyvyyttä. Tätä kaikkea tarjottiin lähtökohtaisesti kaupungin seurapiirin jäsenille, mutta myös kaupungin ulkopuolelta saapuneet säätyläiset olivat tervetulleita.¹² Seipellin kellariravintola ja sali tarjosivat jo tilat tähän, mutta se ei Turun seurapiirille riittänyt. Nämä halusivat oman uuden rakennuksen, josta tulisi kaupungin loisteliain paikka.

Turun seurahuoneen lähimmät esikuvat sijaitsivat Ruotsissa, jossa tanssittiin 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla erilaisissa tanssisaleissa ja -rakennuksissa.¹³ Valtakunnan eliitin kulttuuriseen keskuksen Tukholmaan valmistui 1770-luvulla yleinen tanssisali Børshuset, jonka asiakkaita olivat niin kaupungin porvaristo kuin aristokratiakin. Assembléet kuuluivat säännöllisenä osana Børshusetin ohjelmaan.¹⁴ Seurahuoneiden perustaminen käynnistyi varsinaisesti kuitenkin vasta 1800-luvun alussa, kun 1806 Linköpingiin perustettiin Assemblé- och spectaclehuset mahdollistamaan sekä tanssiaiset että teatteriesitykset. Rakennuksen tarkoitus oli edistää ylevää ja säädyllistä seurustelukulttuuria sekä tarjota julkinen tila kortinpeluulle, lukemiselle ja yhdessäololle samalla tavalla kuin Turussa.¹⁵ Malmöhön perustettiin Spectacle- och värdshus vuonna 1809 ja Karlstadissa toimi Assembléhus

¹⁰ Kauppakirja Seurahuoneen tontista, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA; Artukka 2018b, 409–413. 1800-alun asiakirjoissa käytettiin mittayksikkönä kyynärää. Olen selvyden vuoksi kääntänyt kyynäret metrijärjestelmään. Yksi kyynärä on 0,594 metriä.

¹¹ Samantapainen merkitys ja asema oli myös Linköpingin seurahuoneella, joka rakennettiin Linköpingin kaupunkiin 1806. Lindström 2013, 150–151.

¹² Tiliasiakirjat 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

¹³ Artukka 2018b, 400; Ringbom 1988, 105–106.

¹⁴ Lindström 2016, 147–148; Hellsing 2013b, 103–107.

¹⁵ Lindström 2013, 143.

Turun seurahuone alkuperäisessä asussaan 1870-luvulla Maria Hirnin kuvaamana ennen seuraavalla vuosikymmenellä tehtyä julkisivu-uudistusta.

viimeistään 1810, samoin Norrköpingissä, jonka seurahuoneen toinen kerros muistutti hyvin paljon Turun vastaavaa rakennusta isoine saleineen ja sukupuolitettuine oleskelutiloineen: naisille ja miehille oli molemmille varattu salin yhteydestä omat vetäytymistilat.¹⁶ Tyypillisesti erilaiset huvittelun ilmiöt löivät läpi ensin Tukholmassa, josta ne sitten levisivät muualle valtakuntaan.¹⁷

Myös Venäjällä tansittiin assembléita erilaisissa tanssisaaleissa, mutta toisin kuin monessa muussa Euroopan maassa, Venäjällä assembléita järjestettiin ensisijaisesti aatelispatseissa.¹⁸ Assemblé-kulttuuri syntyi Venäjälle jo 1710-luvulla Pietari I:n aikana ja vakiintui hiljalleen osaksi venäläisen eliitin huvittelua säilyttäen kuitenkin omat paikalliset erityispiirteensä.¹⁹ Pietarissa seuraelämä keskittyi ensisijaisesti keisarillisen hovin ympärille, mutta muissa kaupungeissa oli samankaltaisia sosiaalisia toimijoita kuin läntisessä Euroopassa. Moskovassa oli aatellisseurahuone, joka järjesti alueen aatelisille tanssiaisia talvikuukausina.²⁰ Nizjnij Novgorodissa taas oli Venäjällä opiskelleen Eric Gustaf Ehrströmin mukaan seurahuone, *societetshus*, jossa yhdistyivät sekä seurahuoneelle tyypillinen toiminta tanssiaisineen että teatteritoiminta. Ehrström oli opiskellut Turun akatemiassa 1810-luvun alussa, joten hän tunsu Turun seurahuoneen, vaikka rakennus ei ollutkaan täysin valmistunut hänen muuttaessaan Venäjälle.²¹

¹⁶ *Posttidningar* 23.6.1810; Stribolt 1997, 233–234; Ringbom 1988, 30, 105–106.

¹⁷ Lindström 2016, 141.

¹⁸ Ringbom 1988, 103–105.

¹⁹ Sander 2007, 46–58, 80–81; Burgess 1958, 163–164.

²⁰ Velizhev 2016, 220–226; Sander 2007, 50–60.

²¹ Ehrström 1984, 139–142.

Seurapiirien omistama Seurahuone

Yhtäläisyydet Euroopan seurahuoneiden välillä eivät loppuneet arkkitehtuuriin tai toiminnallisuuteen, vaan myös rahoitus- ja omistusrakenteet olivat samankaltaisia eri maissa. Turun seurahuoneen rakentamisesta ja myöhemmin päivittäisestä toiminnasta vastasi osakeyhtiö, joka oli perustettu varta vasten hanketta varten. Seurahuoneyhtiön perustajista ei ole tarkkaa tietoa, sillä lähteet vaikenavat perustamiskokouksesta. Todennäköisesti aloitteen tekijät ja keskeiset toimijat olivat samat kuin mitä samoihin aikoihin perustetussa tanssiseurassa, kuten olen aiemmin tässä työssä tuonut esille.²² Seurahuoneyhtiön pöytäkirjoissa ensimmäinen asiakirja on 12. joulukuuta päivätty osakeantikirja. Asiakirjan mukaan hanketta oli edistetty jo aikaisemmin, ja sitä varten oli perustettu yritys järjestelemään talon rahoitusta ja rakentamista. Asiakirjan ovat allekirjoittaneet maaherra Knut von Troil, amiraali Ludwig Van Heyden, eversti Herbert Reuterskiöld, professori Gabriel Bonsdorff ja kauppaneuvos Jean Tjäder, jotka olivat kaikki näkyviä ja merkittäviä henkilöitä kaupungin seurapiirissä. He näyttävät myös olleen Seurahuoneen hankkeen näkyvimät toimeenpanijat.²³

Ensimmäisen osakeannin hinta per osake oli 30 banco assignaattiruplaa eli paperiruplaa ja osallistua saivat kaikki Turun kaupunkilaiset sekä koko maan säätyläiset (*Landets Ståndspersoner*).²⁴ Ruotsinkielisen osakeantikirjeen lisäksi yhtiö julkaisi ranskaksi kirjeen, jossa avattiin ruotsinkielistä kirjettä hieman tarkemmin yhtiön rahoitus- ja rakennussuunnitelmia. Kirjeen mukaan ensimmäinen rahoituskierros järjestettäisiin tontin hankkimista varten, mikä tapahtui helmikuussa 1811.²⁵ Ranskankielinen kirje osoittaa Seurahuoneyhtiön tavoitelleen rahoittajiksi myös maassa asunutta ranskan taitoista eliittiä, ensisijaisesti venäläisiä upseereita, joiden toivottiin osallistuvan ja sitoutuvan kaupungin seuraelämään. Seuraava rahoituskierros järjestettiin loppuvuodesta 1811 ja tällöin yhden osakkeen arvo oli noussut 30 paperiruplasta 50 paperiruplaan. Kolmannen kerran yhtiö keräsi rahaa marraskuun alussa 1812, vain muutamaa viikkoa ennen avajaisnaamiaisia, jotka järjestettiin 22. marraskuuta.²⁶ Yhtiö tiedotti asiasta myös *Åbo Allmänna Tidningin* sivuilla ilmoituksella, jossa se toivoi lahjoituksia Seurahuoneen sisustusta sekä välttämättömiä lisärakennuksia varten.²⁷ Yhteensä osakkeita laskettiin liikkeelle 2 100 kappaletta.²⁸

Turun osakeyhtiömalli toimi esikuvana, kun myöhempiä Seurahuoneita ja muita julkiseen huvitarjontaan keskittyneitä osakeyhtiöitä perustettiin Suomessa.²⁹ Omistus-

²² Ks. luku *Sovussa venäläisten kanssa*.

²³ Osakeantilista 12.12.1810, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

²⁴ Venäjällä oli käytössä kaksi rahajärjestelmää, eli hopearuplat ja banco assignaattiruplat eli paperisetelit. Näitä paperiruplia on kutsuttu myös assignaattirupliksi tai pankkorupliksi. Niiden arvo oli sidottu hopearuplaan. Vuonna 1811 yhden seteliruplan arvo oli 26 hopeakopeekkaa. Kuusterä & Tarkka 2011, 66–67.

²⁵ Ranskankielinen osakeantikirje sekä kauppakirja Seurahuoneen tontista, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

²⁶ Osakeantilista 19.12.1811 ja 4.11.1812, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

²⁷ *Åbo Allmänna Tidning* 14.11.1812.

²⁸ Yhtiökokouspöytäkirja 11.2.1815, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

²⁹ Schybergsson 1964, 22–23, 123–131. Myöhemmin samanlaisella osakeyhtiömuotoisella rakenteella perustettiin Helsingin seurahuone 1828. Klinge 2012, 282.

mallin näkökulmasta lähin vastaava kansainvälinen esimerkki, ja mahdollinen esikuva, oli Ruotsin Linköpingissä, jonne rakennettiin Assemblé- ja spectaclehuset vuonna 1806. Sen tarkoituksena oli Turun talon tavoin tarjota paikka, jonne säätyläiset voivat kokoontua seurustelemaan, keskustelemaan, tanssimaan, pelaamaan ja huvittelemaan. Yhtiö omisti talon ja hallinnoi sitä, mutta vuokrasi ravintola- ja teatteritilan ulkopuoliselle hoitajalle. Yhtiön oli tarkoitus tuottaa voittoa samalla tavalla kuin Turussa ja tuottoa kerättiin vuokratulojen ohella järjestämällä itse erilaisia iltamia tanssisalissa.³⁰ Osakeyhtiömuoto oli varsin yleinen hallinto- ja rahoitusmuoto myös Englannissa, jossa monet seurahuoneet olivat yksittäisistä osakkeenomistajista koostuneiden yhtiöiden rahoittamia.³¹

Turun seurahuoneella omistajien kirjo oli laaja. Suurin joukko rahoituskulujen kantajista olivat kauppiaat, joita oli yli 30. Suurimman osuuden kauppiaiden ostamista osakkeista – vähintään 70 osaketta eli 3 500 paperiruplaa – hankki varakas kauppaneuvos Jean Tjäder, joka myi Seurahuoneelle sen käyttämän tontin.³² Tjäder oli muutenkin aktiivinen toimija erilaisissa taloudellisissa ja sosiaalisissa hankkeissa, kuten Suomen Talousseurassa ja Turun diskonttolaitoksessa.³³ Vähintään 20 osaketta (1 000 ruplaa) oli hankkinut omistukseensa 26 kaupunkilaista, joista enemmistö oli kauppiaita. Heidän lisäksi joukossa olivat myös suuriruhtinaskunnan korkeimpaan eliittiin kuuluneet professori Gabriel Bonsdorff (60 osaketta), vapaaherra Knut von Troil (30) ja vapaaherra Johan Fredrik Aminoff (20).³⁴ Suurimpien rahoittajien investoimat ruplamäärät olivat niin suuria, että pelkästä yhteisön tukemisesta tai kohteliaasta osallistumisesta ei heidän kohdallaan ollut kyse. Sijoituksille odotettiin myös tuottoa.

Miesten ohella myös muutama säätyläisnainen toimi Seurahuoneyhtiössä rahoittajan ja sitä kautta omistajan roolissa. Yhtiön omistajalistojen, jotka eivät ole täysin yksiselitteiset, mukaan rakennuksen rahoittamiseen osallistui ainakin neljä naista, joista suurimman sijoituksen, 20 osaketta eli 1000 ruplaa, teki naimaton Johanna Dahl. Suuren summan rahaa, 600 ruplaa, sijoitti myös leskenä elänyt Vendla Gustava von Wright, joka oli tunnettu ja arvostettu henkilö Turun seurapiireissä.³⁵ Myöhemmin naispuolisia omistajia tuli lisää, lähinnä perimyksen kautta, mutta mahdollisesti myös suorien osakeostojen kautta. Joka tapauksessa naiset toimivat aktiivisesti omistustensa hoitamisessa ja etujensa valvomisessa, sillä Seurahuoneyhtiön pöytäkirjojen mukaan 1820-luvulla naiset kirjelmöivät yhtiön johtokunnalle omistukseensa liittyvistä asioista. Tammikuussa 1820 Annette Fredensköld vaati saada uusia osakkeita Kankaisten kartanon palossa 1819 tuhoutuneiden tilalle sekä

³⁰ Lindström 2013, 143–150.

³¹ Girouard 1990, 136–137; Borsay 1989, 158–160.

³² Osakeantilistat, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA. Osakeantilistoissa on jonkun verran päällekkäisyyksiä, puutteellisuuksia ja ristiriitaisuuksia, ettei todellisista määristä ole täyttä varmuutta. Tässä tekstissä luetellut henkilökohtaiset osakemäärät ovat siten vähimmäismääriä ja todelliset omistussuodet voivat olla suurempia.

³³ Teerijoki 2009.

³⁴ Osakeantilistat, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA; Ks. myös Artukka 2018b.

³⁵ Osakkeenomistajalistat, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA. Ks. myös Artukka 2018b, 408.

Year	Name	Amount	Notes
1820	Fred. H. Bremer	150	9. 1. 1820
1820	Carl Edvard Gyldenstolpe	100	3. 1. 1820
1820	Carl Erik Mannerheim	200	4. 1. 1820
1820	Johan Gustaf Winter	100	2. 1. 1820
1820	Nils Johan Idman	50	1. 1. 1820
1820	Samuel Dahl	20	1. 1. 1820
1820	Carl August Ramsay	10	1. 1. 1820
1820	Various other names	...	...

Turun Seurahuoneyhtiön osakkeenomistajia koskevaa kirjanpitoa.

vuoden 1818 osinkotulojen maksamista jälkikäteen. Asiaan palattiin vielä 1821, kun oli kulunut vuosi siitä, kun Fredensköld oli ilmoittanut lehdessä osakkeiden tuhoutumisesta.³⁶

Kauppiaat kantoivat taloudellisesti suurimman taakan Seurahuoneen rahoittamisessa, mutta kaikessa laajuudessaan osakkeenomistajat edustivat kirjavaa joukkoa turkulaisia. Osakkeita ostivat esimerkiksi arkkitehti Charles Bassi (19 osaketta), hovioikeudenneuvos Carl Edvard Gyldenstolpe (14), valtioneuvos Carl Erik Mannerheim (8), Turun ja Porin läänin rahastonhoitaja Johan Gustaf Winter (8), senaatin revisiokonttorin tarkastaja Nils Johan Idman (3), raatimies Samuel Dahl (2) sekä senaatin kopisti Carl August Ramsay (1). Myös kaupunkiin muuttaneet venäläiset ostivat osakkeita, kuten todettua.³⁷ Samanlainen omistusrakenne, venäläiset pois lukien, oli myös Linköpingin seurahuoneella, jossa rahoittajat olivat pääasiassa kaupungissa asuneita kauppiaita, aatelisia, oppineita, kirkonmiehiä, tehtailijoita ja käsityöläismestareita. Turun tapaan myös Linköpingissä rahoitukseen osallistui muutamia naisia.³⁸

Mitä Turun seurahuoneen laaja omistajapooli sitten kertoo? Ensinnäkin sen, että omistajien lukumäärä oli suuri suhteessa kaupungin ja sen eliitin kokoon. Rakennushanke

³⁶ Yhtiön pöytäkirja 10.3.1820, 31.3.1821 ja 4.4.1825, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA; *Finska Allmänna Tidning* 11.2.1820.

³⁷ Osakeantilistat, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

³⁸ Lindström 2013, 154.

Turun seurahuoneen vuoden 1816 palovakuutuksessa kuvattu joen suuntainen julkisivu.

oli Turun seurapiirin yhteinen hanke, johon useimmat osallistuivat. Seurahuone ja sen mahdollistama ajanmukainen seuralämä nähtiin sijoituksen arvoisena välttämättömyytenä. Hanke sai nopeasti myötäisen puhurin taakseen, kun valtaosa sijoittajista lähti rahoittamaan hanketta jo ensimmäisellä rahoituskierroksella 1810. Sijoittajien laaja innostus sai todennäköisesti aikaan sosiaalisen paineen, minkä vuoksi sijoittajien joukossa oli paljon seurapiirin jäseniä pienillä osuuksilla. Turkuun ja turkulaisiin penseästi suhtautunut kreivi Gustaf Mauritz Armfeltkin oli mukana 600 paperiruplan sijoituksella.³⁹ Reilun 200 nimen joukkoon ei kuitenkaan kuulunut kaupungin jokainen säätyläinen. Listoilta puuttuvat Ruotsin pääkonsuli pääkonsuli Gustaf Bruncrona, professori Josef Pipping (vuodesta 1812 Pippingsköld) ja eversti Dominicus Pinello sekä monet Turun ulkopuolella asuneet aateli-set.⁴⁰ Yhden tai kahden osakkeen hankkiminen ei ollut taloudellisesti kovin riskialtista, vaan pikemmin sosiaalinen sijoitus. Seurahuoneen rakentamisessa oli kyse näkyvästä hankkeesta, jossa oli taktisesti parempi olla mukana pienelläkin summalla kuin ottaa riski siitä, että poissaolon myötä oma sosiaalinen arvostus muiden silmissä olisi laskenut. Todennäköisesti monet heistä, jotka eivät sijoittaneet hankkeeseen, olivat muutenkin Turun seurapiirin ulkokehällä eivätkä kenties siksi nähneet sijoitukseen sisältynyttä sosiaalista arvoa.

Turun seurahuoneessa on kiinnostavaa juuri osakeyhtiömalli ja sen hyödyntäminen julkisen tai puolijulkisen seurallisuuden tilan rakennuttamisessa. Seurahuone oli ensimmäinen yhteisön varoin ja osakeyhtiömallin muodossa toteutettu tila ja ensimmäinen näin ison mittaluokan yritys kaupallistaa seurallisuutta Suomessa. Samalla se onnistui sitouttamaan laajan omistajapohjan avulla ison määrän potentiaalisia asiakkaita toimintaansa. Kun omistus pohja ja asiakaskapasiteetti olivat suuria, myös tilan julkisuuden aste kohosi. Seurapiiri tuli näin yhä useamman henkilön tavoiteltavaksi ja saavutettavaksi, mikä oli kaupallistamisen vähintäänkin implisiittinen tavoite.

³⁹ Osakeantilistat, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

⁴⁰ Osakeantilistoja on vertailtu Turun seurapiirejä tutkineen G. Heinriciuksen tekemiin varsin kattaviin nimiluetteloihin. Heinricius 1914, 13–69, 209–236. On myös muistettava, että todennäköisesti vain osa osakeantilistoista on säilynyt Seurahuoneyhtiön arkistossa, eikä siten rekisterit tapahtuneesta ole täysin kattavat.

Laajan osallistumisen ohella mielenkiintoinen yksityiskohta on se, että sijoituksen tehnyt henkilö teki investoinnin samalla myös perheensä tai sukunsa nimissä muiden sukulaisten jättäytyessä pois osakeannista. Vain muutamien sukujen, kolmen rahoittajan voimin osallistuneiden Willebrandien, Haartmanien, Winterien ja Bonsdorffien, kohdalla osakkeita ostettiin useamman suvun jäsenen voimin. Perheestä ja suvusta oli yleensä siis vain yksi rahoittaja. Toki kaikilla miesrahoittajilla ei ollut sopivia veljiä, lapsia tai isiä rahoitus pohjaa laajentamassa, mutta muita syitä nimien puuttumiseen on vaikeaa arvioida. Naisten, siis vaimojen, äitien ja tyttärien, kohdalla käytäntö oli, että neljää naissijoittajaa lukuun ottamatta osallistumisvastuun kantoivat perheen miehet. Seurahuonetta tuki siten osakkeidenhaltijoita isompi joukko säätyläisiä. Samalla tapahtunut kuvastaa perheiden merkitystä toimintayksikkönä. Perheelle ja suvulle riitti, mikäli yksi siihen kuulunut jäsen vastasi osakkeiden hankinnasta ja seurapiirintoiminnan rahoittamisesta.

Kauppiaat kantoivat suurimman rahoitusvastuun, mutta sosiaalisen pääoman näkökulmasta heillä oli myös eniten saavutettavaa. Juuri kauppiaille Turun seurahuoneen kaltainen suuri rakennusprojekti ja loistelas tila tarkoitti mahdollisuutta osoittaa oma hyödyllisyytensä ja varakkuutensa, ja siten kohottaa arvostustaan yhteisön silmissä. Näin porvarit saattoivat Seurahuoneen kautta ostaa sellaista sosiaalista valuutaa, ainakin teoriassa, minkä hankkiminen muuten olisi ollut varsin vaikeaa. Eurooppalaisen eliitin keskuudessa alettiin 1700-luvun kuluessa arvostaa yhä enemmän henkilökohtaisia ominaisuuksia ja hyveitä aikaisempien sotameneistysten, vanhojen aatelisarvojen, sukunimien ja kartanoiden sijaan. Näiden tilalle tulivat sosiaalisen erottautumisen keinot, joihin kuuluivat esimerkiksi pukeutuminen ja käyttäytyminen. Tapakulttuuriin kuuluneet eleet ja ilmeet, tanssin ja keskustelutaitojen hallinta, kielitaito sekä säädynmukainen käytös olivat keskeistä sosiaalista pääomaa ja kosmopoliittista eliittiä yhdistäneitä sekä määritellettä piirteitä.⁴¹ Samaa sosiaalisen pääoman kerryttämistä ja seurapiirin hyväksynnän saavuttamista edesauttoivat myös yhteisen hyvän eteen tehdyt toimet. Turun seurapiirin keskuudessa Seurahuoneen mahdollistaminen oli tällainen toimi.

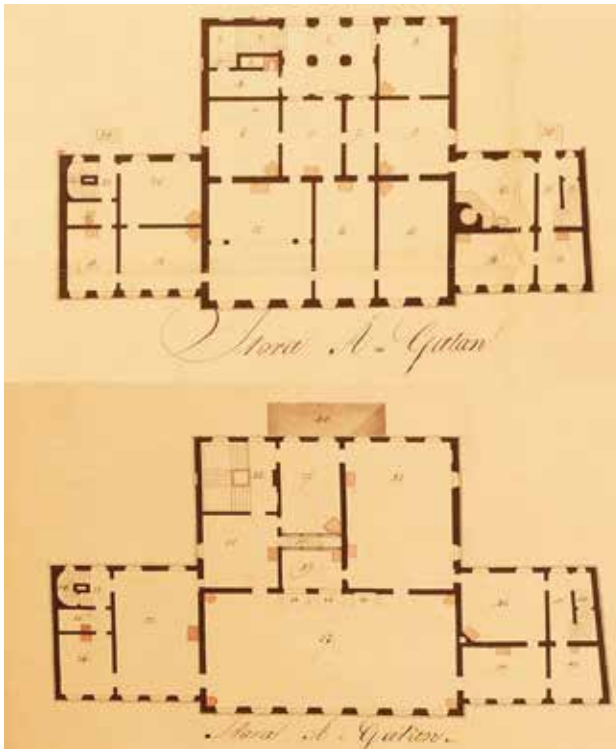
Tanssiaisten ympärille suunniteltu rakennus

Ajatuksen henkilökohtaisen statuksen kasvattamisesta voi laajentaa koskemaan myös seurallisuuden tarpeisiin pystytettyjen rakennusten merkitystä koko yhteisön statukselle. Peter Borsay on nostanut esille, kuinka rakennukset voivat toimia sosiaalisen statuksen nostattajina, oli sitten kyse yksilöistä tai yhteisöistä, joiden voimanponnistuksen tuotos rakennettu tila oli. Omaa statusta nostettiin sekä arkkitehtuurin keinoin luomalla näyttäviä, maisemasta erottuvia rakennuksia että sisustamalla ne mahdollisimman upeasti. Statusarvo koski myös kaupunkia, jonka taloudellisesta ja sosiaalisesta kehitymisestä laajemmat piirit hyötyivät.⁴²

⁴¹ Wolff 2020, 11–13; Lilti 2015, 8–9, 77–90; Runefelt 2015, 162–171; Greig 2013, 3–4; Borsay 1989, 300–301.

⁴² Borsay 2003, 7; Borsay 1989, 253–256. Vrt. Lindström 2016, 156–157.

Turun seurahuoneen
päärakennuksen pohjapiirros.
Ylemmänä ensimmäisen
kerroksen ravintolatilat
ja alempana tanssisali
sivuhuoneineen.

Borsayn ajatus tuntuu realistiselta myös Turun seurahuoneen kohdalla, vaikka lähteissä ei tällaista suoraa hyötynäkökulmaa suoraan välitykään. Seurahuone oli kaupungin johtavien ja varakkaiden piirien yhteinen ponnistus, joka toi kunniaa niin rahoittajille kuin kaupungille itselleen. Seurahuone oli paikka, jota saatettiin hyvillä mielin esitellä vieraille ja jossa järjestettiin juhlia, jotka eivät ainakaan tilan puolesta kalvenneet suurempien kaupunkien juhlille. Se oli nimenomaan Turun seurapiirin tila.

Turun seurahuoneen pohjapiirrokselta vuodelta 1816 käy hyvin ilmi, miten rakennus suunniteltiin juuri tanssisalin ympärille. Tanssisali oli kaikkein keskeisin, valoisin ja suurin huone yli 200 neliöllään. Se ei ollut pelkästään tanssisali, vaan juhlasali, joka ylitti kaikki aikaisemmat salit Suomessa. Joelle päin avautuneet suuret ikkunat toivat saliin luonnonvaloa. Illalla tanssiaisten alkaessa sali valaistiin useilla kynttiläkruunuilla. Korkeutta huoneessa oli viisi metriä. Salin reunassa oli musiikkilehteri tai parvi, jossa orkesteri soitti, ja joka oli osin tarjoiluhuoneen päällä. Talvisin tila lämmitettiin Ruotsista tilatuilla kaakeliuuneilla, joita oli yksi salin jokaisessa nurkassa. Salin seinät oli maalattu ja koristeltu ornamentein ja drapeerauksin. Katossa oli stukkolistoja ja lattia oli puuta.⁴³

⁴³ Seurahuoneen palovakuutus n:o 6/1816, Ha:6, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA; Seurahuoneen katselmusasiakirja 1827, K:13A, syneinstrument 1827–1837, Turun maistraatin arkisto, TKA; Ringbom 1979, 185–189. Turun Seurahuoneen yläkerran tanssisalista musiikkilehtereineen tuli malli useammalle myöhemmin rakennetulle seurahuoneelle Suomessa. Ringbom 1988, 57–58.

Yläkertaan salin reunoille sijoittuivat Seurahuoneen muut keskeiset toiminnot, joita tanssiaisissa hyödynnettiin. Virvokkeita oli saatavilla tarjoiluhuoneesta, joka oli salin välitörmässä läheisyydessä, kuten myös ruokasali ja kaksi tampouria eli eteistilaa. Yläkerrassa sijaitisi lisäksi sekä naisten että miesten omat tilat, jonne oli mahdollista vetäytyä hetkeksi rauhaan. Miehillä oli yläkerrassa myös biljardihuone, jossa tanssin sijaan saattoi kuluttaa aikaansa pelaamalla.⁴⁴ Miesten tiloissa toimi 1810-luvulta lähtien herrainklubi, joka oli perustettu Turun säätyläismiesten sekä satunnaisten matkailijoiden kohtaamispaikaksi. Klubi vuokrasi aluksi tilan Seurahuoneelta, mutta vuodesta 1819 lähtien se toimi suoraan Seurahuoneyhtiön alaisuudessa ja rahoituksella. Klubi oli avoinna silloin, kun salissa ei pidetty tanssiaisia.⁴⁵ Yläkerrassa järjestettiin lukuisia konsertteja, speksaakkeleita ja muita juhlia, joiden myötä Seurahuoneen juhlasali vakiinnutti asemansa Turun tärkeimpänä julkisen seuraelämän keskuksena. Näin Seurahuoneesta tuli seurapiirin monitoimitila, jossa oli mahdollista toteuttaa ja ylläpitää monenlaisia seurallisuuden muotoja ja viihtyä erilaisissa tapahtumissa.

Seurahuoneen alakerta oli huonesijoittelultaan ja toiminnoiltaan erilainen kuin yläkerta. Alakerrassa oli parikymmentä huonetta, jotka olivat pääasiassa tiloissa toimineen ravintolan käytössä. Ison eteisaulan, josta oli myös kulku yläkertaan, läpi oli kulku ravintolatiloihin, joista suurin oli pylvässali. Sen viereiset huoneet oli varattu biljardin peluuta varten. Talon molemmissa siivissä oli ravintolan toimisto ja keittiötiloja. Kaikkien huoneiden käyttötarkoitus ei avaudu Seurahuoneyhtiön asiakirjoista tai rakennuksen palovakuutuksesta, joissa niistä on käytetty vain yksinkertaisia nimityksiä, kuten huone tai kamari.⁴⁶

Seurahuoneen tanssiaisia ja tilan jakautumista kuvailee päiväkirjassaan Carl Axel Gottlund vuodelta 1814. Kirjoitus on yksi harvoista säilyneistä Turun seurahuonetta koskevista kuvauksista ja se tarjoaa vilauksen siitä, millaista oli kulkea etuovelta ylös tanssialiini:

Iltapäivisin oli assemblée Seurahuoneella. Menin paikalle nähdäkseni tämän kaupungin komistuksen. Krogius, jonka kanssa menin sinne, oli Lethinin lisäksi ainoa ylioppilas, jonka tunsin entuudestaan. Ensimmäisessä huoneessa, johon saavuttiin, 4–5 miestä otti päällystakkimme, kalossimme ja hattumme sekä antoi numeron, jonka sai pitää. Sitten kuljettiin jälleen muutaman huoneen läpi, kunnes tultiin lipunmyyjän luokse. Saatuaani omani menin sitten saliin, joka oli huomattavan suuri. Pian sen jälkeen orkesteri, joka istui korkealla

⁴⁴ Seurahuoneen palovakuutus n:o 6/1816, Ha:6, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA; Seurahuoneen katselmusasiakirja 1827, K:13A, syneinstrument 1827–1837, Turun maistraatin arkisto, TKA. Ks. myös Ringbom 1979, 183–187.

⁴⁵ Artukka 2019, 87–96.

⁴⁶ Seurahuoneen palovakuutus n:o 6/1816, Ha:6, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA; Seurahuoneen palovakuutusasiakirja 1816, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA; Seurahuoneen katselmusasiakirja 1827, K:13A, syneinstrument 1827–1837, Turun maistraatin arkisto, TKA. Ringbom 1979, 182–185.

Carl Johan Ljunggrenin teokseen *Tukholmaistanssiaiset* on kuvitettu samankaltainen sali ja korotettu soittolava kuin Turun seurahuoneella oli.

lehterillä, alkoi kamalasti pauhata. Se koostui 15 musikantista. Poloneesi alkoi, ja halukkaat veivät daaminsa tanssimaan, jatkoivat hetken ja lopettivat sitten. Tästä syystä välillä kukaan ei tanssinut, välillä lattialla oli monta paria.⁴⁷

Gottlund oli saapunut Turkuun opiskelemaan helmikuussa 1814, ja jo parin viikon päästä hän riensi ihmettelemään Seurahuoneelle tanssiaisia. Ensimmäinen opiskelukevät sujui Gottlundilla muutenkin vauhdikkaasti, sillä hänen päiväkirjassaan on useampia merkintöjä tanssiaisista niin Seurahuoneella kuin Seipellilläkin.⁴⁸ Gottlundiin näyttää tehneen erityisen vaikutuksen musiikkiparvi ja parvelta pauhaavana kuulunut musiikki. Tällaiseen ison orkesterin korkealta soittamaan musiikkiin hän tuskin oli muualla aiemmin törmännyt, sillä Turussa tai Gottlundin syntymäkaupungissa Porvoossa vastaavaa tilallista kokemusta ei päässyt aistimaan. Lehterin sijoittaminen saliin ei ollut vahinko, vaan sen tarkoitus oli

⁴⁷ ”Om eftermiddagen var [det] assemblé i Societetshuset. Jag gick upp för att se denna stadens sköna [byggnad]. Krogius vilken jag åtföljde var utom Lethin den enda som jag kände bland studenterna. I ett rum dit man först ingick, to 4 å 5 karlar emot kapprockar, galoscher och hattar samt gav ett nummer, vilket man fick behålla. Sedermera passerade man åter några rum, då man kom till den som sålde biljetter, sedan jag fått mig en sådan ingick jag i salen som var anseeligt stor. Kort därpå begynte musiken, som satt högt upp på en läktare att dåna förfärligt. Den bestod av 15 musikanter. Polonäs begyntes, vem som ville tog sin dam, spatserade en stund och slutade, härav hände ibland inget, ibland många par var på golvet.” Carl Axel Gottlundin päiväkirja 6.3.1814, Lundin 2015.

⁴⁸ Carl Axel Gottlundin päiväkirja 21.2.–24.4.1814, Lundin 2015.

nimenomaan mahdollistaa koko huoneen täyttäminen musiikilla ja siten luoda voimakas kokemus kävijöille. Samalla se jätti enemmän tilaa ihmisille salissa.

Seurahuoneen kolmas funktio seurapiirien tanssisalin ja ravintolatoiminnan ohella oli majoittaa Turkuun saapuneita matkailijoita, erityisesti kaikkein ylhäisimmät ja vakava-raisimmat. Turussa oli luonnollisesti toiminut vuosikymmenten saatossa lukuisia majataloja, mutta Seurahuone oli ensimmäinen varsinainen hotelli, vaikkei kyseinen termi ollut tuolloin vielä käytössä. Seurahuoneen fasiliteetit ja suuruusluokka kuitenkin vastasivat myöhemmin 1800-luvun kuluessa rakennettuja hotelleja. Venäläisten tulon ja poliittisen elämän lisääntymisen myötä Turku oli kaupunkina entisestään vilkastunut ja siksi tarvetta oli korkeimman vaatimustason täyttävälle majoituslaitokselle, etenkin kun mamselli Eva Falckin pyörittämä majoitustoiminta oli lakannut viimeistään hänen kuoltuaan 1810. Falckin Suurtorin varrella Brinkkalan talossa 1800-luvun ensimmäisinä vuosina johtama majoituslaitos oli ajan mittapuulla korkeatasoinen.⁴⁹

Hotellitoimintaa varten Seurahuoneen tontille rakennettiin kaksi puista paviljonkirakennusta, joissa kummassakin oli yhdeksän huonetta matkailijoita varten. Rakennusten välissä oli lukittava portti, josta pääsi ajamaan vaunujen kanssa pihalle, josta oli sisäänkäynti hotellirakennuksiin. Kaikissa huoneissa oli kaakeliuuni, minkä lisäksi huoneet olivat tapetoituja. Osa hotellihuoneista oli yksittäisille matkailijoille tarkoitettuja yksioita, mutta suurin osa vuokrattavista tiloista jakautui kahteen huoneeseen niin, että huoneiden välillä oli ovi, mutta omat sisäänkäynnit. Tämä mahdollisti sen, että varakkaampien matkustajien mukana olleet palvelijat voitiin sijoittaa lähelle.⁵⁰ Samalla myös perheiden matkustaminen helpottui, koska tilaa oli enemmän.

Turun seurahuoneella oli paljon yhtäläisyyksiä ruotsalaisten esikuviansa kanssa. Seurahuoneet olivat perustettu lähtökohtaisesti tanssiaisia ja huvitteluita varten, niiden omistusjärjestelyt olivat samanlaiset ja tanssiaisten rinnalla rakennuksissa oli myös muunlaista toimintaa. Aikaisemmassa tutkimuksessa on haluttu tehdä eroa ruotsalaisten ja suomalaisten seurahuoneiden välille korostamalla eroavaisuuden syntyneen erityisesti hotelleissa, joita ei ruotsalaisten seurahuoneiden yhteyteen juurikaan rakennettu. Suomalaisten seurahuoneiden on nähty myös olleen erilaisia kokonaisuuksia kuin ruotsalaisten.⁵¹ Näin nähtynä seurahuoneet kuitenkin irrotetaan niiden sosiaalisesta kontekstistaan. On totta, että Suomessa seurahuoneiden yhteydessä toimi hotelleja ja majataloja, mutta ainakin Turussa hotelli näyttää olleen pikemminkin kaivattu lisä kuin osa alkuperäistä suunnitelmaa. Tanssisalin ja majoitustilojen yhdistelmä ei näytä olleen poissuljettu myöskään Englannissa, joten tarpeella yhdistää huvittelu ja majoitustoiminta oli laajempaakin kaikupohjaa 1800-luvun alun Euroopassa.⁵²

⁴⁹ Vainio-Korhonen 2009, 180–189. Ks. myös Soini 1963, 211–235.

⁵⁰ Seurahuoneen palovakuutus n:o 6/1816, Ha:6, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA.

⁵¹ Ringbom 1988, 105–107, 128.

⁵² Ellis 2001, 79; Clark 2000, 161–162; Girouard 1990, 134–142; Borsay 1990, 161. Tämän on todennut tosin myös Ringbom väitöskirjassaan. Ringbom 1988, 119.

Tilallisesta näkökulmasta Turun seurahuoneen esikuvat ulottuvat Englantiin asti. Sen ylempi kerros muistutti monia englantilaisia seurahuoneita, joissa oli yleensä tanssisali, musiikkilehteri, pelihuone ja oleskelusali.⁵³ Tällaiset pienet huoneet muodostivat sokkelon, jossa säätyläisten oli mahdollista flirttailla, juoruilla ja juonia tanssin lomassa.⁵⁴ Tilat antoivat paitsi mahdollisuuden kuljeskella ympäriinsä ja näyttäytyä, myös pysähtyä lepäämään ja keskustelemaan. Sivuhuoneet tarjosivat myös tilaa piiloutumiseen siinä, missä valoisa tanssisali oli katseiden ja näyttäytymisen leikkikenttä. Linköpingin seurahuonetta tutkinut Dag Lindström on korostanut, ettei seurahuoneissa ollut kyse yhdestä tilasta, vaan erilaisten tilojen kudelmasta, jossa jokaisella oli oma funktionsa.⁵⁵ Turussa tämä kudelmä muodostui tanssisalin ohella vetäytymistiloista, biljardisalista, tarjoilutiloista, alakerran ravintolatiltoista, majoitustiloista ja piharakennuksista. Kaikki olivat samaa Seurahuonetta, mutta jokainen tila ja merkitys seurallisuudelle oli määriteltävissä myös erillään toisistaan.

Turun seurahuoneen monitilaisuus mahdollisti sen, että siitä muodostui kaupungin seurapiirille eräänlainen tukikohta tai seurallisuuden keskipiste. Turussa oli tarjolla monipuolisesti erilaisia huvituksia, mutta Seurahuoneen kaltaista tilojen kudelmaa ei muualta kaupungista löytynyt. Muut lähtökohtaisesti julkisemmat tilat, kuten teatteri, Akatemiatalo, Seipellin sali tai Kupittaaan kaivuhuone, olivat käytössä joko satunnaisesti tai määrättyinä vuodenaikoina, mutta Seurahuone oli toiminnassa käytännössä ympärivuotisesti. Nämä paikat olivat myös tiloina pienempiä ja toisella tapaa järjestäytyneitä. Säätyläiskodeissa taas kokoonnuttiin kesät talvet, mutta yksikään asunto ei muodostunut yhtä vilkkaaksi seurallisuuden tyysijaksi kuin Seurahuone, jonka ravintola yksin tarjosi päivittäisen mahdollisuuden vierailta rakennuksessa.

Seurahuoneen kävijämäärät

Avara tanssisali ja tilava rakennus sekä tilojen monikäyttöisyys mahdollistivat omalta osaltaan assembléiden, konserttien ja muiden tapahtumien osallistujamäärien kasvattamisen verrattuna Seurahuonetta edeltävään aikaan. Tila antoi myöden isommille juhille kuin aikaisemmin käytössä olleet salit ja siten se oli jo itsessään laajentamassa seurapiiriä. Tarkkoja osallistujamääriä ei valitettavasti voi laskea yhtiön asiakirjoista kuin vuosien 1817 ja 1818 osalta, ja niidenkään osalta informaatio ei ole täysin kattavaa. Näihin tiliasiakirjoihin yhtiö kirjasi ylös tahot, jotka olivat lunastaneet kausikortin eli subskription assembléihin. Kausikorttilaisten lisäksi on tallella kausikorttijärjestelmän ulkopuolisten – matkailijoiden, upseereiden ja ylioppilaiden – määrät yhdeltä tanssikaudelta. Nämä osallistujat, jotka laajensivat Turun seurapiiriä, yhtiö tallensi vuoden 1818 tilikirjaansa.

⁵³ Rendell 2002a, 136; Girouard 1990, 138.

⁵⁴ Borsay 1989, 159–160.

⁵⁵ Lindström 2013, 155.

Taulukko 3. Turun seurahuoneen kausikorttien määrä ja jakautuminen 1817 ja 1818.⁵⁶

Vuosi	Kausi	Keiserlig senaten	Hofrätten	Diverse stater	Åtskilliga kejsl. Stater	Kejsl. Academi	Magistraten & borgerskap	Yhteensä
1817	Kevät	27	15	25	3	29	69	168
1817	Syksy	45	18	30	11	27	65	196
1818	Kevät	46	13	24	0	21	63	167
1818	Syksy	55	19	35	7	15	63	194

Turun tärkeimpiin seurapiiritanssiaisiiin osallistui keskimäärin useita satoja henkilöitä. Edellä esitetyn taulukon mukaan kausikorttimaksun maksaneita oli vuosina 1817 ja 1818 kumpanakin lähes 200 henkilöä. Keväisin määrät olivat hieman pienempiä kuin syksyisin. Kausikorttilistat eivät vielä itsessään kerro sitä, osallistuivatko kyseiset seurapiiriläiset Seurahuoneen tanssiaisiiin, sillä myytyjen kausikorttien lukumäärä kertoo vain osallistujapotentiaalista, ei suoraan osallistujamäärästä. Toisaalta osallistujamäärä oli todennäköisesti kausikorttilaisten kohdalla annettua isompi, sillä ilmoittautuneet henkilöt olivat kaikki miespuolisia, mutta yhtiön ohjeiden mukaan samalla lipulla pääsivät sisään myös saman perhepiirin naiset. Tanssiaisit kun eivät olisi onnistuneet ilman naisten osallistumista. Lisäksi suvun nuoremmat miespuoliset jäsenet saivat osallistua yhteisellä, pojille tarkoitettulla lipulla. Kausikorttilaisilla oli oikeus osallistua halutessaan kaikkiin kauden tanssiaisiiin tai vain yksiin, eikä näitä osallistumisia kirjattu sen tarkemmin mihinkään.⁵⁶

Myytyjen irrallisten lippujen määrä vaihteli huomattavasti eri assembléissa 1817–1818. Pienin myytyjen lippujen määrä oli 18 kappaletta 28. syyskuuta 1817 järjestetyissä assembléissa. Suurin lipunmyynti osui saman vuoden marraskuun toiselle päivälle, jolloin tanssiaisiiin ostettiin 118 piletteä. Keskimäärin yksittäisiä lippuja assembléihin myytiin 40–50 illassa. Assembléiden ohella yksittäisiä lippuja myytiin yhtiön pari kertaa kaudessa järjestämiin naamiaisiiin, joissa kävi vähimmillään pari sataa henkilöä ja enimmillään yli 500 ihmistä.⁵⁷ Irrallisten lippujen myyntimäärät kertovat sen, että Seurahuoneella eivät tanssineet yksin turkulaiset, vaan myös alueelle majoittuneet upseerit, lähiseutujen eliitti sekä kaupunkiin saapuneet matkailijat. Siten tiheimmillään viikon tai kahden välein järjestetyissä assembléissa oli yleensä aina myös sellaisia ihmisiä, jotka eivät kuuluneet Turun vakiintuneeseen seurapiiriin.

Yhtiön kirjaamat osallistujaluvut vastaavat sitä kuvaa, joka käy ilmi Johan Winterin

⁵⁶ Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

⁵⁷ Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

päiväkirjaansa tekemistä huomioista. Hänen arvioidensa tai tietojensa mukaan Turun seurahuoneelle oli suurimmillaan kokoontunut 500–700 henkilöä, kun kyse oli tanssiaisista.⁵⁸ Seurahuoneella järjestettiin myös paljon konsertteja, joissa kävi yleisöä vaihtelevasti. Parhaimmillaan konserteissa tavoitettiin samoja useiden satojen kuuntelijoiden yleisömääriä kuin mitä tanssijaisissakin, mutta myös pienempiä konsertteja järjestettiin. Yleisömäärät eivät aina vastanneet toiveita, vaan tavoitteissa luonnollisesti myös epäonnistuttiin. Vähimmillään konsertissa saattoi olla paikalla vain 50 kuulijaa.⁵⁹ Luvut kuitenkin tukevat sitä ajatusta, että Turun seurapiirin koko oli vähintään 500 henkilöä, sillä tämä oli varsin tavallinen osallistujamäärä kaupungin suuremmissa seurapiiritapahtumissa.

Monien eurooppalaisten kaupunkien tanssisalien ja seurahuoneiden kävijämäärät olivat vastaavan kokoisia kuin Turussa, etenkin kun ne suhteutetaan kaupungin asukasluvuun. Pariisissa toimi 1800-luvun alussa Salon des Étrangers, joka järjesti säännönmukaisia peli- ja tanssi-iltoja jäsenilleen ja muille vieraille. Näissä tanssiaisissa saattoi käydä 700–800 vierasta.⁶⁰ Englannissa Bathin assembléihin osallistui 1700-luvulla keskimäärin 500–600 vierasta ja Almackin seurahuoneella kävi yleensä 200–500 henkeä, mutta sitä isommatkin yleisömäärät olivat mahdollisia. Toisaalta pienempien paikkakuntien assembléet saattoivat koota yhteen vain muutamia kymmeniä säätyläisiä.⁶¹ Wienin Redoutensalin tanssiaisissa yleisökeskiarvo asettui 1700-luvun lopulla noin tuhannen osallistujan kohdalle per tapahtuma, joskin kertavaihtelu saattoi olla suurta.⁶² Linköpingissä taas assembléiden kävijämäärät jäivät kahteen sataan henkeen tai sen alle.⁶³

Euroopan seuraelämän keskuksissa kävijämäärät asettuivat tuhanteen tai hieman sen alle, mutta vaihtelu oli ilmeisen suurta, kuten se näyttää olleen myös Turussa. Kapasiteetiltaan Turun seurahuone kykeni vastaanottamaan kuitenkin valtavan määrän ihmisiä suhteessa aikaisempiin tiloihin. Turkulaisten seurapiirien ei tarvinnut hävetä Seurahuonettaan, sillä se oli moderni rakennus kansainvälisestikin katsottuna. Turun seurahuone nosti tanssiaisten tasoa laadukkaalla palvelulla, avarilla ja moderneilla tiloilla sekä houkutteli samalla lisää yleisöä tanssiaisten pariin ja tuki siten seurapiirien kasvua.

⁵⁸ Winterin päiväkirja 23.11.1812, 17.11.1814 ja 5.2.1815.

⁵⁹ Winterin päiväkirja 7.5.1813 ja 2.11.1815. On tosin todettava, että Winter tallensi muistiin arvionsa konserttien osallistujamääristä vain harvoin. Enemmistö muistiinpanoista on sellaisia, joissa hän ei mainitse kävijämäärää ollenkaan.

⁶⁰ Blagdon 1803, 372–377; Lemaistre 1803, 92–97; Ringbom 1988, 112.

⁶¹ Davey 2016, 6; Brewer 1997, 548; Girouard 1990, 127–128.

⁶² Korhonen 2014, 56–57.

⁶³ Lindström 2013, 148–149.

Kokemuksia tilasta

Seurahuoneen kapasiteettia voidaan hahmottaa myös muutoin kuin analysoimalla kävijämääriä. Osallistuminen tanssiaisiin oli fyysinen kokemus, jota on mahdollista jälkikäteen tavoittaa sellaisten käyttäjäkokemusten avulla, jotka käsittelevät erityisesti tilantuntua ja ahtauden kokemista. Suuri määrä ihmisiä saattoi täyttää tilan ääriään myöden ja aiheuttaa epämiellyttävää tungosta. Tällaisista ahtauden kokemuksista kirjoittivat sekä Johan Winter että Carl Gottlund. Ahtauden tunnetta Winter sai kokea lokakuussa 1817, kun hän ruuhkassa valssia tanssiessaan sai neiti Sofia Mannerheimin lähes syliinsä. Suosittu valssi keräsi tanssilattian täyteen innokkaita tanssijoita, mikä aiheutti tungosta ja törmäyksiä.⁶⁴ Muutamaa kuukautta myöhemmin Winter huomioi, kuinka Seurahuoneelle oli kokoontunut niin paljon väkeä, että tila tuntui todella pieneltä. Hän koki ahtauden epämiellyttäväksi, mikä aiheutti pettymyksen tunteen tanssiaisia kohtaan.⁶⁵ Gottlund taas kiinnitti huomiota siihen, miten Seurahuoneella oli mahdollista eräänä sunnuntaina tanssia vapaasti ilman riitaa ja epäjärjestystä. Ihmisiä oli vähemmän, mikä toi tanssilattialle ilmaa ja toivottua tilaa.⁶⁶ Seurahuone ja sen juhlasali eivät siis toimineet täysin optimaalisesti, kun tietty osallistujamäärä ylitettiin. Ahtauden voi hyvin ymmärtää, jos tiloissa nautti illanvietosta yli 200 seurapiiriläistä, saati sitten jos määrä nousi yli viiden sadan.

Isosta tanssisalista saattoi siis tulla ahdas, vaikka neliöitä olisi ollut aluksi suunnitelmassa riittävästi. Erityisesti valssi näyttää aiheuttaneen Turun seurahuoneella ongelmia, sillä tanssisali oli suorakulmaisesta muodosta johtuen haasteellinen pyörivään liikkeeseen perustavalle tanssille. Tätä tuskin otettiin suunnittelussa vielä huomioon, vaikka valssin varhainen muoto tunnettiin Turussa jo 1800-luvun alussa. Seurapiiritanssina se yleistyi vasta seuraavalla vuosikymmenellä.⁶⁷ Ahtaus saattoi aiheuttaa myös toisenlaista sosiaalista epämukavuutta. Turun seurahuone oli suunniteltu paikaksi, jossa sukupuolet kohtasivat säännöllisesti. Kohtaamisista läheisin tapahtui tanssilattialla, jota täyttivät erityisesti naimattomat miehet ja naiset. Siten ilmassa oli läheisen kohtaamisen aiheuttamaa seksuaalista väreilyä. Toisaalta tanssilattialla tapahtuneet kohtaamiset olivat astetta vapaamielisempiä kuin esimerkiksi arkisilla vierailuilla, mikä johtui tanssin, erityisesti valssin, luonteesta etäisyyttä kaventavana kanssakäymisen muotona.

Turun seurahuoneella sukupuolittuneisuus näkyi toisaalta tilajaottelussa, toisaalta toiminnassa. Assembléet olivat lähtökohtaisesti kaikille halukkaille säätyläismiehille ja -naiselle tarkoitettua avointa toimintaa. Molemmilla sukupuolilla oli 1810-luvulla Seurahuoneen toisessa kerroksessa omat vetäytymistilansa, jossa rauhoittua tanssin aikana. Käytäntö oli, että naisten vetäytymistila oli vain naisille ja miesten vastaava miehille. Tämän asetelman

⁶⁴ Winterin päiväkirja 19.10.1817.

⁶⁵ Winterin päiväkirja 1.2.1818.

⁶⁶ Gottlundin päiväkirja 26.2.1815, Lundin 2015.

⁶⁷ Artukka 2018a, 126–128.

rikkominen oli vastoin yleisiä käytöstapoja.⁶⁸ Tanssilattia oli sen sijaan avointa, jossain määrin jopa tasa-arvoista tilaa, jossa toiminnan tarkoitus oli saattaa miehet ja naiset yhteen omilta reunoiltaan. Tanssiminen itsessään oli kuitenkin voimakkaan sukupuolittunutta. Tanssi ja etenkin valssi mahdollisti paljon lähemmän fyysisen kosketuksen kuin yleisesti muuten oli sallittua naimattomille miehille ja naisille. Keventyneen pukumuodin kanssa muutos edeltävien sukupolvien aikaan oli suuri. Tanssisali rohkaisi ihmisiä riisumaan sellaisia rajoitteita, joista he eivät olisi muuten välttämättä päässeet irtautumaan.

Tila yksinään ei ole välttämättä sukupuolittunut, vaikka sen arkkitehtuuri voi ilmaista tilasuunnittelullaan, väreillään ja materiaaleillaan kuviteltua maskuliinisuutta tai feminiinisyttä, kuten historioitsija Jane Rendell on tuonut esille.⁶⁹ Toisin sanoen käyttö sääntelee tilaa ja samassa rakennuksessa voi olla monenlaista toimintaa.⁷⁰ Seurahuone oli lähtökohtaisesti niin miehille kuin naisillekin tarkoitettu tila, jossa järjestettiin tapahtumia koko seurapiirille. Se oli ennen kaikkea turkulaisten oma hanke – jota tosin venäläinen eliitti tuki – jonka tarkoituksena oli saattaa julkiset seurusteluolosuhteet uudelle tasolle ja samalla vakiinnuttaa huvittelutoiminta. Tulkintani mukaan juuri oman, erillisen paikan rakentaminen oli merkittävää ja tarpeellista. Tila ohjasi toimintaa ja muodosti toiminnalle kehykset siitä huolimatta, että Seurahuoneen rakentamisen tausta oli nimenomaan tietynlaisen huvittelutoiminnan mahdollistamisessa. Se vastasi seurapiirin synnyttämään tarpeeseen ja kehitti olemassaolollaan seuraelämää ja tarjosi osaltaan modernin vaihtoehdon turkulaiselle seurallisuudelle.

Seurustelua varten rakennetut tilat kertovat säätyläiskulttuurista enemmän kuin mitä pelkästä koristellusta fasadista voisi päätellä. Suoraan seuraelämän puitteiksi suunnitellut tilat kuten seurahuone rakennettiin lähtökohtaisesti palvelemaan seurallisuuden vaatimuksia ja täyttämään ne toiveet, joita seurapiirit sille asettivat. Tila ei kuitenkaan ollut vain passiivinen vastaanottaja, vaan osaltaan myös muokkasi seurallisuutta ja seuraelämän dynamiikkaa sekä tapakulttuuria. Mahdollistaessaan tietynlaista käyttäytymistä seurahuone myös sulki toisen tyyppisiä kehityskulkuja pois. Turun seurahuone oli niin keskeinen tila kaupungin seurapiireille, ettei seurapiirin sisäistä dynamiikkaa ja kulttuuria voida täysin ymmärtää ilman Seurahuonetta.

⁶⁸ Seurahuoneen palovakuutus n:o 6/1816, Ha:6, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA; Winterin päiväkirja 14.3.1814.

⁶⁹ Rendell 2002a, 10. Vrt. Ilmakunnas 2019, 21–24.

⁷⁰ Johanna Ilmakunnas on tehnyt samanlaisia huomioita koskien ruotsalaisen eliitin kaupunkiasuntoja. Ks. Ilmakunnas 2019.

Turun teatterit

Teattereilla ja teatterirakennuksilla oli etenkin 1700-luvulta lähtien keskeinen rooli osana uudenlaista kaupunkikulttuuria, jossa ne yhdessä seurahuoneiden, kahvihuoneiden, huvittelupuistojen ja muiden julkisten tilojen kanssa muokkasivat sekä kaupungin topografiaa että sen seuraelämää. Teatterit eivät yksistään muokanneet kaupunkien visuaalista horisonttia, vaan ne loivat sosiaalisia seurallisuuden näyttämöitä koko teatterirakennuksesta. Ne olivat malliesimerkki uudenlaisesta julkisesta tilasta, joka ohjasi ja määrittä ihmisten toimintaa, ja osaltaan kokosi yhteen aikakauden seurapiirejä. Näin teatterirakennukset olivat tärkeässä osassa siinä, miten tätä uutta urbaania seurallisuutta toteutettiin. Osaltaan ne toistivat ja osaltaan loivat uusia käytänteitä ja ihanteita seurapiirien omaksuttavaksi.⁷¹ Tällainen kehitys saavutti myös Turun, jossa teatteri vakiintui osaksi uudenlaista kaupunkikulttuuria 1810-luvun kuluessa.

Teatterien asettuminen kaupunkiin 1600- ja 1700-luvulla liittyi monessa valtiossa kiinteästi kuninkaallisten hovien aseman kehittymiseen ja vallan manifestointiin teatterin keinoin. Näyttämötaide oli poliittista, ja toisaalta elämä hovissa ja hovien teatraalinen tapakulttuuri muistuttivat näyttämöitä ja esittämistä. Teatterit tarjosivat myös väylän kritisoida valtaa, politiikkaa ja hovielämää, mutta niillä oli vahva viihteellinen ja opetuksellinen tarkoituksensa. Esitykset sekä huvittivat aristokratiaa että opettivat sen lapsille tarvittavia seurallisuuden taitoja, teatraalisuutta, esiintymistä ja seremoniallisuutta.⁷²

Teatterin ja hovin synerginen yhteiselo alkoi heikentyä 1700-luvun kuluessa, kun teatteri saavutti uudenlaisia porvarillisempia muotoja ja yleisöjä. Uudenlainen julkisempi teatteri ei kuitenkaan ollut vastakohta hoviteatterille, vaan niiden kytkös oli pitkään tiivis. Samat näyttelijät esiintyivät niin hoveissa kuin niiden ulkopuolellakin ja näytelmät kirjoitettiin miellyttämään laaja-alaista yleisöä, kun esitykset siirtyivät hoveista kaupunkien teattereihin. Samankaltaista ilmiöiden siirtymistä tapahtui myös esimerkiksi kylpyläkulttuurin ja huvittelupuistojen osalta.⁷³ Seurallisuuden kulttuurin leviämässä juuri pysyvillä rakennuksilla ja tiloilla oli keskeinen merkitys myös Turussa, johon pysyviä teattereita perustettiin 1810-luvulla.

Teatterielämä hakee muotoaan

Ruotsia luonnehti 1700-luvun lopulla teatteri-innostus, kun teatteri ja ooppera saavuttivat suosiota niin kaupungeissa kuin hovissakin. Tämä heijastui myös Turkuun, jossa

⁷¹ Wolff 2015, 437–439; Salmi 2012, 219–228; Russell 2007, 12–13; Carlson 2002, 145–147; Borsay 1989; 117. Teatterirakennuksissa esitettiin niin näytelmiä, oopperaa kuin tanssiesityksiäkin. Ks. esim. Wolff 2018 ja Skuncke 2006.

⁷² Wolff 2015, 437–438; Tandefelt 2007, 42–45; Horn Melton 2001, 166–169. Ks. myös Russell 2007, 12–13 ja Wolff 2005, 210–211.

⁷³ Horn Melton 2001, 169–170. ks. myös Hellsing 2013b, 103–104 ja Skuncke 2006, 494. Huvittelupuistojen ja musiikin suhteesta ks. Wolff 2015, 434–437.

kaupunkilaiset pääsivät kiertelevien teatteriseurueiden kautta kiinni teatterikulttuuriin.⁷⁴ Vierailuesitysten paikat olivat aluksi väliaikaisia ratkaisuja tai tiloja, jotka oli alun perin rakennettu muuta tarkoitusta varten. Vakaa toive omasta teatterirakennuksesta esitettiin Turussa jo 1783, mutta asia ei edennyt aietta pidemmälle.⁷⁵ Syynä oman teatteritalon rakentamattomuudelle oli varmastikin kielloilla, joilla Ruotsissa rajoitettiin teatterielämän ja näytelmäkulttuurin laajenemista 1700- ja 1800-luvulla. Vuosina 1759 ja 1760 annettujen asetusten mukaan valtakunnan yliopisto- ja lukiokaupungeissa ei saanut esittää lainkaan näytelmiä, paitsi markkinoiden ja promotioiden aikaan sekä myöhemmin yliopistojen ja lukiodien kesälomien aikaan. Kieltopäätöksen taustalla oli ajatus suojella maan koulu- lalaisia ja ylioppilaita teatterin turmelevalta vaikutukselta ja pitää opiskelukaupunkien olot rauhallisina lukukauden aikana.⁷⁶

Kiertelevien seurueiden kesäesityksiä järjestettiin Turussa jo olemassa olevissa rakennuksissa, kuten raatihuoneen salissa, säätyläiskodeissa sekä muissa tiloissa, joihin sekä näyttelijät että yleisö mahtuivat. Tällaisia tiloja olivat erilaiset ladot, makasiinit, vajat ja muut varastorakennukset, joista erityisesti tupakankuivatusladot olivat tarkoitukseen hyvin sopivia. Ne olivat tarpeeksi suuria ja ilmavia, jotta isot katsojamäärät saatiin vaivatta sovitettua tilaan.⁷⁷ Vasta 1810-luvulla tilanne muuttui, kun omalle teatterirakennukselle suotuisampi kulttuuripoliittinen ilmasto alkoi vaikuttaa Suomessa.

Tiukkaa teatteriesitysten kontrollointia ei kuitenkaan purettu heti, kun venäläiset ottivat Suomen ja Turun haltuunsa. Kaupungissa oli yhä erimielisyyttä siitä, saiko näytelmiä esittää myös yliopiston lukukauden aikana. Venäläisten viranomaisten näkemys oli teatteria vahvasti suosiva, kun taas Turun akatemian konsistori vastusti esityskauden laajentamista.⁷⁸ Myös kiinteää teatterirakennusta vastustettiin aluksi yliopiston johdon taholta, mutta suhtautuminen vaihteli. Johan Winter kirjoitti päiväkirjassaan loppukesästä 1814, kuinka Turun piispa Jacob Tengström ja prokuraattori Matthias Calonius eivät enää vastustaneet pysyvän teatterin rakentamista.⁷⁹ Winter ei yksilöi, miksi piispa ja prokuraattori olivat seisseet rakennuksen tiellä, mutta vastustus oli ollut ilmeisen näkyvää ja tietoista. Vanhoina professoreina he olivat lojaaleja akatemialle, mutta toisaalta korkeassa yhteiskunnallisessa asemassa myös alttiita tekemään myönnytyksiä venäläisten suuntaan. Viimeistään tuossa vaiheessa akatemiankin oli annettava periksi, mutta vain hetkellisesti.⁸⁰

Uuden poliittisen aseman myötä mahdollisuus teatteriesitysten näkemiseen suuriruhtinaskunnassa parani verrattuna aikaisempaan, mutta kesti useita vuosia, ennen kuin

⁷⁴ Lindström 2016, 143–145; Skuncke 2006, 482–487, 491–493; Stribolt 1982, 11–12.

⁷⁵ *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* 30.10.1783, 6.11.1783 ja 27.11.1783; Nikula 1971, 767.

⁷⁶ Korhonen 2015, 24; Nikula 1971, 764–767. Vuonna 1785 astui voimaan Kustaa III:n sensuuriasetukset, jotka vaikuttivat koko valtakunnassa. Wolff 2018, 396; Skuncke 1981, 102–124. Ruotsin ohella Englannissa Oxfordin yliopistokaupungissa oli kielletty teatteriesitykset, joten ilmiö oli Ruotsia laajempi. Sweet 1999, 237.

⁷⁷ Dahlström 1948, 73–75; Nordmark 2007, 236–237.

⁷⁸ Hirn 1998, 45; Nikula 1972, 494–495; Lagus 1890, 34.

⁷⁹ Winterin päiväkirja 24.8.1814.

⁸⁰ Teatterinjohtaja Carl Bonuvierin toiveet koko vuoden kattavasta teatteriprivilegiosta onnistuttiin hautamaan vielä ainakin 1815 ja 1816. Heinricius 1914, 177; Krohn & Rinne 1967, 46.

Satiirinen kuva 1700-luvun lopun englantilaisesta maalaisteatterista, joka esittää latomaisessa teatteritalossaan Shakespearea. J. Wrightin etsaus William Henry Pynen alkuperäisestä maalauksesta.

tilanne asettui ja varsinainen, vain teatteritoiminnalle suunniteltu rakennus saatiin valmiiksi. Turun välikaikaisten teattereiden sijainneista ja rakennuksista ei ole säilynyt yksiselitteisen tarkkaa tietoa, mutta selvää on, ettei mitään pysyvää saati kunnollista ratkaisua saatu aikaan vuosina 1809–1813. Hetken aikaa teatteri toimi professori Gabriel von Bonsdorffin tontilla Eteläkorttelissa 44 ja Linnankadun alkupäässä, todennäköisesti professori Johan Gadolinin omistamalla tontilla sijainneen tupakkatehtaan kuivausladon yläkerrassa. Kirjailija Fredrika Runeberg ja apteekkari Erik Julin ovat myöhemmin muistelleet, että Linnankadun päässä ollut teatteri olisi toiminut teurastamon yläkerrassa, josta kaikui eläinten ja työn ääniä kesken esitysten.⁸¹ On mahdollista, että molemmissa muistelmassa on ajan kullattua patinaa, mutta toisaalta aikaisemmassa tutkimuksessa ei ole kiistetty teurastamoteatterin olemassa oloa, vaan päinvastoin korostettu sitä. Teatterin tilanne kertoo kuitenkin siitä tarpeesta, joka Turussa oli kunnollisille, yksinomaan teatteria varten suunnitelluille tiloille 1810-luvulla.

⁸¹ Turun henkikirjat 1809–1812, T:1–4, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA; Fredrika Runeberg: För sextio år sedan, *Concordia*-lehti 25.3.1873; Erik Julinin muistelmat *Anteckningar om Åbo Stad*, Dahlström 1918, 26; Savolainen 198; Nikula 1972, 494–495; Dahlström 1948, 75–81; Heinrichius 1914, 173–175; Cygnaeus 1889, 13.

Turun seurapiirien toiveeseen vastattiin vuonna 1814, kun toimintansa aloitti niin kutsuttu materiaalitalon (*materialbus*) teatteri, joka oli ensimmäinen kunnollinen teatterirakennus Turussa. Kaupungin omistamaa taloa ei ollut suunniteltu teatteria varten, vaan se oli toiminut aikaisemmin venäläisen ratsuväkiyksikön varastona. Juuri venäläiset olivat se taho, joka luovutti vuokraamansa rakennuksen näytelmien esityspaikaksi. Tilaan tehtiin kuitenkin isoja muutoksia ja parannuksia. Teatterin kunnostuksesta ja toiminnasta vastasi Turkuun 1812 muuttanut Carl Gustaf Bonuvier, joka oli saanut haltuunsa teatterin sen aikaisemmalta johtajalta Margaretha Seuerlingilta. Teatterin tarkkaa sijaintia ei mainita lähteissä, kuten henkikirjoissa, mutta sen tiedetään sijainneen kaupungin Eteläkorttelissa Uudellatorilla tai sen laidalla.⁸² On myös mahdollista, että teatteri sijaitsi torilla eikä sen viereisillä tonteilla, kuten teatteria tutkinut Fabian Dahlström on esittänyt.⁸³

Materiaalitalon tilallinen merkitys kaupungin seurapiireille oli keskeisempi kuin rakennuksen sijainnin tarkka paikka, sillä teatteri toi mukanaan suuren uudistuksen: aitiot ja numeroidut paikat. Materiaalitalon teatterista ei ole säilynyt piirustuksia, mutta Johan Winterin päiväkirjamerkintä 14. syyskuuta 1814 tarjoaa kurkistusaukon teatteritilaan. Winter osti yhden ruplan hintaisen lipun taka-aitioon ja meni hyvissä ajoin tutustumaan rakennukseen, jossa hän ei ollut aikaisemmin käynyt. Rakennus oli varsin iso, sillä sen saliin mahtui sekä permanto että useampi aitiio. Keskellä salin takaosaa sijaitsi kenraalikuvernöörin aitiio, jonka vieressä oli molemmilla puolilla kaksi yhdeksän hengen aitiota, joista toiseen Winter osti lippunsa. Lisäksi salin molemmilla sivuilla oli vielä pitkät aitiot sekä tietysti permanto, jonka kokoa Winter ei yksilöi. Permannolla oli eri hintaisia numeroimattomia ja numeroituja paikkoja ja se koostui tasaisesta lattiatasosta sekä takaosaan mahdollisesti kohoavasta amfiteatterista.⁸⁴

Winterin kirjoituksen perusteella syntyy kuva, että rakennus oli useamman kerroksen korkuinen ja selkeästi suunniteltu pysyväksi. Teatteri oli avoin kaupungin kaikille asukkaille ja oli siten sosiaalisten ryhmien rajat ylittävä tila. Halvinkin 12 kopeekan lippu oli köyhimmille kaupunkilaisille mahdoton summa käytettäväksi teatteriesitykseen, mutta sisäänpääsyksi kuitenkin sen hintainen, että monella seurapiirin ulkopuolisella oli mahdollista lippu hankkia.⁸⁵ Tilaa ei ollut suunniteltu yksin seurapiirien käytettäväksi, vaikka

⁸² Erik Julinin muistelmat *Anteckningar om Åbo Stad*, Dahlström 1918, 26–27; Nikula 1972, 495; Dahlström 1948, 81; Heinricius 1914, 176. Turun maistraatin pöytäkirjoissa ei ole mainittu Materiaalitalon sijaintia, vaan ainoastaan viitattu sijainnin olleen Uudentorin reunalla tai varrella, *vid Ny torget*. Edes materiaalitalon huutokauppa-asiakirjassa ei mainita sijaintia tämän tarkemmin. Turun maistraatin pöytäkirjat 1808–1816, Al:a 26–34; Huutokauppapöytäkirja 1816, Pl:a 25, Turun maistraatin arkisto, TKA. Bonuvierin elämästä enemmän ks. Alho, 2010 ja Hirn 1970. Muutoksista ks. Winterin päiväkirja 24.8.1814 ja 14.9.1814.

⁸³ Dahlström 1948, 74–81. Dahlströmin mukaan kaupunki oli 1700-luvun alkuvuosikymmeninä rakentanut materiaalitalon. Vrt. Nikula 1971, 781. Torin ympärille olevilla tonteilla ei ole mainintaa teatteritalosta, eikä tontteja ole tyhjillään asukkaista. Turun henkikirjat 1810–1815 T:2–7, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

⁸⁴ Winterin päiväkirja 14.9.1814. Lippujen hinnat vaihtelivat 12 kopeekan ja 1 ruplan välillä.

⁸⁵ Vuonna 1815 lihakeitto maksoi 20 kopeekkaa ja iso pullo olutta 1 rupla 20 kopeekkaa Turun seurahuoneen ravintolassa. Turun torilla litra perunoita maksoi yli 7 kopeekkaa. Winterin päiväkirja 13.10.1815 ja 8.11.1815; *Åbo Allmänna Tidning* 3.1.1815.

näitä ilman muuta tavoiteltiin yleisöksi aitoilla ja paremmilla permantopaikoilla. Teatterin paras aitiio kuului kenraalikuvernöörille, joka edusti keisarillista läsnäoloa teatterissa. Näin jo aition olemassaolo toi keisarillisen hallinnon symboliseksi osaksi teatteria. Katsojat tiesivät, että teatteri oli keisarin ja siten venäläisten suosiossa, vaikkei aitiiossa olisi istunut kukaan näytöksiä seuraamassa.

Materiaalitalon tarina teatterina ei ollut sen pidempi kuin edeltäjänsä, sillä alle vuoden päästä kunnostuksesta talon katto vaati ison remontin. Bonuvier anoi kaupunkia vastaamaan katon korjauksesta, mutta tähän ei suostuttu. Viranomaisten mukaan syynä tähän oli rakennuksen huono kunto ja ikä.⁸⁶ Winter ei missään vaiheessa tuo esille teatterirakennuksen huonoa kuntoa tai puutteellisia fasilitetteja, joten katsojakokemus ei varmasti ollut seurapiireille täysin sietämätön. Päinvastoin se oli todennäköisesti iso parannus aikaisempaan tilanteeseen. Tuskin Bonuvier olisi investoinut materiaalitaloon, mikäli olisi tiennyt sen olevan vain lyhytikäinen vaihtoehto. On myös mahdollista, että kaupunki tuki asiassa akatemiaa, joka vastusti pysyvän teatterin pystyttämistä.

Bonuvierin uusi teatteri

Bonuvierin teatteritoiminta materiaalitalossa päättyi syksyyn 1816 mennessä.⁸⁷ Sen jälkeen Turussa järjestettiin marraskuussa huutokauppa, jossa kaupungin omistama rakennus irtaimistoinen myytiin. Ostajana oli Bonuvier, joka näin hyödynsi vanhan teatterin rakenteita uudessa teatteriprojektissaan.⁸⁸ Lokakuun lopulla 1815 hän oli ostanut itselleen everstiluutnantti Carl Fockin tontin Uudentorin laidalta numerosta 114, kun oli jo tiedossa, että materiaalitalo myytäisiin tulevaisuudessa.⁸⁹ Kaiken toiminnan taustalla oli ajatus siitä, että Turkuun saataisiin vihdoin oma, kokonaan teatteri- ja esitystoiminnalle rakennettu talo, joka täyttäisi kaupungin seurapiirien vaatimukset. Ratkaisua ei varjostanut edes 1812 tehty päätös pääkaupungin siirtämisestä Helsinkiin ja sitä seurannut teatterin ystävinä tunnettujen Steinheilien muutto. Bonuvier laski, että Turkuun jäisi edelleen paljon säätyläisiä, joilla olisi halua seurata näytelmiä ja esityksiä kunnollisissa puitteissa. Pääkaupunkiaseman menettäminen ei siis estänyt urbaanin seuralämän puitteiden kehittymistä Turussa, vaan seurapiirin juuret istuivat syvällä.

Turun ensimmäinen, alusta lähtien teatteriksi rakennettu rakennus nousi teatteri-johtaja Carl Bonuvierin toimesta Eteläkorttelin tontille 114, lähes samalla paikalle, johon myöhemmin perustettiin nykyinen Åbo Svenska Teater. Bonuvierin teatterirakennus oli alusta asti suunniteltu näytelmiä ja esityksiä varten, joten se erosi aikaisemmista liitereistä ja varastotaloista huomattavasti, vaikka osa rakennusmateriaaleista ja mahdollisesti myös

⁸⁶ Dahlström 1948, 83.

⁸⁷ *Åbo Allmänna Tidning* 25.7.1816; Winterin päiväkirja 16.8.1816.

⁸⁸ *Åbo Allmänna Tidning* 5.11.1816; Dahlström 1948, 83–84.

⁸⁹ Winterin päiväkirja 25.10.1815.

Palovakuutusasiakirjojen pohjalta vuonna 2020 tehty hahmotelma Bonuvierin uuden teatterin julkisivusta.

kiinteästä sisustuksesta oli kotoisin puretusta materiaalitalosta. Uudentorin teatterirakennus valmistui 1817 ja sen arkkitehtina toimi ruotsalainen Olof Alm, joka oli mukana jo materiaalitalon hankinnassa.⁹⁰ Ensimmäinen näytös teatterissa järjestettiin 8. heinäkuuta 1817, jolloin näyttämöllä esitettiin August von von Kotzebuen *Döda Systersonen (Der todte Neffe)* ja Louis-Sébastien Mercierin draama *Desertören eller dygdens och ädelmodets seger (Le déserteur)*.⁹¹

Bonuvierin uuden teatteritalon rakenteeseen pääsee kiinni erityisen hyvin tutkimalla tontille vuonna 1818 tehtyä palovakuutusta. Sen mukaan tontin Uudentorin puoleisella sivulla sijaitsi hirsitalo, josta osa oli asuinkäytössä. Tontin takaosassa sijaitsi varsinainen teatteritalo, joka oli kiinni asuintalossa. Henkikirjojen mukaan Carl ja Maria Bonuvier asuivat Eteläkorttelin tontilla 114 yhdessä lastensa ja parin palvelijansa kanssa. Asuintilojen ohella talosta oli sisäänkäynti teatteriin. Päästäkseen katsomaan näytöksiä vieraan tuli kulkea torilta hirsirakennukseen sisään ja siitä talon läpi teatterirakennuksen portaikkoon. Liput näytöksiin ostettiin hirsitalon puolelta ennen teatterirakennukseen astumista. Lipunmyyntipisteen luukku tai ikkuna avautui kamarista teatteriin johtavaan tilaan.⁹²

Teatterirakennus oli muodoltaan suorakulmainen. Eteisenä toimi pieni huone, josta kuljettiin sekä permannelle että kahteen yläkerrokseen ja niissä sijainneisiin aitiioihin. Teatteritalon varsinainen katsomo-osa noudatteli hyvin perinteistä eurooppalaista teatteritalan ideaalia, jossa oli näyttämön ohella tilat orkesterille, permantopaikat katsojille sekä

⁹⁰ Huutokauppapöytäkirja, Pl:a25, Turun maistraatin arkisto, TKA.

⁹¹ *Åbo Allmänna Tidning* 8.7.1817; Hirn 1970, 57–58; Dahlström 1948, 84–86. Bonuvierin teatterin ohjelmistosta enemmän ks. Alho 2010.

⁹² Bonuvierin teatterin palovakuutus n:o 54/1818, Hc:22, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA; Turun henkikirjat 1818 ja 1819, T:10 ja T:11, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

useammassa kerroksessa aitoita, jotka kiersivät katsomotilan seinustoja. Teatterin sisätilat oli rakennettu ellipsin muotoon, jota monet aikalaisteatterit noudattelivat.⁹³ Esimerkiksi Tukholman kuninkaallisen oopperan katsomotilat olivat ellipsin tai U:n muotoiset.⁹⁴ Turussa katsomotilan edessä oli korotettu, noin 130 neliömetrin suuruinen näyttämö, jonka alla sijaitsi kaksi ikkunallista pukeutumishuonetta. Sen etupaneeli oli maalattu öljyvärein ja ornamentein ja lava oli varustettu esiripulla. Näyttämön edessä sijainneeseen orkesterialueeseen mahtui palovakuutusasiakirjan mukaan yhteensä kahdeksan soittajaa ja neljä nuottitelinettä.⁹⁵

Näyttämön edestä alkaneen soikion muotoisen permannon eli salongin, *salongen*, muodostivat orkesteritila sekä permantokatsomot. Orkesteritilan edessä oli ensimmäinen permannon katsomonosista, parketti, *parquetten*, joka oli permannon paras paikka. Tila oli rajattu 90 cm korkeilla väliseinillä ja siten erotettu sekä orkesterista että takana olevista katsomonosista. Istuimet olivat pehmeitä nojatuoleja, mikä alleviivaa parketin asemaa permannon parhaana osastona. Samaa istumaväljyyttä ja -mukavuutta ei ollut taaemmassa katsomonosassa, eli amfiteatterissa, *amphie-theatern*, joka alkoi parketin takaa. Siinä oli yhteensä kahdeksan penkkiriviä, joiden takana kulki jälleen katsomonosat erottanut väli-aita. Katsomoihin pääsi salongin sivuilla olleiden käytävien kautta. Amfiteatterin takana oli takapermanto, *parterrn*, joka oli amfiteatteria pienempi tila. Takapermannon perällä oli ovi ulos eteiseen eli kulku tilaan oli erottu kahdesta ensimmäisestä katsomonosasta. Oven vieressä sijaitsivat permannon kauimmaiset paikat eli yläparven tai pylväskäytävän, *galleriet*, paikat. Kyseessä oli kapea noin metrin syvyinen tila, jossa katsojat seisoivat.⁹⁶

Bonuvierin teatterin arvokkaimmat paikat löytyivät toisen ja kolmannen kerroksen aitoista, jotka erikokoisina ympäröivät salonkia asettautuen osittain sen päälle. Salongin takaosassa oli suurin aitio, *stora logen*, joka oli noin 2,8 metriä leveä ja 2 metriä syvä. Molemmiin puolin suurta aitiota sijaitsi kaksi taka-aitiota ja niiden vieressä kaksi kulma-aitiota. Yhteensä ensimmäiseen kerrokseen oli mahduttettu 21 aitiota, joista yksi oli siis suurempi kuin muut. Aitioiden takana torin suunnassa rakennusta sijaitsi eteistila, josta oli käynti hirsirakennuksen kesähuoneeseen, jossa todennäköisesti tarjailtiin virvokkeita esitysten tauoilla. Toinen aitiokerros oli lähes identtinen ensimmäisen kanssa. Erona oli ainoastaan se, että molemmilla pitkillä sivuilla oli yksi koko sivun mittainen aitio pienten aitioiden sijaan. Kummankin kerroksen aitiioihin kuljettiin nousemalla teatteritalon eteisestä rappusia pitkin ikkunallisiin käytäviin, joista oli oma ovi kuhunkin aitioon. Lisäksi näyttämön reunalla oli molemmiin puolin omat pienet aitionsa.⁹⁷ Seurapiirien näkökulmasta tärkeitä olivat juuri aitiot, sillä ne oli suunniteltu heitä varten ja mahdollistivat isommankin seurueen isännöinnin ja kestitsemisen. Isommissa teattereissa aitoita saatettiin myös sulkea

⁹³ Bonuvierin teatterin palovakuutus n:o 54/1818, Hc:22, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA.

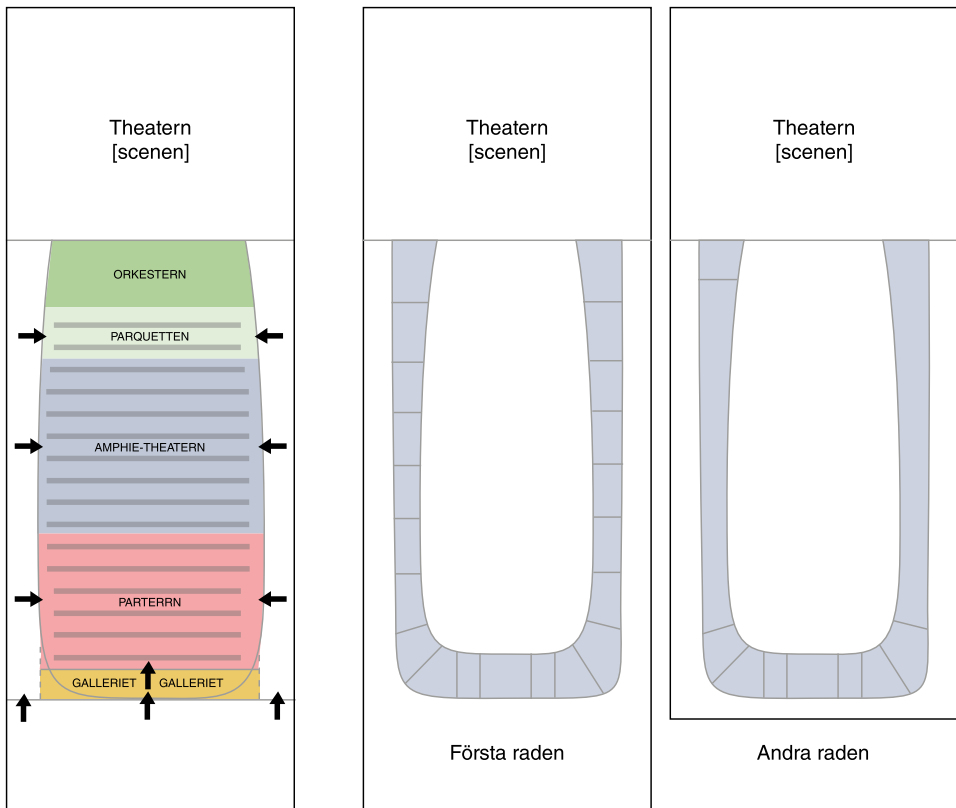
⁹⁴ Stribolt 1982, 11–17. Ks. myös Eklund & Stribolt 1978.

⁹⁵ Bonuvierin teatterin palovakuutus n:o 54/1818, Hc:22, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA.

⁹⁶ Bonuvierin teatterin palovakuutus n:o 54/1818, Hc:22, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA. Permannon lattian kaltevuudesta tai porrastuksesta ei ole palovakuutuksessa mainintoja.

⁹⁷ Bonuvierin teatterin palovakuutus n:o 54/1818, Hc:22, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA.

Palovakuutusaineiston pohjalta toteutettu hahmotelma Bonuvierin teatterisalongin pohjapiirroksesta.

Palovakuutusaineistojen pohjalta toteutettu hahmotelma Bonuvierin teatterin aitioiden asetelusta teatteritilassa.

esitysten aikana näyttämön suuntaan ja muodostaa näin pienimuotoisia salonkeja, joissa viihdytettiin vieraita, mutta Turussa aitioiden koot eivät antaneet myöden tälle.⁹⁸

Turun uusi teatteri oli taiten suunniteltu ja sen esikuvat tulivat Ruotsista. Siirtyessään Suomeen 1812 Carl Bonuvier, joka oli saanut teatterioppinsa ja näyttelijän kokemuksensa Tukholmassa, tunsi ruotsalaisen teatterin rakenteet ja rakennukset, mikä oli arvokasta tietoa hänen rakentaessaan teatteritoimintaa Turussa. Tärkeä teatteritaiteellinen käänne Bonuvierille tapahtui 1700-luvun lopulla, kun hän siirtyi tukholmalaisen Abraham de Broën palvelukseen, minkä myötä hän pääsi näkemään de Broënin rakennuttaman Djurgårdsteaternin valmistumisen 1801.⁹⁹ Djurgårdsteaternin rakennus oli samanlainen puinen kolmikerroksinen rakennus kuin Bonuvierin Turkuun rakennuttama. Teatterin permannolla oli sekä istuma- että seisomapaikkoja ja sivuilla aitiot kahdessa kerroksessa. Turun teatterin kaltainen katsomopaikkajako oli myös Tukholman Bollhusetissa, jossa

⁹⁸ Hall-Witt 2007, 74; Gram Holmström & Stribolt 1996, 31–39.

⁹⁹ Hirn 1970, 55–57; Dahlström 1947, 77–79.

katsomotilat jakaantuivat kahteen aitiokerrokseen ja permannon amfiteatteriin, parterreen ja galleriaan.¹⁰⁰ Dramatenin käyttämässä Arsenalteaternissa taas oli permannon ohella kolme aitiokerrosta, joissa oli kuninkaallisten aitioiden lisäksi kymmeniä tavallisia looseja. Permannon edessä sijaitsivat orkesterin tilat, jota seurasivat kaksi aidattua katsomonosaa sekä amfiteatteri. Ero Bonuvierin teatteriin muodostui erityisesti siinä, että permannon parhaat paikat eivät olleet edessä, vaan takana amfiteatterissa.¹⁰¹

Näistä teatterirakennuksista Bonuvier otti mallinsa Turun uutta teatteria varten. Samalla hän ja arkkitehtina toiminut Alm, jonka rooli oli varmasti rakennuttamisen suunnittelussa keskeinen, loivat Turkuun jotain uutta ja omaa. Teatterin suunnittelussa oli otettu huomioon sekä näytelmän katsomiskokemus että laajempi vierailukokemus, joka pyrki ottamaan kokonaisvaltaisemmin huomioon katsojien tarpeet erityisesti sosiaalisen kanssakäymisen näkökulmasta. Eri sosiaaliset katsojaryhmät oli myös huomioitu rakentamalla teatteriin useita erilaisia katsomonosia, jotka samanaikaisesti rajasivat ryhmiä toisistaan ja tekivät rajaukset näkyväksi läsnäolijoille.

Teatterin yleisökapasiteetti

Uuden teatterin rakentamisen yksi keskeinen syy oli kaupungin katsomokapasiteetin tuntuva lisääminen. Turun uuteen teatteriin mahtui varsin suuri määrä katsojia, mutta tarkkaa yleisökapasiteettia on lähteiden perusteella hankala määritellä. Turun historiaa tutkinut Svante Dahlström on kirjoittanut 700 katsojapaikasta, mutta ei perustele väitettään tarkemmin. Samassa yhteydessä hän myös kritisoi kyseistä määrää ja pitää sitä liioiteltuna, kuten ovat tehneet myös monet muut teatterirakennuksesta kirjoittaneet. Siten Bonuvierin teatterin katsomokapasiteetti on jäänyt vain arvailujen varaan.¹⁰² Kysymykset katsomon ja sen osien, etenkin aitioiden, koosta ja kapasiteetista ovat kuitenkin oleellisia, kun pohditaan teatterirakennuksen merkitystä Turun seurapiirille. Aikaisemmassa Turun teattereita koskevassa tutkimuksessa teatteritilaa ei ole nähty osana kosmopoliittisen seurallisuuden ilmiötä, vaan vain näytösten seuraamisen mahdollistaneena tilana. Siten sen kokemuksellinen moniulotteisuus ei kuitenkaan välity. Seurallisuuden näkökulmasta oleellista oli, millaisia teatterirakennuksen tilat olivat ja kuinka suuren osan Turun seurapiiristä ne mahdollittivat kerrallaan sisäänsä.

Bonuvierin teatterin yleisökapasiteetista voi tehdä karkeita laskelmia rakennuksen palovakuutusaineiston pohjalta, mutta yksiselitteisen tarkasti kapasiteettia ei ole siinä tuotu esiin. Palovakuutukseen on kirjattu, että salongin etuosan parketilla oli kahdessa

¹⁰⁰ Stribolt 1982, 14, 126–129; Eklund & Stribolt 1978, 25.

¹⁰¹ Nordin Hennel & Lagerroth 2007, 15–17.

¹⁰² Todennäköisesti Dahlström viittaa ainakin Heinriciukseen, joka mainitsee luvun kirjan teatteria koskevassa osiossaan. Valitettavasti Heinriciuskaan ei anna tiedolleen mitään lähteitä. Heinricius 1914, 186. Heinriciusta ennen luvun 700 on esittänyt Matias Weckström vuonna 1864 julkaistussa teatteritutkimuksessaan. Weckström 1864, 80. Ks. myös Hirn 1970, 58; Krohn & Rinne 1967, 44–45; von Frenckell 1943, 182.

rivissä yhteensä 26 paikkaa eli 13 paikkaa rivillä. Nämä paikat olivat isojen aitioiden ohella teatterin parhaat, joten voidaan olettaa, ettei permannolla taaempaan olleissa riveissä ollut ainakaan vähemmän paikkoja kuin 13. Amfiteatterissa rivejä oli kahdeksan, joten 13:n rivipaikkamäärällä amfiteatterin kapasiteetti olisi ollut vähintään 104 paikkaa. Lisäksi takapermannolla oli kaksi yhtä pitkää riviä kuin amfiteatterissa, joten niihin mahtui vähintään 26 henkilöä. Lisäksi takapermannolla oli neljä lyhempää riviä, joihin todennäköisesti mahtui kuitenkin vähintään kymmenen katsojaa rivillä. Näin takapermannon kapasiteetiksi tulisi vähintään 66 henkeä, joskin tämä lienee liian alhainen luku. Kun mukaan lasketaan vielä gallerian seisomapaikat, joita oli varmasti kymmenkunta salongin oven molemmin puolin, päästään koko permannon osalta vähintään 216 katsojapaikkaan.¹⁰³ Luku on kuitenkin varsin maltillisesti laskettu ja todennäköisesti todellisuus oli lähempänä 300 paikkaa.

Aitioiden katsojapaikkamäärää on vaikeampi arvioida, sillä aitioiden osalta palovakuutus on tiedoiltaan vieläkin niukempi. Suurten aitioiden tuolimäärää ei ilmaista, mutta niiden viereisissä, hieman pienemmissä aitioissa penkkejä mainitaan olleen neljä kussakin. Todennäköisesti suuren aitio penkkimäärä oli sama kuin viereisissä aitioissa. Ensimmäisellä rivillä oli lisäksi kulmissa kaksi kolmen penkin aitiota sekä sivuilla 14 kahden penkin aitiota. Toisen aitorivin päädyn aitiot olivat samankokoisia kuin mitä alempana, joten niihin mahtui myös vähintään saman verran katsojia, samoin kuin sivuaitioihin, joskin nämä olivat muodoltaan hieman ensimmäisestä rivistä poikkeavat.¹⁰⁴ Palovakuutus ei määrittele penkkien kokoa ja siten istumakapasiteettia, mutta aitioiden kapasiteetin arvioinnissa avuksi tulee Johan Winterin päiväkirja. Winter kävi Bonuvierin teatterissa ensimmäisen kerran syyskuussa 1817, jolloin hän kävi kolmesti katsomassa esityksiä. Ensimmäisellä kerralla hän osti lipun ensimmäisen rivin aitioon numero 10, joka sijaitti pääaition vieressä takaseinällä. Winterin mukaan aitioon mahtui 12 katsojaa, mutta hänen lisäksi kyseisessä aitiossa oli vain yksi entuudestaan tuntematon katsoja. Viereisessä kenraalikuvernöörin aitiossa oli sen sijaan tungokseen asti ihmisiä. Winterin mukaan kaikki eivät nähneet kunnolla näyttämölle, sillä aitio oli kapea ja syvä.¹⁰⁵

Joitain päiviä myöhemmin Winter vieraili uudestaan teatterissa. Tällä kertaa hän oli varannut aitio numero 9 kokonaan itselleen ja seurueelleen. Hänen päiväkirjamerkinnoistään käy ilmi, että myös useammassa muussa aitiossa oli enemmän ihmisiä kuin mitä palovakuutuksessa oli mainittuja istumapaikkoja. Winterin seurueen vasemmalla puolella istuivat Lagerborgin perhe, Viveka Reuterskiöld, Cedercreutzit sekä kaksi tuntemattomaksi jäävää henkilöä. Kulma-aitiossa oli vähintään kahdeksan katsojaa, mutta mahdollisesti vielä enemmän. Winter ei anna arviota esitysten katsojamäärästä, vaan tyytyy toteamaan, että katsojia oli kahdessa näytöksessä vähemmän kuin mitä voitiin olettaa.¹⁰⁶

Winterin päiväkirjan ja palovakuutuksen antamien tietojen pohjalta voidaan päätellä,

¹⁰³ Bonuvierin teatterin palovakuutus n:o 54/1818, Hc:22, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA.

¹⁰⁴ Bonuvierin teatterin palovakuutus n:o 54/1818, Hc:22, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA.

¹⁰⁵ Winterin päiväkirja 5.9.1817.

¹⁰⁶ Winterin päiväkirja 5.9.1817 ja 16.–17.9.1817.

että penkkiriville mahtui maksimissaan kolme henkilöä. Aitiossa kymmenen oli 12 katsomopaikkaa ja 4 penkkiriviä, ja kun oletetaan suuren aition olleen vähintään samankoinen kuin viereiset isot aitiot, saadaan päädyn katsojamääräksi vähintään 58 katsojaa. Kulma-aitioissa oli kolme penkkiriviä, joten samalla kaavalla niihin mahtui yhteensä 18 henkeä. Katsomon pitkien sivustojen aitioiden yhteiskapasiteetiksi tulisi 84. Yhteensä ensimmäiselle aitoriville mahtui katsojia siis 160. Toiselle riville kaava oli todennäköisesti samanlainen, jolloin takaseinustalle ja kulmiin mahtui 76 katsojaa ja pitkille sivuille 84. Lisäksi toisen kerroksen pieneen aitioon sopi vielä kaksi katsojaa. Näin aitiokerrosten mahdollinen maksimikapasiteetti asettuisi 322 paikkaan. Alakerran 216–300 paikan kanssa koko teatterin kapasiteetiksi tulisi 538–622 paikkaa. Lukema on tietysti arvio, mutta lähteiden perusteella on syytä olettaa, että Bonuvierin teatterin maksimikatsojamäärä olisi ollut vähintään 500–600 ihmistä. Määrä voi olla isompikin, joten Heinriciuksen ja Dahlströmin mainitsema 700 katsojan kapasiteetti ei lopulta liene kovin kaukana totuudesta.

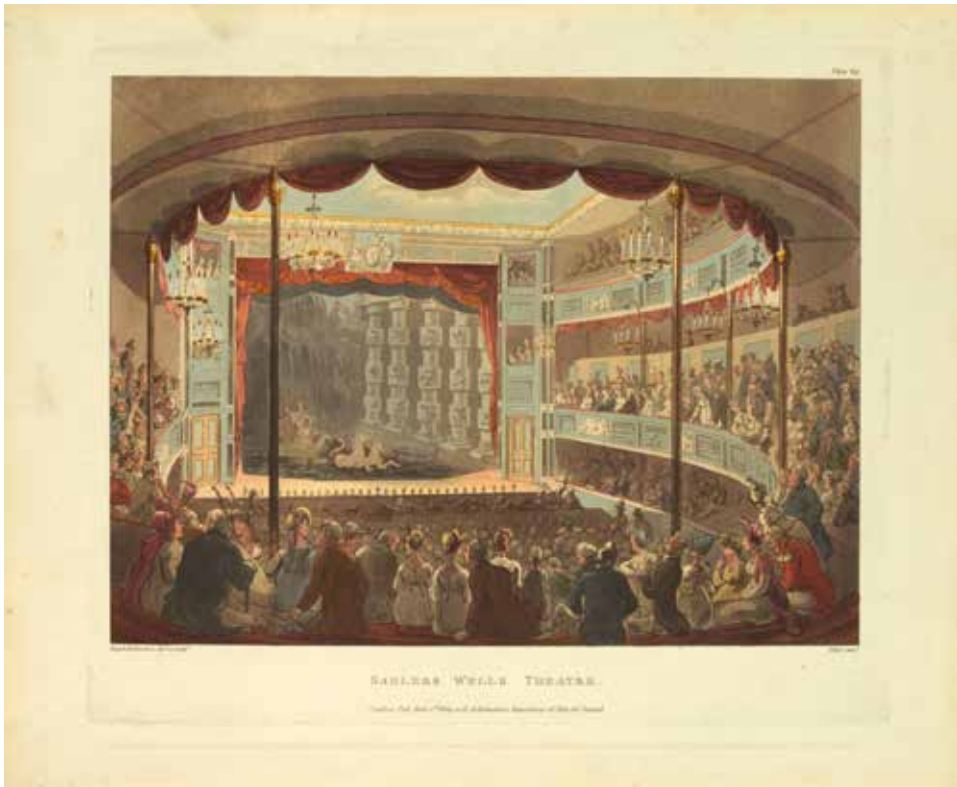
Edellä esittämäni luvut ovat arvioita siitä, kuinka paljon ihmisiä teatterirakennukseen mahtui, kun sali oli täynnä. Näin tuskin kuitenkaan oli jokaisessa näytöksessä, vaikka näyttämötaide seurapiireille tärkeää olikin. Siitä huolimatta katsomokapasiteetti kertoo siitä uskosta, jonka Bonuvier ja teatterirakennuksen arkkitehti Olof Alm latasivat teatteritoimintaan ja sen suosioon. Teatteritoiminnan pyörittämiseen uskoivat myös lainan myöntäjät. Samalla katsojakapasiteetin maksimointi mahdollisti maksimaaliset tulot, mikäli näytökset vain kiinnostaisivat turkulaisia. Kiinnostusta myös riitti, sillä Bonuvierin teatteri oli toiminnassa Turun paloon asti. Vertailun vuoksi Bonuvierin teatteria Turun palon jälkeen seuranneeseen, 1839 valmistuneeseen Åbo Teaterhusiin mahtui säilyneen istumakartan mukaisesti 438 paikkaa, mikä kertoo siitä, että Bonuvierin talon kapasiteetti saattoi olla ylimitoitettu.¹⁰⁷

Ymmärtääksemme paremmin Turun teatterin katsomopaikkoja tulee niitä tarkastella suhteessa aikakauden muihin teattereihin ja niistä tehtyihin tutkimuksiin. Yleisökapasiteetille yhden vertailukohdan tarjoaa Ruotsi, jossa teattereiden katsomorakenteet ja katsojamäärät olivat vastaavan kaltaisia kuin mitä Turussa. Tukholman laajalle yleisölle suunnattu Bollhuset veti lehtereilleen maksimissaan 800 ihmistä 1700-luvun lopulla, kun taas Arsenalteaternin kapasiteetti oli 1810-luvun alussa noin 600 katsojaa ja Djurgårdsteaternin noin 400 katsojaa.¹⁰⁸ Turun teatteritalo näyttää siis vastanneen tukholmalaisia teattereita katsomorakenteidensa ohella myös kapasiteetin osalta. Toisenlaisiakin esimerkkejä toki löytyy muualta Euroopasta, jossa teatterien katsomot kasvoivat 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa ja yli tuhat katsojaa vetäneet rakennukset eivät olleet poikkeuksellisia.¹⁰⁹ Turkuun Bonuvierin toimesta pystytetty teatteritalo vastasi siis tiloiltaan monilta osin eurooppalaisia vastineitaan ja oli samalla esimerkki siitä, miten sosiaaliset ja kulttuuriset aatteet levisivät tekstien ja ohjelmarakenteen ohella myös tilasuunnittelun kautta.

¹⁰⁷ Åbo Teaterhusin istumakartta, Museoarkisto, TMK. Ks. myös Weckström 1864, 80–81.

¹⁰⁸ Nordin Hennel & Lagerroth 2007, 15; Eklund & Stribolt 1978, 25.

¹⁰⁹ Buyens 2016, 121–122; Hall-Witt 2007, 4, 82–83, 102–107; Ellis 2001, 79–80; Brewer 1997, 384; Hirn 1970, 45.

Euroopan metropolien isot teatterit vetivät katsomoihinsa huomattavasti suuremman määrän katsojia kuin Bonuvierin teatteri. Kuvassa tilausta Lontoon Sadler's Wellsin teatterissa 1800-luvun alussa.

Permanto ja aitiot sosiaalisina tiloina

Teatterikatsomot olivat sosiaalisina ja kulttuurisina tiloina kokonaisuuksia, joiden merkitys seurallisuudelle oli laajempi kuin pelkkä istuinpaikka. Erityisesti tätä edusti permanto eli *parterre*, jossa sijainneet paikat olivat vielä 1700-luvulla usein seisomapaikkoja, joilla yleisö oli sosiaalisesti paljon kirjavampaa kuin ylempien kerrosten aitoissa. Permannon yleisöä pidettiin toisaalta asiantuntevana ja kriittisenä, toisaalta mölyävänä ja sivistymättömänä, ja helposti manipuloitavana ja kiihotettavana. *Parterren* merkitys ja rooli muuttuivat 1700-luvulla, kun ensin Pariisiin kuninkaallisiin teattereihin ja sitten muualle rakennettiin permannelle seisomapaikkojen tilalle istumapaikkoja. Muutoksen tarkoituksena oli kerätä suurempia lipputuloja, mutta yhtä tärkeää oli yleisön korvaaminen sosiaaliselta asemaltaan korkea-arvoisemmilla henkilöillä, joiden käytöksen toivottiin olevan ennen kaikkea hillitympää sekä hiljaisempaa ja vastaanottavaisempaa. Näin permantoyleisön merkitystä ja valtaa haluttiin karsia ja muokata teatteriesitysten katsomiskokemusta passiivisemmaksi. Permanto säilyi kuitenkin teatterissa kävijöiden mielenkiinnon kohteena, sillä permannolla ja aitoissa tapahtuneet esitykset olivat yhtä kiinnostavia kuin esitys lavalla. Permanto oli

siten jo itsessään sosiaalinen tapahtuma, jota ihmiset seurasivat eri puolilla katsomoa.¹¹⁰ Turussa *parterre* tarkoitti permannon takaosaa, sillä etuosaa kutsuttiin nimellä *parquet*. Tällä haluttiin todennäköisesti tehdä eroa permannon eri katsomonosien välillä sekä korostaa *parterrea* nimenomaan takapermantona ja vähempiarvoisena tilana huolimatta sen tunnetummasta merkityksestä koko permantona.¹¹¹

Euroopassa teatteri- ja oopperayleisö kattoi 1700-luvulla eliitin koko kirjon. Aitioissa näytöksiä seurasivat usein aateliset ja muu eliitti, samoin permannolla, jossa istui lisäksi kauppiaita, taiteilijoita ja muuta keskiluokkaa. Yleisön sosiaalinen jakauma oli myös teatterikohtaista. Oopperanäytöksissä aitiopaikat jakautuivat kausittaisten subskriptioiden mukaisesti eli aitiot oli vuokrattu koko näytäntökauden ajaksi tietyille tahoille.¹¹² Aitiot olivat omiaan myös korostamaan hierarkioita, kun eliitti esitteli itseään kalliimmilla ja arvokkaammilla paikoilla kuin muut katsojat. Niihin saattoi muodostua myös omia salonkejaan, joissa ensisijaista oli muiden vieraiden kanssa seurustelu, ei esityksen seuraaminen.¹¹³ Erityisesti oopperalla on ollut maine eliitin harrastuksena, mutta Charlotta Wolffin mukaan tämä ei kuitenkaan täysin pitänyt paikkaansa. Ruotsissa koominen ooppera erilaisissa muodoissaan keräsi yleisöä laajasti eri yhteiskuntaryhmistä ja samassa näytöksessä saattoi katsomossa istua niin kuninkaallisen hovin väkeä kuin kauppalvelijoitakin.¹¹⁴

Ruotsin hoviteattereissa ensimmäinen aitorivi oli varattu kuninkaallisille ja muille tärkeille hovihenkilöille ja aristokraateille. Kuninkaallinen aitio oli teatterin paras katsomo- paikka ja sen ympärille levittäytyivät muiden vaikutusvaltaisten henkilöiden paikat. Aitioiden käyttäjäkunta oli laaja, sillä niissä istui perheen lisäksi myös kutsuvieraita. Lisäksi aitioiden käyttöoikeutta vuokrattiin eteenpäin. Myös ulkomaiset lähettiläät ja muut diplomaatit vuokrasivat aitioita, joissa sitten sekä näyttyädyttiin että vaihdettiin ulkopolitiikan tietoja ja juoruja.¹¹⁵ Esimerkiksi Bollhusetilla Ranskan lähettilään paikka oli kuninkaan aition yläpuolella toisella rivillä, kun taas Venäjän ja Espanjan diplomaatit istuivat ensimmäisellä aitorivillä.¹¹⁶ Aitiot olivat tärkeitä sosiaalisten suhteiden hyödyntämiselle ja poliittisille keskusteluille. Myös Turussa tällaiselle oli lähtökohtaisesti tilausta johtuen kaupungin poliittisesta ja yhteiskunnallisesta asemasta.

Turussa teatterikatsomon sosiaalinen asetelma oli hyvin samanlainen kuin muualla. Tämä käy ilmi Johan Winterin päiväkirjamerkinnoista, jotka painottavat teatterissakäynnin sosiaalista ulottuvuutta. Teatterissa Winter kiinnitti huomiota mahdollisiin tuttaviiin, jotka olivat saapuneet paikalle esitystä katsomaan. Hän havainnoi heitä omasta aitiostaan

¹¹⁰ Ravel 2018 (1999), 13–39; 210–222; Horn Melton 2001, 181–183; Johnson 1995, 26–27. Suosiosonoitusta ilmaissut taputtaminen syntyi juuri 1700-luvun teattereissa osana permantoon liittyvää performanssia ja yleisön hyväksynnän saavuttamista.

¹¹¹ Bonuvierin teatterin palovakuutus n:o 54/1818, Hc:22, Suomen palovakuutuskeskuksen arkisto, KA.

¹¹² Greig 2013, 81–88.

¹¹³ Magne 2018, 210–211; Hall-Witt 2007, 100–101.

¹¹⁴ Wolff 2018, 397–400; Wolff 2015, 448–449. Vrt. Skuncke 2006, 494.

¹¹⁵ Hellsing 2013b, 107–117. Myös Dresdenissä ja Berliinissä hoviteattereissa aitioiden hierarkia jakaantui samalla tavalla kuin Tukholmassa. Horn Melton 2001, 184. Vrt. Ravel 2018 (1999), 13–14.

¹¹⁶ Skuncke 2006, 493–494.

ja tapasi heitä esitysten tauoilla. Winter myös erikseen kutsui ystäviään teatteriin ja maksoi heidän lippunsa. Tikettien ohella hän tarjosi ystävilleen konvehteja, punssia ja paloviinaa.¹¹⁷ Winter kirjoittaa, kuinka ”tapasin hänet [Carlstedt] alhaalla mamselli [W]ahllundin salongissa, jossa minä, sekä Hirn ja Eggert otimme lasilliset punssia [...] sen jälkeen kiirehdin konvehtirasian kanssa ylös naisten luokse virkistääkseni heitä odottelun ajan.”¹¹⁸

Aitioiden ohella teatterin sosiaalista luonnetta lisäsivät erilaiset tarjoilu- ja oleskelutilat. Bonuvierin katsomon ulkopuoliset tilat olivat ahtaat, mutta jonkinlainen tarjoilutila niihin saatiin sijoitettua. Ennen näytösten alkua ja niiden aikana oli mahdollista käydä ostamassa virvokkeita ja pientä syötävää myyntipisteestä, joka oli ulkoistettu erilliselle ravintoloitsijalle. Vuonna 1817 tarjoilua hoiti ravintoloitsija Cajsa Wahllund, jonka myyntipisteeltä, tai salongista, kuten Johan Winter sitä kutsui, sai ainakin edellä mainittuja punssia, paloviinaa ja konvehteja, mutta mahdollisesti myös muita tuotteita.¹¹⁹ Vuotta myöhemmin kondiit-tori Antoni Soltani haki lupaa myydä vierieisessä korttelissa tuotteitaan teatteriyleisölle.¹²⁰ Teatterin ja tarjoilujen yhdistäminen oli tyypillistä, sillä teatterirakennuksissa ei välttämättä ollut tiloja ravintolalle tai omalle tarjoilulle, vaan lähistöllä sijainneet kellarit ja krovvit palvelivat myös teatteriyleisön tarpeita. Yleistä kuitenkin oli, että teatteriin oli järjestetty jonkinlainen tarjoilupöytä, josta myytiin hedelmiä, makeisia ja juomia. Pöydät saattoivat sijaita eteisessä, teatterirakennuksen alla tai ulkona sen välittömässä läheisyydessä.¹²¹

Vastaavanlainen järjestely toimi siis myös Turussa toteuttaen myöhemmin vakiintunutta ideaalia teatterin ja ruoka- ja juomatarjoiluiden yhdistämisestä. Ennen kaikkea tarkoitus oli lisätä teatterissa viihtymistä ja tehdä siitä kiinnostava paikka seurapiireille myös sosiaalisesti, ei vain kulttuuriselta tarjonnaltaan. Se oli osa uudenlaista urbaania julkista piiriä, jossa kaupallisuus näkyi yhä voimakkaammin 1800-luvun alussa. Teatterinäytöksestä tuli aiempaa enemmän tapahtuma, jonka seurallisuuden merkitystä lisäsivät ohessa tarjotut palvelut. Teatterin paikkaa näyttäytymisen tilana siis tukivat ruoka- ja juomatarjoilut niille erikseen varatussa tilassa joko teatterirakennuksessa tai sen välittömässä läheisyydessä.

Hintavaa huvia

Turun uuden teatterin yleisökapasiteettia tai tarkemmin sen eri katsomonosien välistä suhdetta on mahdollista analysoida myös erään toisen säilyneen lähteen kautta. Vuodelta 1825 on säilynyt Bonuvierin teatterissa esitetyn Friedrich Schillerin *Maria Stuart – Drottning af Scotland* -nimisen tragedianäytelmän mainos, jossa eri katsomonosien pääsyliput

¹¹⁷ Winterin päiväkirja 5.9.1817 ja 16.–17.9.1817.

¹¹⁸ ”[...] träffades ner i ml. Vahllunds salon, der jag jämte Hirn och Eggert togo oss 1. glas punch [...] hvarefter jag med 1 ld. confect skyndade upp till mina fruntimer att vederqväcka dem under väntatiden.” Winterin päiväkirja 17.9.1817.

¹¹⁹ Winterin päiväkirja 16.–17.9.1817.

¹²⁰ Maistraatin pöytäkirja 4.7.1818, Al:a 36, Turun maistraatin arkisto, TKA.

¹²¹ Stribolt 1982, 17–18.

on eritelty hintoineen. Esityksen kalleimmat 2 ruplan ja 50 kopeekan liput oikeuttivat istumapaikkaan kahdessa takaosan suuressa aitiossa. Seuraavaksi kalleimmilla 2 ruplan 25 kopeekan lipuilla sai paikan joko ensimmäisen aitorivin takapäädyn muista aitioista tai permannon parketilta. Tätä seurasivat paikat toisen rivin pääyaitioissa ja ensimmäisen rivin sivuaitioissa sekä sen jälkeen amfiteatterissa. Yhdellä ruplalla pääsi katsomaan esityksiä toisen rivin sivuaitioihin ja halvimmat istumapaikat löytyivät takapermannolta, jonne lippu kustansi 75 kopeekkaa. Liput tuli ostaa ennen näytöstä, eikä ilmais- tai sarjalippuja hyväksytty kyseiseen näytelmään.¹²²

On mahdollista, että lippujen hinnoittelu oli *Maria Stuart* -näytelmän kohdalla erilaista kuin yleensä.¹²³ Se ei kuitenkaan vaikuta katsomopaikkojen keskinäisiin arvosuhteisiin. Lippuhinnoista käy ilmi, ettei aitioiden ja permannon paikkojen välillä voi tehdä suoraa oletusta hierarkkisesta suhteesta. Suuret aitiot olivat tietysti kaikkein arvokkaimmat ja siten kalleimmat paikat, mutta niiden jälkeen arvokkaimmat olivat permannon etuosan nojatuolipaikat sekä ensimmäisen aitorivin taka-aitiot. Näin katsomisetaisyydelle ei tehty hierarkiaa, vaan oli yhtä arvostettua nähdä näytös hyvin läheltä tai mahdollisimman kaukaa. Taka-aitioissa oli tietysti enemmän tilaa ja mahdollisuus vuokrata koko aitio, mikä erotti sen eturivin paikoista. Toisaalta molemmissa paikoissa oli mahdollisuus tulla nähdyksi, jolloin teatterissa käynnin sosiaalinen hyöty tuli maksimoitua tai vähintäänkin hyödynnettyä. Lippujen hinta ei tietenkään välttämättä korreloi paikkojen sosiaalisen arvostuksen kanssa, mutta on todennäköistä, että lippujen hintakategoriat seurasivat yleistä sosiaalista arvostusta.

Aitioiden varaaminen ja seurueen kestitseminen ei ollut erityisen edullista, vaikka yksittäinen lippu tai punssilasi saattoikin olla hinnaltaan maltillinen. Johan Winter kullutti syyskuussa 1817 kahteen teatteri-iltaan yli 33 taaleria, mikä vastasi 5–7 prosenttia Winterin yhden kvartaalin palkasta hovioikeuden pronotaarina.¹²⁴ Samalla hinnalla sai myös koko vuoden subskription Seurahuoneen assembléetanssiaisiin.¹²⁵ Kyse ei tietenkään ollut valtavista rahasummista, mutta toisaalta kuitenkin panostuksesta, jollaista Winterin kaltainen virkamies ei voinut tehdä joka päivä. Eikä hän kovin usein teatterissa ainakaan päiväkirjansa mukaan käynyt, joten sikälikin panostus oli poikkeuksellinen. Winterin isännöinti teatterissa on erinomainen esimerkki siitä, minkälaisia summia oli mahdollisesti käytettävä kerryttääkseen itselleen sosiaalista pääomaa ja asemaa seurapiireissä. Toisaalta Turun seurapiirin varakkaalle eliitille tällaiset summat olisivat olleet pieniä, siinä missä seurapiirin rajalla olleelle alemman tason virkamiehelle näin suuri investointi olisi saattanut olla jopa mahdoton.

¹²² *Maria Stuart – Drottning af Scotland* -näytelmän esite vuodelta 1825, Museoarkisto, TMK; Heinricius 1914, 181–182.

¹²³ Toisessa säilyneessä teatteriesitteessä vuodelta 1825 käy ilmi, että lipun hinnat hieman poikkesivat *Maria Stuart* -näytelmän hinnoittelusta. *Skatan och tjenstpigarn i Palaiseau* -näytelmän esite vuodelta 1825, Museoarkisto, TMK.

¹²⁴ Winterin päiväkirja 10.11.1818.

¹²⁵ Tiliasiakirja 1818, Turun Seurahuoneyhdistyksen arkisto, TKA.

Med

Hans Keiserliga Majestäts

Allernådigste Tillstånd,

Uppföres Tidnagen den 20 September 1825,

Till förmon för Mademoiselle I. E. ÅBERG,

MARIA STUART,

Drottning af Skottland,

Tragedie i 5 Acter af v. Schiller; öfvers. af C. G. Åkerhjelm.

Personerne:

Elisabeth, Drottning af England	-	-	Spelas af	M:lle Åberg.
Maria Stuart, Drottning af Skottland	-	-	-	Fru Lemke.
Robert Dudley, Grefve af Leicester	-	-	-	H:r Stenberg.
Talbot, Grefve af Schrewsbury, StorSigillbewartare	-	-	-	-
Grefven af Bewleigh, StorStattmästare	-	-	-	H:r Blomqvist.
Davison, StatsSecreterare	-	-	-	H:r Lindvall.
Amias Paulet, Riddare	-	-	-	H:r Rydberg.
Morimer, hans Systerfon	-	-	-	H:r Hakansson.
Okelly, Officer af Watten	-	-	-	H:r Lundman.
Melvil, Marias f. d. Hofmästare	-	-	-	H:r Wickbom.
Hanna Kennedy, hennes Amma	-	-	-	Fru Mehligberg.
Borgoin, hennes Säkare	-	-	-	H:r Robertsson.
Margaretha Karl, hennes Hofdame	-	-	-	M:lle Magito.
Dryrg, Fångwaktare.	-	-	-	-
Scheriffen.	-	-	-	-
Hoffsoff.	-	-	-	-
Wakt.	-	-	-	-

Herr Fröberg biträder med Talbots Röl.

I anseende till kostnaderne för detta Spectakel

åro Priserne:

1:sta och 2:dra Radens Stora Loge	2:co	Åh.	2	Rub.	50 f.
1:sta Radens Fondloge och Parquette	.	.	2	-	25.
2:a Radens Fond och 1:sta Radens SidoLoge	.	.	1	-	75.
Amphitheater	.	.	1	-	50.
2:dra Radens SidoLoge	.	.	1	-	-
Porterre	.	.	-	-	75.

Billetterne säljas så wäl Måndagen som Tidnagen uti Ramsell Åbergs Logie uti Pernelska Gården N:o 115 inwid Theater-Huset i från kl. 9 till 1, sedermera i Theaterns Billette-Contoir.

Billetterne gälla endast för den dag de äro köpte.

Abonnementer och fria Entréer gälla ej för dagen.

Inga penningar emottages wid Dörrarne.

Spectaklet börjas kl. 6 e. m.

Teatterilla oli keskeinen tilallinen merkitys Turussa. Carl Bonuvierin ja Olof Almin tarkoituksena oli rakentaa kunnollinen, toimiva ja vakavasti otettava teatterirakennus, joka mahdollistaisi taiteellisesti kunnianhimoisen ohjelmiston esittämisen Turussa. Bonuvier panosti rakennukseen ja toimintaan ison summan rahaa ja kantoi näin itse taloudellisen vastuun toiminnasta. Bonuvier sai osan investointiin tarvittavasta pääomasta lainoina, joista isoimman osan lainasi Turun akatemia ja osan Suomen pankkia edeltänyt lainapankki.¹²⁶ Riskistä päätellen Bonuvier oli päättänyt menestyä ja saada teatterinsa toimimaan. Toisaalta rahoituskuviot kertovat myös yhteisön uskosta Bonuvieriin ja teatteritalon tarpeesta kaupungissa, siitä huolimatta, että jo tuolloin tiedettiin, että pääkaupungin siirtymisen myötä osa asiakkaista katoaisi Helsinkiin. Teatterin tilallisia puutteita, kuten lämmityksen puuttumista, säädöksistä johtunutta kieltoa ympärivuotiseen toimintaan tai sitä, ettei rakennus ollut kivistä kuten hienoimmat vastineet maailmalla, ei voi nähdä Turun teatterin heikkouksina, vaan aikakauden realiteetteina. Bonuvier rakensi ennen kaikkea sellaisen teatterin, jolle oli sosiaalista tilausta Turun seurapiirissä. Turun teatterit olivat lopulta seurapiirin luomuksia, kun tiloja lähestyttiin sosiaalisesta ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta, ja siten ne heijastelevat seurapiiriä itseään. Samalla tila kertoo kaupallisen julkisen tilan tarpeen lisääntymisestä 1800-luvun alun Turussa.

Ravintolat ja kahvilat

Tanssialien ja teattereiden ohella 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Euroopassa ruokaa ja juomaa tarjonneet tilat olivat murroksessa. Keskeinen käänne oli säätyläisten seurustelukulttuurissa tapahtunut muutos, jossa ulkona syöminen ja ravintolatiloihin seurustelu yleistyivät 1800-luvulle tultaessa. Ravintoloista tuli seurapiirien kohtauspaikkoja yhdessä teattereiden, seurahuoneiden, klubien ja salonkien kanssa. Samalla yleistyivät julkisen aterioinnin muodot, jotka 1800-luvun kuluessa vakiintuivat osaksi hienomprien eurooppalaisten ravintoloiden tarjontaa: menuit ja viinilistat, useamman ruokalajin illalliset ja pöytiin tarjoillut annoslautaset sekä aterioinnin kokemuksellisuus. Näin ulkona syömisestä tuli osa seurallisuuden kulttuuria ja säätyläisten elämäntapaa ja ravintolatilasta uudenlaisen seurustelun näyttämö. Samalla koko ravintolan ja ateriointitilan konsepti muuttui.¹²⁷

Euroopassa suuri muutos ravitsemusliikkeiden historiassa tapahtui 1700-luvun lopulla. Vuosisadan loppupuolella Ranskassa ja Englannissa syntyivät ensimmäiset uudenlaiset ravintolat¹²⁸, jotka alkoivat laajentaa valikoimaansa ja tarjota asiakkaille mahdollisuuden

¹²⁶ Dahlström 1948, 90.

¹²⁷ Ilmakunnas 2016, 167–171; Scholliers 2016, 108, 121; Spang 2001, 64–83. Uusimmasta Suomen 1700-luvun ja 1800-luvun taitteen ravintolahistoriaa koskevasta tutkimuksesta ks. Rahikainen 2019a, Rahikainen 2018 ja Savolainen 2017.

¹²⁸ Ravintola-sanan ranskankielinen vastine *restaurant* sana tarkoitti alun perin vahvistavaa tai virkistävää lientä tai keittoa. 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun aikana termi alkoi hiljalleen tarkoittaa sellaista ravintolatilaa, jollaisena moderni aika termin tuntee. Spang 2001, 1–3.

valita useammasta ruokalajista, jotka yhdessä muodostivat ravintolan menun. Uudistuksella tavoiteltiin uudenlaista yksilöllistä kokemusta, jonka vain kyseinen ravintola kykenisi antamaan asiakkailleen. Ateriointiin liittyvien käytäntöjen jalostamisen ohella ravintolat panostivat tarjoiluun, jossa otettiin asiakkaat huomioon pöydittäin. Uudenlainen tarjoilu ja ateriointitapa synnytti myös uudenlaisen tilallisen kokemuksen, kun ravintola muuttui aikaisempaa interaktiivisemmaksi tilaksi. Uudessa ravintolassa oli käytössä menut, ruoka tarjottiin annoksittain, tarjoilija toi sen pöytiin ja tilatuilla annoksilla oli kiinteät hinnat. Nämä muutokset lisäsivät ravintolaruokailun viehätystä seurapiirien keskuudessa. Suosion kasvaessa uutuuksista tuli pian vakiintuneita käytäntöjä.¹²⁹ Tällaiset uudistukset saavuttivat myös Turun ravintolat 1810-luvulla, joista Seurahuone oli ensimmäisenä omaksumassa uusia tapoja.

Suomessa säätyläiset alkoivat 1700-luvun lopulla yhä useammin asioida erilaisissa anniskelupaikoissa. Samanaikaisesti monet kellariravintolat ja anniskelupaikat siistivät yleisilmettään kunniallisemmaksi tavoitellessaan ylempien yhteiskuntaryhmien varoja ja huomiota.¹³⁰ Ruokia ja juomia tarjoilleiden tilojen valikoima oli kirjava ja osin hierarkkinen, ja siten ravintola on terminä vaikeasti määriteltävä. Turussa säätyläiset asioivat 1700-luvun lopulla niin kellareissa (*källare*) kuin kahvihuoneissakin (*caffebuus*), joiden erottaminen toisistaan ei aina ollut yksiselitteistä. Muut kaupunkilaiset taas kävivät krouveissa (*krog*), ruokaloissa (*spisqvarter*) sekä erilaisissa epävirallisissa kapakoissa, jotka erosivat säätyläisten paikoista tarjonnaltaan ja tilojensa puolesta. Turussa olikin tarjolla monenlaisia yrittäjiä ja mahdollisuuksia sammuttaa nälkää ja janoa.¹³¹ Monet näistä yrittäjistä olivat naisia, sillä ravintolat, majatalot, krouvit ja kahvihuoneet tarjosivat heille mahdollisuuden itsensä elättämiseen toisin kuin monet muut alat, jotka olivat naisilta suljettuja. Työnsä kautta nämä naiset olivat omalta osaltaan juurruttamassa uudenlaista julkista seuraelämää paitsi Turkuun myös Viipuriin ja Helsinkiin.¹³² Turussa käytettiin ravintola- ja ravintoloitsija-termiä ensimmäisen kerran viimeistään vuonna 1824, kun Seurahuoneyhtiö etsi ilmoituksella *Åbo Tidningarissa* uutta ravintoloitsijaa, *restaurateur*, vastaamaan tontilla olleesta ravintolasta, *restauration*, ja muista palveluista.¹³³

¹²⁹ Scholliers 2016, 117–118; Spang 2001, 64–87. ks. myös Burnett 2004, 7–11.

¹³⁰ Vilkuna 2015, 154–156.

¹³¹ Savolainen 2017, 138–151. ks. myös esim. Cowan 2005, 181–182. Ruotsalaista 1800-luvun kaupunkia tutkinut Gregor Paulsson jakaa ravintoloiden (*restaurang*) alle neljä erilaista kategoriala: *källare*, *spiskvarter*, *traktörställe* sekä *krog*. Hänen mukaan kolme ensimmäistä olivat enemmän tai vähemmän toistensa synonyymejä siinä, missä krouvit olivat alemman kansan ravintoloita. Paulsson 1950, 83. Ruotsin kieleen *restaurang*-sana vakiintui vasta 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. SAOB, hakusana *restaurang*. Haettu 1.10.2019.

¹³² Rahikainen 2019a, 189–192, 199–207; Rahikainen 2018, 177–179.

¹³³ *Åbo Tidningar* 21.7.1824.

Seurahuoneen moderni ravintolatila

Seurapiirien näkökulmasta Turun tasokkain ja modernein ravintola oli Seurahuoneen alakerrassa toiminut paikka, jota pyritti koko 1810-luvun erillinen, Seurahuoneyhtiöltä tilat vuokrannut ravintoloitsija. Seurahuoneen ravintolatoiminta alkoi syksyllä 1813, jolloin Cajsa Wahllund siirtyi Turun köyhäintalossa sijainneesta ravintolasta Seurahuoneen ravintolan pitäjäksi. Wahllund aloitti toimessaan 3. lokakuuta mikkelinpäivänä, mikä oli yleinen työsuhteiden alkamis- ja päättymispäivä. Yhtiön omassa arkistossa ei ole mainintaa aikaisemmasta, Wahllundia edeltäneestä ravintoloitsijasta, eikä siitä ole mainintaa myöskään Winterin päiväkirjassa.¹³⁴ Todennäköisesti Seurahuoneessa ei ensimmäisenä vuonna ollut ravintolaa, vaan toiminta keskittyi tanssisalin ympärille.

Seurahuoneen ravintola henkilöityi 1810-luvulla kahden ravintoloitsijan ympärille. Heistä Cajsa Wahllund vastasi Seurahuoneen ravintolasta sekä sen yhteydessä toimineesta majoituslaitoksesta kahden vuoden ajan, kunnes hän lokakuussa 1815 lähti Seipellin kellariravintolaan ravintoloitsijaksi. Ilmeisesti syynä olivat lähtöä edeltäneet riidat Seurahuoneyhtiön johtokunnan kanssa, sillä joulukuussa 1815 Wahllund kirjoitti yhtiölle kirjeen, jossa hän vaati palautuksia liiallisesta vuokranmaksusta. Seurahuoneella oli tehty kesällä 1815 kunnostuksia, mistä johtuen useampi huone oli ollut poissa käytöstä monta päivää. Wahllund esitti korvaussummaksi 494 paperiruplaa, mutta johtokunta suostui maksamaan vain 300 paperiruplaa. Syynä tähän olivat laiminlyönnit biljardinpidossa, jotka johtokunta katsoi johtuneen Wahllundin toimista ravintoloitsijana.¹³⁵

Seurahuoneen johtokunnalla oli hankaluuksia myös Wahllundin seuraajien kanssa. Syksyllä 1815 ravintoloitsijana aloitti Axel F. Beckmark, joka joutui jo alkuvuoteen 1817 mennessä vaikeuksiin. Beckmarkin toiveisiin vuokranmaksun alennuksesta ei suostuttu ja lopulta ravintoloitsijan oli tunnustettava voimattomuutensa heikon taloudellisen tilanteen edessä. Joulukuussa 1817 hän ilmoitti yhtiölle, ettei kykene enää jatkamaan ravintoloitsijana ja maksamaan vuokratästejään.¹³⁶ Yhtiö turvautui vanhaan tuttuun ravintoloitsijaan, sillä se palkkasi Cajsa Wahllundin takaisin vastaamaan Seurahuoneen ravintolatoiminnasta. Wahllundin toinenkaan kausi ei ollut kovin pitkä, sillä hän päätti lähteä senaatin ja muun hallinnon mukana syksyllä 1819 uuteen pääkaupunkiin Helsinkiin, jossa hän jatkoi menestystään ravintoloitsijana. Wahllundin seuraajaa haettiin Tukholmaa ja Pietaria myöden, mutta lopulta tilalle palkattiin kamreeri Pehr Levison, joka oli aikaisemmin pitänyt Turussa kirjakauppaa.¹³⁷ Kovinkaan vakaata Seurahuoneen ravintolatoiminta ei siis 1810-luvulla

¹³⁴ Johtokunnan pöytäkirja 5.6.1815, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA; Winterin päiväkirja 1.–7.10.1813. Ks. myös Ringbom 1979, 192–193. Sen sijaan Yrjö Soini olettaa, että Seurahuoneella olisi ollut ravintoloitsija ennen Wahllundia. Soini 1963, 317. Wahllundista ks. myös Rahikainen 2018, 185–188 ja Rahikainen 2019a, 202–211.

¹³⁵ Johtokunnan pöytäkirja 27.5.1816, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

¹³⁶ Johtokunnan pöytäkirjat 25.2.1817, 6.12.1817 ja 2.2.1818, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

¹³⁷ Johtokunnan pöytäkirjat 9.9.1818, 5.3.1819 ja 26.6.1819, Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA; Artukka 2019, 81.

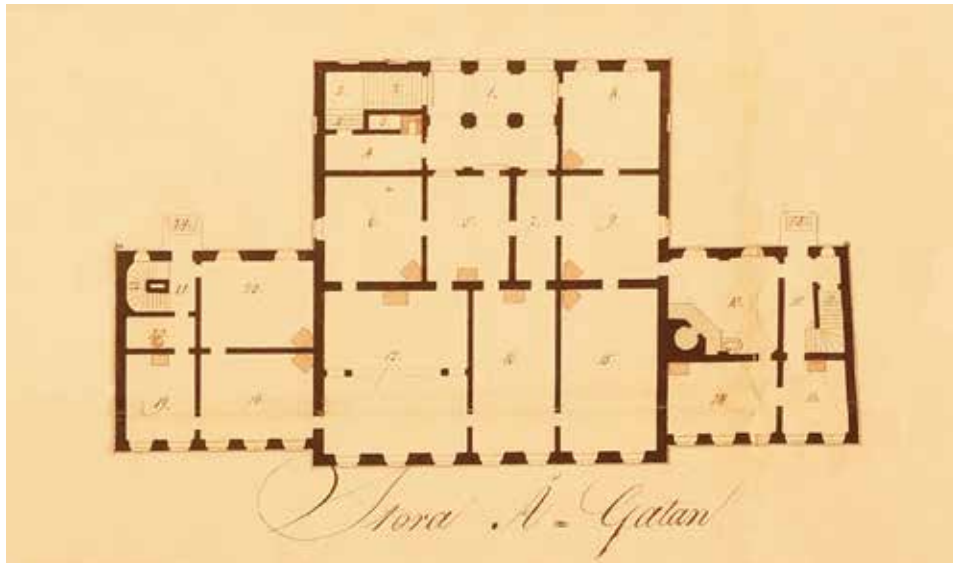

Turun seurahuoneella kahteen otteeseen emännöinyt Catharina "Cajsa" Wahllund oli Suomen tunnetuin ravintoloitsija 1800-luvulla. Wahllund muutti vuonna 1819 Helsinkiin, jossa hän emännöi useita eri ravintoloita.

ollut. Yhtiö piti vuokraehdoista tiukasti kiinni, vaikka ajautui jatkuvasti taloudellisiin kahnauksiin ravintoloitsijoiden kanssa. Vuokraehdot olivat ravintoloitsijoille kovat, eikä asiakkaitakaan aina ollut tarpeeksi näin isoa ravintolatilaa varten.

Ravintoloitsijoiden Seurahuoneyhtiöltä vuokraamat tilat käsittivät piha- ja majoitusrakennusten ohella Seurahuoneen päärakennuksen koko alakerran, jossa oli yhteensä 18 huonetta.¹³⁸ Kaikki huoneet eivät tietenkään olleet asiakaskunnan käytössä, vaan niihin sisältyivät myös keittiötilat ja henkilökunnan tilat. Tilat käyivät selville yhtiön teettämästä palovakuutusasiakirjasta ja siinä olevasta pohjapiirustuksesta. Oheiseen pohjapiirrookseen merkityssä huoneessa numero kymmenen sijaitsi keittiö, sen vieressä (14) ruoka-ainevarasto, *skafferi*, sekä todennäköisesti ravintoloitsijan konttori (13). Myös huoneet 6 ja 9 olivat todennäköisesti henkilökunnan käytössä, ja huone 7 toimi tarjoiluhuoneena, *skänk*, johon oli pääsy keittiöstä. Keittiötiloista eli itäisestä siivestä oli pääsy myös yläkertaan sekä ulos. Läntisen siiven huoneiden käyttötarkoitusta ei palovakuutusasiakirjassa avata. Huoneet

¹³⁸ Huoneiden numerointi ja ylimalkainen käyttötarkoitus on kuvattu Seurahuoneen palovakuutusasiakirjassa. Vain osan alakerran huoneiden kohdalla on kirjattu tarkempi kuvaus huoneen käyttötarkoituksesta, kun taas suurin osa on määritely vain kabinetiksi tms. yleistilaksi. Seurahuonetta tutkinut Åsa Ringbom arvioi tämän johtuneen siitä, että alakerran tiloja pidettiin toisarvoisina. Ringbom 1979, 182–185. Pidän kuitenkin todennäköisempänä, että palovakuutuksen näkökulmasta jokaisen huoneen tarkka määrittely ei ollut tarpeellista, riitti kun oleelliset tilat, kuten keittiö- ja tarjoilutilat oli määritelty. On myös mahdollista, että erityisesti asiakkaiden käytössä olleet tilat ja niiden käyttötarkoitus saattoivat vaihdella vuosien saatossa.

Seurahuoneen alakerran pohjapiirroksesta käy ilmi ravintolatilan jakautuminen useisiin huoneisiin, joista osan käyttötarkoitus pystytään todentamaan palovakuutuksen perusteella

18 ja 19 oli määritelty huoneiksi, *rum*, ja huone 23 kamariksi, *kammare*. Huone 20 sen sijaan toimi kabinetina, *cabinett*.¹³⁹

Asiakkaiden käytössä olleita huoneita ei suoraan yksilöity, joskin käyttötarkoituksen voi päätellä ainakin osan kohdalla pohjapiirustuksesta. Etuvella Seurahuoneen asiakkaat otti vastaan iso aula, jonka reunoilla oleva huone 8 toimi todennäköisesti portinvartijan huoneena ja huone 4 taas henkilökunnan tilana, jossa sijaisi iso uuni, jolla rappu pidettiin lämpimänä.¹⁴⁰ Mikäli asiakas ei ollut matkalla yläkertaan, suuresta aulasta oli käynti huoneeseen 5, joka palovakuutusasiakirjan mukaan toimi ravintolan eteisenä. Sen vieressä olevan huoneen (6), *rum*, käyttötarkoitusta ei tunneta, mutta voi olla, että se oli ravintolan asiakkaiden vaatesäilytystä varten tai osa ravintolatilaa. Molemmista huoneista pääsi varsinaisiin ravintolasaleihin. Näistä pienemmän huoneen (16) pohja-ala oli noin 53 neliötä ja suuremman (17), kahdella pylväällä varustetun huoneen pohja-ala oli noin 93 neliötä. Ruokailutiloihin kuuluivat todennäköisesti myös läntisen siiven huoneet 18, 19 ja 20. Näistä noin 23 neliön kokoiset huoneet 19 ja 20, jotka todennäköisesti toimivat molemmat kabinetteina.¹⁴¹ *Åbo Allmänna Tidning*issa vuonna 1819 ilmestyneessä hakukuulutuksessa mainitaan, että vuokrattavana oli koko alakerta, jossa on kymmenen

¹³⁹ Seurahuoneen palovakuutus n:o 6/1816, Ha:6, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA. Ks. myös Ringbom 1979, 183–184.

¹⁴⁰ Seurahuoneen palovakuutus n:o 6/1816, Ha:6, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA; *Åbo Allmänna Tidning* 11.3.1819; Ringbom 1979, 185.

¹⁴¹ Seurahuoneen palovakuutus n:o 6/1816, Ha:6, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA. Palovakuutusasiakirjan antamat mitat eivät täsmää täysin liitteenä olevan pohjapiirroksen kanssa. Numeraaliset mitat ovat luotettavampia kuin summittaisempi pohjapiirros.

huonetta, biljardihuone, tarjoiluhuone, portinvartijan huone, kaksi garderobia, keittiö ja kaksi ruokakomeroa.¹⁴² Läntisen sivustan huoneet eivät välttämättä olleet ruokailutiloja, vaan tarkoitettu seurusteluun tai sitten ne olivat erikseen varattavia kabinettitiloja.

Joka tapauksessa käytössä olleet tilat olivat monipuoliset ja mahdollistivat erilaiset käyttötarkoitukset. Seurahuoneen ravintolatilat käyttöä ja materiaalista ympäristöä voi tarkastella myös Axel Beckmarkin huutokauppaluettelosta vuodelta 1818. Beckmark oli joutunut suuriin velkoihin maksamattomien vuokrien takia, joita kattaakseen hän päätyi myymään suuren määrän omistamaansa Seurahuoneen ravintolan irtaimistoa. Kolmessa erillisessä huutokaupassa myytiin suuri määrä valaisimia, liinoja, verhoja, liinavaatteita, patjoja, tyyynyjä ja peittoja, erilaisia astioita, ruokailuvälineitä ja ruoanlaittovälineitä sekä juomalaseja, pulloja, kannuja ja karahveja, teeastioita ja tarjoiluvälineitä. Pelkästään teekannuja oli myynnissä yli kymmenen, samppanjalaseja pari tusinaa ja hopeisia lusikoita lähemmäs viisikymmentä. Beckmark joutui myymään jopa purjesluuppinsa, kärrysä ja rattaansa sekä hevosensa. Myydyistä yksittäisistä kohteista kaikkein kalleimmat olivat kaksi hopeista sokerikkoja, joista maksettiin yhteensä 307 paperiruplaa. Neljän huutokauppapäivän aikana Beckmark sai kerättyä noin 6 820 paperiruplaa, mikä oli iso summa rahaa.¹⁴³ 1810-luvulla järjestettiin muitakin ravintoloitsijoiden huutokauppoja, mutta niistä kertyneet summat jäivät tätä vaatimattomimmiksi.¹⁴⁴ Vaikka osassa niistä oli kyse kuolinpesien myynnistä, eikä konkurssihuutokaupasta, voidaan Beckmarkin myyntiluettelon perusteella todeta, että Seurahuoneen ravintola oli Turun paikoista hienoin ja tasokkain. Beckmark oli varustellut ravintolan niin, että se vastasi sitä vaatimustasoa, jonka Turun seurapiiri paikalle asetti.

Beckmarkin kaappaamien tavaroiden joukossa oli myös huonekaluja, joiden avulla voidaan hahmottaa paremmin ravintolan fyysistä olemusta. Huutokauppaluettelot eivät kerro sitä, missä huoneessa mikin huonekalu oli sijainnut, mutta hyvin todennäköisesti kyseessä olivat kuitenkin nimenomaan ravintolan huonekalut, eivätkä Beckmarkin asuintilan kalusteet. Erilaisia pöytiä myytiin yli kolmekymmentä kappaletta. Myytyjen pöytien joukossa oli niin tavallisia puisia pöytiä, maalattuja pöytiä, taittopöytiä kuin teepöytiäkin. Lisäksi kaupan oli neljä pelipöytää, joista kallein mahonkinen pöytä maksoi yli 80 paperiruplaa. Tuoleja, niin puisia kuin pehmustettujakin oli kymmenittäin ja kalliita taburetteja eli selkänojattomia istuimia oli myynnissä kymmenen, minkä lisäksi kaupan oli viisi sohvaa.¹⁴⁵ Huutokaupatut kalusteet osoittavat selvästi, että Beckmarkin ravintolassa seurustelu oli keskeisessä roolissa aterioinnin ja juomisen ohella. Tee- ja pelipöytien sekä pehmustettujen huonekalujen tarkoituksena oli saada säätyläiset viihtymään tiloissa ja siten käyttämään ajan lisäksi myös rahojaan ravintolan tarjoamiin palveluihin. Seurahuoneen tapauksessa viihtyvyyden aikaansaaminen oli nimenomaan ravintoloitsijan, ei tilat omistaneen yhtiön vastuulla.

¹⁴² *Åbo Allmänna Tidning* 11.3.1819.

¹⁴³ Huutokauppapöytäkirjat 9.–12.3.1818, Huutokauppatoimen pöytäkirjat, P1a:27, Turun maistraatin arkisto, TKA.

¹⁴⁴ Huutokauppapöytäkirjat 3.7.1817 ja 29.8.1817, Huutokauppatoimen pöytäkirjat, P1a:26, Turun maistraatin arkisto, TKA.

¹⁴⁵ Huutokauppapöytäkirjat 9.–12.3.1818, Huutokauppatoimen pöytäkirjat, P1a:27, Turun maistraatin arkisto, TKA.

Uudenlainen ravintolakokemus

Uusi ravintolakonsepti muutti ruokailun tilallista kokemusta Euroopassa, mikä on nähtävissä myös Seurahuoneen ravintolan kabineteista ja lukuisista pienistä pöydistä. Kun aikaisemmin kellariravintoloissa ja majataloissa oli yleensä yksi iso huone, jossa tarjottu ruoka syötiin joko yhdessä suuressa pöydässä tai muutamassa pienemmässä, oli uudenaikaisissa ravintoloissa useampia pienempiä huoneita ruokailijoiden käyttöön. Pienistä huoneista koostunut ravintolatila alleviivasi uudenlaista seurallisuutta, jossa painoarvo oli intiimiydellä ja yksityisyydellä. Tätä tuki asiakkaiden mahdollisuus varata omat pöydät seurueelleen illan ajaksi.¹⁴⁶ Seurahuoneen ravintolassa toteutuivat modernin ravintolatilan vaatimukset, sillä tilassa oli useita huoneita, joissa nauttia tarjoiluista. Ravintolassa oli myös isompi sali, mutta pitkän pöydän sijaan salissa ja muissa huoneissa oli pienempiä pöytiä, jotka palvelivat yksittäisiä asiakkaita tai ryhmiä. Näin Seurahuone mahdollisti intiimin ravintola- ja seurustelukokemuksen. Aterioinnin ohella ravintolassa oli mahdollista myös pelata kortti- ja seurapelejä, joita varten tilaan oli sisustettu useampi pelipöytä.

Uudenlaisissa ravintoloissa asiakaskunta muodostui varakkaammasta eliitistä ja ylempimistä toimihenkilöistä. Monet asiakkaat olivat virkamiehiä ja elinkeinoelämän työntekijöitä, joilla ei ollut mahdollisuutta syödä päivisin kotonaan syystä tai toisesta. Myös matkailijat tarvitsivat usein ravintolapalveluita. Ravintolat oli suunnattu eliiteille, joiden olikin kunniallisempaa syödä illallinen ravintolassa kuin krouvissa tai majatalossa. Yksityisyyttä ja erityistä sosiaalista etäisyyttä kaivanneiden asiakkaiden oli myös mahdollista vetäytyä kabinetteihin. Ravintolatila saattoi olla julkista tilaa, mutta asiakkaiden omat pöydät eivät enää sitä olleet.¹⁴⁷ Pieniä ruokailuhuoneita oli joissain ravintoloissa ollut jo 1600-luvun lopulta, mutta pelkät pienet huoneet eivät vielä tehneet ravintolasta paikkaa, jossa kokea uudenlaista yksityisempää seurallisuutta. Siihen tarvittiin myös muita reformeja.¹⁴⁸

Edellä esitetyn ranskalaisen ravintolakulttuurin esimerkin mukaisesti myös Turun seurahuoneen ravintolan asiakaskunta koostui matkailijoista ja kaupungin seurapiireistä. Hovioikeuden ja senaatin virkamiehet, akatemian professorit, kauppiat ja upseerit löysivät kaikki tiensä Seurahuoneen alakertaan syömään ja seurustelemaan.¹⁴⁹ Johan Winter kävi Seurahuoneen ravintolassa ahkerasti koko sen olemassaolon ajan. Winter aterioi pääosin arkipäivisin, jolloin hän söi ravintolassa joko lounasta tai illallista. Toisinaan Winterin päiväkirjamerkinnoista käy ilmi, että hän vieraili kahdesti päivän aikana aterioimassa Seurahuoneella, joko Cajsa Wahllundin tai Axel Beckmarkin ravintolassa. Winterin lounaaseen kuului yleensä yksi tai kaksi ruokalajia sekä mahdollisesti viiniä ja kahvia.¹⁵⁰ Toisinaan ravintolassa saattoi kulua reilumminkin alkoholia, mutta Winter kirjoitti muistiin vain

¹⁴⁶ Spang 2001, 75–79.

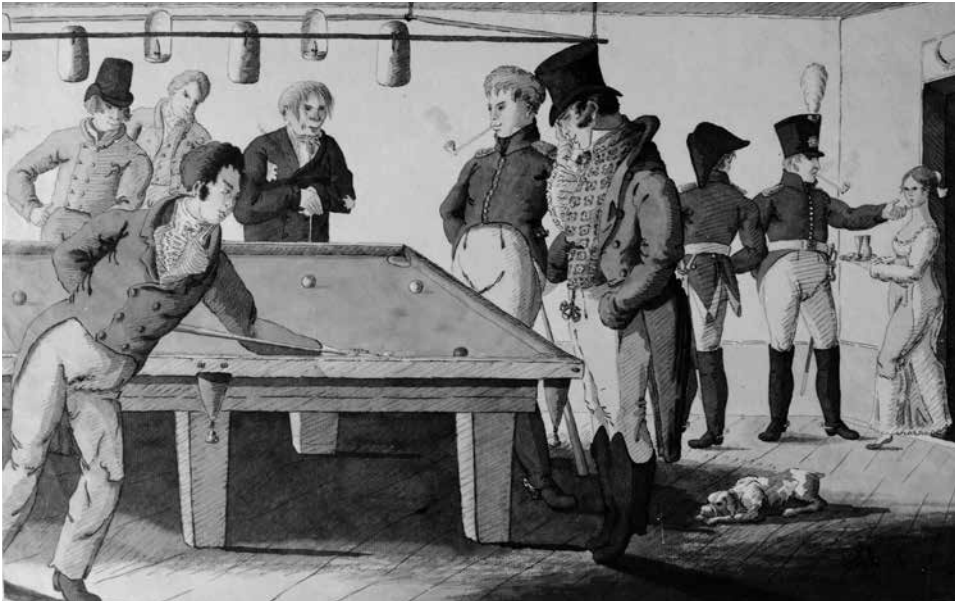
¹⁴⁷ Spang 2001, 73–74, 86, 208–211.

¹⁴⁸ Burnett 2004, 3; Spang 2001, 208.

¹⁴⁹ Winterin päiväkirja 18.11.1815, 2.12.1815, 13.1.1816, 10.4.1816 ja 18.5.1816.

¹⁵⁰ Winterin päiväkirja 29.10.1813, 16.12.1813, 17.1.1814, 3.3.1814, 26.1.1816 ja 15.10.1816.

Seurahuoneen ravintolassa suosittu ajanviette oli biljardi, johon osallistuttiin sekä pelaamalla että seuraamalla muiden pelaamista. Kuvassa Carl Johan Ljunggrenin karikatyyri biljardin pelaajista 1810-luvun Ruotsissa.

harvoin muutamaa viinipulloa vilkkaamista huvitteluista.¹⁵¹ Ylipäänsä Winterin arkiset merkinnät lounaista ja illallisista ovat lyhyitä, monesti vain maininta siitä, missä hän oli käynyt syömässä: ”Söin päivällisen Wahllundilla 32 k.”¹⁵² Toisinaan hän kuvasi päiväkirjassaan ateriointiaan hieman laveammin, mutta ruokailutilasta hän ei oikeastaan koskaan sano mitään. ”Söin Beckmarkilla: rintaa 40 kop. ja palapaistia perunoilla 40 = 80 sekä kaksi lasia olutta kääntäjä Simeliuksen laskuun.”¹⁵³

Seurahuoneen ravintoloitsijoista erityisesti Axel Beckmark uudisti tarjoilu- ja ruokailukulttuuria. Hän oli toiminut aikaisemmin Tukholman Riga Källarenissa, josta hän saapui Turkuun tuoden mukaan yksilöllisemmän tarjoilukokemuksen. Johan Winter kävi 13. lokakuuta 1815 ensimmäistä kertaa Beckmarkin uudessa ravintolassa ja kirjoitti muutuneista tarjoilukäytännöistä päiväkirjaansa. Winter tilasi turskakohokkaan, lihakeittoa ja riisinjyväkakkua, jotka tarjoiltiin annoksina pöytiin. Beckmarkin ravintolassa oli mahdollista tilata ruoka annoksina ruokalistalta, ja ruoan sai nauttia pienissä pöydissä. Yksilöllistä kokemusta lisäsivät tarjoilijapojat, jotka palvelivat asiakkaita suoraan pöytiin ruokien valmistuttua keittiöstä. Beckmark myös hinnoitteli annokset yksilöllisesti, sillä turskakohokas oli kaksi

¹⁵¹ Winterin päiväkirja 24.2.1814 ja 31.10.1815.

¹⁵² Winterin päiväkirja 13.4.1814.

¹⁵³ ”Åt hos Beckmark: bringa 40. kop. och kalops med potatis 40 = 80. samt 2. glas öl på translatorn Simelii conto.” Winterin päiväkirja 21.10.1815.

kertaa lihakeittoa ja riisinjyväkakkua kalliimpi.¹⁵⁴ Samanlainen yksilöllinen hinnoittelu oli käytössä jo ennen Beckmarkin aikaa, kun Seurahuoneen ravintoloitsijana toimi Cajsa Wahllund.¹⁵⁵ Johan Winterin kirjauksen perusteella on tulkittavissa, että nimenomaan Beckmark toi mukanaan toimintakulttuurin muutoksen, jossa yksilöllinen palvelu ulottui hinnoista myös tarjoiluun ja annosten asetteluun.

Monien ravintoloiden Turku

Seurallisuudella oli tiivis kytkös myös alkoholiin uuden ajan Euroopassa, ja kaupungistuminen, kuluttaminen ja lisääntynyt kauppa tiivistivät tätä yhteyttä 1700-luvulla.¹⁵⁶ Suurissa eurooppalaisissa pääkaupungeissa saattoi olla tuhansia julkisia juomisen ja seurustelun mahdollistaneita paikkoja.¹⁵⁷ Turun lähimmässä suurkaupungissa Tukholmassa oli arviolta 700 krouvia 1700-luvun lopulla.¹⁵⁸ Suurin osa näistä paikoista oli pieniä kapakoita, jotka vetivät puoleensa palkollisia, käsityöläisiä, työmiehiä, alempaa virkamieskuntaa ja muita kaupunkien eliitteihin kuulumattomia henkilöitä. Sosiaaliset raja-aidat kuitenkin madaltuivat 1700-luvun jälkimmäisellä puoliskolla, mikä lisäsi etenkin oluttupien suosiota säätyläisväen keskuudessa. Toisaalta sosiaalisesti entistä moniulotteisempi juomakulttuuri myös lisäsi säätyjen välistä segregaatiota, kun ravintoloihin rakennettiin lisää sivuhuoneita, joihin saattoi vetäytyä oman sosiaalisen piirin ympäröimänä.¹⁵⁹

Seurahuoneen ravintolan lisäksi Johan Winter vietti aikaansa myös muissa kaupungin ravintoloissa. Eräs tällainen oli neiti Sophia Löfgrénin pitämä krouvi Pienellä Aninkaisenkadulla Eteläkortteli 11:ssä, josta Löfgrén vuokrasi tilat kulta- ja hopeaseppä Jacob Janckesin leskeltä Ulricalta. Löfgrénillä oli apunaan henkikirjojen mukaan vuonna 1816 renki Michel sekä piiat Albertina, Johanna ja Walborg, joten yksin hänen ei tarvinnut pyörittää ravintolaansa.¹⁶⁰ Turussa oli tuohon aikaan kaksi ravintolakeskittymää, joista toinen sijoittui Suurtorin ympäristöön ja toinen, jossa Löfgréninkin ravintola sijaitsi, Eteläkortteli 11:n ympäristössä. Samassa korttelissa olivat sijainneet Thomas Rothstenin ja Petter Bergströmin ravintolat sekä Paulénin kahvihuone 1790- ja 1800-luvulla. Hyvin lähellä oli myös tunnettu Seipellin sali Pohjoiskortteli 8:ssä.¹⁶¹ Korttelin päässä Löfgrénin paikasta joelta poispäin sijaitsi ensin kellarimestari Axel Lindströmin kellari ja Axelin kuoltua hänen puolisonsa Lovisa Fredrika Lindströmin paikka.¹⁶² Myös Janckesin tontilla oli ollut

¹⁵⁴ Winterin päiväkirja 13.10.1815. Ks. myös esim. Winterin päiväkirja 24.10.1815, 26.10.1815 ja 23.11.1815.

¹⁵⁵ Carl Axel Gottlundin päiväkirja 20.10.1814, Lundin 2015.

¹⁵⁶ Kūmin 2005, 15; Horn Melton 2001, 226–228.

¹⁵⁷ Horn Melton 2001, 228.

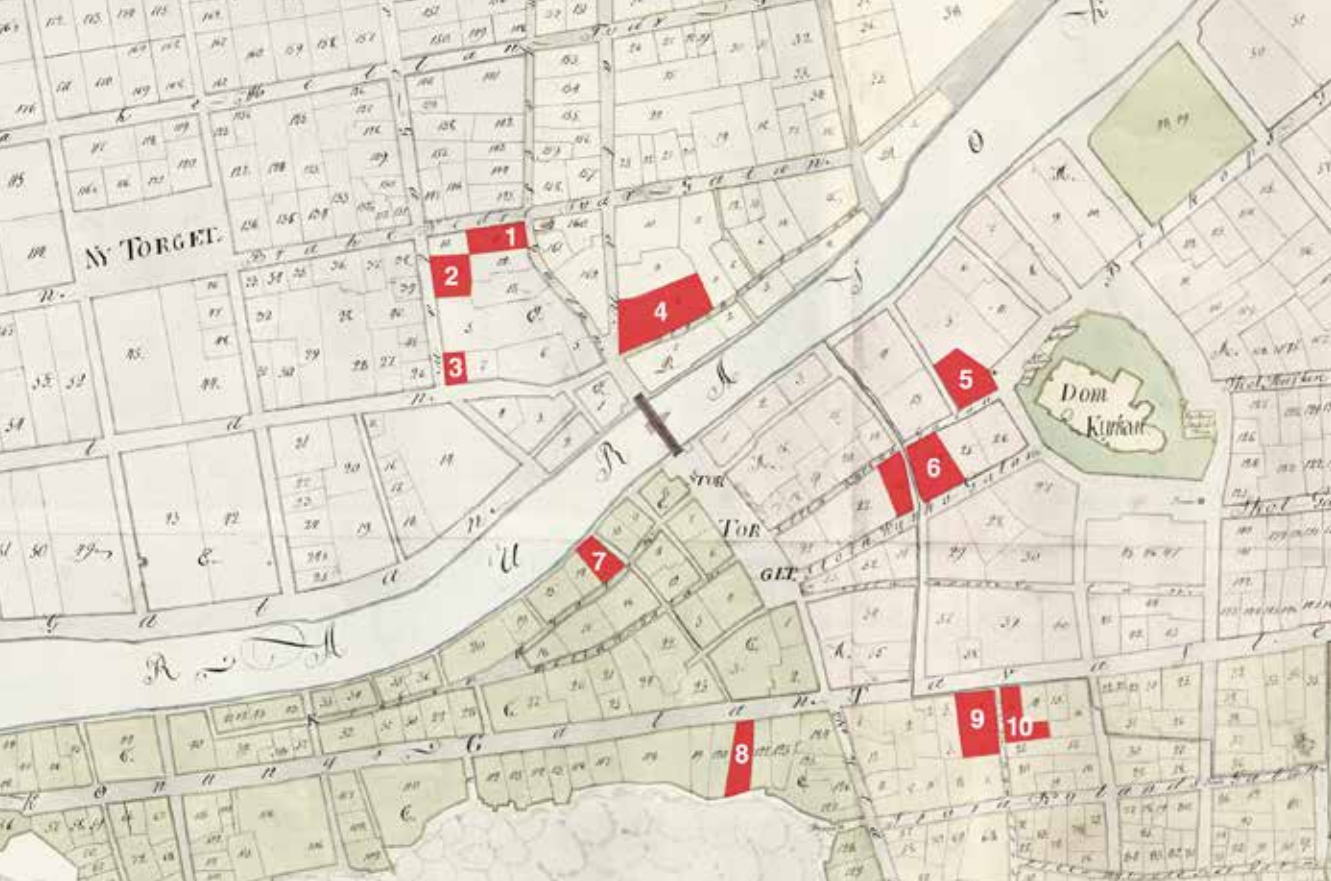
¹⁵⁸ Savolainen 2017, 139; Ehnmark 1947, 1138. Tukholmassa monet krouvit olivat käsityöläisten tai heidän puolisoidensa sivuammatteja, eikä oluen menekki muodostanut silloin perheen koko tulovirtaa.

¹⁵⁹ Horn Melton 2001, 228–237.

¹⁶⁰ Turun henkikirja 1816, T:8, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

¹⁶¹ Savolainen 2017, 139–140, 152–153.

¹⁶² *Åbo Allmänna Tidning* 11.3.1815, 15.2.1816 ja 4.6.1818.

Turkulaisia ravintoloita ja konditorioita. Karttaan on sijoitettu ne tässä luvussa mainitut ravintolat, kellarit ja konditoriakahvilat, joiden sijainti on kyetty selvittämään. 1) Löfgrén 2) Paulén 3) Rothsten 4) Seipell 5) Köyhäintalo 6) Holmberg 7) Stoffel 8) Finnberg 9) Ljunberg 10) Soltani.

ravintolatoimintaa jo ennen Sophia Löfgréniä, ainakin vuosina 1809–1810, jolloin siinä juomia tarjoi traktööri Carl Lih.¹⁶³

Sophia Löfgrénin ravintola Pienellä Aninkaistenkadulla oli sekä ruokaravintola että seurustelukellari, jossa säätyläismiehet viettivät aikaa keskenään.¹⁶⁴ Ravintolaan saatettiin poiketa koko illaksi juopottelemaan tai vain yhdelle lasilliselle, jonka jälkeen jatkettiin matkaa jonnekin muualla. Johan Winter vieraili siellä ystäviensä ja kollegoidensa kanssa ahkerasti loppuvuoden 1815 ja tammikuun 1816 aikana, mutta tämän jälkeen hän vaihtoi paikkaa, kunnes taas palasi Löfgrénille lokakuussa 1816. Ensimmäisen kerran Winter astui Sophia Löfgrénin, tai Sofin, kuten hän ravintoloitsijaa kutsui, ravintolaan 25. lokakuuta 1815 yhdessä ystävänsä Olof Holmbergin seurassa. Miehet tulivat illalliselle ja tilasivat lihapullia ja vasikkaa sekä yhden ryyppyn ja pullon olutta.¹⁶⁵ Lihapullien ja vasikanlihan ohella Löfgrén ja hänen henkilökuntansa valmistivat ainakin hummeria, ostereita, pihvejä, lohta ja teertä sekä tarjosivat niin moselilaisia kuin ranskalaisia viinejä. Löfgrénin paikka oli selkeästi iltaravintola, sillä Winter ei mainitse olleensa siellä useinkaan lounaalla, vaan

¹⁶³ Turun henkikirja 1809 ja 1810, T:1–2, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

¹⁶⁴ Löfgrénillä on saattanut olla asiakkaina yhtä lailla naisia, mutta tästä Winterin päiväkirja ei mainitse mitään.

¹⁶⁵ Winterin päiväkirja 25.10.1815.

Eurooppalaisten satiiristen piirroskuvien yksi suosituimmista aiheista oli juopuneet herrasmiehet pöydän ääressä. Yllä Carl Johan Ljunggrenin akvarelli vuodelta 1818.

nimenomaan illalla.¹⁶⁶ Erään kerran Winter meni ystäviensä kanssa Löfgrénin luokse yöpalalle vasta puolen yön aikaan ja viihtyi siellä tunnin verran. Päiväkirjaansa Winter kirjasi maininnan, että Löfgrénillä oli uuni, mikä mahdollisti myöhään syömisen, mikäli uunissa pidettiin ruokaa lämpimässä.¹⁶⁷ Ravintolasta oli myös mahdollista tilata ruokaa kotiinsa, mikäli syystä tai toisesta ei halunnut tai voinut nauttia illallisesta ravintolan tiloissa.¹⁶⁸

Turussa paikan tasoa ei voinut päätellä suoraan ravintolatilan koosta tai huonejaosta.¹⁶⁹ Löfgrénin ravintola ei kuitenkaan ollut kaupungin pienimpiä, sillä se sisälsi neljä huonetta ja keittiön. Ravintolan huonejako tai tarkempi sisustus eivät käy ilmi Johan Winterin päiväkirjamaininnoista, mutta ilmeisesti Löfgrén oli panostanut viihtyvyyteen, sillä Winter kirjoitti huoneiden olleen viehättäviä.¹⁷⁰ Vuotta myöhemmin Winter mainitsee Löfgrénin kahdesta uudesta pienestä huoneesta, joista toisessa he lounastivat kuuden henkilön voimin. Uusien huoneiden voi olettaa olleen lisätiloja ja laajennusta vanhaan paikkaan.¹⁷¹ Ravintolatilan pienuudesta vihjaavat myös muutamat tapaukset, joissa Winteriä häiritsivät

¹⁶⁶ Winterin päiväkirja 27.10.1815, 2.11.1815, 7.11.1815, 24.11.1815, 4.12.1815 ja 14.10.1816. Löfgrénin luona syödyistä lounaista ks. Winterin päiväkirja 15.5.1816.

¹⁶⁷ Winterin päiväkirja 11.11.1816.

¹⁶⁸ Winterin päiväkirja 6.12.1815 ja 17.12.1815; Gottlundin päiväkirja 19.–28.10.1814, Lundin 2015.

¹⁶⁹ Savolainen 2017, 168–169.

¹⁷⁰ Winterin päiväkirja 25.10.1815.

¹⁷¹ Winterin päiväkirja 17.10.1816.

paikalla olleet juopuneet henkilöt. Häiriöt tapahtuivat ravintolatilassa, mikä pakotti Winterin vaihtamaan paikkaa: ”[...] menin lumisateessa mamselli Holmbergille, jonne sitä vastoin kukaan muu loukkaava ei saapunut paikalle”.¹⁷²

Näyttäisi siltä, että Löfgrénin ravintolan huoneet olivat varsin pieniä ja niihin mahtui yleensä vain yksi seurue kerrallaan. Kyse tuskin oli kuitenkaan mistään yksityisistä kabineteista, vaan pikemmin vierekkäin tai perättäin olleista huoneista. Siten huoneet ovat tarjonneet tiettyä yksityisyyttä, mutta kuitenkin mahdollisuuden vuorovaikutukseen muiden asiakkaiden kanssa. Erään kerran Winter nautti hummeri-illallisesta Löfgrénillä yhdessä Olof Holmbergin kanssa, kun he tulivat sattumalta kutsutuiksi sisempään huoneeseen tyhjentämään punssimaljaa kauppias Matts Augustinin ja Turun akatemian sihteeri Carl Plantin Cavanderin kanssa.¹⁷³ Löfgrénin ravintola ei varmasti ollut ainoa paikka, jossa tällaisia satunnaisia kohtaamisia Turussa tapahtui. Ravintolatilojen vuorovaikutteisten tilaratkaisujen lisäksi satunnaiset tapaamiset, kuten edellä mainittu Winterin, Holmbergin, Augustinin ja Plantin Cavanderin kohtaaminen, perustuivat seurapiirien liikkuvaan ja eloisaan elämäntyyliin. Seurapiirien noudattamaan kohteliaisuuden kulttuuriin kuului, että maljoja oli jaettava myös niiden kanssa, jotka eivät kuuluneet omaan ydintuttavapiiriin. Winterin päiväkirjasta ei käy ilmi, että hän olisi usein seurustellut Augustinin ja Plantin Cavanderin kanssa.

Löfgrénin ravintolatala muistutti Eteläkortteli 8:ssa ollutta Thomas Rothstenin kellariravintolaa, jonka Rothsten hankki itselleen vuonna 1805. Thomaksen kuoltua toimintaa jatkoi hänen leskensä Ulrica Rothsten.¹⁷⁴ Ahtaalla tontilla sijainneessa rakennuksessa oli kaksi kerrosta: alakerrassa sijaitsivat keittiötilat sekä sali ja yläkerrassa sali ja neljä kamaria. Lisäksi talon siipirakennuksessa oli alakerrassa sali ja kamari ja yläkerrassa varasto ja kamari. Rothsten harjoitti rakennuksessa myös majoitustoimintaa, joten ei ole varmaa, mikä huoneista toimi ruokailutilana ja mikä majoitustilana.¹⁷⁵ Rothstenin tontilla asui myös muita henkilöitä, jotka todennäköisesti asuivat majoitustoiminnalle varatuissa tiloissa; ainakin jos he olivat pidempiaikaisia vuokralaisia. Vuoden 1815 henkikirjan mukaan tontilla eli perheen ja kahden piian lisäksi karttoja kuvittaneen kartussimestari Lindströmin leski Agata, alaikäiset aatelisveljekset Samuel ja Uno von Troil sekä senaatin kopisti A. Enblom.¹⁷⁶ Johan Winter, joka aterioi Rothstenilla usein erityisesti vuosina 1812 ja 1813, ei kerro tilasta tarkemmin mitään. Sen sijaan hän mainitsee, että Rothstenilla järjestettiin 25. huhtikuuta 1815 suuret häät, mikä antaa ymmärtää, että useat huoneet olivat juhlaikäytössä

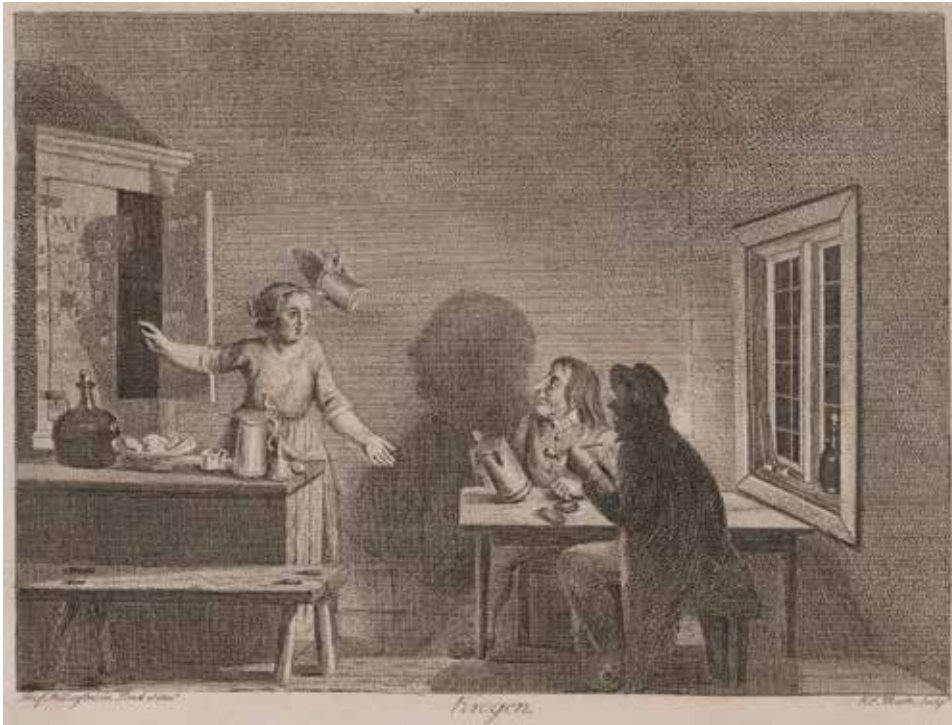
¹⁷² ”gick jag, under snöglopp till mamsell Holmberg, der tvärtom ingen annan sårande infann sig” Winterin päiväkirja 21.11.1815. ks. myös Winterin päiväkirja 4.1.1816.

¹⁷³ Winterin päiväkirja 31.10.1815.

¹⁷⁴ Turun henkikirja 1816, T:8, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA; *Åbo Allmänna Tidning* 9.6.1812; Savolainen 2017, 171.

¹⁷⁵ Savolainen 2017, 170–172.

¹⁷⁶ Turun henkikirja 1812, T:4, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA. Seuraavana vuonna tosin Rothstenien kanssa asui enää kartussimestarin leski Agata. Turun henkikirja 1813, T:5, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

Krouvit olivat usein vaatimattomia ja pieniä paikkoja. Fredrik Martinin gravyyri Pehr Hilleströmin alkuperäisestä öljymaalauksesta.

ja siten varmasti myös ravintolatoiminnassa.¹⁷⁷ Näin Rothstenin tila taipui monenlaiseen ja mukautui asiakkaidensa sekä asukkaidensa toiveisiin.

Seurapiireillä oli siis Turussa valittavanaan useampia ruoka- ja juomapaikkoja. Edellä mainittujen ohella Johan Winter ystävineen kävi rouva Ahlbomin, rouva Torsénin, Hedvig Finnbergin ja mamselli Vigrénin ruokaloissa nauttimassa lounasta sekä Cajsa Wahllundilla tämän ollessa vuokralla niin köyhäntalossa kuin Seipellilläkin.¹⁷⁸ Matts Holmroosin vastatessa köyhäntalon ravintolasta Winter kävi niin ikään testaamassa paikan tason.¹⁷⁹ Turkulaisravintoloiden tarkkaa lukumäärää on mahdoton sanoa, mutta jotain osviittaa antaa Turun 1815 väkilukutaulu, johon oli kirjattu 18 ravintoloitsijaa (*traktörer*) ja heille 21 apulaista. Krouvin pitäjiä (*krögare*) oli 21 ja sokerileipureita (*sockerbagare*) kolme.¹⁸⁰ Ravintoloitsijoiden lukuihin ei kuitenkaan laskettu mukaan ravintoloiden ja krouvien pitäjinä toimineita naisia, koska naiset rekisteröitiin siviilisäädyn, eikä ammatin mukaan kuten

¹⁷⁷ Winterin päiväkirja 25.4.1815.

¹⁷⁸ Winterin päiväkirja 4.1.1812, 1.5.1812, 3.5.1812, 30.5.1812, 13.11.1812, 22.2.1813, 25.4.1813, 14.4.1814 ja 7.10.1817.

¹⁷⁹ Winterin päiväkirja 26.–27.10.1814.

¹⁸⁰ Turun väkilukutaulu 1815, KO1A:3, Tilastollisen päätoimiston tilastoarkisto, KA.

miehet.¹⁸¹ Esitettyjä lukuja voi pitää kuitenkin vähimmäismääränä. Kaikki ravintolat eivät olleet eliitin paikkoja, tai edes laajemmin säätyläisten, vaan ravintoloiden asiakaskunnat olivat eriytyneitä. Uutta kuitenkin oli eliitin käyttämien paikkojen määrän kasvu Turun ravintolaverkostossa.

Ravintoloilla ei näytä Turussa olleen tunnettuja yksilöllisiä nimiä. Esimerkiksi Seurahuoneen ravintolan tai kellarin sijasta Winter käyttää ravintoloitsijoiden nimiä kuvatessaan paikkaa, jossa hän lounasti tai illasti. Toisin sanoen Seurahuoneen ravintola tunnettiin esimerkiksi Wahllundin tai Beckmarkin nimellä, kun taas koko rakennusta kutsuttiin Seurahuoneeksi, *Societetshuset*. Yläkerrassa järjestetyt assembléantissit taas kulkivat nimellä *dansklubb*, *klubb* tai *assemblé*. Näin arjen kielenkäytössä tehtiin ero rakennuksessa sijainneen ravintolan ja yläkerran tanssisalin välillä.¹⁸² Tällainen nimeämiskäytäntö ei ollut tapana kaikkialla, sillä esimerkiksi Tukholman tasokkaammilla kellariravintoloilla oli tunnettuja nimiä, kuten Gyllene Freden, Tre Tunnor tai Clas på Hörnet, mutta Turkuun tällainen nimeämiskäytäntö ei näytä levinneen joitain poikkeuksia lukuun ottamatta.¹⁸³

Etenkin ravintoloiden muutos mahdollisti aterioinnin monenlaisilla ja kokoisilla ryhmillä, mikä sopi hyvin seurapiireille. Muutos oli kulttuurin ohella myös tilallinen. Huoneita oli useita ja näin tilan pystyi jakamaan usean ryhmän ja seurueen käytettäväksi. Ravintoloiden myötä syömisestä ja juomisesta tuli julkisempaa, kun ihmiset näyttäytyivät toisilleen aterioinnin yhteydessä. Myös yksin oli mahdollista astua ravintolaan ja konditoriaan, mutta tiloja hyödynsivät myös pienemmät seurueet, pariskunnat ja isommat ryhmät. Uudenlaiset ravintolatilat mahdollistivat vetäytymisen omiin kabinetteihin, mikä lisäsi niiden suosiota. Omiin huoneisiin ja pöytiin vetäytyivät varmasti myös matkailijat, jotka etenkin Seurahuoneella asuessaan söivät yhtiön ravintolassa. Ulkona syöminen oli säätyläisille mahdollista ja kasvavissa määrin myös odotettavaa, sillä Turussa toimi 1810-luvulla useampia eliitin vaatimukset täyttäviä ravintoloita.

Turun seurahuoneen ravintola oli ravintoloista modernein ja suurin. Se toteutti sekä tilallisesti että toiminnassaan niitä käytäntöjä, joista uudenlaiset ravintolat olivat tulleet tunnetuiksi 1700-luvun ja 1800-luvun alun Ranskassa. Ravintolassa oli usean huoneen käsittänyt ruokailutila, joissa oli pitkien pöytien sijaan useita pienempiä pöytiä. Tämä loi erilaista ravintolassakäyntikulttuuria kuin mihin Turussa oli totuttu. Tätä täydensivät useamman ruokalajin menu, jonka yksilöllisesti hinnoitellut annokset tarjoiltiin suoraan asiakkaiden pöytiin. Mietitty ja suunniteltu tarjoilukokonaisuus sekä yksilölliset tilat pöytäineen ja kabinetteineen lisäsivät ravintolan viihtyisyyttä ja tekivät siitä paikan, jossa seurapiiri alkoi viihtyä. Ravintolasta tuli paikka, jossa tavattiin kollegoita ja tuttuja urbaanin seurallisuuden hengessä.

¹⁸¹ Vainio-Korhonen 2002, 28–31.

¹⁸² Winterin päiväkirja 8.5.1814, 5.1.1816, 6.10.1817, 22.2.1818 ja 6.4.1818; Gottlundin päiväkirja 19.–20.10.1814, Lundin 2015.

¹⁸³ Ehnmark 1947, 1143–1146. Esimerkiksi Seipellin kellariravintola kulki nimellä Victoria. Ks. esim. *Åbo Tidning* 11.11.1807.

Kahvihuoneet ja sveitsiläiskonditoriat

Ravintoloiden ohella eurooppalaisten kaupunkien tarjontaa monipuolistivat kahvihuoneet, joita syntyi ympäri Eurooppaa 1600- ja 1700-luvulla. Tutkimuksessa on korostettu viime vuosina kahviloiden ja kahvihuoneiden merkitystä urbaanille seuralämälle. Kahvihuoneet olivat paikkoja, jossa kaupunkilaiset saattoivat kokoontua keskustelemaan politiikasta ja yhteiskunnallisista asioista, lukemaan sanomalehtiä ja tapaamaan niin tuttuja kuin tuntemattomiakin. Kasvaneen suosion myötä kahvihuoneista tuli myös juoruilun, poliittisen juonittelun ja panettelun paikkoja. Kyse oli uudenaikaisista julkisen keskustelun ja seurallisuuden tiloista, jotka osaltaan pyrkivät purkamaan hierarkioita Euroopassa osallistamalla laajemmin seurapiirejä sekä niihin kuulumattomia henkilöitä.¹⁸⁴ Ruotsin ja Suomen kahvihuoneille esikuvina olivat englantilaiset kahvilat, jotka erosivat ranskalaisista erityisesti siinä, että niiden asiakaskunta koostui lähes yksinomaan miehistä. Tosin naiset vastasivat monesti kahvihuoneiden pyörittämisestä ja tarjoilusta, joten täysin miehisiä paikkoja kahvihuoneet eivät olleet.¹⁸⁵

Turussa toimi useita kahvihuoneita 1700-luvun vaihteessa. Ensimmäiset kahvihuonekokeilut toteutettiin jo 1740-luvulla ja 1760-luvulta lähtien toiminta oli vakiintunutta, silloin kun se ei ollut kahvin tuontikieltojen takia kiellettyä. Mallia turkulaiset olivat ottaneet eittämättä Tukholmasta, jossa kahvia nautittiin kaupungin kahvihuoneissa jo 1700-luvun alussa. Turussa kahvihuoneet toimivat, kaupungintaloa lukuun ottamatta, yleensä niillä tonteilla, joilla yrittäjät itsekin asuivat. Kahvihuoneet limittyivät tuolloin muun urbaanin seuralämän kanssa, sillä niistä saattoi ostaa lippuja kaupungin seuralämän tapahtumiin.¹⁸⁶ Näin voidaan päätellä myös asiakaskunnan koostuneen ainakin osin kaupungin säätyläisistä.

Kahvihuoneiden asema Turussa näyttää kuitenkin heikentyneen 1810-luvulle tullessa. Säännöllisesti Turussa liikkuneen Johan Winterin päiväkirjasta löytyy vain yksi maininta kahvihuoneista. Alkuvuodesta 1814 aikaisemmin vääpelinä toiminut herra Göllman perusti Pienelle Aninkaistenkadulle kahvihuoneen (*caffebuus*). Täällä Winter kävi, ainakin päiväkirjan perusteella yhden kerran. Tähän aikaan Turussa oli ainakin yksi muu kahvihuone, josta on jäänyt merkintöjä muihin päiväkirja-aineistoihin. Ahkerasti kahvia juonut ylioppilas Anders Sjögren kävi useasti kahvihuoneessa nimeltään Caffejungfru, kuten myös Carl Gottlund. Sjögren toteaa 1. lokakuuta 1815 tekemässään merkinnässä, ettei tiedä muuta paikkaa, jossa juoda kahvia. Caffejungfru tarjoi kahvin ohella myös teetä ja viiniä.¹⁸⁷ Vuoden 1817 jälkeen Caffejungfrun nimi katoaa Sjögrenin päiväkirjasta

¹⁸⁴ Savolainen 2017, 172–173; Runefelt 2015, 143–146; Cowan 2005, 1–4, 228–235; Horn Melton 2001, 240–250.

¹⁸⁵ Cowan 2005, 246–254; Horn Melton 2001, 247–250. Ks. myös Gordon 1994, 28–29.

¹⁸⁶ Savolainen 2017, 172–187. Myös Englannissa raja kahvihuoneen ja asuintilan välillä oli toisinaan häilyvä. Cowan 2005, 253.

¹⁸⁷ Sjögrenin päiväkirja 31.10.1813, 1.10.1815, 4.5.1816 ja 17.10.1817; Gottlundin päiväkirja 23.11.1814 ja 25.11.1814, Lundin 2015. Oscar Nikula mainitsee 1800-luvun kahvihuoneista ainoastaan Jacob Johan Lindströmin, joka sai 1811 oikeuden perustaa Turkuun kahvi- ja teekettiin. Nikula 1972, 523.

Carl Johan Ljunggrenin tulkinta ruotsalaisesta kahvilainteriööristä 1800-luvun alusta.

ja hän alkaa käydä kahvilla jungfru Ö:llä, mutta tästäkään paikasta ei Sjögren kerro tarkemmin.¹⁸⁸ Kahvihuoneiden vähäisyys ei kuitenkaan tarkoita, että kahvinjuonti olisi Turussa supistunut. Kahvihuoneiden sijaan kahvia nautittiin suuret määrät niin kotona kuin ravintoloissa muun juomisen ja syömisen yhteydessä, ja sen asema etenkin eliitin keskuudessa nautintoaineena vain vahvistui.¹⁸⁹

Kahvinjuonti näyttää siirtyneen muihin tiloihin. Tai pikemminkin muut toimijat, lähinnä ravintoloitsijat alkoivat enenevissä määrin tarjota kahvia asiakkailleen. Johan Winter nautti kahvia mamselli Vigrénin ruokalassa, mamselli Holmbergilla ja Seurahuoneella sekä Wahllundin että Beckmarkin aikaan.¹⁹⁰ Kahvia oli 1810-luvun Turussa tarjolla kaikkialla, sillä se kuului oleellisena osana lounaisiin ja päivällisiin. Näin ravintolat alkoivat kilpailla voimakkaammin kahvihuoneiden kanssa ja siten tekivät niistä osin tarpeettomia. Etenkin kun säätyläiset yhä enenevissä määrin näyttivät viihtyvän ravintoloissa ja kelloreissa. Samalla kotona tarjoiltu kahvi illanistujaisineen ja kahvitanseineen yleistyi, mikä lisäsi kahvin suosiota naisten keskuudessa. Ravintoloiden asiakaskunta koostui edelleen valtaosin miehistä, joten kotiloissa järjestetyt kahvikutsut tarjosivat toisenlaisen mallin seurustelulle kahvin äärellä.

¹⁸⁸ Sjögrenin päiväkirja 17.2.1818 ja 30.12.1818, puhtaaksikirjoitettu kopio, TYK.

¹⁸⁹ Winterin päiväkirja 16.9.1812, 27.4.1814, 13.2.1815, 5.6.1816 ja 11.3.1818.

¹⁹⁰ Winterin päiväkirja 3.5.1812, 17.1.1814, 6.6.1814 ja 6.8.1817.

Kahvihuoneet kärsivät myös toisenlaisesta kilpailusta. 1800-luvun uutuus Turussa olivat konditoriakahvilat eli niin kutsutut sveitsiläiset (ruots. *schweizeri*), jotka yleistyivät samaan aikaan myös muualla Pohjolassa. Sveitsiläiset edustivat hienointa konditoriakulttuuria ja niiden tuotteet olivat aikansa parasta laatua. Tarjolla sveitsiläisillä oli yleensä kahvia, teetä, kaakaota ja likööriä sekä erilaisia makeita ja suolaisia leipomotuotteita.¹⁹¹ Sveitsiläisten pitäjät olivat alun perin Sveitsistä kotoisin olleita taidokkaita kondiittoreita, jotka lähtivät etsimään parempia elinmahdollisuuksia muualta Euroopasta, myös Suomesta.¹⁹² Turun ensimmäinen sveitsiläinen oli mitä todennäköisimmin Lorentz Stoffel, joka avasi 1800-luvun alussa Tiirikkalankatu 3:een konditorian ”Schweissisk Sockerbagare”. Konditoriassaan Stoffel myi ainakin pasteijoita ja leivoksia, likööriä, konvehteja sekä kahvia ja teetä. Stoffelilta sai myös haettua ruokaa. Myöhemmin konditoria siirtyi toiselle puolelle jokea osoitteeseen Luostarikortteli 13 ja Lorentzin kuoltua toimintaa pyöritti hänen vaimonsa.¹⁹³ Konvehteja, jäätelöä, mantelipohjaista krokaania sekä erilaisia muita leivonnaisia myi myös turkulainen kondiittori oli F. G. Ljungberg, joka ilmoitti alkuvuodesta 1815 sanomalehdessä Turun ”arvostetulle herrasväelle” avaavansa paikan rouva Faworinilta vuokraamallaan tontilla Hämeenkatu 4:ään ja 5:een. Ljungbergin leipomotuotteita oli myös mahdollista tilata kaupungin ulkopuolelle.¹⁹⁴

Johan Winter oli tapansa mukaan perillä kaupungin seuraelämän uutuuksista ja siten myös sveitsiläisten paikka tuli tutuksi hänelle. Yleensä hän kävi sveitsiläisillä päiväsaikaan, monesti ennen lounasta ja aina jonkun ystävän tai kollegan seurassa. Konditoriassa ei liikkunut isona ryhmänä, vaan parin kolmen hengen joukkiossa, mikä todennäköisesti johtui tilojen pienuudesta.¹⁹⁵ Winter kertoi olleensa 22. joulukuuta 1815 uudella sveitsiläisellä, Antoni Soltanilla, jonka paikka sijaitsi Hämeenkadulla.¹⁹⁶ Soltanin konditoriassa Winter kävi usein ostamassa muun muassa suklaata, vaniljaa, konvehteja, hilloa ja keksejä.¹⁹⁷ Turussa oli mainittujen sveitsiläisten ohella muitakin kondiittoreita, ja raja sveitsiläisten ja ei-sveitsiläisten konditorioiden välillä on epäselvä, etenkin kun sveitsiläisiksi itseään nimittäneillä ei välttämättä ollut mitään tekemistä Sveitsin tai sveitsiläisyyden kanssa, vaan kyse oli konditorioiden yleisnimestä.¹⁹⁸ Joka tapauksessa konditorioiden yleistymisen kuvastaa julkisen seuraelämän merkityksen kohoamista seurapiireissä.

Turkulaiseen 1800-luvun alun konditorian pääsemme kurkistamaan Soltanin konditorian ja asuinrakennuksen yhdistelmästä tehdystä rakennuspiirustuksesta. Se laadittiin vuonna

¹⁹¹ Lindström 2016, 150; Rehnberg 1987 (1955), 109–110. Ks. myös Dahlström 1963, 189–190.

¹⁹² Rehnberg 1987, 109–110.

¹⁹³ Winterin päiväkirja 5.6.1812; *Åbo Tidning* 18.10.1805; Nikula 1972, 523; Dahlström 1954, 146. Stoffel siirtyi Pienelle Luostarikadulla viimeistään 1810 mennessä. *Åbo Allmänna Tidning* 22.2.1810. Dahlström on maininnut ensimmäisen olleen hovikondiittori Zacharias Halling, mutta Dahlström ei liitä häneen sveitsiläisliitettä, vaan puhuu Hallingista vain kondiittorina. Dahlström 1954, 163, 189.

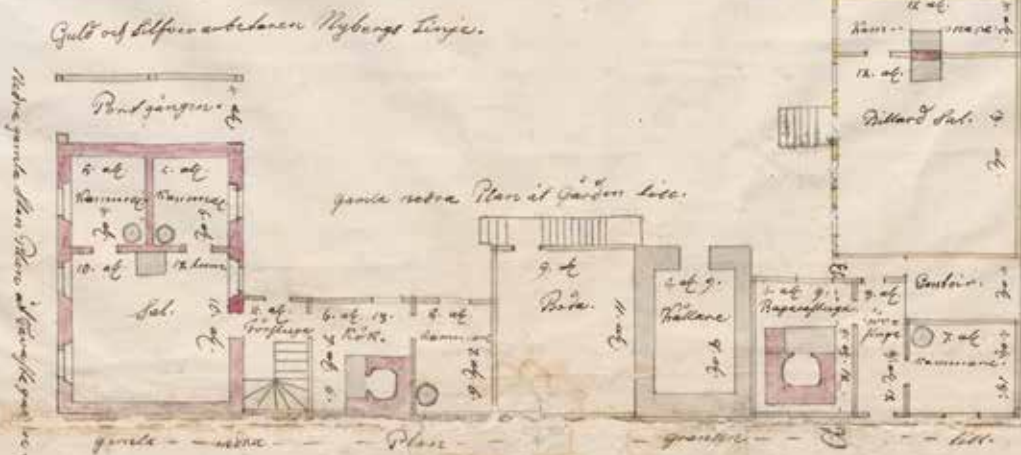
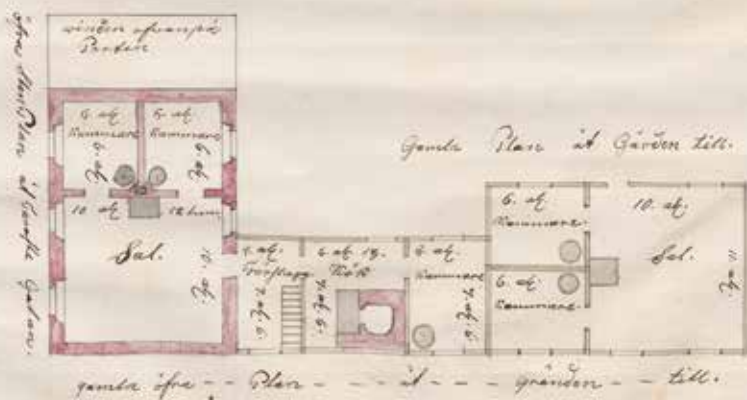
¹⁹⁴ *Åbo Allmänna Tidning* 19.1.1815.

¹⁹⁵ Winterin päiväkirja 21.1.1817, 3.2.1817, 24.3.1818 ja 17.6.1818.

¹⁹⁶ Winterin päiväkirja 22.12.1815.

¹⁹⁷ Winterin päiväkirja 10.–13.2.1816, 26.4.1816, 18.6.1816 ja 19.11.1819.

¹⁹⁸ Winterin päiväkirja 15.1.1816 ja 20.1.1816; *Åbo Allmänna Tidning* 14.5.1817 ja 11.4.1818; Nikula 1972, 523–524.

Soltanin asuin- ja konditoriarakennuksen pohjapiirros vuodelta 1825.

1825 rakennettua uutta biljardisiipeä varten. Vuoden 1819 henkikirjan mukaan Soltanin tontilla asui hänen lisäksi 16 aikuista, joista osa oli vuokralaisia ja osa palkollisia sekä kolme lasta. Seitsemän vuotta myöhemmin asuntopulan hellittäessä aikuisia asui tontilla enää yhdeksän. Isossa rakennuksessa oli useita kamareita ja saleja, joten tilaa löytyy useammalle ihmiselle. Rakennuksessa oli lisäksi yli 30 neliön konditoriapuoti sekä erilaisia keittiö- ja varastotiloja.¹⁹⁹ Kaikki kamarit ja salit eivät kuitenkaan olleet asuinkäytössä, vaan tiloissa oli myös kahvila, jossa tarjottiin kuumien juomien lisäksi lounasta.²⁰⁰ Rakennuspiirustus ei yksilöi huoneiden käyttötarkoitusta, mutta Soltanin kahvila-konditioritoiminta vaikuttaa lähteiden perusteella sen verran suurelta, ettei sitä voitu järjestää yksinomaan puodin

¹⁹⁹ Ritning till En ny En wånings Träd Byggnad samt En gammal två wånings Träd och Sten hus Byggnad. Till hörig Conditteuren Herr Anton Soltane I Gården N 13 uti Östra Qwarteret vid Tawaste Gatan 1825-1825, Vol. 65, Turun maistraatin pääpiirustukset vuoteen 1827, Turun maistraatin arkisto, KA Turku. [Luettu 11.2.2020 Digitaaliarkistossa]; Turun henkikirjat 1819 ja 1826, T:11 ja T:18, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA. Soltanin nimen kirjoitusasu vaihtelee eri lähteissä. Winterin päiväkirjassa ja toisinaan sanomalehdissä hänen nimensä on kirjoitettu Soltani, henkikirjoissa kirjoitusasu on Soltan ja rakennuspiirroksessa sekä jossain sanomalehtimainoksissa nimen kirjoitusasu taipuu muotoon Soltane.

²⁰⁰ Winterin päiväkirja 1.3.1817, 6.10.1817 ja 18.6.1818.

tiloissa. Siten joko puodin yläpuolella ollut tila tai jompikumpi Hämeenkadun varrella sijainneista salin ja kahden kamarin yhdistelmästä saattoi olla konditorian kahvilaosaa.

Soltanin tapaus on oiva esimerkki paloa edeltäneen Turun tilallisen todellisuuden hahmottamiseen liittyvistä haasteista. Konditoriaista ei ole olemassa juuri muita tietoja kuin hajanaisia mainintoja yksityisaineistoissa ja sanomalehdissä sekä rakennuspiirustus, joka ei yksilöi tarkemmin tilan käyttöä ja sen mahdollisia muutoksia päivän aikana. Tiedossa olevien lähteiden pohjalta voidaan kuitenkin tehdä joitain johtopäätöksiä. Ensinnäkin Soltanin konditoria, joka oli todennäköisesti kaupungin arvostetuin, ei sijainnut kadun varrella, kuten myöhemmät kahvilat, vaan kulku konditoriaan oli pihan kautta. Konditorian ja sen tarjoilupuolen tilat olivat myös kytköksissä tiiviisti käsityöläisten ja rahvaan arkeen työn ja asumisen kautta. Tiloissa kuitenkin kävi asiakkaana pääosin seurapiireihin kuuluneita henkilöitä, joten rakennus muodostaa kiinnostavan esimerkin tilasta, jossa seurapiiriläiset ja sosieteettiin kuulumaton väestö kohtasivat. Vaikka konditoria-kahvila oli rajattua asiakastilaa, se oli myös kiinteästi yhteydessä muihin kaupungin arkisiin toimintoihin. Näin seurapiirien käyttämät tilat tulee nähdä myös tiiviisti osana koko kaupunkiympäristöä ja ihmisten arkea, eikä vain rajattuna eliitin keskinäisinä kohtaamis- ja huvittelupaikkoina.

Konditoria-kahvilan tarjoilupuoli käsitti todennäköisesti salin ja kaksi pienempää kamaria. Tilat eivät siis olleet kovin suuret, sillä salin koko oli noin 34 neliötä ja kamareiden noin 10 neliötä. Tarjoiluhuoneiden kokoa ja asetelmaa tukevat tekemäni havainnot säätyläismiesten käyttämistä kellariravintoloista, jotka olivat pieniä ja usein asuinrakennusten yhteydessä. Toisaalta tilat olivat myös tarpeeksi suuria useammalle samanaikaiselle seurueelle. On myös hyvin mahdollista, että näissä tiloissa sekä asuttiin että pidettiin kahvilaa. Panu Savolainen on 1700-luvun lopun Turkua koskevissa tutkimuksissaan osoittanut, kuinka krouvit muuntuivat asuintiloiksi niinä hetkinä, jolloin elinkeinotoimintaa ei harjoitettu.²⁰¹ Käytäntö on saattanut olla mahdollinen Soltanin talossa, sillä asukkaita oli paljon, parhaimmillaan 16. Tämä asettaisi seurapiirien käyttämän julkisen tilan uudelleen valoon. Suinkaan kaikki seurapiirien ja eliitin käyttämät julkiset tai puolijulkiset ravintolatilat eivät olleet varattuja pelkästään heidän asiakkuuttaan varten, vaan monikäyttöisinä ne olivat myös arjen tiloja, joilla oli myös yksityisempi, seurallisuuden ja seurapiirin ulkopuolelle rajautunut käyttötarkoitus.

Ulkona syöminen oli Turussa 1800-luvun alkuun saakka ensisijaisesti alempien yhteiskuntaryhmien tapa. Erityisesti eliitin makuun sopivien konditorioiden ja ravintoloiden yleistyminen 1810-luvulta lähtien oli osa muutosta, joka käynnistyi turkulaisen eliitin parissa 1800-luvun alussa. Seuraelämä alkoi kaupungissa saada yhä voimakkaammin julkisia piirteitä siten, että säätyläiset astuivat kodeistaan kaupunkitilaan ja kaikille avoimet konditoriakahvilat ja ravintolat tulivat osaksi seurallisuuden kulttuuria. Tämä ei välttämättä näkynyt heti ravintoloiden tarjoiluissa tai tarjoiluetiketissä, vaan uudennainen urbaani ravintolaelämä oli

²⁰¹ Savolainen 2017, 138–141.

vasta hiljalleen puhkeamassa suosioon. Eliitin ravintolaelämä alkoi erottautua rahvaan ja alemman porvariston ravintolakulttuurista kaupallistuen voimakkaasti ja uusia ravintoloita ja herrasväen konditorioita perustettiin. Ne nostivat kodin ulkopuolella syömisen, juomisen ja kahvin nauttimisen uudelle tasolle, joka oli tarkoitettu vain seurapiireille.

Säätyläiskodit

Kodit olivat asumisen lisäksi tärkeitä seurallisuuden tiloja, joissa eliitti vietti aikaa keskenään seurustellen. Turun seurapiirin elämä ja asuminen oli ollut yhtäläistä samankokoisten eurooppalaisten kaupunkien kanssa 1700-luvulla, eikä tilanne muuttunut uudelle vuosisadalle tultaessa. Euroopassa muotitietoinen eliitti panosti kaupunkiasuntoihinsa suuria summia 1700- ja 1800-luvulla. Monissa suuremmissa kaupungeissa, kuten Lontoossa, Pariisissa ja Tukholmassa eliitillä oli toki paremmat mahdollisuudet ja resurssit rakentaa palatseja, sisustaa niitä ylellisesti ja palkata henkilökuntaa hoitamaan omaisuuttaan, mutta sama ilmiö oli nähtävissä pienemmässä skaalassa myös Suomessa ja Turussa. Eliitin asumisen kulttuuri oli samankaltainen ympäri Eurooppaa.²⁰² Kotiin panostaminen tuki seurallisuuden vaatimuksia ja avasi tietä uudenglaiselle ymmärrykselle kodista, jossa huoneiden toisistaan eroavat funktiot alkoivat korostua. Aristokraattiset asumisen mallit levisivät hiljalleen myös laajemman säätyläisryhmän ihanteiksi.²⁰³ Asumisen suunnittelu ja sisustaminen olivat merkityksellisiä 1700-luvun ja 1800-luvun alun eliitille. Kaupunkiasuntoon ja sen julkisivuun panostamisesta tuli statuskysymys. Kyse oli asukkaiden halusta korostaa ja näyttää omaa asemaansa ja hyvää makua niin itselleen kuin muille kaupungin asukkaille. Samalla arkkitehtuurista tuli yhä enemmän esteettinen kysymys.²⁰⁴

Hyvä maku oli huomattava eliitin esteettisiä valintoja ja sosiaalista toimintaa 1700-luvun ja 1800-luvun alun Euroopassa ohjannut kulttuurinen ilmiö. Hyvän maun käsitteeseen oli sisäänkirjoitettuna hierarkian ajatus. Kuka tahansa saattoi opetella sen vaatimukset tapaopaskirjallisuutta lukemalla ja imitoimalla seurapiireihin kuuluneita henkilöitä, mutta vasta vuosien opettelu mahdollisti hyvän maun todellisen omaksumisen. Näin aateli kykeni tekemään eroa heitä imitoineeseen porvaristoon ja eliitteihin kuulumattomiin henkilöihin, joilla ei ollut samanlaisia kasvatuksellisia ja koulutuksellisia mahdollisuuksia eikä etenään kulttuurisena perintönä kulkenutta ymmärrystä hyvän maun saloista. Se ulottui määrittämään niin pukeutumista, käyttäytymistä, tapoja, ruokaa kuin asuntojen sisustusta, esineitä sekä arkkitehtuuriakin. Siten hyvä maku oli osa identiteettiä, mutta samalla kuitenkin opeteltu

²⁰² Ilmakunnas 2019, 16–18; Savolainen 2017, 50; Greig 2013, 10–15; Andersson 2009, 107–110; Vickery 2009, 135–136. Turussa eliitin asunnot olivat verraten pienempiä kuin isommissa eurooppalaisissa kaupungeissa.

Johanna Ilmakunnas on kuitenkin korostanut, että porvariston asunnot mukailivat aatelin vastaavia ja käytännössä erot niiden välillä olivat monesti olemattomia. Ilmakunnas 2016, 49–63.

²⁰³ Ilmakunnas 2019, 17–18. Vrt. Davidoff & Hall 1987, 362.

²⁰⁴ Andersson 2009, 108–109; Borsay 1989, 232–237.

ja aktiivisesti ylläpidetty.²⁰⁵ Hyvän maun määrittäminen ei ole yksiselitteistä, kuten Johanna Ilmakunnas ja Jon Stobart ovat korostaneet. Sen keskeiseksi tehtäväksi voidaan kuitenkin nähdä eliittiasemasta nauttineiden henkilöiden erottautuminen muusta yhteiskunnasta.²⁰⁶

Hyvä maku vaikutti säätyläisten asuinrakennusten suunnitteluun ja sisustukseen, joiden avulla peilattiin omaa asemaa ja valtaa. Ruotsalaisen pikkukaupungin eliitin 1700-luvun asuinrakennuksia tutkineen Gudrun Anderssonin mukaan asuinrakennusten avulla rakennettiin omaa nimeä kahdella eri tavalla. Asuintalo ei ollut pelkkä ulkokuori, vaan myös sisäpuolella oli merkitystä, kun eliitti halusi näyttää valtaansa ja tulla nähtyksi. Asunnon myötä luodun sosiaalisen arvostuksen edellytyksenä oli, että ihmisillä oli mahdollisuus vierailta toistensa asunnoissa ja siten päästä näkemään ja arvioimaan niitä. Anderssonin mukaan kotioven avaaminen vieraille oli itsessään manifestaatio, jolla osoitettiin vieraanvaraisuutta ja omaa asemaa. Tämä taas oli mahdollista aktiiviseen seuraelämään ja seurallisuuteen kuuluneiden erilaisten kutsujen ja vierailujen myötä.²⁰⁷ Seurallisuuden tilat olivat osa asumisen ideaalia, joka vaikutti Ruotsissa arkkitehtuuriin huonejaon ja tilasuunnittelun osalta. Ruotsiin nämä seurallisuuden ideaalit saapuivat Ranskasta, jonne eliitillä oli tiiviit kulttuuriyhteydet. Turussa tämä sama ilmiö näkyi erityisesti 1700-luvulla kaupunginarkkitehti Christian Friedrich Schröderin ja hänen seuraajiensa arkkitehtuurissa, joka otti huomioon paikallisen eliitin tilatoiveita.²⁰⁸

Monimuotoinen asuminen

Turun keskustan kaikkein parhaimmillakin tonteilla asui ihmisiä laidasta laitaan ja eri sosiaaliryhmien välinen kommunikaatio oli tyypillistä. Eliitti ei siten asunut tyystin omissa keskuudessaan, vaan varsin tiiviissä kontaktissa muiden kaupunkilaisten kanssa. Asumisen monimuotoisuutta voi havainnollistaa tarkastelemalla Turun Suurtorin ja Tuomiokirkon välisellä alueella sijainneita tontteja ja niiden asukkaita. Kirkkokorttelin tontit 1 ja 2 omisti varakas kauppias Jacob Johan Maexmontan, jonka kotitaloudessa asui vuoden 1815 henkikirjan mukaan 14 ihmistä: kauppiaan itsensä lisäksi hänen vaimonsa Margareta, poikansa Jacob sekä konttoristi C. Gröndahl, kolme kauppapalvelijaa, kaksi renkiä, kaksi piikaa ja kaksi alaikäistä lasta. Vastapäisen tontin 16 (ja 17) omisti kauppias J. C. Grönstrand, jonka taloudessa asui hänen lisäksi kuusi palkollista. Lisäksi tontilla asui vuokralaisina matruusi Henric Söderholm vaimoineen sekä kaupungin huutokauppakamarin johtaja J. J. Ahlberg ja hänen kirjuriapulaisensa.²⁰⁹

²⁰⁵ Ilmakunnas & Stobart 2017, 3–5; Ijäs 2015, 14–15; Vickery 2009, 18–20, 144.

²⁰⁶ Ilmakunnas & Stobart 2017, 3–5.

²⁰⁷ Andersson 2009, 108–110. Ks. myös Arnold 2002, 87–91.

²⁰⁸ Ilmakunnas 2019, 16–20; Ilmakunnas 2017, 243–244, 256; Ilmakunnas 2014, 9–12; Savolainen 2014, 10, 51; Wolff 2005, 259–270. Vrt. Viipuri ja englantilaiset vaikutteet, ks. Ijäs 2017. Schröderistä ks. Koskinen 2012, 26, 56–63.

²⁰⁹ Turun henkikirja 1815, T:7, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

Johan Tillbergin vuoden 1818 karttaan on koottu tässä luvussa mainittujen tonttien ja asuntojen sijainnit.

Näistä tonteista vähän matkaa joen vartta pitkin kirkolle päin Kirkkokorttelissa 4 sijaitsi hovioikeudenneuvos Ehrenmalmin omistama tontti, jossa asui vapaaherra Axel Gustaf Mellin yhdessä vaimonsa Wilhelminan ja yksivuotiaan Carl-poikansa kanssa. Kotitalouteen kuuluivat lisäksi taloudenhoitaja, miespalvelija, kuljettaja ja kaksi piikkaa. Henkikirjaotteen mukaan tontilla asuivat myös neiti Anna Fredrica Brummer, hänen veljensä Fredric ja Wilhelm Brummer, piika Maria sekä kersantinleski Anna Kock kasvattityttärensä kanssa, merimiehenleski Lisa Lagerholm poikansa kanssa ja taloudenhoitaja Christina Eksten tyttärensä kanssa. Yhteensä tontilla asui siis 18 henkeä, joista pieniä lapsia oli neljä.²¹⁰ Brummerit olivat läheistä sukua tontin omistaneelle Ehrenmalmille, sillä Wilhelm Brummer oli tontin omistajaksi merkityn Samuel Ehrenmalmin tyttärenpoika.²¹¹ Asuintilaa tontilla oli runsaasti, sillä siellä oli sekä vanha 1755 rakennettu yhden salin ja neljän kamarin puurakennus että 1763 rakennettu kivinen kaksikerroksinen päärakennus, jonka alakerrassa toimi Turun postikonttori.²¹²

Samaa asumisen monimuotoisuutta kuvaa myös professori Gabriel von Haartmanin omistuksessa olleiden vierekkäisten tonttien 28 ja 29 henkikirjaus. Professorin kotitaloudessa

²¹⁰ Turun henkikirja 1815, T:7, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

²¹¹ Carpelan 1942, 56.

²¹² Savolainen 2014, 102–103.

asuivat vaimon Sophia Fockin ja kuuden lapsen lisäksi neiti Johanna Fridén, taloudenhoitaja Maria Ekqvist, Haartmanin palvelija, ajuri sekä viisi muuta palkollista ja yksi lapsi. Haartmanin talouden ohella tontilla asuivat myös majuri Georg Johan Fock ja hänen puolisonsa Ulrica, jotka olivat Gabriel von Haartman appivanhemmat ja siten samaa perhepiiriä Haartmanien kanssa. Fockien kotitalouteen kuuluivat lisäksi heidän tyttärensä Ulrica ja perheen piika.²¹³ Haartmanien suku kuului sosiaalisesti ja poliittisesti Suomen tärkeimpiin, joten todennäköisesti tilat vastasivat heidän sosiaalista statustaan. Yleisesti ottaen Turun hienoimmat ja suurimmat talot omisti aatelista, korkeista virkamiehistä ja varakkaimmista kauppiaista koostunut eliitti. Talot sijaitsivat kaupungin keskeisimmillä paikoilla joen rannassa, akatemian ja Tuomiokirkon ympärillä sekä kaupungin pääväylien varrella.²¹⁴

Esille nostamani esimerkit kuvastavat hyvin sitä monimuotoisuutta, jossa Turun seurapiiriin kuuluneet henkilöt asuivat. Samalla tontilla ja samassa talossa asui ihmisiä, jotka eivät kuuluneet siihen sosiaaliseen piiriin ja elämään, jonka tontin omistanut perhe jakoi. Toisaalta omistajaperheen arkea jakoi joukko palkollisia, jotka mahdollistivat seuraelämän sujumisen. Tilan näkökulmasta he eivät kuitenkaan päässeet toisiaan pakoon. Siten kaupungin seurapiiri ja seuraelämä olivat läsnä niidenkin ihmisten elämässä, jotka eivät siihen kuuluneet. Esimerkiksi Mellinit varmasti seurustelivat tontilla asuneiden Brummereiden kanssa, mutta samalla tontilla asuneet leskirouvat eivät enää jakaneet samaa osallisuutta. He kuitenkin näkivät, kuuluivat ja haistoivat kaupungin seurapiiriin vähintään silloin, kun isäntäperhe Mellineillä illallistettiin ja tanssittiin.

Arvokas sukutausta ja aateluus eivät kuitenkaan välttämättä tarkoittaneet sitä, että asunto olisi ollut loistelas ja keskeisellä paikalla, saati edes oletetun säädynmukainen. Brunowin aatelissukuun kuuluneet vanhemmat neidit Eva ja Beata asuivat Turun laitamilla Hämeentullin lähellä Kirkkokorttelin tontilla 213, jossa heidän lisäksi oli kirjoilla 19 muuta henkilöä, lähinnä käsityöläiskisällejä perheineen. Samalla tavalla kaupungin köyhemmällä laidalla Eteläkorttelin tontilla 189 ½ asui myös neiti Carolina Margaretha Aminoff, joka kuului tunnettuun Aminoffien aatelissukuun, joskaan ei samaan sukuaaraan kuin kreivin arvoon korotettu Johan Fredrik Aminoff jälkeläisineen.²¹⁵ Kyseiset naiset eivät aatelistaustastaan huolimatta kuuluneet Turun eliittiin, eivätkä järjestäneet seurapiiritapahtumia kodeissaan. He tuskin edes liikkuiivat kaupungin seuraelämässä, vaikka heidän säätytaustansa olisi sen mahdollistanut. Naisten asumisjärjestelyt alleviivaavat sitä, kuinka monitahoinen Turun asumisrakenne oli, eikä pelkän säätytaustan puolesta voi tehdä liian syvällisiä ennako-oletuksia henkilön sosiaalisesta tai taloudellisesta asemasta.

²¹³ Turun henkikirja 1815, T:7, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

²¹⁴ Savolainen 2014, 44, 70–73.

²¹⁵ Turun henkikirja 1815, T:7, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA; Carpelan 1954, 16, 162. Vrt. Snellman 2014, 69.

Monen perheen ja suvun kohdalla asuminen saattoi hajaantua samalle tontille useampaan eri rakennukseen.²¹⁶ Toisaalta samaan perheeseen kuuluneita henkilöitä saattoi asua myös tyystin eri tonteilla ja vuokralla asuminen oli yleistä. Esimerkiksi lääkäri Carl Daniel von Haartman asui sisarensa Hedvigin ja tämän aviomiehen Carl Fredrik Richterin luona Kirkkokorttelissa 18 huolimatta siitä, että Haartmaneilla olisi ollut omakin talo asuttavana.²¹⁷ Samalla tavalla vuokralaiseksi päätyi Suomen pankin kirjanpitäjä Vilhelm Blidberg, joka vuokrasi syksyllä 1816 huoneen hovioikeuden sihteerin Ernst Branderin luota.²¹⁸ Aatelinen luutnantti August Munck taas vuokrasi huonetta tai useampaa Itäkorttelin tontilta 25, jossa asuivat myös kauppias Henric Åkerberg perheineen, peltotyömies Jacob perheineen sekä kivalteri Fredric Bergman.²¹⁹ Toisin sanoen 1800-luvun alun maailmassa perhe saattoi muodostaa kotitalouden yhdessä palkollisten ja muiden samalla tontilla asuneiden kanssa, mutta perheen jäseniä saattoi asua myös muualla kaupungissa tai samalla tontilla saattoi asua useampi perhe, joilla ei välttämättä ollut tekemistä keskenään.

Säätyläisten vuokrauskäytännöt eivät koskeneet pelkästään yksittäisiä ylioppilaita, nuoria virkamiehiä tai upseereita, vaan myös kokonaiset perheet eliitistä rahvaaseen asuivat usein kaupungissa vuokralla. Syy vuokralla asumiseen saattoi vaihdella, mutta Turun kohdalla kyse oli monesti asuntojen vaikeasta saatavuudesta. Nathanael af Schulténin mukaan Turusta oli vaikeaa löytää jopa kunnollista vuokrahuoneistoa 1810-luvun alkupuolella, sillä kaupunkiin oli muuttanut pääkaupunkiaseman myötä paljon väkeä ja siten kysyntä ylitti saatavuuden.²²⁰ Eräs tällainen muuttaja oli aatelin senaattori Jacob Vilhelm Hisinger perheineen, joka vuokrasi Tavastin suvun Eteläkorttelissa sijainneen tontin numero 67. He olivat aiemmin asuneet Seurahuoneella, josta perhe oli vuokrannut itselleen paviljongin pidemmäksi aikaa.²²¹ Samaisessa Eteläkorttelissa vuokralla asuivat myös senaatin virkamies Albrecht Fredrik de la Chapelle vaimonsa Anna Sacklénin ja tyttärensä Emilian kanssa. Tontin omisti laivanvarustaja Gustaf Öberg, joka myös asui tontilla veljensä ja palvelusväkensä kanssa.²²² Etenkin Hisingerin esimerkki on valaiseva siitä näkökulmasta, että vuokralla asuminen läpäisi koko yhteiskunnan.

Myös Wintereiden perheellä oli monimuotoiset asumisjärjestelyt. Suvun pääpaikka oli Ispoisten kartano Turun viereisessä Kaarinan pitäjässä, jossa kamarineuvos Arndt Winter asui viimeiset vuotensa. Lisäksi Wintereillä oli Turussa Luostarikorttelin tontilla 130 kaksi kaupunkiasuntoa, joista toisessa Johan Winter pääasiassa asui 1810-luvulla. Asunnoista on säilynyt palovakuutusasiakirja vuodelta 1796, joka paljastaa tontin päärakennuksen olleen viimeisimmän rakennus- ja seurustelumuodin mukainen. Rakennus sisälsi ison 43

²¹⁶ Savolainen 2014, 67–68.

²¹⁷ Winterin päiväkirja 26.2.1818. Talo oli samaisella Kirkkokorttelin tontilla 28–29, jossa Haartmanit aikaisemmin asuivat. Turun henkikirja 1818, T:10, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

²¹⁸ Winterin päiväkirja 27.9.1816.

²¹⁹ Turun henkikirja 1815, T:7, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

²²⁰ Mustelin 1964, 190. Vrt. Lindström 2020, 241–243; Ilmakunnas 2011, 252–254; Vickery 2009, 7–8.

²²¹ Winterin päiväkirja 27.4.1815. Hisingeristä enemmän ks. Carpelan 1958, 514–516.

²²² Turun henkikirja 1818, T:10, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

Winterin suvun omistaman Luostarikortteli 130 tontilla sijainneiden kahden asunnon pohjapiirrokset.

neliön kokoisen salin sekä 28 neliön suuruisen seurustelutilan, förmaakin, jotka yhdessä muodostivat ajanmukaiselle seurustelulle soveltuvan kokonaisuuden.²²³ Johan Winter vietti naimattomana seuralämäänsä pääosin muualla kuin kotonaan, vaikka Luostarikorttelissa sijainneen asunnon tilat olisivat mahdollistaneet kutsut isommallekin seurueelle. Winterrillä ei ollut puolisoa tai taloudenhoitajaa, joka olisi mahdollistanut suurempien juhlien järjestämisen. Seuralämän tarpeisiin vastasivat kaupungin monet ravintolat, joissa Winter vieraili tiheään.

Johan Winter on kirjattu vuoden 1815 henkikirjassa asumaan Ispoisten kartanoon, mutta esimerkiksi vuosien 1811 ja 1818 henkikirjoissa asuinpaikaksi oli merkitty Luostarikorttelin tontti 130. Samalla tavalla hänen vanhemman sisarensa Johannan kirjattu asuinpaikka muuttui. Nuorempi sisar Anna Lovisa taas muutti Ispoisten kartanoon viimeistään 1817 erottuaan miehensä hovioikeudenneuvos Eric Pomoellista.²²⁴ Johan Winterin päiväkirjan pohjalta saa kuvan varsin liikkuvasta arjesta. Ainakin Johan itse kulki Turun ja Ispoisten väliä monena vuonna lähes päivittäin. Toisinaan hän majoittui kaupunkiin, toisinaan yöpyi pidempää jaksoja kartanossa. Kulku kahden asuinpaikan välillä rytmittyi

²²³ Päärakennuksen lisäksi tontilla oli pienempi, todennäköisesti vuokratarkoituksia varten rakennettu talo. Winterit hankkivat Luostarikorttelin 130:n omistukseensa vuonna 1791. Palovakuutus katselmuskirja 1796, G:3, A. J. Winterin arkisto, KA Turku.

²²⁴ Turun ja Kaarinan henkikirjat 1811–1818, T:3–T:10, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

Turun hovioikeuden ja Ispoisten kartanossa tehtyjen töiden välille, mutta yhtä tärkeää oli myös seurustelusesonki Turussa ja osallistuminen kaupungin seuralämään.

Kaupunki ei ollut staattinen asuinpaikka, vaan eliitin asumisjärjestelyt saattoivat muuttua varsin tiheään, vaikka asumisen paikat sinänsä pysyivät samoina. Johan Winterille oli tyypillistä asua kahdessa paikassa ja kulkea niiden välillä toisinaan lähes päivittäin. Monitahoisista asumisjärjestelyistä kertovat myös vuokrausjärjestelyt, joita Wintereillä oli suvun jäsenten kesken. Luostarikorttelin toista asuntoa vuokrasivat vuosina 1812–1815 Johan Winterin serkut, Turun ja Porin läänin rahastonhoitajana toiminut Johan Gustaf Winter sekä Gustava ja Johanna Winter.²²⁵ Monimuotoinen asuminen oli siis enemmän sääntö kuin poikkeus Turun säätyläisten kohdalla. Monet omistivat asuntonsa itse, mutta monelle asunnon tai huoneen vuokraaminen oli arkipäivää. Ahtaasti asuminen ei siis ollut yksin rahvaan ongelma, vaan naimattoman eliitin oli toisinaan myös asuttava ahtaasti, sillä Turussa ei riittänyt tarpeeksi vapaita asuntoja kaikille. Seuralämän näkökulmasta asuminen vaikutti erityisesti edellytyksiin järjestää kutsuja ja illallisia, joita pienet vuokra-asunnot eivät mahdollistaneet.

Af Schulténien säätyläiskoti

Turun kodeissa seurattiin ja noudatettiin samoja eliitin hyveitä ja muotivirtauksia kuin muualla Euroopassa. Tyypiesimerkki Turkuun rakennetusta uudenlaisesta säätyläiskodista oli senaattori Nathanael Gerhard af Schulténin ja hänen puolisonsa Jacobina Finckenbergin koti Aurajoen rannalla Eteläkortteli 75:ssä. Professori Johan Bonsdorffin suunnittelema yksikerroksinen rakennus valmistui 1813, jolloin af Schulténit muuttivat Tukholmasta Turkuun. Yksikerroksinen rakennus oli poikkeuksellisen suuri, sillä leveyttä sillä oli 38 metriä ja syvyyttä 12 metriä. Näin rakennuksen huonepinta-ala oli yli 450 neliometriä käsittäen kuusitoista huonetta, eteistilat sekä keittiötilat varastoineen.²²⁶ Eteläkorttelin Aurajoen rannan puoleisesta sivustasta oli tullut 1700-luvun alkuun mennessä eliitin asuinalue, mikä näkyi suurina asuinrakennuksina ja alueen kehityksessä myös seuraavalla vuosisadalla. Turun linnalle johtaneen valtavyhlän ja Aurajoen varrella sijaitsivat 1800-luvun alussa niin maaherran residenssi kuin uusi Seurahuonekin.²²⁷ Vuoden 1815 henkikirjan mukaan alueelta omistivat tontin muiden muassa leskirouva Vendla Gustava von Willebrand, kauppias Hans Bremer, professorit Johan Gustaf Pippingsköld, Johan Ahlstedt ja Gabriel Bonsdorff, hovioikeudenneuvos August Krook sekä Venäjän laivaston amiraali, kreivi Ludwig Van Heyden.²²⁸

²²⁵ Winterin päiväkirja 17.6.1812 ja 14.12.1813.

²²⁶ EK 75 palovakuutusasiakirja n:o 96/1819, Hd:9, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA; Rakennuspiirustukset, Vol. 21, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

²²⁷ Artukka 2018b, 410; Savolainen 2014, 12–13, 25; Lehtonen 1996, 77.

²²⁸ Turun henkikirja 1815, T:7, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

Af Schulténien koti oli hirsirungon ympärille rakennettu puutalo, mikä oli yleinen rakennustapa Turussa. Kaupungin asuintalot olivat 1827 paloon asti tyyppillisesti puisia, vaikka tiilestä muurattuja kivisiä rakennuksia oli Turussa jo useita kymmeniä. Kivitalot olivat lähinnä julkisia rakennuksia tai porvariston kauppa- ja varastotiloja, ja niiden rakentamista tuettiin myös verohelpotuksin. Kivitalot olivat kuitenkin kalliita rakentaa, ylläpitää ja lämmittää, minkä lisäksi kaupungin säätyläisten muotikäsitukset tukivat puisten asuinrakennusten rakentamista.²²⁹ Viipurissa sen sijaan asuttiin kivitaloissa paljon laajemmassa mittakaavassa kuin Turussa. Tämä johtuu osin venäläisvaikutuksesta ja osin kaupungissa 1793 riehuneesta palosta, jonka seurauksena puutaloja korvattiin kivitaloilla. Palon jälkeisessä asemakaavassa vahvistettiin jo aikaisemmin vallalla ollut käytäntö rakentaa kivitaloja kaupunginmuurien sisällä.²³⁰

Venäläisten kiviin asuinrakennuksiin perustunut kaupunkisuunnittelu ei joka tapauksessa ollut vielä lyönyt läpi Turussa 1810-luvulla, mistä syystä af Schulténitkin noudattivat vallalla ollutta puutalorakentamista. Af Schulténien muodinmukaisen asuinrakennuksen seurustelun kannalta keskeisimmät huoneet sijaitsivat talon eteläisellä joen puolella. Keskellä rakennusta oli suuri 66 neliön kokoinen sali, jonne pääsi suoraan sisäänkäynnin ja tampuurin eli eteisen kautta. Sali, joka toimi tanssiaisten näyttämönä ja todennäköisesti myös ruokailutilana, oli sijoitettu joen puolelle ja siitä oli yhteys piiankamarin kautta keittiöön. Salista vasemmalle sijaitsi erillinen seurusteluhuone, joka oli nimetty salongiksi, *salon*. Sen vieressä oli förmaaki. Salista oli käynti myös joen puolella oikealla olleeseen herrojen förmaakiin, jossa isäntä vastaanotti ja viihdytti vieraitaan. Naisten förmaakia ei löydy asunnon lopullisesta pohjakuvasta, mutta rakennuksen luonnosversioihin sellainen oli suunniteltu.²³¹ Todennäköisesti naisten förmaaki oli nimenomaan salongin viereinen förmaaki.

Nathanael af Schulténin ja hänen vaimonsa Jacobina Finckenbergin makuuhuone sekä heidän tytärtensä makuuhuone sijaitsivat rakennuksen pihanpuoleisella sivustalla. Pihan puolella sijaitsivat myös keittiötilat sekä palvelusväen huoneet.²³² Huoneiden sijoittelu oli samalainen myös professori, piispa Jacob Tengströmin kaupunkiasunnossa, Luostarikorttelissa 117, jossa asunnon julkisivu oli itäistä kaupunginosaa halkoneen Kuninkaankadun varrella.²³³ Af Schulténien asunnon pohjakuvasta käy ilmi, miten rakennus oli suunniteltu seurallisuuden ihanteiden ja kulttuurin mukaisesti. Sali toimi keskeisenä kokoojatilana, jonka ympärille muut seurallisuuden kannalta keskeiset huoneet sijoituivat. Suunnittelun lähtökohtana oli, että kodista tuli vilkas seuraelämän keskipiste.

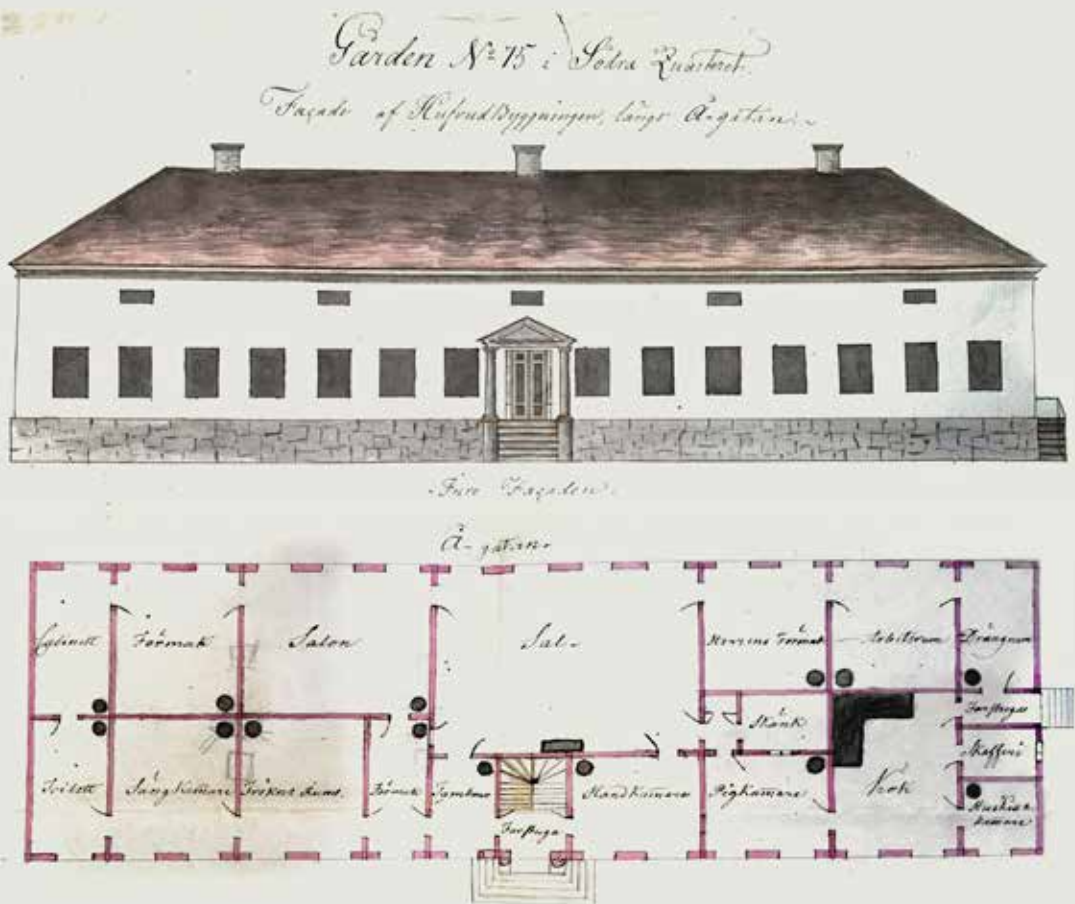
²²⁹ Savolainen 2017, 201; Paasikivi 2001, 7–14; Dahlström 1930, 248–263. Kivisestä puoti- ja varastorakennuksesta ks. esim. Savolainen 2014, 33. Uusi venäläisten aikaansaama rakennusjärjestys otettiin käyttöön 1823, mutta sekään ei vielä oleellisesti vaikuttanut kivistä rakennettujen asuintalojen suosioon. Paasikivi 2001, 7–12.

²³⁰ Ijäs 2015, 99–100.

²³¹ Rakennuspiirustukset, Vol. 21 ja 97, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB

²³² Rakennuspiirustukset, Vol. 21 ja 97, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB; EK 75 palovakuutusasiakirja n:o 96/1819, Hd:9, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA.

²³³ Savolainen 2014, 47. Ks. myös Lehtonen 1996, 84–85.

Eteläkorttelin tontilla 75 sijainneen af Schulténien talon sisäpihan julkisivu ja pohjapiirros. Rakennuksen suunnitteli professori Gabriel Bonsdorff vuonna 1813.

Af Schulténien talon tärkeimpien huoneiden ikkunat antoivat Aurajoelle, mutta asunnon paraatipuoli ja pääovi oli kuitenkin sisäpihalle päin.²³⁴ Osin tähän oli syynä arkitektonisesti yhtenäinen kaupunkikuva, jota Turussa pyrittiin vaalimaan nimenomaan katunäkymien osalta, vaikka kaupunkirakentamista määritellyt varsinainen rakennusjärjestys otettiin Turussa käyttöön vasta 1823.²³⁵ Reitti pääovelle Kuningattarekadulla sijainneesta pääportista kulki puutarhan halki. Portin vieressä sijaitsi tontin toinen asuinrakennus, jossa majoittuivat perheen palkolliset. Lisäksi tontilla oli tallin, vaunuliiterin ja lampolan yhdistänyt rakennus sekä erillinen kivimakasiini. Iso osa tontista oli varattu puutarhalle, jossa kasvoi sekä hyöty- että koristekasveja.²³⁶ Toteutus noudatti muodinmukaista elämäntapaa, sillä eurooppalaisen eliitin valtasi 1700-luvulla kaupunkipuutarhainnostonus, ja siten

²³⁴ Rakennuspiirustukset, Vol. 21, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

²³⁵ Kärki 2014, 351–352. Käytännössä tosin vasta Turun palon jälkeen kaupunki alkoi noudattaa rakennusjärjestystä.

²³⁶ EK 75 palovakuutusasiakirja n:o 96/1819, Hd:9, Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, KA; Rakennuspiirustukset, Vol. 21, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.; Savolainen 2014, 51.

myös Turkuun perustettiin kasvavissa määrin yksityisiä puutarhoja 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa.²³⁷

Joen puoleisilla huoneilla oli merkitystä kodin ja kaupungin välisen kommunikaation näkökulmasta. Seurusteluhuoneen ja förmaakin ikkunoista oli mieluisaa katsella ulos kadulle ja seurata kaupungin vilskettä. Kadulla kävelleiden henkilöiden ja tapahtumien tarkkailusta oli varmasti hyötyä myöhemmin, kun seurapiiri kokoontui keskustelemaan ja juoruamaan. Katsominen ja nähtävillä oleminen toimivat myös toiseen suuntaan, sillä matalat, yksikerroksiset puutalot mahdollistivat kaduilta asuntoihin sisään katsomisen. Näkymään vaikutti talojen kivijalkojen koko. Matalampien talojen kohdalla näkymä kadulta sisään oli parempi, mutta korkeampien kivijalkojenkin kohdalla näkymä ainakin ikkunan välittömään läheisyyteen oli mahdollinen. Vuorovaikutus ulkopuolen kanssa oli mahdollisesti syynä keskeisten seurallisuutta rakentaneiden huoneiden sijaintiin kadun puoleisella reunalla. Asunnon ja katutason välisen vuorovaikutuksen havainnoi myös Johan Winter. Hän oli kävelyretkensä aikana 20. lokakuuta 1817 ohittanut Willebrandin talon ja silmäillyt ikkunan äärellä istunutta Charlottaa, jonka pää oli viehättävästi kallistunut kättä vasten.²³⁸ Pari vuotta myöhemmin Winter kirjoittaa nähneensä ikkunan kautta Rosina Haartmanin kotonaan soittamassa fortepianoa.²³⁹ Kummassakaan tapauksessa Winter ei vierailut asunnoissa, mutta juuri vierailukulttuurin näkökulmasta kommunikaatio ikkunan ja katutason välillä oli merkityksellistä. Etenkin valaistuksella oli mahdollista viestiä muille läsnäolosta ja omasta sosiaalisesta elämästä.

Säätyläiskoti oli keskeinen seurapiirin näyttämö, jonka yleisö oli monesti kodin ulkopuolella. Eliitin kotien julkisuus ei siis ulottunut pelkästään sisätiloihin, vaan myös siihen, miltä elämä näytti ja kuulosti katutasosta havainnoituna. Erityisesti kodeissa järjestetyt tanssiaiset ja muut seuraelämän pidot näkyivät ja kuuluivat kadulle ja siten kaupunkilaisille. Johan Winter havainnoi 29. marraskuuta 1816, kuinka hän yöllä kotimatallaan kuuli ”tanssin ääniä Maexmontanilta, juopuneita ukkoja”.²⁴⁰ Musiikin ja juhlanpidon äänet kertoivat muille talonomistajien seurallisuuden puitteiden olevan kunnossa. Äänillä oli suuri merkitys uuden ajan kaupunkien tiedonvälityksessä. Turussa kaikuivat Tuomiokirkon kellot, rummun lyönnit ja torvensoitto, joilla ilmoitettiin kellonajoista, kaupungin ohjeistuksista ja jopa varkauksista.²⁴¹

²³⁷ Savolainen 2018, 147–160; Ilmakunnas 2016, 65–69.

²³⁸ Winterin päiväkirja 20.10.1817. Charlottan sukunimi ei käy merkinnästä ilmi, mutta todennäköisesti kyse oli Charlotta Willebrandista.

²³⁹ Winterin päiväkirja 5.3.1819. Ks. myös Winterin päiväkirja 14.11.1815 ja 16.9.1817. Myös 1800-luvun alun Viipurissa tiedetään säätyläisten kommunikoineen ikkunan ja katutason välillä. Ks. Ijäs 2018b, 164–165.

²⁴⁰ Winterin päiväkirja 29.11.1816.

²⁴¹ Savolainen 2017, 253–262.

Seuraelämän tilat

Seuraelämän oli tarkoitus näkyä muille kaupunkilaisille, eikä sitä ollut tarkoitukseen piilottaa. Eliitin seuraelämän tilat olivat eksklusiivisia, seurapiireille varattuja tiloja, mutta samalla ne olivat tietoisesti suunniteltuja näyttämöitä. Säätyläiskotien huonejaot olisi yhtä hyvin voitu suunnitella niin, että kodin seurallisuudelle pyhitetyt huoneet olisi sijoitettu pihan puolelle lähemmäksi pääovea. Ruotsin Arbogassa asuntojen edustustilat, joissa vieraita kestettiin, sijaitsivat nimenomaan rakennuksen etuosassa.²⁴² Kotien huonejaottelua voi tarkastella nimenomaan näyttämön näkökulmasta. Näyttämöä analyttisenä työkaluna on käyttänyt myös Gudrun Andersson, joka on Arbogaa koskevassa tutkimuksessaan hyödyntänyt Erving Goffmanin ajatusta etu- ja takanäyttämöistä tilan jakajina ja käyttäytymisen ohjaajina. Ajatuksen mukaisesti tilassa oli julkinen puoli, näyttämö, ja yksityisempi, näyttämökulissien takainen puoli, joihin liitetyt sosiaaliset merkitykset ohjasivat yksilöiden käyttäytymistä. Kodin erilaiset sosiaaliset funktiot ja tarpeet korostuivat seuraelämän tilojen yleistyessä aikakauden arkkitehtuurissa.²⁴³

Ajatusta kodin jakautumisesta ei tule kuitenkaan ulottaa koskemaan ylipäänsä kodin asemaa seurapiireille. Kodin merkitys ei ollut 1700-luvun eliitille täysin yksityinen, muttei täysin julkinenkaan, vaan pikemminkin limittäinen. Historioitsija Amanda Vickeryn mukaan seurallisuuden ihanne ei tunnista yksityinen–julkinen-dikotomiaa, vaan se pikemminkin vastustaa sitä ja pyrkii yhdistämään ne. Koti oli näyttämö, joka taipui moneen lavastukseen, roolitukseen ja juoneen. Jopa kaikkein yksityisimmät tapaamiset olivat osa seuraelämää, jossa vuoroteltiin avoimien tapahtumien ja pienen, valikoidun osallistujajoukon vierailujen kesken.²⁴⁴ Marie Steinrud taas on kuvannut julkisen ja yksityisen tilan välistä suhdetta enemmän skaalaksi kuin kahdeksi erilliseksi navaksi.²⁴⁵ Vickeryn ja Steinrudin näkemyksiä ei tule silti ymmärtää niin, etteikö tiloja olisi toisinaan myös jaettu naisten ja miesten alueiksi. Tilan sukupuolittuneisuutta ilmaistiin tilankäytön lisäksi esimerkiksi värein ja materiaalein.²⁴⁶ Miehillä ja naisilla saattoi olla omat förmaakinsa ja työskentelytilansa. Jako ei kuitenkaan ollut muuttumaton, vaan käytännöt Turussa olivat tapauskohtaisia ja vaihtelevia.

Isommissa säätyläiskodeissa huonejärjestys oli osin sukupuolitettu siten, että naisilla ja miehillä oli omat seurustelutilansa. Näin oli toimittu myös af Schulténien asunnossa, jossa miehillä ja naisilla oli omat förmaakinsa, joissa viihdytettiin seuralaisia.²⁴⁷ Förmaaki oli 1700-luvun uutuus. Se oli rakennuksen keskeisin seurustelun tila, salonki, jonka viihtyvyyteen panostettiin ja kalustuksessa huomioitiin keskustelu pienissä ryhmissä ja

²⁴² Andersson 2009, 120–123.

²⁴³ Andersson 2009, 120–123. Ks. myös Ijäs 2015, 111. Goffmanin ajatuksista tarkemmin ks. Goffman 1990 (1959).

²⁴⁴ Vickery 1998, 196–202. Vrt. Windahl Pontén 2020, 88–90; Andersson 2009, 121–125.

²⁴⁵ Steinrud 2008, 21–22. Ks. myös Windahl Pontén 2020, 90–91.

²⁴⁶ Ilmakunnas 2019, 26–27.

²⁴⁷ Rakennuspiirustukset, Vol. 21, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

Naiset ja miehet pelaavat yhdessä seurapeliä August Mannerheimin akvarellissa.

ajanvietepelien pelaaminen.²⁴⁸ Samanlainen huonejako naisten ja miesten förmaakeihin oli myös Pohjoiskorttelissa 67, jossa 1815 asui esittelijäsihteeri Reinhold Stiervald perheineen.²⁴⁹ Sukupuolten omia tiloja ei tule kuitenkaan tulkita liian jyrkästi erottavina tilallisina tekijöinä. Naiset ja miehet seurustelivat Turussa myös keskenään samoissa tiloissa eikä illanviettojen aikana välttämättä vetäydytty omiin sukupuolitettuihin tiloihin. Toki eliitillä oli myös tilaisuuksia, joissa naiset ja miehet olivat vain keskenään, mutta yhtä lailla illanviettoihin kokoonnuttiin keskustelemaan, pelaamaan, viihtymään ja tanssimaan yhdessä.²⁵⁰

Förmaaki ei ollut af Schulténien talon ainoa seurustelutila, vaan myös erikseen nimetty sali ja salonki olivat seuraelämän käytössä. Talon suurimpana ja keskeisimpänä huoneena sali oli tarkoitettu sekä illallisia että tanssimista varten.²⁵¹ Salongissa viihdytettiin pienempiä seurueita ja siellä oli mahdollista seurustella myös kodissa järjestettyjen juhlien aikaan. Kaikissa eliitin kodeissa ei ollut förmaakin lisäksi erillistä salonkia, joten förmaakin ja salongin käyttötarkoitukset olivat rinnasteiset. Säätyläiskotien förmaakeissa oli mahdollista myös tanssia, mikäli vieraiden lukumäärä ylitti salin tanssikapasiteetin. Näin toimittiin esimerkiksi Helsingissä tammikuussa 1820, kun eräissä assembléissa väkimäärä kasvoi salissa niin suureksi, että förmaaki piti ottaa käyttöön.²⁵² Af Schulténien asunnon huoneiden asettelu

²⁴⁸ Savolainen 2014, 44–47; Andersson 2009, 121–123.

²⁴⁹ Turun henkikirja 1815, T:7, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA; Savolainen 2014, 46.

²⁵⁰ Winterin päiväkirja 5.2.1815, 2.12.1817 ja 23.3.1818. Vrt. esim. Ilmakunnas 2019; Glover 2011, 79–109.

²⁵¹ Vrt. Winterin päiväkirja 27.4.1818.

²⁵² Tollin kirje 24.1.1820 Wallenstjernalle, I, Perno-Samlingen, HS, ÅAB. Ks. myös Winterin päiväkirja 30.12.1815.

ja seuraelämälle pyhitetyt tilat kertovat seurallisuuden merkityksestä talon asukkaille. He olivat valmiita rakentamaan erilaisia tiloja, joiden käyttötarkoitus oli julkinen tai puolijulkinen seurustelu, ja siten ottamaan osaa yhteisöön, jonka täysvaltaiseksi jäseniksi he olivat päässeet vasta 1813 tapahtuneen muuton jälkeen. Koti, joka täytti kaikki seurallisuuden sille osoittamat vaatimukset, auttoi uusien kontaktien luomisessa ja verkostoitumisessa.

Seuraelämän kannalta merkitystä oli myös asunnon sisäänkäynneillä. Af Schulténien asuinrakennukseen oli rakennettu kaksi erillistä sisäänkäyntiä, mikä oli tapana yleistynyt 1700-luvun lopulla. Rakennuksen keskellä oli pääsisäänkäynti herrasväelle ja läntisellä sivustalla pienempi sisäänkäynti palkollisille. Tämä järjestely rajasi asunnon osat selkeämmin säätyläisten ja palkollisten tiloihin. Ne olivat yhteydessä keskenään, mutta tällä järjestelyllä palvelusväki oli mahdollista pitää erillään seurustelutiloista. Pääovesta oli suora kulku seurustelutiloihin, mikä oli tärkeää, kun seurapiiriläiset saapuivat vierailulle.²⁵³ Eriytyneet tilat olivat tyypillisiä herrasväen asunnoissa ja mitä isommista asuinkokonaisuuksista oli kyse, sitä selkeämmät rajat perheen ja palkollisten välillä olivat.²⁵⁴

Kotien ehostaminen seurapiirejä varten

Oman asunnon ehostaminen korjaamalla, uudistamalla ja sisustamalla oli oleellinen osa eliitin asumiskulttuuria. Eliitti oli luonut itselleen monipuolisen materiaalisen kulttuurin ja jo aiemmin mainitun hyvän maun, jonka osoittamiseen kuuluivat kiinteänä osana asuntojen sisustaminen ja ehostaminen. Oman elinympäristön kohentaminen ja koristeleminen toinen toistaan ylellisemmillä esineillä ja somisteilla oli tärkeä osa oman aseman ilmentämistä. Kyse oli symboliikasta, jonka avulla omakuvaa rakennettiin, ja jonka eliitti hallitsi, olihan se sen itse luonut. Ylimpinä kotien hierarkiassa olivat palatsit ja kartanot, mutta myös muiden säätyläisten taloilla oli merkittävä asema yhteiskunnallisen aseman osoittamisen välineinä. Symboliikan käyttäminen oman aseman ilmentämisessä ei koskenut tosin pelkästään eliittiä, vaan se liittyi monenlaisten yhteisöjen elämään. Jokaisella yhteiskunnan hierarkkisella tasolla oli omat keinonsa osoittaa oma asemansa suhteessa muihin.²⁵⁵ Yhtä lailla käsityöläismestarit kuin kauppiaatkin erottautuivat niin työläisistä, palkollisista kuin toisistaan hyödyntämällä omia tunnuksia ja oman yhteisönsä symboliikkaa.

Asuntojen omistajina seurapiiriin kuuluneiden turkulaisten oli seurattava arkkitehtuurin kehitystä ja aikakauden muotisuuntauksia. Koti ilmensi sosiaalista ja yhteiskunnallista asemaa yhteisössä eikä sen huolenpitoa auttanut lyödä laimin. Kuvaava esimerkki asunnon kunnostamisen ja laajentamisen kautta tapahtuneesta pyrkimyksestä nostaa omaa sosiaalista

²⁵³ Rakennuspiirustukset, Vol. 21 ja 97, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

²⁵⁴ Ilmakunnas 2016, 63–71.

²⁵⁵ Ijäs 2018a, 135–142; Ilmakunnas 2016, 72–82; Andersson 2009, 107–108. Ks. laajemmin esim. teokset: Johanna Ilmakunnas & Jon Stobart (toim.), *A Taste for Luxury in Early Modern Europe: Display, Acquisition and Boundaries* (2017); Deborah Simonton, Marjo Kaartinen & Anne Montenach (toim.), *Luxury and Gender in European Towns, 1700–1914* (2014). Ks. myös Wolff 2000.

asemaa on Johan Winterin kirjaus kesäkuulta 1814, jolloin luutnantti Hall myi kultaseppä Norringille Uudenmaankadun ja Hämeenkadun kulmasta tontin noin 10 000 taalerilla. Winterin mukaan Norring aikoi korjauttaa uuden talonsa katon, nostaa samalla asunnon huonekorkeutta ja laitattaa isommat ikkunat ja ovet, ”sekä antaa kaikelle paremman ulkonäön, vaikka itse runko on vanha ja rapistunut sekä, koottu kahdesta rakennuksesta”.²⁵⁶ Samanlaisia uudistuksia suunnitteli myös hovioikeudenneuvos Carl Adam Avellan, joka aikoi uusia salinsa lattia ja seiniensä vuorilaudoituksen sekä maalata talon. Winterin mukaan ehostuksen motivaationa oli Avellanin toive uuden puolison löytymisestä.²⁵⁷ Rakenteiden ohella muutos käsitti varmasti myös sisustuksellisia uudistuksia.

Säätyläisasuntojen sisustus oli 1810-luvulla Turussa värikästä. Asuntojen ikkunoihin

²⁵⁶ ”[...] samt ge allt ett bättre utseende ehuru sjelfva stommen är gamal och förfallen, samt, hopskarfvad, af 2. bygningar” Winterin päiväkirja 20.6.1814.

²⁵⁷ Winterin päiväkirja 8.8.1816.

Seurustelua salongin sohvilla. August Mannerheimin akvarelli.

oli ripustettu värikkäitä villa-, tafti-, musliini- ja silkkiverhoja ja lattiailla oli mattoja monesta eri materiaalista. Seinillä oli perheenjäsenten ja tunnettujen henkilöiden muotokuvia, maisemamaalauksia, Raamatun aiheita tai maalattuja tapetteja. Joillain kaupunkilaisilla oli esillä myös kipsiveistoksia ja rintakuvia. Kauniiksi sisustettuja huoneita valaisivat kynttilät, jotka kiinnitettiin pronssiin kattoamppeleihin tai loisteliaampiin kristallikruunuihin. Lisäksi valoa toivat pöytälamput, kyntteliköt ja lampetit. Tyyli oli mahdollisuuksien mukaan muodikasta empireä, joskin vanhempaa kustavilaista tyyliä oli edelleen paljon asunnoissa.²⁵⁸ Ylellisyyttä korostivat myös erilaiset kulta- ja hopeaesineet, joita turkulainen eliitti oli kerännyt kotiensa koristeeksi ahkerasti jo 1700-luvun lopulta lähtien.²⁵⁹ Kaikkien elementtien tuli tarjota viihtyisä tila asumiselle ja seurustelulle ja viestiä ulospäin omistajan asemaa, varallisuutta ja ennen kaikkea hyvää makua.

²⁵⁸ Von Hellens-Holmberg 2003 (1934), 61–74. Vrt. Andersson 2009, 148–169.

²⁵⁹ Vainio-Korhonen 1994, 135–145.

Kaupungin säätyläiskotien sisustuksesta ja kalustuksesta parhaiten tietoa tarjoavat aikakauden perukirjat, joihin kirjattiin yleensä tarkasti vainajan omaisuus. Niin liinavaatteet, huonekalut, padat, kattilat, kirjat, toilettivälineet kuin hopeaesineet lueteltiin, joskaan täydellisiä omaisuusluetteloita ne eivät olleet.²⁶⁰ Tarkempien sisustuksellisten ratkaisujen osalta perukirjat tulevat avuksi kuitenkin vain niissä tapauksissa, kun perunkirjoitettu omaisuus on lueteltu huonekohtaisesti. Näin on toimittu kenraali Ernst Gustaf von Willebrandin vuoden 1810 perukirjassa hänen Turun Eteläkorttelissa tontilla 69–71 sijainneen kaupunkiasuntonsa kohdalla. Kenraalin suuri kaupunkiasunto koostui 13 huoneesta, joista useampi oli seurustelukäytössä. Föрмаakeja on mainittu kaksi, joista suuressa sinisessä föрмаakissa oli kaksi sohvaa, neljä nojatuolia, marmoritasoinen pöytä, kristallikruunu, kristallikynttelikkö, kaksi marmorivaasia sekä alabasterista tehty pöytäkello. Toiseen föрмаakiin taas oli sijoitettu pelipöytä. Föрмаakien ohella seurustelutiloiksi voidaan laskea myös divaanihuone, ruokasali, salonki sekä naisten oleskeluhuone. Divaanihuoneessa oli nimensä mukaisesti divaanisohva, samoin salongissa, joka oli sisustettu myös nojatuolein ja mahonkinisin pelipöydin. Tapeteista, maalauksista ja muusta sisustuksesta ei todeta perukirjan huonekohtaisessa erittelyssä mitään, mutta asiakirjassa mainitaan peilejä, valaisimia ja yksittäisiä pienesineitä.²⁶¹ Perukirjasta voi päätellä, että Willebrandien asunto oli sisustettu nimenomaan seurapiirejä silmällä pitäen. Useampi huone oli sisustettu niin, että niissä voitiin ottaa vastaan vieraita ja seurustella pidempiäkin aikoja.

Vastaavanlaisia huonekaluja löytyy myös hovioikeudenneuvos Adolph Fredric Tandefeltin ja professori Wilhem G. Laguksen kodeista 1828 tehdyissä vahinkoluetteloissa. Molempien asuinrakennukset tuhoutuivat Turun palossa, minkä takia he tekivät huonekohtaisen vahinkoluettelon. Molemmilla oli taloissaan kaksi föрмаakia, jotka oli sisustettu pehmustetuin tuolein, sohvin, pelipöydin, kristallikruunuin ja ikkunaverhoin. Molemmilla toinen föрмаakeista oli edustuksellisempi. Tandefeltilla sen sisustukseen kuului Aleksanteri I:n muotokuva, pelipöytä varusteineen, kipsipotretti, muutama tukholmalainen kaiverrus, sitra sekä kirjoituspöytä. Asunnoissa oli lisäksi salit ruokailua ja teetarjoilua varten sekä työhuoneet. Laguksen yhdeksän huoneen talossa oli lisäksi hänen henkilökohtainen seurusteluhuoneensa, jossa oli sohva, 11 tuolia, mahonkinen pelipöytä, iso visapöytä, kirjahyllyjä, kahdeksan muotokuvaa ja neljä kipsimedaljonkia sekä valaisimia ja iso matto.²⁶²

Luetteloissa mainitut huonekalut ja niiden muodostamat huonekokonaisuudet vahvistavat palovakuutusten antamaa kuvaa erillisistä seurustelutiloista. Varakkaat seurapiiriläiset panostivat seurustelutilojen viihtyvyyteen erilaisin keinoin. Ensiarvoisia olivat pehmeät istuimet, riittävä valaistus sekä erilaiset peli- ja tarjoilupöydät, jotka kaikki oletusarvoisesti kuuluivat 1800-luvun alun seurallisuuden toteuttamiseen. Oleellista ei ollut se, käytettiinkö

²⁶⁰ Perukirjoista ks. esim. Ilmakunnas 2011, 395–396 ja Vainio-Korhonen 1994, 132–152.

²⁶¹ Ernst Willebrandin perukirja 1810, aatelin perukirjat Ecm:1, Turun hovioikeuden arkisto, KA Turku. Ruokasalin merkityksestä yleisesti ks. Ilmakunnas 2016, 80.

²⁶² Molemmat vahinkoluettelot on julkaistu Turun maakuntamuseon monisteita -sarjassa. von Hellens-Holmberg 2003, 62–64, 68–70.

seurallisuuden tarkoituksiin varattuja huoneita ja huonekaluja jatkuvasti, sillä ne viestivät omistajansa hyvää makua ja kulttuurista pääomaa myös käyttämättöminä. Sisustuksella oli mahdollista ilmaista myös poliittista uskollisuutta, kuten Tandefeltin Aleksanterin keisarikuvan tapauksessa. Se oli viesti ennen kaikkea huoneessa vierailijoille.

Seuraelämän kannalta huonekalujen liikuteltavuus oli toiminnallisuuden ohella tärkeää, ja huonekaluja oli mahdollista luonnollisesti myös siirtää huoneesta toiseen. Illalliset ja tanssiaisat saattoivat kerätä paljon väkeä säätyläiskoteihin, mikä tarkoitti ahtautta ja vaati tilapäisiä järjestelyitä, jotta illan kulku oli sujuvaa. Tyypillistä oli, että pöytiä ja tuoleja siirrettiin tanssin ja ruokailun vuoksi ympäri huoneistoa, jotta tarvittava tila saatiin luotua. Helmikuussa 1815 Winter vieraili hovioikeudenneuvos August Krookin luona juhlassa, jonne oli kutsuttu pääasiassa nuoria naimattomia säätyläisnaisia ja -miehiä. Juhlassa ensin tanssittiin alkuillasta, minkä jälkeen pöydät kannettiin esille, jotta huoneisiin saatiin tarjoilupöydän lisäksi ruokailupöytiä. Tämän jälkeen pöydät siirrettiin uudelleen, jotta tanssi saattoi jatkua myöhäiseen yöhön asti.²⁶³ Maaliskuussa 1817 taas assessor Richterin luokse oli Winterin todistuksen mukaan kokoontunut 110 ihmistä, jotka ensin tanssivat ja sitten pelasivat, minkä jälkeen vuorossa oli ruokailu ja uudestaan tanssit.²⁶⁴ Huonekaluja oli siirreltävä, jotta kaikki ohjelmat saatiin vietyä läpi isoissa, mutta varsin täysissä huoneissa.

Säätyläiset, etenkin varakkaampi eliitti, sisustivat asuntojaan myös maalauksilla ja taide-esineillä. Ne olivat ihailtuja kulutushyödykkeitä, mutta samalla ne myös ilmensivät omistajiensa makua ja statusta. Taiteen tarkoituksena oli osoittaa talossa käyneille vieraille perheen taloudellista ja kulttuurista asemaa sekä sosiaalista ymmärrystä, jonka pohjalle seurallisuus rakentui.²⁶⁵ Taide olikin osa säätyläiskulttuuria jo 1700-luvulla myös pienemmissä kaupungeissa, ja monilla oli laajoja kokoelmia asunnoissaan.²⁶⁶ Turussa af Schulténeilla oli useita tauluja kodissaan, mikä käy ilmi kabinetin ja makuuhuoneen säilyneistä ripustustiedoista. Makuuhuoneessa af Schulténeilla oli seinillään kahdeksan taulua ja kabinetissa peräti 43 taulua. Listaan kirjatusta nimistä voi päätellä, että osa tauluista oli maisemamaalauksia ja osa asetelmia, joissa oli kuvattu esimerkiksi kukkia. Näiden lisäksi af Schulténit olivat ripustaneet seinilleen useita henkilökuvia, joista monet kuvasivat tunnettuja historiallisia henkilöitä, kuten Isaac Newtonia, Marie Antoinetta, Voltairea ja Rousseauta. Sivistyksen ohella kokoelma osoitti myös hyvää makua ja kiinnostusta taiteeseen, sillä teokset oli ripustettu teemoittain. Tärkeimmät teokset, kuten muotokuvat, olivat kabinetin suurella seinällä. Kabinetin ja mahdollisten muiden huoneiden taidekokoelmaa näytettiin vieraille ja muille seurapiirin jäsenille ja siten ne olivat samaa symbolista viestintää kuin huonekalut, astiastot ja muut kulutustavarat.²⁶⁷

²⁶³ Winterin päiväkirja 9.2.1815. Ks. myös Winterin päiväkirja 12.1.1819. Huonekalujen siirtelemisestä ks. myös Ilmakunnas 2019, 17–18.

²⁶⁴ Winterin päiväkirja 6.3.1817.

²⁶⁵ Ilmakunnas 2017, 247–248; Ahlund 2015, 378–382.

²⁶⁶ Ahlund 2015, 415–417; Andersson 2009, 178–184.

²⁶⁷ Taulujen sijoittelumuistio, vol. 21, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

Turussa tauluja myytiin huutokaupoissa, jolloin säätyläisten omistuksessa olleet taulut kiersivät ostajalta toiselle. Näin taiteella, kuten muillakin ylellisyys- ja kulutusesineillä, oli jälleenmyyntimarkkinat, eivätkä hankitut taide-esineet tai huonekalut olleet suinkaan aina uusia.²⁶⁸ Taidetta saattoi hankkia myös suoraan taiteilijoilta, joita Turussa kävi tasaisin väliajoin. Esimerkiksi elokuun lopulla 1814 Turkuun saapui Tukholmasta taideakatemian kouluttama miniatyyri- ja potrettimaalari Salomon Hofling, joka etsi lisätuloja Suomesta. Turussa vaikutti myös tunnetun kuvataiteilijan Pehr Hilleströmin opissa ollut Erik Wilhelm Le Moine, joka kuului Johan Winterin ystäväpiiriin ja kaupungin seurapiireihin.²⁶⁹ Säätyläiset maalauttivat teoksia myös Tukholmassa käydessään, sillä kaupungissa oli huomattavasti suuremmat taidemarkkinat kuin Turussa. Tukholma oli moninkertaisesti suurempi kaupunki ja siellä toimi lukuisia Ruotsin taideakatemian kouluttamia taiteilijoita.²⁷⁰ Af Schulténien kokoelma oli varmasti pääosin karttunut nimenomaan Ruotsissa vietettyjen vuosien aikana.

Koteihin panostaminen huoneiden järjestämisen ja kalustamisen avulla päätyivät myös osaksi aikakauden seuraelämän opaskirjallisuutta. Kurkistusaukon 1800-luvun alun eurooppalaisen eliitin kotien sisustusideaaleihin tarjoaa böömiläinen Gottfried Immanuel Wenzel seuraelämän ohje- tai etikettikirjassaan *En Man af Werld, eller Reglor för ett fint och behagligt lefnadsätt* (1822), jossa oli omistettu kokonainen luku säädylliselle ja ajanmukaiselle kodille. Kaiken talossa piti osoittaa, että tietoisuus, koulutus ja sivistyneet tavat olivat vallitsevia asioita omistajiensa elämässä. Näitä ilmaistiin niin maalauksilla, koristuksilla kuin huonekaluilla. Tärkeää oli oikea, hyvä maku ja maailman muotivirtausten tunteminen (*werldskänndom*). Wenzelin opaskirja pyrki neuvomaan huoneiden sisustamisessa. Huoneet tuli kalustaa hyvällä maulla, mutta liiallista loistoa kannatti välttää. Etikettikirjan kotia käsittelevä osio keskittyy neljään eri huoneeseen: förmaakiin eli edustustilaan, asuinhuoneeseen, sänkykamariin ja työhuoneeseen.²⁷¹ Nämä kaikki edustivat talon julkista puolta eli tilaa, jossa vastaanotettiin ja viihdytettiin vieraita.²⁷² Wenzelin kirja opasti erityisesti niitä säätyläisiä, jotka eivät kuuluneet ylimpään eliittiin ja olivat siten jääneet vähemmälle hyvän maun kasvatukselle. Kirjassa esitetyt ohjeet tavoittelivat sellaisia ihanteita, joita eliitin elämäntapojen katsottiin edustavan.

Wenzelin huonejaossa förmaakin tehtävä oli vieraiden vastaanottaminen. Asianmukainen förmaaki oli kalustettu marmorilevyllä katetulla pöydällä, erilaisilla leposohvilla tai divaaneilla ja peilillä. Valaistuksesta huolehti kynttiläkruunu ja aikaa saattoi seurata seinä- tai pöytäkellon viisareista. Maalausten, tapettien ja koristeiden tuli olla hillittyjä ja

²⁶⁸ Winterin päiväkirja 20.4.1815 ja 22.11.1815.

²⁶⁹ Winterin päiväkirja 26.8.1814. Lemoinesta ks. Winterin päiväkirja 2.7.1813, 2.8.1813 ja 24.9.1813.

²⁷⁰ Winterin päiväkirja 4.12.1815.

²⁷¹ Wenzell 1822, 116–122. Wenzelin teos julkaistiin alun perin saksaksi 1801 nimellä *Der Mann von Welt; oder Grundsätze und Regeln des Anstandes, der Grazie, der feinen Lebensart und der wahren Höflichkeit*. Olen tässä työssä hyödyntänyt teoksesta 1822 tehtyä ruotsinnoista.

²⁷² Savolainen 2014, 44–51. Savolainen ei tosin mainitse työhuonetta, mikä johtuu siitä, että tällaisia huoneita ei suoraan eroteltu omakseen turkulaisissa 1700-lopun ja 1800-luvun alun palovakuutusasiakirjoissa. Todennäköisesti monen asunnon kamarissa oli kuitenkin työhuone jo tuolloin.

yksinkertaisia. Myös huonekalujen tarkemmalle sijoittelulle oli omat ohjeensa. Keskeistä oli, että kaiken tuli olla kauniilla maulla valittu ja symmetrisesti aseteltua, jotta haluttu vaikutelma saatiin luotua. Myös asuinhuoneeksi kutsutulla tilalla oli sosiaalinen funktio, sillä ohjekirjan mukaisesti sinne saattoi sijoittaa klaveerin tai pianon. Huoneessa tuli lisäksi olla pieni pöytä, sohva, tuoleja, peili ja komuutti eli kaappi. Asuinhuone oli yhtä lailla perheen käytössä kuin tila, jossa viihdytettiin vieraita. Siitä piti huolen fortepiano sekä huonekalut, jotka mahdollistivat isommankin joukon miellyttävän oleskelun. Se oli kuitenkin vaatimattomammin ja vaaleammin sisustettu kuin förmaaki, jonka tehtävä on selkeämmin edustuksellinen. Sänkykamari taas tuli sijoittaa talon hiljaisempaan puoleen kuitenkin niin, että sen ikkunoista olisi näkymä puutarhaan, mikäli mahdollista. Sama koski työhuonetta, jonka tuli henkiä oppineisuutta ja mielellään yhteyttä antiikkiin.²⁷³

Muodissa olleet värit ja huonekalujen sijoittelu saattoivat tietysti vaihdella eri oppaiden ja vuosien mukaan, eikä niihin kannata kiinnittää liikaa huomiota. Sen sijaan Wenzelin opaskirjassa erityisen kiinnostavaa on kaksi huomiota, jotka vahvistavat aikaisemmin tekemiäni havaintoja, ja joista myös Gudrun Andersson on kirjoittanut: kodin sisustus ja käyttötarkoitus ei ollut vähäpätöinen asia, vaan korostuneen tarkoituksellinen osa eliitin elämää. Oikeanlainen sisustaminen nähtiin askeleena, jonka avulla saattoi nostaa omaa statustaan seurapiireissä.²⁷⁴ Hyvällä maulla sisustettu julkinen tila, erityisesti förmaaki, oli paikka, jossa seurallisuutta toteutettiin. Se oli myös kokonaisuus, jonka avulla viestittiin ulospäin muille seurapiiriin kuuluneille ihmisille omaa asemaa ja varallisuutta: hillitysti, mutta tarpeeksi huomiota herättävästi. Näin rakennettiin näyttämöitä seurapiirejä varten.

Edellä olen analysoinut turkulaisten säätyläisten monimuotoista asumista kaupungissa, jossa sosiaalinen asema, varallisuus, elämäntilanteiden tilapäisyys ja toisaalta vakiintuminen sekä yleinen tarjolla olevien asuntojen saatavuus määrittivät asumistapaa ja sijaintia. Kirjavat asumiskäytännöt vaikuttivat myös seurallisuuteen, sillä asuinrakennuksessa järjestyt juhlat, illalliset ja pienimuotoiset vierailut koskettivat kaikkia tai lähes kaikkia kotitalouteen kuuluneita henkilöitä. Vastaavasti seurallisuuden vaatimukset vaikuttivat tilasuunnitteluun. Kotien huonejaossa korostuivat 1700-luvun jälkimmäiseltä puoliskolta lähtien seurallisuuden toteuttamista varten rakennetut ja sisustetut huoneet, jollaiset säätyläiskodissa tuli olla. Näin kotien funktionaalisuus voimistui. Seurallisuuteen liittyneet harrastukset, kuten musisointi, ompelu, lukeminen ja keskustelu, lisäsivät näiden harjoittamiseen sopivien tilojen tarvetta, mutta samalla eriytetyt tilat myös lisäsivät harrasteita, joiden ympärille myöhemmin vapaa-ajan käsite rakentui. Toisaalta kaikilla ei ollut tilanpuutteen vuoksi mahdollisuutta vastata seurallisuuden vaatimuksiin, mikä lisäsi kaupungissa tarjottujen palveluiden kysyntää.

Turussa moni seurapiirin jäsen joutui asumaan ahtaasti, sillä asunnoista oli pulaa. Niukempi asuminen kosketti siis myös eliittiä, vaikka he eivät muuten vaatimattomasti eläneetkään. Vapaiden asuntojen puute selittää myös osaltaan edellisessä luvussa käsiteltyä

²⁷³ Wenzell 1822, 117–122.

²⁷⁴ Andersson 2009, 128–130.

ravintoloiden suosion kasvua kaupungissa. Seurapiirin jäsenillä ei ollut muuta vaihtoehtoa ruokahuollon järjestämiseksi, kun palvelusväkeä ei voinut juurikaan pitää ahtaissa vuokrahuoneissa. Säätyläisten taitoihin tai asemaan ei sopinut ruoanlaitto, joka kuului palvelusväen tehtäviin. Mahdollista oli, että vuokrasopimuksiin kuului myös jonkinlainen ruokahuolto. Tarvetta ulkoistetuille palveluille kuitenkin oli, mikä johtui juuri asuintilanteesta. Tämän tarpeen ympärille ja sitä tukemaan syntyi seurallisuuden kulttuuria, mikä teki ravintolassa asioimisesta säädynmukaista ja jopa odotettua toimintaa.

Yhteenveto: Seurallisuuden näyttämöt

Turun seurapiirille säätyläiskodit, Seurahuone, teatteri, ravintolat ja kahvilat olivat tiloja, joissa seurallisuutta paitsi toteutettiin, myös opeteltiin, tavoiteltiin ja välillä epäonnistuttiin. Analysoimani tilat olivat Turussa, mutta ne olisivat yhtä lailla voineet sijaita myös muualla Euroopassa. Seurallisuuden tilalliset aspektit olivat yleiseurooppalaisia, saman seurapiiritai eliittikulttuurin tuotteita paikallisin vivahtein. Turussa käynti Bonuvierin teatterissa tai Seurahuoneella ei ollut kokemuksellisesti täysin sama kuin vastaavissa rakennuksissa Tukholmassa, mutta rakennukset olivat täynnä samoja elementtejä, symboleja ja merkkejä, joiden avulla aikakauden eliitti osasi navigoida vieraassakin ympäristössä.

Samanlaisen havainnon tilojen moninaisuudesta on tehnyt Hannah Greig, joka on puhunut Lontoon 1700-luvun tilojen kohdalla ”toimintojen mosaiikista”. Greigin mukaan Lontoon *beau mondea* määritteli ennen kaikkea tilojen ja toimintojen muodostama kokonaisuus, ei jokin yksittäinen huvitus, joka olisi ollut ylitse muiden.²⁷⁵ Myös Turussa kyse oli ennen kaikkea tilojen kudelmasta kuin yksittäisistä paikoista, vaikka Seurahuone olikin tiloista näkyvin ja seurapiireille keskeisin yksittäinen paikka. Yhdessä ne synnyttivät uudenlaista, monin paikoin kaupallistuvaa julkista tilaa ja piiriä, johon yhä laajemmalla joukolla ihmisiä oli mahdollista osallistua.

Keskeinen yhteinen nimittäjä seurapiirien käyttämällä tiloilla oli näyttäytymisen ja näkemisen mahdollistaminen.²⁷⁶ Seurapiirien tilat olivat hyvin näkyvissä Turun kaupunkikuvassa 1810-luvulla. Erityisesti isot ja keskeiset rakennukset, kuten Seurahuone, teatteri sekä tässä työssä vähemmälle huomiolle jäänyt Akatemiatalo, olivat kaupungin maamerkkejä, jotka tunnettiin myös eliitin ulkopuolella. Ne muokkasivat kaupungin silhuettia ja korostivat sen uudenlaista julkisuutta. Tätä tukivat erilaiset ravintolat ja kahvilat, joiden myötä julkisen seurallisuuden tilan määrä kaupungissa kasvoi. Kuvaamani paikat olivat lähtökohtaisesti auki kaikille halukkaille. Todellisuudessa sisäänpääsymaksut, elämäntavan kalleus ja seurallisuuden koodisto näkymättömine ja näkyvine sosiaalisine hierarkioineen

²⁷⁵ Greig 2013, 94–95.

²⁷⁶ Näyttäytymisen ja katsomisen teemasta 1700- ja 1800-luvun eliitin keskuudessa ovat kirjoittaneet mm. Greig 2013; Helsing 2013a; Andersson 2009; Borsay 1989.

aiheuttivat kuitenkin sen, etteivät ne olleet avoimia paikkoja kaikille kaupunkilaisille.²⁷⁷ Siten Seurahuoneella, teatterilla ja ravintoloilla oli myös puolijulkisen luonteensa.

Näyttäytyminen liittyi teatterissa käyntiin ja teatterin kokemukselliseen horisonttiin. Teatteriin mentiin katsomaan paitsi näytöstä, myös katsomaan muita ihmisiä, joiden pukeutuminen, käyttäytyminen ja seuralaiset kiinnostivat. Osallistujat tiesivät tämän, joten muille näyttäytyminen oli tietoinen teko. Aitioita käytettiin toisinaan jopa salonkeina, joissa keskusteltiin ja seurusteltiin muusta ohjelmasta piittaamatta.²⁷⁸ Teatteri erosi kodeista siinäkin, että teatterissa seurusteltiin 500:n, kenties jopa 700 teatterikatsojan näkyvillä. Tällä tavoin teatterissa oltiin kuin valtavan valokeilan alla katsojien tarkkaillessa toisiaan. Teatterissa oli kaksi näyttämöä, varsinainen esiintymislavalla sijainnut näyttämö ja katsojajaloissa sijainnut näyttäytymisen areena.

Teatterin ohella seurahuone oli näyttämö, jonka suuri sali tarjosi tanssimisen rinnalla mahdollisuuden tanssivien ihmisten katsomiselle ja avoimelle näyttäytymiselle. Salin reunoilla oli mahdollista seurata ihmisten liikettä, mutta myös pukeutumista ja tanssipartnereita sekä muita keskenään seurustelevia ja näyttäytyviä säätyläisiä. Siten Seurahuone tilana loi uudenlaisia katsomisen ja näyttäytymisen mahdollisuuksia Turun seurapiirille. Samalla tavalla toimivat myös kahvila- ja ravintolatilat, mutta niissä näyttämö oli pienempi, ja muodoistui useista pienistä huoneista. Samat sosiaalisen kanssakäymisen ja näyttämisen konventiot toimivat kuitenkin vaatimattomammassakin tiloissa.

Myös säätyläiskodit olivat sosiaalisia näyttämöitä, joissa katseella ja esillä ololla oli merkitystä. Kodit oli suunniteltu siten, että ne toteuttivat seurallisuuden ideaalia mahdollisimman ensiluokkaisesti. Huonejako oli suunniteltu seurustelun ehdoilla, mikä teki kodeista vähintäänkin puolijulkisia näyttäytymisen paikkoja. Koti ja sen sisustus olivat kuin esine, jota haluttiin esitellä muille, ja joka myös haluttiin nähdä. Dynamiikka katutilan ja kodin välillä mahdollisti sen, että kadulta saattoi nähdä asuntoihin sisään tai havainnoida ikkunoissa vilahdellutta seuraelämää. Seurustelun kannalta tärkeimmät tilat sijaitsivat turkulaistalojen kadunpuoleisilla sivuilla, joten suhde näytteillä olemiseen ei ollut sattumaa. Kodin ulkoisella habituksella oli mahdollista nostaa omaa statustaan ja näkyvyyttään seurapiireissä.

Kaikki edellä mainitut tilat ovat sosiaalisesti tuotettuja konstruktioita. Seurahuone ja teatteri olivat konkreettisimpia esimerkkejä sosiaalisesti latautuneesta tilasta, sillä ne suunniteltiin ja rakennettiin nimenomaan Turun seurapiiriä varten, eikä niitä vielä ollut olemassa 1810-luvun alussa. Ne toteuttivat seurallisuuden ideaalia jo alusta lähtien. Sama seurallisuuden ihanne ulottui koskemaan myös seurapiirin koteja, jotka vierailukulttuurin myötä saivat erityisen julkisen, tai vähintäänkin puolijulkisen, luonteen. Uudet asuinrakennukset suunniteltiin täyttämään seurallisuuden vaatimukset ja vanhoja rakennuksia kunnostettiin, laajennettiin ja sisustettiin uudelleen erityisesti seurapiirit huomioiden.

²⁷⁷ Vrt. Borsay 1989, 291–292.

²⁷⁸ Helsing 2013b, 108; Greig 2013, 86–94.

III

SEURALLISUUDEN KULTTUURI

Eurooppalaisen eliitin seurallisuuden kulttuurin ilmentymät, kuten sosiaalisiin konventioihin nojannut seurustelu, tanssiaiset, teatteriesitykset ja ateriointi yhteisöllisenä kokemuksena, olivat voimakkaasti sidoksissa maanosan hoveihin 1600- ja 1700-luvulla. Eurooppalaisten pääkaupunkien ja pienempien provinssikaupunkien urbaaneissa seurapiireissä toistettiin samoja tapoja ja seurallisuuden ilmiöitä kuin kuninkaallisissa piireissä. Hovien aristokraattiset piirit seurustelivat usein keskenään, mutta hovin piirien ja kaupunkien seurapiirien välillä tapahtui myös ajatusten, tapojen ja henkilöiden vaihtoa. Toisinaan eliitti seurusteli samoissa tiloissa myös alempien sosiaaliryhmien kanssa.¹ Seurallisuuden kulttuurin leviämisessä ja uudistumisessa oli harvoin kyse yksisuuntaisesta väylästä, vaan pikemmin seurallisuuden tapojen kiertokulusta yhteiskunnassa. Niitä jäljensivät ja toisinsivat puolin ja toisin erilaiset sosiaaliset ryhmät.² Samalla kaupungit kokivat uudenlaisen renessanssin, kun aktiivista seuraelämää osakseen hamunneet seurapiirit rakensivat yhä vaikuttavampia seurallisuuden paikkoja ja käytäntöjä. Osa seurallisuuden tavoista kumpusi hovien huvielämästä, osa taas syntyi kaupunkien seurapiirien omasta tarpeesta. Seurapiireissä tavat jalostuivat eliitin yhteisiksi, ja niiden avulla luotiin yhteisöllisyyttä seurapiirien sisälle ja tuettiin eliittien itsetietoisuutta suhteessa muihin.

---

¹ Lilti 2015, 81–90; Hellsing 2013b; Greig 2012; Wolff 2005, 189–217; Brewer 1997, 87–98; Elias 1983.

² Cirkulaation käsitteestä ja kulttuuri-ilmiöiden leviämisestä ks. Pierre-Yves Beaurepairen, Philippe Bourdinin ja Charlotta Wolffin toimittama teos *Moving scenes: the circulation of music and theatre in Europe, 1700–1815* (2018).

Tässä luvussa käsitelen seurallisuuden kulttuurin ulottuvuuksia Turun seurapiirin arjessa ja juhlassa. Seurapiirien elämä rakentui vierailujen, tanssiaisten, ravintolakäyntien ja kulttuuritapahtumien ympärille, minkä vuoksi keskityn analysoimaan vierailukulttuurin eri muotoja, tanssin intensiivistä roolia seuraelämässä, ateriointitapojen muutosta sekä teatterinäytösten ja konserttien merkitystä seurapiireille. Valitut seurallisuuden eri ilmentymät liittyvät oleellisesti edellisessä luvussa analysoimiini seuraelämän paikkoihin. Seurallisuuden kulttuuri yhdessä seuraelämän tilojen kanssa loi kaupungin seurapiirille uudenlaisen julkisen piirin ja mahdollisti koko seurapiirin tarjoamalla sille olemassaolon edellytykset ja muodot.

Vierailuja vierailujen perään

Herr A. (sitter vid sitt skrifbord i morgonrock, med ett papper i handen).

Huru många ställen har jag nu att besöka? Låt mig se åt. Ett, tu, tre, fyra, hm, hm. – Herre Gud! de gå till trettio på listan, som alla äro ovilkorliga, och artighetsvisiterna se'n! Och jag borde ha dem undangiorda till kl. 10 åtminstone, för att få dröja en längre stund sedan hos Sofi. Anders, se åt hvad klockan är!

Anders. Half nio, herre.

Herr A. Skurk, hvarför har du väckt mig så sent? Död och h–e! [...] ³

Näillä sanoin parodioi eliitin vierailukulttuuria Johan Ludvig Runeberg näytelmässään *Den olycklige nyårs-gratulanten* (1833), jossa herra A:n suunnittelemaat uudenvuodenpäivän vierailukäynnit uhkasivat mennä pieleen aikataulujen pettäessä. Käyntejä oli odottamassa lukuisia, sillä kohteliaisuussäännöt velvoittivat vierailemaan ylempiarvoisten luona. Runeberg kuvasi näytelmässään säätyläisten vierailukulttuurin merkitystä, jotka hän itse hyvin tunsi, ja sitä, miten tärkeästä asiasta oli kyse. Sitaatti paljastaa miten vierailuihin liittyi aikatauluttamista, valmistautumista ja velvoitteita, joita ei välttämättä osattu tai haluttu kyseenalaistaa. Kohteliaisuuskäynnit oli tehtävä siitä huolimatta, että niiden toteuttamiseen ei olisi ollut aikaa ja halukkuutta. ⁴

Runebergin näytelmän juoni perustui uudenvuoden onnittelukäytännölle, joka oli osa päivittäisten tapaamisten ja yhteydenpidon ympärille rakentunutta eliitin vierailukulttuuria. Tämä oli arkipäiväisen seurustelun ja uudenlaisen seurallisuuden kulttuurin perusta, jonka tapahtumapaikkoina olivat kaupunkien säätyläiskodit. Vierailut olivat ennen kaikkea

³ Johan Ludvig Runebergin näytelmästä *Den olycklige nyårs-gratulanten*, Runeberg 1879, 129–131. Näytelmä julkaistu alunperin *Helsingfors Morgonblad* -lehden numeroissa 1–2/1833.

⁴ Runeberg 1879, 129–140.

säätyläisten toistensa luokse tekemiä arkisia visiittejä sekä seremonialisempia tervehdyskäyntejä. Vierailut sisälsivät erilaisia sattumanvaraisia, pikaisia visiittejä, erillisten kutsujen myötä tapahtuneita vierailuita sekä kunnia-, kiitos- ja onnittelukäyntejä, jotka olivat luonteeltaan etiketin mukaisia ja seremonialisempia. 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun kuluessa vierailukulttuurista tuli aiempaa strukturoidumpaa ja rituaalisempaa. Tapaamiset olivat lähtökohdiltaan epävirallisia ja epämuodollisia, vaikka niitä ohjasivat seurallisuuden tavat ja konventiot. Kahdenkeskiset tai isompien ryhmien epämuodolliset vierailut olivat säännönmukaisia ja arkisia, minkä lisäksi seurapiirien kalenterit täyttyivät erilaisista illallisista ja tanssiaisista. Lyhyet vierailut olivat seurapiirille tapa huoltaa ja kehittää sosiaalisia suhteita ja velvollisuuksia, kun niiden ympärille ei tarvinnut rakentaa raskasta tarjoilua. Keskeistä oli, että kaikki rakentui kohteliaisuuden kulttuurin ympärille.⁵ Vierailuilla, kuten muillakin sosiaalisilla rituaaleilla, oli iso merkitys myös perhesiteiden vahvistamisessa ja perhepiirissä tapahtuneet vierailut olivat yhtä tärkeitä kuin muutkin vierailut.⁶

Seurapiirien vierailukulttuuri oli laajasti vaikuttanut ilmiö Euroopassa, mutta sitä on toistaiseksi tutkittu ja analysoitu varsin maltillisesti. Kiinnostus on keskittynyt lähinnä maaseutujen kyläilykulttuuriin kaupunkiympäristössä tapahtuneiden vierailuiden tarkastelun jäädessä vähemmälle.⁷ Eurooppalaisissa kaupungeissa eli kuitenkin voimakas ja aktiivinen vierailukulttuuri. Visiittejä tehtiin niin sukulaisten, ystävien kuin kollegoiden ja muiden keskeisten eliitin jäsenten luokse, toisinaan useasti saman päivän aikana, ja ne saattoivat tapahtua niin aamulla, päiväsaikaan kuin illallakin. Vierailuja ei toteutettu useinkaan sattumalta, vaan eliitillä oli käytössään muistivihkoja ja almanakkoja, joihin päivittäiset ja viikoittaiset vierailut ja tapaamiset merkittiin.⁸ Kun osa tapaamisista oli jo etukäteen suunniteltuina, unohdusten määrä minimoitiin. Sovituista vierailuista olisi ollut epäkunnioittavaa laistaa ilman sanottua syytä. Kalenterit toimivat myös jälkikäteen muistin tukena, mikäli vierailijan oli tarve palata vierailujen määrään ja kohteisiin, esimerkiksi tarkistaakseen, keille huomiota oli jaettu ja oliko mahdolliset etiketin mukaiset velvollisuudet tullut täytettyä.

⁵ Runefelt 2015, 146–148; Vickery 2009, 14, 292–295; Andersson 2009, 120–125; Steinrud 2008, 74–81; Mäkeläinen 1972, 113–114. Ks. myös Laine 2020, 58–60.

⁶ Ilmakunnas 2016, 230–237.

⁷ Vrt. Runefelt 2015, 147. Kartanoalueiden vierailuista on Suomessa kirjoittanut erityisesti Anna-Maria Åström teoksessaan *'Sockenboarne' Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850* (1993). Ks. myös Vainio-Korhonen 2012 ja Mäkeläinen 1972. Ruotsista ks. esim. Steinrud 2008.

⁸ Lilti 2015, 16–19; Greig 2013, 96–98; Vickery 2009, 292–295; Andersson 2009, 124–125. Ks. myös Ulvros 1996, 203–204; Rundqvist 1989, 223–224. Vrt. Jacobina Finckenbergin muistikirja 1790-luvulta, johon vierailut oli tarkasti merkitty kuin kalenteriin. Jacobina Finckenbergin muistikirja, vol. 20, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

Vierailuja Turun seurapiirissä

Vierailukulttuuri eli voimakkaana myös Turun seurapiirissä, jossa oli tyypillistä pistäytyä säätyläistuttavien ja kollegoiden luona toisinaan joko sovitusti tai yllättäen, ilman kutsua keskustelemaan ja vaihtamaan uutisia ja kuulumisia teen, kahvin tai punssilasin äärellä.⁹ Turku oli kompakti, keskikokoinen eurooppalainen kaupunki, jossa etäisyydet olivat lyhyitä ja päivän aikana oli mahdollista toteuttaa useita vierailuja. Juuri tiheä vierailukohteiden verkosto ja lyhyet etäisyydet olivat kaupungeille tyypillisiä ominaisuuksia. Liikkumiseen paikasta toiseen ei tarvittu suurta suunnittelua, eikä välttämättä edes vaunuja tai rekiä, sillä lyhyet etäisyydet saattoi vaivatta kulkea myös jalan. Osin näistä syistä monet toisten asukkaiden luona tehdyt vierailut olivat yleisiä Turun seurapiirissä, mutta vierailujen avulla myös ylläpidettiin seurapiiriä ja sen verkostomaista luonnetta. Lyhyet etäisyydet selittävät osaltaan vierailujen esiintymistiheyttä, mutta motiivi tapaamisille johtui muista tekijöistä, kuten tiedonvälityksen ja ajatustenvaihdon tarpeesta, seurallisuuden kulttuurin konventioista tai sosiaalisen mielihyvän saavuttamisesta.¹⁰

Turkulaista seurallisuuden konventiota noudatti myös Johan Winter, jolle vierailut olivat päivittäistä ohjelmaa ja arki rakentui erilaisista tapaamisista. Winter oli sosiaalisesti aktiivinen persoona, mutta samalla hänen merkintänsä piirtävät kuvaa yksilöä laajemmasta ilmiöstä.¹¹ Winterin monipuolisesta päiväohjelmasta antaa osuvan kuvan hänen päiväkirjamerkintänsä 10. huhtikuuta 1818, jolloin hän vieraili useiden turkulaisten ystäviensä luona ennen paluutaan takaisin Ispoisten kartanoon:

Menin kaupunkiin aamulla k. 9. Hovioikeudenneuvos Haartman kutsui minut illalliselle sunnuntaiksi ja laamanni Heurlin maanantaille. Pukeuduin päivälliselle ja menin kl. 2 presidentin luokse istuntojuhlaan, jossa olivat hovioikeuden ja senaatin lisäksi vain kenraalikuvernööri ja Spalding, maaherra, arkipiispa, Klinckowström ja Heurlin. Tänä iltana on tanssiaiset paroni Mellinin luona. Juhlista menin L. Saklenin luokse, jonka rouva on kahvilla Levandereilla, minkä takia minäkin menin nopeasti kotiin, vaihdoin takin, etsin Martineita, mutta tapasin heidät professori Avellanilla [...] Etsin sen jälkeen Clas Saklénia. Lopulta Törnqvisteillä ja sitten ennen puolta 8 Ispoiisiin räntäsateessa.¹²

⁹ Artukka 2019, 97–105. Vrt. Mäkeläinen 1972, 113–118, 178–182; Heinricius 1914, 106–112.

¹⁰ Vrt. Lilti 2015, 16–28, 165–169.

¹¹ Winterin päiväkirja 11.1.1816, 14.2.1816, 21.12.1817 ja 16.3.1818.

¹² ”For in om morgonen till 9. Böds af HofR:t Haartman på supé i söndag afton och af lagman Heurlin till måndag afton. Klädde mig till mid. o gick kl 2 till Presidenten på sessionskalas, der utom HofRätt o Senat endast Gen.Guvernören med Spalding, Landshöfdingen, Erkepiskopen, Klinckowström o. Heurlin voro. I afton är bal hos Baron Mellin. Från kalaset gick jag till L. Saklen, hvars fru är på kaffe hos Levanders, hvarföre jag med snart gick hem, bytte rock, sökte Martins, men träffade dem hos Professor Avellans [...] Sökte der efter Clas Saklén och slut. hos Törnqvist, samt för ½ 8 ut till Ispois i slagg.” Winterin päiväkirja 10.4.1818.

Lainauksesta käy hyvin ilmi, että normaaleja olivat sekä ennalta sovitut vierailut ja juhlat että spontaanit visiitit. Winterin aamupäivän ohjelmassa oli ensin hovioikeuden istuntojuhlat, jonne oli kokoontunut myös laajemmin Turun seurapiiriä. Juhlat olivat perinteiset ja niihin oli lähetetty kutsu ennalta. Tapaaminen ei ollut vain tavallinen vierailu, vaan sillä osoitettiin kunnioitusta hovioikeudelle, joten senaattorille tai maaherralle kyse oli edustustilaisuudesta. Istuntojuhliin myös pukeuduttiin juhlavasti, mistä johtui Winterin takinvaihto tilaisuuden jälkeen. Arkisemmilla visiiteillä ei sen sijaan voinut olla varma oliko vierailun kohde kotona vastaanottamassa. Winter etsi sekä Martineita että Clas Sacklénia, jotka olivat kaikki omilla vierailukierroksillaan. Kun Martinit eivät olleet kotona, Winter päätti mennä ystävänsä professori Johan Henrik Avellanin luokse. Ehkä hän arveli Martineiden olevan Avellanilla. Joka tapauksessa seurapiirin vierailukulttuurille kuvaavaa oli, että kello kahden ja puoli kahdeksan välillä Winter oli ehtinyt vierailla juhlallisemmassa tilaisuudessa sekä viiden säätyläiskodin ovella, joista kahdessa hänet otettiin vastaan.¹³

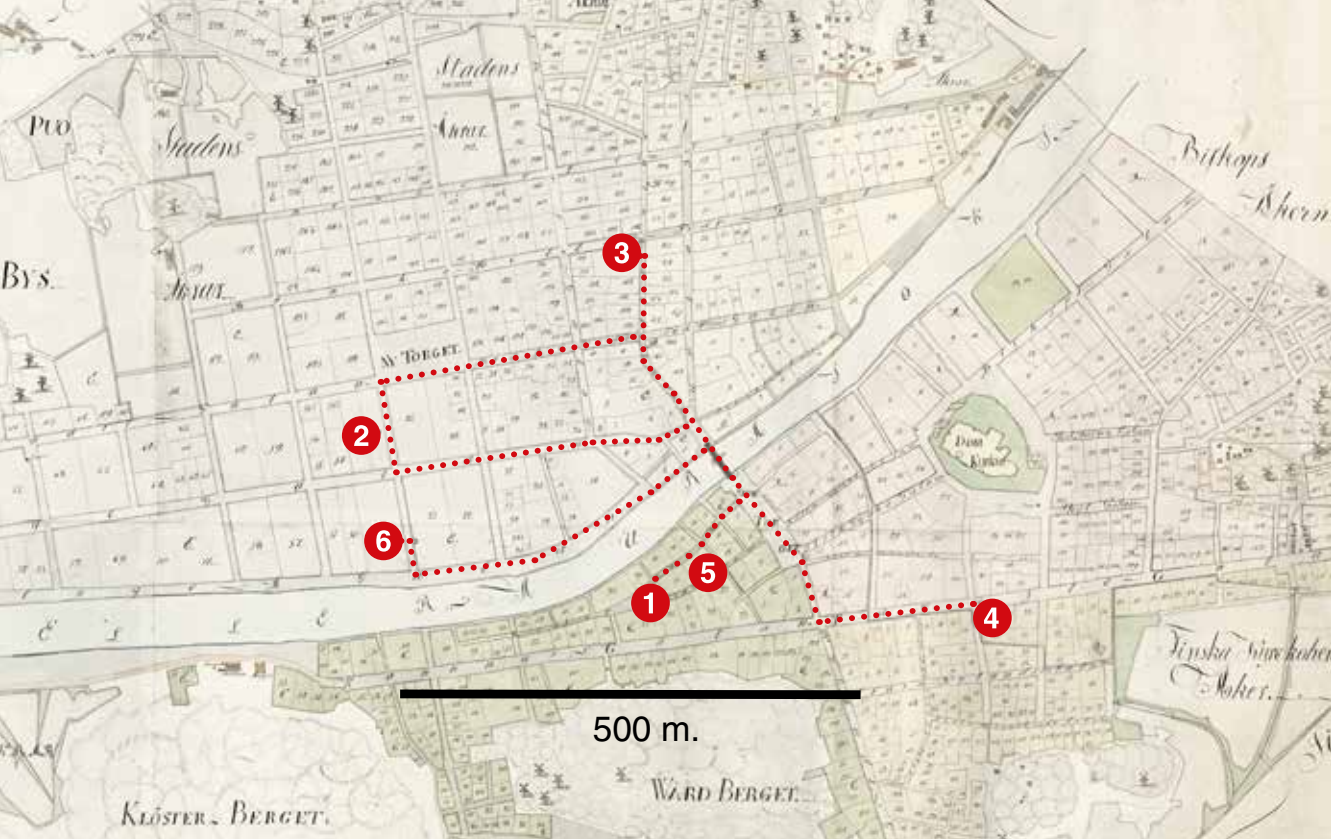
Johan Winterille arki Turussa tarkoitti useita päivittäisiä vierailuja kaupungin seurapiirin koteihin. Hänellä oli tapana, erityisesti iltapäivällä hovioikeudessa työskentelynsä jälkeen, mennä ystäviensä luokse seurustelemaan ja viettämään iltaa. Monena ehtona Winter kävi vain yhdessä tai kahdessa paikassa vierailulla, mutta yhtä yleistä oli useassa kodissa käyminen saman illan aikana. Joidenkin päivien kohdalla voidaan puhua jopa kiertelystä, sillä niin useassa kodissa hän vieraili. Pääasiassa Winter vieraili tuttavien, sukulaisten ja läheisten ystävien luona, mutta tämä ei yksin selitä Winterin käyntien määrää. Vierailuilla oli myös merkitys työasioiden hoidossa, sillä usein vierailut suuntautuivat kollegoiden koteihin, kuten alla olevassa esimerkissä.

i.p. etsin Richtereitä, jotka eivät ottaneet vastaan! Ja Heurlineilla, joilla kukaan ei ollut kotona. Istuin hetken aikaa Schr[ö]derillä, joka tosin itse oli poissa, mutta vaimo kotona sekä hänen sisarensa ja Joh. Gadolinin kaksi tyttäretä Lisett ja Jeanette. Sitten Chapellelle, joka oli iloisella päällä, ja juttelimme siellä hetken keskenämme. Sitten Martinille ja puoli kymmeneltä Wahllundille, jossa söin 24 k[illingillä]. Sitten join olutta Otto [W]aseniuksen luona, jolla oli kortteerinsa siellä, ja joka aikoi huomenna matkustaa Hämeenlinnaan.¹⁴

Winter päätyi kierrostensa lopuksi monesti johonkin turkulaiseen anniskeluravintolaan. Hän mainitsee päiväkirjassaan useasti syöneensä illan päätteeksi ravintolassa, sillä arki- sin koteihin ei useinkaan tehty vierailuja ruokatarjoilujen toivossa. Tällainen käytös oli

¹³ Winterin päiväkirja 10.4.1818.

¹⁴ ”e.m. söktes Richters, som ej togo emot! och Heurlins, der ingen var hemma. Satt en stund hos Schroeder, som väl sjelf var borta, men hustru hemma jemte hennes syster och Johan Gadolins 2ne döttrar Lisett ja Jeanette. Sedan hos Chapelle, som var munter och språkades der ensam en stund. Derefter hos Martin och ½ X till Wahllunds at äta för 24 s. Drack sedan öl hos Otto Vasenius, som har sitt kvarter der, och i morgon skulle resa till Thus.” Winterin päiväkirja 25.11.1814.

Karta Johan Winterin 25.11.1814 tekemistä vierailuista ja niiden keskinäisistä etäisyyksistä Turussa.

tyypillistä aikakauden eliitille.¹⁵ Toisinaan Winter söi lounasta ystäviensä luona, vaikka hänen pääasiallinen lounaspaikkansa olikin Seurahuone tai jokin muu julkinen ravintola. Aterioinnin mahdollisuus liittyi ensisijaisesti siihen, keiden luona hän vieraili. Naimattomia ystäviään ja kollegoitaan Winter tapasi ravintoloissa, mutta naimisissa olleiden tuttavien luona hänet saatettiin kutsua myös ruokapöytään. Illallisen järjestäminen vaati emännän ohjaavaa läsnäoloa tai taloudenhoitajaa, jota harvalla naimattomalla virkamiehellä Turussa oli.¹⁶

Winterin vierailukalenteri koostui sekä sovitusta että spontaaneista käynneistä, joiden määrä ja toistumistiheys olivat suuria. Winter ei erittele päiväkirjassaan juurikaan vierailujensa syitä. Vierailun taustalla saattoi usein olla suunnitelma, mutta hän ei välttämättä pysynyt siinä.¹⁷ Spontaanisuus ei ollut mitenkään erikoista, vaan jopa enemmän sääntö kuin poikkeus. Historioitsija Leif Runefelt on määritellyt vierailukulttuurin käsittämään ensisijaisesti koteihin kohdistuneet vierailut, *hembesök*, joista ei ilmoiteta etukäteen vierailun kohteelle. Hänen mukaansa vierailuissa oli kyse spontaanisti tapahtuneista tervehdyksistä, jotka pohjautuivat lukuisille etiketin hyväksymille syille.¹⁸ Runefeltin näkökulma on

¹⁵ Ilmakunnas 2016, 188; Andersson 2009, 124–125.

¹⁶ Winterin päiväkirja 24.2.1814, 24.3.1814, 19.1.1815, 16.2.1816, 15.5.1816 ja 19.6.1816. Winter lounasti ravintolassa myös naimisissa olleiden kollegoidensa kanssa, sillä etenkin Seurahuoneen ravintolasta muodostui kilpaileva paikka kotona syödyille lounaille ja illallisille. Ks. esim. Winterin päiväkirja 5.6.1816.

¹⁷ Winterin päiväkirja 11.12.1818.

¹⁸ Runefelt 2015, 146–147.

Vierailulle saapunut mies osoittaa kunnioitusta talon emännälle Carl Johan Ljunggrenin piirroksessa.

nähdäkseni kuitenkin hieman liian kapea, sillä kutsuperustaiset vierailut toisten koteihin olivat osa samaa seurallisuuden kulttuuria, jossa seurapiiriin kuuluneiden säätyläisten kodit muodostivat arkisten tapaamisten julkisluonteisen tilaverkoston. Vierailusta oli saatettu myös sopia etukäteen puolispontaanisti esimerkiksi kadulla kohdatessa, jolloin etiketinmukaista kutsumenettelyä ei tarvinnut noudattaa. Kutsu itsessään saattoi olla epämuodollinen.

Kohteliaisuusvisiitit

Seurapiiriin kuuluneiden ihmisten maailmankuvaa ja käyttäytymistä ohjasi 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa kohteliaisuuden kulttuuriksi nimetty ilmiö. Se piti sisällään hienostunutta käytöstä, hyvää makua, keskustelun taitoa, toisten ihmisten ja heidän sosiaalisen asemansa huomioimista sekä tietynlaista vaivattomuuden eleganssia. Myös kosmopoliittisuuden, eläväisyyden ja vastavuoroisuuden arvot olivat oleellisia kohteliaisuudelle. Tärkeää oli muoto ja etiketti, eli tavat, joilla kohteliaisuutta ja sen käytäntöjä esitettiin seurapiireissä. Kohteliaisuus vaati kukoistaakseen seurallisuuden kulttuuria sosiaalisine tapahtumineen. Tähän yksi vastaus oli aikakauden aktiivinen vierailukulttuuri, joka sekini käytti polttoaineenaan kohteliaisuuden konventioita.¹⁹ Kohteliaisuuden kulttuuri ei kuitenkaan ollut pelkästään

¹⁹ Ylivuori 2018, 14–21; Lili 2015, 19–23, 80–90; Klein 2002, 873–876; Brewer 1997, 99–112; Klein 1993, 108. Ks. myös esim. Carter 2001, 15–23.

yhtenäisyyttä rakentava, kuten Antoine Lilti on korostanut, vaan hierarkiattomuudestaan huolimatta sen avulla luotiin seurapiireissä myös eroa muihin.²⁰

Eräs Turun seurapiirin vierailukulttuurin ja kohteliaisuuden juonne olivat erilaiset viralliset kohteliaisuusvisiitit, jollaisia tehtiin tervehdysten, kunnioituksen ja kiitosten osoittamisen merkeissä. Ne olivat kaikki samaa ilmiötä, mutta erottuivat kuitenkin hieman keskenään. Kiitosvisiittien yksinkertaisena tarkoituksena oli käydä kiittämässä edellisten juhlien isäntää ja emäntää kestituksesta ja tanssiaisten järjestämisestä, kuten Johan Winter teki käydessään yhdessä asessori Tandefeltin kanssa vierailulla asessori Tillmanin kotona helmikuussa 1817. Tillman oli järjestänyt kymmenen päivää aikaisemmin runsaasti osallistujia keränneet tanssiaiset, joissa Winter oli ollut vieraana.²¹ Kiitoskäynnit, joista Johan Winter toisinaan käyttää termiä *tacksägelse-besök*, eivät olleet jokaviikkoisia, vaan ne keskittyivät isojen tanssiaisten ja juhlien jälkeisille viikoille. Ne olivat luonteeltaan henkilökohtaisia ja riippuivat luonnollisesti kunkin seurapiirijäsenen omasta osallistumisaktiivisuudesta. Kiitoskäynntejä tehtiin niin yksin kuin tovereidensa seurassa. Niiden ohjaavana voimana oli kohteliaisuus, joka satoi eliitin jäseniä kiinni toisiinsa ja kiinni yhteiseen seurallisuuden olemukseen.

Winterin kiitoskäynnit eivät välttämättä ajoittuneet juhlien välittömään läheisyyteen. Kiitosvierailulla käytiin yleensä viikon sisällä juhlista, mutta pidempikään aikaetäisyys ei ollut poikkeuksellinen.²² Kiitollisuutta saatettiin osoittaa samanaikaisesti myös monelle eri henkilölle, joita käytiin tervehtimässä vuorotellen. Turun kauppiaat järjestivät marraskuussa 1814 kaupungin suuret tanssiaiset kenraalikuvernöörin, maaherran sekä kenraalitar von Willebrandin kunniaksi.²³ Seuraavalla viikolla Winter kävi kiitoskäynneillä niiden neljän varakkaan kauppianrouvan luona, jotka olivat yhdessä miestensä kanssa vastanneet juhlista:

Sitten Dan[iel] Hirnin kanssa suorittamaan kiitoskäynti hyväntahtoisesta muistamisesta viime torstain tanssiaiskutsun yhteydessä: [ensiksi] kauppaneuvoksetar Tjäderille, jossa Frenckell tuli ovella vastaan, ja jossa rouva ja hänen kasvava tyttärensä olivat herttaisia ja lupsakoita. Toiseksi nuoren rouva Maexmontanin luokse, siellä tavattiin eteisessä kenraalikuvernööripariskunta ja muutama minuutti sen jälkeen poistuessa vapaaherratar [von] Troil. Rouva aika loistava, kauppianrouvaksi, huonekalut oikein viehättävät. Kolmanneksi vanhan Maexmontanin rouvan luokse, jossa ulkoinen [tila] oli kaukana kaikesta loistokkaasta ja komeasta. Neljänneksi rouva Gestrinin luokse, joka taas näyttäytyi komeammassa ympäristössä ja – lisäksi vielä sen jälkeen paljasti todellisen

²⁰ Lilti 2015, 80–90.

²¹ Winterin päiväkirja 14.2.1815.

²² Winterin päiväkirja 3.–10.12.1814.

²³ Winterin päiväkirja 17.11.1814.

sisäisen arvonsa – ja lopulta Trappeille. Siellä tavattiin taas Frenckellit ja siellä tilanne ei mitenkään innostanut [pitkittämään] jo ennestään vastenmielistä visiittiä.²⁴

Kiitoskäynti ei siis vanhentunut, ainakaan siinä mielessä, että sen toteuttamisella olisi ollut kiire. Kyse oli rutiinista, joka toteutettiin säännönmukaisen ja sopivan ajan kuluttua juhlista. Kiitoskäynti oli diskreetti tapa huomioda toisten tekemä seurallisuuden ja huvittelun mahdollistanut sosiaalinen vaivannäkö ja osoittaa sille arvostusta. Vierailu ei ollut lahja tai erityinen huomionosoitus, vaan tapakoodistoon pohjautunut vastavuoroisuuden konventio, jolla seurapiirin rakenteita ylläpidettiin. Taustalla saattoi olla monimutkaisiakin suhteiden ylläpidon muotoja, mutta yksinkertaisimmillaan motivaationa oli pyrkimys varmistaa pääsy juhliin myös tulevaisuudessa.²⁵ Hyötynäkökulmaa ei tule kuitenkaan liiaksi korostaa, sillä kohteliaisuudella oli voimakas jalansija seurallisuuden kulttuurissa. Sen hienovarainen ohjaava vaikutus oli suurempi kuin laskelmoivan hyötyajattelun.

Kohteliaisuusvisiittien vakiintunein muoto olivat uudenvuoden jälkeiset kunnioituskäynnit, jollaista myös Runeberg luvun alussa siteeratusta tekstissä kuvasi. Käyntien tarkoitus oli viedä tervehdykset virkakunnan vanhimmille ja korkea-arvoisille henkilöille ja osoittaa siten kunnioitusta ylempiä ja vanhempia kohtaan. Hovioikeuden virkamiehet kävivät tervehtimässä niin hovioikeuden presidenttiä, varapresidenttiä kuin kenraalikuvernööriäkin. Tilaisuus sisälsi seurallisuudelle tyypillisiä tervehdyspuheita ja kohteliaisuuksia puolin ja toisin.²⁶ Tapa liittyi Winterinkin kohdalla työhön, mutta hänen kohteliaisuuskäyntinsä eivät rajoittuneet pelkästään hovioikeuden piiriin, vaan kiitoskäynnit koskettivat myös lähimpiä sukulaisia ja tuttavii. Näiden vierailujen tunnelma oli varmasti virallisia käyntejä mutkattomampi ja kevyempi. Kuvaava on Johan Winterin vierailukierros 3. tammikuuta 1814, joka alkoi ensin uudenvuoden tervehdyskäynnillä sukulaisten luokse Tihlemanille ja sieltä lounaalle Vigrénille. Lounaan jälkeen iltapäivällä Winter nautti ensimmäiseksi teetä Björkbomin luona ja sen jälkeen hän vieraili ensin Heurlinien luona ja sitten Lagerborgeilla, joissa molemmissa talon emäntä otti vieraat vastaan. Neljänneksi hän meni asessori Haartmanilla, jossa aika kului rattoisasti keskustellen, vaikkei emäntä voinutkaan kovin hyvin. Haartmanien jälkeen Winter suuntasi asessori Krookille, jossa pariskunta otti iloisena vastaan. Kuudenneksi Winter vieraili nopeasti asessori Tillmanilla ja suuntasi sieltä Ahrenbergeille, jossa tarjolla oli kaviaaria ja puuroa. Ahrenbergeilta Winter

²⁴ ”Sedan med Dan. Hirn, att aflägga tacksägelse för benägen åtanke vid bjudningen till balen sista torsdag: hos Comerse Rådinnan Tjäder, der Frenckell möttes i dörren, och frun med sin växande dotter voro näpna och fryntlige; 2ne hos unge fru Maexmontan, der i farstun möttes generalguvernörens och några minuter derefter vid borggåendet friherrinnan Troil. Frun ganska brillant, för en köpmansdam, och möbleringen rätt tack; 3ne gamla Maexmontans fru der det yttre var vida afläget från allt lysande och praktfullt; 4./ hos fru Gestrin, som åter visade sig i en grannare omgifning och – en mer, derefter, röjde ett verkligt inre värde – och. slut. hos Trappens. Der Frenckells åter Träffades och der förhållandet ingalunda upmuntrade att [epäselvä sana] en redan förut motbjudande wisit.” Winterin päiväkirja 22.11.1814.

²⁵ Vrt. Steinrud 2008, 78–80.

²⁶ Winterin päiväkirja 13.1.1812, 1.1.1813, 1.1.1818 ja 1.1.1820. Vrt. Ilmakunnas 2016, 234; Runefelt 2015, 146–147.

Kartta Johan Winterin 3.1.1814 tekemistä vierailuista ja niiden keskinäisistä etäisyyksistä Turussa.

lähti vielä syömään Wahllundin ravintolaan Seurahuoneelle, jossa hän nautti annoksen raguuta ylimielisenä pitämänsä tuomari Renvaldin seurassa, kunnes hän meni kotiin puoli yhdentoista aikaan illalla.²⁷

Uudenvuoden kohteliaisuuskäynnit olivat osa urbaania vierailukulttuuria, joka voidaan jakaa kolmeen erilaiseen toimintatapaan. Seurapiirit harrastivat sekä visiittejä, epämuodollisia vierailuja että muodollisia vierailuja, joista viimeiset olivat luonteeltaan enemmän sopimuksenvaraisia ja usein etukäteen sovittuja. Visiitit taas olivat yleensä spontaaneja, hetken mielijohdeesta tuttavien luokse tehtyjä pistäytymisiä. Ne olivat usein osa laajempaa kierrosta, jollaista seurapiirissä suosittiin. Visiitti kesti lyhyen hetken, jonka jälkeen jatkettiin matkaa seuraavaan kohteeseen tai kotiin. Visiitti-kategoria piti sisällään myös seremonialliset kiitos-, onnittelu- ja kohteliaisuuskäynnit, jotka olivat yhtä lailla lyhytkestoisia piipahduksia, mutta selkeämmin aikataulutettuja. Epämuodollisiksi vierailuiksi taas olen määritellyt erilaiset kahvittelet ja ennalta sovitut, visiittejä pidemmät vierailut. Myös nämä saattoivat olla spontaaneja, mutta visiiteistä ne erotti juuri vierailun kesto. Vierailu saattoi kestää koko illan ja kaupunkiin saapuneiden kohdalla useita päiviä. Eliitin jäsenet järjestivät illallisia, tanssiaisia ja juhlia, joihin he olivat lähettäneet ennalta kutsut halutuille vieraille. Näistä muodostui muodollisten vierailujen kategoria. Ne olivat pitkäkestoisia, koko illan jatkuneita vierailuja, jotka johtivat tulevana päivänä seremoniallisiin kiitoskäynteihin.

²⁷ Winterin päiväkirja 3.1.1814.

Näin kaupungissa riitti vilskettä, kun lukuisat seurapiirin jäsenet kulkivat toistensa luona keskustelemassa ja seurustelemassa.

Vierailuja lähialueiden kartanoihin

Vierailukäynnit ulottuivat myös lähiseudun kartanoihin, sillä kaikki Turun seurapiiriin kuuluneet säätyläiset eivät asuneet kaupungissa. Osalla oli asunto kaupungissa ja kartano tai useampia maaseudulla, joiden välillä he liikkuivat. Osalle taas maaseutukartano oli vakituinen asuinpaikka, josta tehtiin vierailuita kaupunkiin. Turun seurapiirin sisäiseen eliittiin kuuluneet Willebrandit asuivat sekä Jokioisten kartanossa että Turussa kaupunkiasunnossa. Aatelist Fredensköldit taas kävivät usein Turussa pidemmillä vierailuilla pääasiallisesta kodistaan Maskun Kankaisten kartanosta.²⁸ Kaupungissa asuminen liittyi usein viran sijaintiin ja vaatimukseen, joskaan välttämätöntä kaupungissa asuminen ei ollut, eikä seurapiirissä oleminen sitä vaatinut. Johan Winter kulki usein Ispoisista aamulla Turkuun hoitamaan virkaansa hovioikeudessa. Hänen isänsä Arndt Winter oli puolestaan asettunut viimeisiksi elinvuosikseen kartanolleen, eikä juuri poistunut sieltä enää Turkuun vierailuille. Wintereiden omistama Isposten kartano sijaitsi noin viiden kilometrin päässä Turun suurtorilta, joten se oli tavoitettavissa niin hevosella kuin kävellenkin.

Isposten kartanon ja Turun kaupungin välinen lyhyt etäisyys näkyi konkreettisesti Wintereiden arjessa, sillä heidän luonaan vieraili paljon kaupungin eliittiä 1810-luvulla. He kävivät etenkin kesäisin ja alkusyksystä tapaamassa Arndt Winterin lisäksi myös Johania ja Lovisaa, jotka asuivat toisinaan kartanossa. Vierailut olivat sukulaissuhteiden hoitoa, sillä tervehdyskäyntejä tekivät niin serkut, tädit, langot kuin kummitkin. Erityisen usein kartanossa vierailivat Lovisan pojan Augustin setä Gustaf Pomoell, tati Allén sekä serkut Gustaf, Gustava ja Lovisa Winter. Monesti vierailuja tehtiin sunnuntaisin, mutta myös muut viikonpäivät sopivat. Ispoiisiin ei matkannut pelkästään Wintereiden sukuyhteisö, vaan kartanossa vieraili tiheään myös seurapiirien jäseniä, joista etenkin naiset Johan Winter muisti erityisesti mainita päiväkirjassaan. Ispoisissa Wintereitä kävivät tervehtimässä esimerkiksi Gustaf von Knorring, Eric Wallenius, Viveka Reuterskiöld, Vendla Lagerborg, rouva Bodén, Carolina Bruncrona, rouva Heurlin, Hedda Lagerborg, Sofi Frenckell, professori Avellan, Christian Avellan ja niin edelleen. Kaikki edellä mainitut vierailijat edustivat kirjavasti kaupungin eliittiä: Reuterskiöldin puoliso oli senaattori ja Bruncronan Ruotsin valtiöasätyjen pankin komissaari. Molemmat kuuluivat aateliin. Lagerborgit olivat varakkaita kauppiaita ja Frenckellit akatemian kirjanpainajia. Wallenius ja Avellan taas olivat lainoppineita.²⁹

²⁸ Winterin päiväkirja 5.4.1817; Turun henkikirja 1815, T:7, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA; Heinricius 1914, 30–31.

²⁹ Winterin päiväkirja 22.–25.9.1813, 29.4.1815, 8.5.1815 ja 24.3.1818.

Seurustelua Aminoffien omistamassa Riilahden kartanossa 1831. August Mannerheimin akvarelli.

Vierailujen motiiveja oli yhtä useita kuin kävijöitäkin ja toisinaan käyntien taustasyyt on kirjattu ylös Winterin päiväkirjaan. Tällainen selkeä esille nouseva motiivi oli kreivitär Steinheililla ja vapaaherratar Mannerheimilla, jotka vierailivat toukokuussa 1818 Ispoisissa oppimassa mehiläistenhoitoa.³⁰ Samalla he luontevasti vahvistivat sosiaalista verkostoaan. Monien käyntien motiivina oli seurustelu, keskustelu, tiedonvälitys, tervehtiminen ja arkisten asioiden hoito. Näin Ispoisten kartano sidottiin osaksi Turun seurapiiriä, vaikka kartanossa ei järjestetty isoja seurapiirijuhlia, kuten joissain muissa lähialueen kartanoissa. Ispoisten kartano oli siten osa samaa tilojen verkostoa ja seurapiirin toimintasädetä ja oli esimerkki siitä, miten kaupungin rajat eivät olleet samat kuin kaupungin seurapiirin rajat.

Ero kaupungin ja maaseudun vierailukulttuurin välillä oli toisinaan häilyvä. Amanda Vickery on 1700-luvun Englannin osalta esittänyt, että maaseudun ja kaupungin vierailukulttuurien ero oli vierailujen yleisyydessä. Kaupungeissa vierailuja harjoitettiin paljon useammin kuin maaseudulla.³¹ Toisaalta etnologi Anna-Maria Åström on osoittanut, että 1800-luvun alkupuolen Savon kartanoalueella kesäsesongin sekä joulun aikaan vierailuja saattoi olla hyvin usein. Kuukaudessa saattoi enemmistö päivistä olla sellaisia, jolloin joko vierailtiin tuttavien luona tai omassa kartanossa oli vieraita muualta.³² Maaseudun

³⁰ Winterin päiväkirja 25.–26.5.1818.

³¹ Vickery 2009, 14. Ks. myös Davidoff 1973, 20–23.

³² Åström 1993, 180–182.

vierailukulttuurissa oli pääosin kyse samasta eliitin seurallisuuden kulttuurista, jota harjoitettiin kaupungeissa, vaikka etäisyydet ja rutiinit eivät aina olleet identtisiä. Kuitenkin samat tanssit, ruoat, keskustelut ja sosiaalisten suhteiden ylläpito kuuluivat arkeen molemmissa paikoissa. Kaupungissa seuraelämän miljöö oli vain toisenlainen: väestömäärän, tapahtumatiheyden ja vaihtelevuuden näkökulmasta rikkaampi, elävämpi ja moniulotteisempi, mutta silti pohjimmiltaan sama.³³ Ispoisten kartanon ja muiden Turun välittömässä läheisyydessä, kuten Pernossa tai Kaksikerran Brinkhallissa, sijainneiden kartanoiden yhteys Turkuun oli niin tiivis, että niiden voidaan katsoa kuuluneen Turun seurapiirin laajaan vaikutusalueeseen.

Maaseudulla tapahtunutta säätyläisten välistä tapaamiskulttuuria voisi luonnehtia vierailun sijaan kyläilyksi. Kartanoihin ja pappiloihin suuntautuneet vierailut olivat lähtökohtaisesti aina pidempiaikaisia kyläilyjä, joissa vierailijat jäivät taloon pidemmäksi aikaa kuin pieneksi hetkeksi tai muutamiksi tunneiksi. Tämä johtui paitsi kartanoiden sijainnista maaseudulla myös seurallisuuden kulttuurista. Kartanoiden välillä tapahtui myös nopeampitempoisia ja lyhytkestoisia vierailuja, mutta niiden dynamiikka oli kuitenkin toisenlainen kuin kaupungissa, jonka lyhyet etäisyydet ja isompi asukastiheys erottivat sen maaseudusta.³⁴ Kaupungissa vierailut olivat kartanoalueita enemmän nimenomaan seurapiirin tarkoitusperiä palveleita, oli kyse sitten sattumanvaraisista vierailuista tai seurallisuuden tapakoodistosta johtuvia kohteliaisuuskäyntejä. Kaupungissa vierailukulttuuri ei myöskään ollut niin riippuvainen vuodenaajoista tai yksilöiden läsnäolosta kuin kartanoalueilla.

Sukupuolittuneita vierailukäytäntöjä

Vierailukulttuuri otettiin huomioon myös aikakauden käyttäytymisoppaissa. Gottfried Immanuel Wenzelin seuraelämän opaskirja *En man af world* käsittelee laaja-alaisesti vierailuihin liittyviä kohteliaisuussääntöjä.³⁵ Heti ensimmäinen neuvo määrittelee vierailukäytännöille peruspuitteet, joita miehen tuli noudattaa. Sen mukaan tuli ilmoittaa aika, jolloin vieraita otetaan vastaan, myös tavanomaisten seremonioiden yhteydessä. Mikäli henkilö saapui muualta paikkakunnalle, tuli tehdä kohteliaisuuskäytäntöjen mukaiset vierailut kaupungin ylhäisten perheiden luokse. Visiitit eivät saaneet ohjeiden mukaan olla liian pitkiä tai liian usein toistuvia, vaan muille ihmisille tuli myös antaa tilaa. Ylipäänsä kaikkea seurallisuutta, myös vierailukulttuuria, kehysti kohteliaisuuden ihanne, jonka mukaan ihmiset oli vastaanotettava ja kohdattava. Kohteliaisuuden ihanteen saavuttamiseksi oppaaseen oli sisällytetty myös keskusteluohjeita, joiden mukaisesti ei saanut olla liian tuttavallinen ja utelias. Ylempiarvoisia ei myöskään sopinut Wenzelin mukaan neuvoa ja tietty hierarkkinen

³³ Winterin päiväkirja 14.–16.1.1817 ja 3.–7.1.1818; Åström 1993, 180–194.

³⁴ Vainio-Korhonen 2006, 141; Åström 1993, 177–194. Vrt. Runefelt 2015, 146–147.

³⁵ Wenzel 1822. Ks. myös Runefelt 2015, 164. Tapa- ja käytösoppaiden historiasta ks. laajemmin Morgan 1994, 8–31.

asetelma tuli aina säilyttää keskustelutilanteessa.³⁶ Wenzelin kirjoittamat ohjeet kuvastavat sitä ulottuvuuksien runsautta, joita säätyläisten tuli vierailukulttuurin puitteissa hallita. Ei riittänyt, että osasi käydä ahkeraan ja oikeaoppisesti toisten luona vierailuilla, vaan seuralisuuden ja kohteliaisuuden konventioita piti toteuttaa kaikessa läsnäolossa.

Vierailukulttuuri, ja laajemmin seuraelämä, kuului naisten ja miesten päivittäiseen elämään ja arkeen. Käytännöt Turussa olivat sukupuolittuneita ja eroa oli ennen kaikkea siinä, minkälaisia vierailuja miehet ja naiset tekivät. Kohteliaisuuskäyntejä tekivät ensisijaisesti miehet, jotka muodollisesti edustivat itsensä lisäksi koko perhettään. Naiset taas näyttävät olleen niitä, jotka ensisijaisesti ottivat kohteliaisuuskäynnit vastaan. Tämä johtui usein siitä, että perheen isäntä oli omalla vierailukierroksellaan samanaikaisesti, mutta myös naisten asemasta yhteisössä. Naiset edustivat koko perhettä emäntinä, joiden arvolle oli sopivaa vastaanottaa miesten kiitokset. Sukupuolet ylittävää seurustelua ei näissä yhteyksissä paheksuttu, vaan oli täysin hyväksyttävää, että miehet tapasivat naimisissa olleita naisia ilman heidän puolisoidensa läsnäoloa.³⁷ Seurapiirien näkökulmasta roolitus toimi. Se antoi molempien osapuolien toimijuudelle merkityksen ja tarjosi mahdollisuuden esiintyä eduksi muiden seurapiirin jäsenten silmissä.

Vierailukulttuurin kuvauksia teoksessaan *Att hasta mot undergången* käsitellyt Leif Runefelt on korostanut, että vierailukulttuurilla oli naisellinen luonne, vaikka hän on samalla tuonut esille ilmiön koskeneen molempia sukupuolia. Runefeltin mukaan vierailuja harrastaneet miehet olivat keikareita ja naismaisina pidettyjä miehiä.³⁸ Näin ei näytä kuitenkaan olevan asian laita 1810-luvun Turussa, jossa lukuisat miehet tekivät vierailuja ja visiittejä toistensa luokse myös muulloin kuin kutsuttuina tanssiaisiin tai illallisille. Samanlaisia havaintoja ovat tehneet myös englantilaiset ja ranskalaiset tutkijat. Englannissa vierailuja tekivät erityisesti naiset, mutta myös miehet kävivät vierailuilla ystäviensä ja tuttaviensa luona. Vierailu- ja keskustelukulttuuri oli avointa sekä miehille että naisille, vaikkei samantapaisesta sukupuolten välisestä raja-aitojen murtumisesta kuin Ranskan salongeissa voi Englannin tapauksessa puhua.³⁹ Ranskan salongit, joiden toimintalogiikka perustui osin samankaltaiseen vierailukulttuuriin, olivat paikkoja, joissa miesten ohella naisten toimijuus oli näkyvää. Naiset toimivat erityisesti salonkien mahdollistajina ja emäntinä kodeissaan, joiden ovet he avasivat Pariisin seurapiireille, oppineille, kirjailijoille, diplomaateille ja taiteilijoille. Salongeissa vierailivat sekä miehet että naiset.⁴⁰

Seurapiirin virtauksen ja dynamiikan näkökulmasta vierailut olivat aivan keskeisessä osassa, mitä voi pitää seurapiirin jatkumisen edellytyksenä. Yleisyydestään johtuen vierailujen hoitaminen oli luontevaa käytöstä sekä miehille että naisille. Niiden kautta levisivät uutiset, juorut ja ajatukset. Aina tapaamisten ympärillä käydyt keskustelut eivät liittyneet

³⁶ Wenzel 1822, 156–162. Wenzelin käytösoppaassa oli myös eritelty ohjeet sille, miten toimia aristokraattien (*de förnåma och stora*) läsnä ollessa. Wenzel 1822, 162–169.

³⁷ Winterin päiväkirja 10.1.1819. Vrt. Runefelt 2015, 146–150 ja Steinrud 2008, 85–89.

³⁸ Runefelt 2015, 147–148.

³⁹ Glover 2011, 82–85; Vickery 2009, 273–276; Vickery 1998, 196–197.

⁴⁰ Lilti 2015, 16–21, 32–47; Kale 2004, 26–27.

Miesten ja naisten keskinäistä seurustelua August Mannerheimin piirroksessa.

politiikkaan ja yhteiskunnallisiin kysymyksiin, vaan aiheina saattoivat olla myös kirjallisuus, teatteri ja musiikki tai tunnettujen henkilöiden viimeaikaiset edesottamukset. Seurustelu oli myös tapa välittää tietoa avioliitoista, sairauksista, perheenisäyksistä ja ihmisten taloudellisista toimista. Keskusteltavien aiheiden moninaisuus kuului arkeen, eivätkä vierailut mitenkään vähentäneet sukupuolten sosiaalista arvoa, vaan päinvastoin.

Vierailut eivät olleet Suomessa sukupuolittuneita, vaikka seurustelu niiden aikana saattoi jakaa miehet ja naiset erilleen. Etnologi Anna-Maria Åström on Savon kartanoaluetta koskevassa tutkimuksessaan osoittanut, että seurustelu oli 1800-luvun alkupuolen kartanoissa vahvasti jakautunut miehille ja naisille rajattuihin tiloihin. Tyypillistä oli, että miehet olivat omissa tiloissaan ja naiset omissaan lukuun ottamatta ruokailuja, tanssia ja seuraleikkejä.⁴¹ Saman aikakauden Turun vierailukulttuurissa oli Winterin päiväkirjan mukaan sukupuolittuneita käytäntöjä, mutta kahtiajako ei leimannut kaikkea seurustelua kutsujen aikana. Päinvastoin seurapiiri kokoontui kutsujen aikana useasti samoissa tiloissa keskustelun ja seurustelun ympärille. Mikään ei viittaa siihen, että naiset ja miehet olisivat systemaattisesti viettäneet vierailut erillään toisistaan, vaan seurustelu oli sukupuolirajat ylittävää.⁴²

Sukupuolten näkökulmasta eräs kiinnostava seurallisuuden kehys oli kahvinjuonti. Kahvia joivat sekä naiset että miehet, mutta eri sukupuolten mahdollisuudet tähän nautintoon eivät olleet yhteneväiset. Ruotsissa eliitin suosimat kahvihuoneet olivat lähinnä miesten paikkoja, kun taas naiset siemailivat kahvia kotona. Samat seurallisuuden tavat debatteineen ja juoruineen olivat kuitenkin läsnä niin kahvihuoneissa kuin kotona järjestetyillä kahvikutsuillakin. Siten lähinnä tila erotti naisten ja miesten kahvikulttuurit, ei

⁴¹ Åström 1993, 193–194.

⁴² Winterin päiväkirja 1.4.1814, 5.2.1815, 4.11.1815, 28.11.1816 ja 23.10.1817. Vrt. Steinrud 2008, 85–89.

tapa itsessään.⁴³ Turussa naiset nauttivat kahvia ensisijaisesti kodeissa, mutta myös uusissa sveitsiläiskonditorioissa, jotka korvasivat kahvihuoneet kaupungin säätyläisten suosimina paikkoina viimeistään 1810-luvulla.⁴⁴

Säätyläiskodit olivat kuitenkin seurapiirien kannalta tärkein paikka, jossa kahvia juotiin. Näin toimittiin myös af Schulténin perheessä, jonka arkistossa on säilynyt lista, jonka mukaan he 8. helmikuuta nimeämättömänä vuonna kutsuivat illanviettoon joukon Turun seurapiiriin kuuluneita ystäviään. Ilta oli jaettu kahteen osaan niin, että alkuiltä oli varattu vain naisille. Naiset joivat aluksi keskenään kahvia ja seurustelivat, minkä jälkeen paikalle saapuivat heidän puolisonsa. Järjestely käy ilmi listasta, johon oli kirjoitettu 11 naisen nimet. Kukin säätyläisnainen oli kirjattu ensin, ja sen jälkeen heidän miehensä. Miesten perään oli lisätty maininta ”till afton”, illaksi. Naisia ei ole kirjattu listaan omilla nimillä, vaan miestensä titteleiden tai nimien kautta, mikä korosti heidän yhteiskunnallista arvoaan ja rooliaan puolisoina.⁴⁵ Naisten yhteisöllisyyttä luovia kahvikutsuja pidettiin myös muualla kuin af Schulténeilla. Winter osallistui erälle tällaisille kahvikutsuille sattumalta, kun hän oli tekemässä vierailuja tuttaviansa luokse yhdessä asesori Adolf Tandefeltin kanssa. Miehet päästettiin hetkeksi sisään naisten seuraan, kunnes he jatkoivat matkaansa seuraavaan paikkaan.⁴⁶ Ei ollut tavatonta, että miehet otettiin tällä tavalla hetkeksi mukaan naisten kahvikutsuille. Eksklusiiviset sukupuolittuneet kokoontumiset olivat vain osa ilmiötä ja naiset ja miehet seurustelivat kahvin ääressä myös yhdessä.⁴⁷

Kahvin juomisessa oli ennen kaikkea kyse seurallisuuden kulttuurista ja sen konventioista, vaikka varmasti myös itse nautinto miellytti eliittiä. Samalla kyse oli perinteisestä erontekemisestä niihin, joilla ei ollut varaa tai mahdollisuuksia järjestää kahvikutsuja tai hankkia arvokkaita astiastoja. Siten kuumien juomien nauttimisella tehtiin sekä eroa säätyläisten ja muun väestön välille että jatkuvaa keskinäistä eroa ja jakoa seurapiirin sisällä. Tällaiseen erottautumiseen vierailukulttuuri sopi mainiosti. Kutsumalla ihmisiä kotiinsa säätyläisperheillä oli mahdollisuus esitellä paitsi varallisuuttaan myös hyvää makua ja säätyläiskulttuurin hallintaa. Kahvin nauttiminen oli siis eräänlainen rituaali, kuten historioitsija Wolfgang Schivelbusch on tapaa kuvaillut. Hänen mukaansa näiden rituaalien ympärille syntyneet konventiot, eleet ja rutiinit olivat sosiaalisia ja kulttuurisia merkkejä, joilla itseä ja omakuvaa tuotiin esiin. Erontekemisen vastapainoksi nautintoaineiden äärelle kerääntyminen loi yhteisöllisyyttä ja koheesiota mukana olleiden keskuudessa.⁴⁸ Tällaisia konventioita, eleitä ja rutiineita oli myös turkulaisten seurapiirien arki pullollaan.

⁴³ Runefelt 2015, 148–149. Vrt. Englanti ja etenkin Ranska, jossa myös naisilla oli mahdollisuuksia vierailu kahvihuoneissa. Cowan 2005, 248–249.

⁴⁴ Naisten julkisista konditoriakäynneistä ks. Winterin päiväkirja 6.12.1815. Sveitsiläisiä edeltäneistä turkulaisista 1700-luvun kahvihuoneista kirjoittanut Panu Savolainen ei juuri mainitse käyttäjäkunnasta mitään, eikä siten myöskään naisten kahvinjuonnista. Naiset kuitenkin toimivat kahvihuoneiden omistajina ja pitäjinä, joten sitä kautta he olivat osallisia kahvihuoneissa. Savolainen 2017, 172–187.

⁴⁵ Af Schulténien kutsuvieraslistat, vol. 113, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

⁴⁶ Winterin päiväkirja 13.2.1815. Ks. myös 15.2.1818.

⁴⁷ Winterin päiväkirja 15.4.1815, 4.3.1817 ja 7.3.1819.

⁴⁸ Schivelbusch 1986, 177–187.

Tunnetun englantilaisen kuvittajan, George Gruikshankin karikatyyri eliitin iltajuhlista Lontoossa 1826.

Avoimet ja suljetut ovet

Turkulainen 1810-luvun vierailukulttuuri kahvikutsuineen, suunniteltuine ja spontaaneine kyläilyineen ja kohteliaisuuskodeistoineen näyttäytyy varsin julkisena ja yksittäiselle seurapiiriläiselle tavoitettavissa olevana. Todellisuudessa vierailukulttuuri ei ollut täysin avoin tai julkinen. Kuka tahansa ei voinut kävellä kenen tahansa ovesta sisään, vaikka periaatteessa he olisivatkin edustaneet samaa säätytaustaa. Vierailulle päästäkseen piti joko olla sosiaaliselta asemaltaan ylempi, samaa tuttavapiiriä tai saada erillinen kutsu, jonka kautta tuttavuutta kykeni luomaan. Johan Winter kirjoittaa päiväkirjassaan lukuisista kutsuista, tanssiaisista ja illallisista, joihin hän ei osallistunut. Rivien välistä käy ilmi, että Winteriä ei ollut kutsuttu kyzeisiin juhliin, vaikkei hän ei siitä yksiselitteisesti kirjoitakaan.⁴⁹ Maa-liskuussa 1814 Winter poikkeuksellisesti kirjoitti asessori Fredrik Tillmanin järjestävän tanssiaisit, jonne hän ei ollut saanut kutsua. Syynä oli hänen mukaansa se, ettei asessorin vaimo Katarina Hedman arvostanut Winteriä tarpeeksi, eikä Winter ollut ymmärtänyt hakeutua hänen suosioonsa.⁵⁰ Seurapiirit osasivat olla valikoivia ja poissulkevia, kuten Winterin tapaus osoittaa.

Winter ei ota päiväkirjassaan kantaa, harmittiko kutsujen ulkopuolelle jääminen häntä tai toivoiko hän ylipäänsä kutsuja useampiin juhliin. Toisin oli Johan Molanderin laita,

⁴⁹ Ks. esim. Winterin päiväkirja 23.–24.2.1812, 11.3.1814 ja 23.4.1816.

⁵⁰ Winterin päiväkirja 11.3.1814.

joka kirjoitti päiväkirjaansa 15. maaliskuuta 1813 tulevansa onnelliseksi, jos vain jotenkin pääsisi käymään Wallenstiernan perheen kotona. Molander oli samana iltana Pinellojen perheen kutsuilla tavannut neiti Wallenstiernan, johon hän oli selvästi ihastunut. Molander ei yksilöi, oliko kyseinen neiti Wallenstiernan sisaruksista kenties Johanna Fredrika vaiko Sofia Augusta, jonka kanssa hän astui avioon seitsemän vuotta Pinellojen kutsujen jälkeen.⁵¹ Toive saada kutsu juhliin ja vierailulle ei siis yksin liittynyt oman sosiaalisen aseman parantamiseen tai ajanvietteen mahdollistamiseen, vaan tavoitteet saattoivat olla hyvinkin kauaskantoisia ja romanttisiakin, kuten Molanderin tapauksessa näyttää olleen.

Vierailuilla ja kutsuilla käyminen oli sielun ja ruumiin nautintojen lisäksi merkittävää tiedonvälityksen näkökulmasta. Turussa ilmestyi 1810-luvun aikana yksi ainoa sanomalehti, minkä lisäksi kaupungin seurapiiri seurasi etenkin ruotsalaisia julkaisuja. Lehdet eivät kuitenkaan riittäneet tiedonjonon tyydyttämiseen, vaan uutisia ja juoruja oli haettava myös muualta. Säätyläiset tapasivat toisiaan ja ylläpitivät laajaa kirjeenvaihtoa, mikä liikutti tietoa jopa tehokkaammin kuin viralliset ilmoitukset tai sanomalehdet. Vierailut olivat keskeisessä roolissa säätyläisten tiedonhankinnassa ja -välityksessä. Samalla levisivät juurut ja huhut, joita seurapiirin jäsenet mielellään levittivät. Näin tiedonvälityksellä oli myös viihteellinen merkitys säätyläisille. Tieto oli sosiaalista valuuttaa, jota voitiin käyttää niin oman statuksen pönkittämiseen kuin toisten ihmisten hyödyksi ja haitaksi. Tietoverkoston avulla luotiin yhteenkuuluvuutta ja erontekoa. Siten se oli vallankäytön väline suhteessa muihin säätyläisiin.⁵²

Verkostoilla saattoi olla myös kollegiaalisesti tärkeä rooli. Vierailujen avulla ovet avautuivat piireihin, joihin muuten olisi saattanut olla vaikeaa tai jopa mahdotonta päästä. Eliitti viihdytti kodeissaan usein pienimuotoisia seurueita tai laajemmalle levinnyttä joukkoa, jolloin toiminta saattoi kasvaa systemaattisemmaksi salongin pidoksi. Kaupunkiin saapuneille uusille ihmisille portti seurapiireihin ei auennut automaattisesti kuin harvoille, joten piirien luottamus ja hyväksyntä piti rakentaa vähitellen. Juuri tässä vierailut sosiaalisen verkottumisen kannalta oikeisiin osoitteisiin auttoivat uutta tulijaa.⁵³ Vierailukulttuuri perustui verkostojen hyödyntämiselle ja kehittämiselle, mikä taas vaikutti seurapiirien koostumukseen. Näin seurallisuuden kulttuuri, jonka oleellinen osa vierailukulttuuri oli, piti seurapiirin omalta osaltaan käymistilassa.

Seurapiireissä vierailuja rajoittivat ja ohjasivat tietyt sosiaaliset koodistot, joiden mukaan eliitin oli toimittava. Kutsukäytännöt olivat osa tätä kirjoittamatonta säännöstöä. Kutsumenettely ei kuitenkaan ollut ehdoton, vaan toisinaan illallisille osallistuttiin myös kutsumatta. Säätyläiskodeissa vierailtiin ennalta suunnitellusti tai spontaanisti, hetken mielijohteesta. Kun säätyläiset kiertelivät kaupungilla asioillaan tai promenadilla, he saattoivat matkan varrella pistäytyä tutun kollegan tai ystävän luona. Näin toimi myös talous- ja

⁵¹ Molanderin päiväkirja 15.3.1813, *Genealogica* n:o 2–3 1918.

⁵² Artukka 2019, 78, 91–94, 97–105. Vrt. Lilti 2015, 165–169. Huhuista ks. esim. Artukka 2019 ja Christensson 2003. Kirjeistä ks. esim. Leskelä-Kärki et al. 2011 ja Wolff 2005.

⁵³ Laine 2020, 58–60; Lilti 2015, 33–38; Andersson 2009, 120–125.

kauppaoikeuden professori Daniel Myréeen, joka joulukuussa suuntasi asessori Richterin taloon sieltä kajastaneiden valojen houkuttelemana. Hän ilmestyi paikalle kutsumatta, mutta tuskin aivan sattumalta, sillä illallisille oli kokoontunut useita akatemian professoreita sekä ylioppilaita.⁵⁴ Päätös saattoi myös olla valinta olla osallistumatta johonkin juhliin. Johan Winter oli menossa 14. marraskuuta 1815 käymään Heurlineilla, mutta ulos heijastuneen valon määrän perusteella hän koki Heurlinilla olevan kahviseurueen liian suureksi, mistä syystä hän jatkoi matkaansa toisaalle.⁵⁵ Iso tapahtuma saattoi siis olla myös luotaantyöntävä tekijä, eikä suuri määrä ihmisiä ollut aina omiaan herättämään innostusta kaikissa vieraisa.

Seurallisuus itsessään oli kaikille säätyläisille lähtökohtaisesti yhtäläinen asia, mutta sitä hyödynnettiin silti keinona luoda eksklusiota ja inklusiota seurapiirien sisälle. Vierailukulttuuri oli kontrolloinnin väline, jolla eliitti hienosääti ja muokkasi ennen kaikkea omaa piiriään, mutta myös laajempaa seurapiiriä. Seurapiiri ei ollut staattinen järjestelmä, vaan erilaisista ihmisistä koostunut löyhä verkosto ja toimintakenttä, jonka itsesäätelyn ja uusiutumisen yksi mekanismi oli tiheästi toistuneet vierailut. Kutsuminen ja kutsumatta jättäminen eivät siten olleet vain henkilökohtaista seuraelämän hallintaa, vaan mekaniikka, jonka ympärille koko seurapiirin uusiutuminen rakentui.

Eliitin urbaaniin vierailukulttuuriin kuuluivat oleellisesti käyntikortit (ruots. *visitkort*). Ne yleistyivät viimeistään 1800-luvun alussa, jolloin vierailuista oli tullut päivittäinen huvi ja välttämättömyys kaupungeissa. Käyntikortti jätettiin nimensä mukaisesti merkiksi käynnistä silloin, kun talon isäntäväki ei ollut tavattavissa. Kortti saatettiin antaa palvelijalle tai jättää joko ovelle tarkoitusta varten suunniteltuun laatikkoon tai eteisen pöydälle käyntikorttikoriin. Näin henkilö, jota yritettiin tavata, sai myöhemmin tiedon käynnistä. On hyvin mahdollista, että kortteja annettiin myös esittäytymisten yhteydessä muistin tueksi. Historioitsija Leonore Davidoffin mukaan käyntikortit toivat sosiaaliseen kanssakäymiseen tiettyä joustavuutta, kun suhteita saatettiin hoitaa väliaskelman kautta. Näin käyntikorttien antamiseen ei välttämättä liittynyt sosiaalista kontaktia kortin antajan ja kortin saajan kesken.⁵⁶

Käyntikortteja varten teetettiin hienoja silkkisiä, nahkaisia tai kankaisia lompakoita ja kotoiloita, joissa kortteja saattoi säilyttää niiden rypistymättä. Koristellut lompakot kertovat käyntikortteille annetusta arvosta 1800-luvun säätyläismaailmassa. Samalla tällainenkin pieni kulttuurituote tarjosi mahdollisuuden erottautumiseen ja koristautumiseen.⁵⁷ Käyntikorttien jakaminen kuvastaa hyvin säätyläiskulttuurin liikkuvuutta. Niitä tarvittiin, jotta voitiin viestiä tapaamisen tarpeesta tai siitä, että kohteliaisuusikäntä oli hoidettu, vaikka vastaanottaja ei ollut kotona. Kortteja jätettiin vierailun merkiksi, kun isäntäväki ei ollut paikalla ja vierailija halusi heidän tietävän käynnistä. Siten ilmoitus käynnistä palveli aina jotakin tarkoitusta. Samalla käyntikortti heijasteli myös individualistisen kulttuurin olemassaolosta

⁵⁴ Winterin päiväkirja 3.12.1814. Ks. myös 22.10.1815. Vrt. Åström 1993, 193–194.

⁵⁵ Winterin päiväkirja 14.11.1815.

⁵⁶ Winterin päiväkirja 20.3.1815 ja 31.12.1818; Davidoff 1973, 42.

⁵⁷ H6219, Historialliset kokoelmat, Kansallismuseo; Käyntikorttilompakot, esinekokoelmat, TMK.

Fruknarna
AT SCHULTÉN.

Öfverstinnan
AT SCHULTÉN.

Öfversten
AT SCHULTÉN.

Öfversten
AT SCHULTÉN.

PROFESSOR MYREEN.

C. KLICK.

GEORGE KLEINT DE LEGEN.

pp. 10.

Le Comte Aminoff,
Conseiller de la Chambre de S. M. S.

Mr. de Gripenberg
Capitaine dans l'armée Finlandoise.

STUD. F. A. ROTKIRCH.

Protocollis-Secretararen
Sadelli.

Le Comte ARMPFELT,
Colonel, Aide-de-camp de
S. M. l'Empereur.

Андрей Фадеевич
Тренкинъ.
Andrey F.

Referendarie - Secretairen
Wallenius.

Fröhen of Schulten.

Le Comte De Geer
Lieutenant aux Gardes.

Westenholz Brothers,
London.

Lieutenant v. Scharenberg

Archibald v. Edonsdotter

Naima von Kaartman

Wisinger
Lieutenant Colonel

aikana, joka oli vahvasti yhteisöllinen. Käyntikortti oli omistajan tunnusmerkki, joka jaettiin muille ja josta henkilön saattoi tunnistaa. Se viimeistään teki yksittäisen henkilön näkyväksi seurapiirissä.

Arkistoissa säilyneistä käyntikorteista valtaosa on säätyläismiesten, mutta kokoelmat sisältävät myös useita naisten käyntikortteja. Af Schulténin perheen arkistossa säilyneistä korteista käy ilmi, etteivät ne noudattaneet mitään ulkoasullista selkeää kaavaa. Osa korteista on koruttomia ja käsinkirjoitettuja, osassa taas on lisänä ornamentiikkaa. Hienoimmat kortit ovat kirjapainossa painettuja. Korteille yhteistä on, että nimi on keskellä korttia. Osalla, kuten keisarin adjutantilla Gustaf Magnus Armfeltilla, nimitiedoissa oli vain sukunimi, jonka tunnistetietona lukee lisäksi kreivin arvo sekä teksti ”colonel, aide-de-camp de S. M. l’Empereur”. Nimen ohella keskeistä oli juuri tittelin ja statuksen ilmaiseminen. Käyntikortti oli aktiivisen toimijuuden symboli niin miehille kuin naisillekin. Naisten kohdalla nimen eteen kirjattiin hänen sosiaalinen asemansa. Senaattori Nathanael af Schulténin puolisoilla Jacobina Finckenbergillä oli oma korttinsa, jossa luki ”Överstinnan af Schultén” ja heidän tyttärensä kortissa taas ”fröken af Schultén”.⁵⁸ Naisille kortit olivat yhtä lailla tärkeitä tutustumisen ja verkostoitumisen välineitä kuin miehillekin. Säilyneet kortit tukevat myös analyysiäni siitä, että naiset tekivät aktiivisesti vierailuja, sillä juuri tähän tarkoitukseen kortteja teetettiin.

Turussa käyntikortteja tarvittiin lisääntyneen vierailukulttuurin tarpeisiin, kun eliitti liikkui ovelta ovelle tai esittäytyi tuntemattomille henkilöille erilaisissa tilaisuuksissa. Käyntikorttien yleistymisen kertoo myös Turun seurapiirin parissa toimineiden ihmisten määrän kasvusta. Korttia näyttämällä henkilö teki tiettäväksi itsensä. Käyntikortti oli arkinen esine säätyläisille, mutta myös symbolinen dokumentti, joka avulla henkilö tuli näkyväksi. Ne olivat kuin henkilötunnuksia, joita annettiin pois muille säätyläisille ja joita säilytettiin myös osoituksena ja muistutuksena verkostoista.

Kokonaisuudessaan säätyläiskotien ympärille rakentui voimakas eliitin seurallisuuden kulttuuri, jota ylläpidettiin ja vahvistettiin vierailuilla. Vierailut olivat tärkeitä Turun seurapiirille monessa suhteessa. Ensinnäkin ne tarjosivat eliitille vaihtelua ja tekemistä arkeen. Sosiaalinen kanssakäyminen ja seurustelu olivat niin merkittäviä eliitin elämässä, että ne kattoivat kaikki elämänvaiheet ja vuorokauden- ja vuodenaajat. Sosiaalisen sisällön ohella vierailut täyttivät huomattavan osan eliitin päivittäisestä tiedontarpeesta, sillä monet uutiset, huhut ja juorut kulkivat ihmisten mukana kodista toiseen. Tiedonvaihto oli molemminsuuntaista, sillä myös vierailulle saapunut henkilö sai informaatiota maailman, suuriruhtinaskunnan, kaupungin ja yksittäisten ihmisten tapahtumista. Kolmanneksi vierailuilla oli myös rooli omalakisien seurallisuuden ylläpitämisessä. Monet visiitit liittyivät kohteliaisuuskäytäntöihin, joille säätyläiset antoivat suuren arvon. Kohteliaisuutta osoitettiin ja vastaanotettiin käynnein, tervehdyksin ja muin näkyvin ilmauksin. Näin seurapiiri eli ja hengitti vierailukulttuurista, jonka ahkeran toteuttamisen seurauksena seurapiiri tuli tietoiseksi itsestään.

⁵⁸ Käyntikorttikokoelma, vol 116, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB. Myös Turun museokeskuksen kokoelmissa on säilynyt useita käyntikortteja 1800-luvun alun säätyläisnaisilta. Käyntikorttikokoelma, museoarkisto, TMK.

Ateriointikulttuuri ja seurallisuus

Ruoan ja juoman ympärille muodostui uudella ajalla erityinen eliitin aterioinnin kulttuuri, jolla oli suuri merkitys seurapiirien sosiaalisten suhteiden luomisessa ja ylläpitämisessä. Ateriointi ja juomistavat olivat keskeinen osa seurallisuuden kulttuuria, jolla rakennettiin yhteisöllisyyttä eliitin sisälle ja samalla erottauduttiin muista sosiaalisista ryhmistä. Ruoan avulla myös kilpailtiin ryhmän sisällä sosiaalisesta asemasta. Siten ruoka ei ollut vain ruumiin ravintoa, vaan hienovaraisen sosiaalisen kudelman ydin, jolla oli ajallisia ja paikallisia variansseja. Ruokakulttuuria ohjannut maku oli yhtä lailla sosiaalinen tuote kuin sen ympärille syntynyt tapakulttuurikin.⁵⁹ Tällaisia sekä koheesiota että eroosiota tuottaneita asioita olivat muun muassa raaka-aineiden saatavuus ja keittotaito sekä ruokailun ympärille muodostuneet erilaiset tavat ja hierarkioiden osoitukset, kuten kattaminen, ruokailu erilaisine aterioineen sekä istumajärjestelyineen, oheisohjelmineen ja kommunikaatiotapoineen.

Ateriointi oli keskeinen osa eliitin seurallisuuden kulttuuria 1800-luvulla. Ateriat rytmittivät arkea ja antoivat struktuuria myös huvittelulle ja juhkakulttuurille. Ruoka ja juoma kehittivät ja muokkasivat säätyläisten elämää ja seurallisuuden kulttuuria. Samalla niihin liittyi kulttuurista pääomaa, jota esiteltiin muille. Eliitin ateriointikulttuuria tutkinut Johanna Ilmakunnas on painottanut nimenomaisesti aterioinnin merkitystä ruokailun sijaan ja korostanut ruokailun ja aterioinnin eroa. Ateriointi on sosiaalinen tapa, jota harjoitettiin yhdessä muiden ihmisten kanssa, ruokailu ja syöminen taas ovat enemmän yksilöllisiä ja yksityisiä tapahtumia. Ateriointiin liittyi myös juomien nauttiminen.⁶⁰

Eliitille koti oli paikka, johon kutsuttiin muita ihmisiä nauttimaan seurasta, hyvästä ruoasta ja juomasta. Seurustelun lisäksi aterioinnit ja juomingit tarjosivat mahdollisuuden esitellä kotia ja hyvän maun hallintaa. Kyse oli ennen kaikkea oman sosiaalisen aseman rakentamisesta ja ilmentämisestä materiaalisen kulttuurin kautta, sillä ruoalla ja syömisellä kulttuurilla oli keskeinen sija eliitin identiteetin rakentamisessa. Näistä syistä johtuen syömiseen ja juomiseen liittyvät sosiaaliset merkitykset ovat tärkeitä välineitä seurallisuuden kulttuurin ymmärtämisessä ja välittämisessä seuraaville sukupolville.⁶¹

Turkulaisia ateriointitapoja

Ruoalla ja juomalla oli eurooppalaisten mallien mukaisesti korostuneen yhteisöllinen rooli Turun 1810-luvun seurapiirissä. Ateriointi oli tärkeä osa seurallisuuden kulttuuria, jossa se valjastettiin osaksi laajempaa statuksen ja yhteiskunnallisen aseman näyttämistä ja muokkaamista. Tämä kuitenkin vaati, että ateriointi oli yhteisöllistä ja julkista piiriä, vaikka erityisesti illalliset olivatkin usein kutsumenettelyn pohjalta luotuja suljetumpia

⁵⁹ Ilmakunnas 2016, 163, 193, 201; Tierney & Ohnuki-Tierney 2012, 123–126.

⁶⁰ Ilmakunnas 2016, 163–165, 185.

⁶¹ Scholliers 2016, 116–117; Vilkkuna 2015, 69–75, 94–95; Ijäs 2015, 161–162, 169; Andersson 2009, 128–133.

Söndagen d. 14. Aug. 1814.
 1. Små Ägg Pastéis.
 2. Brändig Kött och fiskfärs i Målkärlar.
 3. Färsad Äl, ätas med Ättika.
 4. À la Saube ja Gäst — ätas med Ättika.
 5. Kallt Mek. — med brau ölsur färs.
 6. Sprit Ärtor — med Kraft fjirtar.
 7. Stekt spräckad Gadda — med Kapris fäs.
 8. Warm bisquit Budding.
 9. Kall stekt Gäst med
 10. Äppelmö.
 11. Kall Sött Budding med Ålång smangi.
 12. Kalkon stek.
 13. Citron Crème i koppar.
 14. Gul Hjorthorns Gelée.
 15. Röd Hjorthorns Gelée.
 16. Mandel Krokan.

Af Schulténien 14.8.1814
järjestämien illallisten ruokalista.

tilaisuuksia. Eliitin illalliskulttuurista ja ruokatarjoiluista antavat hyvän kuvan af Schulténien perheen arkistossa säilyneet yksitoista ruokalistaa. Af Schulténit osallistuivat sekä Tukholmassa että Turussa seuraelämään etenkin järjestämällä illallisia ja pienimuotoisempia illanviettoja. Näistä illoista jäi jälkeen ruokalistoja, joista osa on päivätty välille 1810–1814. Osa taas on ilman päiväystä, mutta ne ovat melko varmasti myös 1810-luvulta.⁶² Listoihin kirjoitettiin illan menu ruokalajin tarkkuudella. Ne eivät kuitenkaan olleet pöytiin laitettavia menukarttoja, vaan pikemminkin koruttomia muistilappuja illan tarjoiluista. Ne on todennäköisesti kirjoitettu palvelusväkeä varten, jotta nämä tiesivät, miten ruokailun tuli edetä. Samalla ne olivat säilytettynä muistijalkiä tarjotuista ruoista, mikä auttoi seuraavien illallisten järjestämisessä.

Af Schulténien ruokalistojen sisältö kertoo eliitin rikkaasta ja monipuolisesta ruokakulttuurista. Monipuolisuus näyttäytyy ylellisyytenä, etenkin jos mittarina pidetään ruokalajien määrää ja suhdetta arkisempaan ruokailuun. Kaikki alkuruoat, pääruoat ja jälkiruoat huomioiden ateriakokonaisuudet vaihtelevat 11 ja 22 annoksen välillä. Laajin kattaus oli 15. elokuuta 1814 järjestetyllä illallisella, jossa vieraille tarjoihti yhteensä 22

⁶² Ruokalistat, vol. 22 ja 113, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

ruokalajia. Alkuun af Schulténit kestitsivät valikoimalla pieniä munapasteijoita, vasikanrullia, uppomunia, graavilohta, ankeriasta *à la daube* eli hyytelössä ja ankaa *à la daube*. Pääruoaksi oli valikoima, joka sisälsi kylmäsavustettua kinkkua ja sinappia, valkoisia papuja muhennettuna, grillattua vasikanrintaa riisisuurimoiden ja valkoisen kapriskastikkeen kanssa, kukkakaalia ja pasteijoita, kalamureketta ravunpyrstöillä ja kastikkeella, kylmää hanhipaistia ja karviaiskompottia, paistettua kananpoikaa, kylmää omenapuddingia ja sitruunakermaa, kalkkunaa ja salaattia sekä punaista ja keltaista lakkahyytelöä. Jälkiruoaksi af Schulténit tarjosivat vierailleen mantelikrokaania, marenkileivosta ja jäätelöä.⁶³ Huomionarvoista on, että monet af Schulténien tarjoilemista ruoista olivat kylmänä tarjottavia ja siten helppoja valmistaa jo etukäteen. Yli kahdenkymmenen ruokalajin valmistaminen vaati suunnitelmallisuutta, sillä turkulaiseliitin henkilö- ja keittiöresurssit olivat lopulta varsin rajalliset.

Samankaltaisista illallistarjoilusta kertovat myös Turun museokeskuksessa säilyneet 1810-luvun ruokalistat, jotka vahvistavat af Schulténeilta säilyneiden ruokalistojen antamaa kuvaa yltäkylläisistä ateriakokonaisuuksista.⁶⁴ Eliitin illallisilla ruokaa oli valtavasti syötävänä, mutta laajat ateriakokonaisuudet eivät tarkoittaneet, että kaikki osallistujat olisivat syöneet kaikkia ruokalajeja. Tarjoilu muistutti seisovaa pöytää, ja aterioitsijat söivät ensisijaisesti niitä ruokia, jotka olivat lähimpänä heitä ja joita tarjoilijat ehtivät heille tarjota.⁶⁵ Illallisten kohdalla tarkoituksena oli syötävien aterioiden lisäksi tuottaa osallistujille kokonaisuus, joka heijasteli isäntäperheen statusta, varallisuutta ja ajantasaista kulttuurista ymmärrystä. Kattaus oli myös silmänruokaa sekä sosiaalista valuuttaa, jota perhe saattoi tarjoilujen onnistuessa hyödyntää seurapiireissä.

Turkulaisen eliitin ateriointikulttuuri nivoutui osaksi muuta Eurooppaa sekä tapojen että ruokatarvikkeiden avulla. Illallisten ainekset ruokineen ja juomineen saapuivat seura-piiriin pöytiin pääosin Turussa toimineiden kauppiaiden kautta. He hankkivat myymänsä tuotteet kaupungin lähialueiden tuottajilta ja muilta Suomessa toimineilta kauppiailta sekä meriteitse ulkomailta.⁶⁶ Ulkomaankauppaa harjoittaneita kauppiaita Turussa oli vuonna 1814 yhteensä 71, minkä lisäksi ruokatavara- ja elintarvikekauppaa harjoittaneita porvareita oli kymmenittäin.⁶⁷ Suomeen tuotiin paljon tuotteita ulkomailta meritse. Tätä kaupankäyntiä vaikeuttivat 1810-luvun alun eurooppalaiset sodat sekä asema Venäjän suuriruhtinaskuntana. Sotatila ei kuitenkaan katkaissut ulkomaankauppaa, vaikka se sitä merkittävästi haittasikin.⁶⁸ Vaikeuksista huolimatta eliitin ruokapöytiin saatiin tarvittavia aineksia ja seurapiirikutsuja järjestettiin tasaisesti koko 1810-luvun. Tuontituotteiden

⁶³ Ruokalistat, vol. 22 ja 113, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB. Ruokalajeista ainoastaan numero 14. oli jäänyt merkitsemättä.

⁶⁴ Ruokalistat, museoarkisto, TMK. Ruokalistoja on 1810-luvulta säilynyt yhteensä kolme, mutta niitä ei voi valitettavasti attribuoida kenenkään talouteen kuuluvaksi.

⁶⁵ Ilmakunnas 2016, 167–168.

⁶⁶ Wuorinen 1966, 365–368.

⁶⁷ Nikula 1972, 279–280. Porvareiden ryhmäjaosta ks. tarkemmin Wuorinen 1959, 158–163.

⁶⁸ Keskinen 2012. 249–254.

avulla eliitti myös vahvisti omaa kosmopoliittista identiteettiään, kun kaikki syötävä ja juotava ei ollut Suomesta.

Ateriointikulttuuri muuttui seurapiireissä asteittain 1800-luvun alkupuolella, mikä näkyi tutkimissani ruokalistoissa. Osassa listoista on lueteltu ruokalajit järjestyksessä, mutta osan kohdalla on merkintöjä siitä, että tarjoilua rytmitettiin eri tavalla kuin aikaisemmin. Eräänä joulukuisena päivänä af Schulténit järjestivät *souperin* eli illallisen, jonka ensimmäinen ruokalaji – säilöttyä lihaa, porkkanoita pienten frikadellien kanssa, pieniä pasteijoita ja kääryleitä – tarjoiltiin yhdeltä lautaselta, *âtes på en tallrik*. Myös seuraava ruokalaji – kylkipaistia, omenamuusia ja häränkieltä hapanimeläkastikkeessa – tarjoiltiin lautasannoksina. Kolmannessa ruokalajissa oli vielä muhennettua hummeria, pyytä oliivikastikkeessa, kylmää marjapuddinkia, vasikanpaistia kastikkeella, luumu-kirsikka-hillottukurkku-puolukkasalaatilla, hirvensarvihiyytelöä ja mantelileivoksia. Jälkiruoaksi af Schulténit tarjoilivat makeisia, tippaleipää, hilloja ja omenoita. Muissa af Schulténien menuissa ei ollut mainintaa lautasannosten tarjoilusta, mutta yleensä alkuruoka tai kaksi oli kuitenkin eroteltu poikkiviivalla muista ruokalajeista.⁶⁹

Edellä käsitelty esimerkki liittyy laajempaan tarjoilukulttuurin muutokseen Euroopassa. Eliittien illallispyödyissä oli 1600-luvulta lähtien ollut vallalla tapa tuoda tarjolla ollut ruoka kaikkine lajeineen kerralla ja kokonaisuudessaan pöytään, josta ruokailijat sitten saivat ottaa oman halunsa mukaan. Annokset oli katettu yleensä samaan pöytään, jossa ruokailtiin. Tapaa kutsuttiin ranskalaiseksi, *à la française*. Ranskalaisen tavan rinnalle kehittyi viimeistään 1800-luvun alussa venäläinen tapa, *à la russe*, jossa ruokalajit tarjoiltiin aterioiville säätyläisille annoksittain. Molemmissa tavoissa oli yleensä kolme kattausta, jotka sisälsivät suuren määrän erilaisia ruokia. Venäläisessä tavassa erona oli, että annokset tarjoiltiin lautasittain sen sijaan, että tarjoiluastiat olisi tuotu pöytään.⁷⁰ Näin ateriointikokemus hiljalleen yksilöllistyi, vaikka lautasella olikin sama annos kuin vieressä istuvalla. Samalla mahdollisuus seurusteluun ja keskusteluun vierustovereiden kanssa lisääntyi, kun ateriat saapuivat valmiina lautasella sen sijaan, että aikaa olisi kulunut oman annoksen kokoamiseen laajasta valikoimasta ruokia. Lautasittain tarjoillut annokset saapuivat myös Seurahuoneelle vuonna 1815 uuden ravintoloitsija Axel Beckmarkin mukana. Annokset valittiin listalta ja tilattiin suoraan tarjoilijoilta.⁷¹

Eliitin järjestämiin illanviettoihin kuului nimensä mukaisesti myös illallinen, *supé*, jollaiseksi sitä nimitettiin niin hovissa kuin alemmissa seurapiireissäkin. *Supé* (ra. *souper*) tarkoitti nimenomaan illalla syötyä ateriaa, samoin kuin päivällinen *diné* (ra. *dîner*), joka asetui kello 17 ja 22 välille. *Middag* taas syötiin keskipäivällä. Toisaalta ruokailuajoille annetut merkitykset ja ajat saattoivat vaihdella eikä siten ole määriteltävissä mitään yleiseurooppalaista ateriointiaikataulua.⁷² Turussa illallisilta saavuttiin kotiin monesti kello

⁶⁹ Ruokalistat, vol. 22, Samlingen Schultén af HS, ÅAB.

⁷⁰ Ilmakunnas 2016, 167–168; Grönholm 2005, 24.

⁷¹ Winterin päiväkirja 13.10.1815.

⁷² Ilmakunnas 2016, 168–171.

22–23 aikoihin.⁷³ Aikataulujen vaihtelevuudesta kertoo eliitin ruokailutottumuksissa vaikuttanut käytäntö, jossa illallinen tarjoiltiin hyvin myöhään, usein vasta puolen yön aikaan.⁷⁴ Tammikuussa 1819 vietettiin Turussa venäläistä uuttavuotta asessori Carl Richterin tanssiaisissa, jossa ruoka katettiin pieniin 5–8 hengen pöytiin vasta vuoden vaihtumisen jälkeen. Aterioinnin päätteeksi pöydät siirrettiin syrjään ja tanssit alkoivat.⁷⁵ Samanlaista yöllistä illastamista harjoitettiin toisinaan myös Seurahuoneella ja muissa julkisemmissa tiloissa järjestetyissä tapahtumissa.⁷⁶ Ruoan tarjoileminen myöhään oli yksi keino venyttää illanviettoja ja mahdollistaa aterioinnin lisäksi tanssiminen ja muunlainen seurustelu.

Liiallisuudet herättävät pahennusta

Turun seurapiirin ruokailutottumukset herättivät piirin sisällä myös pahennusta. Ylenpalttisina koetut tarjoilut johtivat siihen, että piispa Jacob Tengström julkaisi huhtikuussa 1817 vetoomuksen, jossa hän toivoi turkulaisten elävän yksinkertaisemmin ja säästeliäämmin. Pyyntö kosketti erityisesti illalliskulttuuria, joka oli Tengströmin käsityksen mukaan ylittänyt sopivuuden rajat.⁷⁷ Tengströmin vetoomuksen ohella myös maaherrana toiminut Carl Erik Mannerheim oli huolissaan erityisesti Turun liköörikkamareissa ja sveitsiläiskonditorioissa tapahtuneista väärinkäytöksistä. Mannerheim ei yksilöinyt kaupungin maistraatille tekemässään valituksessa tarkemmin, mitä väärinkäytöksiä hän tarkoitti, mutta mitä ilmeisimmin ne liittyivät alkoholin käytössä ilmenneisiin ongelmiin.⁷⁸ Kyseiset anniskelutilat olivat säätyläisten suosiossa, joten huolestuneet katseet kohdistuivat nimenomaan seurapiireihin.

Tengströmin vetoomus oli sisällöltään Mannerheimin valitusta paljon yksityiskohtaisempi. Tengström esitti vetoomuksessaan, että ylellisten tapojen kitkemiseksi ruokalajien määrää tulisi rajoittaa enimmillään yhdeksään lajiin per illallinen. Nämä jakaantuivat niin, että alkupaloja saisi olla kaksi, pääruokia viisi ja jälkiruokia kaksi. Aterioita olisi hyväksyttävää varioida, mutta määrää ei sopinut kasvattaa ehdotetusta. Ruoan lisäksi esitetyt rajoitukset koskivat juomia, sillä hyväksytyjä olivat vain ruokajuomat ja niitäkin sai nauttia ainoastaan kohtuudella. Kaikki juomasekoitukset, liköörit ja jälkiruokajuomat olivat suositusten ulkopuolella. Pyyntö koski Turussa järjestettäviä tavanomaisia illallisia, ei esimerkiksi häitä tai hautajaisia. Vapautuksen esitetyistä rajoituksista saivat myös yleiset

⁷³ Winterin päiväkirja 5.11.1813 ja 18.11.1814.

⁷⁴ Ilmakunna 2016, 171. Ks. myös Ijäs 2018b, 160.

⁷⁵ Winterin päiväkirja 12.1.1819. Ks. myös esim. Winterin päiväkirja 4.3.1817.

⁷⁶ Winterin päiväkirja 13.10.1815 ja 26.3.1818.

⁷⁷ Vetoomus tarjoilujen supistamiseksi 18.4.1817, vol. 34, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB; Johan Torsten Molanderin kirje Eva Sofia Möllerille 29.4.1817, B:2, Samuel Möllerin arkisto, KA; Nikula 1972, 510–51; Castrén 1944, 63–64. Nikulan mukaan nimenomaan Tengström oli asiassa aloitteellinen. Vetoomuksessa tai Molanderin kirjeessä ei Tengströmiä mainita. Tengström ei kohdistanut ensimmäistä kertaa kritiikkiä säätyläiselämän ylellisiin pidettynä puolia kohtaan, vaan saman sisältöisiä ajatuksia hän oli esittänyt jo aikaisemmin 1790-luvulla. Häggman 1994, 144–162.

⁷⁸ Maistraatin pöytäkirja 10.5.1817, AI:a 35, Turun maistraatin arkisto, TKA.

Herrat nauttimassa punssia tai muuta juomasekoitusta ruotsalaisen kellariravintolan kabinetissa. Carl Johan Ljunggrenin piirros vuodelta 1833.

juhlapyhät sekä kenraalikuvernöörin ja hovioikeuden presidentin edustukselliset juhlat.⁷⁹ Ihan kaikkiin juhlallisuuksiin vetoomuksella ei siis uskallettu kajota. Tengström näytti ymmärtäneen, että asiassa oli turha ottaa liikaa riskejä suututtamalla eliittiä tai laajemmin seurapiiriä.

Tengströmin vetoamus parempien ja kohtuullisempien elämäntapojen puolesta ei ollut velvoittava, sillä se ei ollut viranomaisten antama laki tai asetus. Sen sijaan kyse oli sopimuksesta, johon halukkaat saivat sitoutua. Tengströmin esityksen kohteena olivat laajasti maan säätyläiset, mutta erityisesti Turun asukkaat, joiden hän toivoi liittyvän mukaan lupautumalla noudattamaan esityksen suosituksia. Sopimuksen noudattaminen perustui vapaaehtoisuuteen, mutta taustalla vaikutti sosiaalinen paine, sillä piispa Tengström oli Turun vaikutusvaltaisimpia henkilöitä ja hänen toiveillaan oli painoarvoa. Mitä useampi perhe sitoutui noudattamaan hänen pyyntöään, sitä helpompi muiden oli lähteä siihen mukaan. Johan Molanderin mukaan kaupungin parhaat talot osallistuivat rajoituksiin,

⁷⁹ Vetoamus tarjoilujen supistamiseksi 18.4.1817, vol. 34, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB; Johan Torsten Molanderin kirje Eva Sofia Möllerille 29.4.1817, B:2, Samuel Möllerin arkisto, KA; Nikula 1972, 510–51; Castrén 1944, 63–64.

mutta sen tarkemmin esityksen suosion laajuudesta ei ole jäänyt tietoja.⁸⁰ Rajoitukset oli tarkoitettu kestämaan kolmen vuoden ajan tai kunnes toisin sovittaisiin.⁸¹

Esitetyt toimenpiteet kohdistuivat ylellisten elämäntapojen välttämiseen ja ehkäisemiseen, sillä niiden katsottiin heikentävän henkilön terveyttä ja varallisuutta. Näiden ohella Tengström oli huolissaan kotimaisten tuotteiden kaupankäynnistä, jota ylellisyystuotteiden tuonti ja myynti kansalaisille uhkasi. Niiden pelättiin aiheuttavan konkurssuja suomalaisen yrittäjien keskuudessa ja tärkevän perheiden talouden, kun rahat menivät kalliiden tarjoilujen hankkimiseen. Esityksen kärki kohdistui kuitenkin terveyden ja talouden sijasta käsityöläisten ja rahvaan joukossa havaittuun moraalinen heikentymisen ehkäisemiseen. Tengström katsoi, että säätyläisten nautinnonhakuinen elämäntapa oli leviämässä alempiin säätyihin, joissa se oli aiheuttava kevytmielisyyttä ja tapainturmellusta. Tämä oli haitallista kansalle ja yhteiskuntajärjestykselle. Ratkaisuna Tengström piti sivistyneistöstä tulevia määräyksiä ja mallikasvatusta, joilla houkutuksille altista kansaa ohjattaisiin. Tätä varten eliitin tuli näyttää esimerkkiä moitteettomasta elämisen tavasta, johon kuuluivat ruoan kohtuullinen tarjoilu ja juopottelun välttäminen.⁸²

Kolme vuotta ateriointia koskeneet suositukset eivät kuitenkaan kestäneet, sillä hyvin pian kulutus ja juhlinta näyttävät olleen käynnissä tavalla, jota esitetyllä sopimuksella pyrittiin rajoittamaan. Suhtaudun kriittisesti ajatukseen, että sopimusta olisi noudatettu kovin laajasti ja saati kirjaimellisesti. Ylellisiin tarjoiluihin suhtauduttiin varmasti monessa paikassa paheksuen, mutta tämä ei ollut vielä tae siitä, että paheksunta olisi johtanut tapojen muuttumiseen. Myöskään aikakautta koskeva muu tutkimuskirjallisuus ei tue sopimuksen mukanaan tuomaa muutosta, eikä Winterin päiväkirjan pohjalta vaikuta siltä, että eliitti olisi rajoittanut ateriointiaan.⁸³ Oli todellisuus suositusten noudattamisesta mikä tahansa, kertoo sopimus kuitenkin siitä, että ylenpalttiset tarjoilut eivät olleet kaikkien mieleen. Tapaus myös osoittaa, että ateriointiin ja ruokaan liitettiin ulkopuolelta tulleita merkityksiä, joiden avulla mitattiin ja hallittiin säätyläisten käyttäytymistä ja asetettiin sopivuudelle normeja, joita hyvätapaisten kristityn tuli noudattaa. Vetoomus oli myös väline hallita yhteiskunnallista kehitystä, mikä varmasti miellytti laajemmin korkeilla päätävillä paikoilla istuneita tahoja. Sopiva kanava tälle oli seurallisuuden kulttuuri.

⁸⁰ Vetoomus tarjoilujen supistamiseksi 18.4.1817, vol. 34, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB; Johan Torsten Molanderin kirje Eva Sofia Möllerille 29.4.1817, B:2, Samuel Möllerin arkisto, KA.

⁸¹ Vetoomus tarjoilujen supistamiseksi 18.4.1817, vol. 34, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

⁸² Vetoomus tarjoilujen supistamiseksi 18.4.1817, vol. 34, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

⁸³ Ks. esim. Winterin päiväkirja 3.10.1817, 21.1.1818 ja 17.4.1818.

Alkoholi ja seurallisuus

Illallisilla ja juhlissa tarjoiltiin yleensä alkoholia, jonka katsottiin lisäävän seurallisuutta ja viihtymistä. Alkoholi kuului niin illallisiin, arjen ruokailuihin kuin erilaisiin illanistujaisiin ja tapaamisiin. Säätyläiset nauttivat alkoholia usein kohtuudella ruoan kanssa, mutta yhtä lailla illanistujaiset saattoivat sisältää runsasta alkoholinkäyttöä, mikäli tarjoilu oli anteliaista. Ylipäänsä alkoholia oli kaikkialla yhteiskunnassa ja sitä juotiin mitä moninaisimmissa tilanteissa. Juhlallisuudet olivat siten vain yksi, mutta sitäkin tärkeämpi osa tätä.⁸⁴ Eliitin huomattavasta juomatarjoilusta käy esimerkkinä lääketieteen kandidaatti Carl Daniel von Haartman, jonka asessori Richterin luona järjestämällä illallisilla joulukuussa 1814 tarjoiltiin alkuun totia ja punssia, ruoan kanssa viiniä ja aterioinnin päätteeksi makeita viinejä, kuten madeiraa ja malagaa. Juhliin osallistui piispa Jacob Tengströmistä lähtien kaupungin eliittiä, josta erityisesti osa akatemian professoreista teki lähempää tuttavuutta Haartmanin tarjoamien juomien kanssa. Juopuneet professorit eivät Winterin todistuksen mukaan lähtiessään enää löytäneet omia hattujaan tai kalossejaan, eivätkä he olleet varsinaisesti edes kävelykunnossa. Niinpä Winter ystävineen joutui lyhdyn valossa saattamaan hoipertelevat professorit kotiinsa. Juhlat päättyivät yhdentoista aikaan illalla, mutta saattamisten takia Winter itse ehti kotiin vasta puoli yhden aikaan.⁸⁵

Aktiivinen seuraelämä aiheutti sen, että yhteiskunnallinen eliitti oli julkisesti juovuksissa siinä missä muutkin yhteiskunnalliset ryhmät. Säätyläisten näkyvään juopumiseen suhtauduttiin kevyemmin kuin muun yhteiskunnan alkoholinkäyttöön. Näin toimittiin etenkin kaupungeissa, joissa oli 1800-luvun alussa lukuisia anniskelupaikkoja, joissa myös eliitti vieraili. Sen humalaista mekastelua pidettiin sekä luonteenomaisena että siveettömänä käyttäytymisenä. Julkinen humalassa olo kuului seuraelämään, mutta toisaalta mitä tahansa ei kuitenkaan suvaittu.⁸⁶ Niinpä von Haartmanin humalaisiksi äityneet juhlat tuskin aiheuttivat pahennusta suuntaan tai toiseen. Johan Winterin päiväkirjamerkin­nän motiivinakin oli enemmän huvittuneisuus juovuspäissään olleista professoreista kuin moraalinen tuhtumus. Tällainen moralisointi puuttuu lähes tyystin hänen päiväkirjansa sivuilta, mikä vahvistaa ajatusta eliitin mutkattomasta suhteesta alkoholiin ja päihtymiseen. Piispa Tengströmin vuoden 1817 alkoholirajoitusta Winter ei edes mainitse.

Seurapiirin juhlissa oli tarjolla juotavaa monipuolisesti oluesta ja viinistä väkeviin viinoihin sekä erilaisia alkoholittomia juomia. Tarjoilun laajuutta kuvaa Johan Winterin seuralaisineen tekemä rekiretki Kaukelman kartanoon, jossa: ”[tanssin aikana] kestittiin todella hyvin teellä, totilla, makealla rommipunssilla, paloviinalla, jota en ylenkatsonut ottaa viilennykseksi, ja illallisen kanssa oli paljon hyvää ja vahvaa, joskin katkeraa olutta,

⁸⁴ Vilkuna 2015, passim. Ks. myös Ijäs 2015, 175.

⁸⁵ Winterin päiväkirja 3.12.1814.

⁸⁶ Vilkuna 2015, 276–278.

Turussa syntyneen taidemaalari Alexander Lauréuksen tulkinta pöydän ääressä viinaksia nauttineesta herraseurueesta vuodelta 1809.

jolla muuten skoolattiin rouvien kanssa.⁸⁷ Viinin, oluen ja totin ohella juotiin samppanjaa, samoin erilaisia sekoitettuja juomia, kuten bischoffia, joka oli lämmin, pomeranssilla maustettu punaviinijuoma.⁸⁸ Eräs erikoisimmista sekoituksista oli juoma, johon yhdistettiin teetä, punaviiniä sekä rommia.⁸⁹

Viiniä 1800-luvun alun säätyläiset joivat päivittäin.⁹⁰ Viinit saapuivat Turkuun 1810-luvulla useimmiten joko Espanjasta, Portugalista, Saksasta tai Ranskasta, josta tulivat kaikkein arvostetuimmat viinit.⁹¹ Turussa viiniä oli mahdollista hankkia monesta eri lähteestä, kun juomia kauppasivat sekä viiniin erikoistuneet kauppiat että kaupungin suuret tukkukauppiat.⁹² Kaupungin viininjuojien näkökulmasta 1810-luvun lopun valikoima oli varmasti poikkeuksellisen hyvä, sillä viinin ja muiden juomien maahantuontia oli säädelty koko 1700-luvun ja 1800-luvun alun ajan ylellisyysasetuksissa. Viinin tuontirajoitukset kumottiin 1816 keisari Aleksanteri I hyväksyttyä uudet kauppa- ja tulliasetukset.⁹³ Samalla keisari hyväksyi listan tullimaksullisista tuotteista sekä edelleen kielletyistä tuontituotteista, joten täyttää alkoholia koskevaa tuontivapautta suomalaiset eivät vielä saaneet. Alkoholijuomista

⁸⁷ ”Emedlertid undfågnades riktigt med té, tody, söt rompunch, bränvin, som jag ej föraktade att till svalkning intagd, och vid måltiden mycket godt och starkt fast bäskt öl, hvarmed fruntimren överigt trycktes.” Winterin päiväkirja 6.1.1818.

⁸⁸ Vilkuna 2015, 68–83; Mäntylä 1998, 104. Ks myös von Frenckell 1943, 487.

⁸⁹ Winterin päiväkirja 12.1.1818.

⁹⁰ Vilkuna 2015, 73–95.

⁹¹ Winterin päiväkirja 3.2.1818. Vrt. Vilkuna 2015, 73–78.

⁹² Savolainen 2017, 150. Ks. myös esim. *Åbo Allmänna Tidning* 18.10.1809, 11.6.1812 ja 23.10.1813. Vrt. Ijäs 2015, 170–175.

⁹³ Mäntylä 1998, 100–106.

Alexander Lauréuksen teos *Juova tyttö* 1800-luvun alusta.

vapaaseen tuontiin kuuluivat arrakkipunssi, sokeroimattomat ulkomaiset viinat, siiderit, porter-oluet ja eurooppalaisten tuottajien viinit. Kiellettyjen listalla olivat viljaviinat, maustetut viinat, viinipohjaiset liköörit ja kirsikka- ja muut hedelmäviinit, muut oluet lukuun ottamatta englantilaista portteria sekä vuoteen 1819 asti rommi. Myös esimerkiksi tee ja suklaa olivat kiellettyjen tuontituotteiden joukossa.⁹⁴ Kiellot eivät kuitenkaan koskeneet muualta keisarikunnasta tuotuja tuotteita, mistä syystä Suomen ja Venäjän välillä kulki erilaisia ylellisyystuotteita, kuten juuri viiniä.⁹⁵ Toisaalta myös salakuljetus oli yleistä, joten kiellettyjen tuotteiden lista ei tarkoittanut välttämättä sitä, etteikö haluttua tuotetta olisi saanut Turusta.⁹⁶

Turkulaiset porvarit valmistivat ja myivät olutta kaupungin kellareissa ja krouveissa. Sitä nautittiin lounaan yhteydessä ravintolassa, mutta olut kuului säätyläisten ruokapöytään myös kotioiloissa. Olutta nautittiin myös seurustelujuomana joko muiden juomien rinnalla tai niiden sijasta. Tavallinen olut saattoi olla maultaan vahvaa tai makeaa, minkä lisäksi juotiin myös mietoja kaljaa sekä ulkomaista tummaa portteria.⁹⁷ Marraskuussa 1815

⁹⁴ Keisarillinen tulliasetus 19.6.1816, *Förtäkning på Placater, Förordningar, Manifest och Påbud* [...] 1818. Teen maahantuontikiellosta huolimatta sitä juotiin Turussa 1810-luvulla, joskaan ei niin ahkerasti kuin kahvia. Todennäköisesti teetä tuotiin Suomeen Venäjältä. Turkulaisten teenjuonnista ks. Winterin päiväkirja 16.3.1817 ja 19.5.1817.

⁹⁵ Mäntylä 1998, 115–116.

⁹⁶ Salakuljetuksen yleisyyden on maininnut mm. Ijäs 2015, 162, 171–172; Schybergson 1980, 455–457.

⁹⁷ Winterin päiväkirja 1.8.1814, 21.11.1814, 7.2.1815, 8.8.1816, 11.10.1817, 6.1.1818, 29.1.1818 ja 5.6.1818. Turun julkisista juomalaitoksista ks. enemmän Savolainen 2017, 150–153.

Winter meni kotimatallaan professori Avellanin luokse ryypylle, minkä kanssa Avellan tarjosi hollantilaista juustoa, silliä sekä kaljaa, joka Winterin mukaan oli vahvasti vaahtoavaa, mutta ei hintansa arvoista.⁹⁸ Turussa pantu olut ei ollut kaikkein halutuinta, sillä kaupungin seurapiirit arvostivat ulkomaisia oluita vielä enemmän. Erityisesti göteborgilainen porter oli haluttua niin Englannissa kuin Suomessakin. Pullo sitä maksoi kauppias Hollmingin puodissa kolmanneksen enemmän kuin englantilainen vaihtoehto.⁹⁹

Turun seurapiirissä kulutettiin paljon alkoholia, mikä vaati isänniltä ja emänniltä kykyä varautua tarjottavien suhteen. Suosio seurapiireissä edellytti, että ruoan ohella alkoholitarjoilut olivat kunnolliset ja riittävät. Tästä syystä varakkaammilla perheillä oli varmasti jo valmiiksi kelvollinen juomavalikoima varastossaan. Yksi esimerkki eliitin juomavarastosta löytyy Turussa asuneen kenraalimajuri Herbert Conrad Reuterskiöldin perukirjasta vuodelta 1821, johon on koottu hänen viinikellarinsa sisältö. Perukirjoitushetkellä se sisälsi yhteensä 441 pulloa viiniä, josta pääosa oli punaviiniä. Esimerkiksi arvostettua ranskalaista *Château Margaux'ta* Reuterskiöldillä oli hyllyssään 57 pulloa. Puna- ja valkoviinin ohella kellariin oli varastoitu punaviinisekoitetta, portviiniä ja makeaa malagaa sekä huonolaatuiseksi (*sämre*) merkittyä viiniä. Viinejä ei ole lueteltu valmistajan tarkkuudella Margaux'ta lukuun ottamatta, vaan ne oli koottu laadun mukaan. Emme tiedä Reuterskiöldin omista juomatottumuksista, mutta kellarin laajasta valikoimasta voidaan päätellä, että sitä oli kerätty juhlaikäyttöä silmällä pitäen.¹⁰⁰

Reuterskiöldin varastot saattoivat olla poikkeuksellisen harrastuneisuuden tuotos, mutta yhtä lailla tyypillinen esimerkki seurallisuutta vaalineesta elämäntavasta.¹⁰¹ Talven juhlaesongin aikaan viiniä sai ainoastaan maitse joko Ruotsin kautta tai Pietarin suunnalta, kun kelirikko esti alusten kulkemisen Itämerellä. Toki turkulaisilla kauppiailta oli varastot, joista oli mahdollista täydentää omaa kellariaan, mutta loputtomia eivät nekään olleet. Toisaalta Turkuun laivattiin viiniä runsain mitoin. Pelkästään ranskalaista viiniä tuotiin Turkuun vuosien 1765–1807 välisenä aikana keskimäärin yli 18 000 litraa vuosittain.¹⁰² Siitä määrästä riitti pulloja useampaan kellariin ja varastoon, vaikkei koko määrä jäänyt-kään turkulaisten tuhottavaksi. Varastoja tarvittiin, sillä esimerkiksi sadan hengen juhliissa, jotka eivät olleet mitenkään poikkeuksellisen suuret, saattoi kulua yli sata pulloa viiniä.¹⁰³ Varallisuuden lisäksi viineillä pystyi osoittamaan omaa hienostuneisuuttaan, sillä satojen pullon viinikellarin kokoaminen vaati tietämystä ja taloudellisia resursseja.

Toisinaan seurapiireille tarjotut kestitykset saattoivat mennä myös syystä tai toisesta pieleen, eikä viinitarjoilu tai iso varasto olleet automaattisesti laadun tae. Näin kävi anatomian professori Gabriel Bonsdorffille, joka järjesti talonsa vihkiäiset ystävilleen 31.

⁹⁸ Winterin päiväkirja 11.11.1815.

⁹⁹ Winterin päiväkirja 17.1.1814, 22.10.1817 ja 7.10.1819.

¹⁰⁰ Herbert Conrad Reuterskiöldin perukirja 3.9.1821, Ecm:1, aatelin perukirjat, Turun hovioikeuden arkisto, KA Turku. Ks. myös Vilkuna 2015, 79–80.

¹⁰¹ Vilkuna 2015, 73–80.

¹⁰² Wuorinen 1966, 34–35.

¹⁰³ Winterin päiväkirja 4.1.1815.

tammikuuta 1815. Bonsdorff oli kerskunut Johan Winterin mukaan jo kuukausien ajan hyvillä tarjoiluillaan ja erityisesti viinivarastollaan, johon hän oli varannut arvokkaampia viinejä. Bonsdorffin epäonneksi viinit olivat ilmeisesti pilaantuneet, sillä ne jäivät maistamisen jälkeen juomatta. Kelvottomien viinien ohella Bonsdorff syyllistyi myös toiseen, vielä astetta pahempaan virheeseen, mikä merkitsi hänen juhliensa täydellistä epäonnistumista: tarjolla ollutta boolia ei ollut riittämiin.

Gyldenstolpe tarjoaa tänään päivällisen Walleenille ja järjestää hänelle ja vieraille varmasti korvaukset siitä, mitä he eilen saivat selvitä ilman Gabr. Bonsdorffilla, jonka niin ylevästi kehitetut niin kutsutut vanhat viinit hävitettiin kokonaan kelvottomina, minkä jälkeen vieraat, joita oli kutsuttu uuden talon vihkiäisiin noin 80, melko raittiina jättivät pullot tulevalle ansaksi ja isännän kehuttavaksi, huijattiin myös boolin osalta, jota hädin tuskin oli niin paljoa, että jokainen olisi saanut lasillisen. Niin loppui isännän jo kuukausia kehumia ja hehkuttama juhla, josta hän ei paljoakaan kehdanne puhua.¹⁰⁴

Edellä käsitellyt esimerkit kuvastat sitä, miten ruoan ohella myös alkoholi oli tärkeässä roolissa seurapiirien elämässä. Alkoholilla oli viihteellinen ja nautinnollinen arvonsa, eikä humalahakuisuus ollut mitenkään vierasta, mutta samalla sen kautta oli mahdollista osoittaa korkeaa sosiaalista asemaa ja hyvää makua. Erityisesti viini oli asia, josta saattoi olla ylpeä, kuten Gabriel Bonsdorffin tapauksessa. Epäonnistuminen saattoi myös ottaa koville. Turun kosmopoliittinen eliitti tunsi viininsä ja odotti asiantuntemusta seurapiireihin kuuluneilta henkilöiltä. Hienostuneella viinituntemuksella oli mahdollista saavuttaa arvostusta seurapiireissä. Siten hyvä tai hienostunut maku ei ollut vain yksilöitä varten, vaan nimenomaan yhteisössä elävää ja yhteisöä varten tuotettua.

Maljannostajaisia

Alkoholijuomien nauttimiseen liittyi Turussa oleellisesti skoolauskulttuuri, jossa maljoja kohotettiin tiettyjen henkilöiden ja tahojen kunniaksi. Malja nostettiin yleensä paikalla olleille henkilöille, erityisesti juhlien järjestäjälle tai juhlan kohteelle, mutta myös poissaolleita henkilöitä kunnioitettiin skoolauksella. Tavalla osoitettiin paitsi kiitosta järjestäjille, myös

¹⁰⁴ ”Gyldenstolpe ger i dag middag åt Walleen och håller honom och gästerna säkert skadaslöse för hvad i går fått undvara hos Gabr. Bonsdorff, hvars så mycket uphöjda sákallade gamla viner blifvit totaliter kasserade såsom odugliga och sedan gästerna, hvilka han till invigning af sitt nya hus samlat till ett antal öfver 80 ganska nyktrre lemnat buteljerne till framtida snarad och beprisande af värden, blefvo de äfen narrade af den väntade bålen, hvilken knapt inrymd så mycket att en hvar kunnat få ett glas. Så slutade detta redan i fler månader af värden med mycket skryt förmöjelse omtalade kalas, hvilket han nu föga lär tackas omtala.” Winterin päiväkirja 1.2.1815.

kunnioitusta eri yhteiskunnallisille tahoille. Mitään yksittäistä kaavaa ei kuitenkaan näytä olleen, vaan tavat ovat olleet vahvasti tilannesidonnaisia.¹⁰⁵ Maljannostajaistapoja oli eliitin parissa useita. Eräs tapa oli nousta seisomaan ja asettaa malja sydämen kohdalle ja lausua sen jälkeen maljapuhe. Skoolauskulttuuria pidettiin eliitin piirissä sen verran tärkeänä, että sitä opetettiin jo lapsille, jotta he hallitsisivat taidon myöhemmin seuraelämässä.¹⁰⁶ Tapa kertoo paitsi oikeaoppisina pidettyjen seurustelutaitojen arvostuksesta, myös seurallisuuden kulttuuriin kuuluneesta sallivasta alkoholikulttuurista.

Seurapiirien harjoittaman seremoniallisuuden näkökulmasta kiinnostavan esimerkin skoolauskulttuurista tarjoavat professori Johan Bonsdorffin suuret päivälliset 15. helmikuuta 1818. Päivällisten päätteeksi tarjoiltiin laajalle vierasjoukolle punssia isosta kulhosta ja läsnä olleille henkilöille nostettiin kymmenen yksittäistä maljaa. Kiinnostavaa ei sinänsä ole se, keille lasia kohotettiin, mutta nimet auttavat ymmärtämään logiikkaa maljojen noston takana. Todellisuudessa tilaisuudessa skoolattiin henkilöiden sijaan instituutioille, yhteisöille ja statukselle. Ensimmäisenä malja kohotettiin Carl Gyldenstolpelle, Fredrik Edenheimille, Clas Sacklénille sekä Erik Walleniukselle, jotka kaikki toimivat kyseisenä ajankohtana suuriruhtinaskunnan senaattoreina. Toisin sanoen malja nostettiin senaatille. Seuraavaksi malja kohotettiin Emanuel Tihlemanille, Carl Avellanille ja Johan Winterille, jotka kaikki työskentelivät hovioikeudessa. Senaatin ja hovioikeuden jälkeen vuorossa olivat järjestyksessä senaatin virkamiehet, akatemian professorit, Suomen pankin johtaja Carl Idestam, kauppiaat Gestrin ja Hedman sekä ylioppilaat Anders Sjöstedt ja Gustaf Bonsdorff. Kahdeksantena vuorossa olivat illan isäntä ja emäntä, minkä jälkeen skoolattiin perheen tyttärille sekä perheen parissa toimineille kotiopettajille ja asioidenhoitajille. Lopuksi malja kohotettiin vielä uudelleen isännälle ja emännälle, joita nauttivat erityistä arvostusta juhlien järjestäjinä.¹⁰⁷ Pitkällisen kaavan kautta toteutetussa maljannostonkierroksessa haluttiin näin huomioida kaikki läsnä olleet henkilöt tai heidän edustamansa yhteisöt. Näin kenenkään kunniaa ei loukattu ja henkilöitä ja instituutioita tuli kunnioitettua seurapiirissä vallinneen hierarkian mukaisesti. Kunnioitus oli osa kohteliaisuuden kulttuuria, joka sitoi eliitin jäseniä yhteen. Kaikki tämä liittyi oleellisesti seurapiiriin, jonka sisäistä arvostusta ylläpidettiin juuri kunniamaljojen kaltaisilla arvon osoituksilla.

Historioitsija Ian Newman on korostanut maljojen kohottamisen (eng. *toasting*) luonnetta sosiaalisen yhtenäisyyden ja konsensuksen luomisen välineenä. Aikaisempi tutkimus on nähnyt maljojen kohottamisen enemmän poliittisena ja vastakkainasetteluita korostavana, mutta Newmanin mukaan sillä päinvastoin vahvistettiin rennossa ystävyuden hengessä olemassa olevia siteitä ja yhtenäisyyttä sekä poliittista uskollisuutta ja vakautta. 1700-luvun lopun Englannissa skoolauskulttuuri ei ollut vain laseja kohotelleen eliitin sisäinen asia, sillä yhteisöjen ja klubien toimintaan liittyneistä maljannostoista uutisoitiin toisinaan sanomalehdissä saakka. Näin maljojen nostamisesta tuli osa yhteisöjen julkisuuskuvaava ja sen

¹⁰⁵ Winterin päiväkirja 9.1.1812, 20.5.1812, 13.10.1815, 5.8.1816 ja 2.3.1819. Vrt. Vilkuna 2015, 108–109.

¹⁰⁶ Mäntylä 1998, 127.

¹⁰⁷ Winterin päiväkirja 15.2.1818.

Englantilais herrat nostelevat toisilleen maljoja vuonna 1812. Yksityiskohta englantilaisen Thomas Rowlandsonin karikatyyristä.

hoitoa.¹⁰⁸ Turun seurapiirissä skoolauksella näyttää olleen juuri ryhmäkoheesiota luova ja kohottava merkitys, kun seurapiirissä olleet henkilöt vahvistivat sosiaalista liittolaisuuttaan yhteismaljojen kaltaisilla keinoilla. On kuitenkin liian yksioikoista väittää, ettei skoolauksella olisi ollut myös poliittisia ulottuvuuksia Turussa; kaupungissa kun osattiin tarpeen tullen nostaa maljaa esimerkiksi keisarille ja keisarin vallan edustajille.¹⁰⁹ Skoolauskulttuuri voidaan siis nähdä kunnioituksen osoittamisen ohella myös viestinnällisenä aktina, jonka vastaanottajat olivat sekä rajattu, sosiaalisesti yhtenäinen kuulijakunta että laajempi yleisö, jolle skoolaus ja siihen liittyneet puheet kantautuivat. Se oli myös rituaali, jonka käytänteet ja tarkoitusperät olivat osa seurapiiriin kiinteästi kuulunutta seurallisuuden kulttuuria.

Skoolauskulttuuria myös paheksuttiin, mikä käy ilmi Tengströmin laatimasta ylellisyyden karsimiseen tähdänneestä vetoomuksesta. Siinä Tengström esittää, että alkoholin käytön hillitsemiseksi maljapuheista tulisi pidättäytyä. Esityksen mukaan vain isännälle ja emännälle voisi vanhan tavan mukaisesti nostaa maljan kiitoksena tarjoiluista ja vieraanvaraisuudesta. Näin vieraat eivät loukkaisi kestitöijöitään.¹¹⁰ Gottfried Immanuel Wenzelin tapakirjassa esiintyi samanlaisia pelkoja kuin Tengströmillä. Kirjassa korostetaan, että henkilön ei tulisi nostaa ylemmälle henkilölle maljaa, mikäli niin ei tilaisuudessa yleisesti toimita. Wenzelin mukaan juhllallisissa tilaisuuksissa voi skoolausta harjoittaa, joskin siitäkin olisi

¹⁰⁸ Newman 2019, 219–232.

¹⁰⁹ Winterin päiväkirja 26.4.1815.

¹¹⁰ Vetoomus tarjoilujen supistamiseksi 1817, vol. 34, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

hyvä luopua tavan sivistymättömän luonteen vuoksi. Ohjeen taustalla oli myös ajatus siitä, että välttämällä skoolauksen välttyi myös tulemasta naurunalaiseksi.¹¹¹ Turussa skoolauksia haluttiin rajoittaa, koska samalla rajoitettaisiin alkoholinkäyttöä. Tengström ei siis vastustanut maljapuheita sinänsä, mutta niiden nähtiin johtavan turmiolliseen juopumukseen. Seremoniallisuus lisäsi alkoholin käyttöä, sillä erilaiset maljapuheet ja skoolaukset kasvattivat juotujen annosten määrää ja tekivät juomisesta viihteellistä ajanvietettä.

Alkoholin juomista ja ateriointia ohjasivat ylipäänsä yleiset seurallisuuden normit muulloinkin kuin maljapuheita pidettäessä. Esimerkiksi Wenzelin käytösoppaassa oli ateriointia käsittelevä osuus, joka piti sisällään yhteensä 48 kohta. Teos antaa hyvän kuvan tapakulttuurin hallinnan merkityksestä ja ruokakulttuurin yksityiskohtaisuudesta. Ohjeet kattavat päivälliselle saapumisen, odotukset pöydän ääressä käyttäytymiselle, miten toimia ruokailun edetessä, miten ottaa ruokaa ja juomaa, miten huomioida muut ja miten kohdata odottamattomat, mutta varsin tavanomaiset yllätykset. Tärkeä taito oli myös oikeaoppinen tapa keskustella ja huomioida seurassa istuneet naiset. Omat ohjeensa Wenzel oli kirjoittanut myös isäntänä toimiville henkilöille. Isäntien tuli ottaa vieraat vastaan arvonsa mukaisesti, toivottaa kaikki tervetulleiksi ja pitää huolta siitä, että he viihtyvät ja keskustelu soljuu. Tilaisuuden isännän velvollisuudet kattoivat siis koko illan, sillä vieraiden viihtyvyys oli viime kädessä hänen vastuullaan.¹¹²

Wenzelin ohjeet asettivat luonnollisesti vain ideaalin sopivalle käytökselle. Ihanteet eivät aina toteutuneet, mutta ne kertovat niistä tavoista ja käyttäytymismalleista, joita pidettiin arvossa, ja joita odotettiin säätyläisten osaavan. Ensiarvoista oli, että kaikki sujuisi odotusten ja hyvien tapojen mukaisesti. Niin vieraiden kuin isännän ja emännänkin oli tärkeää hallita erityisesti keskustelu ja seurustelutaitoja. Seurallisuus sieti myös osamattomuutta ja tietämättömyyttä, mutta tällöin oli välttämätöntä tehdä asiat niin, ettei tietämättömyydestään jäänyt kiinni. Oli yritettävä ylläpitää kunniallista seurusteluetikettiä, vaikka sitä ei olisi täysin hallinnutkaan, mikäli halusi pysyä seurapiirin suosiossa.

Huomion kiinnittäminen keskustelu- ja seurustelutaitoihin on ymmärrettävää, sillä sosiaalinen kanssakäyminen oli lopulta tärkeämpää kuin itse ateriointi. Seurustelun onnistuminen vaikutti myös kokemukseen aterioinnin onnistumisesta, joten molemmat olivat riippuvaisia toisistaan. Kyse oli siis moniaistisesta kokemuksesta, jossa elämykseen, oli se sitten myönteinen tai kielteinen, vaikuttivat maku- ja hajuainin stimuloinnin ohella kuulo-, näkö- ja tuntoaistin kautta saadut havainnot.¹¹³ Onnistuneen illan toteuttaminen vaati mielen innostamisen lisäksi positiivisia aistikokemuksia, jotka eivät tietenkään syntyneet itsestään, vaan vaativat perheiltä seurallisuuden kulttuurin hallintaa.

¹¹¹ Wenzel 1822, 133.

¹¹² Wenzel 1822, 127–142.

¹¹³ Ilmakunnas 2016, 201–204.

Säätyläiskotien keittiötyöstä vastasivat yleensä aina naiset. Pehr Hilleströmin maalaama keittiöinteriööri 1700-luvun lopulta.

Isännöinti ja emännöinti työllistävät seurapiirejä

Säätyläiskodeissa järjestetyt illalliset ja tanssiaiset vaativat taloudellisen panostuksen ja tapakulttuurin hallinnan ohella myös paljon suunnittelua, aikataulutusta ja järjestelyä isäntäperheeltä. Mitä suuremmat juhlat, sen enemmän ne aiheuttivat työtä. Onnistuakseen juhlissa tuli järjestäjien olla perillä tavoista, käytännöistä ja mielellään myös viimeisimmän sesongin uutuuksista ja muodin käänteistä. Ensiksi tuli eteen menuun suunnitteleminen. Usean ruokalajin kokoaminen eheäksi kokonaisuudeksi vaati aikaa ja resursseja, vaikka varsinaisesta ruoanlaitosta vastasivatkin palkolliset. Isännän ja emännän oli otettava huomioon aikaisemmat juhlat ja tarjoilut, jotta ei päädyttäisi tarjoamaan samaa menuuta useampaan kertaan. Valmisteluihin kuului myös sen varmistaminen, että tarvittavia tuotteita oli saatavilla Turussa. Oli elettävä satokauden mukaisesti, sillä ruoan säilytys oli hankalaa. Ulkomaisia tuoretuotteita oli saatavilla vain osan aikaa vuodesta.¹¹⁴ Järjestävän tahon tuli olla tarpeeksi kekseliäs ja omaperäinen tarjoilujen kohdalla, mutta kuitenkin tarpeeksi konventionaalinen järjestelyissään, jotta juhlat noudattivat seurapiireille tuttuja uria.

Juhlien isännällä ja emännällä oli erilaiset roolit illan suunnittelussa ja järjestelyissä. Mies oli yleensä juhliensa pää ja siten juhlien menestys tai epäonnistuminen kirjattiin ensisijaisesti hänen nimiinsä, kuten aikaisemmin esittelemäni Gabriel Bonsdorffin tapauksessa. Illallisen järjestelyistä vastasi yleensä kuitenkin perheen emäntä apunaan mahdollisesti taloudessa asuneet muut naispuoliset perheenjäsenet. Naisten työhön kuuluivat taloudenhoito ja kotona tehdyn työn johtaminen myös korkeammassa aatelistä, joissa käytännön työt teki taloudenhoitaja. Säätyläiset saattoivat osallistua myös itse ruoanlaittoon, kun se oli leivonnan tapaista hauskanpitoa tai vaati perheen emännän valvovaa osallistumista, mutta muutoin palkattu kokki tai keittäjä ja muu palvelusväki pilkkoi, paistoi ja keitti.¹¹⁵ Juhla-aterian suunnittelussa emäntää auttoivat kokkien lisäksi erilaiset resepti- ja keitto-kirjat, jotka yleistyivät säätyläiskodeissa 1700-luvun kuluessa.¹¹⁶

Turussa kutsujen järjestelyistä vastasi siis pääasiassa perheen emäntä. On myös yksittäisiä esimerkkejä siitä, että mies otti päävastuun. Joulukuussa 1815 kenraalikuvernööri Steinheil sai käskyn lähteä Pietariin, mistä johtuen jo valmisteilla olleiden juhlien järjestelyvastuu annettiin Gabriel Bonsdorffille, jonka kykyihin Steinheil näemmä luotti.¹¹⁷ Ahkera illallisten ja kutsujen järjestäjä oli myös hovioikeuden presidentti Adolf Tandefelt, joka naimattomana miehenä vastasi yksin juhlien suunnittelusta ja onnistumisesta, vaikka hänen palveluskuntansa varmasti vastasi suuresta osasta juhlien käytännön järjestelyistä.¹¹⁸

¹¹⁴ Laivojen saapuminen oli asia, johon Winter kiinnitti usein huomiota. Laivoja ja niiden sisältämiä lasteja odotettiin, jotta tilattuja tavaroita viimein saatiin myytäväksi ja käyttöön. Ks. esim. Winterin päiväkirja 24.4.1815 ja 6.6.1816.

¹¹⁵ Ilmakunnas 2016, 182–185, 202; Ijäs 2015, 67.

¹¹⁶ Pennell 2016, 128–129; Ijäs 2015, 165; Kuurne 2008, 8–32.

¹¹⁷ Winterin päiväkirja 21.12.1815.

¹¹⁸ Winterin päiväkirja 11.5.1813, 11.9.1814 ja 5.2.1815.

Bonsdorffin ja Tandefeltin järjestämässä juhlassa miehet olivat vastuussa korkeintaan suunnittelusta ja organisoinnista. He vastasivat suurista linjauksista, mutta toteutus jäi palvelusväelle. Presidentti Tandefeltilla oli palveluksessaan taloudenhoitaja, kamaripalvelija ja kolme piikaa, jotka vastasivat suurien juhlien järjestelyiden toteuttamisesta. Tällaista kotitaloutta ei ollut hänen veljenpojallaan asessori Adolf Fredrik Tandefeltilla, mikä vaikutti tämän mahdollisuuksiin järjestää juhlia. Järjestely onnistui pienemmällä vaivalla, kun ulkoisti juhlansa kaupungin ravintoloihin. Näin asessori Tandefelt toimi maaliskuussa 1814, kun hän järjesti päivälliset eversti Platenille Cajs Wahllundin ravintolassa Seurahuoneen alakerrassa.¹¹⁹ Ravintoloiden suosio 1810-luvun Turun säätyläisten keskuudessa liittyi osin siihen, että kaikilla ei ollut edellytyksiä järjestää kotona juhlia.

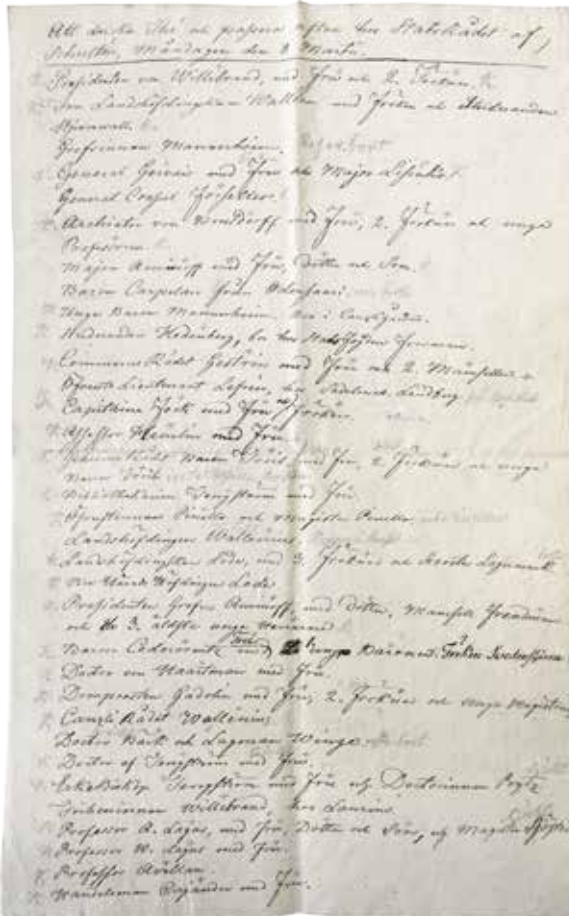
Tarjoilujen suunnittelun ja valmistuksen ohella juhlien järjestäjän tärkein tehtävä oli vieraiden valikoiminen ja kutsuminen. Perheen miesten ja naisten verkostoja hyödynnettiin, jotta sopivaksi katsottu määrä ihmisiä saatiin kutsuttua. Oli eduksi olla perillä oman verkoston tai kaupungin seurapiirin viimeisimmistä käännteistä. Juhlien järjestäjien oli tiedettävä uusimmat riidat ja juorut, ihmisten asuinpaikat ja niissä tapahtuneet muutokset sekä tärkeimmät kaupungissa väliaikaisesti majoittuneet henkilöt. Vieraslistaa laatiessa tuli huomioida myös sosiaalisia ja paikallispoliittisia tekijöitä, sillä kutsumattomuus saatettiin helposti tulkita loukkaukseksi. Isojen kestitien ohella Turussa oli paljon pieniä juhlia, joiden kutsuvieraslistojen muodostaminen vaati vähemmän työtä.

Illallisten järjestämiseen vaadittua työmäärää voi tarkastella illallisvieraiden lukumäärien kautta, sikäli kun niihin päästään lähteiden kautta käsiksi. Turun 1810-luvun säätyläiskodeissa järjestettyihin huvitteluihin saattoi osallistua valtava joukko vieraita, eivätkä illalliset ja säätyläiskodeissa toteutetut tanssiaiset kalvenneet Seurahuoneella pidettyjen assembléiden osallistujamäärien rinnalla. Parhaimmillaan juhliin sai kutsun kolmatta sataa ihmistä, kuten Gabriel Bonsdorffin tanssiaisiin 9. maaliskuuta 1815, jonne kutsuttiin 240 seurapiirin jäsentä.¹²⁰ Kymmenet vieraat aiheuttivat kodeissa valtavaa tungosta, eivätkä kaikki mahtuneet samaan aikaan syömään tai tanssimaan. Seurapiirin toiminnan kannalta oli kuitenkin tärkeää järjestää myös tällaisia isoja juhlia, jotta kokemus yhteisöllisyydestä säilyi, eikä koko seuralämä sirpaloitunut pienten piirien huviksi. Seurallisuuden kulttuurin oli toimittava niin isommissa kuin pienemmissäkin illanvietoissa.

Pienempiä juhlia järjestivät af Schulténit, jotka kirjasivat huolellisesti ylös paikalle kutsutut henkilöt. Useiden juhlien kohdalla he olivat myös pitäneet kirjaa siitä, ketkä todellisuudessa saapuivat paikalle. Sekä naisille että miehille järjestettiin illanviettoja, joita nimitettiin joko *att dricka thé och passera afton* tai sitten *att dricka thé och soupera*. Lisäksi muutamissa listoissa on mainittu *middag* tai *spisa middag*. Nämä olivat selkeästi Nathanael Gerhard af Schulténin henkilökohtaisia illanviettoja, sillä vieraksi oli kutsuttu vain miehiä. Kutsuttujen määrä vaihteli 18 ja 33 vieraan välillä, ja suurin osa heistä toimi keskeisessä asemassa suuriruhtinaskunnan virkakoneistossa. Tärkein vieras kaikilla

¹¹⁹ Winterin päiväkirja 17.3.1814.

¹²⁰ Winterin päiväkirja 9.3.1815.

Ensimmäinen sivu erästä af Schulténien juhlien kutsuvieraslistasta.

päivälliskutsuilla oli kenraalikuvernööri Fabian Steinheil. Muuten venäläisiä kutsuttiin juhliin lähinnä satunnaisesti. Eräissä juhlissa oli Steinheilin lisäksi myös kenraalit Demidov ja eräs kapteeni, ja toisissa taas heidän sijaansa kenraali Gervais ja majuri Lisinko. Heitä useammin olivat edustettuina kenraalikuvernöörin sihteeri Wulfert sekä adjutantit Etter ja Johan Fredrik Spalding, mutta he olivat kaikki suomalaisia.¹²¹ Af Schulténin aineiston pohjalta on tulkittavissa, että kenraalikuvernööri Steinheil oli venäläisistä se, joka kantoi suurimman edustusvastuun Turussa. Toisaalta kyse ei ollut kaikkein seremoniallisimmista ja isoimmista juhlista, vaikka af Schulténeilla kävikin paljon seurapiiriläisiä ja kaupungin tärkeimpiä vallankäyttäjiä. Kyse saattoi olla ystävydestä, eikä välttämättä pelkästä edustamisesta, jonka roolia ei tule ylitulkita.

Af Schulténien suuressa, yli 400 neliön kokoisessa talossa järjestettiin säilyneiden listojen mukaan myös isoja juhlia. Merkitsemättömän vuoden maaliskuussa, todennäköisesti

¹²¹ Kutsuvieraslistat, vol. 113, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

1822 tai 1823, illanviettoon, *att dricka thé och passera afton*, oli kutsuttu yli 120 vierasta, joista kirjanpidon mukaan noin parikymmentä jätti saapumatta juhliin. Saapumatta jääneet on merkitty listaan myöhemmin. Alkuperäinen lista on toiminut kutsukorttien lähetyslistana, sillä joidenkin henkilöiden, kuten vapaaherratar Lovisa Margareta von Platenin (n. von Willebrand), kohdalla listaan oli merkitty nimen perään osoite, jossa kyseinen henkilö sillä hetkellä asui. Samaan asiakirjaan oli myös hahmoteltu sitä, minkälaisissa pöytäkokonaisuuksissa vieraat istuivat, mutta valitettavasti varsinaista plaseerausta ei ole säilynyt.¹²² Kaikilla ei ollut mahdollisuutta järjestää vastaavanlaisia kutsuja kotonaan, sillä niiden organisointi vaati paitsi palkollisia myös taitavaa emäntää, joka hallitsi isojen vierasryhmien kestitsemisen. Johan Winterin päiväkirjasta käy useammassa kohdassa ilmi, että poikamiehinä eläneet virkamiehet järjestivät usein tällaiset miehille tarkoitettut päivälliset Seurahuoneen ravintolassa tai jossain muussa julkisessa tilassa.¹²³

Miesten keskinäisiä kutsuja järjestettiin niin Seurahuoneella, mamselli Vigrénillä, Wahllundilla köyhäntalossa ja Seipellillä kuin Lorentz Stoffelin konditoriassakin Pienellä Luostarikadulla.¹²⁴ Monesti Winter aterioi jonkun ystävänsä tai kollegansa kanssa, toisinaan myös heidän laskuunsa. Joskus Seurahuoneella oli lounasta varten myös varattu erillinen huone, jossa sai rauhassa aterioida.¹²⁵ Seurahuoneen ravintola ei ollut pelkästään paikka nopeasti syödyille aterioille, vaan tilassa pidettiin myös pidempiä illanistujaisia. Winter kokoontui usein Seurahuoneen alakerran kabinetteihin hovioikeudesta tuttujen kollegoidensa kanssa: ”Hovioikeuden pöytäkirjojen tarkastuksen ja mamsellien luona vierailun jälkeen menin päivälliselle O. Holmbergin kutsumana [W]ahllundille, jossa yhdessä hovioikeuden muiden virkamiesten kanssa söin vanhat säästöni, sisältäen tietyt palkat, jotka nyt saivat kulua pois viinin, punssin ja samppanjan muodossa ahkeran työskentelyn aikana kello 6 asti.”¹²⁶

Aktiivisen osallistumisen ohella Winter myös itse kutsui ystäviään turkulaisiin ravintoloihin. Elokuussa 1816 hän tarjosi Råberghin pariskunnan jälkikasvun kunniaksi Seurahuoneella lounaan, jolle liittyi mukaan myös muutama muu Winterin piiriläinen, kuten hovioikeuden virkamiehet Otto Holmberg ja Daniel Hirn. Winter oli varannut Holmbergin kautta seurueelle oman kabinetin, jossa he nauttivat viiniä, bischoffia ja kahvia. Ruokaa he tilasivat listalta. Seurue viihtyi muutaman tunnin, kunnes he lähtivät omille teilleen illan viettoon.¹²⁷ Winter kävi seuraavana päivänä kuittaamassa kutsun aiheuttaman

¹²² Kutsuvieraslistat, vol. 113, Samlingen Schultén af, HS, ÅAB.

¹²³ Winterin päiväkirja 24.3.1814, 13.11.1815 ja 5.8.1816.

¹²⁴ Winterin päiväkirja 30.5.1812, 4.5.1813, 16.8.1816 ja 11.12.1818; Turun henkikirja 1815, T:7, Turun ja Porin läänin henkikirjat, Henkikirjat, KA.

¹²⁵ Winterin päiväkirja 1.12.1815, 14.12.1815 ja 5.9.1816.

¹²⁶ ”Efter protocoills justering på hofrätten och besök hos mamsellerna gick till mid. på O. Holmbergs bjudning till Vahllunds att der med hofrätts. and. betjäntd förtära gamla besparingar och insluten exp. lösen som nu fick borttrimma i vin, punch och champagne under tråget arbet till kl. 6.” Winterin päiväkirja 13.1.1819.

¹²⁷ ”Jag bad R. jemte dess fru äta med mig på societeten, der de ha kvarter, lät genom O. H. beställa ett rum där, och efter slutad session gick jag kl. ½ 2. jemte Holmberg och Hirn ner. Vi fingo här uti yngre B:s rum, uppassade af Sofi, litet mat efter sedel, 2. buteljer röd vin, en bäl bisshof, hvarav goda skålar drackos äfven för R:ska slägters förökning, kaffe och efter bordets aflagnig än en bäl, som höll oss vid god mod till kl. 5. [...]” Winterin päiväkirja 5.8.1816.

laskun, joka kohosi yli 24 riikintaaleriin. Lasku sisälsi 20 annosta ruokaa, pari pulloa viiniä ja saman verran bischoffia sekä kahvit ja paloviinat.¹²⁸

Pienten kokoontumisten lisäksi Winter järjesti muutaman kerran 1810-luvulla isommat illanistujaiset ravintolatilassa. Maaliskuussa 1817 kutsut järjestettiin Cajsa Wahllundin paikassa Seipellin kellarissa:

Puoli kahden aikaan pääsin lopulta alas Wahllundille förmaakiin suuren salin taakse, jonne oli jo kokoontunut vieraitani: vanha Lundström poikansa kanssa, Hirn, De la Motte, Sv. Heurlin, Holmberg, Blidberg. Konjakki ja malaganviini sekä hyvin valmistettu päivällinen täytettynä kuudella pullolla aitoa hyvää Bordeaux'n viiniä saivat [meidät] unohtamaan kaiken murheellisen: tätä edesauttoi myös hyvä punssibooli, jota riitti jokaiselle läsnäolijalle skoolaamiseen. Mutta myös poissaolevilla oli saatavaa, ja sen täytimme pullolla samppanjaa, jota seurasi vähitellen kolme muuta samanlaista, minkä aikana kello tuli kuusi tai yli. Sitten seurue hajosi.¹²⁹

Yhteisillä ravintolakäynneillä ja aterioinnin tarjoamisilla seurapiirin jäsenet vaalivat sosiaalisia suhteita ja ylläpitivät verkostoja, mikä oli samalla sijoitus tulevaisuutta varten. Laajat ystävyydverkostot saattoivat hyödyttää uralla etenemisessä, tärkeän tiedon keräämisessä tai taloudellisten etujen hankkimisessa. Aterioiden tarjoaminen oli seurallisuuden mukaisesti ystävällinen ja kunnioittava ele, mutta samalla sillä oli laajemmat tarkoitusperät, vaikkei niitä eksplisiittisesti ilmaistukaan. Vähintäänkin tehdylle palvelukselle toivottiin jossain vaiheessa vastapalvelusta. Uudenlaiset seurapiirien vaatimukset täyttäneet ravintolat tarjosivat oivan mahdollisuuden urbaanien suhdeverkostojen ja seurallisuuden ylläpitoon ja ennen kaikkea tilan, jossa saattoi kokoontua vaivattomasti. Naimattomana eläneelle Winterille vieraiden kestitseminen kotona olisi ollut varmasti hankalampaa, vaikka hänellä palkollisia olikin. Ravintolatilalla oli avoinna myös naisille, vaikka Winterin päiväkirjan merkinnöissä on pääasiassa kyse hänen miespuolisista kollegoistaan ja ystävistään.

Illallisten, pienten kutsujen ja satoja seurapiiriläisiä yhteen saattaneiden suurten juhlien korkea esiintymistiheys, ruoka-aineiden ja ateriakokonaisuuksien tarkka suunnittelu juomineen, pikkutarkaksi muodostunut käyttäytymiskoodisto sekä ravintolapalveluiden kasvava tarjonta kertovat kaikki siitä, kuinka keskeinen merkitys ruoalla ja juomalla oli seurallisuuden kulttuurille ja seurapiirille 1810-luvun Turussa. Juhlien järjestäminen, oli

¹²⁸ Winterin päiväkirja 6.8.1816.

¹²⁹ ”Kl. ½ 2 slapp jag äntel. ner till Wahllunds uti förmaket bak stora salen, der jag redan fann samlade mina gäster: gla. Lundström med son, Hirn, De la Motte, Sv. Heurlin, Holmberg, Blidberg. Koniak och mallaga, beredde jämte en väl anrättad mältid utspäckad af 6. buteljer äkra god bordeaux vin, glömska af allt sorgligt: och vidare uträttade af en god bäl punsch, som jämte räckte till skålor för alla närvarande. Men också de frånvarande ha en fordran, och den uppfyllades ur en butelj champagne, som efter hand följdes af 3. andra d. hvarunder klockan till 6. el. deröfver. Då sälskapet skingrades.” Winterin päiväkirja 5.3.1817.

sitten kyse yhdeksän ruokalajin illallisesta kolmellekymmenelle lähimmälle tuttavalle tai pienen ryhmän ravintolakokoonntumisesta, vaati paljon aikaa, vaivannäköä ja taloudellisia resursseja sekä osaamista, joka ei syntynyt tyhjästä. Tätä kaikkea osaamista ja vaivannäköä hyödynnettiin sosiaalisen statuksen ja yhteiskunnallisen vallan tavoittelussa, mutta myös huviksi ja vastapainoksi arjen rutiineille. Näin seurallisuuden kulttuuri muokkasi yksilöiden välisiä suhteita, mikä taas vaikutti seurapiirien kiinnostavuuteen ja yhteisölliseen olemukseen.

Tanssiva kaupunki

Seurallisuuden kulttuurin yksi keskeisimmistä ilmiöistä oli tanssiminen, josta oli tullut tiivis osa eliitin arkea ja elämäntapaa. Sen ympärille rakentui erityisesti juhlapäivien eksklusiivinen huvittelu, joka ei aina välittänyt säätyrajoista ja yhteiskuntaryhmistä. Seuraelämä piti sisällään monenlaisia huvittelumuotoja, mutta nimenomaan tanssi oli huvituksista se, joka kuvastaa aikakauden seurallisuuden kulttuuria eniten. Tanssiminen ei kuitenkaan ollut pelkästään huvittelua, vaan siihen oli kiedottu hauskanpitoa laajempia sosiaalisia, kulttuurisia ja poliittisia ulottuvuuksia.¹³⁰ Eurooppalaisten esimerkkien mukaisesti myös Turussa tanssia oli lähes kaikkialla, minne kaupungin seurapiirit kokoontuivat. Seurahuoneen valmistumisen myötä tanssista oli tullut yhtä tärkeämpi osa julkisuuden piiriä, mutta ajanvietteenä se löysi tiensä 1810-luvulla usein myös pienempiin illanistujaisiin ja kahvikutsuille. Tanssin suosion takia turkulainen eliitti käytti aikaa ja rahaa, jotta kaupungissa olisi tarpeeksi hyvät mahdollisuudet tanssimiselle.

Tansseihin kokoonnuttiin useita kertoja viikossa ja vilpitön halu huvitella varmasti motivoi. Mutta tanssilla oli myös toisenlaisia tarkoituksia, kuten suhteiden lujittaminen ja uudistaminen. Tanssi saattoi olla vallan ja sosiaalisen hierarkian representaatio tai kulttuurinen tapa, jossa naisilla ja miehillä on omat koreografiansa. Se oli myös aikakautensa kuvastaja ja tunteiden ilmaisija, jonka välityksellä osoitettiin kiintymystä ja sosiaalista kiinnostusta. 1800-luvun alussa tanssi oli erityisesti nuorten keskuudessa keino tavata kanssaihmiä ja siten väline haluttujen päämäärien saavuttamiseen.¹³¹ Myös muiden kuin nuorten oli mahdollista tavata tanssin ja erityisesti tanssiaisten avulla uusia ihmisiä ja siten verkostoitua, luoda suhteita ja edistää aviollisia pyrkimyksiä. Tanssi saattoi olla myös väline kunnioituksen ja kohteliaisuuden ilmaisuun. Esimerkiksi illan emäntää oli mahdollista kunnioittaa pyytämällä hänet tanssimaan.¹³²

Seurapiirien ja nuorten kohtaamisen näkökulmasta tanssia voidaan tarkastella myös leikinä, jota osapuolet harjoittivat keskenään. Tanssin ja leikin samankaltaisuus on ilmeistä,

¹³⁰ Korhonen 2013b, 608–610; McKee 2012, 2–3; Glover 2011, 79; Davidson 2007, 169–171.

¹³¹ Ulvros 2004, 20–24, 176–178.

¹³² Winterin päiväkirja 14.3.1814; Ulvros 2004, 176–191. Ks. myös esim. Rahikainen 2019b.

kun puhutaan piiri- ja ryhmätansseista, joita eliitin tanssiaisissa suosittiin.¹³³ Leikkiin ja tanssiin liittyy tietty fyysisyys ja liike-energia, mikä tekee tanssiaisiin osallistumisesta myös ruumiillisen ponnistuksen. Turun seurapiirin salonkitansseihin osallistuvilla piti askelkuvioiden ja rytmiikan hallinnan lisäksi olla riittävä fyysinen kunto, jota koeteltiin nopeampitempoisissa tansseissa ahtaiden tilojen ja ihmispaljouden luomassa kuumuudessa. Tanssi oli keskeinen seurallisuuden aktiviteetti, mutta samalla se myös vaati osallistujiltaan enemmän kuin moni muu huvittelutapa. Vaatimustensa ohella se kuitenkin tarjosi myös mahdollisuuden kontrolloida omaa kehoa, viehätystä muihin ihmisiin ja läsnäoloa illanvietoissa.

Askelkuviot opeteltavana

Pysyäkseen seuraelämän pyörteissä mukana tuli eliitin hallita aikakauden vakiotanssit sekä uudet, muualta Euroopasta saapuneet muotitanssit. Tanssiaisissa vaaditut askelkuviot, otteet ja ylipäänsä tanssiaisten edellyttämä koodisto opeteltiin jo ennen seurapiireihin astumista. Sulavaa askellusta tarvittiin niin erilaisissa assembléilloissa, suurissa merkkipäivän juhlallisuuksissa, illallisilla kuin arkisemmissä kahvitanssiaisissakin. Taitojen kehittäminen oli vaativaa, mutta turkulaisella eliitillä oli siihen kaupungissa monia mahdollisuuksia. Askelkuvioiden ja rytmitaidon ohella tanssimisen katsottiin opettavan kurinalaisuutta, säännönmukaisuutta ja hyveellisyyttä, jotka kuuluivat seurallisuuden ihanteeseen ja eurooppalaiseen hovi- ja salonkikulttuuriin.¹³⁴

Seurapiireihin kuuluneiden ihmisten kohdalla kasvatus oli resurssi, joka muodosti osan eliitin sivistyksellistä ja sosiaalisesta pääomasta. Kasvatus kieli- ja käyttäytymistaitoineen takasi sivistystason, joka yksilöltä edellytettiin voidakseen elää seurallisuuden kulttuurin vaatimusten mukaista elämää ja menestyäkseen siinä.¹³⁵ Kuuluisa nimi ja korkea asema eivät yksin taanneet menestystä elämässä, vaan 1700-luvun kuluessa arvostettiin yhä kasvavassa määrin sosiaalisia ja kulttuurisia taitoja, kuten kirjallisuuden, teatterin, tanssin, käytöstapojen ja pukeutumisen hallintaa. Näistä taidoista tuli osa seurallisuuden ihannetta, jonka tavoittelu oli keskeistä eurooppalaisille seurapiireille, ja jolla tehtiin eroa piirien ulkopuolelle jääneisiin.¹³⁶ Opitut ja ylläpidetyt normit olivat harvoin auki kirjoitettuja sääntöjä, vaan pikemminkin kätkeytyä rakenteita, jotka tuli tuntea ja tiedostaa.¹³⁷ Seuraelämän ja kohteliaisuuden kulttuurin vaatimusten myötä esimerkiksi musiikillinen koulutus ja soittotaito sekä kuvataide tulivat tärkeiksi. Näihin seurallisuuden taitoihin kuului myös tanssi, jota

¹³³ Huizinga 1984 (1938), 188–189. Ks. myös Ulvros 2004, 31–32.

¹³⁴ Artukka 2018a, 122–123; Ulvros 2004, 65–67; Biskop 1998, 35.

¹³⁵ Ilmakunnas 2011, 32–35; Parland-von Essen 2010, 144–146; Parland-von Essen 2005, 47, 57–58. Ks. myös Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 184–219.

¹³⁶ Ylivuori 2018, 117–118; Lilti 2015, 8–9, 80–90; Ilmakunnas 2011, 33; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 205–208.

¹³⁷ Parland-von Essen 2005, 59.

harjoiteltiin paitsi kotioiloissa, myös juhlissa ja tanssiaisissa. Musiikki auttoi hallitsemaan rytmiä, tahtia ja ajoitusta, mistä oli luonnollisesti hyötyä myös tanssien oppimisessa.¹³⁸

Kotioiloissa opetellut askelkuviot vaativat kehittyäkseen säännöllistä harjoittelua. Tätä varten eliitti järjesti tilaisuuksia, joissa opeteltiin tanssimista ja tutustuttiin sen avulla seura-elämän kiemuroihin. Johan Winter kertoo, kuinka Tihlemanien perheellä oli 3. tammikuuta 1812 pienet lastentanssit (*barndans*). Lasten opettaminen tanssiaisten saloihin ei häntä sillä kertaa kiinnostanut, sillä hän jatkoi vierailukierrostaan suoraan seuraavaan kohteeseen.¹³⁹ Samanlaisia tanssiaisia kuvaa myös akatemian ylioppilas Torsten Molander, joka osallistui huhtikuussa 1813 Dominicus Julius Pinello ja hänen puolisonsa Sofia Bruncronan järjestämään iltapäivään, jossa tanssia harjoittelivat lasten ohella myös nuoret ylioppilaat. Molander kertoi tanssineensa muiden muassa 13-vuotiaan Gustava Charlotta Pinellon kanssa.¹⁴⁰ Turussa toimi myös tanssinopettajia niille, jotka eivät oppineet tanssia muuten kotonaan. Tätä varten opettajat mainostivat sanomalehdissä herrasväen lapsille ja nuorille tarkoitettua tanssinopetusta.¹⁴¹ Lastentanssiaisissa lapset opettelivat seuraelämän vaatimuksia imitoimalla aikuisten juhlia. Puitteet ja käytännöt olivat samat kuin aikuisten juhlissa, mutta näissä juhlissa aikuiset, usein vanhemmat, olivat paikalla vain neuvomassa ja opastamassa.¹⁴² Lapset ja nuoret myös osallistuivat aikuisten rinnalla varsinaisiin seurapiiritapahtumiin, eikä ollut mitenkään tavatonta, että 12-vuotias tanssi yhdessä aikuisten kanssa.¹⁴³ Tanssi oli osa niitä taitoja, joiden kautta lapset kasvoivat osaksi yhteisöä ja seurallisuuden kulttuuria. Askeleiden ohella lapsi oppi seurallisuudelle keskeisiä keskustelun, hyvien tapojen ja käyttäytymisen koodistoja.

Tanssinopetusta oli mahdollista saada Turussa myös aikuisiällä. Turun akatemian tanssinopettaja vastasi ylioppilaiden kouluttamisesta, mutta sai lisätulojen hankkimiseksi opettaa luvalla tanssia myös akatemiaan kuulumattomille kaupunkilaisille. Myöhemmin toimeen kuuluneesta yksinoikeudesta opettaa tanssia kaupungissa luovuttiin, sillä kysyntä alkoi kasvaa liian suureksi.¹⁴⁴ Turussa ilmestyneissä sanomalehdissä, *Åbo Tidningissä* ja *Åbo Allmänna Tidningissä*, oli 1800-luvun alussa useita aikuisille suunnattuja tanssinopetusilmoituksia, mikä kertoo siitä, että viimeistään 1800-luvulla akatemian tanssinopettajan yksinoikeus tanssinopetukseen oli purkaantunut. Osa opettajista saapui Tukholmasta opettamaan määrääjäksi kaupunkilaisia ja osa taas muutti Suomen puolelle pysyvästi. Turussa 1810-luvulla yksityisopetusta antoi akatemian tanssimestari Anders Cederwaller, joka opetti tanssia Seipellin salissa kahdesti viikossa. Akatemian tiloja opetukseen ei nähtävästi

¹³⁸ Wolff 2015, 425; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 199–212; Steinrud 2008, 79–80. Lapsia kasvettiin myös erilaisissa oppilaitoksissa, kuten sotakouluissa tai tytöille tarkoitetuissa pensioaateissa, mutta nämä yleistyivät laajemmin vasta 1800-luvun kuluessa. Vainio-Korhonen 2012, 44–47, 206–207; Lagerstam & Parland-von Essen 2010, 214–219; Kalleinen 2001, 29–30.

¹³⁹ Winterin päiväkirja 3.1.1812.

¹⁴⁰ Molanderin päiväkirja 24.4.1813, *Genealogica* n:o 1–2 1921.

¹⁴¹ *Åbo Tidning* 25.1.1804; *Åbo Allmänna Tidning* 1.10.1812. Vrt. Biskop 1998, 35–39.

¹⁴² Steinrud 2008, 79–80; Biskop 1998, 38. Ks. myös Rundqvist 1989, 53–58.

¹⁴³ Vainio-Korhonen 2012, 63–65; Keskinen 2012, 94; Vainio-Korhonen 2008, 303–306.

¹⁴⁴ Klinge 1987, 490–494; Hirn 1982, 12–15, 33. Vrt. Ulvros 2004.

Tanssikoreografioita opetettiin myös kuvien avustuksella. Englantilainen piirros valssin askelista vuodelta 1816.

saanut käyttää, sillä Cederwallerin ohella myös muut tanssinopetusta tarjonneet opettajat pitivät tuntejaan yksityistiloissa.¹⁴⁵

Tanssinopetus saattoi olla Turussa varsin pienimuotoista, mutta opettajilla oli keskeinen rooli traditioiden ja seurallisuuden välittäjinä. Kyse ei siis ollut pelkästään tanssiaskelien opettamisesta, vaan tanssin kautta nuoret perehdyttiin osaksi laajempaa tapakulttuuria, joka itsessään oli muuttuva ja elävä. Tanssitaidon ohella opettajat välittivät oppilailleen laajempaa eurooppalaista eliitin kulttuuria ja seurallisuuden ideaalia, sillä tanssi edusti huvittelun ja liikkeen lisäksi myös kurinalaisuuden, geometrian ja säännönmukaisuuden ihannetta.¹⁴⁶

Oppi oli tärkeää myös tulevaisuuden kannalta, sillä tanssilattialla taitonsa näyttänyt kavaljeeri tai nuori nainen kohensi asemiaan mahdollisen avioliittokandidaatin ja myös sukuyhteisönsä silmissä. Sulava tanssitalo oli myös osa tiettyä vaivattomuuden eleganssia, joka itsessään oli tavoiteltava päämäärä. Tanssi oli siis samaan aikaan leikkiä ja työtä.

¹⁴⁵ *Åbo Tidning* 31.8.1805, ja 4.9.1805; *Åbo Allmänna Tidning* 16.3.1811, 11.2.1811, 11.10.1814 ja 8.9.1818.

¹⁴⁶ Ulvros 2004, 25, 65–67; Hoppu 1999, 135–136; Mäkeläinen 1972, 79.

Tanssitaitoa myös seurattiin ja arvosteltiin, mikä käy esille Johan Winterin päiväkirjasta. Hän kirjoittaa 16. lokakuuta 1815, kuinka:

Tanssijuhlilla [seurahuone] oli eilen ollut useita käsityksiä ansioista mamselli Arp[p]en, neiti Hedda Lagerborgin ja Hjertan tansseista. Ensimmäisellä oli enemmän taitoa ja valmiutta, mutta häneltä puuttui viehättävyyttä, joka oli jälkimmäisillä etunaan. Hän oli suoriutuessaan vaikeista askelista, tarkoituksella tai vahingossa, kaatunut kumoon – näyttääkseen kauniin asennon – tai avujaan noustessaan ylös.¹⁴⁷

Kirjoituksesta käy ilmi, miten tanssissa ei ollut kyse pelkästään taidosta ja koreografioiden osaamisesta, vaan tärkeää oli osoittaa viehättävyyttä ja tiettyä eleganssin hallintaa. Tanssi ei ollut ainoastaan tekninen suoritus, vaan kulttuurisesti muokkautunut esitys, johon liittyi tunteita, sosiaalisia arvostuksia, vallankäyttöä ja ideologisesti rakentunutta estetiikkaa. Tanssin eleganssi ja käsitys hyvästä tanssista rakentuivat yhdessä muiden aikakauden kauneushanteiden ja arvostusten kanssa. Toki tanssia saattoi arvioida erinomaisen kaltaisilla adjektiiveilla, mutta usein kyse oli laajemmasta vuorovaikutuksesta ja viehätysvoimasta. Tanssin oli tarkoitus viihdytyksen ohella herättää huomiota ja synnyttää eroottista mielenkiintoa läsnä olleissa. Se oli keino tehdä itsensä tiettäväksi ja näkyväksi seurapiireissä.¹⁴⁸ Tanssia ei tule kuitenkaan jälkikäteen liiaksi välineellistää, sillä jo 1800-luvun alussa oli vallalla voimakas ajatus tanssin seurallisesta merkityksestä ja tanssin ilosta vailta suurempaa päämäärää; tanssista tanssimisen vuoksi.¹⁴⁹

Assembléet

Strukturoiduin tanssitapahtuman muoto olivat niin Turussa kuin muuallakin Euroopassa assembléet.¹⁵⁰ Ensimmäinen tiedossa oleva maininta Turusta on vuodelta 1775, jolloin akademian talousopin professori Pehr Kalm kirjoitti Uppsalan arkkipiispa Carl Mennanderille Turussa käynnistyneistä assembléista. Niiden konsepti oli samanlainen kuin muutama vuosikymmen myöhemmin Seurahuoneella, sillä tanssimisen ohella pelipöydät ja seurustelu tupakointitiloissa kuuluivat assembléiden ohjelmistoon. Tämän jälkeen assembléita tanssittiin monissa eri paikoissa, mutta siitä, järjestettiinkö assembléita yhtäjaksoisesti

¹⁴⁷ ”På dansgillet igår ha meningarne varit delade om företrädet mellan Mamsel Arpes, Fröken Hedda Lagerborgs och Hjertas dans. Den förres röjer mera konst och färdighet, men saknas behag, som utgör de sednans förtjenst. Hon har wid utförandet af ett konstigt steg, med vilja – eller af wådafallit omkull – att visa en vacker ställning – eller sin färdighet att stiga upp.” Winterin päiväkirja 16.10.1816.

¹⁴⁸ Winterin päiväkirja 9.2.1815, 18.1.1818, 22.2.1818, 10.1.1819 ja 12.1.1819.

¹⁴⁹ Artukka 2018a, 126–128.

¹⁵⁰ Lindström 2016, 147–148; Ulvros 2004, 181; Rendell 2002a, 88–89; Girouard 1990, 76–77, 130–132; Borsay 1989, 156–160.

1770-luvulta Seurahuoneen valmistumiseen saakka, ei ole täyttä varmuutta.¹⁵¹ 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alun Suomessa yleisiä assembléita tanssittiin Turun ohella säännöllisesti ainakin Viaporissa sekä vanhan Suomen puolella Viipurissa.¹⁵²

Turussa assembléita järjestettiin marraskuusta 1812 lähtien itseoikeutetusti kaupungin seurapiirin uudessa palatsissa Turun seurahuoneella, jonka ohjelmiston rungon ne muodostivat. Turussa tanssiaiskausi jakaantui syys- ja kevätsezonkiin, mikä assembléiden osalta merkitsi syksyisin kymmentä ja keväisin kahdeksaa tanssikertaa.¹⁵³ Johtokunta, joka koostui Turun seurapiirin jäsenistä, päätti jokaisena vuonna määristä ja tanssikauden alkamisajankohdasta, ja päätös ilmoitettiin *Åbo Allmänna Tidningissä*. Syyssezonki alkoi lokakuussa ja kevätsezonki heti tammikuun alussa. Tavallisesti assembléiden välissä oli viikko tai kaksi, mutta erityisesti syksyllä aikataulu oli varsin tiivis ja tanssiaisia pidettiin useimmiten viikon välein.¹⁵⁴ Toisinaan syyskausi venyi niin, että assembléita järjestettiin molemmin puolin joulua. Myös keväällä saattoi olla aikataulullisia vaihteluita, kuten esimerkiksi 1817, jolloin assembléita ei järjestetty maaliskuussa lainkaan.¹⁵⁵ Näin jo yksin assembléet täyttivät ison osan Turun seurapiirin huvittelukalenteria. Ne muodostivat vakiintuneen ohjelmallisen rungon seurapiirin seurustelusesongille, minkä päälle tulivat vielä kaikki muut tanssiaiset sekä erilaiset pienemmät tapahtumat.

Tanssilla oli vankka sija Seurahuoneen säännöissä ja rakennuksen perustamisessa, jossa vaikuttavana tekijänä oli kaupungissa toiminut tanssiseura.¹⁵⁶ Tanssin asema korostuu myös Winterin Seurahuonetta koskevissa päiväkirjamerkinnöissä. Hän ei mainitse assembléita, harvoin Seurahuonettakaan, vaan hän puhuu joko tanssikerhosta, *dansgillet*, tanssiklubista, *dansklubben*, tai useimmin vain pelkästä klubista.¹⁵⁷ Tanssimisen lisäksi assembléissa oli esillä myös muita seurallisuuden tapoja. Seurahuoneen säännöissä assembléiden tarkoitus oli ilmaistu seuraavasti: Tanssi, keskustelu ja seurapeli muodostavat ajanvietteen seuran illanvietoissa.¹⁵⁸ Seurahuoneen assembléet noudattelivat kansainvälisiä malleja, sillä yhtä lailla Linköpingin seurahuoneen tai Lontoon Almackin seurahuoneen assembléilloissa oli tarkoitus tanssia, pelata seurapelejä ja keskustella muiden kanssa.¹⁵⁹

Keskeistä oli, että assembléet olivat aina organisoituja tapahtumia ja siten strukturoituja kokonaisuuksia. Tukholmassa Pörssitalon sunnuntaisia tanssiaisia organisoi kaupungintanssimestari, Linköpingissä toiminnasta vastasi kaupunkilaisten omistama yhtiö

¹⁵¹ Mäkeläinen 1972, 166–167. Ks. myös Artukka 2018, 115–117.

¹⁵² Mäkeläinen 1972, 169–170; Ijäs 2018b, 174–175.

¹⁵³ Seurahuoneen subskriptiolistat 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Tiliasiakirjat 1818, Turun Seurahuoneen arkisto, TKA; Artukka 2018b, 421–423. Sekä Seurahuoneen yhtiö itse että Johan Winter käyttävät sesongista termiä ”*termin*”. Winterin päiväkirja 6.10.1817.

¹⁵⁴ Seurahuoneen subskriptiolistat 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku; Tiliasiakirjat 1818, Turun Seurahuoneen arkisto, TKA.

¹⁵⁵ Winterin päiväkirja 26.12.1815 ja 21.12.1817.

¹⁵⁶ Tiliasiakirjat 1818, Turun Seurahuoneen arkisto, TKA. Tanssiseurasta ks. Artukka 2018b.

¹⁵⁷ Winterin päiväkirja 13.11.1815, 13.4.1817 ja 3.1.1818.

¹⁵⁸ ”Dans, conversation och jeu de commerce utgöra tidfördrifven vid sällskapets sammankomster.” Subskriptiolistat 1818, tilikirjat 1818, Turun Seurahuoneen arkisto, TKA.

¹⁵⁹ Lindström 2013, 143; Rendell 2002b, 136.

Rolinda Sharplesin maalaus englantilaisista eliitin jäsenistä odottamassa assembléiden alkua Cliftonin seurahuoneella Bristolissa 1817.

ja sen johtokunta, ja Lontoon Almackissa toimintaa säätelivät erityiset emännät, joiden vastuulla illan kulku oli.¹⁶⁰ Turussa vastuu assembléista oli Seurahuoneyhtiön johtokunnalla ja sen puheenjohtajalla, jotka yhtiökokous nimitti vuodeksi kerrallaan. Yhtiön omistajista lähes kaikki kuuluivat kaupungin seurapiiriin, jonka joukosta myös johtokunnan jäsenet valittiin. Tällä tavoin seurapiiri kontrolloi Seurahuonetta. Johtokunta, jossa 1810-luvulla toimivat useamman vuoden esimerkiksi professori Gabriel Bonsdorff, maaherra Carl Erik Mannerheim, kauppaneuvos Christian Trapp ja kauppias Christian Birckstedt, otti toiminnassaan huomioon ensisijaisesti yhtiön edut, mutta ne olivat lähtökohtaisesti linjassa kaupungin seuraelämän intressien kanssa.¹⁶¹ Näin seurallisuuden kulttuuri ja kaupallinen liiketoiminta yhdistyivät Seurahuoneessa ja loivat toiminnallisen mallin, jonka pohjalle tulevat seurahuoneet Suomessa perustettiin.

¹⁶⁰ Hellsing 2017, 201–202; Lindström 2013, 153; Rendell 2002b, 136.

¹⁶¹ Pöytäkirjat 1811–1825, Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, TKA.

Assembléiden organisoitunut toiminta kertoo seuraelämään kuuluneiden tapahtumien järjestämisen tietynlaisesta ammattimaistumisesta. Seurallisuudesta tuli yhä hallitumpaa ja ennalta arvattavampaa, kun toiminnan puitteet, resurssit ja organisaatio olivat kunnossa. Assembléet olivat osallistujien näkökulmasta varmoja tilaisuuksia, joista tiesi mitä odottaa, sillä ne toistivat samaa seurallisuuden kaavaa. Osallistuminen oli siten helppoa. Yhteisön näkökulmasta assembléet antoivat raamit julkiselle seuraelämälle ja tavallaan osallistivat seurapiiriin kuuluneita henkilöitä tuottamaan niiden rinnalle omia juhlia ja kutsuja. Assembléet säilyttivät kuitenkin asemansa seurapiireissä, sillä ne olivat luonteeltaan kaikkein julkisimmat tanssiaiset. Sisäänpääsy vaati rahaa, mutta ei esimerkiksi kahdenkeskisiä välejä isäntäparin kanssa, kuten säätyläiskodeissa järjestetyissä tanssiaisissa. Siten assembléet houkuttelivat laajasti säätyläisiä Seurahuoneelle.

Turun seurapiirin tiivis tanssiaiskalenteri

Turun seurapiirin parissa tanssi ja tanssiaiset olivat kaikkialla. Tämä käy hyvin esille Johan Winterin toistuvista tansseja koskevista päiväkirjamerkinnöistä. Hienoimmillaan tanssiaiset olivat tapahtumia, joissa illallinen oli vain täydentävä osa. Oli juhlan syy sitten nimipäivät, valtiollinen juhlapäivä, häät tai yleiset naamiaiset, tanssiminen oli aina läsnä.¹⁶² Säätyläisten koreografiaosaamista ei koeteltu vain merkkipäivinä, vaan tanssi kuului oleellisesti myös arkisiin tapaamisiin, kuten kahvitilaisuuksiin, säätyläisten tavanomaisiin illanviettoihin tai illalliskutsuihin.¹⁶³ Tanssiaisia ja illanistujaisia saattoi olla useita samana päivänä, mikä kertoo paitsi niiden suosiosta, myös siitä, että seurapiirin sisällä toimi lukuisia toisistaan erillisiä yhteisöjä ja ryhmiä, jotka saattoivat tanssia yhdessä tai erikseen.¹⁶⁴ Tansseihin saattoi osallistua myös yllättäen, sillä erilaisissa tilaisuuksissa saatettiin koska tahansa nostaa viulu telineestä musisointia ja siten tanssimista varten.¹⁶⁵

Seurahuoneella tanssittiin sunnuntai-assembléiden ja naamiaisten lisäksi satunnaisesti muutenkin. Loppukeväisin järjestettiin kaupungin köyhien auttamiseksi tanssiaiset, joko marianpäivänä maaliskuussa tai sitten myöhemmin toukokuussa.¹⁶⁶ Myös yksittäiset ihmiset varasivat Seurahuonetta järjestääkseen omia juhliaan.¹⁶⁷ Isojen, satojen osallistujien tanssiaisten rinnalla Turussa pidettiin myös pienempiä ja puitteiltaan Seurahuonetta vaatimattomampia tanssiaisia, joihin seurapiirit osallistuivat. Tanssiaisia järjestivät yksittäiset säätyläiset ja säätyläisperheet, jotka kutsuivat kotiinsa sukulais- ja tuttavapiirejään sekä laajemmin seurapiiriä. Erilaisia tanssiaisia ja muita juhlia järjestettiin usein, jopa

¹⁶² Ks. esim. Winterin päiväkirja 21.11.1813, 1.2.1814 ja 6.2.1818.

¹⁶³ Ks. esim. Winterin päiväkirja 11.10.1815, 11.12.1817 ja 19.2.1818.

¹⁶⁴ Winterin päiväkirja 12.1.1816 ja 30.3.1818. Vrt. Ulvros 2004, 186–187.

¹⁶⁵ Winterin päiväkirja 11.10.1815.

¹⁶⁶ Johtokunnan pöytäkirja 5.3.1819, Pöytäkirjat 1811–1825; Turun Seurahuoneyhdistyksen arkisto, TKA.; Winterin päiväkirja 8.5.1814.

¹⁶⁷ Winterin päiväkirja 21.11.1813, 18.4.1816 ja 22.4.1816.

päivittäin.¹⁶⁸ Säätyläiskodeissa pidetyissä tanssiaisissa, joita Johan Winter kutsuu päiväkirjassaan joko lyhyesti nimellä *dans* tai *bal*, sekä kerran myös nimellä *husdanser*, tanssi oli nimensä mukaisesti keskeisessä roolissa.¹⁶⁹ Toisinaan hän nimitti juhlia illallisiksi, *supé*, jolloin ohjelmassa oli ruokailun ja mahdollisen musisoinnin yhteydessä monesti myös tanssimista.¹⁷⁰ Helmikuussa 1815 Winter osallistui hovioikeudenneuvos Krookin luokse *supé*lle, jossa oli vauhdikas meno:

Sen jälkeen alkoi tanssi (suunnilleen kl 9), johon lopulta myös minä [epäselvä sana] levon jälkeen taas osallistuin ja annoin Carolina Frencellin olla ensimmäinen seuralainen tanssilattialla. Tanssin vielä katrillin Amalia Tillmanin kanssa, minkä jälkeen meidät komennettiin aterioimaan. Walleen oli sillä aikaa ominut lähes koko illaksi Christiana Trappin, kuten hänen isäntänsä ja aseenkantajansa Fagerström Lotan. Sen jälkeen kun olin salissa nopeasti järjestettyjen pienten pöytien ääressä ahminut vähän kaviaaria ja kaksi kitkerän hapanta kilohailia sekä pari lasia viiniä, saavuin naisten huoneeseen ja autoin heitä juomaan. Taivutin lisäksi mm. J. H. Avellanin tekemään kanssani kierroksen ympäri pöytää ja skoolaamaan, vaikka kierros jäi vain puolittaiseksi. Aterian jälkeen alkoivat taas tanssit ja tanssin vielä toisenkin katrillin Carolina F[rencellin] kanssa, mikä herätti joidenkin huomiota.¹⁷¹

Juhlat alkoivat kuuden tai seitsemän aikaan ja kestivät usein myöhäiseen yöhön asti, toisinaan kolmeen tai neljään asti yöllä. Useita tunteja jatkunut illanvietto mahdollisti lukuisat tanssit ennen ja jälkeen syömisen, joka rytmitti iltaa.¹⁷² Yön pikkutunneille asti juhliminen oli yleistä eliitin keskuudessa. Esimerkiksi Uppsalassa 1800-luvun alkupuolella tanssiaiset saattoivat kestää aamukahdeksaan asti.¹⁷³ Assembléita lukuun ottamatta kellonajat tai viikonpäivät eivät rajoittaneet seurapiirien järjestämiä juhlia eikä aika näytä olleen mittari, joka olisi

¹⁶⁸ ”I dessa väckor har här varit privata danser aldeles förbannadt. I sista väckan hvar dag.” A. I. Arwidssonin kirje E. A. Crohnsille 15.2.1814, SLSA 59.1–2, SLSA; Ks. myös Arwidssonin kirje Crohnsille 22.3.1815, SLSA 59.1–2, SLSA.

¹⁶⁹ Winterin päiväkirja 1.1.1812, 19.2.1813, 11.3.1815 ja 3.3.1818.

¹⁷⁰ Winterin päiväkirja 3.12.1814 ja 9.2.1815.

¹⁷¹ ”Derefter börjades (om. kr. kl 9) dansen, hvare sluts. äfen jag efter [epäselvä sana] hvilat åter deltog och lät Carolina Frencell vara den första följeslagarinnan på golfvet. Ännu en quadrille dansade jag med Amalia Tillman och derefter sände till spisning. Valleen hade medlertid lagt vantarna nästan för hela aftonen på Chistiana Trapp, likasom hans värd och n.v. ecyjer Fagerström, på Lotta. Sedan jag i salen vid de hastigt upstälde små borden sluket litet kaviar och 2. bittert salte vassbukar jemte ett par glas vin, infann jag mig i damernas rum och hjälpte dem att dricka. Förmädde dertill bland annat J. H. Avellan att med mig göra en rund kring bordet med skålar, ehuru runden blef blott half. Efter mältiden börjades åter dansen och jag gjorde ytterligen den 2ne quadrillen med Carolina F. icke utan att dermed väcka somligas uppmärksamhet.” Winterin päiväkirja 9.2.1815.

¹⁷² Winterin päiväkirja 25.4.1815, 3.3.1816, 6.3.1817, 2.12.1818 ja 25.1.1819; Sophie Molanderin kirje Otto Wallenstjernalle 10.10.1816, I, Perno-samlingen, HS, ÅAB.

¹⁷³ Ulvros 2004, 163–164. Vrt. Ylivuori 2018, 109.

ensisijaisesti säädellyt juhlien päättymistä. Seurallisuuden toteutuminen ei katsonut paikkaa tai kellonaikaa sinänsä, vaan tärkein tekijä oli ihmisten kokoontuminen yhteen.

Pitkälle aamuyöhön jatkuneet juhlat vaativat tiloilta kunnollista valaistusta, jotta tanssiminen, ruokailu ja seurustelu onnistuisivat. Talvisin illat olivat pimeitä, mutta keväällä lisääntyntä valoa torjuttiin sulkemalla ikkunaluukut ja sytyttämällä kynttilät, jotta tilaisuuksiin saatiin sopiva tunnelma. Valojen sytyttäminen oli samalla merkki tanssiaisten käynnistymisestä.¹⁷⁴ Valaistus oli kallista, mistä syystä sitä ei tuhlailltu kevyin perustein. Siihen panostaminen oli asia, jonka onnistumiseen saatettiin erikseen kiinnittää huomiota. Valaistus oli mahdollista toteuttaa monella tavalla, ja mitä runsaampi valaistus, sen arvokkaampi juhla ja vauraampi isäntäväki. Toisaalta valolla oli mahdollista luoda myös toisenlaisia tunnelmia eikä mahdollisimman kirkas valo ollut aina tavoiteltava asia.¹⁷⁵ Näin valaistus paitsi loi vaadittavan tunnelman, myös toimi juhlien statusta kohottavana elementtinä. Samalla se oli viesti kaupunkilaisille aktiivisesta sosiaalisesta seuralämästä.

Monipuolinen ohjelmisto

Seurapiirien tanssivalikoima oli varsin monipuolinen 1800-luvulla. Samaan aikaan vuosisadan alku oli ohjelmiston näkökulmasta myös murrosaikaa, kun seurapiirien tanssiaisiin tuli uusia tansseja ja vanhoja jätettiin pois. Eliitin keskuudessa osa tansseista saattoi kestää hyvin aikaa ohjelmistossa, kun taas osan kohtalona oli pudota muutamassa vuodessa pois muodista.¹⁷⁶ Tällaisen kohtalon koki menuetti, joka levisi Ranskan hovista Tukholman kautta Turkuun. Se oli 1700-luvulla suosittu tanssi, jota tanssimalla kaupunkilaiset imitoivat kosmopoliittisen eliitin elämäntapaa ja identifioituivat siihen.¹⁷⁷ Turussa menuetti näyttää kadonneen ohjelmistosta kokonaan 1810-luvulle tultaessa. Jo vuonna 1801 *Åbo Tidningissä* julkaistiin neliosainen artikkeli tanssista, jonka toisessa osassa haluttiin unohtaa menuetti vanhanaikaisena tanssina.¹⁷⁸

Menuetin rinnalle ja osin korvaajaksi syntyi 1700-luvun kuluessa muita ryhmätansseja, joita myös Turussa tanssittiin. Ohjelmistot muodostuivat kontratanseista, joista suosituimpia olivat angleesit, franseesit ja katrillit. Näistä ensimmäinen oli solatanssi ja jälkimmäiset kaksi paritanseja. Katrilleja tanssittiin sekä ruotsalaisina että venäläisinä versioina. Kaikissa tansseissa oli selkeät koreografiat ja parit vaihtuivat kesken tanssin. Lisäksi monesti tanssittiin myös poloneesia, joka tunnettiin erityisesti tanssiaisten aloitustanssina. Poloneesin tarkoitus oli ennen kaikkea esitellä tanssijat tanssiaisyleisölle ja sitä käytettiin esimerkiksi

¹⁷⁴ Winterin päiväkirja 13.4.1818 ja 17.4.1818.

¹⁷⁵ A. I. Arwidssonin kirje E. A. Crohnsille 15.2.1814, SLSA 59.1–2, SLSA; Garnert 2007, 122–123.

¹⁷⁶ Ulvros 2004, 25.

¹⁷⁷ Ulvros 2004, 132–135; Hoppu 1999, 107–136.

¹⁷⁸ *Åbo Tidning* 10–21.1.1801. Ks. myös Hoppu 1999, 137.

Seurapiiritanssiaisissa kaikki osallistujat eivät tanssineet yhtä aikaa, vaan osa läsnäolijoista seurasi tapahtumia sivummalla muiden vieraiden kanssa keskustellen samalla, kun osa vieraista tanssi näyttävästi salin keskellä. August Mannerheimin piirros.

Porvoon maapäivien tanssiaisten avajaisnumerona.¹⁷⁹ Avajaistanssiksi se sopi myös rauhallisen temponsa ja helppojen askelkuvioidensa puolesta. Siihen saattoivat osallistua kaikki nekin, joilta eivät taipuneet teknisemmät katrillit tai vauhdikkaammat valssit. Poloneesi oli kuitenkin lähtökohtaisesti isojen tanssiaisten tanssi, sillä se vaati paljon lattiapinta-alaa toimiakseen sulavasti. Siten sitä ei tanssittu pienemmissä säätyläiskotien tanssiaisissa.

Monipuolisesta tanssivalikoimasta antaa osviittaa senaatin nuori virkamies Florus Toll, joka kertoi kirjeessään ystävälleen Otto Wallenstiernalle olleensa 25. helmikuuta 1818 kreivitär Armfeltin luona ”tavattoman vilkkaissa” juhlissa. Tanssit oli etukäteen määritelty ja ainoastaan viimeisen kohdalla poikettiin ohjelmasta, kun Peregourdinen korvasi katrilli: ”1. Grande Polonaise, 2. Quadrille Suédoise, 3. Valz anglaise, 4. Potpourrie, 5. Cotillon, 6. Quadrille Suédoise, 7. Grande Valz, 8. Gross-vater, 9. à la Grecque, 10. Peregourdine Farce.”¹⁸⁰ Lähes samoista tansseista raportoi myös Johan Winter, joka osallistui kaksi päivää kreivitär Armfeltin juhlien jälkeen laamanni Jakob Snellmanin luona tanssi- ja peli-iltaan. Winterin päiväkirjamerkinnän mukaan: ”Muutaman ruotsalaisen katrillin ohella tanssittiin

¹⁷⁹ Artukka 2018a, 119; Ulvros 2013, 182; Ulvros 2004, 132–135; Hoppu 1999, 197–202; Biskop 1998, 120, 122–123, 138. Tanssin historiasta ja asemasta ruotsalaisessa yhteiskunnassa ks. tarkemmin Ulvros 2004.

¹⁸⁰ Florus Tollin kirje Otto Wallenstiernalle 3.3.1818, I, Perno-samlingen, HS, ÅAB. Vrt. Biskop 1998, 53.

enimmäkseen Cotillonia, englantilaista valssia, Potpourria ja Grossvateria – kaikki valssitansseja. Tanssin rouva Sacklénin, Lotta Bonsdorffin ja lopuksi, aterian jälkeen kun tytöt [vielä] söivät, yhden naiskattrillin neiti Krämerin kanssa, joka asuu kenraalittaren luona.”¹⁸¹ Etenkin Armfeltin juhlien ohjelmisto oli kattava valikoima aikakauden suosituimpia säätyläistansseja. Ne sopivat hyvin kreivittären juhliin, jotka varmasti pyrkivät olemaan viimeisimmän muodin mukaiset.

Kuten edeltä käy ilmi, seurapiiriin kuuluminen edellytti usean tanssin hallintaa, mikäli halusi ottaa kaiken irti tanssiaisten tarjonnasta. Tanssit olivat toki sisaruksia keskenään ja niiden kesyttämässä auttoi monipuolinen askelkuvioiden osaaminen. Askeleiden lisäksi illanviettoihin osallistuneiden miesten ja naisten tuli osata laajemmin tanssiaisiin liittyneitä käytäntöjä ja tapoja. Eräs tällainen oli partnerin varaaminen haluttua tanssia varten. Tässä säätyläiset hyödynsivät vuoroihin perustunutta varausjärjestelmää järjestellessään tanssivuoroja ja -pareja jouhevien vaihtojen aikaansaamiseksi.¹⁸² Tanssi oli aterioinnin tapaan koordinoitu suoritus. Askeleiden tunteminen ei yksin riittänyt, vaan tanssijan tuli ymmärtää tilaisuuden organisoitumisen ja toisinaan hyvin hienosyisten järjestelyiden päälle. Seurapiirit arvostivat sulavaa käytöstä ja se ulottui myös tanssiaisiin.

Vanhan tanssiohjelmiston haastoi aikakauden uutuustanssi valssi, joka levisi Ruotsissa 1800-luvun alussa. Turussa valssista keskusteltiin *Åbo Tidningin* sivuilla alkuvuodesta 1801 ja muutama vuosi myöhemmin lehdessä mainostettiin valssinopetusta.¹⁸³ Ylipäänsä valssi kulki nopeasti halki Euroopan ja saavutti seurapiirien suuren suosion, joskaan vastaanotto ei aina ollut välittömän ihastunut. Valssia kohtaan tunnettiin pitkään epäluuloa ja esimerkiksi Englannissa valssi pääsi pois valtaapitävien pannasta vasta 1816.¹⁸⁴ Turun seurapiiriä koskevissa lähdeaineistoissa valssi tavataan samaan aikaan vuonna 1816, jolloin Johan Winter mainitsi tanssineensa sitä ensimmäisen kerran. Tuolloin hän kirjoitti päiväkirjaansa, kuinka oli tanssinut valssia ”vastuuttomasti”. Juuri 1810-luku näyttää olleen se vuosikymmen, jolloin uusi paritanssi löi läpi kaupungin seurapiireissä.¹⁸⁵ Valssi ei kuitenkaan syrjäyttänyt muita tansseja huolimatta sen saamasta suosiosta, vaan erilaisia rinki- ja ryhmätansseja tanssittiin vielä pitkään valssin rinnalla.¹⁸⁶

Valssi muutti liikeratojen lisäksi myös tanssijoiden välistä dynamiikkaa. Yksinkertaisempien koreografioiden myötä tanssiasiaseisiin ei tarvinnut keskittyä niin paljoa kuin

¹⁸¹ ”V[id] s[idan] om några svenska kadriljer dansades mest Cotillon; Vals angläs; Potpouri och Grosvater – allt valsdansa. Jag dansade med fru Sacklén, Lotta Bonsdorff och slut, efter måltiden medan flickorna äto, uti en fruqvadrilj med fröken Krämer, som är hos Generalskan.” Winterin päiväkirja 27.2.1818.

¹⁸² Winterin päiväkirja 16.4.1815; Florus Tollin kirje Otto Wallenstiernalle 24.1.1820, I, Perno-samlingen, HS, ÅAB. Vrt. Ulvros 2004, 179; Biskop 1998, 61–62; Rundqvist 1989, 89–91. Painettujen tanssikorttien, joihin oli koottu valmiiksi ohjelma tanssijoita varten, käyttö ei ilmene lähteissäni, joten todennäköisesti ne yleistyivät vasta 1830-luvulta lähtien.

¹⁸³ *Åbo Tidning* 10–21.1.1801, 4.9.1805 ja 10.10.1807; Ulvros 2004, 134–135. Turun ulkopuolisista valsseista ks. esim. Gottlundin päiväkirja 15.10.1811, Lundin 2015; Vainio-Korhonen 2008, 305–306. Ks. myös Artukka 2018a.

¹⁸⁴ Korhonen 2014, 11–13, 37–38, 46–91; Ulvros 2013, 182–183; Claire 2009, 202–203; Rendell 2002b, 143.

¹⁸⁵ Winterin päiväkirja 1.1.1816; Artukka 2018a, 121.

¹⁸⁶ Ks. esim. Biskop 1998, 52–53.

aikaisemmin, mikä mahdollisti syvällisemmän ja läheisemmän yhdessäolon partnerin kanssa. Näin tanssilattiasta tuli uudenlainen seurustelun näyttämö, kun pari saattoi keskustella vapaammin tarkkaan harkitun esiintymisen sijaan. Kenenkään ei tarvinnut kuiskia tai vinkata silmää saadakseen viestinsä perille muiden huomaamatta.¹⁸⁷ Läheisen tanssiotteen lisäksi intiimiä keskusteluyhteyttä edesauttoi salissa soitettu musiikki, jonka pauhu peitti etenkin Seurahuoneella allensa muiden läsnäolijoiden puheet. Näin valssin pyörteissä saattoi keskustella hyvinkin rauhassa välittämättä ulkopuolisista kuulijoista.

Ei ole siis mikään ihme, että valssi herätti myös epäilyksiä ja vastustusta eliitin parissa. Uudenlainen pyörivä liike aiheutti jo itsessään pahennusta puhumattakaan valssiparien fyysisestä läheisyydestä. Heidän katseensa ja ruumiinsa olivat vastakkain ja huomattavasti lähempänä toisiaan kuin mitä aikaisemmin oli ollut tapana. Pelkona oli, että valssi aiheuttaisi säädyttömyyttä ja tapainturmellusta erityisesti naisten keskuudessa, sillä syleilevä tanssiote teki tilanteesta myös aikaisempaa eroottisemman.¹⁸⁸ Tanssisalit tiloina ja tanssi suoritteena kun tarjosivat mahdollisuuden flirttiin, vastakkaiseen sukupuoleen tutustumiseen ja rakastavaisten salaiseen tapaamiseen. Tanssiminen venytti aikakauden moraalikoodistoja ja toisinaan myös kumosi yhteiskunnan normeja.¹⁸⁹

Valssiin liitettiin porvarillisia ihanteita, joiden kautta hierarkkista säätyjärjestelmää oli mahdollista purkaa tai haastaa. Vanhaa aristokraattista maailmaa edusti menuetti loppuun asti koordinoituine hillittyine askelkuvioineen siinä, missä valssi nopeampine ja jopa improvisoituine liikeratoineen kuvasti uudenlaista porvarillisempaa maailmaa, joka oli eliitin suhteen tasavertaisempaa kuin aikaisemmin. Valssia oli myös helpompi opetella kuin ryhmätanssien koreografioita.¹⁹⁰ Näin valssin suosio heijastelee sitä muutosta, joka yhteiskunnassa oli orastavalla nupullaan myös Suomessa. Vanhat hovitavat alkoivat hiljalleen murtua myös seurapiireissä, jotka koostuivat näkyvämmiin yhä laajemmista, joskin kuitenkin säätyläistäustaisista, sosiaaliryhmistä. Tanssikoreografioiden asteittainen yksinkertaistuminen vaikutti myös niiden suosioon, kun askeleiden opettele ei vaatinut samalla tavalla aikaa ja vaivaa kuin esimerkiksi menuetin kohdalla. Se sopi laajenevalle seurapiirille.

Tanssi parinvalinnan apuna

Ruotsalaisen tanssikulttuurin historiaa tutkineen Eva Helen Ulvrosin mukaan tanssiaiset olivat pääasiallinen arena seurapiirien avioliittomarkkinoille ja paikka, jossa nuoret aatelisneidit sekä säätyläismamsellit tekivät debyyttinsä. Nuoret olivat mukana näissä kaikkein hienoimmissa juhlissa, joissa heillä oli mahdollisuus seurustella sekä ikätovereidensa että vanhempien ihmisten kanssa. Varttuneemmat läsnäolijat eivät pelkästään näyttäneet

¹⁸⁷ Artukka 2018a, 126–127; Mckee 2012, 93–94; Claire 2009, 205; Rendell 2002b, 143; Biskop 1998, 118–121.

¹⁸⁸ Mckee 2012, 91–92; Claire 2009, 205–206; Rendell 2002a, 98–99. Ks. myös Artukka 2018a, 127–128.

¹⁸⁹ Sandler 1996, 248.

¹⁹⁰ Mckee 2012, 91; Claire 2009, 202–206.

esimerkkiä, vaan myös valvoivat nuorten toimia. Kontrollin avulla eliitti halusi rajoittaa sattuman merkitystä parinvalinnassa, jotta epätoivotuilta lopputuloksilta välttyttäisiin. Korkea-arvoisen neidin toivottiin päätyvän naimisiin vähintään vertaisesta suvusta tulleen miehen kanssa.¹⁹¹ Englannissa etenkin seurahuoneilla järjestetyillä tanssiaisilla oli keskeinen rooli nuorten tapaamisen ja myöhempien avioliittojen mahdollistajana.¹⁹² Suomessa tanssiaisia ja niiden sosiaalisia vaikutuksia on kuitenkin tutkittu huomattavan vähän, vaikka tanssin rooli eliittien elämässä on ollut aivan keskeinen.

Tanssiaisten avulla edesautettiin säätyläisten parinvalintaa ja avioliittojen solmimista. Eräs keino tähän oli järjestää tilaisuuksia, jotka keräsivät yhteen paikkakunnalla asuneita naimattomia miehiä ja naisia. Huhtikuussa 1816 Suomen pankin kanslisti Alexander Lundh organisoi Seurahuoneelle tanssiaiset, joiden tarkoituksena oli saattaa kaupungin poikamiehiä ja naimattomia naisia yhteen. Tanssiaiset järjestettiin turkulaisten säätyläisnaisten ja perheiden kunniaksi, mikä oli tietysti keino saada juhlille haluttu status. Kustannuksista vastasivat naimattomat säätyläismiehet, joiden tuli lunastaa 10 taalerin lippu päästäkseen sisään tanssiaisiin. Sen sijaan naimisissa olleet miehet puolisoineen sekä naimattomat naiset olivat kunniavieraita eikä heidän tarvinnut ostaa sisäänpääsylippua lainkaan. Lundhilla oli naimattomana miehenä varmasti omat motiivinsa järjestää juhlat, mutta järjestelyjä dokumentoineen Johan Winterin mukaan juhlien todellinen alkuunpanija oli luultavimmin kenraalikuvernöörin puoliso Natalia von Engelhardt, joka tunnettiin aktiivisena seuraelämän ylläpitäjänä ja tapahtumien alullepanijana niin Turussa kuin Viipurissa.¹⁹³ Engelhardtin motiivi ei siis ollut välttämättä sen monimutkaisempi kuin mahdollistaa kaupungin naimattomille miehille ja naisille sopivan säädyllinen tilaisuus toistensa kohtaamiseen. Tilaisuuden luonne oli julkinen, joten kaikki kynnelle kykenevät olivat tervetulleita osallistumaan.

Tanssiaisiin osallistui Winterin mukaan 138 naimatonta miestä, vaikka lippuja oli painettu 300 kappaletta. Tanssit alkoivat poloneesilla, jonka tarkoitus hidastempoisena avajaistanssina oli esitellä osallistujat toisille tanssijoille ja muille vieraille. Mainintoja illan muusta tanssirepertuaarista ei ole säilynyt. Ohjelmisto kerrottiin ohjelmakortissa, johon todennäköisesti myös kirjattiin tanssipartnereiden nimet, mikäli sellaisia onnistui itselleen saamaan. Virkistäytymistä varten oli tarjolla teetä, punssia, paloviinaa ja juustoja. Tarjoilua oli lisäksi alakerran ravintolassa, mitä Winter ei muistellut kovin hyvällä: liha oli sitkeää ja punaviini huonoa. Ylipäänsä hän piti tarjoiluja säästeliäinä ja kehnoina. Winter poistui juhlista kuitenkin vasta neljän aikaan yöllä yhtä matkaa hovieoikeudenneuvos Avellanin kanssa, joten ilta lienee ollut kuitenkin viihdyttävä.¹⁹⁴

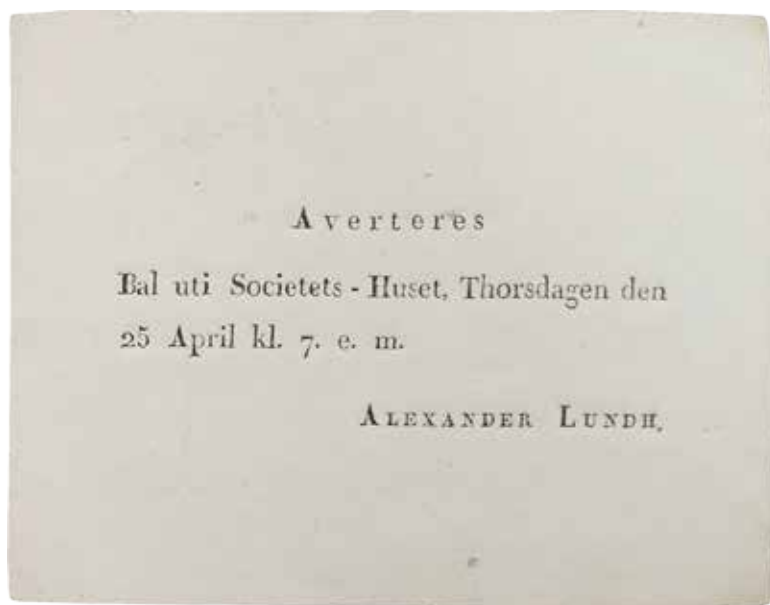
Tällaiset suuret yksityisin voimin järjestetyt luonteeltaan julkiset tanssiaiset olivat harvinaisia, mutta eivät kuitenkaan täysin poikkeuksellisia. Yksityinen järjestäjä ei välttämättä

¹⁹¹ Ulvros 2004, 178–179. Ks. myös Rendell 2002b. Toisaalta käytännössä näin ei kuitenkaan tapahtunut, sillä avioliittojen solmittiin ylitse tiukkojen säätyrajojen. Ks. Ågren 2017; Ilmakunnas 2011; Elmroth 2001.

¹⁹² Rendell 2002b, 140–141.

¹⁹³ Winterin päiväkirja 18.4.1816 ja 22.4.1816. Ks. esim. tämän teoksen luku *Esitysten maailma* sekä Ijäs 2018b.

¹⁹⁴ Winterin päiväkirja 25.–26.4.1816.

Monen muun turkulaisen poikamiehen ohella myös Johan Winter osallistui Lundhin tanssiaisiin ja säilytti tapahtuneesta muistona tanssiaisten mainoksen.

tarkoitannut yksityisiä juhlia, vaan kuten Lundhin tapauksessa, ne olivat luonteeltaan julkisia, kaupungin ja lähialueiden eliitille tarkoitettuja tanssiaisia, eikä ketään suoranaisesti estetty osallistumasta. Seurallisuuden kulttuuri ei itsessään ollut inklusiivinen tai eksklusiivinen, vaan seurapiirit rajasivat osallistujat tapauskohtaisesti. Niiden julkinen luonne, kuten assembléiden tapauksessakin, teki tanssiaiset näkyväksi koko kaupunkiyhteisölle.

Lundhin ja von Engelhardtin kanssa samoissa tarkoituksissa olivat liikkeellä hovi oikeudenneuvos August Krook ja hänen puolisonsa Maria af Ditmer, jotka järjestivät tanssiaiset helmikuussa 1815. He olivat kutsuneet miesvieraiden lisäksi vain naimattomia porvaristaustaisia naisia, joiden esiliinana rouva Krook toimi. Illan ohjelmaan kuului paljon tanssia, minkä ajateltiin auttavan kiinnostuksen herättämisessä ja mahdollisten avioliittoaikeiden selvittämisessä.¹⁹⁵ Naimattomista osallistujista koostuivat myös vapaaherra Otto Klinckowströmin tanssiaiset, jotka hän järjesti pienessä residenssissään 23. tammi-kuuta 1818. Erona Krookien juhliin oli se, että Klinckowströmin kutsuilla miehet olivat naimattomia, mutta naisten joukossa oli myös jo naimisissa olevia rouvia.¹⁹⁶ He toimivat todennäköisesti esiliinoina naimattomille naisille, joiden ei ollut sopivaa osallistua yksin Klinckowströmin juhliin toisin kuin Krokeille. Syynä voi olla joko Otto Klinckowströmin puolison Sarah Cuthbert-Brooken poissaolo tai Klinckowströmin maine sopivuuden rajat toistuvasti ylittävänä, skandaalinkäryisenä aatelismiehenä.¹⁹⁷

¹⁹⁵ Winterin päiväkirja 9.2.1815.

¹⁹⁶ Winterin päiväkirja 23.1.1818.

¹⁹⁷ Klinckowströmin maineesta ks. tarkemmin Hilpinen 2015.

Tällaisten erityisten järjestelyiden taustalla oli selkeä pyrkimys saattaa yhteen Turun seurapiirissä liikkuneet naimattomat miehet ja naiset. Ne erosivat tavallisista tanssiaisista sekä vieraslistaltaan että agendaltaan. Vaikka tavalliset viikkotanssiaiset Seurahuoneella ja säätyläiskodeissa olivat todennäköisesti naimattomien turkulaissäätyläisten pääasiallinen kohtaamis- ja tapaamispaikka, tällaiset erityisjärjestelyin toteutetut illat toivat varmasti kaivattua lisävivahdetta seurustelusesonkiin. Ne nostivat myös järjestäjiensä sosiaalista arvoa, etenkin jos kohtaamiset johtivat romanssiin ja avioliittoon ja amorina toimimisesta saattoi ottaa kunnian itselleen. Ylipäänsä tanssiminen oli oiva keino tutustuttaa ihmisiä toisiinsa ja luoda mahdollisuuksia avioliitolle ja perheelle. Ennen kaikkea se antoi nuorille itselleen tilaisuuden tutustua potentiaaliseen kumppaniin ja lähestyä toista ihmistä tavalla, joka oli yhteiskunnan ja eliitin silmissä hyväksyttävää. Tätä tukivat Turussa 1810-luvulla parantuneet tanssitilat. Kaupungissa oli useita paikkoja, jotka seurapiirit täyttivät tanssilla syksystä läpi talven kevääseen asti.

Poliittisia ulottuvuuksia

Tanssilla oli vankka asema myös aikakauden isoissa poliittisissa tilaisuuksissa. Tanssin ja seurallisuuden merkitykselle kuvaavaa oli, että suuriruhtinaskunnan ensimmäiset suuret seurapiiritanssiaiset tanssittiin keisari Aleksanteri I:n vierailun ja Porvoon maapäivien yhteydessä maaliskuussa 1809. Maapäivät oli merkittävä poliittinen tapahtuma, joka huiptui avajaistanssiaisiin, joihin keisarikin osallistui. Keisarille tanssiaiset ja maapäivillä esiintyminen antoivat mahdollisuuden esiintyä suopeana ja myötämielisenä hallitsijana. Samalla sitoutettiin suomalaista eliittiä venäläisen esivallan taakse. Suomalaiselle eliitille tanssiaiset taas tarjosivat tilaisuuden tehdä vaikutuksen keisariin ja uusiin vallanpitäjiin. Tällä tavoiteltiin etuja itselle ja suvulle. Positiivisen vaikutelman luomisessa oli tärkeä rooli myös maapäivillä edustaneiden sukujen naisilla.¹⁹⁸

Turussa tanssittiin muutama päivä Porvoon 1809 maapäivien jälkeen, kun keisari seurueineen vieraili kaupungissa. Turussa tanssiaisten järjestämisestä oli vastuussa kaupungin porvaristo, joka oli varannut tilaisuutta varten kaupungin parhaimman juhlatilan, Seipellin tanssisalin. Sen lattiaan oli piirretty liiduilla valkoisia ja punaisia ruusuja ja tila oli muutenkin koristeltu näyttävästi. Turun seurapiiri oli pukeutunut parhaimpiinsa ja tarjoilut olivat mahdollisimman ensiluokkaiset. Näin turkulaiset halusivat näyttää keisarille ja hänen esikunnalleen paitsi osaamistaan, myös uskollisuuttaan uudelle hallitsijalle ja sitä kautta lujittaa uskoa yhteiseen tulevaisuuteen.¹⁹⁹ Turun tanssiaiset ovat jääneet suomalaisessa historiankirjoituksessa kuitenkin vähemmälle huomiolle kuin Porvoossa järjestetyt

¹⁹⁸ Tandefelt 2013, 204–206; Tandefelt 2009, 103–111 ja Klinge 2009, 205–238.

¹⁹⁹ Erik Julinin muistelmat *Anteckningar om Åbo Stad*, Dahlström 1918, 20–22; Gagarin 1810, 42–48; Nervander 1906, 61–80; Klinge 2009, 250–251; Kalpa 2011 (1989), 33–34. Julin ei tosin itse ollut paikalla todistamassa tanssiaisista, vaan hänen muistelmansa perustuvat toisen käden lähteisiin.

Suuriin tanssiaisiin pukeuduttiin näyttävästi ja arvokkaasti. Tanssiaistunnelmaa August Mannerheimin piirroksessa vuodelta 1831.

maapäivien avajaistanssit. Porvoon tapahtumista tuotettu tarina jäi elämään pitkäksi aikaa 1800-lukua ja sen kaikuja taltioitiin myöhemmin 1900-luvulla elokuvaan ja romaaneihin asti. Tanssiaisiin kokoontui keisari Aleksanteri I:n ja hänen venäläisistä ylimyksistä koostuneen seurueensa ohella valtaosa kaikkien Suomen suuriruhtinaskunnan säätyjen edustajista. Tanssiaisten ja seremoniallisten askelmerkkien avulla suomalainen eliitti sidottiin uusien valtaapitävien piiriin, jonka pohjalle uutta järjestelmää oli hyvä rakentaa.

Keskittyminen Turun sijasta Porvoon tanssiaisiin selittyy pitkälti Porvoon maapäivien keskeisellä ja toisinaan jopa turhan ylikorostuneella asemalla kansallisessa historiankirjoituksessa.²⁰⁰ Tanssiaiset ja muut juhlallisuudet ylipäänsä jäivät maapäivien poliittisten ja hallinnollis-rakenteellisten päätösten sekä uskollisuudenvalan kaltaisten seremonioiden varjoon. Tanssiaiset nähtiin pitkään korkeintaan maapäivien juhlallisena krumeluurina, jonka tärkeimmäksi anniksi jäi niiden synnyttämä legenda Aleksanterin ja nuoren Ulla Möllersvärdin kohtaamisesta tanssilattialla ja suudelmat Möllerhofin kartanossa. Vasta viimeaikainen historiantutkimus on nähnyt tanssiaiset merkityksellisinä ja säätyläisten sosiaalista, poliittista ja kulttuurista elämää muokanneina tapahtumina. Tällainen tapahtuma, vaikkakin juhlallisuudessaan ja harvinaisuudessaan poikkeuksellinen, oli keisarin vierailu Porvoon ja sen jälkeen Turun tanssiaisissa.²⁰¹

Hallitsijoiden pyörähtely turkulaisella tanssilattialla ei ollut jokakeväinen riemu, mutta ei 1800-luvun alkuvuosien maailmassa myöskään täysin ennenkuulumatonta. Aleksanteri I

²⁰⁰ Ks. esim. Jussila 2007, 131–140, 230–244.

²⁰¹ Uusimmasta tutkimuksesta ks. Klinge 2012; Tandefelt 2009; Katajisto 2008. Aleksanterin ja Ulrika Möllersvärdin väitetystä romanssista ks. Tandefelt 2009, 106–111. Legendan synnyn takana oli erityisesti Mika Waltarin romaani *Tanssi yli hautojen* (1944), mutta tarina on kuitenkin Waltarin tekstiä vanhempaa perua.

kävi Turussa 1812 tekemässä liittosopimuksen Ruotsin kruununprinssi Karl Johanin kanssa ja palasi lyhyelle vierailulle Turkuun viimeisen kerran 1819, jolloin kaupungin porvaristo järjesti hänelle uudelleen tanssiaiset. Johan Winterin mukaan keisari tanssi kaupungissa useaan otteeseen.²⁰² Samalla tavalla kaupungin porvaristo kunnioitti myös Ruotsin kuningas Kustaa IV Adolfia järjestämällä hänelle tanssiaiset vuonna 1802, kun hän kävi pitkän Suomen kiertomatkinsa aikana Turussa muuraamassa Akatemiatalon peruskiven.²⁰³

Tanssiaisilla oli poliittista merkitystä, kuten Matti Klinge on korostanut, sillä niiden edesauttama seurustelu vahvisti eliitin keskinäisiä siteitä sekä suhdetta hallitsijaan. Tämä saattoi olla yhtenä syyinä keisari Aleksanterin tanssi-innolle Suomessa 1809. Läsnäolollaan ja viehätysvoimallaan hän lujitti juuri valloittamansa maan asukkaiden, erityisesti eliitin, siteitä itseensä ja Venäjään sekä omaa sitoutumistaan suuriruhtinaskunnan asioiden hoitoon. Turussa tälle vierailulle osattiin antaa arvoa.²⁰⁴

Keisarin kunniaksi Turussa järjestetyt tanssiaiset nostivat riman korkealle tulevia tanssiaisia varten. Taso kyettiin saavuttamaan korkeintaan vuonna 1819, jolloin Aleksanteri vieraili Turussa uudelleen ja kaupungissa järjestettiin jälkeen isot tanssiaiset keisarin kunniaksi. Poliitiikan ja tanssin yhdistäminen ei jäänyt pelkästään keisarin vierailujen varaan, vaan suomalaisten ja venäläisten yhdessä muodostaman seurapiirin ohjelmistossa oli lukuisia isompia tanssiaisia, joihin suuriruhtinaskunnan poliittinen eliitti kokoontui. Vuoden 1809 tanssiaiset tarjosivat tavallaan mallin, jonka pohjalle sosiaalinen ja poliittinen yhteistyö oli mahdollista isommissa tanssiaisissa rakentaa.

Esitysten maailma

Konsertit, teatterit ja muut esitykset yleistyivät 1700-luvulla kaupungeissa, kun musiikin kuuntelu ja esitysten katsominen tulivat tärkeäksi osaksi urbaanien seurapiirien arkea. Kaupungissa järjestettyjen julkisten konserttien ohella musiikki kuului keskeisesti salonkien, seurojen ja yliopistojen toimintaan, joista se myös levisi laajemmalle yleisölle. Näin musiikista tuli osa julkisempaa seurallisuuden kulttuuria. Samalla musiikki kytkeytyi yhä voimakkaammin kuluttamiseen ja sen kautta tapahtuneeseen seurapiirin sosiaalisen varallisuuden osoittamiseen.²⁰⁵ Erityisesti ooppera nousi eurooppalaisen eliitin suosioon 1700-luvulla ja tavoitti vuosisadan loppuun mennessä vankan aseman urbaanissa viihdekentässä, kun uusia teatteri- ja oopperataloja rakennettiin yhä suuremmalle yleisölle. Ruotsissa kuningas Kustaa III edisti uusien kulttuurilaitosten perustamista ja kehitti erityisesti teatterista ja

²⁰² Winterin päiväkirja 7.–9.9.1819. Ks. myös Nervander 1906, 268–277. Aleksanterin ja Karl Johanin 1812 tapaamisesta enemmän ks. Villstrand 2012.

²⁰³ *Åbo Tidning* 31.7.1802; Vainio-Korhonen 1999, 65–67; Mäkeläinen 1972, 165–167. Ks. myös Juva 1984, 165–170. Brinkkalan talon omisti turkulainen kauppias Josef Bremer, joka oli vuokrannut sen ravintoloitsija Eva Falckille.

²⁰⁴ Klinge 2009, 242–251, 410–414.

²⁰⁵ Wolff 2015, 420–421; Sarjala 2005, 187–188; Brewer 1997, 382–402; Johnson 1995, 197–198.

opperasta valtansa ilmentymän 1770- ja 1780-luvulla. Tämän seurauksena esittävät taiteet saivat osakseen paljon huomiota. Tukholman kautta uudet ilmiöt ja muodit levisivät Turkuun kiertelvien näyttelijäryhmien ja muusikoiden välityksellä.²⁰⁶

Kyse ei ollut pelkästään musiikin kuluttamisesta ja musiikin kehystämästä seuraelämästä, vaan muuttuneesta olemisen tavasta. Euroopan seurapiirit valtasi 1700-luvun lopulta lähtien voimakas musiikin herättämä tunteellisuus. Tässä ”kyynelten kultiksi” kutsutussa ilmiössä musiikki nosti pinnalle lempeät ja herkäät tunteet, joiden osoittaminen kyynelillä oli sopivaa. Musiikin koettiin runouden ohella olevan kaikkein hienotunteisin kulttuurin muoto, jonka avulla voi käsitellä ja osoittaa tunteitaan.²⁰⁷ Tunteiden ilmaisu ja tunteiden aktivointi ei ollut yksin musiikkiin liitetty ominaisuus, vaan sama subliimin ja herkkyuden tavoittelu koski myös kirjallisuutta, kuvataidetta ja filosofiaa. Taiteiden tuli koskettaa sielua ja nostattaa pintaan yksilön sisimmät tunteet. Tunteellisuus oli osa seurallisuutta ja eliitin identiteettiä.²⁰⁸

Oopperan ja teatteriesitysten lisäksi yleisöä riitti myös konsertteihin. Englannissa julkiset, laajalle yleisölle avoimet konsertit syntyivät 1680-luvun Lontoossa, josta ne levisivät hiljalleen 1700-luvun ensimmäisten vuosikymmenien aikana maan muihin isoihin kaupunkikeskuksiin. Uudenlaiseen musiikilliseen esiintymiskulttuuriin sisältyi niin viikoittaisia tai kuukausittaisia säännöllisiä konsertteja kuin yksittäisiä kertaluontoisia esiintymisiä, joita tarjosivat niin kaupungin omat kuin vierailevat muusikot. Soittajat olivat usein ammattimuusikoita, mutta tapahtumia järjestivät pääasiassa erilaiset klubit ja yhteisöt, joita johtivat yleensä muut kuin ammattimuusikot. Yleisö oli kuitenkin laatutietoista, mistä syystä järjestäjät harvoin konsertoivat itse. Näin yleisömäärien kasvu ja soittajien ammattimaistuminen kulkivat käsi kädessä.²⁰⁹ Ruotsissa ja Ranskassa kehitys oli samanlaista kuin Englannissa, vaikka julkiset konsertit yleistyivät vasta 1700-luvun lopulla.²¹⁰

Konserttitarjonta Soitannollisen Seuran jälkeen

Turussa oli aktiivinen konserttitarjonta 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa, kun kaupungissa toimineet orkesterit yhdessä kiertelvien muusikoiden kanssa esiintyivät usein julkisissa ja puolijulkisissa tilaisuuksissa. Musiikkitarjontaan kuului myös oopperaesityksiä, joita esitettiin muun musiikin ohella säännöllisissä viikkokonserteissa. Aktiivinen ohjelmapolitiikka totutti turkulaiset vilkkaaseen musiikkitarjontaan ja vakiintuneisiin

²⁰⁶ Wolff 2018, 397–400; Lindström 2016, 144–145; Wolff 2015, 448–449; Hall-Witt 2007, 18–19; Skuncke 2006, 491–493; Brewer 1997, 363–366. Ks. myös Korhonen 2015, 88–91.

²⁰⁷ Sarjala 2005, 185–186; Johnson 1995, 60–62. Ks. myös Wolff 2015.

²⁰⁸ Ylivuori 2018, 90–94; Wolff 2015, 424.

²⁰⁹ Wolff 2015, 430; Borsay 1989, 120–127. Tosin aina julkisilta näyttävät konsertit eivät todellisuudessa olleet julkisia. Englantilaisessa lehdistössä 1700-luvulla ilmoitettiin ja julkaistiin arvioita konserteista, jotka olivat avoimia vain kutsuvieraille. Brewer 1997, 400.

²¹⁰ Ilmakunnas 2011, 155; Mansén 2011, 551; Johnson 1995, 71–76. Tätä ennen konsertteja toki järjestettiin, mutta niiden tapahtumapaikkoina oli eliitin kartanot ja kuninkaallinen hovi.

esityskalentereihin. Konsertteja koordinoi Turun Soitannollinen seura jäi kuitenkin tauolle 1809, jolloin kaupungissa loppuivat säännölliset keskiviikko- ja lauantaikonsertit, joita seura oli nimissään järjestänyt.²¹¹ Turun Soitannollisen seuran historiaa tutkinut Kimmo Korhonen on esittänyt, että merkittävä syy seuran alasajolle olisi ollut uusi venäläinen valta ja seuran vahva henkinen ja symbolinen kiinnittyminen Ruotsiin.²¹²

Soitannollisella seuralla oli kuitenkin ollut vaikeita vuosia jo ennen sotaa, ja toiminta oli hiipunut osittain jo muutamaa vuotta aiemmin, joten on vaikea nähdä, että venäläiset olisivat ainakaan yksin olleet seuran alasajon taustalla.²¹³ Myöskään seuran vahva henkinen ja symbolinen kiinnittyminen Ruotsiin ei yksin riitä perusteluksi, sillä seuran aktiivit toimivat yhdessä venäläisten kanssa seuran toiminnan lakkauttamisen jälkeen. Samalla tavalla esimerkiksi Suomen Talousseuralla oli tiiviit yhteydet Ruotsiin, mutta se jatkoi toimintaansa suuriruhtinaskunnassa. Seurojen hyvät yhteydet Ruotsiin olivat ennen kaikkea keskeisten henkilöiden ja heidän verkostojensa ansiota. Venäläisten intressissä oli vanhojen siteiden heikentäminen Ruotsiin, mutta Soitannollisen seuran alasajo ei nähdäkseni olisi tukenut tätä tavoitetta. Samoin seurapiirien näkökulmasta aktiivinen musiikkielämä oli toivottua, sillä se oli osa eliitin seurallisuutta ja siksi konserteille oli luontaista kysyntää. Etenkin, kun Turun seurapiirin koko kasvoi 1810-luvulla.

Turun Soitannollisen seuran toiminnan hiivuttua vuonna 1808 kaupungin konserttielämään ilmestyi orkesteri, joka kutsui itseään nimellä *Herrar amatörer*, *Herrar amatörer*. Orkesteri koostui soittotaitoisista turkulaisista muusikoista, joista osa oli ollut mukana jo Soitannollisessa seurassa.²¹⁴ Orkesteri ei tietävästi antanut konsertteja itsenäisesti, vaan esiintyi aina muiden muusikoiden ja laulajien kanssa tai akatemian musiikkijohtajan, *director musices* Carl Wilhelm Salgén johdolla. Esimerkiksi syyskuussa 1816 Turussa esiintyi kaksi Ruotsin kuninkaallisen kamariorkesterin muusikkoa, joita säestivät *Herrar amatörer*.²¹⁵ Amatööreillä on nykyään harrastelijan ja maallikon leima, mutta vielä 1800-luvun alussa amatööri-käsite liittyi vahvasti osaamiseen ja taitoon ja sen konnotaatio oli positiivinen. Amatöörien vastakohta ei ollut amatööriä taitavampi muusikko, vaan pikemminkin itsensä musiikilla elättänyt muusikko. Monet amatöörit olivat kyvykkäitä muusikoita, joille oli kysyntää Euroopan musiikkimaailmassa. He olivat sekä musiikin kuluttajia että muusikkoja, ja etenkin Ruotsissa ja Norjassa he olivat myös laajemmin mukana kehittämässä kulttuurielämää.²¹⁶ Turussa vain harva muusikko sai

²¹¹ Korhonen 2015, 48–49.

²¹² Korhonen 2015, 66–69. Tosin Korhonen tuo esille epäilynsä sille, että venäläisillä olisi ollut jotakin musiikkia vastaan. Päinvastoin heillä oli vahvat omat intressinsä luoda aktiivinen musiikkigenre Turkuun, kuten tässä työssäni esitän. Ks. myös Andersson 1921, 2–3.

²¹³ Korhonen nostaa esille toiminnan hiipumisen, mutta ei pidä sitä lopettamisen aiheuttajana. Hän ei myöskään näe syytä toimintaedellytysten heikentymisessä, vaan korostaa ruotsalaisen ja erityisesti Kustaa III:n symbolisen vallan kaventamista suurimpana syynä Soitannollisen seuran toiminnan hiljentämiseen. Korhonen 2015, 68–69.

²¹⁴ Korhonen 2015, 80.

²¹⁵ *Åbo Allmänna Tidning* 6.3.1813, 24.9.1816 ja 1.2.1817.

²¹⁶ Wolff 2015, 425–426; Brewer 1997, 366. Kulttuurielämässä näkyneestä amatööri-ilmioistä ja amatöörin käsitteestä laajemmin ks. Lundström 2008, 333–363.

Pääsyliput konsertteihin olivat usein vaatimattomia, eikä niissä lukenut tarkemmin esiintyjä ja tietoja konsertista.

elantonsa musiikista ja suurin osa Soitannollisen seuran soittajistakin oli ajan kielenkäytön mukaisesti taitavia amatöörimuusikoita.²¹⁷

Konserttien määrä näyttää supistuneen 1810-luvulla, mutta siitä huolimatta Turussa soitto ja laulu raikasivat useaan otteeseen vuosikymmenen aikana. Konsertit olivat satunnaisia, mutta niitä oli kuitenkin lukuisia määriä. Ainoastaan Soitannollisen seuran viikkokonsertit jäivät pois ohjelmistosta.²¹⁸ Kimmo Korhonen on esittänyt, että vuosina 1809–1822, siis Soitannollisen seuran hiljaiselon aikana, Turussa olisi ollut orkesterikonsertteja vuodessa vähintään 2–4 ja koko ajanjaksolla yhteensä yli 60.²¹⁹ Näihin lukuihin voidaan lisätä vielä kaikki pienemmät konsertit ja yksittäisten muusikkojen tilaisuudet, joita kaupungissa oli useita. Musiikki oli edelleen tärkeä osa seurallisuuden kulttuuria.

Konserttien määrää ja ennen kaikkea variaatiota voi jäljittää myös Johan Winterin päiväkirjasta, joka antaa sanomalehtiä laajemman kuvan siitä kaikesta, mitä Turun seura-piirille oli tarjolla. Esimerkiksi vuoden 1816 aikana Winter osallistui tai kuvaili kymmenkuntaa julkista konserttia. Tammikuun 18. päivä Winter suuntasi Petrovskyn rykmentin konserttiin, jossa lauloivat tunnettu laulaja Charlotta Arppe sekä vastavalitun maaherra Carl Erik Mannerheimin nuori tytär Sofi Mannerheim. Maaliskuun 14. päivä Winter kuunteli Seurahuoneella amatööriorkesterin säestämää laulua ja 19. heinäkuuta hänellä oli paikka lasiharmonikka- ja sellokonsertissa, jossa soittivat Tukholmasta saapuneet herrat Mayer ja Schmaltz.²²⁰ Saman vuoden syyskuussa Winter oli taas konsertissa: ”Illalla konsertti Schultz soitti klarinettia ja [epäselvä sana] bassetia, Ficker kaunista huilua, Lemke harppua hyvin [...] Konsertissa [epäselvä sana] 200 kuulijaa.”²²¹

²¹⁷ Andersson 1940, 64–68.

²¹⁸ Ks. esim. *Åbo Tidning* 16.11.1808 ja 3.6.1809; *Åbo Allmänna Tidning* 8.2.1810 ja 18.12.1810.

²¹⁹ Korhonen 2015, 79.

²²⁰ Winterin päiväkirja 18.1.1816, 14.3.1816 ja 19.6.1816. Turussa pidettyjen konserttien ohjelmallisesta sisällöstä ei ole juuri säilynyt tietoa ja vain siten vain muutaman konsertin ohjelma tunnetaan. Ks. tarkemmin Korhonen 2015, 85–87.

²²¹ ”afton concert Schultz på clarinet och [epäselvä sana]basset Flicker skön flöit Lemke harpa bra [...] conserten [epäselvä sana] 200 personer.” Winterin päiväkirja 12.9.1816.

Julkisten konserttien paikat vaihtelivat Turussa 1810-luvun kuluessa. Vuodesta 1812 lähtien monet isommat konsertit järjestettiin Turun seurahuoneella, joka sopi tarkoitukseen erinomaisesti. Tätä ennen konsertteja järjestettiin vielä hieman keskeneräisessä Akatemiatalossa sekä Seipellin salissa, joista tosin Seipellin salia hyödynnettiin vielä Seurahuoneen valmistumisen jälkeenkin. Akatemiatalossa konsertit järjestettiin joko sen juhlasalissa tai pienemmässä konserttisalissa.²²² Seurahuoneella konsertteja esitettiin sekä talon suuressa salissa että pienemmässä förmaakissa. Vuoden 1817 tilikirjan mukaan akatemian musiikkijohtaja Salgé vuokrasi ison salin kaksi kertaa konserttiaan varten, minkä lisäksi sali vuokrattiin vuoden aikana kolmesti muita konsertteja varten. Förmaakin esitystarkoituksiin vuokrasivat luutnantti Blidberg, kenraali Demidov sekä herra Lohman.²²³ Seurahuoneen valmistuminen lisäsi mahdollisuuksia julkisille konserteille, mutta tarjontaa riitti myös muissa tiloissa.

Vaihtelevaa kiinnostusta

Turkulaista yleisöä konsertit ja musiikkiesitykset kiinnostivat vaihtelevasti. Suurimmillaan yleisömäärät saattoivat kohota useisiin satoihin kuuntelijoihin. Laajimman kuulijakunnan lienee kerännyt Seurahuoneella järjestetty konsertti, jonka päätähdenä loisti laulaja Charlotta Arppe. Hän esitti kaksi aariaa Ferdinando Paërilta sekä aarian Boieldieun oopperasta *Bagdadin kalifi*. Lisäksi konsertissa kuultiin Roden viulukonsertto ja Mozartin *Figaron häiden* alkusoitto, molemmat kaartinluutnantti Dubilin soittamina, sekä Haydnin sotilassoitto. Yleisöä oli kerääntynyt paikalle 600–700 henkeä, mikä oli Turun mittapuulla paljon ja vastasi niitä lukuja, joita seurapiiritapahtumissa enimmillään saavutettiin. Yleisömäärän aiheuttaman huomion Johan Winter tiivistä päiväkirjaansa näin: ”Kuuntelijoiden joukko oli tavattoman lukuisa ollakseen konsertti Turussa, jossa harvoin on näin monta kuulijaa. Mutta tänään yleisöä oli 6 tai 700 eli niin monta, mitä mahtui pieneen saliin ja Seurahuoneen soittolehteriin yhteensä.”²²⁴ Arppe näyttää olleen aikansa tähti, sillä myös hänen esiintyessään 21. maaliskuuta 1816 oli kuulijoita läsnä arviolta 500.²²⁵

Tavallisesti musiikinkuulijoita oli konserteissa paljon vähemmän. Yleisesti kuulijakunta asetui 100–300 henkeen, mutta pienimmillään konserteissa kävi Winterin tiedon mukaan

²²² Winterin päiväkirja 28.2.1812 ja 7.5.1813; *Åbo Tidning* 23.9.1809; *Åbo Allmänna Tidning* 1.10.1812, 8.2.1810, 20.11.1817 ja 1.4.1819. Myöhemmästä Seipellin salin hyödyntämisestä ks. esim. Winterin päiväkirja 15.11.1817.

²²³ Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku. Salgēsta enemmän ks. Marvia 1958, 41–46.

²²⁴ ”Samlingen af åhörare var ovanligt talrik för en concert i Åbo., som sällan besökas af många: men idag lär antalet stigit till omkr. 6 eller 700 eller så många det icke altför rymliga stora rumet, jemte spelläktaren i Societets huset kunde rymma.” Winterin päiväkirja 2.11.1815. Saman tilaisuuden suuren yleisömäärän ovat huomioineet myös Heinricius 1914, 193; Korhonen 2015, 82.

²²⁵ Winterin päiväkirja 21.3.1816. Ks. myös Heinricius 1914, 192–195.

vain 50 kuuntelijaa.²²⁶ Numeroiden perusteella on vaikeaa arvioida osallistujamäärien suhdetta toisiinsa ja yleisiin odotusarvoihin, etenkin kun käytössä on vain yksi, vaikkakin varsin luotettava, lähde. Osviittaa kaupunkilaisten odotetusta musiikki-innosta antaa Winterin kommentti helmikuulta 1814, kun hän kirjoittaa olleensa Salgén konsertissa, jossa oli ollut paikalla korkeintaan 100–120 henkeä. Tämä oli Winterin mielestä ”aika vähän”, sillä edellisessä konsertissa väkeä oli ollut hänen mukaansa 300 henkeä. Samassa yhteydessä Winter kritisoi turkulaisia musiikin kuuntelijoita näiden muusikoita kohtaan osoittamasta arvostuksen puutteesta. Turkulaiset kyllä muistivat valittaa kunnollisen musiikkilahjakkuuden puutetta, mutta tällaisen saapuessa kaupunkiin he eivät tulleet paikalle kuuntelemaan. Konsertteihin ei haluttu käyttää rahaa, mutta muuhun kulutukseen sitä kuitenkin riitti. Winterin mukaan seuraelämä kuitenkin vaati musiikkia ja konsertteja, jotta niistä voitiin myös keskustella seurapiirissä.²²⁷

Winterin happamasta huomiosta nousee esille kaksi seuraelämään liittyvää piirrettä. Ensinnä Winter korostaa musiikin tärkeyttä seuraelämälle. Hänen mielestään konserttien hinnat eivät olleet niin kalliita, etteikö lippuja olisi voinut ostaa silloin, kun Turussa soittajia vieraili. Hänen taloudenpidolleen konsertteihin osallistuminen ei ollut ongelma, ja säästämisen sijaan hän koki musiikin arvokkaana kuluttamisen kohteena. Toiseksi Winter painotti myös musiikin roolia keskustelunaiheena. Hänen sanomastaan voi tulkita, että musiikin kuunteleminen oli vain puoli nautintoa ja vasta keskustelu teki musiikin kokemisen näkyväksi ja todelliseksi myös sosiaalisessa mielessä. Siihen asti musiikki oli vain henkilökohtainen kokemus. Musiikista puhuminen ei Winterin mukaan saanut olla kuitenkaan liian vakavaa, vaan se soveltui myös kevyeksi seurustelun lomassa käsitellyksi aiheeksi.

Winterin kommentti vaikuttaa kuitenkin liioittelulta. Lähteiden perusteella saa vaikutelman, että Turussa musiikin tuntemus oli hyvällä tasolla ja soitetulta musiikilta osattiin vaatia laatua. Kaupungissa kävi säännöllisesti vierailevia kansainvälisiä muusikoita, uusia nuotteja saapui tasaiseen tahtiin myyntiin ja konsertit keräsivät yleisöä.²²⁸ Konserteissa esitetty musiikki edusti pääosin aikakauden tyyliuntaan eli klassismia.²²⁹ Turussa myös luettiin ainakin yhtä merkittävää kansainvälistä musiikkijulkaisua, *Allgemeine Musikalische Zeitungia*, jota hankittiin kaupunkiin yhteistilauksena.²³⁰ Jo venäläisten aikaa edeltäneet vuodet olivat totuttaneet turkulaiset tasokkaaseen ja säännölliseen musiikkitarjontaan. Soitannollisen seuran hiljaiselon myötä konserttielämä ei välttämättä ollut aivan samalla tasolla 1810-luvulla kuin ennen, mutta se ei madaltanut vaatimustasoa. Turun musiikkielämän varhaishistoriaa tutkineen musiikintutkija Otto Anderssonin mukaan kohti 1820-lukua soittajien, esitysten ja laadun määrä kohosi.²³¹ Musiikki kuului monella eri

²²⁶ Winterin päiväkirja 7.5.1813.

²²⁷ Winterin päiväkirja 3.2.1814.

²²⁸ Artukka 2018, 121; Korhonen 2015, 85–91; Andersson 1921, 12–14.

²²⁹ Korhonen 2015, 85–88.

²³⁰ Winterin päiväkirja 27.3.1819 ja 11.12.1819. Ks. myös *Åbo Allmänna Tidning* 28.11.1816.

²³¹ Andersson 1921, 18–20.

Pienen konsertin intiimiä tunnelmaa Carl Johan Ljunggrenin akvarellissa *Musiksoiré* vuodelta 1835.

tavalla seuraelämään, eikä musiikkia pelkästään kuunneltu, vaan sitä harrastettiin myös kirjallisuuden ja keskustelun kautta. Näin seurallisuuden kulttuuria ylläpidettiin katsomalla, kuuntelemalla ja seurustelemalla.

Turussa löytyi seurapiirien vaatimukset täyttäviä orkestereita, jotka vastasivat muusi- kista erityisesti isommissa juhlissa. Seurahuoneen assembléeissa oli aina orkesteri paikalla, sillä luonnollisesti tanssia ei ollut ilman musiikkia. Assembléeissa soitti sekä venäläinen orkesteri että suomalainen orkesteri. Seurahuoneen tilikirjan mukaan molemmat orkesterit esiintyivät assembléeiden aikana, mutta suomalaisille maksettiin jostain syystä melkein nelinkertainen palkka suhteessa venäläisen orkesterin palkkioon. Kenties venäläisen orkesterin soittajat olivat sotilassoittajia ja siten säännöllisissä tuloissa kiinni.²³² On mahdollista, että Seurahuoneella musisoanut suomalainen orkesteri oli Herrojen amatöörien orkesteri, mutta yhtiön säilyneistä lähteistä tämä ei käy ilmi. Julkisten konserttien ohella musiikkia soitettiin säätyläiskodeissa illallisilla, tanssiaisissa ja muissa rajatumman yleisön tilaisuuksissa, joihin ei myyty lippuja, ja jotka siten eivät olleet lähtökohtaisesti avoimia.²³³

Herroja amatöörejä ja akatemian kapellia lukuun ottamatta Turussa ei näytä 1810-lu- vulla toimineen sellaisia orkestereita, jotka olisi tunnettu nimeltä. Myöskään toista Soitan- nollisen seuran kaltaista yhteisöä ei perustettu, joskin Johan Winter kertaalleen mainitsee

²³² Subskriptiolistat, Tiliasiakirja 1817, Societeets-bolag, Topographica T Turku, KA Turku.

²³³ Winterin päiväkirja 5.2.1812, 26.10.1815 ja 17.4.1818.

jonkinlaisesta yrityksestä herättää seura uudelleen henkiin 1810-luvulla.²³⁴ Winter kuvailee erästä hyväntekeväisyyskonserttia, jossa musiikista vastasivat tavanomaiset musiikinharjoittajat, *musikidkare*. Nämä olivat ryhmä henkilöitä, jotka soittivat useasti kaupungissa järjestetyissä tapahtumissa. Winter ei yksilöi tarkemmin, keitä orkesteriin kuului, mutta todennäköisesti kyse oli samasta Herrat amatöörit -ryhmästä kuin aikaisemminkin.²³⁵ Musiikkitieteilijä Fabian Dahlström on esittänyt, että syy orkesterin puuttumiseen johtuisi todellisen tarpeen puuttumisesta. Hänen mukaansa Turussa oltiin todennäköisesti tyytyväisiä akatemian musiikkijohtaja Carl Salgén panokseen kaupungin musiikillisen elämän johtajana ja organisaattorina 1810-luvulla.²³⁶

Soitannollisen seuran taun luoma musiikillinen tyhjiö kyettiin täyttämään kaupungissa asuneiden seuran entisten muusikkojäsenten, venäläisten orkestereiden sekä kiertelvien muusikoiden avulla. Musiikillinen tarjonta todennäköisesti jopa lisääntyi Turussa 1810-luvulla. Soitannollisen seuran jättämä aukko ei koskenut kuitenkaan pelkästään musiikkia. Seura ei ollut pelkkä musiikkiyhdistys, vaan se kokosi yhteen laajan joukon turkulaisia seurapiiritoimijoita.²³⁷ Siten se oli kiinteä osa seuraelämää, jonka kautta seurallisuuden ideaalia toteutettiin ja jolla oli merkittävä rooli seuraelämän mahdollistajana. Seuran tilalle ei syntynyt 1810-luvun kuluessa vastaavaa toimijaa, vaan seurapiiri kokoontui yhteen muilla tavoin. Palavaa tarvetta musiikkiseuralle ei vaikuta olleen edes 1820-luvun alussa, kun Soitannollinen seura herätettiin uudelleen henkiin. Kenties venäläiset sotilasmuusikot täyttivät seuran jättämän aukon 1810-luvulla. Joka tapauksessa musiikkia Turussa riitti seurapiirin kulttavaksi.

Kulttuuri yhdistää suomalaisia ja venäläisiä

Turun seuraelämää tutkineen Gustaf Heinriciuksen mukaan vuoden 1808 jälkeisen musiikkielämän elinvoimaisuus kumpusi kahdesta seikasta: Turussa jo asuneista musiikinharjoittajista, joiden tausta oli Soitannollisessa seurassa, sekä Turun akatemian musiikkijohtajaksi tulleen Carl Salgén innokkuudesta.²³⁸ Heinriciuksen näkemystä voidaan täydentää kolmannella syyllä, joka oli venäläisten aktiivisuus musiikkielämässä. He järjestivät useita konsertteja ja tukivat muuta musiikillista toimintaa Turussa. Venäläiset upseerit vaikuttivat suotuisasti siihen, että Turussa pysähtyi ulkomaisia muusikoita, joiden konsertit keräsivät usein suuren määrän kuuntelijoita. Turun asema Itämeren piirissä oli kohonnut 1809 pääkaupunkiaseman ja suuriruhtinaskunnan uuden hallinnon perustamisen jälkeen. Esimerkiksi syyskuussa 1818 Turussa esiintyi italialainen tenori Giuseppe Siboni, joka toimi sanomalehti-ilmoituksen

²³⁴ Winterin päiväkirja 11.3.1815. Asia mainitaan vain kerran. Ilmeisesti yritys jäi vain suunnitelman asteelle, sillä Winter ei enää palaa aiheeseen, eikä suunnitelmista ole nostettu esille myöskään tutkimuskirjallisuudessa.

²³⁵ Winterin päiväkirja 23.5.1818.

²³⁶ Dahlström & Salmenhaara 1995, 285–291.

²³⁷ Korhonen 2015, 22.

²³⁸ Heinricius 1914, 194–195.

mukaan Wienin keisarillisen teatterin ensimmäisenä laulajana.²³⁹ Sibonin tasoinen muusikko tuskin olisi päätyntä 1810-luvun Turkuun ilman kaupungin edullista sijaintia Tukholman ja Pietarin välissä, ja ilman kunnollisia esiintymistiloja. Pysähtymispaikassa kun saattoi tienata matkarahat ja enemmänkin.

Venäläiset olivat aloitteellisia seuraelämän kehittäjiä ja konserttien ja musiikkiesitysten toteuttajia jo sotavuosista 1808–1809 lähtien. Heille seurallisuuden kulttuurin ylläpitäminen oli yhtä tärkeää kuin suomalaiselle eliitillekin. Esikuntaupseeri Friedrich von Schubert kirjoitti muistelmiinsa, kuinka venäläisistä korkea-arvoisista upseereista muodostettiin kvartetteja, jotka soittivat usein erilaisissa seurapiirin illanistujaisissa.²⁴⁰ Erityisesti venäläiset upseerit järjestivät lukuisia konsertteja. Konsertti- ja musiikki-iltatoiminnan runko muodostui sotilasyksiköiden omien orkestereiden voimin ja sitä täydensivät erilaiset kiertelevät muusikot. Musiikillisia esityksiä antoivat myös yksittäiset upseerit ja muusikot:

i.p. oli konsertti, jonka järjestivät venäläiset kamarimuusikot ja kapellimestari 2. jääkärirykmentistä Weissgärber (pitkä, [epäselvä sana], keski-ikäinen mies, mestari useassa instrumentissa, soitti oikein somasti myös kellopeiliä). Seipellin salin auditorio runsaslukuisena.²⁴¹

Suomessa hyödynnettiin sotilasmuusikoita konserteissa ja juhlallisuuksissa jo 1700-luvulla, joten tapa ei syntynyt venäläisten saapumisen myötä. Suomeen sijoitettujen rykmenttien muusikot esiintyivät seurapiirien tapahtumissa soittaen muun muassa assembléeissa. Rykmentin vastuulla oli laajempi läänin kattanut alue ja esimerkiksi Uudenmaan rykmentin musisointia kuultiin Helsingin ohella Loviisan seurapiireissä. Turun alueella vaikuttaneiden rykmenttien sotilasmuusikot soittivat yhdessä Soitannollisen seuran muusikoiden kanssa. Sotilaat eivät olleet seuran jäseniä, vaan toimivat korvausta vastaan konserttien avustajina ja opettajina.²⁴² Luultavasti venäläisten sotilasmuusikoiden rooli Turussa oli samankaltainen. He avustivat turkulaisia muusikoita ja järjestivät omia konserttejaan yhteiselle seurapiiristä koostuneelle yleisölle.

Musiikki siis yhdisti suomalaisia ja venäläisiä, kun monissa Turun seurapiiritapahtumissa soitti venäläinen orkesteri tai yksittäisiä venäläisiä muusikoita. Turkuun oli sijoitettu venäläisten sotilassoittokunta, joka toimi Petrovin rykmentin alaisuudessa. Suomessa toimi myös muita armeijan soittokuntia, kuten suomalaisen 1. jääkärirykmentin sotilaista muodostettu orkesteri.²⁴³ Petrovin rykmentin orkesteri ja sen muusikot soittivat assembléeissa, erillisissä

²³⁹ *Åbo Allmänna Tidning* 19.9.1818. Ulkomaisista vieraista ks. myös esim. *Åbo Allmänna Tidning* 13.2.1813 ja 26.3.1814.

²⁴⁰ Friedrich von Schubertin muistelmat *Unter dem Doppeladler* 1962, 122–124.

²⁴¹ ”e.m. var concert, gifven af Ryska kamarmusices och kapellmäst. vid 2. Jägerregtet Weissgärber (en lång [epäselvä sana] medelåldrig man, mästare af flere instrument spelade ock på Stållharmoniska ganska sött) Auditorn i Seipels sal talrik.” *Winterin päiväkirja* 28.2.1812. Ks. myös Nikula 1972, 15–19, 474.

²⁴² Laitinen 2020, 225–230.

²⁴³ *Winterin päiväkirja* 18.1.1816, 6.8.1816. Turussa soitti musiikkia myös Libaun rykmentin soittokunta syksyllä 1809. Hirn 1998, 47.

Turun Akatemiatalo K. E. Ståhlbergin kuvaamana 1800-luvun lopun asussa.

konserteissa sekä yhdessä suomalaisten kanssa heidän organisoimissaan tapahtumissa, kuten Turun akatemian filosofisen tiedekunnan promootiossa lokakuussa 1815. Promovendit, tiedekunnan väki, arvovieraat ja muut kutsutut kaupunkilaiset olivat kokoontuneet vielä vihkimättömään Akatemiataloon, jossa juhlatilaisuus pidettiin. Maistereiden saatua seppeleensä he siirtyivät juhlatilaan kenraali Nikolai Demidovin johtaman Petrovin rykmentin soittaman musiikin saattelemina. Sama sotilassoittokunta soitti myös promootioillallisen aikana. Tämä saattoi johtua siitä, että monet soittotaitoisista turkulaisista osallistuivat promootioon vieraina, eivätkä näin voineet itse soittaa.²⁴⁴ Toisaalta yliopisto oli Aleksanteri I:n ja venäläisten erityissuojeluksessa, joten oli luontevaa, että armeijan orkesteri avusti promootion järjestelyissä soittamalla musiikkia sekä päivällä että illalla.

Venäläiset järjestivät yhdessä turkulaisten kanssa myös konsertteja. Joulukuussa 1814 edellä mainittu kenraali Demidov ja akatemian musiikkijohtaja Salgé järjestivät pienimuotoisen yhteisen konsertin Akatemiatalolla, filosofisen tiedekunnan luentosalissa. Pienestä salista huolimatta paikalle oli kokoontunut suuri joukko kuuntelijoita.²⁴⁵ Ylioppilas Carl Axel Gottlund kuvailee päiväkirjassaan 30. marraskuuta 1814, kuinka hän oli ohittaessaan akatemiantalon kuullut soittoa, joka todennäköisesti oli harjoittelua joulukuun iltaa varten. Ikkunasta hän oli nähnyt sekä Demidovin että Salgénkin: ”Kun kuljin akatemian ohitse

²⁴⁴ Winterin päiväkirja 13.10.1815. Ks. myös Winterin päiväkirja 11.3.1815; *Åbo Allmänna Tidning* 18.1.1816.

²⁴⁵ Gottlundin päiväkirja 7.12.1814, Lundin 2015.

illalla minun huomioni herättivät huilujen, luuttujen, tuubien, trumpettien ja rumpujen ääni ja melu, ja kun näin että filosofinen luentosali oli valaistu, tulin sinne ja löysin suuren joukon, joka tilavilla korvillaan vangitsi muusikoiden metelin. Heidän joukossaan olivat myös komendantti Demidov muutamane muusikkoineen ja rumpaleineen. Muut olivat Salgé, Didriks, Bonsdorff, Blidberg ja niin edelleen.”²⁴⁶

Suomalais-venäläinen musiikkielämä näyttää kietoutuneen vahvasti juuri Demidovin ympärille. Hän järjesti Turussa useita konserttisarjoja, joissa soittivat hänen rykmenttinsä muusikot. Konsertit olivat avoimia sekä venäläisille että kaupungin asukkaille. Johan Winter nimitti näitä konsertteja nimenomaan Demidovin konserteiksi, vaikka hän ei ollut tietenkään ainoa, joka tapahtumissa musisoi.²⁴⁷ Venäläisten into musiikki-iltojen järjestämiseen ulottui Suomessa myös Turun ulkopuolelle. Viaporin linnoituksessa toimi armeijan soittotaitoisista jäsenistä koostunut orkesteri, joka soitti alueen seurapiiritapah-tumissa. Orkesterin oli perustanut laivaston amiraali kreivi Ludwig Van Heyden, joka oli ollut mukana käynnistämässä Turun seurahuonetta muutama vuosi aikaisemmin.²⁴⁸

Musiikin ohella myös speaktaakkelit eli teatteriesitykset yhdistivät venäläisiä ja suomalaisia. Venäläiset olivat voimakkaasti mukana kehittämässä turkulaista teatteria ja luomassa teatterielämälle aikaisempaa parempia puitteita, kuten olen aikaisemmin tässä työssä jo tuonut esille. Venäjällä aateli oli jo pitkään viettänyt samanlaista seuraelämää kuin muualla Euroopassa ja siten myös teatteri kaikkine konventioineen oli heille tuttu seurallisuuden muoto. Venäjällä teatteriyleisöt koostuivat laajasti eri yhteiskuntaryhmistä ja teattereita oli kolmenlaisia: keisarilliset valtioneatterit, yksityiset teatterit sekä maanomistajien maakun-nalliset teatterit.²⁴⁹

Teatteriesityksiin ja näytelmiin kuului usein paljon musiikkia. Turussa musiikkia sisältäneitä teatteriesityksiä tai oopperoita oli useita vuodessa. Ne olivat usein osa laajem-paa ohjelmallista kokonaisuutta, mutta toisinaan esitetyt teokset olivat itsessään kaksi- tai kolmenäytöksisiä ja illan pääesityksiä. Turussa suosittiin erityisesti ranskalaisten säveltäjien teoksia, joista tunnetuimpia olivat Étienne Méhulin ja Nicolas Dalayracin laulunäytelmät. Teokset esitettiin ruotsiksi, joka oli katsojien enemmistön taitama kieli. Todennäköisesti monet esitetyistä oopperoista ja näytelmistä saapuivat Turkuun Tukholmasta, joten ne olivat jo valmiiksi saatavilla ruotsiksi.²⁵⁰ Musiikkia esitettiin myös näytelmien väliajoilla, mikä tarjosi erityisesti Turussa asuneille muusikoille mahdollisuuden soittaa yleisölle.²⁵¹ Näin esitykset saivat paikallista väriä ja katsojat näkivät heille tuttujen ihmisten esityksiä.

²⁴⁶ ”Då jag gick förbi akademien på kvällen väcktes min uppmärksamhet av ljudet och oväsendet av flöjter, lutor, tubor, trumpeter och trummor, och då jag såg att den filosofiska hörsalen var upplyst kom jag dit och fann en stor samling, som med rymliga öron fångade musikernas tumult. Bland dem var även kommandanten Demidov med några sina musiker och trumslagare. De andra var Salgé, Didriks, Bonsdorff, Blidberg och så vidare.” Gottlundin päiväkirja 30.11.1814, Lundin 2015.

²⁴⁷ Winterin päiväkirja 31.10.1815.

²⁴⁸ Korhonen 2015, 107–108; Halén 2003, 30; von Frenckell 1943, 145–146.

²⁴⁹ Rosslyn 2003a, 119; Burgess 1958, 175–182.

²⁵⁰ Korhonen 2015, 88–91. Ks. myös Wolff 2018; Wolff 2015b; Wolff 2015c; Skuncke 1981.

²⁵¹ Andersson 1921, 18–19.

Turun teatteriesitysten ohjelmistoa tunnetaan kohtuullisen hyvin, mutta yleisömääristä tai osallistujista ei ole juuri mainintoja 1810-luvulta, lukuun ottamatta kenraalikuvernöörinkanslian arkistossa säilyneitä teatteriseururan eli *Theatersällskapetin* esitysten osallistujalistoja. Teatteriseururan organisoinnista vastasi todennäköisesti kenraalikuvernöörin puoliso Natalia von Engelhardt, joka järjesti Johan Winterin mukaan omaa seurapiiritheateria Turkuun.²⁵² Tätä varten hän vuokrasi ruukinpatruuna Lohmanin Eteläkorttelissa 43 sijainneesta kivitallasta suuren salin loppuvuodesta 1814 ja alkuvuodesta 1815. Näytelmiä esittivät amatöörinäyttelijät, jotka olivat todennäköisesti Turussa asuneita venäläisiä ja baltiansaksalaisia säätyläisiä. Mahdollisesti kyse saattoi olla myös kaupungissa olleesta teatteriseurueesta; tosin Winter olisi varmasti maininnut, jos teatterissa olisi esiintynyt esimerkiksi Bonuvier seurueineen. Esityksiä järjestettiin venäjäksi ja saksaksi.²⁵³

Osallistujalistaista käy ilmi, että Lohmanin talossa järjestetyt teatteriesitykset olivat nimenomaan kaupungissa asuneille venäläisille upseereille sekä senaattoreille ja suuriruhtinaskunnan palveluksessa työskenneille suomalaisille virkamiehille suunnattuja kutsunäytöksiä. Venäläisistä kutsulistalla olivat kaikki Turussa työskennelleet korkeimmat virkamiehet ja upseerit alkaen kenraalikuvernööri Fabian Steinheilista armeijanjoukkojen komentajiin, kuten kenraalimajuri Nikolai Demidoviin ja amiraali Ludwig Van Heydeniin. Näytöksiin kutsuttujen määrä on kirjattu subskriptiolistoille, joiden koko vaihteli 63 ja 69 henkilön välillä. Nimien perään on kirjoitettu tieto henkilön osallistumisesta. Listoihin on kirjattu vain miehet titteleineen, eikä naisia mainita ollenkaan. Se ei kerro suoraan siitä, etteivätkö naiset olisi osallistuneet myös Lohmanin talon teatteriesityksiin kuten muihin aikakauden seurapiiritapahtumiin. Etenkin kun Natalia von Engelhardt oli teatteriesityksen innokas taustavaikuttaja.²⁵⁴ Todennäköisempää lienee, että kutsu esityksiin oli niin sanotusti avec.

Venäläisille seurallisuus oli yhtä lailla tärkeää kuin suomalaisillekin seurapiirien jäsenille. Venäläiset hyödynsivät seuraelämää poliittisiin tarkoituksiin, mutta samalla he toteuttivat seurallisuuden yleisiä vaatimuksia ilman ulkoista ohjaavaa motiivia. Vire oli kuitenkin yhteisöllinen. Venäläiset eivät huvitelleet musiikin, teatterin tai tanssin avulla pelkästään keskenään, vaan seurallisuus oli jaettu kokemus. Turku oli väliaikainen koti myös siellä asuneille venäläisille, joten oli ilmeistä, että myös he osallistuivat seuraelämän ylläpitoon järjestelemällä erilaisia tapahtumia. He eivät olleet vieraita kaupungissa, vaan osa kaupungin seurapiiriä.

²⁵² Ohjelmistosta ks. Korhonen 2015; Alho 2010; Andersson 1921. Winterin mukaan kyse on nimenomaan kenraalikuvernöörin puolisoista, ”General Guvernörskan”, toisin kuin esim. Heinrichius ja Rinne ovat tulkinneet. Rinne tosin näyttää perustavan tietonsa suoraan Heinrichukseen, vaikkei hänen tekstiinsä viittaakaan. Heinrichius 1914, 188 ja Krohn & Rinne 1967, 47.

²⁵³ Winterin päiväkirja 26.10.1814; Teatteriseururan asiakirjat, Ha:11, Kenraalikuvernöörinkanslian arkisto, KA.

²⁵⁴ Teatteriseururan asiakirjat, Ha:11, Kenraalikuvernöörinkanslian arkisto, KA. Natalia von Engelhardt’n isä Nikolaj Henrik Engelhardt toimi Viipurissa kuvernöörinä 1766–1778, minkä aikana oli voimakkaasti edesauttamassa viipurilaisen teatterin kehittymistä. Hirn 1970, 24.

Teatteriesityksiä

Turussa oli järjestetty lukuisia teatteriesityksiä jo 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Teatterinjohtajista tunnetuin oli saksalaissyntyinen Carl Gottfried Seuerling, joka teatterihistorioitsija Sven Hirnin mukaan panosti erityisesti näytelmien laatuun ja toi näyttämöille uusia esityksiä ja näytelmiä. Ruotsissa oman kiertueatterinsa kanssa tunnetuksi tullut Seuerling vieraili useasti myös Turussa, josta muodostui tukikohta Suomeen suuntautuneiden kiertueiden aikana. Carl Seuerlingin kuoleman jälkeen 1795 vastuun teatteriseurueen hoidosta ja näytöksistä otti hänen puolisonsa Margaretha, joka järjesti Turussa useita näytöksiä 1800-luvun alkuvuosina. Venäläisten joukkojen vallattua Turun sai Margaretha Seuerling kaupungin komendantilta, kenraalimajuri Sasonovilta vuonna 1808 pysyvän luvan esittää materiaalitalossa näytelmiä, sillä teatterin katsottiin parantavan kaupungin tunnelmaa ja mielialoja.²⁵⁵

Seuerlingin seuraajaksi saapui 1812 niin ikään Tukholmasta Carl Gustaf Bonuvier, jolla oli vuosien kokemus teatterista ja kiertelevistä teatteriseurueista. Turussa oli muitakin teatteriesitysten järjestäjiä, mutta suosituimmaksi ja arvostetuimmaksi nousi kuitenkin Bonuvier, jonka johdolla kaupungin teatterielämä muuttui suuresti. Seuerling siirsi määrättyä rahasummaa vastaan venäläisten myöntämät privilegiot eli esitysoikeudet Bonuvierille, joka näiltä osin jatkoi siis Seuerlingin työtä.²⁵⁶ Seuerling oli saanut heinäkuussa 1807 privilegion teatteriesitysten järjestämiseen akatemian kesävapaan aikana Turussa ja kymnaasin kesä- ja talvivapaina Porvoossa. Talvikaudella Seuerlingin ja myöhemmin Bonuvierin teatterit suuntasivat kierteille ympäri Suomea.²⁵⁷

Bonuvier esitytti Turussa monipuolista ja eurooppalaisittain tunnettua ohjelmistoa ja nosti omalla toiminnallaan teatteritaiteen laatua Turussa. Bonuvier ajoi tarmolla oman pysyvän ja ajan vaatimukset täyttävän teatteritalon rakentamisen ohella talvikuukausien näytelmäkiellon poistamista, mutta siinä hän ei kuitenkaan koskaan onnistunut. Bonuvier omisti laajan näytelmäkirjaston, jonka pohjalta hän kykeni tuottamaan useita näytelmiä teatteriinsa. Ohjelmistossa oli tunnettuja klassikkokirjailijoiden, kuten Molièren, Jean de La Fontainen, Pierre-Augustin Caron de Beaumarchais'n, Friedrich Schillerin ja William Shakespearen näytelmiä. Bonuvier tuotti lavalle myös ruotsalaisia näytelmiä, joita olivat kirjoittaneet muiden muassa Carl Envallsson sekä kuningas Kustaa III.²⁵⁸

Teatterisesonkia vietettiin pääosin kesällä niinä kuukausina, kun Turun akatemian lukukausi oli tauolla. Erityisesti akatemian konsistori vastusti lukukauden aikana järjestettyjä teatteriesityksiä ja kielto niiden suhteen pysyi voimassa. Käytäntö kuitenkin vaihteli ja ilmeisesti etenkin venäläiset hallintoviranomaiset ja upseerit sivuuttivat sen tykkäänään.²⁵⁹

²⁵⁵ *Åbo Tidning* 7.7.1810; Hirn 1998, 30–37, 45; Krohn & Rinne 1967, 34–40; Dahlström 1948, 76–77.

²⁵⁶ Dahlström 1948, 77–81; Krohn & Rinne 1967, 42–25.

²⁵⁷ Alho 2010, 39–46; Hirn 1998, 47–49.

²⁵⁸ Alho 2010, passim; Andersson 1921, 8–17; Heinricius 1914, 176–186.

²⁵⁹ *Åbo Tidning* 26.10.1808, 9.11.1808 ja 22.3.1809; Krohn & Rinne 1967, 46.

Perinne kieltää teatteriesitykset akatemian lukukauden aikana ei siis koskenut kaikkia tahoja, vaan siihen tehtiin poikkeuksia. Kieltoasetukset eivät rajoittaneet Lohmanin talossa esitettyjä näytelmiä, mikä saattoi tosin johtua myös esitysten muita teattereita yksityisemmästä luonteesta. Venäläisten organisoima teatteri oli ennen kaikkea amatööriteatteri, joka ei esiintynyt samalla tavalla julkisesti kuin Carl Bonuvierin teatteriseurue. Useana vuonna näytelmiä esitettiin ympäri vuoden. Venäläiset valtaapitävät suosivat teatteria ja mahdollistivat sitä kautta Turkuun laaja-alaisempaa seuraelämää. Teatteri oli heille yksi monista keinoista saavuttaa suosiota. Toisaalta venäläiset halusivat myös itse nauttia näytelmistä, minkä takia konsistorin ehdottomuus oli sivuutettava.²⁶⁰ On myös mahdollista, että kielto koski vain sellaisia esityksiä, joihin ylioppilailta oli mahdollisuus ostaa lippuja. Yksityisemmät, rajatun yleisön esitykset ja seurapiiriteatterit, kuten teatteriseuruan näytännöt Lohmanin talossa, eivät olleet rajoitusten piirissä.

Julkinen, yleisölle avoin teatteri oli pitkään Turussa kesäkauden huvittelumuoto, Lohmanin esityksiä lukuun ottamatta. Sen sijaan yksityisluontoisempia esityksiä akatemian ylioppilaita suojelevat kiellot eivät koskeneet, sillä kaupungin seuraelämä ei luonnollisestikaan ollut akatemian suorassa kontrollissa. Seurapiiri järjesti kodeissaan jonkin verran spekaakkeleiksi kutsuttuja yksityisnäytöksiä, mutta ne näyttävät yleistyneen vasta 1820-luvulla.²⁶¹ Helmikuussa 1818 Winter vieraili Auvaisten kartanossa Kaarinassa, jonne oli kerääntynyt useita turkulaisia seurapiirin jäseniä, kuten Steinheil, Richterit, Maexmontanit, Armfeltit ja Klinckowström. Auvaisissa esitettiin kaksi spekaakkeleita, jotka olivat mitä ilmeisimmin rouva Gappmeyerin ryhmän tuottamia. Alakerran saliin oli kokoontunut 50–70 ihmistä seuraamaan esitystä. Esiintyjänä oli vieraileva näyttelijäseurue ja tarjoiluista vastasi ravintoloitsija Cajsa Wahllund.²⁶² Tällaiset säätyläiskodeissa järjestetyt teatteri- ja oopperaesitykset olivat tyypillinen tapa toteuttaa seurallisuutta julkisten ja kaikille avoimien esitysten rinnalla.²⁶³

Gappmeyerin seurue, joka koostui Gappmeyerin perheestä sekä muutamasta muusta näyttelijästä, oli saapunut kiertueelle Turkuun loppuvuodesta 1817. Seurue jäi Turun alueelle pidemmäksi aikaa ja esiintyi useita kertoja kevään 1818 aikana. He vuokrasivat Seipellin suuren salin kuukaudeksi käyttöönsä huhtikuussa 1818 esiintyäkseen siellä säännöllisesti. Gappmeyerin seurue esitti sekä näytelmiä että musiikkiesityksiä, joten ohjelmisto oli vaihtelevan monipuolinen. Julkiset esiintymiset eivät voineet olla sääntöjen mukaan teatterinäytöksiä, joten Seipellin salissa esitetyt numerot rakentuivat ensisijaisesti laulun ja soiton ympärille.²⁶⁴ Gappmeyerin ryhmän 15. marraskuuta 1817 pitämässä esityksessä musiikkinumero sisälsi laulun ohella tanssia, joten näytelmällisiä elementtejä hyödynnettiin

²⁶⁰ ks. myös Hirn 1998, 44–49.

²⁶¹ Winterin päiväkirja 13.5.1818; Heinricius 1914, 188–189. Vrt. Wolff 2018, 400.

²⁶² Winterin päiväkirja 28.2.1818. Ks. myös 7.3.1818.

²⁶³ Wolff 2018, 397.

²⁶⁴ Winterin päiväkirja 15.11.1817, 7.3.1818, 18.3.1818, 6.4.1818 ja 4.5.1818; Heinricius 1914, 186; Andersson 1921, 16–17. Gappmeyerit esittivät alkusyksystä näytelmiä myös Bonuvierin teatterissa, joten he eivät olleet keskenään kilpailijoita, vaan tekivät yhteistyötä. Bonuvier vuokrasi teatterirakennuksensa ja Gappmeyer tuotti kaupungin huvielämään lisää vaihtoehtoja. *Åbo Allmänna Tidning* 19.9.1818. Gappmeyerista ks. myös Hirn 1998, 53–54.

I morgon Söndag uppföres å denna Theater: Johanna af Montfaucon, Dramatiserad Historie måtning från 14:de århundradet i 5 Acter af Kotzebue, i denna Piece kommer en nyligen ifrån Göteborg hitkommen Aeteur att Debutera med Philips Rolf. Spectaklet begynnes för denna gång klockan 5 eftermiddagen.

Nästkommande Tisdag den 22 Sept. uppföres på härvarande Theater till förman för Herr Gappmayer och Desz Familj, för första gången, på Svenska Språket: Herr Rochus Pumpnickel, Stor Komisk Opera i 3 Acter; Musikken af Stegmayer; öfversättning af Aftenbon. I denna Opera håller Herr Rochus Pumpnickel sitt intåg till Håst. Billetter försäljas i Herr Gappmayers Logis uti Efsola Gård nedanom Domkyrkan.

Gappmeyerin ilmoitus *Åbo Allmänna Tidningissä* 19.9.1818.

myös.²⁶⁵ Gappmeyrin ryhmän ohjelmisto tukee käsitystä siitä, miten 1800-luvun luvun alussa teatteriryhmien esityksissä teatteri tarkoitti laajempaa esitysvälikoimaa kuin pelkästään ajatusta näytelmällisestä teatterista. Raja musiikkittoman teatteriesityksen ja erillisten musiikkiesityksen välillä oli häilyvä eikä rajaa ehkä haluttu kovin tarkasti piirtääkään, sillä esityskielto koski nimenomaan teatteriesityksiä. Julkiseen seurallisuuteen kuuluivat esittävät taiteet, eikä niistä haluttu jäädä tyystin paitsi.

Katsomokokemuksia

Teatteri oli sukupuolten kohtaamisen näkökulmasta 1800-luvun alussa tasa-arvoinen paikka. Naiset ja miehet olivat näkyviä henkilöitä niin teattereiden lavoilla kuin eri katsomonsissakin. Monien teatterintekijöiden toiveena ja pyrkimyksenä oli houkutella erityisesti naisia katsomoihin kohdentamalla ohjelmistoa myös heille ja parantamalla teattereiden viihtyisyyttä. Teatterissakäyntikokemuksesta pyrittiin tekemään sellainen, että se sopii eliitin seurallisuuden kulttuuriin.²⁶⁶ Myös Turussa naiset istuivat aktiivisesti teatteri- ja konserttiyleisössä. Bonuvierin teatterin suuri, satojen henkilöiden katsomokapasiteetti oli laskettu sen varaan, että mahdollisimman suuri osa kaupungin seurapiiristä vierailisi usein katsomassa näytäntöjä.²⁶⁷ Valistuksen ajan eurooppalaisessa julkisessa seuraelämässä erityisesti 1700-luku ja teatteri merkitsivät naisille suurempaa vapautta kuin mitä monen muun kulttuuri-ilmiön osalta oli mahdollista. Naiset olivat teatterissa sekä esiintyjä että katsojia, mikä tarjosi naisille mahdollisuuden kirkkaampaan näkyvyyteen kuin muualla yhteiskunnassa.²⁶⁸

²⁶⁵ Winterin päiväkirja 15.11.1817. Ks. myös Winterin päiväkirja 27.4.1818.

²⁶⁶ Horn Melton 2001, 174, 182–183. Ks. myös Rosslyn 2003b, 257–260.

²⁶⁷ Ks. esim. Winterin päiväkirja 17.9.1817 ja tämän kirjan luku *Turun teatterit*.

²⁶⁸ Horn Melton 2001, 174.

Katsojille teatterit ja muut esityksissä hyödynnetyt tilat olivat sosiaalisten kohtaamisten ja kanssakäymisen paikkoja, joissa näytelmien ohella yhtä tärkeää oli näkyminen ja näyttäytyminen muille katsojille. Esitysten aikana oli tyyppillistä vaellella ympäri katsomoa seurustelemassa ja juoruilemassa. Erityisesti tätä harrastivat miehet, joiden oli sopivampaa kulkea ympäri teatterikatsomoita ja aulatiloja tuttavien ja kollegoiden kanssa keskustellen. Seurustelua jatkettiin aitoissa, jotka olivat toisinaan kuin salonkeja pienoiskoossa. Naiset taas istuivat tiiviimmin aitoissaan ja katselivat sieltä käsin yleisöä ja seurustelivat oman aitionsa vieraiden kanssa. Esitysten alkamisaikoja ei myöskään välttämättä noudatettu, vaan teatteriin saavuttiin silloin kun se itselle sopi.²⁶⁹ Tällainen käyttäytyminen korosti teatterin ja oopperan sosiaalista puolta: ensisijaista ei niinkään ollut näytelmän seuraaminen ja esityksestä nauttiminen, vaan muiden ihmisten tapaaminen, keskustelu ja ennen kaikkea näyttäytyminen. Tärkeää oli olla paikalla, vaikka vain vähän aikaa.²⁷⁰ Näin naiset ja miehet toteuttivat teatterissa samoja roolituksia kuin esimerkiksi vierailukulttuuriin liittyneissä kiitoskäynneissä: miehet liikkuiivat ja naiset emännöivät hallitsemassaan tilassa.

Näyttäytymisen ja nähdyksi tulemisen tematiikkaa korostivat erityisesti teattereihin rakennetut aitiot, joissa istumalla saattoi hyvin erottautua muista katsojista. Osa aitoista saattoi olla niin lähellä lavaa, että muut katsojat pystyivät seuraamaan sekä esitystä että aitoissa istuneita seurapiirien jäseniä. Teattereiden valaisuun kiinnitettiin paljon huomiota, jotta näkyvyys teatterissa olisi ollut mahdollisimman hyvä, ei vain näyttämölle, vaan myös katsomoihin. Jo 1700-luvun lopulla oli tavallista, että katsojilla oli mukanaan erityiset teatterikiikarit, joilla näki paremmin lavalle ja salin joka sopukkaan. Oopperan historiaa tutkineen Jennifer Hall-Wittin mukaan tämä asetti läsnä olleet seurapiirien jäsenet tietoisiksi sosiaalisesta etiketistä ja katsomisesta. Tietoisuus taas johti siihen, että seurapiirin jäsenet osasivat ja halusivat käyttäytyä tilanteen vaatimalla tavalla.²⁷¹

Katsomossa vaeltelun ohella aikakauden teatteri- ja oopperakokemuksille oli tyyppillistä, että yleisö osallistui voimakkaasti näytösten kulkuun ilmaisemalla mielipiteensä esityksestä. Ilmaisun tapoja oli erilaisia. Laulajille ja näyttelijöille hurrattiin bravo-huudoin ja taputettiin, kun he esiintyivät hyvin ja katsomiskokemus oli kävijöille mieluinen. Negatiivisia tunteita ilmaistiin viheltämällä ja sähisemällä, mikäli esitys tai jokin sen osa ei miellyttänyt katsojia. Myös äänekästä protestointia harrastettiin, mikäli näytelmää pidettiin erittäin huonona tai törkeänä, mikä vaikutti siihen, että teatterissa saattoi olla jopa sotilaita valvomassa järjestystä. Passiivisen katsojaidentiteetin ja -mallin vuoro oli vasta myöhemmin 1800-luvulla edetessä, sillä hiljaisuus ei ollut osa teatterin kokemista vielä 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa.²⁷²

²⁶⁹ Ravel 2018, 38; Greig 2013, 89–91; Helsing 2013b, 108; Hall-Witt 2007, 61–76; Russell 2002, 115.

²⁷⁰ Winterin päiväkirja 17.9.1817; Ravel 2018, 13–14, 36–51; Helsing 2013b, 111–118.

²⁷¹ Hall-Witt 2007, 26–32.

²⁷² Hall-Witt 2007, 4–7, 24–26, 32–34; Nordin Hennel & Lagerroth 2007, 16; Johnson 1995, 10, 26–32, 170–173.

THEATRICAL PLEASURES. P^t 2.

Contending for a Seat.

Eliitin jäsenet seuraavat aitoista, kun alempi keskiluokka tappelee numeroimattomista paikoista Drury Lanen teatterissa Lontoossa. Theodore Lanen satiirinen tulkinta teatteriyleisön käyttäytymisestä.

Äänekkyyks saattoi myös heikentää näytelmien katsomisesta saatua nautintoa, kuten eräästä Winterin valittelusta käy ilmi. Hän oli mennyt asessori Hedmanin kanssa katsomaan näytelmää 16. elokuuta 1816 materiaalitalon teatteriin, josta Hedman oli varannut pienen aition. Winter näki kunnolla vain esityksen alun, sillä seuraamista häiritsi Hedmanin seurueen meluaminen. Seurue oli osallistunut Hedmanin kutsusta aikaisemmin päivällä lounaalle, jonka yhteydessä oli nautittu runsaasti alkoholia. Ainakaan Hedman ei antanut humaltumisen häiritä teatterinautintoaan, joka koostui Winterin huomion mukaisesti enemmän seurustelusta kuin näytelmän seuraamisesta.²⁷³ Hedman oli tilanteessa isäntä ja koollekutsuja, joten hänen sosiaalinen merkityksensä oli seurueen muita jäseniä suurempi. Siten Winterkään ei voinut hyssyttellä juopunutta seuruetta hiljaiseksi, vaikka olisi halunnutkin seurata enemmän näytöstä kuin heitä. Seurallisuuden etiketti ohjasi tässä Winteriä vaikenemaan tilanteessa, joka näyttäytyi hänelle epämieluisana.

Turussa Carl Bonuvierin teatterissa esitetyjen näytelmien vastaanotosta ja esitysten ympärille rakentuneesta sosiaalisesta performanssista on jäänyt vain vähän aikalaistodisteita, mutta mikään ei indikoi, ettekö teatterin kokemiseen ja katsomiseen olisi liitetty Turussa samoja sosiaalisia konnotaatioita kuin muualla Euroopassa. Suomeen teatteri saapui Ruotsista, joka taas oli saanut paljon vaikutteita Manner-Euroopasta, etenkin Ranskasta.²⁷⁴ Iso vaikutus Turulle oli myös venäläisillä upseereilla, jotka olivat tottuneet ranskalaiseen teatteriin jo Pietarissa ja Moskovassa. Venäläinen eliitti länsimaistui 1700-luvulla, eivätkä heidän tapansa ja sosiaalinen elämänsä eronneet oleellisesti ranskalaisista, preussilaisista tai ruotsalaisista vertaisistaan: venäläiseen huvielämään kuuluivat syöminen, juominen, seurustelu, tanssiminen, teatteri ja pelaaminen aivan kuten muiden eurooppalaisten eliittien.²⁷⁵ Pelkästään Pietarissa toimi 1700-luvun lopulla neljä isoa teatteria sekä useita pienempiä, jotka sijaitsivat varakkaiden yksityishenkilöiden palatseissa. Näissä teattereissa esitettiin samojen eurooppalaisten tekijöiden näytelmiä, oopperoita ja tanssiesityksiä kuin muuallakin.²⁷⁶ Venäläiset toivat mukanaan kosmopoliittiset tapansa, jotka solahtivat hyvin yhteen Turussa vallinneen ruotsalaisen perinteen kanssa. Tätä yhtenäisyyttä testattiin ja hiottiin Theater Sällskapetin ja Bonuvierin teatteriesityksissä.

Seuraelämällä ja erilaisilla esityksillä oli siis selvä keskinäinen side ja yhteys. Musiikin ja teatterin kautta Turun seurapiiri pysyi perillä eurooppalaisista muotivirtauksista ja siten osana laajempaa eliitin kulttuuria. Tunnettujen eurooppalaisten säveltäjien tai näytelmäkirjailijoiden töiden ympärille rakentunutta keskustelua oli näin mahdollista käydä niin Lontoossa, Pariisissa, Pietarissa, Tukholmassa kuin Turussakin. Yhtenäinen ohjelmisto ei toiminut pelkästään keskustelun herättäjänä, vaan samalla kulttuurituotteiden kautta levisivät myös aikakauden aatteet ja ajatusmallit, jotka ohjasivat säätyläisten elämää tiettyihin suuntiin. Esitysten kulttuurinen anti oli säätyläisille tärkeää, mutta se ei ollut ainoa

²⁷³ Winterin päiväkirja 16.8.1816.

²⁷⁴ Ks. Wolff 2018; Skuncke 1981, 81–86.

²⁷⁵ Lincoln 2001, 73–74; Raeff 1971, 111.

²⁷⁶ Lincoln 2001, 74–75.

motiivi, joka sai heidät osallistumaan näytäntöihin. Seurallisuuden näkökulmasta oli tärkeää tavata ihmisiä ja edustaa näytännöissä itseään, omaa sukuyhteisöään tai muuta sosiaalista viiteryhmiä. Konserttien ja teattereiden sosiaalinen merkitys rakentui sen ympärille, mitä tapahtui ennen esitystä, esitysten aikana ja niiden päättymisen jälkeen koko siinä tilassa, jossa esitys pidettiin.²⁷⁷

Turussa esitysten maailmalla oli selkeä poliittinen ulottuvuus, kun sen avulla luotiin suhteita venäläisen eliitin ja turkulaisten välille. Teatterit ja konsertit tarjosivat tilaisuuksia kokea ja tuntea asioita yhdessä, mikä loi samaistumisen tunnetta ja siten muovasi yhteisöllisyyttä. Näin se sitoi heterogeenistä seurapiiriä yhteen ja rakensi siltaa suomalaisten ja venäläisten välille. Musiikki ja teatteri olivat aikakauden eliittiiä yhdistävä tekijä sekä maantieteellisten ja kielellisten eroja kaventaja, kuten tanssikin. Niiden yhdistävä ilmaisu saattoi toimia tarvittavana kipinä, joka loi yhteisymmärrystä venäläisten ja keisarikunnan uusien alamaisten välille.

Yhteenvedo: Seurallisuuden sesongit

Seurallisuuden kulttuurin ympärille kietoutunut Turun seuraelämä oli 1810-luvulla vilkasta ja monipuolista. Seurapiirin jäsenet vierailivat toistensa luona ahkerasti, ja vierailuista tuli seuraelämän ydintoimintaa. Vierailut ja visiitit olivat arkisia ja toisinaan seremoniaalisia, ja niitä tehtiin Turussa päivittäin. Vierailujen ohella erityisesti miehet kokoontuivat kaupungin ravintoloissa ja sveitsiläiskonditorioissa. Tämän rutiinin ympärille seurapiiri järjesti erilaista ajanvietettä ja huvitteluita kodeissaan, Seurahuoneella sekä muissa julkisissa tiloissa. Säätyläisten kalenterit täyttyivät tanssiaisista, illallisista, konserteista, teatteriesityksistä ja hyväntekeväisyystapahtumista. Näillä juhlilla ja tapahtumilla oli voimakas sosiaalinen merkitys. Ne olivat eliitin seurallisuudelle ominaisia muotoja ja tilaisuuksia, joissa seurapiirin jäsenet kohtasivat toisensa.

Eliitin seuraelämä oli Turussa jakautunut kahteen sesonkiin: syksyyn ja kevääseen. Tanssiaiskausi käynnistyi syksyllä viimeistään lokakuun alussa ja jatkui joulun asti. Kevätkauden juhlat alkoivat tammikuun alussa ja jatkuivat toukokuulle asti. Kesällä juhla-kausiksi laantui, kun monet säätyläiset siirtyivät kartanoilleen tai sukulaistensa luokse tai matkustivat kylpylöihin seurustelemaan. Kesän aikana monet matkustivat Tukholmaan, Pietariin tai muihin suuriin eurooppalaisiin keskuksiin. Kesä ei kuitenkaan täysin keskeyttänyt huvielämää Turussa, vaan kaupungissa järjestettiin juhlia ja ravintolat jatkoivat toimintaansa. Lisäksi teatterit aloittivat toimintansa kesäkaudeksi. Syys- ja kevätkuukausien säännönmukaisuus kuitenkin väheni kesällä. Vastaava sesonkijaottelu oli voimassa myös Englannin kaupungeissa, joissa julkinen elämä kukoisti keväisin ja syksyisin teattereineen, assembléineen ja konsertteineen. Kyse ei ollut pelkästään muiden velvollisuuksien ohessa

²⁷⁷ Vrt. esim. Wolff 2015, 449–450; Helsing 2013b, 107–108.

toteutetusta seurallisuuden muodoista, vaan kaupunki saattoi erikseen toivoa ja houkutella aatelia ja varakkaita säätyläisiä viettämään talvikuukautensa siellä. Tällainen ”houkutin” saattoi olla pysyvä teatterilaitos tai muu vastaava huvittelu- ja ajanviettomahdollisuuksia tarjonnut taho.²⁷⁸

Seurallisuuden kulttuurilla oli kiinteä yhteys politiikkaan ja yhteiskunnallisten asioiden edistämiseen 1700- ja 1800-luvun Euroopassa. Turussa kaupungin eliitillä oli kenraalikuvernöörin kautta yhteys keisariin ja senaatin kautta taas Suomen asiain komiteaan Pietarissa. Turussa politiikkaa oli mahdollista puhua illallispöydissä, tanssiaisten tauoilla tai jopa tanssin aikana, pelipöydissä, kahviserviisin ääressä tai teatterin aitoissa. Seurapiiri oli luonteva paikka keskustella politiikkaan ja yhteiskuntaan liittyvistä asioista, sillä vaikutusvaltaiset ihmiset osallistuivat seuraelämän rientoihin aktiivisesti. Poliittisesti ja yhteiskunnallisesti vaikutusvaltaisten henkilöiden saattaminen yhteen syömään, juomaan ja seurustelemaan oli yksi seurapiirin ylläpitämisen motiiveista ja katalysaattoreista Turussa. Seurapiiriin kuuluneet henkilöt myös tiesivät, että Seurahuoneella, ravintoloissa ja säätyläiskodeissa vaihdettiin informaatiota ja uutisia sekä keskusteltiin ajankohtaisista poliittista ja yhteiskunnallisista aiheista.

Seuraelämä oli kaikkialla Euroopassa naisten poliittisen ja yhteiskunnallisen vaikuttamisen paikka 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. Naiset hyödynsivät olemassa olleita epävirallisia seurallisuuden tiloja, kuten seurahuoneita ja teattereita sekä rakensivat omia verkostojaan ja yhteisöjään poliittisen vaikuttamisen keinona.²⁷⁹ Vaikka suoraa evidenssiä naisten onnistuneesta poliittisesta vaikuttamistyöstä ei Turusta ole, se ei tarkoita, etteikö seurapiirin naisilla olisi ollut Turussa samankaltaisia vaikutusmahdollisuuksia kuin muualla seurapiireissä. Seurallisuuden kulttuuri mahdollisti sen, että naiset olivat mukana samoissa tilaisuuksissa, joissa miehet kohtasivat ja pohtivat yhteiskunnallisia asioita. Naiset olivat tärkeässä roolissa julkisissa tiloissa järjestetyissä juhlissa, mutta ennen kaikkea naiset kykenivät rakentamaan vaikutusvaltaansa omissa kodeissaan järjestämässään tanssiaisissa, illallisissa ja kahvitteluissa. Naisilla oli mahdollisuus vaikuttaa kutsuttaviin vieraisiin ja siten ohjata sosiaalisia kohtaamisia. Vaikutusvallan kasvattaminen vaati myös naisilta paljon sosiaalista osaamisesta ja yhteiskunnallista statusta, eikä kaikilla seurapiirin naisilla ollut yhtäläisiä edellytyksiä toimia. Poliittinen, kulttuurinen ja sosiaalinen vaikutusvalta jakaantui epätasaisesti niin naisten kuin miestenkin keskuudessa.

Turussa vallitsi eliitin parissa samanlainen seurallisuuden kulttuuri kuin muuallakin Euroopassa, jossa seuraelämä oli hauskanpidon ja sosiaalisen kanssakäymisen ohella poliittista ja yhteiskunnallisesta. Seurallisuuden kulttuuri illanviettoineen, vierailuineen ja konventioineen loi seurapiiriä ja ylläpiti sitä, kun seurapiirin mielekkyys rakentui viereän seurallisuuden kulttuurin ympärille. Tanssiaiset, teatterinäytökset ja kahvittelut olivat kaikki tämän kulttuurin rakennusaineita. Seurallisuuden kulttuurin eläväisyyttä tuki

²⁷⁸ Borsay 1989, 139–142.

²⁷⁹ Hellsing 2017; Davey 2016; Aalestad 2006, 295–296; Chalus 2005, 77–89. Ks. myös esim. Kale 2002; Tague 2002.

sesonkilähtöinen ajattelu, jossa sosiaaliset tapaamiset oli rytmitetty vuodenvuorokierroksen ympärille. Näin seurapiirien mielenkiinto pysyi yllä, kun kaikkea ei ollut saatavilla koko ajan.

TURUN SEURAPIIRI SOSIAALISENA JA KOSMOPOLIITTISENA NÄYTTÄMÖNÄ

Tämän väitöskirjan valokeilassa on ollut Turun seurapiiri, jota olen tarkastellut moniulotteisesti siihen kuuluneiden henkilöiden, heidän perustamiensa ja hyödyntämiensä tilojen sekä näiden tilojen täyttämän seurallisuuden kulttuurin näkökulmasta. Olen tutkinut ja analysoinut sitä, mikä oli Turun seurapiiri, keitä siihen kuului, minkälaisia sisäisiä rakenteita ja hierarkioita seurapiirissä oli, missä jäsenet kokoontuivat, miten usein ja miksi, ja mitä seurapiirin jäsenet tekivät, kun he kokoontuivat yhteen. Tutkimukseni keskiössä on Turun 1810-luvun seurapiiri, mutta samalla olen luonut laajemman katsauksen urbaanin eliitin seuraelämään Suomessa. Seurallisuuden kulttuuri kehittyi erityisen voimakkaasti 1810-luvun Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupunkina toimineessa Turussa, mistä se levittäytyi yhä laajemmalle suuriruhtinaskuntaan hakien uusia toimijoita, muotoja ja näyttämöitä. Siten Turun ainutlaatuinen seuraelämä tarjosi suomalaiselle eliitille mallin seurapiirin ja seurallisuuden kulttuurin ylläpitämiseksi.

Työni tavoitteena on ollut valottaa Turun seurapiirin avulla sitä, miten uusi ja urbaani sosiaalinen kulttuuri kehittyi Suomessa, ja minkälaisiin rakenteisiin se tukeutui. Oliko kyse kenties Peter Borsayta mukaillen urbaanista renessanssista vai jostain muusta? Miksi uudenlainen seurallisuus sai jalansijaa kaupungissa ja juuri Turussa? Eliitin kaupunkikulttuurin ohella työni on käsitellyt ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita, niiden tarkoituksperiä ja suhdetta kaupunkitilaan 1810-luvun Turussa. Tutkimukseni on nostanut pinnalle niitä syitä ja tapoja, jotka saivat ihmiset kohtaamaan toisensa ja rakentamaan näiden kohtaa-
misten ympärille elävän, julkisen ja laajan, mutta samalla myös tiiviin seurallisuuden kulttuurin. Samalla se on piirtänyt kuvan aktiivisesta ja monipuolisesta seurapiiristä, jolla oli huomattavaa yhteiskunnallista relevanssia.

Turussa seurapiiri oli olemassa jo Ruotsin ajan viimeisinä vuosikymmeninä, kun kaupungin seuraelämää hallitsivat hovioikeuden tuomarit, akatemian professorit ja varakkaat kauppiat puolisoineen ja jälkikasvuineen. Seurallisuuden näkökulmasta erityinen kukoistuskauti osui 1810-luvulle, jolloin Venäjän alaisuuteen siirtymisen myötä Suomessa tapahtuneet muutokset loivat Turkuun poikkeuksellisen yhteiskunnallisen ja sosiaalisen eliittirakenteen. Kaupungin aikaisempaa seurapiiriä laajensivat ja rikastuttivat suuriruhtinaskunnan uudet poliittiset toimijat ja virkamiehet sekä venäläiset upseerit, joita muutti Turkuun 1808–1809 tapahtuneen geopolittisen käänteen myötä. Siten seurapiiri laajeni sekä määrällisesti että sosiaalisesti.

Tämän muutoksen sekä siihen kytkeytyneiden seuraelämän uudistusten myötä Turun seurapiiristä tuli säätyläisille uudenlainen kohtaamispaikka, jonka ympärille seuraelämä monine eri muotoineen järjestyi. Seurapiirin sosiaalinen rakenne koostui kolmesta toisiaan tukevasta ja osin limittäisestä kehästä, jossa säätyläisen paikan määritti niin sosiaalinen status ja asema yhteisössä kuin oma aktiivisuus seuraelämässä ja sen kehittämisessä. Näiden kehien sisällä ja osin limittäin oli useampia ryhmiä ja pienempiä yhteisöjä, jotka olivat yleensä muodostuneet seurapiiriin liittymättömistä syistä. Tästä huolimatta ne elivät vahvasti seurapiirissä ja seurapiiristä. Monimuotoisuus kertoo myös siitä, että Turun seurapiiri oli tosiasiaa useiden piirien yhteenliittymä. Näille tahoille seurallisuus ei ollut vain arkipäivän elämän lisä, vaan sosiaalisen olemassaolon ja yhteisöllisyyden perusta. Kyse oli nimenomaan urbaanista ilmiöstä, joka sai uudenlaiset mittasuhteet 1800-luvulla, ja jonka päälle vuosisataa leimannut julkinen, porvarillinen sosiaalinen seurustelukulttuuri alkoi rakentua.

Seurapiirin tärkein ominaisuus oli sen luonne sosiaalisena yhteisönä. Turun seurapiiri oli luonteeltaan elävä kokonaisuus ja yhteisö, jonka laidoilla oli jatkuvaa liikettä. Sen jäsenet olivat keskenään lähtökohtaisen tasa-arvoisia suhteessa palkollisiin, sotamiehiin, merimiehiin, käsityöläiskisälleihin ja alempaan porvaristoon, mutta seurapiirin sisällä oli hierarkioita ja eritasoisia valtasuhteita. Seurapiirin sisällä toimi oma eliittinsä, johon kuuluivat ne, joilla oli eniten valtaa ja sosiaalisia, kulttuurisia ja taloudellisia resursseja, yhteiskunnallista arvostusta sekä näiden yhteisesti luomaa statusta. Hierarkkisten rakenteiden ohella ja osin niistä johtuen seurapiirit koostuivat erilaisista sisäisistä, rinnasteisista, limittäisistä tai selkeästi erottuvista piireistä. Näin Turun seurapiiri oli samalla myös seurapiirit, sillä sen tilkkutäkkimäisessä muodossa oli yhtäaikaista ja päällekkäistä toimintaa.

Näissä eri piireissä liikkuvat niin miehet kuin naisetkin. Monessa aikaisemmassa tutkimuksessa on seuraelämän osalta keskitytty lähinnä miesten toimijuuteen ja naiset on nähty joko äänettöminä ja passiivisina osallisina tai joissain tapauksissa myös muusina. Tämä tutkimus kuitenkin osoittaa, että Turun seurapiirissä naisten rooli oli huomattava siinä missä miestenkin. Naiset eivät vain osallistuneet tanssiaisiin ja illallisille seuralaisina, vaan heillä oli tärkeä rooli tapahtumien mahdollistajina ja järjestäjinä. Erityisesti kodit olivat seuraelämän paikkoja, joita naiset hallitsivat ja johtivat. Suuri osa seurapiirien kokoontumisista ja juhlista tapahtui juuri niissä. Naisten tehtävänä oli juhlien emännöinti, mikä tarkoitti vastuuta juhlien tarjoiluista ja organisoinnista sekä kutsuttavista henkilöistä. Ennen kaikkea seuraelämä tarjosi naisille mahdollisuuden kontrolliin ja sitä kautta vallankäyttöön.

Näin naiset myös osallistuivat julkisen ja puolijulkisen seurallisuuden toteuttamiseen ja mahdollistamiseen. Kodit eivät luonnollisesti olleet ainoita paikkoja, joissa naisten osallisuus oli mahdollista. Konsertit, tanssisalit, teatterit ja konditoriat olivat yhtä lailla osa naisten julkista piiriä.

Turun seurapiirillä oli suuri merkitys myös autonomian ajan Suomen ensimmäisten vuosien aikana tapahtuneelle suhteiden luomiselle suomalaisten ja venäläisten välillä. Turku oli yhdessä Pietarin kanssa Suomen valtapoliittinen keskus, jossa luotiin suhteita venäläisiin ja jossa molemmat osapuolet saivat mahdollisuuden tutustua toisiinsa muutenkin kuin virallisissa kokouksissa tai vastaanotoilla. Suhteiden luominen oli osa venäläisten Suomeen kohdistamaa rauhoittamispolitiikkaa, jossa eliitin jäseniä pyrittiin yhteistyöhön uuden valtioyhteyden eteen. Samalla suomalaiset saivat keinon tutustua venäläisiin valtaapitäviin, missä auttoi eliittejä yhdistänyt kosmopoliittinen seurallisuus. Hyvät sosiaaliset suhteet ja itsensä tunnetuksi tekeminen edistivät uran rakentamisesta sekä etujen ja huomionosoitusten saavuttamisesta. Toimivista sosiaalisista ja poliittisista suhteista oli hyötyä sekä suomalaiselle että venäläiselle eliitille. Nämä kaikki olivat eduksi, kun suuriruhtinaskunnan hallintoa ryhdyttiin organisoimaan, ja maasta tahdottiin rakentaa toimiva kokonaisuus osana Venäjän imperiumia.

Seurapiiri sisälsi 1810-luvun Turussa voimakkaan ajatuksen avoimuudesta. Seurapiiriin piti olla mahdollista tulla sen ulkopuolelta ja sen tuli uusiutua sisäisesti. Ennen kaikkea seurapiirissä järjestettyjen tilaisuuksien ja tapahtumien tuli olla avoinna siihen kuuluneille henkilöille. Seuraelämä ei siten voinut olla staattista toimintaa, jossa samat ihmiset vuodesta toiseen osallistuivat toinen toisillensa järjestettyihin juhliin. Seurapiiri oli kyllä eksklusiivinen suhteessa sen ulkopuolella olleisiin ihmisiin, mutta seurapiirin kuuluneilla ihmisillä tuli olla tietty yhteisesti hyväksytty mahdollisuus osallistua yhteisiin juhliin. Tämä ajatus sisältyi niin koteihin tehtyihin vierailuihin ja visiitteihin, teatteri- ja konserttikäynteihin, ravintolailtoihin kuin tanssiaisiin ja naamiaisiin. Seurapiiri oli julkinen siihen osallistuneille ihmisille, mutta myös suhteessa muihin kaupunkilaisiin.

Seurapiiri muodostui analyysini mukaan yksilöistä ja perhekunnista, mutta se ei ollut riippuvainen yhdestäkään yksilöstä. Se oli siten autonominen ja omalakinen, vaikka seurapiiriin kuuluneet jäsenet ja heidän toimintansa loivat ja mahdollistivat seurapiirin olemassolon ja kukoistuksen. Seurapiiri oli vahva sosiaalinen kudelma, joka kesti jopa sen keskeisten henkilöiden poismuuton, kuten tapahtui esimerkiksi vuonna 1819 Steinheilin pariskunnan ja monen johtavan yhteiskunnallisen toimijan siirryttyä Turusta Helsinkiin. Seurapiiri luonnollisesti muuttui tästä, mutta ei niin radikaalisti kuin saattaisi olettaa.

Syy seurapiirin autonomiseen olemukseen oli ennen kaikkea seurallisuuden kulttuurissa. Siitä muodostui liima, joka yhdisti seurapiirit yhdeksi isoksi piiriksi ja antoi välineet eliitille harjoittaa paikallisesti ja kosmopoliittisesti ylirajaista seuraelämää. Seurallisuus yhdisti eliittiä, kun koko yhteisö tiesi miten, missä ja miksi toimia. Seuraelämän käytäntöjen ja tapojen ohella seurallisuus tarjosi myös ihanteita, joiden ympärille omaa identiteettiä oli mahdollista sommitella. Seurallisuus ja siihen kytkeytynyt kohteliaisuuden kulttuuri tarjosivat eliitille olemuksen, johon kasvettiin lapsina, ja jolla saattoi erottautua muista.

Seurallisuus ja kohteliaisuus ympäröivät eliittiä ja olivat vahvasti osa itsetietoisuutta, eikä suinkaan vain viitta, jonka saattoi pukea päälle ja pois tarpeen mukaan.

Tutkimus on osoittanut, että ihannetasolla seurapiirit ja seurallisuuden kulttuuri kavensivat säätyjen välisiä hierarkioita, mutta todellisuudessa rajat aatelin ja porvariston välillä sekä niiden sisällä piirtyivät edelleen selkeinä. Seuraelämä kyllä tarjosi tasavertaisia mahdollisuuksia, mutta tasa-arvoisiksi paikoiksi ne eivät koskaan osoittautuneet.¹ Näin näyttäisi olleen asianlaita myös 1810-luvun alussa. Turun seurapiiri kyllä yhdisti eliittiä aivan uudella tavalla ja synnytti kohtaamisia, jotka eivät olisi ilman rajat ylittävää seurallisuuden ihannetta olleet mahdollisia, mutta rajat pysyivät näkyvinä myös Turussa. Isoissa tapahtumissa, kuten assembléissa, seurapiiri kokoontui laajasti yhteen, mutta sielläkin hierarkiat olivat näkyvillä. Suunta kohti yhteisöllisempää ja yhtenäisempää eliittiä oli Turussa kuitenkin näkyvissä, kun seurallisuuden kulttuuri levittyi yhä vahvemmin julkisen seurustelun mahdollistaneisiin tiloihin.

Turun seurapiiriä voi tarkastella juuri julkisena tilana ja sfäärinä, jossa eliitin jäsenet toimivat, ja jossa seurallisuuden ilmiöt muoivasivat heidän elämänsä. Julkisen siitä teki ennen kaikkea yhteisön tietoisuus itsestään ja jäsentensä toimista sekä yhteisön näkyminen ja kuuluminen kaupunkitilassa, jossa asui eliittien ohella runsaasti muita ihmisiä. Seurapiirin julkisuutta lisäsivät seurallisuuden kulttuuria varten luodut rakennukset, joiden läsnäolo kaupungissa oli vahvasti fyysinen. Pelkästään eliitin huvittelua varten perustetun Seurahuoneen tarkoitus tuskin jäi keltään kaupunkilaiselta tiedostamatta. Näiden ohella seurapiiri itsessään oli julkinen sfääri, jonka julkisuus muodostui sen jäsenilleen luomasta avoimuuden ilmapiiristä. Seurapiiri oli rajattu suhteessa muihin kaupunkilaisiin, mutta jäsenilleen sen toiminta oli julkista ja vain hyvin harva asia oli yksityisyyden verhoamaa.

Yhteiskunnallisesti ja eliittikulttuurin omasta näkökulmasta katsottuna 1810-luvulla otettiin ensimmäisiä askeleita kohti porvarillista sosiaalista järjestystä. Paradoksaalisesti seurallisuus synnytti uudenlaista julkisuutta ja eliitin sulkeutumista muulta kaupunkiyhteisöltä. Eliitin uudet seurallisuuden paikat – etenkin Seurahuone, Bonuvierin teatteri ja ravintolat – olivat keskeisessä asemassa uudenlaisen julkisen seurallisuuden kulttuurin juurruttamisessa Turkuun ja sitä kautta laajemmin Suomeen. Näiden tilojen rakentamisella oli kauaskantoisia vaikutuksia seurapiirien kehittymiselle ja eliitin uudelleenmäärittelylle. Tilat olivat seurapiirin keino erottautua kaupunkiympäristössä omaksi yhteisökseen myös fyysisesti ja siten luoda sosiaalista eroa muihin. Ne olivat periaatteessa avoimia kaikille, vaikka eivät olleet sitä käytännössä. Sosiaalinen eksklusio ja seuraelämän kalleus rajasivat osallistumista, sillä kaikilla ei ollut henkisiä tai taloudellisia resursseja ylittää sitä kynnystä, jonka takana seurapiirit olivat. Kyse ei ollut pelkästään tiloista, vaan myös niissä toteutetun toiminnan muodoista ja vakiintumisesta osaksi seurapiirin arkea.

Uudet rakennukset lisäsivät 1810-luvulla Turun julkista seurallisuuden tilaa, mutta samalla ne osaltaan vahvistivat erottautumista suhteessa seurapiiriin kuulumattomiin

¹ Lilti 2015, 77–80; Greig 2013; 231–233.

kaupunkilaisiin. Tilat olivat eksklusiivisia lähtökohdiltaan ja niissä syntyi sellaista seuralisuuden kulttuuria, joka entisestään loi rajoja eliitin ja eliitin ulkopuolisen väestön välille. Suuntaus ei ollut yhtäkkinen eikä nopea, mutta sen merkit olivat nähtävissä 1810-luvun Turussa. Eliitti erottautui seurapiirin kautta ja seurallisuuden avulla. Tanssiaiset, naamiaiset ja isot yksittäiset kaupunkijuhlat järjestettiin Seurahuoneella, joka oli seurapiirin itse itselleen rakennuttama. Ravintoloista osa valikoitui seurapiirin paikoiksi ja sveitsiläiskonditoriat täydensivät tätä kodin ulkopuolisten ateriointitilojen valikoimaa. Käsityöläisille, kaupunkilaisrahvaalle ja alemmille porvareille oli omat paikkansa, joissa käydä. Teatterissa lähtökohta oli yhtenäisempi, mutta sielläkin tilat olivat jakautuneet eliitin ja muun kaupunkilaisväestön välillä. Urbaani seurapiiri toimi katalysaattorina tälle uudistukselle, mutta samalla seurapiirit olivat myös muutoksen kohde.

Seurallisuuden toteuttamiselle pystytettyjen tilojen lisäksi seurapiirin julkinen ja puolijulkinen luonne koski myös säätyläiskoteja, jotka olivat keskeisiä seuraelämän näyttämöitä. Eliitin jäsenet kutsuivat ystäviään, tuttaviaan, kollegoitaan ja tärkeitä seurapiiri vaikuttajia koteihinsa illastamaan ja tanssimaan. Juhlat, jotka saattoivat kestää myöhään yöhön asti, täyttivät seurapiirin jäsenten kalenterit. Tapahtumia saattoi olla jopa useampia samana päivänä, mikä kertoo seurapiirin hajaantumisesta pienempiin piireihin ja ryhmittymiin. Säätyläiskodeissa pidettiin sekä kutsuvieraisiin rajoittuneita illanistujaisia että spontaanisti muodostuneita juhlia, joihin oli avoimempi sisäänpääsy. Eliitin kotien valjastaminen julkiseen juhlaikäyttöön ei tapahtunut pelkästään iltaisin, vaan säätyläisten asuinrakennukset palvelivat vierailijoita ja satunnaisia kävijöitä myös päivisin.

Säätyläiskoteihin liittyi myös eliitin voimakas tarve kasvattaa statusta ja näyttää muille hyvän maun hallintaa. Monet kodit sisustettiin ja varusteltiin uusimman muodin mukaisilla huonekaluilla, astioilla ja sisustusesineillä. Eliitin materiaalisen omaisuuden oli selvät käyttötarkoitukset, mutta samalla materiaalsen kulttuurin ja kuluttamisen avulla oli tarkoitus näyttää muille oma sosiaalinen asema, menestys ja hyvä maku. Tähän liittyivät myös monipuoliset ja usein yltykyläiset illallis- ja juomatarjoilut ja yleinen kestitsemisen kulttuuri. Toisinaan eliitin sisällä koettiin nautintojen menneen liiallisuuksiin, mikä synnytti myös Turussa vastustusta ylettömälle kuluttamiselle. Kaikki seurapiiriin kuuluneet jäsenet eivät luonnollisestikaan kyenneet koreilemaan kodin sisustuksella ja aterioiden laadulla, vaan joillekin heistä jäi yleisön rooli. Toisaalta näilläkin henkilöillä oli mahdollisuus kasvattaa omaa sosiaalista arvostustaan seurallisuuden keinoin. Sosiaaliset taidot, kuten hyvä käytös, keskustelu ja sivistyksellinen tietotaito sekä esimerkiksi tanssitaidot, olivat kaikki sellaista osaamista, joilla oli mahdollista parantaa omaa asemaansa seurapiireissä.

Säätyläiskotien suunnittelussa seurallisuuden vaatimukset oli otettu huomioon. Vieraiden vastaanottoa ja heidän kanssaan seurustelua varten olivat erilliset huoneet, mikä yhdessä aktiivisen vierailukulttuurin kanssa teki asunnoista puolijulkisia tai julkisia tiloja. Erillisten kutsujuhlien ohella kodit mahdollistivat arjen kohtaamiset, jotka olivat tärkeitä sosiaalisen verkostoitumisen, tiedonvaihdon ja ajanvieton paikkoja. Eliitin jäsenet tapasivat toisiaan kävelyillä, puodeissa, jumalanpalveluksissa, Seurahuoneen tanssiaisissa, konserteissa ja muissa julkisissa tiloissa, mutta kodille rinnasteisia rauhallisia, naisille ja miehille

sopivia arkisen keskustelun ja tiedonvaihdon mahdollistaneita tiloja ei kaupungissa juuri ollut. Ravintolat ja kahvilat olivat ensisijaisesti miesten seurallisuuden tiloja, samoin kuin virastot ja erilaiset instituutiot, vaikka naiset niihin puolisoidensa, veljiensä ja isiensä kautta kuuluivatkin. Tästä syystä juuri koti muodostui niin keskeiseksi seurallisuuden tilaksi. Siellä säätyläisnaiset kykenivät ottamaan yksin vastaan ystäviään ja tuttaviaan ja tarjoamaan viihtyisän tilan tarjoiluineen niin miehille kuin naisille. Vierailut ja visiitit koskivat koko seurapiiriä, sillä seurallisuuden kulttuuri ikään kuin ajoi eliitin kaupungin julkisiin ja puolijulkisiin tiloihin seurustelemaan ja nauttimaan sielun ja ruumiin ravinnosta.

Uudenlaiset urbaanit tilat tekivät näkyväksi eliitin seuraelämän 1800-luvun alun kaupunkiympäristössä. Siten ne loivat asetelman, jossa elivät rinnakkain ja osin vastakkain seurapiiri ja muu kaupunkiyhteisö, ei-seurapiiri. Rakennukset olivat isoja ja näyttäviä paikkoja kaupunkitilassa, jossa julkinen ja puolijulkisen seuraelämä erottui entistä näkyvämmiin. Seurapiiri näkyi ja kuului kaupungissa, eikä vähiten uusien seurallisuuden paikkojen kuten Seurahuoneen kautta. Seurallisuuden tilat korostivat eriarvoistuvaa yhteiskuntaa kaupungissa ja heijastelivat omalta osaltaan eliitin tarvetta näyttäytymisen ohella myös sulkeutua sosiaalisesti ja kulttuurisesti. Seurapiiri oli tämän kehityksen yksi mahdollistaja synnyttämällä tiloja, jotka oli varattu julkisesta tai puolijulkisesta luonteestaan huolimatta vain harvoille. Samalla kyseiset tilat myös tasapäistivät ja kasvattivat eliittiä luoden pohjaa uudenaikaiselle porvarilliselle sivistyneistölle. Seurahuone oli tässä keskeisin paikka tanssisaleineen, klubeineen ja ravintolakabinetteineen, mutta myös teatterit, konditoriat ja eliitin kodit olivat mukana luomassa muutosta kaupunkitilassa ja -yhteisössä. Näin eliitin seurallisuuden myötä kaupungeista kehittyi hiljalleen 1800- ja 1900-luvun aikana sosiaalisen elämän keskuksia myös muille kuin seurapiireille, kun teattereiden, kahviloiden ja konserttien kaltaiset seurallisuuden paikat tavoittivat yhä uusia yleisöjä.

Uudenlaiset tilat tukivat myös kapitalistisen ajattelun voimistumista eliitin keskuudessa. Seurallisuus kaupallistui Turussa 1800-luvun alussa, kun seuraelämää harjoitettiin yhä useammin paikoissa, joita ohjasivat liiketaloudelliset tavoitteet. Tähän seuraelämän rooliin kapitalistisen yhteiskunnan kehityksessä on tutkimuksessa kiinnitetty vielä vähän huomiota muuten kuin kuluttamisen historian osalta. Seuraelämän tilat olivat kuitenkin synnyttämässä tarvetta kuluttamiselle ja toisaalta myös edesauttamassa kapitalististen omistusmuotojen kehittymistä. Turun seurahuone oli Suomen yksi ensimmäisistä osakeyhtiöistä ja menestyksen innoittamana mallia sovellettiin pian moniin muihinkin seuraelämän tiloihin. Turussa Bonuvierin teatteri oli vielä yksityisomisteinen, mutta sitä 1830-luvulla seurannut teatterilaitos sen sijaan oli jo osakeyhtiömuotoinen. Mitä enemmän seurallisuuden kulttuuria tuotettiin yrittäjä- ja yhtiövetoisesti, sitä julkisempia piirteitä se sai.

Seurapiirissä oli kyse siis myös julkisen seurallisuuden ilmiöstä. Turkuun syntyi uudenlaista julkisuuden piiriä erityisesti tilallisesti, kun kaupunkiin rakennettiin uusia seurallisuuden paikkoja. Julkisen seurallisuuden ensimmäinen vaihe käynnistyi Turussa 1700-luvun lopulla ja henkilöityi erityisesti Turun akatemiaan ja sen professoreihin. 1810-luvulla alkoi toinen vaihe, kun kaupungin sosiaalinen asetelma muuttui pääkaupunkiaseman myötä. Suhteessa aikaisempaan uutta olivat kaupalliset toimijat ja seurapiiri,

joka käsitti laaja-alaisesti kaupungin säätyläisiä. Akatemian sijaan seurallisuuden edistäjinä olivat kaupunkiin muuttanut aateli ja venäläiset upseerit puolisoineen, suuriruhtinaskunnan virkamiehet sekä vauras porvaristo. Akatemian professorit olivat mukana, mutta eivät samalla tavalla keskiössä kuin Aurora-seuran tai Turun Soitannollisen Seuran alkuvuosina.

Julkisuuden piirin kehittymiseen liittyen tutkimukseni heijastelee niitä huomioita, joita Brian Cowan ja Antoine Lilti ovat tehneet valtion ja hovin suhteesta julkisuuden piiriin syntyyn. He ovat molemmat todenneet, että hovilla ja siten valtiolla oli vähintäänkin välillinen rooli julkisuuden piiriin muodostumisessa 1600-luvun Englannissa ja 1700-luvun Ranskassa. Näiden piirien synty ja kehitys ei siis ollut yksin porvarillinen, kuten Jürgen Habermas on esittänyt.² Valtiolla oli välillinen rooli myös Suomessa, joskin eri tavalla kuin edellisissä esimerkeissä. Turussa valtio toimi seurallisuuden ja julkisuuden piiriin herättäjänä kahdella tapaa. Ensinnäkin keisarikunta vaikutti uudenlaisen seurapiiriin syntymiseen tehdessään Turusta pääkaupungin ja perustaessaan sinne suuriruhtinaskunnan poliittisen järjestelmän uudet instituutiot. Toinen tapa oli välillinen, kun sekä Turussa vaikuttanut venäläinen upseerikunta että valtion viroissa palvelleet virkamiehet henkilökohtaisilla päätöksillään kehittivät kaupungin seuraelämää ja sen puitteita. Joillain toimijoilla oli myös valtion rahoittama edustusbudjetti, jolla saattoi rikastuttaa seuraelämää.

Suomen suuriruhtinaskunnan kehityksen kannalta huomiota kannattaa kiinnittää hallinnollisten muutosten, poliittisten päätösten ja valtiollisen rakenteiden ohella yhteiskunnan epävirallisempiin ja usein näkymättömämpiin piirteisiin. Seurapiirillä oli tärkeä rooli uudenlaisen suuriruhtinaskunnan rakentamisessa ja elintärkeiden sosiaalisten suhteiden luomisessa. Kyse ei ole nähdäkseni kuitenkaan yksin seuraelämän ja seurapiiriin kaltaisten yhteisöllisten rakenteiden erityisyydestä, vaan siitä, että yhteiskunnan sosiaalista ja poliittista kehitystä tapahtui myös epävirallisissa yhteyksissä. Tanssiaiset, illalliset ja teatteri-illat olivat tärkeitä itsessään, mutta myös niiden mahdollistamat puitteet sosiaalisille kohtaamisille edistivät hallinnollisia muutoksia, poliittisia päätöksiä ja valtiollisten rakenteiden kehittymistä. Siksi historian tutkimukselle on hyödyllistä kiinnittää huomiota sosiaali- ja kulttuurihistoriallisiin näkökulmiin myös yhteiskunnallisissa kysymyksenasetteluissa.

Tässä työssä on käsitelty laaja-alaisesti Turun seurapiiriin toimijoita, rakennetta, tiloja ja arkea 1810-luvulla. Keskiössä on ollut keskikokoisen eurooppalaisen kaupungin rajattu toimijajoukko, jonka elämää on tarkasteltu lyhyen aikaperspektiivin puitteissa. Seurapiiri ei kuitenkaan ole pelkästään turkulainen ilmiö, vaan Turku, sen asukkaat ja 1810-luku ovat tutkimuskohteen ohella esimerkki siitä, miten seurapiiriä käsitteenä ja tutkimuskohteena voi analysoida. Vaikka seurapiirissä on kysymys tutkimuskohteesta, on se samalla myös analyttinen käsite, joka on metodologisesti monistettavissa toiseen paikkaan, toisiin piireihin ja toiseen aikaan. Siten seurapiiriin voi käsitteellisenä ilmiönä ulottaa hyvin vaikkapa 1770-luvun lopun Tukholman eliitin, Uudenkaarlepyyn 1830-luvun seuraelämän tai Helsingin 1800-luvun lopun porvarillisten piirien rakenteiden ja toimintamuotojen tutkimiseen.

² Lilti 2015, 7–8, 23–25, 81–90, 211–219; Cowan 2005, 191–224. Huomio perustuu Brian Cowan artikkelissaan esille nostamaan havaintoon valtion ja seurapiiriin suhteesta. Cowan 2012, 258–261.

Seurapiiri on hedelmällinen käsite, kun halutaan ymmärtää yhteiskunnallisen tai paikallisen eliitin toimintaa ja seuraelämän merkitystä kyseisen valitun eliitin sosiaalisten verkostojen muodostumiselle. Samalla seurapiiri auttaa kaupungin tilallisen ympäristön kehityksen hahmottamisessa. Hyödyntämällä seurallisuuden käsitettä päästään kiinni esimerkiksi aikakauden tapakulttuurin syvyksiin, sikäli kun lähdeaineistot antavat sille myöden. Näitä puolia analysoitaessa on tärkeää huomioida se, ettei seurallisuus ei ollut eliitille vaihtoehto, vaan elimellinen osa elämää. Eliitin jäsenet olivat kasvaneet sisään seurallisuuden ihanteisiin, jotka kokonaisuutena olivat läsnä heidän arjessaan joka päivä. Edes seuraelämä ei ollut heille useinkaan vaihtoehto, vaikka kaikki kaupungin säätyläiset eivät siihen osallistuneetkaan. Seuraelämä tarjosi huvittelun ohella tärkeitä ulottuvuuksia, joiden sivuuttaminen olisi tarkoittanut myös yhteiskunnallisessa elämässä syrjäytymistä.

Seurallisuuden kulttuuri oli siten merkittävästi rakentamassa ja muokkaamassa eliitin itsetietoisuutta ja identiteettiä. Seuraelämä ja sen luoma yhteisöllisyys teki eliitin tietoiseksi itsestään. Voimistunut omakuva loi eroa muihin yhteiskunnallisiin ryhmiin ja yhtenäisti eliittiä yhä eriytyneemmäksi joukoksi. Eliitti oli toki keskenään eripurainen ja heterogeeninen niin kuin mikä tahansa isompi piiri ihmisiä, mutta samalla myös tietoinen omasta asemastaan yhteiskunnassa. Eliittiaseman korostuminen toi mukanaan myös yhteiskunnallista vastuuta, kuten piispa Tengströmin organisoimasta seurapiirejä koskevasta sopimuksesta ja sen vastuuta korostavista muotoiluista voi päätellä. Seurapiiri ei ollut itsessään yhteiskunnallinen toimija, mutta se tarjosi keskustelun, seurustelun ja jatkuvien yhteisten illanviettojen kautta paikan, jossa pohdiskella ja edistää asioita. Samalla julkinen seurallisuus teki eliitin uudella tapaa näkyväksi ja voimisti sen itsetietoisuutta.

Tutkimukseni osoittaa näin seurapiirin käsitteen ja seurapiirin näkökulman hyödyllisyyden tutkittaessa menneisyyden eliitin ihmisten välisiä sosiaalisen kanssakäymisen muotoja ja ihmisten välisiä sosiaalisia suhteita. Seurapiirin toimintaa tarkastelemalla löydämme vastauksia kysymyksiin siitä, miten ihmiset kohtasivat toisensa kaupungissa ja minkälaisia muotoja nämä kohtaamiset ja seurustelutilanteet saivat. Seurapiirin avulla voidaan myös ymmärtää aikakauden poliittista ilmapiiriä ja vaikuttamista, ja ylipäänsä sosiaalisia suhteita hyödyn näkökulmasta. Tutkimukseni ei ole vain esitys eliitin ihmisten vapaa-ajasta ja huvittelusta, vaan heidän elämänpiiristään, seurapiiristä, jonka merkitys oli sosiaalisesti, poliittisesti ja kulttuurisesti erityinen.

Tässä teoksessa seurapiiriä on ilmiönä tutkittu ensimmäistä kertaa näin laajasti Suomen historian kontekstissa. Kansainvälisessä tutkimuksessa seurapiiriä on käsitelty useammassa, etenkin eurooppalaista 1700-luvun eliittiä ja eliitin seurallisuutta koskevassa tutkimuksessa. Tutkijat ovat hyödyntäneet seurapiiriä merkitseviä käsitteitä, kuten *polite society*, *beau monde* ja *société* määritelläkseen tutkimuksen kohteena ollutta yhteisöä. Tähän liittyen väitöskirjani osoittaa, että kansainvälisestä tutkimuksesta lainattua eliitin kulttuurihistoriaa koskevaa käsitteistöä voidaan hyödyntää myös Suomen historiaa koskevassa tutkimuksessa. Seurapiiri, kuten myös eliitin ja seurallisuudenkin käsitteet, vaatii tapauskohtaisen määrittelyn ja paikallisen kontekstoinnin toimiakseen. Paikallisen ilmiön ohella Turun seurapiiriä on kuitenkin tärkeää lähestyä myös kosmopoliittisena yhteisönä, joka ei ollut poikkeus

Euroopan urbaanin eliitin joukossa. Turun seurapiiri vastasi tavoiltaan ja ennen kaikkea kulttuuriltaan eurooppalaisia suurten kaupunkien eliittipiirejä. Turun kosmopoliittiset seurapiirit tanssivat samoja tansseja, kuuntelivat samoja sävellyksiä ja katselivat samoja teatterinäytelmiä kuin *polite society* Englannissa, *monde* Ranskassa ja *societet* Ruotsissa.

Tämä kansainvälinen vertailu on tärkeää, kun pyritään ymmärtämään eliittien toimintaa ja mentaliteetteja 1800-luvun porvarillistuvassa yhteiskunnassa. Laajentamalla perspektiiviä Suomen suuriruhtinaskunnan rajojen ulkopuolelle ymmärrämme, että suomalaisen seuraelämä oli tiiviisti sidoksissa eurooppalaisen eliitin tapakulttuuriin. Vaikutteet ja seurapiirin muoti-innostukset tulivat ensisijassa Tukholmasta ja Pietarista, jonne ne olivat levinneet etenkin Englannista, Ranskasta, Preussista ja Itävallasta. Turku ja sen seurapiiri olivat tämän rajat ylittäneen kosmopoliittisen seurallisuuden pohjoisin keskus Euroopassa, jonka omaksumat seurallisuudet ihanteet ja kulttuuriset muodot olivat samoja kuin muualla maailmassa. Se teki myös Turun seurapiiristä kiinnostavan 1810-luvun säätyläisille. Kosmopoliittisen seurallisuuden kulttuurin ylläpitämä seuraelämä tarjosi eliitille näyttämön, jolla oli mahdollista rakentaa yhteisöllisyyttä ja identiteettiä suhteessa muihin. Se näyttämö oli Turun seurapiiri.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

- De la Chapelle-suvun arkisto
  - A. F. R. de la Chapellen aineisto
- Henkikirjat
  - Turun ja Porin läänin henkikirjat
- Kansliatoimituskunnan arkisto
  - He Passeja ja matkustajaliikennettä koskevat asiakirjat
- Kenraalikuvernöörinkanslian arkisto
  - Ha Yleiset sisällön mukaan järjestetyt asiakirjat
  - Hb Kenraalikuvernööri Zakrevskille laaditut asiakirjat
- Mannerheimien sukuarkisto
  - C. E. Mannerheimin kirjekoelma
- Samuel Möllerin arkisto
  - B:2 Kirjeet Eva Möllerille
  - B:3 Kirjeet Erik Crohnsille
- Riilahden kokoelma
  - Riilahden kokoelma I
    - Saapuneet kirjeet (1812–1838)
- Suomen palovakuutuskonttorin arkisto
  - Ha Vuoden 1816 vakuutusasiakirjat
  - Hc Vuoden 1818 vakuutusasiakirjat
  - Hd Vuoden 1819 vakuutusasiakirjat
- Tilastollisen päätoimiston tilastoarkisto
  - K01A Väkilukutaulut
- J. P. Winterin arkisto
  - Päiväkirja 1812–1819
  - Kirjeenvaihto

Kansallisarkisto, Turku (KA Turku)

- Adolf Lindmanin arkisto
  - Fennica 5
- A. J. Winterin arkisto
  - G:3 Tilit
- Kaarinan seurakunnan arkisto
  - I Ca Syntyneiden ja kastettujen luettelot
- Suomen Piipliaseuran arkisto
  - Pöytäkirjat
- Topographica T Turku
  - Societeets-bolag
- Turun hovioikeuden arkisto
  - Aatelin perukirjat
- Turun tuomiokirkkoseurakunnan arkisto
  - Kastettujen luettelot

Kansalliskirjasto (KK)

- Käsikirjoituskokoelmat
  - Coll. 343 Fredrik Wilhelm Pippingin kokoelma
  - 1972:14 Förteckning på Carl Fredrik Alcenii Sup-Bröder
  - AKA:32, Turun Akatemian asiakirjoja

Kansallismuseo

- Historialliset kokoelmat

Svenska Litteratursällskapets arkiv (SLSA)

- SLSA 59 Brev till Erik Crohns

Turun kaupunginarkisto (TKA)

- Turun Seurahuoneyhtiön arkisto
- Turun Maistraatin arkisto
  - Pöytäkirjat
  - Katselmusasiakirjat
  - Huutokauppatoimen pöytäkirjat

Turun Museokeskus (TMK)

- Museoarkisto
  - Teattereihin liittyvä materiaali
  - Käyntikorttikokoelma
- Esinekokoelmat

Turun yliopiston kirjasto

- Sjögrenin päiväkirja 1813–1819, puhtaaksikirjoitettu kopio

Åbo Akademis bibliotek (ÅAB)

- Handskriftsamling (HS)
  - Finska Hushållningssällskapets arkiv
  - Lofsdal Gärd
  - Perno-Samlingen
    - Perno-samlingen I
    - Samlingen Schultén af

SANOMALEHDET

<i>Concordia</i>	1873
<i>Finska Allmänna Tidning</i>	1820
<i>Hufvudstadsbladet</i>	1899
<i>Posttidningar</i>	1810
<i>Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo</i>	1783
<i>Åbo Allmänna Tidning</i>	1810–1819
<i>Åbo Tidning</i>	1801–1809
<i>Åbo Tidningar</i>	1824

PAINETUT LÄHTEET

Blagdon, Francis William, *Paris as it was and as it is: or, A sketch of the French capital, illustrative of the effects of the revolution, with respect to sciences, literature, arts, religion, education, manners, and amusements; comprising also a correct account of the most remarkable national establishments and public buildings.* London 1803.

Davydov, Denis, Kulnevin muisto Suomessa. *Kesäyön lumoa kohti. Venäläisiä matkakuvauksia 1800-luvun alun Suomesta.* Tatjana Tihmeneva (toim.). Suomentanut Erkki Peuranen. Enostone, Turku 2001.

Finlands statscalender för året 1811. Academie i Åbo, 1811.

Finlands statscalender för året 1818. Academie i Åbo, 1818.

Friedrich v. Schubert, *Unter dem Doppeladler. Erinnerungen eines Deutschen in russischem Offiziersdienst 1789–1814.* Herausgegeben und eingeleitet von Erik Amburger. K. F. Koehler Verlag, Stuttgart 1962.

Förteckning på Placater, Förordningar, Manifestor och Påbud, samt andre Allmänna handlingar, hwilka i Finland från och med år 1808 till 1817 års slut, genom trycket utgått. Joh. Chr. Frenckell & Son, Åbo 1818.

Gagarin, Pavel Gavrilovits, *De tretton dagarne, eller Finland.* Översättning från franskan. Stockholm 1810.

Geheimerådet Creve C. E. Mannerheims Egenhändiga anteckningar. *Förhandlingar och uppsatser 35.* Utg. av Bruno Lesch. SLS, Helsingfors 1921.

[Julin, Erik] Anteckningar om Åbo Stad (1873). *Åbo akademis årsskrift 1918.* Utg. av Svante Dahlström. Åbo Akademi 1918.

Lemaistre, John Gustavus, *A Rough Sketch of Modern Paris, Or, Letters on Society, Manners, Public Curiosities, and Amusements, in Thet Capital. Written During the Last Two Months of 1801 and the First Five of 1802.* London 1803.

Lundin, Lars, *Carl Axel Gottlund's dagbok 1808–1817.* Järvsö 2015.

Johan Torsten Molanderin päiväkirja 1813, *Genealogica* 2–3 1918 ja 1–2 1921.

Mustelin, Olof, *Nathanael Gerhard af Schultén Levnadsteckning. Med inledning och kommentarer utgiven av Olof Mustelin.* SLS, Helsingfors 1964.

Runeberg, Johan Ludvig, *Den olycklige nyårs-gratulanten*. 1879.

Kejslerliga finska hushållningssällskap. Den 1 november, Åbo 1810. [Matrikkeli]

Kejslerliga finska hushållningssällskap. Den 1 november, Åbo 1815. [Matrikkeli]

Kejslerliga finska hushållningssällskap. Den 1 november, Åbo 1819. [Matrikkeli]

Wenzel, Gottfried Immanuel, *En man af werld, eller Reglor för ett fint och behagligt lefnadssätt*. Strängnäs, C. E. Ekmarck, 1822. Alkuteos *Der Mann von Welt; oder Grundsätze und Regeln des Anstandes, der Grazie, der feinen Lebensart und der wahren Höflichkeit* (1801).

TIETOKANNAT

Agricola-verkkoportaali, <https://agricolaverkko.fi>

Finna, <https://www.finna.fi>

Hiski, <https://hiski.genealogia.fi>

Kansallisarkiston digitaaliarkisto, <http://digi.narc.fi/digi/>

Kansallisbiografia, <https://kansallisbiografia.fi>

Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot, <https://digi.kansalliskirjasto.fi>

Kielitoimiston sanakirja, <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>

Oxford English Dictionary, <https://www.oed.com>

Suomalaiset kenraalit ja amiraalit Venäjän sotavoimissa 1809–1917, <https://kansallisbiografia.fi/kenraalit>

Svenska Academiens ordbok (SAOB), <https://www.saob.se>

Ylioppilasmatrikkeli, <https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi>

KIRJALLISUUS

AALESTAD, KATHERINE B., Sitten und Mode: Fashion, Gender and Public Identities in Hamburg at the Turn of the Nineteenth Century. *Gender in Transition. Discourse and Practice in German-Speaking Europe, 1750–1830*. Ulrike Gleixner and Marion W. Gray (eds). The University of Michigan Press, Ann Arbor 2006.

AARNIOLA, SONJA, *Säädynmukaista opetusta: Mamsellit ja kotiopettajat säätyläisperheissä Turun seudulla 1700-luvun lopulla*. Painamaton pro gradu -työ. Helsingin yliopisto 2015.

AHLUND, MIKAEL, Att se och bli sedd på 1700-talets konstscen. Nedslag i konst-betraktandets kulturhistoria. *Historisk Tidskrift för Finland*, vol. 100, 4/2015.

AHTOKARI, REIJO, *Salat ja valat. Vapaamuurarit suomalaisessa yhteiskunnassa ja julkisuudessa 1756–1996*. SKS, Helsinki 2000.

ALHO, REIJO V., *Arvon yleisön palveluksessa. C. G. Bonuvier (1776–1858) ja hänen teatterinsa*. Helsinki 2010.

ANDERSSON, GUDRUN, *Stadens dignitärer. Den lokala elitens status och maktmanifestation i Arboga 1650–1770*. Atlantis, Stockholm 2009.

- ANDERSSON, GUDRUN, LARSSON, ESBJÖRN & WINTON, PATRIK (red.), *Med börd, svärd och pengar: eliters manifestation, maktutövning och reproduktion 1650–1900*. Uppsala Universitet, Uppsala 2003.
- ANDERSSON, OTTO, *Turun Soitannollinen seura 1790–1808*. Suomentanut Reino Honkakoski. Kustannusliike Silta, Turku 1952.
- ANDERSSON, OTTO, *Musikaliska sällskapet i Åbo 1790–1808*. Förlaget Bro, Åbo 1940.
- ANDERSSON, OTTO, *Johan Josef Pippingsköld och Musiklivet I Åbo 1808–1827*. Holger Schildts, Helsingfors 1921.
- ARTUKKA, TOPI, Lokikirja vai journal intime – senaattori Johan Winterin päiväkirja 1812–1872. *Päiväkirjojen jäljillä*. Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lalu (toim.). Vastapaino, Tampere 2020.
- ARTUKKA, TOPI, Informationsförmedlingens knutpunkter – den muntliga kommunikationens rum i det tidiga 1800-talets Åbo. *Historisk tidskrift för Finland*, vol. 104, 1/2019.
- ARTUKKA, TOPI, *Kansainvälinen Turun Seurabuone*. Tutkimuskatsauksia 3/2018. Turun kaupunki, Turku 2018c.
- ARTUKKA, TOPI, Konstruktionen av ett urbant sällskapsliv – Åbo Societetshus som centrum för societeten i början av 1800-talet. *Historisk tidskrift för Finland*, vol. 103, 3/2018b.
- ARTUKKA, TOPI, Valssin pyörteissä. Tanssiminen ja Turun valloittavat seurapiirit 1800-luvun alussa. *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää (toim.). Sigillum, Turku 2018a.
- BÁCSKAI, VERA, Small towns in Eastern Central Europe. *Small Towns in Early Modern Europe*. Peter Clark (ed.). Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- BAUER, HEIKE, Sex, Popular Beliefs and Culture. *A Cultural History of Sexuality in the Enlightenment*. Julie Peakman (ed.). Bloomsbury Academic, London 2011.
- BEAUREPAIRE, PIERRE-YVES, BOURDIN, PHILIPPE & WOLFF, CHARLOTTA (eds.), *Moving scenes the circulation of music and theatre in Europe, 1700–1815*. Oxford University, Oxford 2018.
- BISKOP, GUNNEL, *Zachris Topelius i dansens virvlar*. Finlands svenska folkmusikinstitut i samarbete med Finlands Svenska Folkdansring, Vasa & Helsingfors 1998.
- BJURMAN, EVA LIS, *Catrines intressanta blekhet: unga kvinnors möten med de nya kärlekskraven 1750–1830*. Brutus Östlings bokförlag Symposion, Stehag 1998.
- BJÖRKSTRAND, GUSTAF, *Jacob Tengström: Universitetsman, kyrkoledare och nationsbyggare*. SLS, Helsingfors 2012.
- BONDESTAM, MAJA, *Tvåkönad: studier i den svenska hermafroditens historia*. Nya Doxa, Nora 2010.
- BONSDORFF, CARL VON, Ryska tidens första år i Åbo. *Åbo akademis årskrift 1918*. Åbo, 1918.
- BONSDORFF, CARL VON, *Åbo Akademi och dess män 1808–1828*. Finska Vetenskaps-Societeten, Helsingfors 1912.
- BONSDORFF, LARS VON, *Den ryska pacificeringen i Finland 1808-09*. Helsingin yliopisto, Helsingfors 1929.
- BORSAY, PETER & HEIN FURNEE, JAN, Introduction. *Leisure cultures in urban Europe, c. 1700–1870. A Transnational perspective*. Peter Borsay & Jan Hein Furnée (eds). Manchester University Press, Manchester 2016.
- BORSAY, PETER, Georgian Bath: a transnational culture. *Leisure cultures in urban Europe, c. 1700–1870. A Transnational perspective*. Peter Borsay & Jan Hein Furnée (eds). Manchester University Press, Manchester 2016.
- BORSAY, PETER, Politeness and Elegance: The Cultural Re-Fashioning of Eighteenth-Century York. *Eighteenth-Century York: culture, space and society*. Mark Hallett & Jane Rendall (eds). University of York, York 2003.

- BORSAY, PETER, The English urban renaissance: the development of provincial urban culture c. 1680–c. 1760. *The Eighteenth Century Town 1688–1820. A Reader in English Urban History*, Peter Borsay (ed.). Longman, London & New York 1990.
- BORSAY, PETER, *The English Urban Renaissance. Culture and Society in the Provincial Town, 1660–1770*. Oxford University Press, Oxford 1989.
- BRAUDEL, FERNAND, *Civilization and Capitalism 15th – 18th Century. I. The Structures of Everyday Life: The Limits of the Possible*. Alkuteos *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe–XVIIIe siècle, I: Les structures du quotidien* (1979). Collins, London 1981.
- BRENNAN, THOMAS EDWARD, *Public Drinking and Popular Culture in Eighteenth Century Paris*. Princeton University Press, Princeton 1988.
- BREWER, JOHN, *The Pleasures of the Imagination. English Culture in the Eighteenth Century*. HarperCollins, London 1997.
- BURGESS, MALCOLM, Russian Public Theatre Audiences of the 18th and Early 19th Centuries. *The Slavonic and East European Review*, vol. 37, 1958.
- BURNETT, JOHN, *England Eats Out: A Social History of Eating Out in England from 1830 to the Present*. Routledge, London & New York 2004.
- BUTLER, JUDITH, *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. Alkuteos: *Gender Trouble. Feminism, and the Subversion of Identity* (1990). Suomentaneet Tuija Pulkkinen ja Leena-Maija Rossi. Gaudeamus, Helsinki 2006.
- BUYENS, KOEN, Music and opera in Brussels, 1700–1850: a tale of two cities. *Leisure cultures in urban Europe, c. 1700–1870. A transnational perspective*. Peter Borsay and Jan Hein Furnée (eds). Manchester University Press, Manchester 2016.
- CAPDEVILLE, VALÉRIE & KERHERVÉ, ALAIN, Introduction. *Sociability in the Long Eighteenth Century*. Valérie Capdeville & Alain Kerhervé (eds). Boydell Press, Woodbridge 2019.
- CARLSON, JULIE A, Hazlitt and the sociability of theatre. *Romantic Sociability. Social Network and Literary Culture in Britain 1770–1840*. Gillian Russell and Clara Tuite (eds). Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- CARLSON, STEN, *Ständsamhälle och ståndspersoner 1700–1865. Studier rörande det svenska ständsamhällets upplösning*. G. W. K. Gleerup, Lund.
- GARNERT, JAN, Ljus och mörker på 1700-talet. *Signums svenska kulturhistoria: Gustavianska tiden*. Jakob Christensson (red.). Signum, Stockholm 2007.
- CARPELAN, TOR, *Åttartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna ätterna*. Första bandet A–G. Helsingfors 1954.
- CARPELAN, TOR, *Åttartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna efter 1809 adlade, naturaliserade eller adopterade ätterna. 4–9 häftet*. Helsingfors 1942.
- CARTER, PHILIP, *Men and the Emergence of Polite Society, Britain 1660–1800*. Routledge, London & New York 2001.
- CASTREN, LIISA, *Adolf Ivar Arwidsson I. Nuori Arwidsson ja hänen ympäristönsä*. Otava, Helsinki 1944.
- CASTREN, LIISA, Turun ylioppilaat ja venäläinen varusväki 1810- ja 1820-luvuilla. *Historiallinen aikakauskirja* 1933.
- CHALUS, ELAINE, Spaces of Sociability in Fashionable Society. Brighton and Nice, c.1825–35. *Gendering Spaces in European Towns, 1500–1914*. Elaine Chalus & Marjo Kaartinen (eds). Routledge, London & New York 2019.
- CHALUS, ELAINE, *Elite Women in English Political Life c.1754–1790*. Oxford University Press, Oxford 2005.
- CHALUS, ELAINE, To serve my friends. Women and political patronage in eighteenth-century England. *Women, Privilege and Power. British Politics, 1750 to the Present*. Amanda Vickery (ed.). Stanford University Press, Stanford 2001.

- CHRISTENSSON, JACOB, Ryktet går. Om skvallrets plats i 1700-talets informationsamhälle. *Historisk Tidskrift för Finland*, vol. 88, 2/2003.
- CLAIRE, ELIZABETH, Monstrous Choreographies: Waltzing, Madness, and Miscarriage. *Studies in Eighteenth-Century Culture*, vol. 38, 1/2009.
- CLARK, PETER, *British Clubs and Societies 1580–1800*. Oxford Studies in Social History. Oxford 2000.
- CLARK, PETER, Introduction. *Small Towns in Early Modern Europe*. Peter Clark (ed.). Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- COKE, DAVID & BORG, ALAN, *Vauxhall Gardens. A history*. Yale University Press, New Haven and London 2011.
- CONLIN, JONATHAN, Vauxhall on the boulevard: pleasure gardens in London and Paris, 1764–1784. *Urban History*, vol. 35, 1/2008.
- CONLIN, JONATHAN, Vauxhall Revisited: The Afterlife of a London Pleasure Garden, 1770–1859. *Journal of British Studies*, vol. 45, 4/2006.
- COWAN, BRIAN, 'Restoration' England and the history of sociability. *British Sociability in the Long Eighteenth Century*. Valérie Capdeville & Alain Kerhervé (eds). Boydell Press, Woodbridge 2019.
- COWAN, BRIAN, English Coffeehouses and French Salons: Rethinking Habermas, Gender and Sociability in Early Modern Public Stage. *Making Space Public in Early Modern Europe. Performance, Geography, Privacy*. Angela Vanhaelen & Joseph P. Ward (eds). Routledge, London & New York 2013.
- COWAN, BRIAN, Public Spaces, Knowledge and Sociability. *The Oxford Handbook of the History of Consumption*. Frank Trentmann (ed.). Oxford University Press, Oxford 2012.
- COWAN, BRIAN, *The Social life of Coffee. The Emergence of the British Coffeehouse*. Yale University Press, New Haven and London 2005.
- CROSS, ANTHONY, *St. Petersburg, 1703–1825*. Palgrave Macmillan, Basingstoke & New York 2003.
- CYGNAEUS, GUSTAF, *Keisarillinen Suomen Talousseura 1797–1897*. Suomentanut Tekla Hultin. Suomen Talousseura, Turku 1897.
- CYGNAEUS, GUSTAF, *Åbo teater 1839–1889: ett bidrag till Finlands teaterhistoria*. Åbo 1889.
- DAHLSTRÖM, FABIAN & SALMENHAARA, ERKKI, *Suomen musiikin historia 1. Ruotsin vallan ajasta romantiikkaan*. WSOY, Helsinki 1995.
- DAHLSTRÖM, SVANTE, *Promenader I–III*. Faksimiltryck. Utgiven av Stiftelsen för Åbo Akademi. Ekenäs 1997.
- DAHLSTRÖM, SVANTE, *C. G. Bonuvers teaterhus av 1817*. Söderström, Helsingfors 1948.
- DAHLSTRÖM, SVANTE, *Gård och grund*. Åbo Akademi särtryck, Åbo 1947.
- DAHLSTRÖM, SVANTE, *Turun palo 1827. Tutkimuksia Turun kaupungin rakennushistoriasta vuoteen 1843*. Turku 1930.
- DANIELSSON-KALMARI, J. R., *Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämää 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla. Aleksanteri I:n aika, toinen osa: Kustaa Mauri Armfelt Suomen asiain johdossa I*. WSOY, Helsinki 1922.
- DARNTON, ROBERT, An Early Information Society: News and the Media in Eighteenth-Century Paris. *The American Historical Review*, vol. 105, 1/2000.
- DAVEY, JENNIFER, "Wearing the Breeches"? Almack's, the Female Patronessa, and Public Femininity c. 1764–1848. *Women's History Review*, vol. 26, 6/2016.
- DAVIDOFF, LEONORE & CATHERINE HALL, *Family fortunes: men and women of the English middle class, 1780–1850*. Hutchinson, London 1987.
- DAVIDOFF, LEONORE, *The Best Circles. Society Etiquette and the Season*. The Creset Library, London 1973.

- DAVIDSON, DENISE Z., *France After Revolution. Urban Life, Gender, and the New Social Order*. Harvard University Press, Cambridge & London 2007.
- EHNMARK, ELOF, Bellmanstidens nöjesliv. *Det Glada Sverige. Våra fester och högtider genom tiderna*. Gösta Berg et al. (red.). Natur och kultur, Stockholm 1947.
- EHRSTRÖM, CHRISTMAN, *Moskva brinner. En nyupptäckt svensk dagbok från 1812*. Legenda, Stockholm 1984.
- EIRANEN, REETTA, *Lähisuhteet ja nationalismi. Aate, tunteet ja sukupuoli Tengströmin perheessä 1800-luvun puolivälissä*. Tampereen yliopisto, Tampere 2019.
- EKLUND, HANS & STRIBOLT, BARBRO, *Bollhuset och Dramaten Kungliga teaterbyggen. Från Adelcrantz till Lilljekvist 1753–1908*. Stockholms Stadsmuseum & Drottningholms Teatermuseum, Stockholm 1978.
- ELIAS, NORBERT, *The Court Society*. Alkuteos *Die Höfische Gesellschaft* (1969). Basil Blackwell, Oxford 1983.
- ELIASSEN, FINN-EINAR, The mainstays of the urban fringe. Norwegian small towns 1500–1800. *Small Towns in Early Modern Europe*. Peter Clark (ed.). Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- ELLIS, JOYCE M, *The Georgian Town 1680–1840*. Palgrave, Basingstoke 2001.
- ELMROTH, INGVAR, *Från medelklass till överklass. Studier i den sociala dynamiken inom Sveriges adel 1600–1900*. Nordic Academic Press, Lund 2001.
- ENGMAN, MAX. *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*. WSOY, Helsinki 2009.
- ENGMAN, MAX, Finlands Tärnor - ett stycke manshistoria. *Historisk Tidskrift för Finland*, vol. 75, 2/1990.
- ERIKSSON, JESSICA, *Metta Magdalena Lillies dagbok: En 1700-talstext och dess språk*. Uppsala universitets publikationer, Uppsala 2004.
- FINK, MONIKA, *Der Ball. Eine Kulturgeschichte des Gesellschaftstanzes im 18. und 19. Jahrhundert*. Studien Verlag & Libreria Musicale Italiana, Innsbruck & Lucca 1996.
- FRENCKELL, ESTER-MARGARET VON, *Offentliga nöjen och privata i Helsingfors 1827–1832*. Söderström, Helsingfors 1947.
- FRENCKELL, ESTER-MARGARET VON, *Offentliga nöjen och privata i Helsingfors 1812–1827*. Söderströms, Helsingfors 1943.
- FOISIL, MADELEINE, Syvimmästä sisimmästä kirjoittaminen. *Omassa huoneessa: Yksityiselämän historiaa renessansista valistukseen*. Philippe Ariès, Roger Chartier & Georges Duby (toim.). Alkuteoksesta *Histoire de la vie privée III. De la Renaissance aux Lumières, osa Formes de la privatization* (1986) suomentanut Johanna Ilmakunnas. Nemo, Helsinki 2001.
- FOTHERGILL, ROBERT A., *Private Chronicles. A Study of English Diaries*. Oxford University Press, London 1974.
- GADOLIN, C. AXEL, *Turun kauppaa harjoittava porvaristo: historiallinen katsaus Turun kauppayhdistyksen kuusikymmenvuotisjuhlan johdosta*. Turun kauppayhdistys, Turku 1934.
- GARRIOCH, DAVID, *The Formation of the Parisian Bourgeoisie 1690–1830*. Harvard University Press, Cambridge & London 1996.
- GIROUARD, MARK, *The English Town*. Yale University Press, New Haven and London 1990.
- GLOVER, KATHARINE, *Elite Women and Polite Society in Eighteenth-Century Scotland*. Boydell Press, Woodbridge 2011.
- GLUSCHKOFF, JAANA, *Murtuva säätyvalta, kestävä eliitti. Senaattori Lennart Gripenbergin sukupiiri ja sääty-yhteiskunnan muodonmuutos*. SKS, Helsinki 2008.

- GOFFMAN, ERVING, *The Presentation of Self in Everyday Life*. Penguin Books, London 1990 (1959).
- GOODMAN, DENA, *The Republic of Letters. A Cultural History of French Enlightenment*. Cornell University Press, Ithaca & London 1994.
- GORDON, DANIEL, *Citizens without Sovereignty. Equality and Sociability in French Thought, 1670–1789*. Princeton University Press, New Jersey 1994.
- GRAM HOLMSTRÖM, KIRSTEN & STRIBOLT, BARBRO, *Från kulplats till operahus. Studier i teaterns arkitektur*. A & O, Göteborg 1996.
- GREIG, HANNAH, *The Beau Monde. Fashionable Society in Georgian London*. Oxford University Press, Oxford 2013.
- GREIG, HANNAH, All Together and All Distinct: Public Sociability and Social Exclusivity in London's Pleasure Gardens, ca. 1740–1800. *Journal of British Studies*, vol. 51, 1/2012.
- GRÖNHOLM, KIRSTI, Ruoka pöydässä. *Pöytä koreaksi. Kattauksen ja pöytätapojen historia*. Kirsti Grönholm et al. (toim.). Tammi, Helsinki 2005.
- HAGGRÉN, GEORG, WILLEBRAND, ERNST Gustaf von. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. SKS, Helsinki 2001. Pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003955>. [Luettu 9.2.2021].
- HALÉN, HARRY, *Viaporin komendantit ja sotilaskuvernöörit 1808–1918*. Unholan aitta 17. Tuohivirsu, Helsinki 2003.
- HALL-WITT, JENNIFER, *Fashionable acts: Opera and Elite Culture in London 1780–1880*. University Press of New England, New England 2007.
- HEIKKINEN, ANTERO, *Terveiden ja ilon tähden. Herrasväki liikkeellä Suomessa 1700- ja 1800-luvuilla*. SHS, Helsinki 1991.
- HEINRICIUS, G., *Från samhällslifvet i Åbo 1809–1827*. SLS Helsingfors 1914.
- HEINRICIUS, G., *Skildringar från Åbo Akademi 1808–1828*. Helsingfors 1911.
- HELLEGOUARC'H, JACQUELINE, *L'Esprit de société : Cercles et "salons" parisiens au XVIIIe siècle*. Garnier, Paris 2000.
- HELLENS-HOLMBERG, MARIANNE VON, *Dekorativ rumsinredning i Åbo i början av 1800-talet*. Maakuntamuseon monisteita, Turku 2003 (1934).
- HELLSING, MY, Politiskt sällskapsliv i Stockholm 1770–1800. *Eneveldet for undergangen. Politisk kultur i Norge 1660–1814*. Trond Bjerkås & Knut Dørum (red.). Scandinavian Academic Press, Oslo 2017.
- HELLSING, MY, *Hovpolitik. Hedvig Elisabeth Charlotte som politisk aktör vid det gustavianska hovet*. Örebro universitet, Örebro 2013a.
- HELLSING, MY, Hertiginnan, hovet och staden i det gustavianska Stockholm. *Sjuttonhundratals* 2013b.
- HELLSTEN, TANJA, Steinheil, Natalia. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. SKS, Helsinki 2007. Pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004702>. [Luettu 9.2.2021]
- HILPINEN, SAARA, Huonomaineinen aristokraatti: Otto Wilhelm Klinckowströmin skandaaleista. *Ennen ja nyt*, 3/2015. <https://www.ennenjanyt.net/2015/09/huonomaineinen-aristokraatti-otto-wilhelm-klinckowstromin-skandaaleista/>
- HIRDMAN, YVONNE, *Genus – om det stabila föränderliga former*. 2:2 Upplagan. Liber, Malmö 2004 (2001).
- HIRN, SVEN, *Alati kiertueella. Teatterimme varhaisvaiheet vuoteen 1870*. Yliopistopaino, Helsinki 1998.
- HIRN, SVEN, *Våra danspedagoger och dansnöjen. Om undervisning och evenemang före 1914*. SLS, Helsingfors 1982.
- HIRN, SVEN, *Teater i Viborg 1743–1870*. SLS, Helsingfors 1970.

- HOPPU, PETRI, *Symbolien ja sanattomuuden tanssi. Menuetti Suomessa 1700-luvulta nykyaikaan*. SKS, Helsinki 1999.
- HORN MELTON, JAMES VAN, *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- HUIZINGA, JOHAN, *Leikkivä Ihminen. Yritys kulttuurin leikkiaineksen määrittelemiseksi*. Saksankielisestä laitoksesta *Homo Ludens. Versuch einer Bestimmung des Spielelements der Kultur* (1938) suomentanut Sirkka Salomaa. WSOY, Helsinki 1984.
- HÄGGMAN, KAI, *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. SHS, Helsinki 1994.
- IJÄS, ULLA, Kirjanpitäjän muistelmat – 1800-luvun alun poikamiehen muistelmapäiväkirja kulttuurivaikutteiden kuvaajana. *Päiväkirjojen jäljillä*. Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lalu (toim.). Vastapaino, Tampere 2020a.
- IJÄS, ULLA, Yksilö ja yhteisö. *Aatelin historia Suomessa*. Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman (toim.). Siltala, Helsinki 2020.
- IJÄS, ULLA, Kašmiria ja kölninvettä. Kaupunkilaiseliitin materiaallinen kulttuuri pohjoisen Itämeren kaupungeissa 1700- ja 1800-luvuilla. *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää (toim.). Sigillum, Turku 2018a.
- IJÄS, ULLA, Teekutsuja ja tanssiaisia: Viipurin herrasväki 1700- ja 1800-luvun vaihteessa. *Kuvaukset, mielikuvat, identiteetit. Viipurin kulttuurihistoriaa 1710–1840*. Antti Räihä & Piia Einonen (toim.). Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki 2018b.
- IJÄS, ULLA, *Talo, kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hackman ja hänen kuluvalintansa varhaismodernissa Viipurissa*. Turun yliopisto, Turku 2015.
- ILMAKUNNAS, JOHANNA & VAINIO-KORHONEN, KIRSI, Päiväkirjat aateliskulttuurissa 1700-luvulta 1800-luvun alkupuolelle. *Päiväkirjojen jäljillä*. Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lalu (toim.). Vastapaino, Tampere 2020.
- ILMAKUNNAS, JOHANNA, Aristocratic Townhouse as Urban Space: The Fersen Palace in Eighteenth-Century Stockholm. *Gendering Spaces in European Towns, 1500–1914*. Elaine Chalus & Marjo Kaartinen (eds). Routledge, London & New York 2019.
- ILMAKUNNAS, JOHANNA, French Fashions: Aspects of elite lifestyle in Eighteenth-Century Sweden. *A Taste for Luxury in Early Modern Europe: Display, Acquisition and Boundaries*. Johanna Ilmakunnas & Jon Stobart (eds). Bloomsbury, London 2017.
- ILMAKUNNAS, JOHANNA, Högadeln bor i staden: Fersenska palatset som urbant mikrokosmos i Stockholm ca 1740–1795. *Bebyggelsehistorisk tidskrift*, vol. 68, 2014.
- ILMAKUNNAS, JOHANNA, *Kartanot, kapiot, rykmentit. Erään aatelissuvun elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa*. SKS, Helsinki 2011.
- ILMAKUNNAS, JOHANNA, *Joutilaat ja abkerat. Kirjoituksia 1700-luvun Euroopasta*. Siltala, Helsinki 2016.
- ILMAKUNNAS, JOHANNA & STOBART, JON, Display, acquisition and boundaries of luxury and taste. *A Taste for Luxury in Early Modern Europe: Display, Acquisition and Boundaries*. Johanna Ilmakunnas & Jon Stobart (eds). Bloomsbury, London 2017.
- INKERI, RAAKEL, Venäläiset virka-arvot. Suomalaisten virkamiesten hyvittely 1809–1826. *Hallinto, rahan, julkisuuden ja Venäjän paineessa*. Hallintohistoriakomitea, Helsinki 1993.
- JANES, DOMINIC. Gender and Sexuality. *A Cultural History of Dress and Fashion in the Age of Enlightenment*. Peter McNeil (ed.). Bloomsbury Academic, London 2017.
- JOHNSON, JAMES H., *Listening in Paris. A Cultural History*. University of California Press, Berkeley & Los Angeles 1995.
- JOUTSIVUO, TIMO, Papeiksi ja virkamiehiksi. *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1850-luvulle*. Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.). SKS, Helsinki 2010.
- JUSSILA, OSMO, *Suomen historian suuret myytit*. WSOY, Helsinki 2007.

- JUSSILA, OSMO, *Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917*. WSOY, Helsinki 2004.
- JUVA, EINAR W., Turku 1700-luvulla. *Turun seitsemän vuosisataa*. Eero Kuparinen (toim.). Turun historiallinen yhdistys, Turku 1984.
- KALE, STEVEN, *French Salons: High Society and Political Sociability from the Old Regime to the Revolution of 1848*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 2004.
- KALLEINEN, KRISTIINA, *Suuriruhtinaskunnan etuvartiassa. Ministerivaltiosihtööri R. H. Rehbinder Suomen etujen puolustajana Pietarissa 1811–1841*. SKS, Helsinki 2017.
- KALLEINEN, KRISTIINA, ”Souvenirs de ma vie”. Ministerivaltiosihtööri Robert Henrik Rehbinderin epätäydelliset muistelmat. *Historiallinen Aikakauskirja*, vol. 113, 4/2015.
- KALLEINEN, KRISTIINA, Steinheil, Fabian. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. SKS, Helsinki 2007. Pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003245>. [Luettu 9.2.2021]
- KALLEINEN, KRISTIINA, Byrokratian pyhä yhteys – Suomen ylin virkamiehistö ja Venäjä 1809–98. *Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskivenä*. Timo Vihavainen (toim.). Edita, Helsinki 2004.
- KALLEINEN, KRISTIINA, ”Isänmaani onni on kuulua Venäjälle”. *Vapaaherra Lars Gabriel von Haartmanin elämä*. SKS, Helsinki 2001.
- KALLENAUTIO, JORMA, *Suomen kaupunkilaitoksen historia. Tilasto-osa*. Suomen kaupunkiliitto, Helsinki 1985.
- KALLIOINEN, MIKA & KESKINEN, JARKKO, Ystävät ja veljet. Kohteliaisuuden konventiot kauppiaskirjeissä keskiajalla ja 1800-luvulla. *Kaupungin varjoissa, arkistojen valossa*. Topi Artukka, Jarkko Keskinen & Taina Saarenpää (toim.). Sigillum, Turku 2018.
- KALPA, HARRI, JUNTILA, VELI JA MOBERG, TIMO, *Casagranden talo*. Laajennettu painos. Turku 2011 (1989).
- KATAJISTO, KATI, *Isänmaamme keisari. Eliitin kansallisen identiteetin murros ja suomalaisen isänmaan rakentuminen autonomian ajan alussa*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2008.
- KATES, GARY, *Monsieur d'Éon is a Woman. Political Intrigue and Sexual Masquerade*, Johns Hopkins University Press, Baltimore 1995.
- KAUPPI, ULLA-RIITTA & KLINGE, MATTI, Suchtelen, Jan Peter van. *Kansallisbiografia*-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. SKS, Helsinki 2006. Pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003649>. [Luettu 9.2.2021].
- KEENAN, PAUL, *St. Petersburg and the Russian Court, 1703–1761*. Palgrave Macmillan, New York 2013.
- KEENAN, PAUL, The Summer Gardens in the Social Life of St Petersburg, 1725-61. *The Slavonic and East European Review*, vol. 88, 1/2010.
- KESKINEN, JARKKO & VAINIO-KORHONEN, KIRSI, Statutory Invisibility. Urban Business Women's Legal and Political Rights. *Women in Business Families. From Past to Present*. Jarna Heinonen & Kirsi Vainio-Korhonen (eds). Routledge, London & New York 2018.
- KESKINEN, JARKKO, *Oma ja yhteinen etu. Kauppiainien keskinäinen kilpailu ja yhteistyö Porin paikallisyhteisössä 1765–1845*. Turun yliopisto, Turku 2012.
- KIPARSKY, VALENTIN, *Suomi Venäjän kirjallisuudessa*. Suomen kirja, Helsinki 1945.
- KLEIN, LAWRENCE E., Politeness and the Interpretation of the British Eighteenth Century. *The Historical Journal*, vol. 45, 4/2002.
- KLEIN, LAWRENCE E., Gender, Conversation and the Public Sphere in Early Eighteenth-Century England. *Textuality and Sexuality: Reading Theories and Practices*. Judith Still and Michael Worton, (Eds.). Manchester University Press, Manchester 1993
- KLINGE, MATTI, *Pääkaupunki. Helsinki ja Suomen valtio 1808–1863*. Otava, Helsinki 2012.
- KLINGE, MATTI, *Napoleonin varjo- Euroopan ja Suomen murros 1795–1815*. Otava, Helsinki 2009.
- KLINGE, MATTI, *Keisarin Suomi*. Suomentanut Marketta Klinge. Schildts, Helsinki 1997.

- KLINGE, MATTI. *Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1808*. Otava, Helsinki 1987.
- KLINGE, MATTI, Turun ylioppilaskunta 1800-luvun alussa. Yhteispyrkimyksiä ja aatevirtauksia. *Ylioppilaskunnan historia I*. HYY & Gaudeamus, Helsinki 1978.
- KLITGAARD POVLSEN, KAREN, Den Litterare salons historie og genrer. *Nordisk salonkultur. En studie i nordiske skønånder og salonmiljøer 1780–1850*. Anne Scott Sørensen (red.). Odense Universitetsforlag, Odense 1998.
- KNAPAS, RAINER, Kulttuurin muutos Suomessa vuoden 1809 jälkeen. *1809 Ero ja uusi alku. 200 vuotta Suomen sodasta*. Magnus Hagberg (red.). Livrustkammaren, Tukholma 2009.
- KOLBE, LAURA, Promootiot. *Suomen ylioppilas*. Matti Klinge & Laura Kolbe (toim.). Otava, Helsinki 1991.
- KOIVISTO, NUPPU, *Sähkövaloa, shampanjaa ja Wiener Damenkapelle: Naisten salonkiorkesterit ja varieteealan transnationaaliset verkostot Suomessa 1877–1916*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2019.
- KORHONEN, JOONAS, *Social Choreography of the Viennese Waltz. The Transfer and Reception of the Dance in Vienna and Europe 1780–1825*. The Finnish Academy of Sciences and Letters, Helsinki 2014.
- KORHONEN, JOONAS, Wienervalsin kulkeutuminen Euroopassa 1800-luvun ensimmäisen neljänneksen aikana. *Historiallinen aikakauskirja*, vol. 111, 1/2013a.
- KORHONEN, JOONAS, Urban social space and the development of public dance hall culture in Vienna, 1780–1814. *Urban History*, vol. 40, 4/2013b.
- KORHONEN, KEIJO, *Suomen asiain komitea. Suomen korkeimman hallinnon järjestelyt ja toteuttaminen vuosina 1811–1826*. Turun yliopisto, Helsinki 1963.
- KORHONEN, KIMMO, *Sävelten aika. Turun Soitannollinen seura ja Turun Filharmoninen orkesteri 1790–2015*. Siltala, Helsinki 2015.
- KOSKINEN, RIITTA, *Kartanot ja virkatalot Turun kaupunginarkkitehti Christian Friedrich Schröderin tuotannossa*. Turun yliopisto, Turku 2012.
- KOTIOJA, EEVA, *Uskallus puhua. Sukupiiri ja sosiaalinen pääoma Adelaïde Ehrnroothin yhteiskunnallisen toiminnan mahdollistajina*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2018.
- KROHN, EINO & RINNE, TOIVO T, *Turkulaisen teatterin historia I*. Turun kaupunki, Turku 1967.
- KÜMIN, BEAT, Drinking and public space in early modern German lands. *Contemporary Drug Problems*, vol. 32, 2005.
- KURNE, JOUNI, *Louhisaaren linnan talousreseptit (n. 1770–1850)*. SKS, Helsinki 2008.
- KÄRKI, PEKKA, Asuntokulttuuri Ruotsin vallan ajan loppupuolella. *Suomen kaupunkirakentamien historia I*. Henrik Lilius & Pekka Kärki (toim.). SKS, Helsinki 2014.
- LAGERSTAM, LIISA & PARLAND-VON ESSEN, JESSICA, Aatelin kasvatus. *Huoneentaulun maailma. Kasvatus ja koulutus Suomessa keskiajalta 1850-luvulle*. Jussi Hanska ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.). SKS, Helsinki 2010.
- LAGUS, WILHELM GABRIEL, *Musikaliska sällskapet i Åbo 1790–1890. Bidrag till dess historik*. Åbo 1890.
- LAHTINEN, ANU, LESKELÄ-KÄRKI, MAARIT, VAINIO-KORHONEN, KIRSI & VEHKALAHTI, KAISA, Kirjeiden uusi tuleminen. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (Toim.). SKS, Helsinki 2011.
- LAHTINEN, ANU, *Sopeutuvat, neuvottelevat, kapinalliset. Naiset toimijoina Flemingin sukupiirissä 1470–1620*. SKS, Helsinki 2007.
- LAINEN, PÄIVI, *Venäjän puolesta omilla ehdoilla - suutarinpoika A. J. Sjögrenin ura Venäjän tiedeakatemian akateemikoksi*. Tampereen yliopisto, Tampere 2020.
- LAITINEN, KARI, *Piipareita, klarinetinpuhaltajia ja musikantteja. Sotilassoittajat Suomessa Ruotsin ajan lopulla*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2020.

- LAITINEN, RIITTA, Johdanto tilan kokemisen kulttuurihistoriaan. *Tilan kokemisen kulttuurihistoriaa*. Riitta Laitinen (toim.). K&H, Turku 2004.
- LANGFORD, PAUL, The Uses of Eighteenth-Century Politeness. *Transactions of the Royal Historical Society*, vol. 12, 2002.
- LASLETT, PETER (ed.), *Household and family in past time. Comparative studies in the size and structure of the domestic group over the last three centuries in England, France, Serbia, Japan and colonial North America, with further materials from Western Europe*. Cambridge University Press, Cambridge 1972.
- LEFEBVRE, HENRI, *The Production of Space*. Alkuteos *Production de l'espace* (1974). Blackwell publishing, Oxford 1991.
- LEHTONEN, KAARIN, Turun hovioikeudenpresidentin ja maaherran virkatalo 1730–1827. *Aboa 1991–92*. Turun maakuntamuseo, Turku 1996.
- LEJEUNE, PHILIPPE, *On Diary*. Jeremy Popkin & Julie Rak (eds). The University of Hawai'i Press, Manoa 2009.
- LILIEQUIST, JONAS, Cross-Dressing and the Perception of Female Same-Sex Desire in Early Modern Sweden. *Sex, State and Society: Comparative Perspectives on the History of Sexuality*. Lars-Göran Tedebrand (ed.). Coronet Books, Umeå 2000.
- LILJA, SVEN, Small towns in the periphery: population and economy of small towns in Sweden and Finland during the early modern period. *Small Towns in Early Modern Europe*. Peter Clark (ed.). Cambridge University Press, Cambridge 1995.
- LILJESTRÖM, MARIANNE, Sukupuolijärjestelmä. *Avainsanat, 10 askelta feministiseen tutkimukseen*. Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.). Vastapaino, Tampere 1996.
- LILTI, ANTOINE, *The Invention of Celebrity 1750–1850*. Alkuteos *Figures publiques. L'invention de la célébrité 1750–1850* (2015). Polity Press, Cambridge 2017.
- LILTI, ANTOINE, *The World of the Salons. Sociability and Worldliness in Eighteenth-Century Paris*. Alkuteos *Le Monde des salons* (2005). Oxford University Press, New York 2015.
- LINCOLN, BRUCE W., *Sunlight at Midnight. St. Petersburg and the Rise of Modern Russia*. The Perseus Press, Oxford 2001.
- LINDSTRÖM, DAG, Families and Households, Tenants and Lodgers: Cohabitation in an Early Modern Swedish Town, Linköping 1750–1800. *Journal of Family History*, vol. 45, 2/2020.
- LINDSTRÖM, DAG, Leisure culture, entrepreneurs and urban space: Swedish towns in a European perspective, eighteenth-nineteenth centuries. *Leisure cultures in urban Europe, c. 1700–1870. A Transnational perspective*. Peter Borsay & Jan Hein Furnée (eds). Manchester University Press, Manchester 2016.
- LINDSTRÖM, DAG, Bland lindansare, osyldiga nöjen och offentliga bakverk. Assemblé och spektakelhuset i Linköping. Edgren, H. (red.). *Nation så in i Norden – Festskrift till Torkel Jansson*. Artos & Norma, Uppsala 2013.
- LUNDSTRÖM, BO, Amatörerna och konsten. *Signums svenska kulturhistoria: Karl Johan -tiden*. Jacob Christensson (red.). Signum, Stockholm 2008.
- MAGNE, MATTHIEU, From the theatre box to the salon: music and theatre as elements of an aristocratic language in the Habsburg monarchy at the turn of the nineteenth century. *Moving scenes the circulation of music and theatre in Europe, 1700–1815*. Pierre-Yves Beaurepaire, Philippe Bourdin, Charlotta Wolff (Eds.). Oxford University, Oxford 2018.
- MAKKONEN, ANNA, Valkoisen kirjan kutsu eli löytöretkellä päiväkirjojen maailmoissa. *Hiljaista vimmaa. Suomalaisnaisten päiväkirjatekstejä 1790-luvulta 1990-luvulle*. Suvi Ahola (toim.). Kirjayhtymä, Helsinki 1993.
- MALMSTRÖM, JOAKIM & WINTON, PATRICK, Eliter i historien. *Med börd, svärd och pengar: eliters manifestation, maktutövning och reproduktion 1650–1900*. Gudrun Andersson, Esbjörn Larsson & Patrik Winton (red.). Uppsala Universitet, Uppsala 2003.

- MANSÉN, ELISABETH, *Sveriges historia 1721–1830*. Norstedt, Stockholm 2011.
- MANSÉN, ELISABETH, *Ett paradis på jorden : om den svenska kurortskulturen 1680–1880*. Atlantis, Stockholm 2001.
- MARJANEN, JANI, *Den ekonomiska patriotismens uppgång och fall. Finska hushållningsällskapet I europeisk, svensk och finsk kontext 1720–1840*. Helsingfors Universitet, Helsingfors 2013.
- MARTENS, LORNA, *The Diary Novel*. Cambridge University Press, Cambridge 1985.
- MAZA, SARAH, *Private Lives and Public Affairs. The Causes Célèbres of Prerevolutionary France*. University of California Press, Berkeley & Los Angeles 1997.
- MAYES, CATHERINE, In Vienna “Only Waltzes Get Printed”: The Decline and Transformation of the Contredanse Hongroise in the Early Nineteenth Century. *Consuming Music. Individuals, Institutions, Communities, 1730–1830*. Emily H. Green & Catherine Mayes (eds). Cambridge University Press, Cambridge 2018.
- McKEE, ERIC, *Decorum of the Minuet, Delirium of the Waltz. A Study of Dance-Music Relations in ¾ Time. Indiana*. University Press, Indianapolis 2012.
- MERISALO, OUTI, Ranskalainen ja italialainen kirjallisuus Suomessa 1600- ja 1700-luvuilla. *Vieraskielinen kirjallisuus Suomessa Ruotsin vallan aikana*. Tuija Laine (toim.). SKS, Helsinki 2003.
- MILLS, C. WRIGHT, *The Power Elite*. Oxford University Press, Oxford 1956.
- MITCHELL, B. R., *European historical statistics 1750–1970*. Macmillan, London 1975.
- MORGAN, MARJORIE, *Manners, Morals and the Class in England 1774–1858*. Studies in Modern History. Macmillan Press, Hampshire & London 1994.
- MOSCA, GAETANO, *The Ruling Class. Alkuteos Elementi di Scienza Politica* (1896). Macgraw-Hill, New York & London 1939.
- MULLANEY, STEVEN & VANHAELLEN, ANGELA, Introduction: Making Space Public in Early Modern Europe – Performance, Geography, Privacy. *Making Space Public in Early Modern Europe. Performance, Geography, Privacy*. Angela Vanhaelen & Joseph P. Ward (eds). Routledge, London & New York 2013.
- MUSTELIN, OLOF, Läsesällskapet i Åbo. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 25. SLS, Helsingfors 1949.
- MÄKELÄINEN, EVA-CHRISTINA, *Säätyläisten seuraelämä ja tapakulttuuri 1700-luvun jälkipuoliskolla Turussa, Viaporissa ja Savon kartanoseuduilla*. SHS, Helsinki 1972.
- MÄNTYLÄ, ILKKA, *Viinissä totuus. Viinin historia Suomessa*. Otava, Helsinki 1998.
- NENONEN, MARKO, Alueiden Suomi 1500–2000. *Suomen rakennehistoria: näkökulmia muutokseen ja jatkuvuuteen (1400–2000)*. Pertti Haapala (toim.). Vastapaino, Tampere 2018.
- NERVANDER, EMIL, *Keisari Aleksanteri I:sen matkat Suomessa vanhempien ja uudempien lähteiden sekä muistotietojen mukaan*. Otava, Helsinki 1906.
- NIEMINEN, MAURI, *Väestötilastoja 250 vuotta. Katsaus väestötilastojen historiaan vuosina 1749–1999*. Väestö 1999:8. Tilastokeskus, Helsinki 1999.
- NIKULA, OSCAR, *Turun kaupungin historia 1809–1856*. Turku 1972.
- NIKULA, OSCAR, *Turun kaupungin historia 1721–1809*. Nide 2. Turku 1971.
- NIKULA, OSCAR, *Turun kaupungin historia 1721–1809*. Nide 1. Turku 1970.
- NORDIN HENNEL, INGEBORG & LAGERROTH, ULLA-BRITTA, Nystart på Arsenalen. *Ny svensk teaterhistoria, vol. 2. 1800-talets teater*. Thomas Forser (red.). Gidlunds förlag, Göteborg 2007.
- NORDMARK, DAG, Teater utanför Stockholm. *Ny svensk teaterhistoria, vol. 1. Teater före 1800*. Sven Åke Heed (red.). Gidlunds förlag, Göteborg 2007.
- NURMIAINEN, JOUKO, The Northern European Elites in Historical Perspectives. *Scandinavian Journal of History*, vol. 30, 3/2005.

- NYBERG, FOLKE, *Den ryska militären i Åbo 1808–1827*. Pro gradu -avhandling i Nordisk historia. Åbo Akademi 1966.
- O'DRISCOLL, SALLY, The Molly and the Fop. Untangling Effeminacy in the Eighteenth Century. *Developments in the Histories of Sexualities: In Search of the Normal, 1600–1800*. Chris Mounsey (ed.). Bucknell University Press, Plymouth 2013.
- OJA, AULIS, Turun hovioikeuden vuotta 1827 vanhempi arkisto. *Historiallinen Aikakauskirja*, vol. 54, 2/1956
- OSMOSALO, ERKKI, *Suomen valloitus 1808*. WSOY, Helsinki 1947.
- PAASIKIVI, IINA, Turun Engelin asemakaava ja sen muuttuminen 1800-luvun aikana. *Turun nimistö 2. Turun I–X kaupunginosien sekä Sataman kaupunginosan asemakaavallinen kehitys vuoden 1827 suurpalosta vuoteen 1999*. Hilka Junnila, Iina Paasikivi & Tauno Perälä. Turun Maakuntamuseo, Turku 2001.
- PALMQVIST, ERKKI, *Kenraalikuvernööri Fabian Steinheil ja venäläisen sotaväen majoitus Suomessa vuosina 1810–1824*. Painamaton Suomen historian pro gradu -työ. Helsingin yliopisto 1969.
- PARETO, VILFREDO, *The Rise and fall of Elites. An Application of Theoretical Sociology*. Alkuteos *Un applicazione di teorie sociologiche* (1901). New Brunswick, New Jersey 1991.
- PARLAND-VON ESSEN, JESSICA, *Ammatti, avioliitto ja arvostus. Helsinkiläinen eliitti 1740–1820*. Suomentanut Marketta Klinge. Schildts, Helsinki 2010.
- PARLAND-VON ESSEN, JESSICA, *Behagets betydelse. Döttrarnas edukation i det sena 1700-talets adelskultur*. Gidlunds förlag, Örlinge 2005.
- PAULSSON, GREGOR, *Svensk stad, del I: Liv och stil i svenska städer under 1800-talet*. Bonnier, Stockholm 1950.
- PEAKMAN, JULIE, Introduction. *A Cultural History of Sexuality in the Enlightenment*. Julie Peakman (Ed.). Bloomsbury Academic, London 2011.
- PENNELL, SARAH, Family and Domesticity: Cooking, Eating, and Making Homes. *A Cultural History of Food in the Early Modern Age*. Beat Kümin (ed.). Bloomsbury, London 2016.
- PLATEN, CARL HENRIK VON, *Stedingk: Curt von Stedingk (1746–1837) – kosmopolit, krigare och diplomat hos Ludvig XVI, Gustav III och Katarina den stora*. Atlantis, Stockholm 1995.
- PULLAT, RAIMO, *Tallinna ajalugu 1860-ndate aastateni*. Eesti Raamat, Tallinn 1976.
- RAHIKAINEN, MARJATTA, Urbana värdshus som offentliga rum och servicemarknader: Kvinnliga småföretagare och den nya borgerliga staden i det tidiga 1800-talets Finland. *Historisk Tidskrift för Finland*, vol 104, 2/2019a.
- RAHIKAINEN, MARJATTA, Marriage Markets for Elite Women: Imperial St Petersburg and Helsinki. *Gendering Spaces in European Towns, 1500–1914*. Elaine Chaulus & Marjo Kaartinen (eds). Routledge, New York 2019b.
- RAHIKAINEN, MARJATTA, Urban opportunities. Women in the restaurant business in Swedish and Finnish cities, c. 1800–1850. *Early Professional Women in Northern Europe, c. 1650–1850*. Johanna Ilmakunnas, Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (eds). Routledge, London & New York 2018.
- RAHIKAINEN, MARJATTA, The Fading of the Ancien Régime Mentality. Young Upper-Class Women in Imperial St. Petersburg and Helsinki. *Scandinavian Journal of History*, vol. 40, 1/2014.
- RAMEL, STIG, *Kustaa Mauri Armfelt 1757–1814*. Alkuteoksesta *Gustaf Mauritz Armfelt 1757–1814* (1997) suomentanut Ilkka Pastinen. Otava, Helsinki 1998.
- RANTALA, HELI, Tila ja ruumiillisuus 1800-luvun alun nuorten miesten päiväkirjoissa. *Päiväkirjojen jäljillä*. Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lalu (toim.). Vastapaino, Tampere 2020.
- RAEFF, MARC, *Imperial Russia 1682–1825. The Coming of Age of Modern Russia*. Alfred A. Knopf, New York 1971.

- RASCH, WILLIAM, *Ideal Sociability. Friedrich Schleiermacher and the Ambivalence of Extrasocial Spaces. Gender in Transition. Discourse and Practice in German-Speaking Europe, 1750–1830*. Ulrike Gleixner and Marion W. Gray (eds). The University of Michigan Press, Ann Arbor 2006.
- RAUHALA, K. W., *Keisariallinen Suomen senaatti 1809–1909*. Edellinen osa, vuodet 1809–1859. SHS & Otava, Helsinki 1915.
- RAUHALA, K. W., *Suomen keskushallinnon järjestämisestä vuosina 1808–1817. II Ylimmät virkakunnat 1812–1817*. SHS, Helsinki 1910.
- RAVEL, JEFFREY S., *The Contested Parterre. Public Theater and French Political Culture, 1680–1791*. Cornell University Press, Ithaca 2018 (1999).
- REHNBERG, MATS, *Stora krogboken. Bilder ur restauranglivets kulturhistoria*. Wahlström & Widstrand, Stockholm 1987 (1955).
- REHNBERG, MATS, *Från svärdans till menuett. Det Glada Sverige. Våra Fester och högtider genom tiderna*. Gösta Berg et. al. (red.). Natur och Kultur, Stockholm 1947.
- RENDELL, JANE, *Pursuit of Pleasure. Gender, Space and Architecture in Regency London*. Bloomsbury, London 2002a.
- RENDELL, JANE, *Almacks' Assembly Rooms – A Site of Sexual Pleasure. Journal of Architectural Education*, vol. 55, 3/2002b.
- REUTER, E. T. F., *Bidrag till belysande af Lars Gabriel von Haartmans personlighet*. SHS, Helsinki 1901.
- RINGBOM, ÅSA, *Societetshusen i storfurstendömet Finland*. Finska fornminnesförening, Helsingfors 1988.
- RINGBOM, ÅSA, *Turun Seurahuone. Nykyisen kaupungintalon historian ensimmäiset vuosikymmenet. Turun kaupungin historiallinen museo, vuosijulkaisu 1976*. Turku 1979.
- RINNE, TOIVO T., *Suomen sodasta kaupungin paloon. Turun seitsemän vuosisataa*. Turun Historiallinen Yhdistys, Turku 1965.
- ROSSLYN, WENDY, *Petersburg Actresses On and Off Stage (1775–1825). St Petersburg, 1703–1825*. Anthony Cross (ed.). Palgrave Macmillan, Basingstoke & New York 2003(a).
- ROSSLYN, WENDY, *Female Employees in the Russian Imperial Theatres (1785–1825). Women and Gender in 18th century Russia*. Wendy Rosslyn (ed.). Ashgate, Aldershot 2003(b).
- RUBERG, WILLEMJN, *Letter Writing and Elite Identity in the Netherlands, 1770–1850. Scandinavian Journal of History*, vol. 30, 3/2005.
- RUNDQVIST, ANGELA, *Blått blod och liljevita händer. En etnologisk studie av aristokratiska kvinnor 1850–1900*. Carlssons, Stockholm 1989.
- RUNEFELT, LEIF, *Att basta mot undergången. Anspråk, flyktighet, förställning I debatten om konsumtion I Sverige 1730–1830*. Nordic Academic Press, Lund 2015.
- RUOSTESAARI, ILKKA, *Vallan sisäpiirissä. Suomalaisen eliittirakenteen muutos*. Vastapaino, Tampere 2014.
- RUOSTESAARI, ILKKA, *Vallan ytimessä. Tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä*. Gaudeamus, Helsinki 1992.
- RUSSELL, GILLIAN, *Women, Sociability and Theatre in Georgian London*. Cambridge University Press, Cambridge 2007.
- SAARENPÄÄ, TAINA, *Turun tuomiokirkon Musta kirja ja lähteiden julkaisemisen jatkumo Suomessa varhaismodernista digitaaliseen aikaan*. Turun yliopisto, Turku 2019.
- SALMI, AKSELI, *Künstlerbürgertum – The Social Spheres of Berliner Actors in the Years 1815–1848*. Turun yliopisto, Turku 2012.
- SAMUELSON, JAN, *Eliten, riket och riksdelningen. Sociala nätverk och geografisk mobilitet mellan Sverige och Finland 1720–1820*. SLS, Helsingfors 2008.
- SANDER, ELIZABETH CLARA, *Social Dancing in Peter the Great's Russia. Observations by Holstein Nobleman Friedrich Wilhelm von Bergholz, 1721 to 1725*. Terpsichore Tanzhistorische Studien, band 6. Georg Olms Verlag, Hildesheim 2007.

- SANDLER, STEPHANIE, *Pleasure, Danger and the Dance: Nineteenth-Century Russian Variations*. Helena Goscilo & Beth Holmgren (eds). *Russia Women Culture*. Bloomington, Indianapolis 1996.
- SARJALA, JUKKA, *Turun romantiikka. Aatteita, lukuvimmaa ja yhteistoimintaa 1810-luvun Suomessa*. SKS, Helsinki 2020.
- SARJALA, JUKKA, *Det angenämaste och Oskyldigaste tidsfördriv. Musik och sällskaplighet i Åbo i slutet av 1700-talet*. *Historisk Tidskrift för Finland*, vol. 90, 2/2005.
- SAVOLAINEN, PANU, *The Meaning of Urban Centrality in a Medium-Sized Eighteenth-Century Town. Sjuttonhundratalet* 2018.
- SAVOLAINEN, PANU, *Teksteistä rakennettu kaupunki. Julkinen ja yksityinen tila turkulaisessa kielenkäytössä ja arkielämässä 1740–1810*. Sigillum, Turku 2017.
- SAVOLAINEN, PANU, *Tirkistelyä förmaakeihin ja ylisbuoneisiin. Turkulaista asumista kahden vuosisadan takaa*. Turun museokeskus, Turku 2014.
- SAVOLAINEN, PANU, *Suuren kaupunkipalon varalta...: Palovakuuttaminen yhteisöllisenä käytäntönä eräässä ruotsalaisessa kaupungissa vuosina 1785–1807*. *Ennen ja nyt – Historian tietosanomat*, 14.11.2014b. <https://www.ennenjanyt.net/2014/11/suuren-kaupunkipalon-varalta-palovakuuttaminen-yhteisollisena-kaytantona-eraassa-ruotsalaisessa-kaupungissa-vuosina-1785-1807-2/>
- SAVOLAINEN, RAIMO, *Keskusvirastolinnakkeista virastoarmeijaksi : senaatin ja valtioneuvoston alainen keskushallinto Suomessa 1809-1995*. Hallintohistoriakomitea, Helsinki 1996.
- SAVOLAINEN, RAIMO, *Suosikkisenaattorit. Venäjän keisarin suosio suomalaisten senaattoreiden menestyksen perustana 1809-1892*. Hallintohistoriakomitea, Helsinki 1994.
- SCHIVELBUSCH, WOLFGANG, *Nautintoaineiden kulttuurihistoria. Alkuteoksesta Das Paradies, der Geschmack und die Vernunft Eine Geschichte der Genussmittel* (1983) suomentanut Raija Sironen. Otava, Helsinki 1986.
- SCHOLLIERS, PETER, *Eating Out. A Cultural History of Food in the Age of Empire*. Martin Bruegel (ed.). Bloomsbury, London 2016.
- SCHYBERGSON, PER, *Ulkomaankaupan kehitys. Suomen taloushistoria 1. Agraarinen Suomi*. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen & Sven-Erik Åström (toim.). Tammi, Helsinki 1980.
- SCHYBERGSON, PER, *Aktiebolagsformens genombrott i Finland : utvecklingen före 1895 års lag*. Finska Vetenskaps-Societeten, Helsingfors 1964.
- SCHÖNLE, ANDREAS, ZORIN, ANDREI & EVSTRATOV, ALEXEI, *Introduction. The Europeanized Elite in Russia, 1762–1825. Public Role and Subjective Self*. Andreas Schönle, Andrei Zorin and Alexei Evstratov (eds). North Illinois University Press & DeKalb, 2016.
- SCOBAY, DAVID, *Anatomy of the Promenade: The Politics of Bourgeois Sociability in Nineteenth-Century New York*. *Social History*, vol. 17, 2/1992.
- SEITAKARI, OLAVI, *Kenraalikuvernööri kreivi Fedor Logginovits Heiden. Piirteitä hänen sukuperästään ja toiminnastaan ennen v. 1881*. *Genos*, vol. 18, 4/1997.
- SELOVUORI, JORMA & PARKKARI, TUOMAS, *Hallintohistorian tilastoja 2. Henkilömatrikkeli 1809–1994*. Hallintohistoriakomitea, Helsinki 1995.
- SENNEFELT, KARIN, *Politikens Hjärta. Medborgarskap, manlighet och plats i frihetstidens Stockholm*. Stockholms Förlag, Stockholm 2011.
- SCOBAY, DAVID, *Anatomy of the Promenade: The Politics of Bourgeois Sociability in Nineteenth-Century New York*. *Social History*, vol. 17, 2/1992.
- SIMMEL, GEORG, *Sosiologian peruskysymyksiä (Yksilö ja yhteiskunta). Pieni sosiologia. Alkuteoksesta Grundfragen der Soziologie (Individuum und Gesellschaft)* suomentanut ja toimittanut Kauko Pietilä. Tutkijaliitto, Helsinki 1999.
- SJÖ, KAROLINA & LESKELÄ-KÄRKI, MAARIT, *Päiväkirja, minuu ja historia. Päiväkirjojen jäljillä. Maarit Leskelä-Kärki, Karoliina Sjö & Liisa Lulu (toim.)*. Vastapaino, Tampere 2020.

- SJÖBLAD, CHRISTINA, *Bläck, äntligen! kan jag skriva: en studie i kvinnors dagböcker från 1800-talet*. Carlssons, Stockholm 2009.
- SJÖBLAD, CHRISTINA, *Min vandring dag för dag. Kvinnors dagböcker från 1700-talet*. Carlssons, Stockholm 1997.
- SJÖBLOM, MIKKO, Suomen kenraalikuvernementin kanslia. Kenraalikuvernöörin kanslian virkamiehistö 1808–1898. *Virkaan, virassa, viratta. Tutkielmia virkamiehistä ja ministereistä*. Hallintohistoriakomitea, Helsinki 1993.
- SIMONSEN, ANDERS, *Bland hederligt folk. Organiserat sällskapsliv och borgerlig formering i Göteborg 1755–1820*. Avhandlingar från Historiska institutionen i Göteborg 27, Göteborg 2001.
- SIMONTON, DEBORAH, KAARTINEN, MARJO & MONTENACH, ANNE (eds): *Luxury and Gender in European Towns, 1700–1914*. Routledge, London & New York 2014.
- SKUNCKE, MARIE-CHRISTINE, Teater och opera. *Signums svenska kulturhistoria: Frihetstiden*. Jakob Christensson (red.). Signum, Lund 2006.
- SKUNCKE, MARIE-CHRISTINE, *Sweden and European Drama 1772–1796. A study of translations and adaptations*. Uppsala universitet, Uppsala 1981.
- SNELLMAN, ALEX, Suomen aatelin aika. *Aatelin historia Suomessa*. Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman (toim.). Siltala, Helsinki 2020.
- SNELLMAN, ALEX, *Suomen aateli: yhteiskunnan huipulta uusiin rooleihin 1809–1939*. Helsingin yliopisto, Helsinki 2014.
- SOINI, YRJÖ, *Vieraanvaraisuus ammattina. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen majoitus- ja ravitsemiselinkeinon kehitykseen*. Otava, Helsinki 1963.
- SPANG, REBECCA L., *The Invention of the Restaurant. Paris and Modern Gastronomic Culture*. Harvard University Press, Cambridge & London 2001.
- STEINRUD, MARIE, *Den dolda offentligheten: kvinnlighetens sfärer i 1800-talets svenska högreståndskultur*. Carlsson, Stockholm 2008.
- STENIUS, HENRIK, *Frivilligt, jämlikt, samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*. SLS, Helsingfors 1987.
- STOBART, JON, Who were the urban gentry? Social elites in an English provincial town, c. 1680–1760. *Continuity and Change*, vol. 26, 1/2011.
- STOBART, JON, Information, Trust and Reputation. *Scandinavian Journal of History*, vol. 30, 3/2005.
- STRIBOLT, BARBRO, 'Teaterbyggnaden – borgerskapets scen' Thomas Hall et al. (red.), *Den Svenska staden: Planering och gestaltning – från medeltid till industrialism*. Stockholm 1997.
- STRIBOLT, BARBRO, *Stockholms 1800-talsteatrar. En studie i den borgerliga teaterbyggnadens utveckling*. Lund 1982.
- STRÖMBERG, JON, Ylioppilaat. *Kuninkaallinen Turun akatemia 1640–1808*. Matti Klinge (toim.). Otava, Helsinki 1987.
- SUMMERFIELD, PENNY, *Histories of the self. Personal narratives and historical practice*. Routledge, London & New York 2019.
- SWEET, ROSEMARY, *The English Town 1680–1840. Government, Society and Culture*. Pearson Education, Harlow 1999.
- SWEET, R. H., Topographies of Politeness. *Transactions of the Royal Historical Society*, vol. 12, 2002.
- TADMOR, NAOMI, *Family and Friends in Eighteenth-Century England. Household, Kinship and Patronage*. Cambridge University Press, Cambridge 2001.
- TAGUE, INGRID H., *Women of Quality. Accepting and Contesting Ideals of Femininity in England, 1690–1760*. Boydell Press, Woodbridge 2002.

- TANDEFELT, HENRIKA & THELANDER, KERSTIN, Språklig variation i en östnyländsk adelsfrökens dagbok 1799–1801. *Finländsk svenska från medeltid till 1860. Svenskan i Finland – i dag och i går III:1*. SLS, Helsingfors 2019.
- TANDEFELT, HENRIKA, Suomen suuriruhtinaskunnan Ritarihuone. *Ritarihuone ja Suomen aatelissuvut*. Johanna Aminoff-Winberg (toim.). Minerva kustannus, Helsinki 2013.
- TANDEFELT, HENRIKA, *Porvoo 1809 – jublamenoja ja tanssiaisia*. SKS, Helsinki 2009.
- TANDEFELT, HENRIKA, Den politiska kulturen. *Signums svenska kulturhistoria: Gustavianska tiden*. Jacob Christensson (red.). Signum, Stockholm 2007.
- TEERIJOKI, ILKKA, Winter, Arndt Johan. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. SKS, Helsinki 2007. Pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004510>. [Luettu 9.2.2021]
- TEGNER, ELOF, *Gustaf Mauritz Armfelt. I–III*. F. & G. Beijers, Stockholm 1893.
- TEIGE, OLA, Friends, Brokers, and the King: A Norwegian Merchant's Informal Political Network in Copenhagen in the Early Eighteenth Century. *Friendship and Social Networks in Scandinavia c. 1000–1800*. Jón Vidar Sigurdsson and Thomas Småberg (eds). Brepols, Turnhout 2013.
- TIERNEY, KENJI R. & OHNUKI-TIERNEY, EMIKO, Anthropology of Food. *The Oxford Handbook of Food History*. Jeffrey M. Pilcher (ed.). Oxford University Press, Oxford 2012.
- TIIHONEN SEPPÖ, *Keisarin oikea käsi. Venäjän valtiollinen johtaminen ja Suomi*. Helsinki 2015.
- TIIHONEN, SEPPÖ & YLIKANGAS, HEIKKI, *Virka, valta, kulttuuri*. VAPP-kustannus, Helsinki 1992.
- TIMM, ANNETTE F. & SANBORN, JOSHUA A., Liberty, Equality and Fraternity. *Gender, Sex and the Shaping of Modern Europe: A History from the French Revolution to the Present Day*. Bloomsbury Academic, London 2016.
- TOMMILA, PÄIVIÖ, *Suomen autonomian synty 1808–1819*. 2., uudistettu painos. Edita. Helsinki 2008 (1984).
- TOMMILA, PÄIVIÖ, *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kustannuskiila, Helsinki 1988.
- TRUMBACH, RANDOLPH, The Heterosexual Made in Eighteenth-Century London and His Queer Interactions. *Sex, Intimacy and Friendship Between Men, 1550–1800*. Katherine O'Donnell & Michael O'Rourke (eds). Palgrave Macmillan, Basingstoke & New York 2003.
- TYYNILÄ, MARKKU, Heiden, Feodor Logginovitch. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. SKS, Helsinki 2004. Pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003252>. [Luettu 9.2.2021].
- TYYNILÄ, MARKKU, *Senaatti. Tutkimus hallintokonselji-senaatista 1809–1918*. Hallintohistoriakomitea, Helsinki 1992.
- ULVROS, EVA HELEN, *Fruar och mamseller. Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870*. Historiska Media, Lund 1996.
- ULVROS, EVA HELEN, *Dansens och tidens virvlar. Om dans och lek i Sveriges historia*. Historiska Media, Lund 2004.
- URPILAINEN, ERKKI, Schultén, Nathanael Gerhard af. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. SKS, Helsinki 2000. Pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006394>. [Luettu 9.2.2021].
- VAINIO-KORHONEN, KIRSI, *Sofie Munsterhjelmin aika. Aatelistaisia ja upseereita 1800-luvun Suomessa*. SKS, Helsinki 2012.
- VAINIO-KORHONEN, KIRSI, Sisaruksia ja sukulaisia. Suomalaisen aatelistaisen kirjeenvaihtoa 1600- ja 1700-luvulla. *Kirjeet ja historiantutkimus*. Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen ja Kirsi Vainio-Korhonen (toim.). SKS, Helsinki 2011.
- VAINIO-KORHONEN, KIRSI, *Sophie Creutz. Aatelistämää 1700-luvun Suomessa*. SKS, Helsinki 2009.

- VAINIO-KORHONEN, KIRSI, Piikojen arkea ja juhlaa Hämeenkyllän kartanossa noin 1800. *Työteliäs ja uskollinen: naiset piikoina ja palvelijoina keskiajalta nykypäivään*. Marjatta Rahikainen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.). SKS, Helsinki 2006.
- VAINIO-KORHONEN, KIRSI, *Ruokaa, vaatteita, hoivaa. Naiset ja yrittäjyys palkollisena ja yleisenä ilmiönä 1700-luvulta nykypäivään*. SKS, Helsinki 2002.
- VAINIO-KORHONEN, KIRSI, *Käsin tehty – miehelle ammatti, naiselle ansioiden lähde. Käsiyötuotannon rakenteet ja strategiat esiteellisessä Turussa Ruotsin ajan lopulla*. SHS, Helsinki 1998.
- VAINIO-KORHONEN, KIRSI, *Kultaa ja hopeaa mestareiden työkirjoissa. Suomen kultasepäntyö Ruotsin ajan lopulla valtakunnallista taustaa vasten*. SHS, Helsinki 1994.
- VATKA, MIILA, *Suomalaisten salatut elämät. Päiväkirjojen ominaispiirteiden tarkastelua*. SKS, Helsinki 2005.
- VELIZHEV, MIKHAIL, *The Moscow club and the Public Sphere in Early Nineteenth-Century Russia. The Europeanized Elite in Russia, 1762–1825. Public Role and Subjective Self*. Andreas Schönle, Andrei Zorin and Alexei Evstratov (eds). Northern Illinois University Press, DeKalb 2016.
- VICKERY, AMANDA, *Behind Closed Doors*. Yale University Press, New Haven and London 2009.
- VICKERY, AMANDA, *The Gentleman's Daughter. Women's lives in Georgian England*. Yale University Press, New Haven and London 1998.
- VIHAVAINEN, TIMO, Suomen suuriruhtinaskunta – osa valtakuntaa, mutta ei Venäjää. *Venäjän kahdet kasvot. Venäjä-kuva suomalaisen identiteetin rakennuskievenä*. Timo Vihavainen (toim.). Edita, Helsinki 2004.
- VILKUNA, KUSTAA H, *Juomareiden valtakunta 1500–1850. Suomalaisten känni ja kulttuuri*. Teos, Helsinki 2015.
- VILLSTRAND, NILS ERIK, *Furstar och folk i Åbo 1812*. SLS, Helsingfors 2012.
- VUORINEN, MARJA, Yhteiskunta. *Aatelin historia Suomessa*. Janne Haikari, Marko Hakanen, Anu Lahtinen & Alex Snellman (toim.). Siltala, Helsinki 2020.
- WARF, BARNEY & ARIAS, SANTA, *The Spatial Turn. Interdisciplinary perspectives*. Routledge, London & New York 2009.
- WASSHOLM, JOHANNA, *Svenskt, finskt och ryskt. Nationens, språkets och historiens dimensioner hos E. G. Ehrström 1808–1835*. SLS, Helsingfors 2014.
- WASSHOLM, JOHANNA, Kansallinen ja kielellinen identifikaatio yksilön näkökulmasta. E. G. Ehrströmin määritelmiä ruotsalaisuudesta, suomalaisuudesta ja venäläisyydestä vuosina 1812–1829. *Aika ja identiteetti: katsauksia yksilön ja yhteisön väliseen suhteeseen keskiajalta 2000-luvulle*. Laura-Kristiina Moilanen & Susanna Sulkunen (toim.). SKS, Helsinki 2006.
- WECKSTRÖM, MATHIAS, *Anteckningar rörande teatern i Finland*. Helsingfors 1864.
- WESTERLUND, A.W., *Turun hovioikeuden presidentit, jäsenet ja virkamiehet 1623–1923*. Nide I. Turku 1923a.
- WESTERLUND, A.W., *Turun hovioikeuden presidentit, jäsenet ja virkamiehet 1623–1923*. Nide 2. Turku 1923b.
- WESTERLUND, LARS, *Suomen Portti. Poliittikka ja hallinto Varsinais-Suomessa 1809–1917*. Suomentanut Hannes Virrankoski. Varsinais-Suomen Liitto, Turku 2001.
- WINDAHL PONTÉN, ANNIKA, *Kiär hustru, wackra barn, boddei ett palais: identitet och materialitet i hushållet von Linné*. Uppsala Universitet, Uppsala 2020.
- WIRILANDER, KAARLO, *Herrasväkeä. Suomen säätyläistä 1721–1870*. Historiallisia tutkimuksia 93. SHS, Helsinki 1974.
- WOLFF, CHARLOTTA, *Edelläkävijät. Neljän kauppiassuvun tarina modernisoituvasta Suomesta*. Gaudeamus, Helsinki 2020.

- WOLFF, CHARLOTTA, Opéra-Comique, Cultural Politics and Identity in Scandinavia 1760–1800. *Scandinavian Journal of History*, vol. 43, 3/2018.
- WOLFF, CHARLOTTA, Liike- ja kulttuurielämän väliset yhteydet 1800-luvun ja 1900-luvun alun Viipurissa. *Muuttuvien tulkintojen Viipuri*. Anu Koskivirta, Pentti Paavolainen, Sanna Supponen (toim.). Viipurin suomalainen kirjallisuusseura, Helsinki 2016.
- WOLFF, CHARLOTTA, Musikkultur och musiksmak i 1700-talets Sverige. Ett bidrag till lyssnandets historia. *Historisk Tidskrift för Finland*, vol. 100, 4/2015.
- WOLFF, CHARLOTTA, La musique des spectacles en Suède, 1770–1810. Opéra-comique français et politique de l'appropriation. *Annales historiques de la Révolution française*, vol. 379, 1/2015b.
- WOLFF, CHARLOTTA, Gustaf ja Mina Cygnaeuksen suurtyö: varhainen ruotsalainen näytelmäkirjallisuus. *Kirjoista kokoelmaksi. Kansansivistystä ja kansainvälisyyttä Turun kaupunginkirjastossa 1800–1900-luvuilla*. Kaisa Hypén, Leila Koivunen & Janne Tunturi (Toim.). Avain, Helsinki 2015c.
- WOLFF, CHARLOTTA, Vänskap i salongen: moraliska betraktelser från 1600-talets Frankrike. *I trädgården, i biblioteket, i världen: festskrift till Rainer Knäpas den 19 februari 2006*. Nina Edgren-Henrichson et al. (red.). Söderström & Atlantis, Helsingfors & Stockholm 2006.
- WOLFF, CHARLOTTA, *Vänskap och makt. Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike*. SLS, Helsingfors 2005.
- WOLFF, CHARLOTTA, La décoration murale des appartements rennais, 1770-1790. *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, vol. 107, 4/2000.
- WOODS, MICHAEL, Rethinking elites: networks, space and local politics. *Environment and Planning A*, vol. 30, 1998.
- WUORINEN, AIMO, *Turku kauppakaupunkina Ruotsin vallan loppukautena. Osa I: kaupan edellytykset*. SHS, Helsinki 1959.
- WUORINEN, AIMO, *Turku kauppakaupunkina Ruotsin vallan loppukautena. Osa II: Ulko- ja kotimaankauppa*. SHS, Helsinki 1966.
- YLIVUORI, SOILE, *Women and Politeness in Eighteenth-Century England: Bodies, Identities, and Power*. Routledge, London & New York 2018.
- ÅGREN, HENRIK, Status, Estate or profession? *Scandinavian Journal of History*, vol. 42, 2/2017.
- ÅSTRÖM, ANNA-MARIA, "Sockenboarne". *Herrgårdskultur i Savolax 1790–1850*. SLS, Helsingfors 1993.
- ÖSTERBERG, EVA, *Vänskap – en lång historia*. Atlantis, Stockholm 2007.

KUVALÄHTEET

- s. 25 C. L. Engel, *Turun tuomiokirkko* (1814). Kansalliskirjasto.
- s. 27 Gavril Sergejevin akvarelli Turusta (1811). Museovirasto (alkuperäinen Moskovan sota-arkistossa). Kuva Timo Syrjänen.
- s. 49 J. P. Winterin arkisto, Kansallisarkisto. Kuva Topi Artukka.
- s. 56 Turun Seurahuoneyhdistön arkisto, Turun kaupunginarkisto. Kuva Topi Artukka.
- s. 60 Carl von Kugelgen, *Turku* (1823), teoksesta Vues pittoresques de la Finlande dédiées à Sa majesté l'impératrice Elisabeth Alexiewna par Charles de Kugelgen. 1823-1824, St. Petersbourg. Von Helmersen, von, painaja 1823–1824. Historian kuvakokoelma, Museovirasto.
- s. 71 Historian kuvakokoelma, Museovirasto.
- s. 74 Gavril Sergejevin akvarelli Turusta (1811). Museovirasto (alkuperäinen Moskovan sota-arkistossa). Kuva Timo Syrjänen.
- s. 75 Historian kuvakokoelma, Museovirasto.
- s. 77 Museoarkisto, Turun museokeskus. Kuva Topi Artukka
- s. 81 Josef Oleszkiewicz, Carl Erik Mannerheim (1825). Historialliset kokoelmat, Suomen Kansallismuseo.
- s. 81 Josef Oleszkiewicz, Wendla Sofia von Willebrand n. Mannerheim (1822). Historialliset kokoelmat, Suomen Kansallismuseo. Kuva: Jan Lindroth.
- s. 84 *Ispoisten kartano* (1802), tekijänä mahdollisesti Arndt Winter. Valokuvakokoelmat, Turun museokeskus. Kuva Pekka Paasio.
- s. 87 Kansalliskirjasto. Kuva Topi Artukka.
- s. 89 August Mannerheimin piirustusalbumi (1820–1840), Espoon kaupunginmuseo (alkuperäinen Riilahden kartanossa). Kuva Matti Huuhka.
- s. 98 Museoarkisto, Turun museokeskus. Kuva Topi Artukka.
- s. 105 Signe Granfelt, Jacobina Theodora Finckenberg n. af Schulténin muotokuva (1938?). Turun kaupungin taidekokoelma / Turun museokeskus. Kuva Ville Mäkilä / Turun museokeskus.
- s. 107 Tuntematon, *Naamiaiset oopperassa* (1804), alkuperäinen Jean Francois Bosio. Rijksmuseum.
- s. 110 Anne Vallayer-Coster, *Viulistin muotokuva* (1773). Foto: Cecilia Heisser / Nationalmuseum.
- s. 112 August Mannerheimin piirustusalbumi (1820–1840), Espoon kaupunginmuseo (alkuperäinen Riilahden kartanossa). Kuva Matti Huuhka.
- s. 115 Carl Johan Ljunggren, *Peliseurue* (1819). Foto: Nationalmuseum.

- s. 118 Carl Johan Ljunggren, *Kabvit* (1818). Foto: Nationalmuseum.
- s. 119 Thomas Wright, Fabian Steinheil (1824), alkuperäinen George Dawe. Historian kuvakokoelma, Museovirasto.
- s. 123 August Mannerheimin piirustusalbumi (1820–1840), Espoon kaupunginmuseo (alkuperäinen Riilahden kartanossa). Kuva Matti Huuhka.
- s. 124 Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, Turun kaupunginarkisto. Kuva Topi Artukka.
- s. 131 Tilgmann Oy, Jacob Tengström (1827–1829), alkuperäinen maalaus Johan Erik Lindh. Historian kuvakokoelma, Museovirasto.
- s. 137 René Théodore Berthon: *Johan Fredrik Aminoff, Johan Albrekt Ehrenström ja Gustaf Mauritz Armfelt* (1804). Foto: Nationalmuseum.
- s. 141 Yksityiskohta teoksesta *Konsertti* (1820-1830), teos attribuoitu tohtori Samuel Parrin pojan- tai tyttärentyttärille. The Metropolitan Museum of Art.
- s. 147 Maria Hirn, Turun seurahuone (1870-l.). Valokuva-arkisto, Turun museokeskus.
- s. 150 Turun Seurahuoneyhtiön arkisto, Turun kaupunginarkisto. Kuva Topi Artukka.
- s. 151 Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, Kansallisarkisto. Kuva Topi Artukka.
- s. 153 Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, Kansallisarkisto. Kuva Topi Artukka.
- s. 155 Carl Johan Ljunggren, *Tukholmalaistanssiaiset* (1819). Foto: Nationalmuseum.
- s. 164 J. Wright, *Englantilainen maalaisteatteri esittää Macbethia* (1790), alkuperäinen maalaus William Henry Pyne. The Metropolitan Museum of Art.
- s. 167 Kuva Zoan Oy ja Iloinen tiede Oy.
- s. 169 Kuva Panu Savolainen.
- s. 169 Kuva Panu Savolainen.
- s. 173 Print, Sadlers Wells Theater from Ackermann's Repository, 1809; Designed by Thomas Rowlandson and Augustus Charles Pugin; aquatint with watercolor on paper; Platemark: 23.3 × 27.5 cm; Gift of Hamill and Barker; 1961. Cooper Hewitt, Smithsonian Design Museum.
- s. 177 Museoarkisto, Turun museokeskus. Kuva Topi Artukka.
- s. 181 Tuntematon, *Cajsa Wahlund*. Suomen Kansallismuseo.
- s. 182 Suomen palovakuutuskonttorin arkisto, Kansallisarkisto. Kuva Topi Artukka.
- s. 185 Carl Johan Ljunggren, *Biljardiseurue* (1817). Foto: Nationalmuseum.
- s. 187 Pohjakartta Johan Tillberg 1818, Kansallisarkisto. Grafiikka Panu Savolainen.

- s. 188 Carl Johan Ljunggren, *Genre* (1817). Foto: Nationalmuseum.
- s. 190 Fredrik Martin, *Krouvi*, alkuperäinen maalaus Pehr Hilleström. Foto: Anna Danielsson / Nationalmuseum.
- s. 193 Carl Johan Ljunggren, *Kabvihuoneinteriööri* (1833). Foto: Nationalmuseum.
- s. 195 Turun maistraatin arkisto, Kansallisarkisto Turku.
- s. 200 Pohjakartta Johan Tillberg 1818, Kansallisarkisto. Grafiikka Panu Savolainen.
- s. 202 Kuva Panu Savolainen.
- s. 205 Samlingen Schultén af, vol. 97, Handskriftssamlingarna, Åbo Akademis bibliotek. Kuva Topi Artukka.
- s. 208 August Mannerheimin piirustusalbumi (1820–1840), Espoon kaupunginmuseo (alkuperäinen Riilahden kartanossa). Kuva Matti Huuhka.
- s. 210 August Mannerheimin piirustusalbumi (1820–1840), Espoon kaupunginmuseo (alkuperäinen Riilahden kartanossa). Kuva Matti Huuhka.
- s. 224 Pohjakartta Johan Tillberg 1818, Kansallisarkisto. Grafiikka Panu Savolainen.
- s. 225 Carl Johan Ljunggren, *Ylhäiset. Kohtaus seura- ja perhe-elämästä* (1819). Foto: Nationalmuseum.
- s. 228 Pohjakartta Johan Tillberg 1818, Kansallisarkisto. Grafiikka Panu Savolainen.
- s. 230 August Mannerheimin piirustusalbumi (1820–1840), Espoon kaupunginmuseo (alkuperäinen Riilahden kartanossa). Kuva Matti Huuhka.
- s. 233 August Mannerheimin piirustusalbumi (1820–1840), Espoon kaupunginmuseo (alkuperäinen Riilahden kartanossa). Kuva Matti Huuhka.
- s. 235 George Cruikshank, *Iltajuhlat* (1826), alkuperäinen H.T.D.B. The Metropolitan Museum of Art.
- s. 238 Samlingen Schultén af, vol. 116, Handskriftssamlingarna, Åbo Akademis bibliotek. Kuva Topi Artukka.
- s. 242 Samlingen Schultén af, vol. 22, Handskriftssamlingarna, Åbo Akademis bibliotek. Kuva Topi Artukka.
- s. 246 Carl Johan Ljunggren, *Iltajuhlat punsikulhon ääressä* (1833). Foto: Nationalmuseum.
- s. 249 Alexander Lauréus, *Juomaseurue* (1809), seepialaveeraus paperille, 8.5 × 16.1 cm. Kansallisgalleria/Ateneum. Kuva: Kansallisgalleria / Janne Tuominen.
- s. 250 Alexander Lauréus, *Juova tyttö* (1800–1823), seepialaveeraus paperille, 11.2 × 17.6 cm. Kansallisgalleria/Ateneum. Kuva: Kansallisgalleria / Janne Tuominen.

- s. 254 Thomas Rowlandson, *Kiiltomadot, lantamadot* (1812). The Metropolitan Museum of Art.
- s. 256 Pehr Hilleström, *Kananmunan tarkastelua. Keittiöinteriööri*. Foto: Erik Cornelius / Nationalmuseum.
- s. 259 Samlingen Schultén af, vol. 113, Handskriftssamlingarna, Åbo Akademis bibliotek. Kuva Topi Artukka.
- s. 265 J. H. A. Randallin piirros Thomas Wilsonin teoksessa *A Description of the correct method of waltzing*. London 1816. BnF Gallica.
- s. 268 Rolinda Sharples, *Odotushuone, Clifton Assembly Rooms* (1817). The Bridgeman Art Library, Bristol Museum and Art Gallery.
- s. 272 August Mannerheimin piirustusalbumi (1820–1840), Espoon kaupunginmuseo (alkuperäinen Riilahden kartanossa). Kuva Matti Huuhka.
- s. 276 Museoarkisto, Turun museokeskus. Kuva Topi Artukka.
- s. 278 August Mannerheimin piirustusalbumi (1820–1840), Espoon kaupunginmuseo (alkuperäinen Riilahden kartanossa). Kuva Matti Huuhka.
- s. 282 Museoarkisto, Turun museokeskus. Kuva Laura Yli-Seppälä.
- s. 285 Carl Johan Ljunggren, *Musiikki-ilta* (1825). Foto: Nationalmuseum.
- s. 288 K. E. Ståhlberg, *Akademian talo*. Historian kuvakokoelma, Museovirasto.
- s. 293 *Åbo Allmänna Tidning* 19.9.1818. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.
- s. 295 Theodor Lane, *Teatterin iloa 2: kamppailua istumapaikoista* (n. 1835). The Metropolitan Museum of Art.

HENKILÖHAKEMISTO

Henkilöiden nimikäytännöt eivät vielä olleet vakiintuneita 1800-luvun alussa, vaan nimien kirjaustapa oli vaihteleva. Naiset on kirjattu aikakauden yleisen tavan mukaisesti heidän syntymänimensä mukaan, mikäli se ollut tiedossa. Joidenkin henkilöiden kohdalla on tiedossa vain etunimi, joidenkin kohdalla vain sukunimi. Tittelit, virat ja ammatit on kirjattu tutkimusajankohdan mukaisesti.

Johan Petter Winter (1788–1872) ei esiinny tässä hakemistossa.

Tutkijoiden nimet on erotettu listassa *kursiivilla* erotuksena historiallisista henkilöistä.

Ackeleye (n. Van Heyden), Anna 120
 Ahlberg, J. J., huutokauppakamarin johtaja 198
 Ahlbom, ravintoloitsija 190
 Ahlstedt, Johan Fredrik (1776–1823), matematiikan professori 203
 Ahrenberg-suku 227
 Albertina, piika 186
 Alcenius, Carl Fredrik (1776–1838), ylioppilas 87–89
 Aleksanteri I (1777–1885), Venäjän keisari 17, 26, 58, 72, 91, 120, 122–123, 130–133, 136, 166, 212–213, 249, 254, 277–279, 288
 Alm, Olof, arkkitehti 167, 170, 172, 178
Andersson, Gudrun historioitsija 14, 30, 198, 207, 215
Andersson, Otto, musiikkitieteilijä 52, 284
 Anna, piika 104
 Aminoff, Carolina Margaretha (1764–1827) 200
 Aminoff, Gustaf (1803–1838), ylioppilas 88
 Aminoff, Johan Fredrik (1756–1842), vapaaherra 82, 138, 149, 200
 Armfelt-suku 80, 132, 292
 Armfelt, Gustaf Magnus (1792–1856), upseeri 240
 Armfelt, Gustaf Mauritz (1757–1814), Suomen asiain komitean puheenjohtaja 17–18, 69, 76, 92, 138, 151

- Arppe, Charlotta, laulaja 111, 282–283
 Arwidsson, Adolf Ivar (1791–1858), ylioppilas, dosentti 18
 Augustin, Lovisa 103
 Augustin, Mats (1774–1829), kauppias 189
 Avellan, Carl Adam (1776–1857), hovioikeudenneuvos 81, 210, 253, 275
 Avellan, Christian (1788–1848), hovioikeuden virkamies 81, 93, 229
 Avellan, Johan Henrik (1773–1832), historian professori 75, 81, 222–223, 229, 251, 270

 Baeckborg, Eric Gustaf (1781–1818), laamanni 93, 136
 Baer Otiliana, ks. Carlstedt, Otiliana
 Bagration, Pjotr Ivanovitš (1765–1812), ruhtinas, kenraali 121–122
 Barclay de Tolly, Mihail (1761–1818), kenraalikuvernööri, sotamarsalkka 120
 Bassi, Charles (1772–1840), arkkitehti 146, 150
 Beckmark, Axel F., ravintoloitsija 180, 183–186, 191, 193, 244
 Bergman, Fredric, kivalteri 201
 Bergström, Petter, ravintoloitsija 186
 Birckstedt, Christian (–1820), kauppias 268
 Björkbohm, Carl Magnus (1779–1818), Suomen vaihto-, laina- ja talletuskonttorin sihteerii 227
 Bladh, Petter Johan (1746–1816), kauppalaivuri, senaattori 70, 72
 Blidberg, Vilhelm (1789–1861), kirjanpitäjä ja kamreeri 201, 261
 Blidberg, luutnantti 283, 289
 Boden-suku 82
 Boieldieu, François Adrien (1775–1834), säveltäjä 283
von Bonsdorff, Carl, historioitsija 120, 128
 Bonsdorff-suku 82, 152, 289
 Bonsdorff, Carl Gustaf (1798–1877), ylioppilas 253
 Bonsdorff, Elisabeth Charlotta (1792–1866) 273
 Bonsdorff, Gabriel (1762–1831), lääketieteen professori, arkkiatri 74, 80, 82, 148–149, 164, 203, 251–252, 257–258, 268
 Bonsdorff, Jakob (1763–1831), eksegetiikan professori 117
 Bonsdorff, Johan (1772–1840), kreikan kielen professori 75, 80, 102, 203, 253
 Bonuvier, Carl Gustaf (1776–1858), teatterinjohtaja 22, 165–178, 216, 290, 291–196, 304, 306
 Bonuvier, Maria ks. Wibom, Maria
Borsay, Peter, historioitsija 19, 144, 152–153, 301
 Boucht, Adolf Reinhold (1779–1826), lääkäri 88
 Brander, Ernst (1788–1860), hovioikeuden virkamies 201
Braudel, Fernand, historioitsija 28
 Brita, piika 104
 Bremer, Hans (1779–1832), kauppalaivuri 81, 103, 203
 de Broën, Abraham, teatterijohtaja 169
 Bruncrona, Gustaf Adolf (1788–1855), pankkikomissaari ja pääkonsuli 80, 151
 Bruncrona, Karolina ks. Gyllenhammar, Karolina
 Bruncrona (n. Pinello), Sofia Elisabeth 80, 264
 Brummer, Anna Fredrica 199–200
 Brummer, Fredrik 199–200
 Brummer, Wilhelm 199–200
 Brunow, Eva 200
 Brunow, Beata 200
 Bröms, Anna, taloudenhoitaja 104
 von Buxhoevden, Fredrik Wilhelm (1811–1850), kenraali 57, 122
 Bäck, Gustaf, kauppias 86

- Caisa, piika 104
 Calonius, Matthias (1738–1817), prokuraattori 72, 74, 163
Capdeville, Valérie, historioitsija 45
 Carlstedt (n. Baer), Ottiliana (1776–1816) 78, 85
 de Carnal (n. Mellin), Wilhelmina (1792–1875) 199–200
 Caron de Beaumarchais, Pierre-Augustin (1732–1799), kirjailija 291
 Carp, Carl (1760–1811), hovioikeudenneuvos 70, 72
 Cawen, Johan, ravintoloitsija 145
 Cedercreutz-suku 171
 Cederwaller, Anders (1774–1837), tanssimestari ja kirjanpainaja 264–265
Chalus, Elaine, historioitsija 101–102
 de la Chapelle, Albrecht Fredrik (1785–1856), senaatin sihteeri 54, 106, 114, 201, 223
 de la Chapelle, Emilia Charlotta (1817–1852) 201
 Chevalier d'Eon (1728–1810), ranskalainen agentti 109
Cowan, Brian, historioitsija 307
 Crohns, Elisabeth 108
 Crohns, Erik Anders (1785–1865), Haapaniemen kadettikoulun opettaja 18, 108–109
 Cuthbert-Brooke (n. Klinckowström), Sarah (1772–1838) 18, 80, 276
- Dahl, Johanna 149
 Dahl, Samuel, raatimies 150
Dahlström, Svante, historioitsija 170, 172
Dahlström, Fabian, musiikkieteilijä 165, 286
 Dalayrac, Nicolas (1753–1809), säveltäjä 289
Davidoff, Leonore, historioitsija 237
 Davydov, Denis (1781–1839), upseeri 121–122
 De Geer, Robert Wilhelm (1750–1820), kreivi, senaattori 70, 72, 130
 Demidov, Nikolai Ivanovitš (1773–1833), kenraali 80, 121, 135–136, 259, 283, 288–289, 290
 af Ditmer (n. Krook), Maria (1789–1863) 276
 Dubil, luutnantti 283
- Edbohm (n. Fredensköld), Anna Helena ”Annette” (1767–1831) 149–150, 229
 Edelheim (aiem. Krogius), Fredrik Wilhelm (1770–1833), senaattori ja laamanni 70, 82, 154, 253
 Ehrenmalm, Samuel (1731–1814), hovioikeudenneuvos 199
 Ehrström, Eric Gustaf (1791–1835), venäjän kielen kääntäjä ja dosentti 48, 147
 Ekqvist, Maria, taloudenhoitaja 200
 Eksten, Christina, taloudenhoitaja 199
 Enblom, A, kopisti 189
 von Engelhardt (n. Steinheil), Natalia Freiin (1773–1829) 80, 82, 120, 127, 166, 226, 230, 275–276, 290, 303
 Envallsson, Carl (1756–1806), kirjailija 291
 Ervast, Henrik (1776–1838), laamanni 70, 72
 Etter, Paul (1790–1878), kenraalikuvernöörin adjutantti ja upseeri 80, 259
- Fabritius, Berndt (1765–1835), laamanni ja senaattori 135
 Fagerström, Carl Vilhelm (1784–1850), hovioikeuden virkamies 270
 Falck, Eva (1764–1810), majatalonpitäjä 156
 Fattenborg, Vendla ks. Nylander, Vendla
 Faworin, vuokranantaja 194
 Ficker, muusikko 282
 Finckenberg (n. af Schultén), Jacobina Theodora (1768–1828) 104–105, 203–204, 240
 Finnberg, Hedvig, ravintoloitsija 190
 Fock, Carl Fredrik (1764–1832), everstiluutnantti 166

- Fock, Georg Johan (1738–1816), majuri 200
 Fock (n. von Haartman), Sofia Fredrika (1777–1849) 200
 Fock, Ulrika ks. Rehbinder, Ulrika
 Fodor-Mainvielle, Joséphine (1789–1870), oopperalaulaja 111
 de La Fontaine, Jean (1621–1695), kirjailija 291
 Franzén (n. von Haartman), Maria Helena Rosina (1800–1840) 206
 Fredensköld, Annette ks. Edbohm), Anna
von Frenckell, Ester-Margaret, historioitsija 38–39
 Frenckell-suku 81–82, 226–227
 Frenckell, Carolina Gustava (1793–1835) 270
 Frenckell, Johan Christopher (1757–1818), akatemian kirjanpainaja 75
 Frenckell, Margareta Sofia (1792–1870) 229
 Fridén, Johanna 200
- Gadolin, Gustaf (1769–1843), tuomiorovasti ja teologian professori 74–75, 82
 Gadolin, Johan (1775–1852), kemian professori 74, 82, 164, 223
 Gagarin, Pavel Pavlovich (1789–1872), ruhtinas ja upseeri 123
 Gappmeyerin perhe 292–293
 de la Gardie (n. Armfelt), Hedvig (1761–1832), kreivitär 272–273
 Gervais, kenraali 259
 Gestrin-suku 76, 78, 117
 Gestrin, Agata Lovisa (1796–1833) 117
 Gestrin, Gabriel (1763–1831), kauppaneuvos 80, 253
 Gestrin, Christina ks. Petersson, Christina
 de Gibory, Anselme, eversti 121
Glover, Katherine, historioitsija 36–37
Goffman, Erving, sosiologi 207
Gordon, Daniel, historioitsija 43–44
 Gottlund, Carl Axel (1796–1875), ylioppilas 52, 154–155, 160, 192, 288
 Gottschick, Samuel (1766–1838), parkitsijamestari 77
Greig, Hannah, historioitsija 20, 30, 36–37, 42, 216
 Greta, piika 104
 Gripenberg, Claes Jakob (1768–1856), tullin ylijohhtaja 136
 Groen (n. von Troil), Margareta Johanna (1773–1813) 226
 Gröndahl, Carl, konttoristi 198
 Grönstrand, J. C., kauppias 198
 Gyldenstolpe, Carl Edvard (1770–1831), hovioikeudenneuvos 70, 150, 252–253
 Gyllenhammar (n. Bruncrona), Karolina 80, 229
 Göllman, vääpeli, kahvihuoneen pitäjä 192
- Haartman, Jacob Bengt (1772–1825), asessori ja hovioikeudenneuvos 82, 222, 227
 von Haartman-suku 80, 82, 152
 von Haartman, Carl Daniel (1792–1877), ylioppilas, lääkäri 86, 201, 248
 von Haartman, Gabriel Erik (1757–1815), lääketieteen professori ja senaattori 18, 72, 74, 124–125, 199–200
 von Haartman (n. Richter), Hedvig Margareta (1790–1866) 117
 von Haartman, Lars Gabriel (1789–1859), Suomen asiain komitean toimitussihteeri 86
 von Haartman, Rosina ks. Franzén, Maria
Habermas, Jürgen, filosofi 22–23, 307
 Hall, luutnantti 210
Hall-Witt, Jennifer, historioitsija 294
 von Hauswolff, Adelaide (1789–1842) 48
 Haydn, Joseph (1732–1809), säveltäjä 283

- Hedman, kauppias 253
Hedman, Jacob Johan (1770–1836), asessori 296
Hedman (n. Tillman), Katarina Margareta 235
Hedvig Elisabeth Charlotta, Ruotsin kuningatar 40
Heinricius, Gustaf, lääkäri ja historiantutkija 38–39, 52
Hellenius/von Hellens-suku 82, 114
Hellsing, My, historioitsija 20, 40–41
Henric, renki 104
- Heurlin-suku 81, 223, 227, 229, 237
Heurlin, Anders Johan (1777–1854), laamanni 82, 222
Heurlin, Sven Niklas (1784–1840), senaatin virkamies 114, 136, 261
Van Heyden, Ludwig (1772–1850), kreivi, laivastoupseeri 120, 124–125, 148, 203, 289–290
Hilleström, Pehr (1732–1816), kuvataiteilija 214
Hirn-suku 81, 117
Hirn, Daniel (1789–1833), hovioikeuden virkamies 73, 175, 226, 260–261
Hirn, Sven, historioitsija 291
Hisinger, Jacob Vilhelm (1767–1843), laamanni ja senaattori 72, 201
Holmberg, Margaretha, ravintoloitsija 189, 193
Holmberg, Olof (1780–1832), hovioikeuden virkamies 187, 189, 260–261
Holmroos, Matts, ravintoloitsija 190
- Idman (aateloitu 1814 Idestam), Carl Johan (1759–1821), senaattori ja Suomen pankin johtaja 72, 135, 253
Idman, Nils Johan (1781–1851), senaatin tarkastaja ja laamanni 114, 150
Ijäs, Ulla, historioitsija 40, 48
Ilmakunna, Johanna, historioitsija 30, 48, 106, 198, 241
Inkeri, Raakel, yhteiskuntatieteilijä 131
- Jacob, peltotyömies 201
Janckes, Jacob, kulta- ja hopeaseppä 186
Janckes, Ulrika, kulta- ja hopeaseppän leski 186
Johan, renki 104
Johanna, piika 186
John, Christina, kamarineiti 104
Julin, Erik (1796–1874), apteekkari 54, 164
Jussila, Osmo, historioitsija 58
- Kalm, Pehr (1716–1779), talousopin professori 266
Karl Johan (1763–1844), Ruotsin kruununprinssi ja tuleva kuningas 279
Katajisto, Kati, historioitsija 32, 138
Kempe (n. Rothsten), Ulrica Charlotta (1761–1828), ravintoloitsija 189
Kerhervé, Alain, historioitsija 45
Klinckowström, Otto Vilhelm (1778–1850), vapaaherra 18, 80, 95, 132, 222, 276, 292
Klinge, Matti, historioitsija 58, 133, 279
von Knorring, Henrik Gustaf, eversti 121, 229
Kock, Anna, kersantinleski 199
von Kotzebue, August (1761–1819), näytelmäkirjailija 167
Krook-suku 81–82, 276
Krook, August, hovioikeudenneuvos 135, 203, 213, 227, 270, 276
Krämer, neiti 273
Kusmin, upseeri 135
Kustaa III (1746–1792), Ruotsin kuningas 17, 279, 291
Kustaa IV Adolf (1778–1837), Ruotsin kuningas 279

- Ladau, Gustaf Wilhem (1765–1833), postilaitoksen johtaja 135–136
 Lagerborg-suku 81, 171, 227, 229
 Lagerborg (n. Ehrenström), Hedvig Katarina ”Hedda” (1788–1834) 229, 266
 Lagerborg (n. Tandefelt), Vendla Fredrika (1793–1833) 229
 Lagerborg (n. Reuterskiöld), Viveka (1790–1872) 171, 229
 Lagerholm, Lisa, merimiehenleski 199
 Lagus, Anders Johan (1772/1775–1831), käytännöllisen filosofian professori 74
 Lagus, Wilhelm Gabriel (1786–1859), lainopin professori 212
 Langenskiöld-suku 114
Lefebvre, Henri, sosiologi 23–24
Lejeune, Philippe, kirjallisuudentutkija 50
 Lemke, muusikko 282
 Lena, piika 104
 Levison, Pehr Magnus (1774–1856), ravintoloitsija 180
 Lihl, Carl, ravintoloitsija 187
Lilti, Antoine, historioitsija 20, 37, 226, 307
 Lindahl (n. Seuerling), Margaretha (1747–1820), teatterinjohtaja 165, 291
 Lindström, Agata, kartussimestarin leski 189
 Lindström, Axel, ravintoloitsija 186
Lindström, Dag, historioitsija 20, 157
 Lindström, Lovisa Fredrika, ravintoloitsija 186
 Lisinko, majuri 259
 Ljungberg, F. G., kondiittori 194
 Lode, Otto Herman (1771–1852), everstiluutnantti 88
 Lohman, Christian Rudolph, sokeritehtailija 283, 290, 292
 Lundh, Alexander (1784–1839), kanslisti 275–276
 Lundström, Eggert (1793–1819), hovioikeuden ylim. notaari 175
 Löfgrén, Sophia, ravintoloitsija 186–189
- Maexmontan-suku 76, 81, 292
 Maexmontan, Jacob Johan (1760–1829), kauppias ja tehtailija 198, 206
 Maexmontan, Margareta ks. Roos, Margareta
Malmström, Joakim, historioitsija 31
 Mannerheim-suku 18, 80, 132
 Mannerheim, Carl Erik (1759–1837), senaattori ja maaherra 18, 54, 70, 95, 138, 150, 245, 268, 282
 Mannerheim, Gustava Maria Sofia (1801–1822) 160, 282
 Mannerheim, Vendla ks. von Willebrand, Vendla
 Maria, piika 199
 Marie Antoinette (1755–1793), Ranskan kuningatar 213
 Martin-suku 81–82, 222–223
 Martin, Johan Gabriel (1787–1855), kamreeri 114
 Mayer, muusikko 282
 Maslov, Andrei Timofejevits, eversti 134
 Méhul, Étienne (1763–1817), säveltäjä 288
 Mellenius, Maria, neiti 104
 Mellin, Axel Gustaf (1775–1856), senaattori 199–200, 222
 Mellin, Wilhelmina ks. de Carnal, Wilhelmina
 Mellin, Carl Bengt (1814–1818) 199
 Mennander, Carl Fredrik (1712–1786), Uppsalan arkkipiispa 266
 Mercier, Louis-Sébastien (1740–1814), kirjailija 167
 Mesterton, Carl Daniel (1785–1830), tuomari 114
 Michel, renki 186
 le Moine, Eric Vilhelm (1780–1856), kuvataiteilija 214

- Molander, Johan Torsten (1794–1851), ylioppilas ja hovioikeuden virkamies 52, 235–236, 246, 264
Molière (1622–1673), kirjailija 291
de la Motte, Karl Gustaf (1783–1850), varatuomari 261
Mozart, Wolfgang Amadeus (1756–1791), säveltäjä 111, 283
Munck, August Carl (1789–1869), luutnantti ja kenraalikuvernööri-rinkansian virkamies 201
Munsterhjelm, Jacobina (1786–1842) 48
de la Myle, Bengt (1753–1806), majuri ja pensionaatin johtaja 86, 100
Myreen, Daniel Johan (1782–1831), taloustieteen professori 57, 75, 135, 237
Mäkeläinen, Eva-Christina, historioitsija 38–39
Möller, Samuel (1742–1815), Haapaniemen sotakoulun opetusupseeri 54
Mörck, Fredrika Charlotta (1796–1880) 135
- Napoleon I (1769–1821), Ranskan keisari 17, 64
Nenonen, Marko, historioitsija 28
Newton, Isaac (1642–1726), luonnontieteilijä 212
Nikolai (1796–1855), Venäjän suuriruhtinas 134
Nordenswan, Henrik (1762–1822), lääninkamreeri ja senaattori 70, 72
Norring, Fredrik Eriksson (1781–1847), kultaseppä 210
Nurmiainen, Jouko, historioitsija 32
Nyberg, Folke, filosofian maisteri 63–64
Nylander (n. Fattenborg), Vendla Johanna (1787–1868) 117
- Paër, Ferdinando (1771–1839), säveltäjä 283
Palmqvist, Erkki, filosofian maisteri 64
Paqvalin, Otto, ravintoloitsija 145
Parland-von Essen, Jessica, historioitsija 32–33
Pietari I (1672–1725), Venäjän keisari 147
Petersen-suku 132
Petersson (n. Gestrin), Christina Margareta 117, 226
Pinello-suku 236
Pinello, Dominicus Julius (1738–1821), eversti ja kauppias 151, 264
Pinello, Gustava Charlotta (1800–1887) 264
Pinello, Nils Henrik (1802–1879), ylioppilas 18
Pippingsköld, Josef (1760–1815), kirurgian ja synnytysopin professori 151, 203
Plantin Cavander, Carl (1783–1834), akatemian sihteeri 189
von Platen, Gustaf Bogislaus (1753–1830), eversti 258
von Platen (n. von Willebrand), Lovisa Margareta (1785–1868) 260
Pomoell, Arndt Johan August (1805–1861) 85, 229
Pomoell, Eric Johan (1765–1825), hovioikeudenneuvos 86, 93, 202
Pomoell, Gustaf (1782–1841), hovioikeuden virkamies 114, 229
Prytz-suku 82
- Ramsay, Carl August (1791–1855), senaatin virkamies 150
Regina, piika 104
Rehbinder, Robert Henrik (1777–1841), valtios sihteeri 80, 95, 129, 134
Rehbinder (n. Fock), Ulrika Beata (1746–1829) 200
Rendell, Jane, historioitsija 108, 161
Reuterskiöld, Herbert Conrad (1765–1821), kenraali 135, 148, 229, 251
Reuterskiöld, Viveka ks. Lagerborg, Viveka
Richter-suku 81–82, 223, 292
Richter, Christian (1745–1812), nahkurimestari 77
Richter, Carl Fredrik (1782–1858), assessori 82, 86, 93, 200, 213, 237, 245, 248
Riedell, Jacob Fredrik (1744–1807), ravintoloitsija 88

- Rode, Pierre (1774–1830), säveltäjä ja viulisti 283
 Roos (n. Maexmontan), Margareta (1773–1856) 226
 Rosendahl-suku 117
 Rothsten, Thomas (1771–1812), ravintoloitsija 186, 189
 Rothsten, Ulrica ks. Kempe, Ulrica
 Rotkirch, Carl Fredrik (1775–1832), kamarijunkkari 70, 72, 124
 Rousseau, Jean-Jacques (1712–1778), kirjailija ja filosofi 213
 Runeberg, Fredrika ks. Tengström, Fredrika
 Runeberg, Johan Ludvig (1804–1877), kirjailija 220, 227
Runefelt, Leif, historioitsija 45, 224, 232
Ruostesaari, Ilkka, yhteiskuntatieteilijä 31
 Råbergh, Gustava Margaretha (1799–1880), amatöörimuusikko 112
 Råbergh-suku 81, 260
- Sacklén (n. de la Chapelle), Anna Charlotta (1792–1874) 201, 273
 Sacklén / Edelsköld (aateloitu 1818), Claes Johan (1762–1840), senaattori 223, 253
 Salgé, Carl Wilhelm, akatemian musiikkijohtaja 111, 281, 283–284, 2862 288–289
 Sasonov, Ivan Terentievitš (1755–1823), komendantti 291
Savolainen, Panu, historioitsija 23, 196
Savolainen, Raimo, historioitsija 39, 68, 72, 128
Schivelbusch, Wolfgang, historioitsija 234
 Schiller, Friedrich (1759–1805), kirjailija 175, 291
 Schmaltz, muusikko 282
 Schröder, Adolf (1781–1819), hovioikeuden asessori 223
 von Schubert, Friedrich (1789–1865), upseeri 121–122, 287
 af Schultén-suku 55, 69, 80, 88, 89, 104–106, 117, 203–205, 207–209, 213–214, 234, 240, 242–243, 258–259
 af Schultén, Carl Gustaf (1795–1854), ylioppilas 104
 af Schultén, Magdalena Charlotta (1802–1843) 104, 240
 af Schultén, Nathanael Gerhard (1750–1825), senaattori 69, 72, 104, 201, 203–204, 240, 258
 af Schultén, Nathanael Gerhard nuorempi (1794–1860), ylioppilas 88
 af Schultén, Jacobina Theodora (1793–1840) 104
 Schultz, muusikko 282
 Schleiermacher, Friedrich (1768–1834), filosofi 43
 Seipell, Johan Reinhold (1751–1809), ravintoloitsija 88, 145
 Seuerling, Carl Gottfried (1727–1795), teatterinjohtaja 291
 Seuerling, Margaretha ks. Lindahl, Margaretha
 Shakespeare, William (1564–1616), kirjailija 291
 Siboni, Giuseppe (1780–1839), laulaja 286–287
Simmel, Georg (1858–1918), sosiologi 44
 Sjögren, Anders Johan (1794–1855), ylioppilas 52, 192–193
 Sjöstedt, Anders (1789–), ylioppilas 253
Snellman, Alex, historioitsija 30
 Snellman, Eric Johan (1780–1852), ylioppilas 88
 Snellman, Jacob (1784–1831), laamanni 272
 Spalding, Johan Fredrik (1774–1830), kenraalikuvernöörin adjutantti 80, 222, 259
 Soltani, Antoni, kondiittori 106, 175, 194–196
 Steinheil, Fabian Gotthard, 1762–1831, kenraalikuvernööri 17–18, 70, 76, 80, 82, 93–94, 119, 124–130, 134, 136, 138, 166, 222, 226, 230, 257, 259, 290, 292,
Stenius, Henrik, historioitsija 118
Steinrud, Marie, historioitsija 104, 207
 Stiervalld, Reinhold Vilhelm (1760–1815), esittelijäsihteeri 208
Stobart, Jon, historioitsija 198

- Stoffel, Lorentz (–1817), kondiittori 194, 260
 Stråtman, majuri 134
 Van Suchtelen, Jan Pieter (1751–1836), kenraali 121–122
 Van Suchtelen, Paul (1788–1833), vapaaherra, upseeri 126
 Söderholm, Henric, matruusi 198
- Tandefelt, Adolf (1747–1822), hovioikeuden presidentti 18, 70, 73, 80, 95, 130, 135–136, 257–258
 Tandefelt, Adolf Fredrik (1788–1831), hovioikeudenneuvos 212–213, 226, 234
Tandefelt, Henrika, historioitsija 48
 Taube-suku 132
Teige, Ola, historioitsija 90
 Tengström-suku 80, 82
 Tengström (n. Runeberg), Fredrika Charlotta, kirjailija 164
 Tengström, Jacob (1755–1832), Turun piispa (arkkipiispa 1817–) 95, 136, 163, 204, 245–248, 254–255, 308
Thelander, Kerstin, kielitieteilijä 48
 Tihleman-suku 227, 264
 Tihleman, Emanuel (1766–1820), hovioikeudenneuvos 18, 26, 75, 85, 93, 106, 253
 Tillman-suku 82
 Tillman, Amalia Ulrica (1792–1844) 270
 Tillman, Fredrik Vilhelm (1765–1815), asessori 226–227, 235
 Tillman, Katarina ks. Hedman, Katarina
 Tjäder, Jean Gabriel (1760–1815), kauppaneuvos 148–149
 Tjäder-suku 76, 226
 Torsén, ravintoloitsija 190
 Trapp-suku 76, 78, 81, 227
 Trapp, Christian (1769–1844), kauppaneuvos 268
 Trapp, Anna Christina (1797–1862) 270
 von Troil, Knut (1760–1825), vapaaherra, senaattori 70, 76, 95, 130, 135, 148–149
 von Troil, Margareta ks. Groen, Margareta.
 von Troil, Samuel Werner (1798–1865), ylioppilas 189
 von Troil, Uno (1803–1839), ylioppilas 189
 Tulindberg, Erik (1776–1814), lääninkamreeri ja säveltäjä 70, 72
 Törnqvist, Per Jonas (1788–1870), senaatin virkamies 222
- Ulvros, Eva Helen, historioitsija* 274
- Vainio-Korhonen, Kirsi, historioitsija* 48
Vickery, Amanda, historioitsija 104, 207, 230
 Vigrén, ravintoloitsija 92, 190, 193, 227, 260
Villstrand, Nils Erik, historioitsija 52
 Voltaire (1694–1778), kirjailija ja filosofi 213
- Wahlhund, Catharina ”Cajsa” (1771–1843), ravintoloitsija 175, 180, 184–186, 190–191, 193, 223, 228, 258, 260–261, 292
 Walborg, piika 186
 Walleen, Carl Johan (1781–1867), valtioneuvos 80, 252, 270
 Wallenius, Erik (1779–1846), senaattori 122, 253, 229
 Wallenius, Johan Fredrik (1765–1836), kaunopuheisuuden ja runousopin professori 57
 Wallenstierna-suku 236
 Wallenstierna, Otto Fredrik (1793–1854), hovioikeuden virkamies 272
 Wallerian, Henrik (1747–1810), hovioikeudenneuvos 70, 72
 Warnberg, Johan Fredrik (1776–1812), ylioppilas 88

- Wasenius, Adolf Johan (1787–1832), senaatin virkamies 114
Wasenius, Gustaf Otto (1789–1852), kauppias 223
Wassholm, Johanna, historioitsija 48, 136
Wasz (n. Bonsdorff), Erika Emerentia (1778–1855) 102
Wenzel, Gottfried Immanuel (1754–1809), pedagogi 214–215, 231–232, 254–255
Werner, Anna (n. Alléen) 85
Wibom (n. Bonuvier), Maria (1787–1825), näyttelijä 167
Wilhelms, Johan Fredrik (1785–1852), kapteeni 114
von Willebrand-suku 80, 152, 229
von Willebrand, Adolf Fredrik (1766–1845), senaattori ja Suomen asiain komitean jäsen 70, 76, 85
von Willebrand, Charlotta (1800–1881) 206
von Willebrand, Ernst Gustaf (1751–1809), maaherra 102, 212
von Willebrand, Gustaf (1797–1869), hovioikeuden virkamies 86
von Willebrand, Vendla Gustava ks. von Wright, Vendla
von Willebrand (n. Mannerheim), Vendla Sofia 82, 111, 230
Winter (n. Pomoell), Anna Lovisa (1787–1856) 85, 202
Winter, Arndt Johan (1766–1819), lääninkamreeri 52, 84, 201, 229
Winter, Gustaf (1776–1854), rahastonhoitaja 203, 229
Winter, Gustava Helena (1779–1868) 203, 229
Winter, Johanna Helena (1782–1850) 203, 229
Winter, Johanna Lovisa (1782–1855) 202, 229
Winton, Patrick, historioitsija 31
Wirilander, Kaarlo, historioitsija 33–35
Wolff, Charlotta, historioitsija 30–31, 101, 174
von Wright (n. von Willebrand), Vendla Gustava (1755–1820), ”kenraalitar” 80, 102, 149, 203, 212, 226
Wulfert, Alexander (1790–1855), kenraalikuvernöörin sihteeri 80, 259
- Zubova, Varvara (1799–), 126
- Åkerberg, Henric, kauppias 201
Åström, Anna-Maria, etnologi 39, 230, 233
- Öberg, Gustaf, laivanvarustaja 201
Österberg, Eva, historioitsija 90

Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk

1	(1858) PIPPING, FREDR. WILLH.:	Historiska bidrag till Finlands calendariografi.	140 pp.
2	(1858) BURMAN, JOHAN JAKOB:	Berättelse om femte brigadens af Finska arméen krigsrörelser och operationer i Savolaks, Karelen, Öster- och Westerbotten åren 1808 och 1809.	112 pp.

50	(1891) GENETZ, ARVID:	Kuollan Lapin sanakirja ynnä kielinäyteitä.	291 pp.

100:1	(1957) REUTER, MÄRTA:	Pflanzenphänologische Beobachtungen in Finnland 1951–1955.	63 pp.
100:2	(1958) REUTER, MÄRTA:	Tierphänologische Beobachtungen in Finnland 1951–1955.	56 pp.
100:3	(1958) STADIUS, GUNNAR:	Undersökning av språkbegåvningen hos 10–14 åringar.	137 pp.

192	(2013) LEHTO, OLLI:	Tieteen huipulla: Lars Ahlforsin elämä.	150 pp.
193	(2014) KEPSU, KASPER K.:	Den besvärliga provinsen. Reduktion, skattearrendering och bondeoroligheter i det svenska Ingermanland under slutet av 1600-talet.	340 pp.
194	(2015) KAKKURI, JUHANI:	Jämpti mies. Tauno Johannes Kukkamäen elämä.	96 pp.
195	(2015) KORSMAN, KALEVI:	Pentti Eskola - Geologisen tutkimuksen ja opetuksen uudistaja.	124 pp.
196	(2015) GUSTAFFSON, SOFIA:	Leverantörer och profitörer.	255 pp.
197	(2015) KAUPPI, PEKKA & KOTILEHTO, JENNA (toim.):	Vuosisadan metsäbiologi. Peitsa Mikolan juhlikirja.	237 pp.
198	(2016) KLINGE, MATTI:	Furstendömet Idensalmi.	515 pp.
199	(2016) MINARD-TÖRMÄNEN, NATHANAËLLE:	An Imperial Idyll. Finland in Russian Travelogues (1810–1860).	350 pp.
200	(2017) NEVANLINNA, HEIKKI:	Suomalainen polaariretkikunta Lapissa 1882–1884.	173 pp.
201	(2017) HÖCKERSTEDT, KRISTER & LINDQVIST, MARDY:	Lever för liv	342 pp.
202	(2017) DONNER, JOAKIM:	Marine shells in the study of the Holocene	55 pp.
203	(2017) SUNDBACK, SUSAN & ROSENBERG, THOMAS & ROSENLEW, ANNE:	Knut Pipping och etableringen av den moderna sociologin vid Åbo akademi	254 pp.
204	(2018) DAHLBERG, JULIA:	Konstnär, kvinna, medborgare. Helena Westermarck och den finska bildningskulturen i det moderna genombrottets tid 1880–1910.	333 pp.
205	(2018) NEVANLINNA, HEIKKI:	Geofyysikko Eyvind Sucksdorff - havaintojen taituri	183 pp.
206	(2019) STÉN, JOHAN C.-E.:	Anders Johan Lexell Brevväxling, Commerce épistolaire	721 pp.
207	(2019) PERÄLÄ, ANNA:	Tilanomistaja kirja-alalla: Christian Ludvig Hjelt kirjanpainajana, kustantajana ja kirjakauppiaina 1823–1849	411 pp.
208	(2019) KALLEINEN, KRISTIINA:	Nils Gustaf Nordenskiöld - vuorimiehen ja tiedemiehen elämä	223 pp.
209	(2020) SUNDHOLM, FRANCISKA:	Wilhelm Ramsay, Livslång vandring i Fennoskandia	163 pp.
210	(2020) HOLM, SOPHIE:	Diplomatins ideal och praktik. Utländska sändebud i Stockholm 1746–1748.	225 pp.
211	(2020) HOLMBERG, PETER OCH STÉN, JOHAN:	Att observera, mäta och räkna, Blickar på den matematisk-naturvetenskapliga forskningens historia i Finland.	541 pp.

212	(2020) HÖCKERSTEDT, KRISTER & LINDQVIST, MARDY:	Uusi maksu, uusi elämä	373 pp.
213	(2020) GRANDELL, JENS:	Från ett årtionde i Finland. August Schauman, republikanism och liberalism 1855–1865	267 pp.
214	(2020) KAJANNE, VILLE:	Suomen puolesta, Euroopan edestä, Venäjää vastaan? Kansainvälinen vuorovaikutus ja yhteistyö vuoden 1899 kulttuuriadressissa.	348 pp
215	(2021) NEVANLINNA, HEIKKI:	Ilmatieteiden vaiheita ja vaikuttajia Suomessa.	341 pp.
216	(2021) LINDBERG, BO (red.):	Vårt gemensamma innanhav. Finskt och svenskt kring Östersjön.	129 pp.